

STEPHAN HURWITZ

DEN DANSKE KRIMINALRET

ALMINDELIG DEL

4. REVIDEREDE UDGAVE
VED KNUD WAABEN

G·E·C GADS FORLAG

KØBENHAVN 1971

© G·E·C Gads Forlag 1971

*Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse
af denne bog eller dele af den er ikke tilladt iflg. gældende
dansk lov om ophavsret.
Alle rettigheder forbeholdes.*

Sat og trykt i Fr. Bagges kgl. Hofbogtrykkeri, København

ISBN 87 12 34268 8: 3. hæfte (hft.)

ISBN 87 12 34269 6: 1.-3. hæfte (komplet ib.)

INDHOLD

Kapitel I. Grundbegreber.

§ 1.	<i>Kriminalretten</i>	1
	I. Kriminalrettens begreb og plads i retssystemet. II. Fremstillingens område. III. Betegnelsen kriminalret.	
§ 2.	<i>Kriminalrettens grundbegreber</i>	3
§ 3.	<i>Forbrydelse</i>	4
	I. Forbrydelse i formel og materiel forstand. II. Gerningsindhold. III. Retstridighed. IV. Skyld. V. Særlige forbrydelsesbegreber. A. Sammensat forbrydelse. B. Kollektiv forbrydelse. C. Fortsat forbrydelse. D. Tilstandsforbrydelse.	
§ 4.	<i>Inddelinger af forbrydelser</i>	14
	I Forbrydelser og forseelser. II. Overtrædelser af straffeloven og af særlovgivningen. III. Inddeling efter den værnede interesses art. IV. Skadedelikter, færedelikter, overtrædelser af præventive love. V. Korrelatforbrydelser og forårsagelsesdelikter. VI. Forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment. VII. Kommissiv- og omissivdelikter. VIII. Hemmelige og åbenlyse forbrydelser.	
§ 5.	<i>Straf</i>	26
	I. Foreløbig bestemmelse af strafbegrebet. II. Afgrænsning af straf fra andre indgreb. A. Afgrænsningens metode og betydning. B. Straf – erstatning. C. Økonomiske retsfølger med pønalt islæt. D. Straf – sikkerhedsforanstaltning. E. Judicielle og administrative forholdsregler. III. Oversigt over straffelovens straffe og retsfølger.	
§ 6.	<i>Andre retsfølger</i>	34
	I. Terminologi. II. Systematik. A. Indgreb i den personlige frihed eller integritet – andre indgreb. B. Retfølger betinget af strafskyld – retsfølger uden strafskyld. C. Retfølger, der træder i stedet for straf – retsfølger, der kombineres med straf. D. Retfølgerne inddelt efter funktion. E. Behandlingsmidler. III. Farlighedskriteriet.	

VI

Kapitel II. Straffeteorier.

§ 7.	<i>Straffens grund, væsen og formål</i>	42
	I. Retsgrund. II. Væsen. III. Formål. A. Begrebsbestemmelse. B. Dualismen med hensyn til strafformålet.	
§ 8.	<i>Repression</i>	45
	I. Begrebet repression og dens former. II. Soning. III. Gengældelse. A. Ældre gengældelsesteori. B. Senere gengældelsesteori. C. Kritik af gengældelseslæren. IV. Misbilligelse. V. Udligning.	
§ 9.	<i>Prævention</i>	54
	I. Forskellige arter af prævention. II. Præventionsideer i tidlig litteratur.	
§ 10.	<i>Generalprævention</i>	55
	I. Eksemplariske straffe. II. Straffetruselsteorier (Feuerbach, Ørsted). III. Nyere generalpræventiv opfattelse. A. Distributivt synspunkt. B. Moraldannelse og faktorer udenfor straffesystemet. C. Påvirkningsobjekterne. D. Retsforskrifternes art. E. Opdagelsesrisiko og sanktionsrisiko. F. Grænser for generalpræventionen. IV. Generalpræventionens empiriske grundlag.	
§ 11.	<i>Specialprævention</i>	65
	I. Former for specialprævention. II. Teoriens stilling til specialprævention. III. Udelukkende specialprævention? IV. Erfaringsgrundlaget.	
§ 12.	<i>Forening af repression, general- og specialprævention</i>	69
	I. Foreningsteori. II. Gældende straffelovs opfattelse. III. Samvirken og modvirken af strafformålene.	
§ 13.	<i>Om afskaffelse af straf</i>	71
	I. Teorien om afskaffelse af straf. II. Diskussion. A. Sammenhængen med læren om viljens frihed eller ufrihed. B. Kriminalpolitiske hensyn. III. Stillingtagen. IV. Afskaffelse af betegnelsen »straf«.	

Kapitel III. Kilder.

§ 14.	<i>Loven</i>	80
	I. Indledende bemærkninger om kriminalrettens retskilder. II. Straffelov 1930. III. Vigtigere straffebestemmelser i særlovgivningen. IV. Ældre lovgivning. V. Fortolkningsprincipper. A. Lovens formål. B. Nærmere om sproglig fortolkning. VI. Analogi. A. Indledende bemærkninger. B. Straffelovens krav om fuldstændig lovanalogi. C. Reale grunde for straffelovens ordning. D. Retspraksis.	
§ 15.	<i>Litteraturen</i>	92

Kapitel IV. Straffelovens stedlige virkeområde (international strafferet).

- § 16. *Lovovertrædelser på dansk territorium* 94
I. Territorialprincippet indhold og rækkevidde. II. Territoriets afgrænsning.
- § 17. *Særligt om forbrydelser, der begås ombord på fartøjer* 96
I. Dansk fartøj. II. Fremmed fartøj.
- § 18. *Lovovertrædelser begået i udlandet* 98
I. Personalitetsprincippet. II. Realprincippet. III. Særligt om forbrydelser begået af udlændinge i udlandet.
- § 19. *Hvor forbrydelsen skal betragtes som foretaget* 102
I. Virksomhedsstedet. II. Virkningsstedet. A. Stedet for forbrydelsens fuldbyrdelse. B. Strafforhøjende følger. C. Forsøg og medvirken. D. Undladelser.
- § 20. *Hensyntagen til fremmed ret og retsanvendelse* 106
I. Muligheden af konkurrence mellem flere landes strafferet. II. Forholdet mellem dansk og fremmed lov. III. Hensyntagen til fremmed dom. IV. Hensyntagen til strafudståelse i udlandet.
- § 21. *International strafferet og retshjælp* 109
I. International strafferet. II. International retshjælp.
- § 22. *Folkeretligt og statsretligt begrundede jurisdiktionsundtagelser* 112
I. Eksterritorialitet. II. Anden af folkeretten flydende begrænsning. III. Statsretligt begrundede undtagelser.
- § 23. *Begrænsninger i strafbarhedsområdet under hensyn til den værnede interesses art* 114
I. Kompetencenormer og eksklusivitetsprincip. II. Beskyttelsesobjekter uden territorial eller national begrænsning. III. Territorialt eller nationalt begrænsede gerningsindhold.

Kapitel V. Straffelovens virkeområde i tid.

- § 24. *Straffelovens ikrattræden og ophør* 118
- § 25. *Forholdet mellem ny og ældre straffelov med henblik på straf* 119
I. Den internationale strafferets udgangspunkter. II. Hvor når lovovertrædelsen anses begået. III. Konkret totalbedømmelse. IV. Særligt vedrørende nye regler om påtale, forældelse, sammenstød og gentagelse. V. Nye straffuldbyrdesregler. VI. Ændringer i straffelovgivningen efter pådommelsen.
- § 26. *Forholdet mellem ny og ældre straffelov med henblik på andre retsfølger end straf* 129
I. Principielle synspunkter. II. Retsfølgebestemmelser, der lægger vægt på pådommelses- og gerningstidens lov. III.

VIII

Retsfølgebestemmelser, der alene lægger vægt på pådommel-
sestidens lov.

- § 27. *Virker straffebestemmelsernes ophør retroaktivt?* 132
I. Anvendelse af det almindelige tilbagevirkningsprincip.
II. Modifikationer.
- § 28. *Ekstraordinær tilbagevirkning i skærpende retning* 135
- § 29. *Forældelse* 138
I. Begreb og begrundelse. II. Bestemmelse af forældelses-
fristen under hensyntagen til lovovertrædelsens grovhed.
A. Principper for fristberegningen. B. De almindelige regler.
C. Særligt om sammenstødtilfælde. III. Lovovertrædelser,
ved hvilke forældelse af den offentlige påtale er udeluk-
ket. IV. Forældelsesfristens begyndelse. V. Forældelsesfri-
stens afbrydelse. VI. Forældelse af andre retsfølger end straf.
VII. Forældelse af adgangen til privat påtale og til at be-
gære offentlig påtale. VIII. Forældelse ved overtrædelse af
særlovgivningen. IX. Forældelse af idømt straf.

Kapitel VI. Handling og årsagsforbindelse.

- § 30. *Den kriminelle handling* 157
I. Handlingsbegrebet. II. Handlingens subjekt. III. Handlin-
gens objekt. IV. Momenter i og omkring handlingen.
- § 31. *Kausalitet og adækvans* 161
I. Indledning. II. Problemstilling og terminologi. III. Gene-
relle love om årsagssammenhæng. IV. Adækvans. V. Anven-
delse af læren om kausalsammenhæng og adækvans på kon-
krete tilfælde.

Kapitel VII. Objektive straffrihedsgrunde.

- § 32. *Indledning* 178
I. Oversigt. II. Bevis vedrørende straffrihedsgrunde. III. Sær-
ligt om handling efter befaling.
- § 33. *Nødværge* 181
I. Begreb og begrundelse. II. Angrebet og dets genstand.
III. Nødværgehandlingen. A. Nødvendighed. B. Forsvarlig-
hed. C. Forsæt. D. Overskridelse af grænserne for nødværge.
IV. Med nødværge beslægtede forhold. A. Automatiske for-
holdsregler. B. Afværgelse af fare fra dyr og livløse ting.
C. Magtmidler ved pågribelse under strafforfølgning m. v.
- § 34. *Nødret* 194
I. Begreb og begrundelse. II. Hjemmel for nødret. A. For-
holdets natur og positive lovregler. B. Strfl. § 14 og andre
udtrykkelige lovbestemmelser. C. Nødret uden positiv lov-
hjemmel. III. Betingelser og grænser for nødret i henhold til

strfl. § 14. A. Nødssituation. B. Den truede interesse. C. Afværgelseshandlingens art. D. Lovovertrædelsens underordnede betydning. E. Handlingens nødvendighed. F. Forsæt. IV. Overskridelse af nødrettens grænser. V. Med nødret beslægtede forholdsregler.

- § 35. *Samtykke* 206
I. Begreb. II. Samtykkets virkekreds. A. Principielle synspunkter. B. Enkelte arter af lovovertrædelser. III. Betingelser med hensyn til samtykket. IV. *Negotiorum gestio*.

Kapitel VIII. Tilregnelse.

- § 36. *Tilregnelserformerne* 217
I. Indledning. II. Udelukkelse af skyld i særlige situationer.
- § 37. *Forsæt* 222
I. Bestemmelsen af forsætsbegrebet. Viljes- og forestillings-teorier. II. Forskellige forsætsformer. A. »Direkte forsæt«. B. Sandsynligheds-forsæt. C. »Dolus eventualis«. D. Sløret forsæt. E. Skærpede forsætskrav. III. Genstanden for forsæt. IV. Forsættets tidspunkt. V. Vildfarelser og afvigelser i begivenhedsforløbet. A. Faktisk vildfarelse. B. Afvigende udvikling af begivenhedsforløbet.
- § 38. *Uagtsomhed* 241
I. Begreb og inddelinger. II. Afgrænsning overfor forsæt. III. Afgrænsning overfor straffri handling. IV. Hjemmel for strafansvar. A. Straffeloven. B. Særlovgivningen.
- § 39. *Motiv* 250
I. Begrebet motiv. Principielle synspunkter. II. Motivets betydning efter gældende ret. A. Betydning for strafbarheden. B. Betydning for strafudmålingen. III. Sindelag.
- § 40. *Retsvildfarelse* 256
I. Indledning. II. Afgrænsning mellem egentlig og uegentlig retsvildfarelse. III. Principielle synspunkter vedrørende betydningen af egentlig retsvildfarelse. IV. Bedømmelsen af egentlig retsvildfarelse i dansk ret.
- § 41. *Ansvar uden de sædvanlige skyldbetingelser* 271
I. Indledning. II. Begrundelsen for objektivt bødeansvar. III. Objektivt ansvar i dansk ret. IV. Særligt om kollektive enheders ansvar. V. Bødehæftelse.

Kapitel IX. Tilregnelighed.

- § 42. *Aldersgrænser* 281
I. Kriminel lavalder. II. Børn og unge over kriminel lavalder.
- § 43. *Psykisk abnormitet. Indledning* 284
I. Historisk udvikling. II. Oversigt over gældende retsregler.

X

A. Strfl. §§ 16–18. B. Strfl. § 70. C. Strfl. § 85, betinget dom m. v. D. Regler udenfor straffelovgivningen. III. Regler om mentalundersøgelse.

§ 44. <i>Sindssygdom</i>	291
I. Kriterier for utilregnelighedsafgørelsen. II. Begrebet sindssygdom. III. Retspraksis med hensyn til sindssygdom. IV. Tilstande, der må ligestilles med sindssygdom.	
§ 45. <i>Intelligensdefekt</i>	299
I. Andssvaghed i højere grad. II. Andssvaghed i lettere grad. III. Sinker.	
§ 46. <i>Psykopati og andre varigere tilstande</i>	302
I. Tilstande, der omfattes af strfl. § 17. II. Strafegnethedskriteriet. III. Tidspunktet for strafegnetheden.	
§ 47. <i>Særligt om beruselse</i>	308
I. Indledning. II. Strfl. § 18. III. Patologisk rus.	
§ 48. <i>Om forenkling af abnormitetsproblemet</i>	311

Kapitel X. Forsøg.

§ 49. <i>Om forsøgets kriminalisering</i>	315
I. Historisk indledning. II. Dansk forsøgsteori. III. Straffeloven og dens forarbejder.	
§ 50. <i>Forsøgshandlingen</i>	320
I. Afgrænsning af forsøg nedad mod straffri forberedelse. II. Afgrænsning af forsøg overfor fuldbyrdet forbrydelse. III. Inddelinger af forsøgshandlinger. A. Iværksættelseshandlinger – forberedelseshandlinger. B. Tjenligt – utjenligt forsøg. C. Putativ forbrydelse. D. Forsøg ved grovere delikter og ved bøde-hæfte-delikter.	
§ 51. <i>Forsøgsviljen</i>	329
§ 52. <i>Forsøgsstraffen</i>	333
§ 53. <i>Tilbagetræden fra forsøg</i>	335
I. Indledning. II. Objektive betingelser. A. Tilbagetræden fra ufuldendt forsøg. B. Tilbagetræden fra fuldendt forsøg. III. Subjektive betingelser. IV. Tilbagetræden i tilfælde af fleres samvirken. V. Bevisbyrden. VI. Afværgelse, genoprettelse m. v. efter fuldbyrdet forbrydelse.	

Kapitel XI. Flerhed af ansvarspersoner (medvirken).

§ 54. <i>Indledning</i>	347
I. Former for kollektiv kriminalitet. II. Retningslinier for den strafferetlige behandling. III. Terminologi. IV. Dogmehisto-	

	rie. Meddelagtighedsteorierne. V. Straffelovens § 23 og dens forarbejder.	
§ 55.	<i>Former for medvirken. Ansvarsbetingelser</i>	353
	I. Former for medvirken. II. Ansvarsbetingelser. A. Objektive betingelser. B. Subjektive betingelser.	
§ 56.	<i>Adgang til strafnedsættelse og strafbortfald</i>	358
	I. Strafnedsættelse. II. Strafbortfald. III. Regler udenfor strfl. § 23.	
§ 57.	<i>Særlige pligtforhold</i>	361
§ 58.	<i>Concursus necessarius</i>	362

Kapitel XII. Sanktionerne.

§ 59.	<i>Indledning</i>	365
	I. Oversigt. II. Tidsbestemte og tidsubestemte reaktioner.	

Kapitel XIII. Frihedsstraf.

§ 60.	<i>Om frihedsstraf i almindelighed</i>	371
	I. Arter af frihedsstraf. II. Historisk udvikling.	
§ 61.	<i>Fængsel</i>	376
	I. Tidsrum. II. Anstaltsorganisation. III. Behandlingsprincipper. A. Regler om straffuldbyrdelsen. B. Fængselsstraf, der udstås i statsfængsel. C. Fængselsstraf, der udstås i arresthus. IV. Prøveløsladelse.	
§ 62.	<i>Hæfte</i>	387

Kapitel XIV. Økonomiske retsfølger.

§ 63.	<i>Bøde</i>	391
	I. Indledning. II. Forskellige arter af bøder. A. Almindelige bøder. B. Dagbøder. C. Normerede bøder. D. Tillægsbøder. E. Administrativt pålagte bøder. III. Bødens betaling. A. Straffens personalitet. B. Hvem bøden tilfalder. C. Betalingsordning og inddrivelse. IV. Forvandlingsstraf.	
§ 64.	<i>Konfiskation</i>	405
	I. Begreb. Terminologi. II. Formuekonfiskation. III. Konfiskationens formål og karakter. IV. Almindeligt om konfiskation i dansk ret. A. Hjemmel for konfiskation. B. Konfiskationens genstande. V. Konfiskation af i sig kriminelle genstande. VI. Konfiskationens almindelige betingelser. VII. De enkelte objekter for konfiskation. A. Det strafbare forholds redskaber. B. Det strafbare forholds produkter. C. Genstanden for det strafbare forhold. D. Udbytte af strafbare for-	

XII

hold. VIII. Værdikonfiskation. IX. Hvem kan rammes af konfiskation? A. Forbrydelsens redskab, produkt og genstand. B. Forbrydelsens udbytte. C. Dobbeltkonfiskation og solidarisk ansvar. X. Forholdet til den forurettede. XI. Om fuldbyrdelse og virkning af konfiskation.

- § 65. *Fortabelse af arveret* 426
I. Forbrydelser med døden til følge. II. Visse krænkelse af slægtning i opstigende linie. III. Fælles bestemmelser.
- § 66. *Erstatningspligt* 430
I. Forholdet mellem erstatnings- og strafansvar. II. Hensyn til den forurettede.

Kapitel XV. Rettighedstab og andre særlige retsfølger.

- § 67. *Rettighedstab* 433
I. Indledning. II. Hovedbestemmelserne i strfl. §§ 78 og 79. A. Udelukkelse fra adgang til ny virksomhed. B. Frakendelse af ret til fortsat udøvelse af virksomhed. III. Særbestemmelser.
- § 68. *Andre særlige retsfølger* 442
I. Kundgørelse af dom. A. Kundgørelse med oprejsningsformål. B. Kundgørelse med præventivt formål. II. Mortifikation.

Kapitel XVI. Forholdsregler overfor særlige kategorier af lovovertrædere.

- § 69. *Ungdomsfængsel* 445
I. Ungdomsfængslets retlige karakter. II. Ungdomsfængslets klientel. III. Opholdets varighed. IV. Anstaltsorganisation og behandlingsprincipper. V. Tilbagefaldet efter løsladelse fra ungdomsfængsel.
- § 70. *Arbejdshus* 453
I. Foranstaltningens retlige karakter. II. Arbejdshusets klientel og betingelserne for dom til arbejdshus. III. Varigheden af ophold i arbejdshus. IV. Anstaltsorganisation og behandlingsprincipper.
- § 71. *Sikkerhedsforvaring* 459
I. Foranstaltningens retlige karakter. II. Sikkerhedsforvaringens klientel og betingelserne for dom til sikkerhedsforvaring. III. Varigheden af ophold i sikkerhedsforvaring. IV. Anstaltsorganisation og behandlingsprincipper. V. Synspunkter de lege ferenda.
- § 72. *Forholdsregler overfor psykisk abnorme* 466
I. Oversigt over forholdsreglerne. A. §. 70-foranstaltninger.

- B. Særfængsel. C. Andre judicielle retsfølger. D. Administrative indgreb. II. Nærmere om § 70-foranstaltninger. A. Hensyn til retssikkerheden. B. Forholdsreglernes art. C. Varighed. D. Ændring. III. Spørgsmål de lege ferenda.
- § 73. *Forholdsregler overfor alkoholpåvirkede og drikfældige lovovertrædere* 483
I. Indledning. II Afholdspålæg. III. Helbredelsesanstalt for drankere.
- § 74. *Forholdsregler overfor seksualforbrydere* 489
I. Kastration. A. Historik. B. Begreb. C. Retlig karakter og principielle synspunkter. D. Betingelser. E. Erfaringer i praksis. II. Indgreb i lokalfriheden m. v.

Kapitel XVII. Betingede domme og forsorg i frihed.

- § 75. *Indledning* 497
I. Begreb og hovedtyper. II. Historisk baggrund. III. Tiltalefrafald. IV. Personundersøgelser.
- § 76. *Gældende regler om betinget dom* 503
I. Forudsætninger for betinget dom. II. Den betingede doms art. III. Kombination af ubetinget og betinget dom. IV. Den betingede doms indhold. V. Tillægsvilkår. VI. Overtrædelse af tillægsvilkår. VII. Strafbart forhold i prøvetiden. VIII. Strafbart forhold forud for den betingede dom.

Kapitel XVIII. Fastsættelsen af sanktion i det enkelte tilfælde.

- § 77. *Strafudmåling* 528
I. Strafferamme-systemet. II. Skærpende og formildende omstændigheder. Strafforhøjelses- og -nedsættelsesgrunde. III. Ledende principper for strafudmålingen. IV. Enkelte udmålingshensyn. A. Legale udmålingsregler. B. Udmåling efter lovens grundsætninger. C. Oversigt over de enkelte udmålingshensyn.
- § 78. *Sammenstød af forbrydelser* 544
I. Begrebets afgrænsning. II. Arter af forbrydelses-sammenstød. III. Fastsættelse af straf ved sammenstød af forbrydelser. A. Principperne ved straffens fastsættelse. B. Reglerne i strfl. §§ 88 og 89.
- § 79. *Gentagelse* 557
I. Begreb og principper. II. Gentagelsesvirkningens grundlag. III. Forhold, der er undergivet gentagelsesvirkning.

XIV

§ 80.	<i>Afkortning af varetægtsfængsel</i>	561
	I. Princippet i strfl. § 86. II. Grundlag for afkortning. III. Fængsling, der skyldes eget forhold under sagen. IV. Afkortning for varetægtsfængsel under sagens påanke. V. Afkortningens foretagelse. VI. Varetægtsfængsel efter straffesagens afslutning.	

Kapitel XIX. Strafansvarets ophør.

§ 81.	<i>Oversigt over ophørs- og bortfaldsgrunde</i>	570
§ 82.	<i>Benådning</i>	574
	I. Terminologi. II. Benådningsgrunde og -betingelser.	
	<i>Rettelser og tilføjelser</i>	581
	<i>Sagregister</i>	591
	<i>Lovregister</i>	601

FORORD

Professor Stephan Hurwitz' fremstilling af »Den danske kriminalret, Almindelig del« blev udgivet i 1950—52 og har siden været genoptrykt uforandret i 1961 og 1964. I den foreliggende udgave er foretaget de ændringer, som foranlediges af nyere lovgivning, domspraksis og litteratur. Der er desuden foretaget en del ændringer i fremstillingsformen, navnlig på grundlag af erfaringer fra undervisningen, ligesom der er sket en vis forkortelse af fremstillingen.

I et tillæg side 581—90 er anført en del rettelser og tilføjelser, særlig til teksten frem til side 364, der blev udsendt i to hefter i 1967. Vedrørende reglerne om forældelse, der blev revideret i 1967 efter udsendelsen af 1. hefte, henvises til tilføjelsen til side 138.

Tidligere universitetsmanuduktør, sekretær i udenrigsministeriet Henrik Stenbjerre har ydet værdifuld bistand ved korrekturlæsningen.

K. W.

FORKORTELSESLISTE

- Agge I-III*: Ivar Agge, Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. 1-3 häftet. Sthlm. 1959-64.
- Agge, Reaktionssystemet*: Ivar Agge, Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet I. Sthlm. 1939.
- Agge, Straffrätt*: Ivar Agge, Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag I-II. Sthlm. 1944-48.
- Andenæs*: Johs. Andenæs, Alminnelig strafferett. Oslo. 1956.
- Andenæs, Avhandlinger*: Johs. Andenæs, Avhandlinger og foredrag. Oslo. 1962.
- Andenæs, Unnlatelse*: Johs. Andenæs, Straffbar unnlatelse. Oslo. 1942.
- Andersen, Poul, Forvaltningsret*: Poul Andersen, Dansk Forvaltningsret, 5. Udg. Kbhvn. 1963.
- Andersen, Poul, Statsforfatningsret*: Poul Andersen, Dansk Statsforfatningsret. Kbhvn. 1954.
- Aubert*: Vilh. Aubert, Om straffens sosiale funksjon. Oslo. 1954.
- Aude*: Carl Aude, Fra fængsel til frihed, 4. udg. Kbhvn. 1969.
- bet.*: betænkning.
- Betænkning 1949*: Betænkning afgivet af det af justitsministeriet nedsatte udvalg til overvejelse af forslag til ændringer i borgerlig straffelov, navnlig kapitlerne 12 og 13. Kbhvn. 1949.
- Bornemann III*: F. C. Bornemann, Samlede Skrifter III. Forelæsninger over den danske Criminalrets almindelige Deel. Kbhvn. 1866.
- Brottsbalken I-III*: Nils Beckman, Carl Holmberg, Bengt Hult & Ivar Strahl, Kommentar till brottsbalken I-III. Sthlm. 1964-67.
- DKF*: Forhandlingerne paa Dansk Kriminalistforenings Aarsmøder. Kbhvn. 1900 ff.
- Domme i kriminelle sager*: se Systematisk oversigt etc.
- Entwurf 1960*: Entwurf eines Strafgesetzbuches mit Begründung. Bonn. 1960.
- v. Eyben*: W. E. von Eyben, Strafudmåling, Kbhvn. 1950.
- FN*: De forenede Nationer.
- FT*: Folketingstidende.
- Förslag till brottsbalk*: Förslag till brottsbalk, avgivet av Straffrättskommittén (SOU 1953:14). Sthlm. 1953.
- Goos I*: C. Goos, Den danske Strafferet. 1. Del: Indledning til den danske Strafferet. Kbhvn. 1875.

XVIII

- Goos II*: C. Goos, Den danske Strafferet. 2. Del: Den danske Strafferets almindelige Del. Kbhvn. 1878.
- Goos, Almindelig Retslære*: C. Goos, Almindelig Retslære I-II. Kbhvn. 1885-92.
- H*: Højesteretsdom.
- Helweg*: H. Helweg, Den retslige psykiatri, 2. udg. Kbhvn. 1949.
- HRT*: Højesteretstidende.
- Hurwitz, Kollektive Enheder*: Stephan Hurwitz, Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar. Kbhvn. 1933.
- Hurwitz, Konfiskation*: Stephan Hurwitz, Konfiskation i Anledning af begaaede Lovovertrædelser. Kbhvn. 1930.
- Hurwitz, Speciel del*: Stephan Hurwitz, Den danske kriminalret. Speciel del. Kbhvn. 1955.
- Hurwitz, Strafferetsplejen*: Stephan Hurwitz, Den danske strafferetspleje, 3. udg. Kbhvn. 1959.
- Højesteret 1661-1961 I-II*: Povl Bagge, J. L. Frost og Bernt Hjejle (udg.), Højesteret 1661-1961 I-II. Kbhvn. 1961.
- iktrtl.*: ikrafttrædelsesloven til straffeloven.
- J*: Juristen.
- JD*: Juristens Domssamling.
- Kampen mod Forbrydelsen I-III*: Leif Beckman & Herluf Petersen (red.), Kampen mod Forbrydelsen I-III. Kbhvn. 1951.
- Kjerschow*: P. Kjerschow, Almindelig borgerlig straffelov med kommentar. Oslo. 1930.
- Kommenteret retsplejelov I-II*: Kommenteret retsplejelov I-II, 2. udg., ved Bernhard Gomard, Victor Hansen og Stephan Hurwitz. Kbhvn. 1964.
- KPD*: kriminal- og politiretsdom.
- Krabbe*: Oluf H. Krabbe, Borgerlig Straffelov af 15. April 1930, 4. udg. Kbhvn. 1947.
- Maurach*: R. Maurach, Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil, 3. Aufl. Karlsruhe. 1965.
- Model Penal Code*: American Law Institute, Model Penal Code, Tentative Drafts 1-13, 1953-61, Official Draft, 1962. Philadelphia.
- mot.*: motiver.
- N*: nævningsesag.
- Nelson, Hæfte*: Alvar Nelson, Hæfte. En studie over anvendelsen af privilegeret frihedsstraf. Kbhvn. & Aarhus. 1954.
- NJA*: Nytt juridiskt Arkiv.
- NKA*: De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok. Sthlm. 1936 ff.
- NRt*: Norsk Retstidende.
- NTfK*: Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab.
- NTfS*: Nordisk Tidsskrift for Strafferet.
- Ross, Folkeret*: Alf Ross, Lærebog i Folkeret, 4. udg. Kbhvn. 1961.

- Ross, Statsforfatningsret*: Alf Ross, Dansk statsforfatningsret I-II, 2. udg. Kbhvn. 1966.
- RT*: Rigsdagstidende.
- RA*: Retslægerådets årsberetning.
- S*: Søndre Landsrets dom.
- Schönke-Schröder*: Adolf Schönke, Strafgesetzbuch. Kommentar. Fortgeführt von Horst Schröder. 12. Aufl. München-Berlin. 1965.
- Skeie* I-II: Jon Skeie, Den norske strafferett. I: Den almindelige del. II: Den spesielle del, Oslo. 1937-38. 2. utg. 1946.
- SOU*: Statens offentliga utredningar. Sthlm.
- Speciel del*: se Hurwitz, Speciel del.
- Strömgren*: Erik Strömgren, Psykiatri, 9. udg. Kbhvn. 1967.
- SvJT*: Svensk Juristtidning.
- Systematisk oversigt* etc.: Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953-62 ved Knud Waaben, 1965, og 1963-67 ved Bjarne Frandsen, Mogens Beier og Uno Valbak, 1968. Kbhvn.
- TfR*: Tidsskrift for Rettsvitenskap.
- Thornstedt*: Hans Thornstedt, Om rättsvillfarelse. Sthlm. 1956.
- Torp*: Carl Torp, Den danske Strafferets almindelige Del. Kbhvn. 1905. Nyt uforandret Optryk 1918.
- U* eller *UfR*: Ugeskrift for Retsvæsen.
- U I*: Udkast I, d. v. s. Betænkning afgiven af Kommissionen nedsat til at foretage et Gennemsyn af den almindelige borgerlige Straffelovgivning. Kbhvn. 1912.
- U II*: Udkast II, d. v. s. Carl Torp, Betænkning angaaende de af den under 11. August 1905 nedsatte Straffelovskommission udarbejdede Forslag indeholdende Udkast til Love vedrørende den borgerlige Straffelovgivning. Kbhvn. 1917.
- U III*: Udkast III, d. v. s. Betænkning afgiven af Straffelovskommissionen af 9. November 1917. Kbhvn. 1923.
- UR*: underrettsdom.
- V*: Vestre Landsrets dom.
- VLT*: Vestre Landsrets Tidende.
- VOD*: Viborg Overrettsdom.
- Williams, Glanville*: Glanville Williams, Criminal Law. The General Part, 2nd ed. London. 1961.
- Waaben, Forsæt*: Knud Waaben, Det kriminelle forsæt. Kbhvn. 1957.
- ZfS*: Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft.
- Ø*: Østre Landsrets dom.
- Ørsted* III-IV: Anders Sandøe Ørsted, Skrifter i Udvalg III-IV. Strafferetlige Skrifter. Kbhvn. 1931.

Kapitel I.

GRUNDBEGREBER

§ 1.

Kriminalretten.

I. Kriminalrettens begreb og plads i retssystemet.

Kriminalretten (strafferetten) er indbegrebet af de retsregler, der bestemmer, hvad der er strafbart, og hvorledes der reageres mod kriminaliteten. Tillige benyttes betegnelsen kriminalret om den juridiske lære om disse retsregler. Denne lære er — ligesom kriminologien, straffeprocessretten m. v. — en underafdeling af *kriminalvidenskaben*¹⁾.

I den almindelige retssystematik henføres kriminalretten under den *offentlige* ret i modsætning til privat- eller civilretten. Det betones herved, at de kriminalretlige indgreb direkte varetager en social funktion, og at det normalt er offentlige myndigheder, der søger handlenormerne håndhævet.²⁾

De med straf forbundne forskrifter for menneskelig adfærd kan ses som led i et større system af adfærdsnormer, omfattende også religiøse og moralske handleregler og faktisk skik og brug. Fælles for alle disse regler er, at de opstiller mønstre for rigtig opførsel (»conduct norms«). Forsåvidt de angår samlevet indenfor større grupper, kan de betegnes som *social-etiske normer*. De søger at begrænse den sociale friktion, som er forbundet med enhver samfundsdannelse.

¹⁾ Se om kriminalvidenskaben og dens forgreninger nærmere Hurwitz, *Kriminologi*, 2. udg., s. 15 ff.

²⁾ Se Ross, *Ret og retfærdighed*, s. 248 ff.

Indenfor de social-etiske normer er de kriminalretlige adfærdsregler karakteriseret ved deres *lovbestemthed*, der giver dem en præcisere form og en større generel gyldighed, men til gengæld et moralsk grovere gennemsnitspræg end de mere individualiserende religiøse og moralske normer. Tillige er de karakteriserede ved det retligt regulerede *magtapparat*, hvormed de gennemtvinges.

II. *Fremstillingens område.*

Denne fremstilling omfatter kriminalrettens *almindelige del*, hvorved sigtes til det kompleks af regler, som er fælles for alle strafbare forhold (eller i det mindste for grupper af sådanne), modsat den *specielle del*, der fremstiller regler vedrørende de enkelte deliktstypers afgrænsning og retsfølger. Indenfor den almindelige del kan der navnlig sondres mellem læren om *ansvarsbetingelserne* og læren om *sanktionerne*.

Ved den lære- eller håndbogsmæssige fremstilling af kriminalretten kan dens emneområde bestemmes videre eller snævrere. Det kan således være praktisk helt eller delvis at udsondre læren om, hvorledes de kriminalretlige indgreb, navnlig frihedsstraffe, fuldbyrdes, under en særlig disciplin, den såkaldte *pønologi*, og ligeledes kan fremstillingen af den gældende kriminalret adskilles fra den såkaldte *kriminalpolitik*, hvorved i denne forbindelse forstås principperne for, hvorledes kriminalitetsbekæmpelsen er og bør være udformet. I nærværende fremstilling tilsigtes først og fremmest at behandle gældende dansk kriminalrets retlige spørgsmål, men hvor sammenhængen opfordrer dertil, vil dog også pønologiske og kriminalpolitiske oplysninger og betragtninger blive knyttet til fremstillingen.

III. *Betegnelsen kriminalret.*

Det retsområde, der er genstand for fremstillingen, er gennem tiderne blevet betegnet snart som *kriminalret*, snart som *strafferet*. Den sidstnævnte betegnelse har været den almindelige i nyere danske fremstillinger. Når den i denne bog er erstattet af kriminalret, skyldes det, at dette udtryk efter den senere udvikling kan anses som en mere retvisende benævnelse

for området. Medens der ved »strafferet« kun peges på een af de sanktionsformer, lovovertrædelser kan medføre, er udtrykket kriminalret mere omfattende. Det angiver, at fremstillingen beskæftiger sig med de retsregler, der har tilknytning til det kriminelle og kriminalitetsbekæmpelsen. Den kriminelle adfærd (crimen), ikke straffen, er udgangspunkt for de retsregler, der behandles. Det skal dog ikke herved benægtes, at »straffen« stadig — både statistisk set og efter reglernes opbygning — er hovedhjørnestenen i sanktionssystemet, og det må fremhæves, at også retsfølger, som formelt ikke er »straf«, normalt rummer klare pønale elementer og af de domfældte opfattes som »straf«.

§ 2.

Kriminalrettens grundbegreber.

Kriminalrettens vigtigste begreber har fra gammel tid været *forbrydelse* og *straf*. I almindelighed bestemmes disse begreber under henvisning til hinanden. Forbrydelse defineres som en med straf belagt handling, straf som forbrydelsens typiske retsfølge. En analyse af begreberne vil blive givet nedenfor i §§ 3—5. Her skal blot bemærkes, at straf ikke længere er den eneste i betragtning kommende reaktion. Straffen er nu led i et *flerstrengt reaktionssystem*. De udenfor strafbegrebet fallende forholdsregler, der omfattes af dette system, kan under eet betegnes som *andre retsfølger* (se § 6).

Straf og andre retsfølger sammenfattes under benævnelsen *sanktioner*. Indenfor det samlede system af reaktioner, som retsordenen knytter til kriminel og anden antisocial adfærd, kan straf og flertallet af de øvrige kriminalretlige retsfølger karakteriseres som *postdeliktuelle reaktioner*, d.v.s. reaktioner, der sætter ind, *efter* at en forbrydelse er begået, i modsætning til *prædeliktuelle reaktioner*, der træder i kraft, *før* den pågældende adfærd har resulteret i strafbart forhold¹⁾. De sidstnævnte forekommer navnlig i forsorgslovgivningen.

¹⁾ Jfr. om denne sontring nærmere Agge, Reaktionssystemet, s. 205 ff.

§ 3.

Forbrydelse.*I. Forbrydelse i formel og materiel forstand.*

Ordet »forbrydelse« betegner sprogligt set et *brud*, jfr. det svenske *brott*, mod en vis norm. I daglig tale kan det omfatte brud mod såvel etiske, sociale som legale normer for menneskelig adfærd. Her haves kun den sidstnævnte normkrænkelse, forbrydelsen i juridisk forstand, for øje.

Under hensyn til den følelsesmæssige betoning, hvormed ordet forbrydelse traditionelt er forbundet, er der i nyere faglig terminologi en tendens til at erstatte det med mere neutrale betegnelser som »delikt«, »lovovertrædelse«, »strafbart forhold« etc. Om »forseelse« som betegnelse for den mindre alvorlige lovovertrædelse, se nedenfor § 4.

Den handling, der juridisk karakteriseres som forbrydelse, må være i strid med den gældende retsorden (lov eller anden retskilde). Men ikke enhver lov- eller retstridig adfærd er en forbrydelse. Det kræves hertil yderligere, at der er hjemmel til at ramme en handling af den pågældende type med straf eller en dermed ligestillet sanktion. Dette kendetærke, kort benævnet *strafkriteriet*, er det eneste, der generelt, uafhængigt af skiftende lovgivning med hensyn til det strafbares område og betingelser, særpræger forbrydelsen i forhold til anden ulovlig adfærd. Kriteriet er *formelt*, idet det ikke oplyser noget om, hvad der er karakteristisk for de handlinger, der belægges med straf.

I den strafferetlige teori er der gjort en række forsøg på at opstille en *materiel* definition på forbrydelsen, hvorved der peges på de egenskaber, som kendetegner den strafbare adfærd til forskel fra anden — retstridig eller retmæssig — adfærd. Sådanne forsøg er imidlertid dømt til at mislykkes. At bestemme forbrydelsesbegrebets indhold ved henvisning til bestemte gerningstyper er udelukket, da arten og omfanget af de kriminaliserede handlinger veksler fra tid til tid og fra sted til sted. Det kan heller ikke fastholdes, at forbrydelsen er den del af den retstridige adfærd, som i særlig grad er socialt skadelig eller moralsk misbilliget, thi når begrebet forbrydelse

anses som omfattende enhver strafbar lovovertrædelse, vil der heri være indbefattet mange småforseelser, som frembyder ringe eller slet ingen skadeevne, og som ikke er genstand for moralsk misbilligelse. Kun hvis man indsnævrer synsfeltet til de med frihedsstraf belagte handlinger, vil det være rigtigt, at der er en væsentlig overensstemmelse mellem den retlige afgrænsning og en udtalt social-etisk misbilligelse af den pågældende adfærd.

Det her anførte udelukker imidlertid ikke, at en vis form for generel karakteristik af den strafbare adfærd kan opnås ved en analyse af de betingelser for strafansvar, som opstilles i en given retsorden. I de fleste europæiske lande anvendes en allerede i ældre teori udviklet systematik, efter hvilken den strafbare adfærds elementer kan deles i objektive og subjektive. For at der kan foreligge en forbrydelse, må normalt følgende grundbetingelser være opfyldt: a) handlingen må realisere et ved lov beskrevet strafbart *gerningsindhold*, b) handlingen må være objektivt *retstridig*, og c) der må være opfyldt nogle psykologiske eller »subjektive« betingelser, som under eet kaldes kravet om *skyld*.

En sådan inddeling giver naturligvis ikke i sig selv nogen særlig oplysende fælles karakteristik af strafbar adfærd. Men den er af værdi ved at frembyde en systematisk ramme for en nærmere analyse af de for strafbare handlinger og undladelser fælles egenskaber.

De nævnte tre elementer fremhæves særlig i tysk teori som strafansvarets grundbetingelser eller forbrydelsens grundelementer (Tatbestandsmäßigkeit, Rechtswidrigkeit, Schuld), se *Schönke-Schröder*, s. 10 ff med henvisninger. Der findes ikke på dansk nogen til »Tatbestandsmäßigkeit« svarende betegnelse. Vil man forsøge at gengive begrebet med få ord, kan det omskrives til: handlingens overensstemmelse med lovens beskrivelse af den strafbare handling. – I angelsaksisk teori er ansvarslæren fra gammel tid bygget op om de latinske begreber »actus reus« (den skyldige handling) og »mens rea« (det skyldige sind), se *Glanville Williams*, s. 1 ff., *Waaben*, Forsæt, s. 31.

II. *Gerningsindhold*.

Det i det foregående nævnte begreb *gerningsindhold* kan benyttes i forskellige betydninger. Her forstås det som ind-

begrebet af de momenter, der udgør den enkelte forbrydelsesarts kendemærker, i relation til hvilke lovens almindelige tilregnelsesbetingelser (forsæt, uagtsomhed) skal opfyldes.

De kriminelle gerningsindhold kan i lovens deliktsbeskrivelser være opbygget på forskellige måder. Der kan groft sondres mellem krav, som vedrører a) selve den straffbare *handling* (eller undladelse), b) de gerningen ledsagende *ydre omstændigheder* (egenskaber hos gerningsmand eller offer, tid og sted for forbrydelsen, midlets beskaffenhed etc.) og c) de af gerningen forårsagede *følger* (f. eks. dødens indtræden ved drab).

Gerningsindholdet omfatter ikke skyldbetingelserne (kravene om tilregnelighed og tilregnelse). Under hensyn hertil karakteriseres gerningsindholdet undertiden som et indbegreb af *objektive* momenter. Dette er ikke helt korrekt, idet der i de enkelte gerningsindhold kan indgå *subjektive* eller en blanding af objektive og subjektive momenter, jfr. f. eks. strfl. § 158 (falsk forklaring for retten), § 167 (modtaget pengene i god tro), § 240 (egennyttige bevæggrunde).

Lovens sproglige beskrivelse af gerningsindholdet er udgangspunktet for den *fortolkning*, ved hvilken det skal bringes på det rene, om et konkret faktum omfattes af loven, d.v.s. realiserer gerningsindholdet. Dette spørgsmål om fortolkning er af stor vigtighed på grund af det i strfl. § 1 indeholdte krav om lovhjemmel for strafbarhed. Nogle af de sproglige udtryk, som benyttes i loven, er af *deskriptiv* karakter, idet de med en vis grad af tydelighed viser hen til de fænomener, som de skal omfatte (f. eks. »et barn under 15 år«, § 222, »rørlic ting«, § 276, »ildebrand«, § 181). Andre led i gerningsindholdet beskrives i *normative* vendinger, d.v.s. i ord, hvis anvendelse forudsætter en moralsk eller retlig bedømmelse af den konkrete sags faktum (f. eks. »usømmelig behandling af lig«, § 139, »groft misbrug«, § 220, »vanrøgt eller nedværdigende behandling«, § 213). Om fortolkning henvises til kap. III.

Udenfor gerningsindholdet falder de såkaldte (*rent*) *objektive strafbarhedsbetingelser*, d.v.s. særlige, udover realisationen af gerningsindholdet liggende, af kravet om tilregnelse *ikke* omfattede betingelser for strafansvar, se som eksempler strfl. § 141, stk. 1 (»hvis forbrydelsen bliver begået eller for-

søgt») og visse rene påtalebetingelser: § 290, stk. 1 (»der-som udlægsforretning er påfulgt . . ., konkurs er indtrådt . . .« o.s.v.), jfr. henvisninger hertil i §§ 292, stk. 2, 300, stk. 2.

I tilfælde, hvor der er tvivl om, hvorvidt en i forbrydelsesbeskrivelsen optaget omstændighed skal opfattes som et moment i gerningsindholdet eller som en objektiv strafbarhedsbetingelse, må formodningen være for det førstnævnte alternativ, medmindre der er tale om en omstændighed, der nærmest har karakteren af en processuel påtalebetingelse (som tilfældet er i strfl. § 290) eller i øvrigt er uden adækvat sammenhæng med den kriminelle virksomhed.

Udenfor gerningsindholdet falder også sådanne *almindelige forudsætninger for strafbarheden*, som betinger, at handlingen i tid, rum og personelt falder ind under lovens gyldighedsområde.

III. Retstridighed.

Når det siges at høre med til forbrydelsesbegrebet, at det udviste forhold er *retstridigt*, kræves der en nærmere forklaring af, hvad der menes med denne flertydige glose.

Begrebet er i denne fremstilling benyttet i rent *formel* forstand, som et systemudtryk, hvorunder visse elementer i forbrydelsesbegrebet sammenfattes. Ved fremstillingen af kriminalretten er det ikke nødvendigt at arbejde med det vanskeligt definérbare og indholdsmæssigt tvivlsomme begreb retstridighed i materiel forstand. Der kan ikke ud fra dette begreb hentes vejledning af selvstændig betydning for afgrænsningen af den straffbare uret. De forsøg, der i nordisk teori er gjort på at give retstridighedsbegrebet et materielt indhold ved at udforme almindelige kriterier for retstridigheden (navnlig den af Goos og Getz grundlagte afvejningslære), har vist sig ufrugtbare med henblik på kriminalrettens dogmatik.

Begrebet retstridighed i materiel forstand er navnlig blevet drøftet i den almindelige retslære, hvor Goos og andre har forsøgt at give en generel indholdsmæssig karakteristik af den adfærd, som mødes med sanktioner. Diskussionen herom har særlig taget sigte på integritetskrænkelser, d.v.s. forårsagelse af skade på ydre retsgoder som liv,

legeme og ejendom. Det er muligt, at der med udgangspunkt i den ældre retstridighedslære kan opstilles visse vejledende sætninger af betydning for erstatningsrettens afgrænsning af de ansvarspådragende handlinger. Derimod må det anses for udelukket, at man kan formulere en fælles indholdsmæssig karakteristik af alle straf- og erstatningspådragende handlinger. Selv indenfor strafferettens egne grænser er der tale om så forskelligartede handlingstyper og interessekrænkelser (drab, tyveri, incest, brandstiftelse, ulovlig tvang, blufærdighedskrænkelser, voldtægt, smugleri, vigepligtsforseelser, overtrædelser af sundheds- og byggelovgivning o.s.v.), at der ikke består nogen mulighed for at beskrive disse handlinger under eet. Noget behov for at arbejde med et almindeligt materielt retstridighedsbegreb består der heller ikke i strafferetten, da kredsen af ansvarspådragende handlinger er fastlagt ved lov (jfr. strfl. § 1), således at den nærmere afgrænsning af ansvarsområdet altid kan tage sit udgangspunkt i fortolkningen af lovens gerningsbeskrivelse, suppleret med en anvendelse af mere almindelige skrevne og uskrevne ansvarsregler.

Vedrørende den nyere kritik af den materielle retstridighedslære henvises navnlig til Ross, Virkelighed og Gyldighed i Retslæren, s. 322-79, samme forf., Ret og retfærdighed, s. 292-309 samt i TfR 1951, s. 205-31, Ussing, Retstridighed, 1949, og samme forf. i TfR 1952, s. 225-51, Illum i Juristen 1951, s. 177-85. Se endv. *Agge* III, s. 325 ff.

Når krav om (formel) retstridighed opstilles ved siden af krav om handlingens overensstemmelse med et i loven fastsat gerningsforhold, må den selvstændige betydning af retstridighedskravet indskrænkes til at angå *de objektive betingelser for strafansvaret, som ikke fremgår af gerningsindholdet selv*.

Kravet om retstridighed bliver da først og fremmest et krav om, at der *ikke* foreligger objektive straffrihedsgrunde, f. eks. nødværge, nødret, samtykke, lovlig retshåndhævelse. For så vidt viser begrebet retstridighed blot hen til læren om disse straffrihedsgrunde (se kap. VII).

Tillige angiver retstridighedsbetingelsen på en sammenfattende måde, at der ved fortolkningen af ethvert gerningsindhold må tages hensyn til muligheden af, at en handling, der formelt stemmer overens med beskrivelsen, dog falder udenfor dens område på grund af sin utypiske karakter. Retstridighedsfordringen bliver også i denne henseende en *forbeholdsklausul* om nødvendigheden af at iagttage mulige omstændigheder, der

begrænser gerningsindholdet. Hvor loven undtagelsesvis selv fremhæver forholdets retstridighed som betingelse for strafansvaret, jfr. således strfl. § 193 (retstridigt fremkaldte driftsforstyrrelser) og § 279 (bedrageri ved retstridig fremkaldelse af vildfarelse), må dette blot forstås som udslag af en særlig trang til at fremhæve det også ved andre bestemmelser gældende almindelige forbehold. Fremhævelsen er naturligt begrundet i, at det ved de pågældende gerningsbeskrivelser ikke har været muligt skarpt at udsondre de forhold, der tilsigtes kriminaliseret, fra erfaringsmæssigt hyppigt forekommende forhold udenfor den kriminelle type.

I samme betydning som retstridig benytter loven undertiden lignende udtryk, såsom »ulovligt«, »uberettiget«, »utilladt«, »uden hjemmel i lovgivningen«. Der kan sondres mellem tilfælde, hvor den angivne betingelse reserverer ansvarsfrihed for forhold, der er utypiske i forhold til den almindelige gerningsbeskrivelse, og tilfælde, hvor betingelsen har en mere positiv karakter, idet det af loven beskrevne straffbare forhold bortset fra en særlig indiceret ulovlighed er en normalt forekommende, straffri handling. Der er ingen skarp grænse mellem disse to grupper af tilfælde.

I det foregående har alene været tale om forståelsen af retstridighedsbetingelsen som led i forbrydelsesbegrebet. Spørgsmålet om retstridighed får imidlertid også betydning for kriminalretten på anden måde, således i læren om nødværge, hvis tilladelighed beror på, at det truende angreb er retstridigt, jfr. strfl. § 13 (»uretmæssigt«). Hvad der skal forstås herved, afhænger af en fortolkning, jfr. herom på et senere sted.

IV. Skyld.

Ordet »skyld« (på tysk: Schuld) anvendes så hyppigt i den juridiske, moralfilosofiske og populære litteratur om forbrydelse og straf, at der er grund til at være opmærksom på de væsentlige forskelle i ordets betydning, som gør sig gældende¹⁾. Her fremhæves nogle af de vigtigste funktioner, som ordet skyld kan have.

1) I religiøs og moralfilosofisk litteratur hentyder ordet of-

¹⁾ Se herved Waaben, Forsæt, s. 1 f., 27 ff.

test til en (uhåndgribelig) egenskab hos den, som forbryder sig mod gyldige, forpligtende normer, nemlig den negative værdi, som individet pådrager sig ved at afvige fra den rette adfærd. I denne betydning optræder ordet bl. a. i læren om straffeteorierne, særlig hos forfattere, som antager, at straffens formål er at gengælde eller udligne den skyld eller forkastelighed, som lovovertræderen har bragt over sin person. Ofte drages heraf den videre konklusion, at skylden kan måles, og at det er strafudmålingens opgave at bringe graden af skyld til udtryk.

2) I læren om straffeprocessen tjener ordet »skyld« som regel det formål at henvise til samtlige faktiske omstændigheder — både af objektiv og subjektiv art —, som må være bevist, for at strafansvar kan siges at være pådraget²⁾. Det straffeprocessuelle »skyldspørgsmål« er spørgsmålet om, hvorvidt tiltalte har foretaget den pågældende handling, har handlet under omstændigheder, som ikke kunne virke diskulperende, har forårsaget en følge på adækvat måde, har handlet med fornøden subjektiv tilregnelser (forsæt eller uagtsomhed) etc. At fastslå tiltaltes skyld, er det samme som at konstatere, at strafansvar er pådraget (hvilket ikke er ensbetydende med, at retsfølgen in concreto skal være en straf i straffelovens forstand).

3) I den strafferetlige teori benyttes ordet skyld normalt i en helt tredje betydning, som betegner en indsnævring i forhold til den under 2) nævnte. Skyld er nemlig et systematisk samlebegreb, der indbefatter de *subjektive* betingelser for strafansvar, d.v.s. *tilregnelighed* (psykisk normalitet eller mangel på diskulperende abnormitet) og *tilregnelser* (subjektiv dækning bag den konkrete handling i form af forsæt eller uagtsomhed). Skyld kan da være udelukket enten ved manglende tilregnelighed eller ved manglende tilregnelser. Når denne opfattelse lægges til grund, således som det sker i det følgende, er »skyld« som strafferetligt begreb ikke et ord, der i sig selv »betyder noget«. Det holder systematisk sammen på — og viser hen til — nogle underbegreber, hvis indhold er nærmere forklaret i læren om tilregnelighed og tilregnelser. Man kan an-

²⁾ Jfr. Hurwitz, Strafferetsplejen, s. 73 ff., 340 ff.

vende ordet skyld i denne formelle eller tekniske betydning (såvel som i straffeprocessuel betydning) uden heri at indlægge nogen moralfilosofisk forudsætning om skyldens »væsen«.

I forbindelse med det her anførte skal fremhæves, at forsæt og uagtsomhed ofte betegnes som skyldformer, skyldarter eller skyldgrader, hvorved menes, at strafbarhedsbetingelserne vedrørende den tilregnelige persons subjektive forhold til den konkrete forbrydelses elementer kan deles i disse to klasser. Forsæt er da en højere grad af skyld end uagtsomhed. Udtrykket »straf uden skyld« vil efter den her omtalte terminologi sigte til strafansvar, som ikke er bundet til noget krav om forsæt eller uagtsomhed (d.v.s. objektivt ansvar).

4) I strafferetlig sammenhæng kendes også den mindre fast udformede sprogbrug, at en lovovertræder har pådraget sig en så og og så stor »skyld« ved sin handling. I denne betydning, som kan have sammenhæng med den ovenfor under 1) nævnte, er ordet skyld en egenskab, der kan finde kvantitative udtryk. Normalt er tankegangen den, at skylden er summen af de momenter, som efter strafudmålingspraksis (jfr. strfl. § 80) er egnede til at påvirke straffens størrelse (jfr. udtrykket »den forskyldte straf«).

V. Særlige forbrydelsesbegreber.

For forbrydelser af visse særlige typer er der indarbejdet bestemte betegnelser. Her skal omtales de såkaldte *enhedsforbrydelser*, d.v.s. forhold, der i visse relationer betragtes som een forbrydelse, uanset at de rummer en flerhed af handlinger, der hver for sig kunne tænkes at pådrage strafansvar. Enhedsbedømmelsen har praktisk interesse både processuelt, navnlig ved afgrænsning af straffedommes retskraft, og materielt, særlig i læren om sammenstød af forbrydelser og med henblik på forældelse af strafansvaret.

Som hovedregel gennemføres en ensartet bedømmelse af enhedsspørgsmålet i de forskellige relationer, i hvilke spørgsmålet har interesse. Antages der således med henblik på *sammenstødsspørgsmålet* kun at foreligge een forbrydelse, vil som regel også *ny påtale* for handlinger, der ville være indgået under enheden, hvis de havde været omfattet af den oprindelige påtale, være udelukket (jfr. Hurwitz, Strafferetsplejen, s. 557 f., cfr. Krabbe, s. 98), og *forældelsesfristen* må for det

samlede forholds vedkommende i almindelighed beregnes fra den sidst foretagne handlings tidspunkt.

A. Sammensat forbrydelse.

Når der i en forbrydelses gerningsindhold rummes led, der isoleret betragtet ville udgøre en selvstændig forbrydelse, taler man om en *sammensat forbrydelse*. En sådan forbrydelse er kun een forbrydelse. Straffen for denne omfatter ethvert i gerningsindholdet indgående moment, altså også forhold, der selvstændigt ville kunne pådrage straf efter en anden straffebestemmelse. Om sammenstød af forbrydelser bliver der således ikke tale.

Som eksempler på sammensatte forbrydelser kan nævnes lovovertrædelser, ved hvilke simpel vold er den straffbare handlings nødvendige eller hyppigt forekommende middel, se således strfl. §§ 119, 216, 260 og 288. I disse tilfælde må det være udelukket tillige at straffe for vold efter strfl. § 244, stk. 1. Derimod vil ansvar for videregående vold, navnlig i henhold til §§ 245 og 246, efter almindelige sammenstødsregler (§ 88) kunne pålægges. Andre eksempler på sammensatte forbrydelser foreligger, hvor specielle gerningsindhold rummer kvalificerede former for frihedskrænkelser, bl. a. voldtægt (§ 216) og røveri (§ 288), og derfor ikke medfører yderligere ansvar efter den almindelige regel om krænkelser af handlefriheden (§ 260).

B. Kollektiv forbrydelse.

Ved kollektive forbrydelser (kollektivdelikter) i snæver forstand forstås forbrydelser, til hvis begreb det hører, at der foreligger en flerhed af ensartede forhold, jfr. f. eks. strfl. § 157 (»oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed«), § 266 c (hyppig fremsættelse af underkendte beskyldninger), § 302 (»grove uordener«). I videre forstand omfatter begrebet tillige tilfælde, hvor gerningsindholdet vel kan udtømmes gennem en enkelt handling, men hvor det dog også dækker over en flerhed af ensartede handlinger, hvilket særlig må antages at være tilfældet, når overtrædelser af den pågældende art typisk forekommer som en gennem nogen tid fortsat virksomhed, f. eks. ulovlig næringsvirksomhed.

Betegnelsen kollektiv forbrydelse benyttes også i andre betydninger, således dels om forbrydelser begået af flere i fællesskab, dels om forbrydelser, til hvis begreb det hører, at de er rettet ikke mod en enkeltperson, men mod en gruppe, således det nye forbrydelsesbegreb »folkedrab«, der er fastlagt i FN's konvention af 9. december 1948 og kriminaliseret i dansk ret ved lov nr. 132 af 29. april 1955, sml. Speciel del, s. 3 ff.

C. Fortsat forbrydelse.

Begrebet »fortsat forbrydelse« er en i teorien omtvistet systembetegnelse³⁾. I nyere dansk teori⁴⁾ har det været bestemt som en enhedsforbrydelse, bestående af en række handlinger, der hver for sig opfylder betingelserne for selvstændigt strafansvar, men som bedømmes som en enhed (uden anvendelse af sammenstødsregler), når følgende tre betingelser er opfyldt: 1) at de er ensartede, 2) at de udøves in continenti, og 3) at den pågældende forbrydelsesart ikke er kvantitativt begrænset, således at den enkelte handling udtømmer gerningsindholdet, hvilket f. eks. er tilfældet med hensyn til manddrab. Særlig opfyldelsen af den sidstnævnte betingelse kan give anledning til tvivl, idet den omtalte begrænsning antages ikke alene at kunne følge af positiv lovhjemmel, men også af den almindelige opfattelse. Også kravene om ensartethed og kontinuitet rejser vanskelige tvivlsspørgsmål.

De nyere sammenstødsregler, der giver langt større frihed end tidligere med hensyn til straffens udmåling ved sammenstød, har forringet den praktiske interesse i afgørelsen af, om der foreligger en enhed eller flerhed af forbrydelser, for så vidt talen er om bestemmelsen af straffens størrelse. Større praktisk betydning har spørgsmålet haft med henblik på forældelse af strafansvaret. En række gennem længere tid, men ikke strengt kontinuerligt begåede, ensartede forhold (f. eks. underslæbshandlinger, incesthandlinger) er i nogle tilfælde forældelsesmæssigt betragtet som een fortsat forbrydelse, hvis forældelse først begynder at løbe fra den sidst foretagne handling.

³⁾ Jfr. i nyere nordisk litteratur navnlig W. A. Palme, Om det fortsatte brottet, 1943, med henvisninger.

⁴⁾ Torp, s. 831 ff., Krabbe, s. 303.

D. Tilstandsforbrydelse.

Som tilstandsforbrydelser i snævrere forstand betegnes forbrydelser, ved hvilke det centrale i gerningsindholdet er opretholdelsen af en varigere ulovlig tilstand eller består i undladelsen af at opfylde en vedvarende forpligtelse. Herhen hører f. eks. strfl. § 199 (løsgængeri), § 228 (holder bordel), § 229, stk. 4 (deler bolig med en kvinde, der driver utugt som erhverv).

I videre forstand benyttes betegnelsen tilstandsforbrydelser tillige om forhold, hvor opretholdelsen af en vis tilstand knytter sig akcessorisk til en handling, der udgør gerningsindholdets centrale bestanddel, f. eks. den fortsatte indespærring ved ulovlig frihedsberøvelse (strfl. § 261), hælerens fortsatte fordølgelse af til opbevaring modtagne tyvekoster (strfl. § 284).

§ 4.

Inddelinger af forbrydelser.

I. Forbrydelser og forseelser.

»Forbrydelse« som betegnelse for enhver strafbar lovovertrædelse stemmer ikke med den almindelige sprogbrug, hvor ordet som regel forbeholdes for strafbare handlinger af en vis *grovhed*, medens der benyttes udtryk som »forseelse«, »overtrædelse«, »politiforseelse« o. l. for mindre alvorlige forhold. Den almindelige sprogbrug ligger dog ikke helt fast, der tales f. eks. om småforbrydelser, bagatelforbrydelser etc., og nogen skarp afgrænsning af forbrydelsers område nedad mod andre strafbare handlinger (forseelser) er ikke opstillet i loven og lader sig ikke gennemføre. Der vil ikke i denne fremstilling blive gjort noget forsøg på en fast terminologisk adskillelse mellem »forbrydelser« og »forseelser«, men det sidstnævnte udtryk vil dog fortrinsvis blive brugt, hvor der er tale om lovovertrædelser med ringe straffølger.

En terminologisk sontring mellem grovere og mindre grove lovovertrædelser er gennemført i en række lovgivninger, således i norsk straffelovs § 2 (jfr. *Andenæs*, s. 5 ff.), hvorefter de strafbare handlinger, som omhandles i lovens anden del, er »forbrytelser«, hvorimod de handlinger, som omhandles i lovens tredie del, er »forseelser«. Hvad

angår straffbare handlinger, som omhandles i andre love end straffeloven, er de som regel kun »forbrytelser«, når de kan medføre fængsel over 3 måneder, hæfte over 6 måneder eller fradømmelse af offentlig tjeneste som hovedstraf. Efter *fransk* straffelovs art. 1 sondres på grundlag af den for handlingen hjemlede strafart og maksimalstraf mellem *crime*, *délit* og *contravention*, og på lignende måde sonderer *tysk* straffelovs § 1 mellem *Verbrechen*, *Vergehen* og *Übertretung*.

I *svensk* ret omfatter derimod »brott« ligesom det danske »forbrydelse« alle straffbare handlinger (sv. strfl. 1:1). Ligeledes omfatter i *engelsk* ret »crime« i almindelighed alle straffbare handlinger (»offences«), men undertiden bruges »crime« i indskrænket betydning som alene omfattende »indictable offences« (treasons, other felonies og misdemeanours) i modsætning til »petty offences«, der behandles summarisk uden jury.

En i *U II* og *U III* foreslået ordning, hvorefter der skulle sondres mellem forbrydelser og forseelser efter norsk mønster, og hvorefter reglerne om disse skulle gives i to selvstændige love, blev opgivet som upraktisk, se *U III*, mot. 1 ff. om argumenter for og imod en sådan ordning.

Undertiden kan der ad fortolkningens vej indlægges en begrænsning til grovere forhold ved strfl.s anvendelse af ordet »forbrydelse«, således vistnok ved strfl. § 143.

Selv om der hverken sprogligt eller lovteknisk gennemføres nogen sondring mellem grovere og mindre grove lovovertrædelser, kan der dog peges på visse særregler for overtrædelser af sidstnævnte type. Ved forhold, for hvilke der ikke er hjemlet højere straf end hæfte, kan der i almindelighed ikke straffes for forsøg (§ 21, stk. 3), og straf for medvirken kan under visse betingelser bortfalde (§ 23, stk. 3). Se også de mere specielle bestemmelser i § 7, nr. 1, § 8, stk. 1, nr. 3 og § 85. Reglerne om forældelse af strafansvar og af idømt straf bygger på en graduering efter forholdets grovhed.

Om den på det straffbare forholds grovhed baserede sondring mellem nævningsager, domsmandssager og politisager henvises til fremstillingen af straffeprocessen.

II. Overtrædelser af straffeloven og af særlovgivningen.

Som regel har overtrædelser af særlovgivningen en mindre alvorlig karakter end overtrædelser af straffeloven. Det drejer sig ved særlovgivningens straffebestemmelser fortrinsvis om

retsområder af mere speciel karakter, ofte om politimæssige forholdsregler og lignende forskrifter af ordensmæssig karakter. Området er imidlertid meget uligeartet, og nogen koordinering af særstrafferettens bestemmelser har ikke fundet sted. Hvor ingen særlig undtagelse er gjort, overføres reglerne i straffelovens almindelige del, jfr. strfl. § 2, men dels hjemles der afvigelser herfra i de enkelte særlove, dels giver straffeloven selv anvisning på visse afvigelser¹⁾. Således kan ved overtrædelser af særlovgivningen uagtsomhed straffes uden udtrykkelig hjemmel (strfl. § 19); dagbodssystemet kommer som regel ikke til anvendelse (§ 51); straffebestemmelserne må i regelen forstås som nationalt eller territorielt begrænsede (jfr. ndf. § 23).

De foregående bemærkninger har alene haft hensyn til borgerlige strafbare forhold. Et sæt strafferegler af særligt indhold gælder i militære forhold, se herom militær straffelov (lovbkg. nr. 262, 21. juli 1954).

III. Inddeling efter den værnede interesses art.

Når man ved lov kriminaliserer en vis adfærd, sker det for at modarbejde den, idet man ønsker at værne private eller offentlige interesser (»retsgoder«) mod at lide skade eller anden krænkelse. Summen af de interesser, af hensyn til hvilke en vis adfærd søges modvirket, kaldes *beskyttelsesinteressen* (eller beskyttelsesobjektet). I samme betydning tales undertiden om *angrebsobjektet*, men det kan være praktisk at forbeholde dette udtryk for det ved en strafbar handling — særlig ved integritetskrænkelser — umiddelbart ramte objekt²⁾.

Strafbare forhold kan inddeles efter arten af de beskyttelsesinteresser, som ligger bag kriminaliseringen. En sådan inddeling foreligger ved den systematisering af forbrydelserne, som er foretaget ved kapitelinddelingen i strfl.'s specielle del (forbrydelser »mod statens selvstændighed og sikkerhed«, »mod

¹⁾ Jfr. nærmere Lucas, Seks Foredrag, Tillæg til U 1932 B, s. 1-11. — Angående spørgsmålet om forholdet til borgerlig straffelov ved udfærdigelse af særlove henvises til Nordskov Nielsen i Juridisk grundbog, 1962, s. 31 ff.

²⁾ Se i forbindelse med det her anførte Krabbe, s. 70 f., Agge II, s. 206 ff., Schönke-Schröder, s. 63.

den offentlige orden og fred«, »mod kønssædeligheden«, »mod liv og legeme« etc.). Kapiteloverskrifterne tilsigter at give en bekvem og praktisk oplysende sammenfatning af de strafbare forhold indenfor hvert kapitel. Det enkelte delikts beskyttelsesinteresse kan ikke umiddelbart aflæses af en sådan overskrift, men må bestemmes ved en nærmere — og ofte vanskelig — analyse af de grunde, som kan antages at ligge bag kriminaliseringen.

IV. *Skadedelikter, faredelikter, overtrædelser af præventive love.*

A. *Skadedelikter.*

Ved skadedelikter forstås deliktstyper, til hvis gerningsindhold det hører, at der er sket et indgreb i et beskyttet objekts integritet. Herhen hører navnlig drab, legemsbeskadigelse, ødelæggelse eller beskadigelse af fast ejendom eller rørlige ting etc., men efter en lidt videregående sprogbrug kan også de fuldbyrdede indgreb, der forvoldes ved forbrydelser som voldtægt, ulovlig tvang, forhindring af lovlig tjenestehandling, røbeelse af statshemmeligheder etc., betegnes som »skade«.

B. *Faredelikter*³⁾).

Fare er en mulighed eller risiko for skades indtræden. Man kan øge det strafferetlige værn ved udover de skadevoldende handlinger at straffe de blot farefremkaldende.

1. *Konkrete faredelikter* er deliktstyper, til hvis definition det hører, at der skal være opstået en nærmere angiven fare. Ved nogle af disse delikter stiller loven kvalificerede krav med hensyn til farens *grad* (f. eks. § 180: »overhængende fare«). Er det ikke tilfældet, kan efter omstændighederne også en fjernere fare komme i betragtning, men spørgsmålet må bero på fortolkning af den enkelte bestemmelse. Fælles for alle konkrete faredelikter er, at der ikke kan straffes, hvis ingen fare var til stede i det enkelte tilfælde.

2. *Abstrakte faredelikter* er deliktstyper, der er kriminaliseret på grund af en handlemådes almindelige evne til at forvolde

³⁾ Jfr. *Waaben*, Forsæt, s. 198 ff.

fare og derigennem skade (f. eks. § 254: overladelse af våben eller sprængstof til personer under 15 år). Efter en lovbestemmelse om et abstrakt faredelikt kan der straffes, når blot de krævede egenskaber ved handlingen og dens omgivelser var til stede, selvom handlingen in concreto ikke førte til nogen fares opståen. Begrebet »fare« hører med andre ord ikke til gerningsindholdet.

C. Overtrædelser af præventive love⁴⁾.

Præventive love er love, der sætter et supplerende værn om en interesse ved under straf at forbyde handlinger, der regelmæssigt rummer en vis fare for interessen. Efter definitionen falder de abstrakte faredelikter ind under overtrædelser af disse love, og ofte identificeres begreberne abstrakte faredelikter og overtrædelser af præventive love. Her benyttes dog det sidstnævnte udtryk i en betydning, hvorved det på forskellig måde adskiller sig fra begrebet abstrakt faredelikt.

For det første sigter det indenfor fareforvoldelsernes kreds særlig til de mindre alvorlige farefremkaldelser, der er belagt med ringe straffølge.

For det andet rækker de præventive love videre end til kriminalisering af adfærd, der er direkte farlig. Ved præventiv lovforskrift forbydes ofte handlinger (eller undladelser) for derved at undgå, at der overhovedet indtræder en farlig situation. Værnet er da skudt yderligere en etape frem foran det egentlige beskyttelsesobjekt.

Der findes dernæst talrige præventive lovforskrifter, hvis nærmeste mål ikke direkte eller indirekte er at afvende en fare, men at lette myndighedernes arbejde eller iøvrigt at gennemføre en vis orden på et bestemt område.

Endelig er de præventive lovforskrifter ikke begrænset til at værne mod »skade«, men kan have relation til hvilke som helst interesser af almindelig eller speciel karakter.

V. Korrelatforbrydelser og forårssagelsesdelikter.

Efter forholdet mellem handling og retsforstyrrelse kan der sondres mellem *korrelatforbrydelser* eller *formaldelikter*, d.v.s.

⁴⁾ Krabbe, Om præventive Lovforskrifter, U 1942 B, s. 1 ff.

lovovertrædelser, hvis strafbarhed beror på selve den nærmere beskrevne handling (eller undladelse), og *ikke-korrelater* eller *forårsagelsesdelikter*, der kræver en fra handlingen udsprunget virkning (skadetilføjelse, retsforstyrrelse) enten som moment i selve gerningsindholdet, f. eks. dødens indtræden ved manddrab, eller — hvor fuldbyrdelsesmomentet er fremrykket — som et af gerningsmandens forsæt omfattet moment, f. eks. ulovlig berigelse ved afpresning, der er fuldbyrdet ved selve truslens fremsættelse.

Den nævnte sondring har bl. a. betydning for en korrekt bestemmelse af et delikts fuldbyrdelsesmoment og med henblik på det nærmere indhold af forsætskravet.

Indenfor korrelatforbrydelserne har man opstillet en sondring mellem logiske og retlige korrelater.

Som *logiske korrelatforbrydelser* betegnes lovovertrædelser, ved hvilke retskrænkelsen ifølge forbrydelsens begreb med logisk nødvendighed er fuldbyrdet ved selve handlingen (undladelsen). Et hovedeksempel herpå er de såkaldte egentlige undladelsesforbrydelser, hvor undladelsen som sådan er genstand for kriminalisering. Som andre eksempler kan nævnes almenfarlige handlinger og overtrædelser af præventive love.

Til de *retlige korrelatforbrydelser* henregnes lovovertrædelser, ved hvilke handling og virkning logisk lader sig adskille, men hvor loven eller retspraksis har givet afkald på, at virkningens indtræden påvises, fordi en sådan oplysning i almindelighed ville være umulig eller dog forbundet med særlige vanskeligheder. Dette gælder navnlig, hvor den værnede interesse ikke er et fysisk, håndgribeligt objekt men et ideelt (åndeligt, psykologisk) gode, f. eks. æren, blufærdigheden. Det er her tilstrækkeligt, at der er foretaget en til krænkelse af et sådant gode egnet handling, uden at det i det enkelte tilfælde kommer i betragtning, om den, mod hvem handlingen er rettet, virkelig har følt sin ære eller blufærdighed krænket.

VI. *Forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment.*

Ved forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment indtræder strafansvaret (for fuldbyrdet forbrydelse) ved foretagelsen af en handling, uden at den virkning skal være realiseret, som forbrydelsen i sin fuldt udviklede form forudsætter. Men i modsætning til, hvad der gælder ved korrelatforbrydelserne,

er der her kun tale om en retsteknisk forskydning i forbrydelsesbegrebets objektive indhold; subjektivt må forsættet række ud over den tekniske fuldbyrdelse og omfatte den virkning, der hører med til forbrydelsen i dens fuldt udviklede form.

Som eksempler på forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment kan indenfor straffelovens område fremhæves: landsforræderi (strfl. § 98: »handling, der sigter til ...«), falskmøntneri (§ 166: »eftergør eller forfalsker penge for at bringe dem i omsætning ...«), dokumentfalsk (§ 171: »gør brug af et falsk dokument til at skuffe i retsforhold«), tyveri (§ 276: fuldbyrdet ved tingens borttagelse), afpresning (§ 281: fuldbyrdet ved truslens fremsættelse).

Den omstændighed, der rationelt fører til fremrykning af fuldbyrdelsesmomentet, er som oftest, at den pågældende forbrydelse efter sin karakter hyppigt afsløres på et forberedende stadium eller har bedst udsigt til at bekæmpes på dette stadium. Såfremt fuldbyrdelsesmomentet ikke blev rykket frem, ville handlingen på det tidlige stadium alene være et forsøg. Dette ville vel principielt give mulighed for idømmelse af samme straf som for fuldbyrdet forbrydelse (jfr. strfl. § 21), men der ville tillige være mulighed for straffrihed ved frivillig tilbagetræden inden fuldbyrdelsen (jfr. § 22). Når man ved fremrykning af fuldbyrdelsesmomentet afskærer muligheden for straffrihed ved tilbagetræden, bør det være en forudsætning, at handlingen allerede på det tidlige tidspunkt er af en sådan grovhed og farlighed, at der er grund til at kriminalisere den som en fuldbyrdet forbrydelse.

VII. *Kommissiv- og omissivdelikter.*

A. *Kommissivdelikter.*

Straffebestemmelser er overvejende rettet mod aktiv adfærd, mod overtrædelser af *forbud*. Denne almindelige type af overtrædelser kaldes *kommissivdelikter* (af latinsk *committo*: begår). Deres gerningsindhold kan som tidligere nævnt omfatte en virksomhed plus en deraf forårsaget virkning (forårsagelsesdelikter), eller gerningsindholdet kan være udtømt med selve virksomheden (korrelatforbrydelser).

1. *Almindelig type.*

I almindelighed begås kommissivdelikter ved en *positiv handling*, en aktiv virksomhed, og dette har som regel præget lovens beskrivelse af deliktet, idet denne vender sig mod lovovertrædelsen i dens typiske positive form. Dette gælder både ved forårsagelsesdelikter og korrelater. Eksempelvis kan nævnes manddrab (strfl. § 237: »Den, som dræber en anden ...«), tyveri (§ 276: »... den, som ... borttager en fremmed rørlig ting ...«), falsk forklaring for retten (§ 158: »Den, som afgiver falsk forklaring for retten ...«).

2. *Kommissivdelikt ved undladelse.*

I vidt omfang *kan kommissivdelikter dog også begås ved undladelse* (passivitet). Det gælder i alle tilfælde, *hvor en undladelse retligt må ligestilles med den positive virksomhed*, som loven nærmest har haft for øje. Om en sådan ligeværdighed i det enkelte tilfælde kan antages eller ej, beror i første række på en fortolkning af den pågældende lovbestemmelse.

I de nu omtalte tilfælde, hvor en forbudsnorm overtrædes ved passivt forhold (kommissivdelikt ved undladelse), bedømmes strafansvaret efter ganske de samme regler som ved positiv virksomhed. Der dannes ingen nye gerningsindhold, ingen egentlige undladellesforbrydelser (se herom nedenfor). Man taler derfor her om »uægte« eller »uegentlige undladellesforbrydelser«.

Den strafferetlige teori har længe beskæftiget sig med den opgave at finde et almindeligt princip, ud fra hvilket undladelens strafbarhed, specielt ved et forårsagelsesdelikt som manddrab, kunne begrundes og begrænses. Man har navnlig knyttet spørgsmålet sammen med den juridiske årsagslære og retstriktighedslæren. Mest udbredt har den opfattelse været, at undladelens strafbarhed måtte bero på, om en særlig *retspligt* til at handle var krænkert. Som grundlag for en sådan handlepligt fremhævedes især *lov, kontrakt og forudgående farlig virksomhed*. Retspligtteorien har imidlertid vist sig uholdbar. Det beror ofte på en fiktion at antage en af strafansvaret uafhængig handlepligt.

Problemkredsen omkring den strafbare undladelse, navnlig de uægte undladelsesdelikter, er indgående behandlet af *Johs. Andenæs* i værket *Straffbar unnløstelse*, Oslo 1942, se hertil *Krabbe* i *UfR* 1943 B, s. 57 ff., og *Hurwitz* i *SvJT* 1943, s. 168 ff. Om problemets dogmehistorie kan nu i det hele henvises til dette værk. Den ovenfor fremsatte opfattelse af spørgsmålet om det uægte undladelsesdelikt som i første række et fortolkningsproblem bygger på Andenæs' undersøgelser, se anf. værk navnlig s. 220 ff. – Om tysk ret se *Schönke-Schröder*, s. 30 ff., om engelsk ret *Glanville Williams*, s. 3 ff.

Af særlig praktisk betydning for fortolkningen er påvisningen af de ansvarsgrundlag, der typisk betinger undladelsens strafbarhed. Som fremhævet af Andenæs må der altid foreligge en særlig forbindelse mellem den undladende og den interessekrænkelser, straffebudet retter sig mod. Denne forbindelse kan navnlig bero på en særlig tilknytning til *den aktivt skadevoldende faktor* eller en særlig tilknytning til *den skadelidende interesse*.

1. Tilknytning til den aktivt skadevoldende faktor foreligger for det første, hvor denne har forbindelse med en vis forudgående eller samtidig positiv virksomhed fra den pågældendes side. Denne kan i sig være normal og lovlig, men af en sådan art, at dens forsvarlighed beror på, at der foretages visse forsigtighedsforanstaltninger, f. eks. ved brug af transportmidler, maskiner, ild og vand m.v. Undladelse af at foretage de påkrævede handlinger vil her kunne pådrage ansvar for den af virksomheden følgende skade. Efter samme synspunkt vil foretagelsen af en farlig handling kunne bevirke en efterfølgende afværgelsespligt. Som andre ansvarsgrundlag under den her omtalte gruppe af tilfælde nævnes bl. a. ansvar for underordnede og medarbejdere, for børn og sindssyge, for dyr, fast ejendom og andre ting.

2. Tilknytning til den skadelidende interesse foreligger særlig i familieretlige forhold. Et hovedeksempel på strafbar passivitet er moderens undladelse af at give det nyfødte barn næring og pleje. Er drabsforsæt til stede, vil forholdet utvivlsomt kunne straffes som barnedrab.

3. Udover de nævnte hovedtyper af ansvarsgrundlag fremhæves yderligere kontrakt, offentlig tjenestestilling og socialret-

lig stilling (som læge, apoteker, sagfører m.v.) som ansvarsgrundlag.

4. Endelig kan passivitet virke som meddelelsesmiddel, idet der fra passiviteten (tavsheden) i den givne sammenhæng drages slutninger ligesom fra en positiv tilkendegivelse. Den vil derved kunne realisere gerningsindholdet i forbrydelser som bedrageri, ærekrænkelse eller falsk forklaring for retten.

B. *Blandede delikter.*

En klar ligestilling af aktiv og passiv adfærd foreligger ved de såkaldte *blandede delikter*. Der tænkes herved på tilfælde, hvor loven i beskrivelsen af gerningsindholdet udtrykkelig sidestiller en undladelse med positiv virksomhed (se f. eks. strfl. § 157: »grov eller oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed«), eller hvor loven benytter en udtryksmåde, der efter almindelig sprogbrug omfatter både positive handlinger og undladelser, jfr. f. eks. strfl. § 149 (»Når nogen ... lader en sigtet undvige ...«), § 213 (»vanrøgt«), § 302 (»gør sig skyldig i grove uordener«).

C. *Omissivdelikter.*

Ved *omissivdelikter* (af latinsk *omitto*: undlader; *egentlige* eller *ægte undladesesforbrydelser*) forstås strafbare forhold, der består i undladelse af at opfylde en *påbudsnorm*. Gerningsindholdet fremtræder her i sin typiske form som en passivitet overfor en handlepligt. Disse lovovertrædelser medfører ansvar for undladelsen som sådan, ikke for det i forbindelse med undladelsen stående videre begivenhedsforløb. Strafbarheden forudsætter altid en selvstændig lovhjemmel, der tager sigte netop på undladelsen.

Det er på særlovsområder ret almindeligt, at man for at lette offentlig kontrol eller for at sikre forsvarlige tilstande indenfor færdsel, bygningsforhold etc. pålægger borgerne at afgive indberetninger (f. eks. til folkeregister og skattevæsen), holde køretøjer eller bygninger i en bestemt stand etc.

Som hovedeksempler fra straffelovens område kan nævnes § 141 (undladelse af at forebygge, om fornødent ved anmeldelse, visse grove forbrydelser), § 185 (undladelse af at afværge

alvorlig ulykke), § 253 (undladelse af at hjælpe nogen, der er i øjensynlig livsfare, eller af at træffe foranstaltninger til redning af tilsyneladende livløse, m. v.). Karakteristisk for bestemmelser af denne type er, at hjælpepligten ikke er ubetinget, men begrænset til, hvad der med rimelighed kan forlanges af enhver, og at strafansvaret er forholdsvis mildt. — Andre af straffelovens omissivdelikter angår forsømmelse af forsørgelses- og lignende bistandspligter (§§ 198, 213, 255), undladelse af at opfylde tjenestepligt (§ 156), undladelse af at indgive pligtig konkursbegæring (§ 301).

Undtagelsesvis kan et egentligt undladelsesdelikt realiseres gennem en positiv virksomhed, nemlig når en person ved aktiv optræden hindrer en anden i at opfylde påbudsnormen. Men her vil efter omstændighederne den aktivt optrædende kunne ifalde et videregående ansvar, idet han, hvor handlepligten er foreskrevet til værn for et gode, der også beskyttes ved en forbudsnorm rettet mod aktiv virksomhed, eventuelt kan drages til ansvar som gerningsmand til et kommissivdelikt. Det antages således, at den, der hindrer en anden i at opfylde sin hjælpepligt i henhold til strfl. § 253, nr. 1 (om hjælp til nogen, der er i øjensynlig livsfare), derved kan gøre sig skyldig i manddrab.

Om de ægte undladelsesforbrydelser kan nærmere henvises til *Andenæs*, anf. værk, s. 27 ff. med særlig drøftelse af spørgsmålet de lege ferenda om opstilling af mere generelle hjælpepligter.

VIII. Hemmelige og åbenlyse forbrydelser.

De i det foregående omtalte inddelinger har særlig haft relation til de værnede interesser og til forbrydelsens juridiske struktur. Det er med inddelinger af denne art, den strafferetlige teori i første række arbejder. Derimod har teorien beskæftiget sig mindre med klassificering af forbrydelser efter deres årsagsforhold og psykologiske baggrund eller efter særtræk i deres ydre fremtræden (fænomenologi). I de førstnævnte henseender foreligger en række undersøgelser og inddelingsforsøg indenfor den kriminologiske forskning. Med hensyn til fænomenologien kan der kun peges på spredte bidrag. Blandt disse må fremhæves den af *Krabbe* påpegede sondring mellem såkaldte hemmelige og åbenlyse forbrydelser⁵⁾.

⁵⁾ *Oluf H. Krabbe*, *Betragtninger over Forbrydelser og Straf*, 2. udgave 1939, s. 1 ff.

Ved *hemmelige* forbrydelser forstås ifølge Krabbe forbrydelser, der efter deres almindelige natur udføres i det skjulte eller iøvrigt med en særlig ringe risiko for (snarlig) opdagelse. I modsætning hertil karakteriseres de *åbenlyse* forbrydelser ved, at de normalt ikke kan begås, uden at en bestemt person kan sigtes, idet forbrydelsen forudsætter et personligt forhold mellem forbryderen og den forurettede (vold, injurier, bedrageri).

Indenfor de hemmelige forbrydelser opstilles forskellige typer: 1) forbrydelser, hvis almindelige beskaffenhed gør det muligt, at det overhovedet aldrig bliver konstateret, at forbrydelsen er begået, f. eks. svangerskabsafbrydelse, barnefødsel i dø'gsmål, barnemord, 2) forbrydelser, hvis faktiske virkninger vel fremtræder åbenbart, men hvis karakter af kriminelle handlinger let kan skjules, f. eks. brandstiftelse, 3) forbrydelser, ved hvilke ikke gerningen, men gerningsmanden kan holdes skjult, f. eks. tyveri.

Den angivne sondring er af betydning med henblik på vilkårene for den politimæssige efterforskning, men har også vidererækkende kriminalistisk interesse. Forbrydelsernes hemmelige karakter begunstiger således professionel kriminalitet af den pågældende art, f. eks. svangerskabsafbrydelse. Opdagelsen har ofte størst chance ved pågribelse på fersk gerning, eller før virksomheden er helt afsluttet, hvad der kan tale for ved disse forbrydelser at rykke fuldbyrdelsesmomentet frem, jfr. således forholdet med hensyn til tyveri. Der kan være trang til at vise særlig varsomhed med hensyn til forældelse af strafansvaret.

En anden, også af Krabbe fremhævet, forbrydelsesgruppe med ydre særtræk omfatter de strafbare handlinger, der efter deres natur forudsætter, at det kriminelle forhold er knyttet til en *tilfældig situation*, d.v.s. en situation, hvis indtræden er uafhængig af lovovertræderens vilje. Herhen hører f. eks. hitte-godsforbrydelsen (strfl. § 277). At det her ikke står i den skyldiges magt selv at fremkalde situationen, gør lovovertrædelser af denne type mindre farlige. Dette i forbindelse med den særlige fristelse, situationen kan rumme, og i forbindelse med den som regel mindre kriminelle energi, lovovertrædel-

sen forudsætter, forklarer den mildere bedømmelse, der anlægges på lovovertrædelser af denne type.

§ 5.

Straf.

I. *Foreløbig bestemmelse af strafbegrebet.*

Straf er en retsfølge, hvorved der gøres *indgreb* af personlig eller økonomisk art overfor en person, hvem det *bebrejdes*, at han har handlet lovstridigt, i almindelighed således, at indgrebets intensitet afhænger af den begåede lovovertrædelses grovhed (*proportionalitet*).

Det har tidligere været almindeligt at anse det som essentielt for strafbegrebet, at der tilsigtes en *lidelse* for lovovertræderen¹⁾. Dette føles dog ikke rammende efter nutidig opfattelse. Man søger mest muligt at undgå, at straffuldbyrdelse virker som en »lidelse«, og har i stigende grad givet frihedsstraffen et ændret præg ved indførelse af opdragende og uddannende foranstaltninger. Men selvom ordet »lidelse« således er inadækvat som led i straffens definition, må det stadig siges at kendetegne straffen, at den tilsigter at være et ubehageligt indgreb (et onde) og derved at motivere borgerne til at undgå strafbelagte handlinger.

II. *Afgrænsning af straf fra andre indgreb.*

A. *Afgrænsningens metode og betydning.*

Der har i den strafferetlige teori været nedlagt et stort arbejde på at fastlægge en begrebsmæssig adskillelse mellem straf og visse andre indgreb eller retsfølger, herunder navnlig erstatning og i nyere tid sikkerhedsforanstaltninger. Som regel har man gjort straffens særlige formål til dens hovedkendetærke. Da dette formål imidlertid er omtvistet og i hvert fald

¹⁾ I strafdefinitioner i tidligere dansk litteratur er lidelsen optaget som begrebsmærke. Definitionerne bindes endvidere til bestemte straf-formål, som vedkommende forfatter tillægger afgørende vægt, se Goos, I, s. 2 ff., Torp, s. 5, jfr. s. 3, Krabbe, s. 6, jfr. s. 31, 209, 238.

ikke er entydigt, men sammensat af tildels modstridende komponenter, kan det ikke undre, at man ikke er nået frem til almindelig anerkendte slutninger.

En anden vej er at undersøge, hvilke betingelser, former og virkninger der i positiv ret typisk er forbundet med indgreb, der utvivlsomt opfattes som straf. På basis heraf kan der opstilles visse pønale grundsætninger eller principper. I det omfang, disse grundsætninger kan antages at komme til anvendelse på indgreb af mere tvivlsom retlig natur, kan da vedkommende indgreb betegnes som pønalt, hvorved der må regnes med en række overgangsformer.

Det følger af den angivne relativitet i strafbegrebet, at der må vises megen varsomhed med deduktion af bestemte konsekvenser af, hvorvidt et indgreb af teorien henføres under »strafbegrebet« eller ej.

Hvad derimod angår de af loven utvivlsomt som straf eller ikke-straf karakteriserede indgreb, kan der fremhæves visse, dog ikke ubetingede konsekvenser af sondringen, se nedenfor nærmere om de for straf i modsætning til visse andre retsfølger karakteristiske momenter, navnlig *subjektiv skyld* og *forholdsmæssighed* mellem retsbrud og straf. Her kan også nævnes, at *princippet om ikke at give skærpende straffelove tilbagevirkende kraft* som regel kun har relation til egentlig straf, se strfl. § 4, af hvis stk. 2 dog bl. a. fremgår, at idømmelse af konfiskation, arbejds- og sikkerhedsforvaring i denne relation ligestilles med straf. *Benådning* antages traditionelt kun at kunne ske med hensyn til egentlig straf, herunder ungdomsfængsel, men er dog i praksis — med klar real føje — udstrakt til også at angå arbejds- og sikkerhedsforvaring²⁾.

I det følgende (under B—E) skal strafbegrænsning nærmere belyses i relation til en række retsfølger, hvor spørgsmålet er af særlig teoretisk eller praktisk betydning.

B. Straf — erstatning.

På tidligere stadier af retsudviklingen findes de retsfølger, vi nu kalder henholdsvis straf og erstatning, ofte sammensmel-

²⁾ Jfr. *Jesper Simonsen* i NTfK 1949, s. 36, note 3.

tet under een sanktion, bod eller bøde, der tilfalder den forurettede eller hans slægt. Efterhånden som erstatningsansvaret udsøndredes til selvstændig retsfølge side om side med straffen, fik straffen karakter af en offentligretlig retsfølge, som blev gjort gældende af en offentlig myndighed på statens vegne, medens krav om erstatning måtte gøres gældende af den private skadelidte. Der udvikledes et særligt system af procesregler, straffeprocessretten, til gennemførelse af påstande om straf, medens erstatningskrav henhørte under civilprocessen. Ligeledes udvikledes et sæt af specielt strafferetlige grundsætninger og regler vedrørende straffekravets materielle betingelser (strafbarhedsbetingelser, straffrihedsgrunde, strafophørsgrunde m.v.), herunder navnlig et personalprincip, hvorefter straf alene kan pålægges den i lovovertrædelsen skyldige person, og et udmålingsprincip, hvorefter skyldgraden får indflydelse på straffens størrelse. I modsætning hertil blev erstatningskravet undergivet civilretlige grundsætninger og bestemtes principielt efter den indtrådte skades størrelse. Økonomiske straf-sanktioner, i første række bøder, tilfaldt det offentlige (nu som regel statskassen), medens erstatningen tilfaldt den forurettede. Erstatningsansvarets genoprettende funktion blev således hovedkendemærket for erstatning i modsætning til straf, hvis præventive funktion betonedes mere og mere. Hertil kan føjes, at straffen i modsætning til erstatningen — eller i hvert fald i højere grad end denne — karakteriseres af et etisk misbilligelsesmoment. Dette er dog lidet fremtrædende eller savnes helt ved bødefølger for småforseelser.

Trods forskelligheder som de nævnte består der dog væsentlige ligheder mellem straf og erstatning. Begge sanktioner er normalt betinget af en vis skyld (forsæt eller uagtsomhed). Der opstår i begge retninger de samme kausalitetsspørgsmål. Og de udøver begge en præventiv funktion, som man tillægger afgørende betydning ved spørgsmålet om deres sociale begrundelse. Kriminalpolitisk kan det være afgørende ved vurderingen af en straffebestemmelses nødvendighed, om der ad erstatningsvejen kan antages at kunne skabes tilstrækkelig prævention. Hvad angår den reparative funktion, er denne heller ikke ubetinget begrænset til erstatningsansvaret. Der kan

nævnes eksempler på, at straffen virker direkte økonomisk genoprettende, således når bøder tilfalder den forurettede. Dette forekommer dog sjældent. I almindelighed kan den ved erstatning bevirkede udligning af økonomisk tab ikke opnås i strafferetten, medmindre der til straffesagen knyttes påkendelse af erstatningskrav. En anden sag er, at der i forbindelse med strafanvendelsen kan tales om genoprettelse af socialpsykologisk harmoni og ligevægt (se nedenfor kap. II). Dette er naturligvis en genoprettelse af en helt anden art end den, som kendes i erstatningsretten.

C. Økonomiske retsfølger med *pønalt* islæt.

Visse økonomiske sanktioner frembyder overgangsformer mellem rene *bødestrafte* og retsfølger uden strafmæssig karakter. Herhen hører *bødeansvar* for kollektive enheder, *bødehæftelse*, hvorved en ikke strafskyldig person gøres ansvarlig for andenmands bøde, *tvangsbøder*, *bod* og *konfiskation*.

Om *bødeansvarets* og *bødehæftelsens* overvejende pønale karakter er der næppe tvivl³⁾. Der foreligger her afvigelser fra de almindelige regler om individuel skyld som betingelse for straf og om strafansvarets personlighed, men i øvrigt har disse forholdsregler nær tilknytning til den almindelige bødestraf.

Hvad angår *tvangsbøder*⁴⁾, jfr. f. eks. rpl. § 997, stk. 3, er kendemærket for disse i modsætning til egentlig bødestraf deres karakter af konkret tvangsmiddel, idet deres formål alene er gennem en på forhånd fastsat bødefølge at skabe en pression til opfyldelse af en bestemt pligt, hvorfor de falder bort, når pligten opfyldes, i hvert fald, hvis dette sker inden den i forbindelse med tvangsbødepålægget fastsatte frist. De adskiller sig derved fra de såkaldte *eksekutive straffe*, f. eks. bødestraf overfor udeblivende vidner, rpl. § 177, hvis formål også er overvejende fremtvingende (eksekutivt), men som dog fastsættes med henblik på en allerede begået pligtforsømmelse.

Bod er en som følge af et retsbrud pålagt pengeydelse, der ligesom erstatning i almindelighed tilfalder den forurettede,

³⁾ Se Hurwitz, Kollektive Enheder, s. 183 ff., 306 f.

⁴⁾ Se Poul Andersen, Forvaltningsret, s. 549 ff., Per Olof Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet, 1942, s. 129 ff.

men som i modsætning til erstatning ikke er betinget af, at skade er lidt, og som kan udmåles uafhængigt af den lidte skades størrelse, idet afgørende vægt lægges på sanktionens præventive funktion⁵⁾). I dansk ret har den, bortset fra private vedtagelser om konventionalbod etc., sit mest praktiske anvendelsesområde som sanktion i anledning af krænkelse af kollektive arbejdsoverenskomster, se lovbek. 124, 21. april 1964 om arbejdsretten § 5.

Konfiskation (inddragelse) er en kriminalretlig retsfølge, som i visse former har karakter af en rent afværgende foranstaltning (sikkerhedsforanstaltning), medens den i andre henseender efter sit formål og sin funktion står bødestraffen nær⁶⁾). I dansk ret er konfiskation generelt holdt udenfor strafbegrebet.

D. Straf — sikkerhedsforanstaltning.

Nedenfor i § 6, I, bestemmes betydningen af »sikkerhedsforanstaltning« således, at begrebet i første række omfatter forholdsregler, der af hensyn til retssikkerheden træffes overfor utilregnelige og strafuegnede lovovertrædere. Ved strafbegrebets afgrænsning fra andre retsfølger har teorien særlig beskæftiget sig med forholdet mellem straf og forholdsregler af denne type. Som momenter, der navnlig kommer i betragtning ved afgrænsningen, fremhæves:

1) Straffen tilkendegiver ifølge sit begreb en *misbilligelse* eller bebrejdelse mod den skyldige for et forhold, der etisk lægges ham til last. Sikkerhedsforholdsreglen er derimod i denne henseende neutral. Dette kan også udtrykkes således, at straffen i sig rummer et element af »*repression*«, d.v.s. en bagudrettet, fordømmende funktion, medens sikkerhedsforholdsreglen tilsigter ren »*prævention*«, d.v.s. en fremadrettet forebyggelse mod fare fra lovovertræderens side.

Hertil må dog siges, at den angivne sondring kun skarpt lader sig gennemføre i et strafsystem, der baserer strafansvaret på et etisk skyld- og gengældelsesprincip, medens den i nogen grad

⁵⁾ Se Hurwitz, Kollektive Enheder, s. 70 ff., C. Popp-Madsen, Bod, 1933.

⁶⁾ Se Hurwitz, Konfiskation, s. 54 ff.

udviskes i de systemer, der giver straffen en praktisk, kriminalpolitisk begrundelse.

2) Straffen er betinget af *subjektiv skyld* (forsæt eller uagtsomhed) hos lovovertræderen i relation til den begåede lovovertrædelse, medens sikkerhedsforholdsreglen er betinget af den farlighed, som gennem lovovertrædelsen sammenholdt med gerningsmandens personlighed er lagt for dagen.

Heller ikke denne sontring er absolut retvisende. Der forekommer undtagelsesvis straf uden tilregnelser, og omvendt forudsætter sikkerhedsforholdsreglens anvendelse i almindelighed, at gerningsmanden har handlet forsætligt eller uagtsomt. Endvidere er i dansk ret sikkerhedsforvaring (strfl. § 65) betinget af, at den pågældende opfylder de almindelige betingelser for at kunne anses som strafskyldig.

3) Mellem straffen og den begåede lovovertrædelse er der en vis *forholdsmæssighed* (proportionalitet), der kommer til udtryk i en bestemt strafudmåling, medens sikkerhedsforholdsreglens art og udstrækning retter sig efter lovovertræderens farlighed og behov for særbehandling.

Denne sontring angiver vel noget rigtigt, når hensyn tages til den historiske udvikling og gældende ret. Men den er dog ikke ubetinget holdbar. Indenfor strafbegrebet forekommer tidsubestemte domme, og omvendt kan anvendelsen af sikkerhedsforanstaltninger være præget af proportionalitetshensyn, idet man som regel viger tilbage for at anvende meget indgribende forholdsregler på grundlag af lidet alvorlige overtrædelser. Der er derfor kun en begrænset sandhed i den påstand, at straf bestemmes af *gerningstypen*, medens sikkerhedsforanstaltninger anvendes med *gerningsmandstyper* for øje.

4) Straffen karakteriseres ofte som en (overvejende) *generalpræventiv* motiveret foranstaltning, d.v.s. som motiveret i hensynet til at opretholde lovlydighed hos borgerne i almindelighed, medens sikkerhedsforholdsreglen siges at forfølge et *specialpræventivt* formål, idet den alene sigter til indvirkning på vedkommende specielle lovovertrædere.

Man må dog her være opmærksom på, at straf i et vist omfang forfølger specialpræventive formål, og at sikkerhedsforanstaltninger af mere indgribende karakter omvendt kan virke

generalpræventivt. Heller ikke i fuldbyrdelsesmåden er der nogen væsensforskel. Indenfor rammerne af den ved dom anordnede frihedsberøvelse tilstræber man både ved straf og sikkerhedsforanstaltninger en specialpræventivt hensigtsmæssig behandling. Det er dog korrekt at fremhæve, at det fareafværgende formål giver sikkerhedsforanstaltningerne et specialpræventivt sigte, som ikke er normalt forekommende ved frihedsstraffen, hvis anvendelse kun undtagelsesvis tjener til at afværge konkret fare fra lovovertræderens side.

E. Judicielle og administrative forholdsregler.

Både før og efter den moderne retsstats skarpe udsondring af domsmagten fra den udøvende magt har det som hovedregel stået fast, at strafreaktioner er judicielt betingede. Normalt pålægges strafmæssige indgreb ved dom efter en retsfølgning i strafferetsplejens form (jfr. retsplejelovens 4. bog), men i de såkaldte »private straffesager« er der tale om retsfølgning efter reglerne om den borgerlige retspleje.

Administrativt fastsatte tvangsforholdsregler og indgreb falder i almindelighed udenfor strafbegrebet. I et vist omfang forekommer dog administrativt fastsatte indgreb, der omfattes af strafbegrebet, således bødeforelæg, militære straffe, der pålægges uden dom, og administrative bøder i visse typer af sager om overtrædelse af erhvervslove etc. Af stor betydning for den kriminalretlige sanktionsanvendelse er de afgørelser om frihedsberøvelse eller andre indgreb, som træffes af administrative myndigheder indenfor børne- og ungdomsforsorg, sindsyge- og åndssvageforsorg m. v., hyppigt i forbindelse med anklagemyndighedens beslutning om frafald af tiltale i en straffesag. Vedrørende administrativ frihedsberøvelse fremhæves den ved grundloven af 1953 § 71, stk. 6, indførte adgang til domstolsprøvelse af frihedsberøvelsens lovlighed.

III. Oversigt over straffelovens straffe og retsfølger.

I det foregående er en række afgrænsningsspørgsmål af overvejende teoretisk interesse blevet drøftet. Praktisk er straffelovens egen karakterisering af sanktionerne vigtig. Her skal først fremhæves, at straffelovens almindelige straffe er *bøde*,

hæfte og fængsel, jfr. § 31. Som særlige arter af fængselsstraffe forekommer *ungdomsfængsel*, § 41, og *særfængsel* (tidligere psykopatfængsel) i henhold til § 17, stk. 2. Straffeloven hjemler ikke anvendelse af *dødsstraf*, men denne straf kan efter lov nr. 227, 7. juni 1952 idømmes for visse handlinger begået under krig eller fjendtlig besættelse.

Den *betingede dom*, strfl. kap. 7, har efter dansk ret tilknytning til strafbegrebet i de tilfælde, hvor der i dommen udmåles en straf af bøde, hæfte eller fængsel, hvis fuldbyrdelse udsættes (§ 56, stk. 2), men er iøvrigt efter sit formål — og navnlig i visse af sine former — af en ikke-strafmæssig karakter⁷⁾.

Udenfor lovens strafbegreb falder *arbejdshus* og *sikkerhedsforvaring*, strfl. kap. 8. Disse på relativt ubestemt tid idømte interneringer af vedvarende recidivister har karakter af strafsurrogater, idet de træder i stedet for forskyldt fængselsstraf. Praktisk har de væsentlig lighed med fængselsstraf.

En lang række *andre retsfølger* falder ligeledes udenfor lovens strafbegreb. De vigtigste af disse retsfølger er samlet i lovens kap. 9, bl. a. foranstaltninger overfor *utilregnelige og strafuegnede* lovovertrædere (§§ 70—71) og overfor *alkoholister* (§§ 72—73), *konfiskation* (§§ 75—77 a) og *rettighedsfortabelse* (§§ 78—79). Pønale elementer gør sig gældende i vekslende grad ved disse indbyrdes meget forskelligartede reaktionsformer. De mest udprægede ikke-pønale sanktioner er anbringelse i sindssygehospital og under åndssvageforsorg i medfør af § 70. Nærmere frihedsstraffen står den særlige forvaring af karakterafvigende lovovertrædere (psykopater), som anvendes efter § 70, jfr. § 17. Konfiskation og rettighedsfortabelse skal efter de seneste lovændringer overvejende anvendes til forebyggelse af ny kriminalitet, men også sådanne foranstaltninger kan dog have et pønalt præg, hvilket klart er tilfældet med den i færdselsloven hjemlede frakendelse af førerretten. Der henvises iøvrigt til senere omtale af de enkelte retsfølger og til bestemmelser om særlige retsfølger i strfl.s specielle del (se f. eks. §§ 164, stk. 4, 236 og 273).

⁷⁾ Den oprindelige overskrift til kap. 7: »Betingede straffedomme« er i 1961 ændret til »Betingede domme« i forbindelse med indførelsen af betinget dom uden fastsat straf.

§ 6.

Andre retsfølger.**I. Terminologi.**

Der foreligger ikke noget fast indarbejdet, alment anerkendt systemudtryk til sammenfatning af de kriminalretlige retsfølger, som ikke er straf. I udenlandsk teori benyttes ofte betegnelser svarende til det danske *sikkerhedsforanstaltninger* (Sicherheitsmassnahmen, mesures de sûreté, skyddsåtgärder). Men udtrykket sikkerhedsforanstaltninger forekommer for snævert til at omfatte alle i betragtning kommende retsfølger. Det vil i denne fremstilling blive forbeholdt for *retsfølger, der tilsigter en direkte fareafværgelse*, herunder først og fremmest forholdsregler i henhold til strfl. § 70 (sikkerhedsforanstaltninger overfor utilregnelige og strafuegnede personer). Det i nyere dansk sprogbrug hyppigt benyttede udtryk *særforanstaltninger* rækker sprogligt videre end sikkerhedsforanstaltning, men egner sig mindre godt til at omfatte hele det brogede område af retsfølger, hvorom der er tale, herunder f. eks. konfiskation, rettighedsfortabelse og mortifikation. I den følgende fremstilling vil de nævnte betegnelser vel kunne anvendes, hvor de efter sammenhængen ikke giver anledning til misforståelse, men som sammenfattende grundbetegnelse for alle de reaktioner, bortset fra straf, som straffeloven eller særlovgivningen knytter til kriminel adfærd, foretrækkes det at anvende betegnelsen *andre retsfølger*.

I svensk sprogbrug er det til ordet »retsfølge« (sanktion) svarende udtryk »påföljd« – omfattende både straf og andre foranstaltninger – blevet almindeligt anvendt (se bl. a. overskriften til svensk strfl. 3. afd. og til flere af lovens kapitler). Dog er nogle retsfølger ikke dækket af betegnelsen »påföljd«, idet f. eks. rettighedsfortabelse, konfiskation og straffeskat kaldes »särskild rättsverkan«. Se *Brottsbalken* I, s. 37 og 56.

II. Systematik.**A. Indgreb i den personlige frihed eller integritet — andre indgreb.**

Vil man opnå oversigt over det område af retsfølger, der knyttes til lovovertrædelser, frembyder der sig naturligt først

en sondring mellem indgreb i den personlige frihed eller integritet og andre indgreb.

Den *personelle* karakter af indgrebet træder ligesom ved frihedsstraf klart frem ved forholdsregler som: børne- og ungdomsforsorg i form af anstaltsanbringelse i forbindelse med tiltalefrafald (rpl. §§ 723—723 a), arbejds hus (§ 62), sikkerhedsforvaring (§ 65), hospitalsanbringelse og anden internering efter § 70, anbringelse i helbredelsesanstalt for drankere (§ 73). Mindre indgribende begrænsninger i den personlige frihed forekommer ved retsfølger som tilsyn under børne- og ungdomsforsorgen eller i henhold til betinget dom (§ 57) eller resolution om prøveløsladelse (§ 39 og andre bestemmelser), afholdspålæg (§§ 70, 72), tilhold om at søge lovligt erhverv, om ikke at færdes bestemte steder, om ikke at forulempe andre personer m. v. (§§ 199, 236, 265). Det må særlig fremhæves, at både strfl. § 70 og reglerne om betinget dom og tiltalefrafald giver hjemmel for en række forskelligartede akcessoriske retsfølger, af hvilke nogle er lidet indgribende, medens andre består i frihedsberøvelse.

Som særlige indgreb i den personlige integritet fremhæves sterilisation og kastration i henhold til lov om foranstaltninger vedrørende åndssvage nr. 171, 16. maj 1934 (jfr. lov nr. 192, 5. juni 1959 § 16 og lov nr. 99, 31. marts 1965) og lov om adgang til sterilisation og kastration nr. 176, 11. maj 1935.

Udenfor kredsen af de personelle indgreb falder sådanne retsfølger som: betinget dom uden tillægsvilkår (§ 56), konfiskation (§ 75), kundgørelse af dom (§ 164, stk. 4, § 273, stk. 2), mortifikation (§ 273, stk. 1), forbrydelse af arveret (arvelovens § 36) og visse andre former for rettighedsfortabelse.

B. Retsfølger betinget af strafskyld — retsfølger uden strafskyld.

Flertallet af de i det foregående nævnte retsfølger er betinget af *strafskyld* (tilregnelighed og tilregnelse). Der er grund til at fremhæve, at denne almindelige regel også omfatter arbejds hus, sikkerhedsforvaring, afholdspålæg i medfør af strfl. § 72 og anbringelse i helbredelsesanstalt for drankere i medfør af § 73.

Retsfølger *uden de almindelige tilregnelighedsbetingelser* er først og fremmest hjemlet ved strfl. § 70, hvis forholdsregler er betinget af, at tiltalte bliver frifundet for straf i henhold til § 16, eller at straf i henhold til § 17 findes uanvendelig. Også konfiskation, rettighedsfortabelse og mortifikation kan anvendes overfor utilregnelige.

C. Retsfølger, der træder i stedet for straf — retsfølger, der kombineres med straf.

Retsfølger, hvorved lovovertræderen undergives en frihedsberøvende særbehandling (ungdomsopdragelse, abnormbehandling, særbehandling af recidivister), træder efter dansk ret principielt *i stedet for straf* (se herved bl. a. §§ 62, 65, 88, stk. 5). Der gælder for så vidt et *monistisk* ansvarssystem i modsætning til det i udlandet navnlig tidligere ofte praktiserede *dualistiske* ansvarssystem, der kombinerer tidsbestemt straf med en efterfølgende internering på ubestemt tid.

Undtagelsesvis er der dog efter dansk ret adgang til kombination af straf og visse former for internering, se således strfl. § 71 om tilfælde, hvor lovovertræderen er blevet utilregnelig eller strafuegnet *efter* den strafbare handlingens begåelse, men før doms afsigelse, og strfl. § 73 om anbringelse i helbredelsesanstalt for drankere. Successiv fuldbyrdelse af forskelligeartede retsfølger kan endvidere forekomme i henhold til flere domme.

For de retsfølgers vedkommende, der ikke har karakter af den nævnte frihedsberøvende behandling over længere tid, er det regelen, at de kombineres med straf og dermed antager karakter af akcessoriske retsfølger (svarende til de i visse systemer anvendte »tillægsstraffe«). I så fald vil det dog ofte ved sanktionsfastsættelsen være naturligt, at hovedstraffen fastsættes under hensyntagen til det indgreb, som bevirkes ved den akcessoriske retsfølge, således at f. eks. bøde eller frihedsstraf udmåles mildere som følge af en samtidig truffet bestemmelse om konfiskation eller rettighedsfortabelse (sml. herved strfl. § 87).

D. Retsfølgerne inddelt efter funktion.

Efter deres funktion kan de omhandlede retsfølger deles i opdragende (pædagogiske), kurative, sikrende og uskadelig-

gørende. Til de *opdragende* midler hører først og fremmest børneforsorg og de til betinget dom knyttede tilsynsforanstaltninger. Som *kurative* foranstaltninger kan nævnes alkoholistbehandling og anden lægelig behandling i medfør af særvilkår i en betinget dom samt anbringelse i helbredelsesanstalt for drankere. Ved abnormbehandlingen i henhold til strfl. § 70 indgår også et kurativt moment side om side med den sikrende funktion, som selve interneringen udøver. Det er omtvistet, om *kastration* af sædelighedsforbrydere skal opfattes som et i første række kurativt eller uskadeliggørende indgreb¹⁾). Som *sikrende* eller *uskadeliggørende* forholdsregler fungerer sikkerhedsforanstaltninger overfor utilregnelige og strafuegnede personer, arbejdsbus, sikkerhedsforvaring og konfiskation af farlige genstande.

En række andre retsfølger beror mere eller mindre på synspunktet *bristende forudsætninger* for udøvelse af en rettighed. Herhen hører fortabelsen af særlige rettigheder, konfiskation af ulovligt vundet udbytte samt forbrydelse af arveret.

Endelig er der en række retsfølger, hvis funktion først og fremmest er at *tjene den ved lovovertrædelsen forurettede til oprejning*. Herhen hører retsfølger som offentlig kundgørelse af dom, mortifikation og godtgørelse i henhold til ikrafttrædelseslovens § 15.

E. Behandlingsmidler.

Af særlig vigtighed indenfor systemet af retsfølger er de *behandlingsmidler*, hvorved lovovertræderen undergives en opdragende, forsgsmæssig eller kurativ behandling. Disse retsfølger har hidtil overvejende bestået i *frihedsberøvende* forholdsregler (*anstaltsbehandling*), men reformbevægelsen er mere og mere gået ind for nye behandlingsformer uden egentlig frihedsberøvelse (*forsorg i frihed*), særlig i tilknytning til betinget dom og prøveløsladelse.

De grupper af lovovertrædere, for hvilke en særbehandling kommer i betragtning, er navnlig 1) unge lovovertrædere, 2)

¹⁾ Jfr. for et rent kurativt, lægeligt synspunkt *Louis le Maire, Legal Kastration*, 1946, § 7, cfr. herimod *Hurwitz* i UfR 1947 B, s. 119.

abnorme lovovertrædere, 3) vedvarende kriminelle og 4) alkoholister.

1) For de *unges* vedkommende bliver der særlig spørgsmål om i stedet for ordinær straf at anvende tiltalefrafald mod børne- og ungdomsforsorg (rpl. §§ 723—723 a), betinget dom med eller uden tilsynsforanstaltninger og andre vilkår (strfl. §§ 56—57) eller ungdomsfængsel (strfl. § 41).

2) *Abnorme* lovovertrædere, hvis psykiske afvigelser er så væsentlige, at de ikke kan eller bør undergives ordinær straf, vil som regel blive undergivet sikkerhedsforanstaltninger i henhold til strfl. § 70. Disse foranstaltninger kan være *mindre indgribende* (opholdsforbud eller -påbud, tilsyn, m.v.) eller bestå i *anstaltsanbringelse* på ubestemt tid (i sindssygehospital, åndssvageanstalt, forvaringsanstalt m.v.). For de i § 17 omhandlede personers vedkommende kan der dog gås den mellemvej mellem ordinær straf og sikkerhedsforanstaltning at anvende *særfængsel* på bestemt tid, § 17, stk. 2, pkt. 1. I et vist omfang kan ambulant eller endog institutionsmæssig behandling af psykisk afvigende personer iværksættes i tilknytning til betinget dom.

3) Overfor *vedvarende recidivister* (herunder vaneforbrydere og professionelle forbrydere) giver straffeloven adgang til i stedet for straf at anvende relativt tidsubestemte interneringer i *arbejdshus* eller *sikkerhedsforvaring*, beregnet henholdsvis på »de karaktersvage, ofte psykisk defekte personer, der, uden at være egentlig farlige for samfundet, af hang til lediggang og uordentlig levevis, idelig begår forbrydelser, navnlig mindre berigelsesforbrydelser«, og på »de positivt farlige, erhvervs- eller vanemæssige forbrydere . . . , med hensyn til hvilke hensynet til samfundets sikkerhed nøder til at anvende de skarpeste forholdsregler«²⁾.

For begge grupperes vedkommende gælder, at de betragtes som tilregnelige i straffelovens forstand, men at de har vist sig at være utilgængelige for korrektion gennem ordinær straf. Interneringens formål er nærmest *asylerende* og dermed uskadiggørende, så længe anbringelsen varer. Begge de nævnte

²⁾ Citeret efter rigsadv. cirk. 1932, afsnit I, C.

forholdsregler er af loven positivt holdt udenfor strafbegrebet. Reelt adskiller de sig ikke væsentligt fra ordinær straf bortset fra anbringelsens tidsubestemthed.

4) Som særlige reaktionsmidler overfor *kriminelle alkoholist* blev der ved straffelovens ikrafttræden navnlig peget på *afholdspålæg* (§ 72), *helbredelsesanstalt for drankere* (§ 73) og *arbejdshus* (§ 62). I årene siden 1950 har man dog i stigende grad sat sin lid til den ambulante afvænningsbehandling med støtte af antabus, særlig anvendt i forbindelse med betinget dom eller prøveløsladelse. De i §§ 72 og 73 nævnte sanktioner finder nu sjældent anvendelse.

Ved siden af de foran omtalte sanktioner overfor kriminelle særgrupper er *frihedsstraffen* — navnlig fængselsstraffen som den fuldbyrdes i de såkaldte statsfængsler — stadig og i stigende grad et middel til iværksættelse af pönitentier behandling. Visse af særforanstaltningerne har vist sig at få en dalende betydning, efterhånden som fængselsvæsenet har organiseret former for fangebehandling af tilsvarende karakter.

III. Farlighedskriteriet.

Flere gange i det foregående er det nævnt, at visse retsfølgers indtræden er betinget af, at der er manifesteret en vis *farlighed*. Begrebet farlighed er i det hele et vigtigt begreb i nyere kriminalret. I den italienske positive skole ville man gøre det til hovedhjørnestenen i ansvarssystemet i stedet for det gamle begreb skyld. Selv om senere teori i almindelighed ikke går så vidt, må farlighed dog nu henregnes til kriminalrettens grundbegreber.

Begrebet farlighed har ikke en fast og velafgrænset betydning i den faglige sprogbrug. Det centrale i begrebet er, at det henviser til en prognose (forudsigelse) vedrørende en persons fremtidige adfærd³⁾. Som farlig betegnes den, der som

³⁾ Ved siden af det her omtalte farlighedsbegreb, der tjener til karakteristik af personer, anvendes ordene »farlig« og »farlighed« også med henblik på beskrivelsen af en egenskab ved kriminelle *handling*er. At en lovovertræder har fremkaldt en særlig fare, kan øge handlingens strafværdighed, også selv om denne fare ikke længere er til stede, jfr. strfl. § 80: »lovovertrædelsens grovhed og farlighed«. Sml. *Waaben* i NTfK 1962, s. 213.

følge af en psykisk abnormitet eller af andre grunde frembyder en betydelig risiko for, at hans personlige egenskaber eller tilstand (*»état dangereux«*) skal give sig udslag i skadevoldende handlinger. Det nærmere indhold af begrebet farlighed vil herefter afhænge af, dels hvilke former for *adfærd* (eller, anderledes udtrykt, hvilke beskyttede retsgoder) man i den forbindelse anser for relevante, dels hvilken *grad af risiko* man vil kræve for at tale om farlighed. I førstnævnte henseende bemærkes, at omend man mest tænker på faren for handlinger rettet mod liv og legeme, er der intet til hinder for at tale om farlighed hos personer, der frembyder risiko for formuekrænkelser. Også en professionel lommetyv kan kaldes farlig. Hvad angår graden af risiko, må det fastslås, at begrebet farlighed sædvanligvis refererer til den ved særlige kliniske data eller gentagne forudgående handlinger indicerede betydelige risiko, selvom dette ikke nødvendigvis er en umiddelbart overhængende risiko for nye handlinger.

I kriminalpolitisk sammenhæng opstår spørgsmålet om, hvorvidt og eventuelt hvorledes retsfølgen skal kunne afpasses efter individets farlighed. Ældre strafferetlig teori tog bestemt afstand fra at basere kriminalretlige indgreb på en sandsynlighed for fremtidig adfærd. Det ansås for en prisgivelse af individets retssikkerhed, dersom en person bortset fra utilregnelighedstilfælde kunne blive underkastet kriminalretlige forholdsregler, der ikke (udelukkende) bestemtes efter den i en begået lovovertrædelse udviste skyld. Konsekvensen af at lægge farligheden til grund for reaktionen hævdedes at måtte blive, at en begået lovovertrædelse helt måtte sløjfes som betingelse for indgreb, idet farligheden meget vel kan manifestere sig før eller på anden måde end ved realiseret strafbart forhold⁴). Overfor dette konsekvensargument kan imidlertid henvises til, at man faktisk *har* bibeholdt kravet om lovovertrædelse (eller forsøg derpå) som hovedbetingelse for kriminalretlig indskriden i de nyere retssystemer, der i større eller mindre omfang har akcepteret et farlighedskriterium som bestemmende for sanktionens art og udstrækning.

⁴) Jfr. f. eks. Goos, *Almindelig Retslære*, II, s. 612 ff.

I dansk ret findes der specielle områder, hvor sanktionsvalget mere eller mindre klart påvirkes af en vurdering af lovovertræderens farlighed, se herved bl. a. strfl. § 65 om sikkerhedsforvaring (»hensynet til samfundets sikkerhed«) og § 70 om foranstaltninger overfor utilregnelige og strafuegnede lovovertrædere (»af hensyn til retssikkerheden«). I samme forbindelse kan også nævnes reglerne om konfiskation (§ 75, stk. 2: »påkrævet for at forebygge yderligere lovovertrædelser«, sml. § 77 a om farlige genstande) og om rettighedsfortabelse (§§ 78—79: »nærliggende fare for misbrug«). I den ordinære kriminalpolitiske praksis er det relativt sjældent, at egentlige farlighedssynspunkter gør sig gældende, men der kan både ved valget mellem betinget og ubetinget dom, ved strafudmålingen og i andre henseender være anledning til at tage risikoen for gentagen forbrydelse i betragtning.

Kapitel II

STRAFFETEORIER

§ 7.

Straffens grund, væsen og formål.

I. Retsgrund.

Særlig i det 19. århundredes strafferetlige teori har man søgt at finde en filosofisk holdbar begrundelse for statens ret til at straffe. Man søgte en *retsgrund* for straffen uafhængigt af dens praktiske formål. En henvisning til straffens nødvendighed for samfundets skyld ansås ikke for tilstrækkelig til straffens begrundelse. Meningerne om, hvad der var nødvendigt, kunne svinge fra sted til sted og tid til tid. Den såkaldte nødvendighed gav intet sikkert mål for straffens størrelse. Og endelig ansås det i teorien for utilladeligt at ofre det enkelte menneske for helhedens skyld. Hvert enkelt menneskes personlige frihed og liv var absolutte rettigheder, som intet hensigtsmæssigheds-hensyn kunne berettige til at krænke.

I den Kant'ske og Hegel'ske filosofi fandt man en dybere begrundelse for strafferetten end det blotte sikkerhedssynspunkt. Begrundelsen fandtes nu ikke i den praktiske, men i den »sædelige« nødvendighed, der var identisk med *retfærdigheden*. Staten var ingen vilkårlig dannelse, men et led i den guddommelige verdensordning, og dens love måtte ubrødelig overholdes. Straffen retfærdiggjordes ved at være en negation af uretten. Den gjorde ikke personen retsløs, men forudsatte netop hans menneskeværd¹⁾.

¹⁾ I dansk teori er disse tankegange navnlig blevet hævdet af F. C. Bornemann, se Samlede Skrifter, III, Tillæg I: Om Strafferettens Grund og Væsen (1859-61).

Forsøg af den her nævnte art på at finde en af formålet uafhængig begrundelse for straffen skal ikke her omtales nærmere. Det forekommer klart, at straffeteoriers udformning kan afhænge af, hvilke filosofiske og etiske grundanskuelser den enkelte forfatter går ud fra. I nordisk straffeteori synes den opfattelse i stigende grad at have gjort sig gældende, at der ikke lader sig påvise moralfilosofiske principper, som med en form for objektiv gyldighed angiver straffens retsgrund eller begrundelse. Opmærksomheden har derfor samlet sig om en diskussion om de sociale og psykologiske forhold, som egner sig til at tages i betragtning ved straffesystemets udformning. At straffens nytteformål drages i forgrunden, betyder naturligvis ikke, at sådanne formål på forhånd legitimerer ethvert middel, som kan tænkes anvendt med henblik på forebyggelse af kriminalitet. Både i lovgivningsarbejde og domstolspraksis vil der til stadighed melde sig spørgsmål af etisk karakter, bl. a. om begrænsning af retsfølgen under hensyn til lovovertrædelsens mindre grovhed.

II. Væsen.

Også et spørgsmål om straffens væsen ses undertiden rejst i den straffeteoretiske litteratur. Man forestiller sig, at det må være muligt at præcisere, hvad straf »egentlig« er. Problemstillingen synes ofte uklar. Til dels drejer det sig vistnok om et problem, der er beslægtet med det ovenfor nævnte om straffens begrundelse. Men diskussionen kan også føre over i retning af den, som vedrører straffens formål. Ud fra en sådan tankegang kan det f. eks. hævdes, at straffens væsen er soning eller retfærdig gengældelse gennem en lidelse, der påføres lovovertræderen.

Større mulighed for at formulere et objektivi diskussions-tema har man formentlig, hvis man ved straffens væsen sigter til dens karakteristiske egenskaber. Det drejer sig da om den empiriske opgave at beskrive det, som kendetegner straffen efter dens formål, indhold og virkninger. Det er næppe nogen fordel at knytte en sådan beskrivelse til begrebet straffens »væsen«.

III. *Formål.*A. *Begrebsbestemmelse.*

Ved bestemmelsen af straffens formål søges svar på spørgsmålet, *hvorfor* der straffes. Formålet angiver hensigten. Ordet straf benyttes i denne forbindelse i vid betydning som omfattende alle kriminalretlige retsfølger og alle stadier i straffesystemet: straffeloven, straffesagen, dommen og fuldbyrdelsen. Formålet omfatter såvel nærmere som fjernere tilsigtede virkninger. De virkninger, hvorom der særlig bliver tale, er gengældelse, afskrækkelse og forbedring (og varianter af disse).

Formålet omfatter kun de som *ønskelige* tilsigtede virkninger af straffesystemet. Hvad et givet straffesystem tilsigter som ønskeligt indenfor den vide ramme: kriminalitetens bekæmpelse, vil ofte kunne omtvistes, idet modstridende retninger brydes i straffelovgivningen og retsanvendelsen. Et entydigt svar på, hvorvidt der i en bestemt relation, f. eks. ved straffens udmåling, primært bør lægges vægt på gengældelses-, afskrækkelses- eller forbedringsformål, vil ikke altid kunne udledes af en straffelov og dens forarbejder.

Foruden at stille det spørgsmål, hvilke strafformål der *ønskes* gennemført, bør man også undersøge straffesystemets *faktiske funktion* med alle dets tilsigtede og utilsigtede virkninger. Sådanne undersøgelser vil danne et realistisk grundlag for reformarbejde og modvirke de uheldige følger af, at redegørelser for straffens formål ofte rummer en for stærk forenkling og en tendens til fremhævelse af den enkelte forfatters personlige synspunkter. Det empiriske studium af straffesystemets sociale og psykologiske virkninger er af forholdsvis ny dato. Det er fortrinsvis vokset frem som en forgrening af den kriminologiske og retssociologiske forskning²⁾.

B. *Dualismen med hensyn til strafformålet.*

Det er muligt, at straf på primitive kulturstadier har været opfattet som en selvfølge. Men allerede i de ældste filosofiske skrifter finder man overvejelser angående straffens formål. I

²⁾ Fra nordisk litteratur henvises særlig til V. Aubert, Om straffens sociale funktion, 1954, jfr. herved Ross i TfR 1954, s. 358 ff. og Andersen i Avhandling, s. 165 ff.

religion, digtning, videnskabelige værker og lovarbejder har tanken i årtusinder kredset omkring problemet. Blandt de tidlige bidrag, særlig i den græske filosofi, findes betragtninger, der ikke væsentligt adskiller sig fra, hvad der ofte anføres i senere epoker og i nutiden. Man møder fra første færd den samme dualisme, som har præget hele den senere udvikling: dualismen mellem straf som *retfærdig gengældelse* og straf som *forebyggende foranstaltning*, mellem straf, *fordi der er syndet* (quia peccatum est), og straf *for at hindre ny synd* (ut ne peccetur) eller med en nyere terminologi: mellem straf som *repression* og straf som *prævention*, d.v.s. bagudrettet og fremadrettet straf.

Tiden omkring 1800-tallet er de egentlige straffeteoriers tid. Antallet af sådanne teorier er overordentlig stort. Når opmærksomheden fæstes på teoriernes grundtræk, lader de sig imidlertid reducere til nogle få typer. Der kan navnlig sondres mellem teorier, der ser straffsystemets formål deri, at enhver forbrydelse rammes af sin *fortjente følge* (»absolutte teorier«), og på den anden side de teorier, ifølge hvilke straffen skal tjene et *nyttigt formål* (»relative teorier«).

Litteraturen om straffeteorierne er meget omfattende. Her skal blot gives nogle enkelte henvisninger, overvejende til den juridiske håndbogs-litteratur: Goos I, s. 2 ff., samme forf., Retslære II, s. 610 ff., Torp, s. 12 ff., Krabbe, s. 21 ff., le Maire i Kampen mod straffen, 1952, s. 34 ff., Andenæs, s. 58 ff., samme forf., Avhandlingar, s. 69 ff., 148 ff., Strahl i Om påföljder för brott, 2. uppl., 1955, s. 17 ff., Agge II, s. 38 ff., samme forf., Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet I 1939, s. 1 ff., von Hippel, Deutsches Strafrecht I, 1925, s. 457 ff., Schönke-Schröder, s. 95 ff., R. Maurach, Deutsches Strafrecht, Allgemeiner Teil, 3. Aufl., 1965, s. 62 ff., Marc Ancel, La défense sociale nouvelle, 1954 (eng. udg.: Social Defence, 1965), A. C. Ewing, The Morality of Punishment, 1929. – Se iøvrigt litteratur anført i det følgende.

§ 8.

Repression.

I. Begrebet repression og dens former.

Ordet *repression* (af latinsk reprimere: trykker tilbage) anvendes her som betegnelse for straffens bagudrettede funktion,

den til den strafbare handling knyttede fordømmelse af gerningsmanden¹⁾).

Indenfor den forestillingskreds, der ser straffens formål udelukkende eller overvejende i den repressive funktion, kan der sondres mellem forskellige hovedsynspunkter. De vigtigste af disse betegnes i det følgende som *soning*, *gengældelse*, *misbilligelse* og *udligning* af retsbrudets følger. Det må fremhæves, at de nævnte synspunkter ikke kan adskilles skarpt, og at der ligger et moment af vilkårlighed i en inddeling som den her anvendte. Man må også være opmærksom på, at ikke alle i det følgende omtalte forestillinger foreligger som klart udformede religiøse eller moralfilosofiske ideologier. Særlig om soningstanker o. l. på primitive kulturstadier gælder, at de ofte kun lader sig skildre på den måde, at etnografer og religionshistorikere fortolker straf og rituelle handlinger i lys af hele den forestillingsverden, som præger det pågældende samfund. Gengældestanker kan have en udpræget religiøs baggrund, men kan også forekomme i en mere selvstændig moralfilosofisk udformning. Fra »verdslig« moralfilosofi kan en linie undertiden føre videre til statsteorier og sociologiske synspunkter, der betoner straffens repressive funktion som en nødvendig følge af politiske formål og af socialpsykologiske fænomener.

II. Soning.

Tanken om straf som *soning* for en brøde er urgammel og stadig levende. Med ordet *soning* antydes som det centrale, at religiøse forestillinger spiller ind i det absolutte strafkrav. Disse forestillinger rummer reminiscenser af det primitive sinds tro på overnaturlige kræfter, hvis hævn besværges gennem ofring af den, der har overtrådt et tabu. Straf kan i den primitive kultur stå som et fuldtud »rationelt« middel til at afvende, at ulykker skal ramme samfundet. Fra straffen som en art magi kan der trækkes en udviklingslinje til højere kulturstadier, hvor straffen opfattes som det nødvendige middel til at af-

¹⁾ Det må bemærkes, at ordet repression også kan anvendes som en bred betegnelse for straffens kriminalitetsbekæmpende funktion, dens sociale nytteformål. Denne definition lægges ikke til grund i det følgende.

værge gudernes eller Guds vrede over forbrydelser mod de guddommeligt indstiftede love.

Ved siden af forestillingen om straf som *soning udadtil* (forsoning af guderne og samfundet) forekommer tidligt tanken om straf som en *indre soning*, hvorved forbryderen gennem straffens lidelse renses for skyld. Denne forestilling kommer tydeligt frem i ældgamle idéer om forbrydernes og de ondes straf efter døden, jævnfør den katolske kristendoms lære om skærsilden. I nutidens psykiatri og strafferet har tanken fået en ny vending, når det antages, at der (i visse tilfælde) forekommer et skyld- og strafbehov, der tilfredsstilles gennem straffen, og når der lægges vægt på en pædagogik, der appellerer til den dømtes skyld- og ansvarsfølelse.

Om straf som middel til at forsone gudernes vrede hos primitive folk, se *Adamek*, *Die Ideologie des Rechts*, 1944, s. 21, 154, 269.

I oldtidens litteratur har tanken om den af menneskelig vilje uafhængige, skæbnebestemte nødvendighed af blodskylds soning vel fået sit stærkeste digteriske udtryk i *Aiskylos'* Orestestragedier. Svinger samfundets retsforfølgning, idet det tolererer forbrydelsen eller ikke finder og straffer den skyldige, rammer gudernes vrede den skyldiges slægt eller hele samfundet. Som bekendt gennemsyrrer denne tankegang den gammeljødiske religion. Den genfindes i langt senere epoker, undertiden i direkte tilknytning til reception af mosaisk ret som retskilde, se f. eks. begrundelsen af straf for mened i den danske forordning af 1537: »Gud er haardelig fortørnet over de mange Meeneder, som forekommer, og derfor straffes det ganske Rige med Orlog, Krig og Dyrtid.«

Vedrørende gammel nordisk og anden germansk ret er det omtvistet, om anvendelsen af dødsstraf i hedensk tid har haft en sakral baggrund, således at straffen tjente som et middel til at tilvejebringe en forsoning mellem guderne og samfundet, når visse grove forbrydelser var begået. Se herom *Stig Iuul* i *Kampen mod Forbrydelsen* I, s. 241.

III. Gengældelse.

A. Ældre gengældelsesteori.

Nært forbundet med den under II omtalte idékreds er de teorier, der i religiøs, filosofisk eller juridisk klædebon bestemmer straffens formål som *retfærdig gengældelse*.

Gengældelseslærens første filosof er *Aristoteles* (384—322

f.v. t.). Han ser straffen som udviklet fra den private hævn. Den bag denne liggende vrede og lyst til gengældelse er kun forkastelig, hvis den udarter til hævnssyge. Indenfor rime'ige grænser er gengældelsen sund og retfærdig. Dette er også tilfældet, når staten gennem straf rammer den, der har begået uret, idet den derved øver en *udlignende ret'ærdighed*, d.v.s. en gengældelse, hvorved den ved forbrydelsen fremkaldte uligevægt justeres. Aristoteles ser ikke gengældelsen som eneste formål, men kombinerer den med general- og specialpræventive formål.

Tanken om straf som retfærdig gengældelse har ligesom tanken om soning og lutring dybe rødder i urgamle forestillinger om onde gerningers afstraffelse i dødsriget. Det antages, at disse forestillinger om *helvedesstraf* af kristendommen er taget i arv fra græsk folketro. Der haves vidnesbyrd om, hvorledes denne udmalede sig fantastiske, skrækindjagende afstraffelsesformer i den anden verden, oprindelig rettet mod dem, der havde fortørnet guderne, senere også mod forbrydere i verdslige forhold¹⁾.

I middelalderens kirkelige doktrin hævder *Thomas Aquinas* (1225—1274) en gengældelselære, der har modtaget påvirkning fra Aristoteles, men som dog overvejende er teologisk begrundet. Gengældelsen kombineres her med forbedrings- og afskrækkelsesformål. *Lex divina* gøres til retskilde for den verdslige strafferet, og dermed forberedes den udvikling, der fører til kætter- og hekseprocesser og i det hele til en strafferet og straffeprocessret med hæmningsløs »gengældelse« og afskrækkelse.

Medens oplysningstidens filosofi i almindelighed vender sig mod den gengældende strafopfattelse og anlægger sociale nyttehensyn, fremtræder en af denne tids største tænkere, *Immanuel Kant* (1724—1804), som ubetinget talsmand for gengældelsen som strafferettens grund og formål, og dette mere ensidigt og kategorisk end nogen tidligere forfatter.

¹⁾ Se til det anførte nærmere *Martin P:n Nilsson*, *Straff och sällhet i den andra världen i förkristen religion*, Stockholm 1938. — Om den kristne kirkes strafopfattelse se nærmere *Günther*, *Die Idee der Wiedervergeltung*, I, 1889, s. 263—85 med henvisninger til hovedstederne i det ny testamente.

Straffens formål er ifølge Kant²⁾ at tilføje forbryderen en lidelse, *fordi* han har forbrudt sig. Den afledes ikke af noget fjernere nytteformål, men har sit formål i selve gengældelsen, hvorved der tilføjes lovovertræderen et onde svarende til det, han har tilføjet andre. Den straffende gengældelse er et ubetinget fornuftbud, et kategorisk imperativ. »Hvis retfærdigheden går under, har det intet værd, at mennesker lever på jorden«. »Selv hvis det borgerlige samfund blev opløst med alles samtykke, måtte den sidste i fængsel hensiddende morder henrettes, for at der skulle vederfares enhver, hvad hans gerninger fortjener, og for at blodskylden ikke skulle hæfte ved det folk, der ikke havde holdt på gennemførelsen af denne straf ...«. Denne absolutte straffeteori har øvet en meget betydelig indflydelse, støttet af Kants autoritet som moralfilosof.

B. Senere gengældelsesteori.

De senere opstillede gengældelsesteorier bliver som regel ikke stående ved Kants kompromisløse opfattelse af gengældelsen som formål i sig selv. Gengældelsen begrundes som *middel* til opnåelse af positive praktiske formål³⁾. Det hævdes navnlig, at gengældelsen med den deri indeholdte fordømmelse af forbrydelsen og tilføjelse af en straf, der ækvivalerer forbrydelsen, er det *bedste middel* til bekæmpelse af kriminaliteten. Formelt kan teorier, der begrundes på denne måde, henføres til samme gruppe som de nedenfor omtalte positive nytte-teorier, men reelt adskiller de sig fra disse ved at lægge tyngdepunktet i straftilføjelsen som en bagudrettet repression. Karakteristisk for de juridiske gengældelsesteorier er endvidere, at de søger at løse strafformålet fra den religiøse og rent moralske sfære ved at betone gengældelsens *retlige* karakter: den er ikke rettet mod den onde vilje som sådan, men kun mod den onde vilje, der har givet sig udslag i krænkelse af retsordenen, og den sigter kun til håndhævelse af denne. Gengældelsen er dog trods alle omskrivninger en etisk værdidom. Straffen er den fortjente følge af en frit villet ondskab.

²⁾ Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, Königsberg 1797, s. 195–206.

³⁾ Jfr. i dansk teori i denne retning Bornemann, III, Tillæg I, s. XXV.

Det samme grundsynspunkt ligger bag de modificerede gengældelsesteorier, hvorefter gengældelsessynspunktet og den dermed sammenknyttede idé om proportionalitet mellem forbrydelse og straf ikke anvendes til positiv begrundelse af straffeministeriet, men til dets *begrænsning*, idet hævdes, at der kun gennem anerkendelse af dette synspunkt kan garanteres en ret for forbryderen overfor statsmagtens vilkårlighed⁴). I denne forbindelse lægges navnlig vægt på, at proportionalitetskravet danner et bolværk mod de ubestemte straffedomme.

C. Kritik af gengældelseslæren.

Gengældelseslæren har i mere end et århundrede været genstand for ustandselig debat i den strafferetlige litteratur. Den har været hovedstridsemnet mellem den klassiske skole, der dominerede omkring midten af forrige århundrede, og nyere retninger. Det er i kampen mod denne lære, den strafferetlige reformbevægelse fra 1870'erne til vore dage har brudt sig frem.

Om at føre et videnskabeligt bevis for eller mod rigtigheden af en gengældelseslære (eller en hvilken som helst anden straffeteori) kan der efter sagens natur ikke være tale. Det drejer sig ikke i sædvanlig videnskabelig forstand om en »teori«, der kan være sand eller falsk, men om en moralfilosofisk doktrin. Det vil vistnok altid være et meget personligt anliggende for den enkelte forfatter, lovgiver eller borger i samfundet, om en gengældelseslære forekommer at være det grundlag, der bedst giver en meningsfuld forklaring på og en retningslinje for straffens anvendelse. Dette betyder naturligvis ikke, at saglig argumentation for og imod de forskellige straffeteorier er udelukket. De synspunkter, der anføres mod gengældelseslæren⁵), er i hovedtræk følgende:

Statens strafudøvelse er et menneskeligt anliggende, der må baseres på menneskelige fornuftsbetragtninger. Strafferetten

⁴) Jfr. således Goos, *Almindelig Retslære*, II, s. 515 ff.; cfr. samme forfatters oprindelige afstandtagen fra gengældelseslæren (*Den danske Strafferet*, I, s. 37 ff.).

⁵) Jfr. i dansk teori Ørsted, III, s. 86 ff., Goos, I, s. 37 ff., Torp, s. 14 ff.

må derfor frigøres fra metafysiske islæt. Et rationelt grundlag kan kun findes i sociale nyttehensyn. Filosofisk svigter gengældelseslærens grundlag, allerede fordi det postulerer en viljesfrihed, som er ubeviselig. Praktisk er læren ufyldestgørende, fordi der umuligt kan anvises en straffeskala, der rummer ækvivalenter til hver enkelt art og grad af forbrydelser. Legal straf og moralsk skyld er inkommensurable størrelser. Og den er uhensigtsmæssig ved ubetinget at ville bestemme straffen efter den begåede »brøde« uden hensyn til den derved røbede farlighed. På den måde tilføjer den unødigt lidelse eller skade, hvor straf kunne undværes eller erstattes af opdragende foranstaltninger etc., og giver på den anden side ikke samfundet tilstrækkelig beskyttelse, hvor gerningsmanden kan forudses at ville recidivere efter en bestemt tids straf.

I nyere nordisk doktrin er gengældelseslæren så godt som fuldstændig forladt til fordel for præventive synspunkter. Det ville dog være fejlagtigt at tro, at den har udspillet sin rolle. For det første har den stadig tilhængere i teorien⁶⁾. For det andet virker den på mange måder rudimentært bag synspunkter hos strafferetlige forfattere, der ikke direkte vil vedkende sig gengældelsesformål, men opererer med generalpræventive og lignende betragtninger. For det tredje spiller den en betydelig rolle i den positive strafferet, både i loven og retspraksis, hvad nærmere vil blive omtalt i det følgende. Dette hænger atter sammen med det vigtige faktum, at de forestillinger, hvorpå gengældelseslæren bygger, utvivlsomt stadig har stor og dyb indflydelse på den almindelige, uvidenskabelige indstilling til spørgsmål om forbrydelse og straf.

IV. Misbilligelse.

I slutningen af det 19. århundrede vandt det synspunkt frem, særlig i tysk teori⁷⁾, at straffen først og fremmest må ses som samfundets moralske misbilligelse af lovovertrædelsen og dens

⁶⁾ Se f. eks. N. Harboe, Den strafferetslige skyldbevne, Oslo 1923, s. 130 ff., Salmiala i NKÅ 1944-45, s. 193 ff. Se også Montelius i SvJT 1949, s. 274 ff.

⁷⁾ Se f. eks. Carl Ludwig von Bar, Handbuch des deutschen Strafrechts, 1882, s. 311 ff.

gerningsmand. Denne teori må i almindelighed opfattes som en afsvækket udformning af gengældelseslæren. Der er nu ikke længere tale om et på absolutte etiske principper baseret krav om, at ondt skal gengældes med ondt. Således som ordet »misbilligelse« indicerer, sker der en forskydning af det ledende synspunkt i retning af den opgave at markere samfundets negative vurdering af den begåede handling. Fra de egentlige gengældelsesteorier overtages samtidig det træk, at der skal tilstræbes proportionalitet mellem brøde og straf. Det betyder, at samfundet ikke blot benytter straffen til at markere sin misbilligelse af forbrydelsen, men også lader *graden* af misbilligelse være retningsgivende for valget af sanktion.

I denne opfattelse er der utvivlsomt noget, der på hensigtsmæssig måde karakteriserer den faktiske strafanvendelse, men det er næppe muligt at forklare ældre eller nutidige straffesystemer alene ved hjælp af synspunktet misbilligelse.

Fra læren om straf som samfundets misbilligelse er der ikke noget stort spring til en præventionsteori, d.v.s. til det synspunkt, at samfundet udtrykker og graduerer sin misbilligelse *for* at belære almenheden om den retlige vurdering af forskellige forbrydelser og dermed skabe impulser til at afstå fra kriminelle handlinger. Det er da også en kendsgerning, at mange forfattere betoner både misbilligende og almenpræventive straf-funktioner, og at tilhængere af de to straffeteorier normalt ikke har været stærkt uenige om straffesystemets hensigtsmæssige udformning.

V. Udligning.

Erkendelsen af den rolle, som repressive synspunkter spiller i den almindelige retsbevidsthed, har i nyere teori ført til betragtninger over de psykologiske og sociologiske realiteter, der ligger bag de faktisk virksomme gengældelsesønsker i befolkningen.

Psykologisk hævdes gengældelsestrangen at være en primær og uudryddelig faktor i den menneskelige bevidsthed. Sociologisk peges navnlig på, at den bag kravet om gengældelse liggende moralske indignation over grove forbrydelser er en værdifuld, ja uundværlig faktor i samfundets liv. Straffen tilfreds-

stiller denne indignation, idet den udligner forbrydelsen og derved tilvejebringer ro og harmoni i samfundet.

Med udgangspunkt i empiriske synspunkter som de her anførte kan det hævdes, at de for straffanvendelsen ansvarlige myndigheder bør se det som en af deres opgaver at imødekomme de socialpsykologiske impulser, som det her drejer sig om. Uden selv at tilstræbe moralsk gengældelse bør myndighederne (ifølge denne tankegang) respektere gengældelses-trangen som social realitet for derved at forebygge, at et utilfredsstillet strafbehov i samfundet skaber uro og måske endog voldsomme private aktioner. Teorier af dette indhold nærmer sig stærkt de nedenfor omtalte præventionsteorier ved at lægge vægten på en forebyggelse af sociale skader.

Der er næppe tvivl om, at et repressivt betonet straffesystem imødekommer et udbredt ønske om straf for straffens egen skyld, og at straffanvendelsen for så vidt kan have socialt gavnlige virkninger ved at fremkalde en udligning, afspænding eller befrielse af socialpsykologisk karakter. Opinionen i samfundet sætter grænser for, hvor stærkt et straffesystem lader sig omforme i specialpræventiv retning. I ekstraordinære situationer som den, der forelå i Danmark og Norge efter den 2. verdenskrigs tyske besættelse, kan et retsopgør med landsforrædere og andre grove forbrydere delvis forklares ved det formål at afvende en ellers overhængende privat selvtægt af meget alvorlig karakter.

På den anden side må det fremhæves, at et straffesystem som vort nuværende ikke generelt kan forklares ud fra de her anførte synspunkter, og at disse heller ikke kan berettige en kriminalpolitisk kurs, som blankt akcepterer at lade sig diktere af ønsker om hævn og gengældelse. Erfaringen viser, at den almindelige opfattelse i samfundet kan omformes, således at der vækkes større forståelse for ønskeligheden af at tilstræbe humanitet, opdragelse, behandling og resocialisering ved reaktionen overfor kriminelle.

I nyere nordisk teori har de ovenfor anførte socialpsykologiske synspunkter flere gange været berørt, se bl. a. *Krabbe*, s. 37 ff., *Lucas* i NKÅ 1944-45, s. 210, *Andenæs*, s. 78, *Aubert*, s. 200, *Åke Petzäll* i SvJT 1946, s. 268 f. og i *Theoria* 1947, s. 15 f.

Fra den sociologiske litteratur henvises til *E. Durkheim*, *De la division du travail social*, 5. ed. 1925, *Paul Fauconnet*, *La responsabilité*, 1920, og *Svend Ranulf*, *Gudernes Misundelse og Strafferettens Oprindelse* i Athen, 1930.

§ 9.

Prævention.

I. *Forskellige arter af prævention.*

At straf og trusel om straf kan virke som middel til *forebyggelse* af forbrydelser, har utvivlsomt været erkendt lige så længe, som straf har været praktiseret. Et problem opstår først, når der spørges, om forebyggelsen er straffens egentlige og eneste fornuftige formål. Selve denne problemstilling beror på en logisk abstraktion, der ligger den primitive bevidsthed fjern. For denne er gengældelse og afskrækkelse ikke modsætninger, men sider af den samme sag. Det samme gælder sikkert med hensyn til de forskellige arter af prævention, som senere teori skarpt har udskilt fra hinanden og modstillet under betegnelserne *specialprævention* og *generalprævention* (individualprævention og almenprævention). Herved sigtes til den forebyggende virkning, strafssystemet udøver henholdsvis overfor den, hvem straffen rammer, og overfor alle andre. Først sent i strafferettens historie danner der sig skoler, der ophøjer den ene eller den anden af disse funktioner til strafssystemets eneste eller væsentligste formål.

II. *Præventionsidéer i tidlig litteratur.*

I oldtidens filosofi kommer præventionsidéen tidligst til udtryk hos *Protagoras* (480–410 f. v. t.) og *Platon* (427–347 f. v. t.).

Platon giver følgende referat af Protagoras' opfattelse (i dialogen »Protagoras«, Platons Skrifter i oversættelse ved Carsten Høeg og Hans Ræder, 1932–41, I, s. 39 ff.):

»... den, der vil straffe på en fornuftig måde, tildeler ikke straffen som en gengældelse for en uretfærdig handling – det, der er gjort, er han jo ikke i stand til at gøre ugjort – men han straffer med fremtiden for øje, både for at ikke det samme menneske på ny skal begå noget urigtigt, og for at hindre andre fra at gøre det, når de har set, at han er blevet straffet ... han straffer med afskrækkelsen som mål.«

I »Lovene« niende bog (Skrifter, X, s. 7 ff.) udvikler Platon samme synspunkt i sit eget navn: lovene skal undervise og tvinge den, der har begået en uretfærdig handling. Kun hvis han er uhelbredelig, skal han rammes af dødsstraf (se s. 19–20 og s. 110). Men ved om-talen af forsætligt manddrab hævdes dog en ren gengældelsesopfattelse: drabsmanden skal rammes af »den efter naturens orden bestemte straf: at lide det samme, som han selv har forskyldt« (s. 30). Dette kommer særlig stærkt frem med hensyn til fædermord: når det fælles blod er blevet besmittet, er ingen anden renselse end tilsvarende død mulig (s. 32). Der tales her om nødvendigheden af at »rense hele staten for blodskyld« (s. 33). – Det kan også nævnes, at Platon i den tidlige dialog Gorgias gennem Sokrates går ind for et soningssynspunkt: den, der lider sin (retfærdige) straf, bliver befriet for ondskab i sjælen og dermed for det største onde, der findes (Skrifter, II, s. 161).

Det ovenfor anførte citat af Protagoras blev fremdraget af *Seneca* (?–65 eft. v. t.) i hans skrift *De ira* (I., c. 16), hvor han bestemmer straffens formål som forbedring (gennem afskrækkelse) og uskadeliggørelse, ikke som gengældelse. I citatet af Protagoras (hvis mening til-lægges Platon) findes den berømte formulering: *Nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur* ... (Ingen kan fornuftigvis straffe, fordi der er syndet, men der straffes for, at der ikke i fremtiden skal blive syndet ...).

Det således i oldtiden formede udtryk for præventionsidéen går igen i langt senere tiders litteratur. Særlig kan nævnes, at det tages op af Hugo Grotius (1583–1645), da denne i 1625 udvikler sin natur-retlige teori med dens fornuftbestemte strafformål og dermed for første gang i nyere tid opstiller en selvstændig, ikke af teologien afledet straffeteori (*De jure belli ac pacis libri tres*, II, cap. XX (de poenis)). Straffens nytteformål spaltes her i nytte for gerningsmanden (forbedring gennem afskrækkelse), nytte for den forurettede og nytte for samfundet. Fra formålet adskilles straffens væsen, der ses som gengældelse (*malum passionis quod infligitur propter malum actionis: lidelsens onde, som tilføjes på grund af handlingens onde*).

§ 10.

Generalprævention.

I. Eksemplariske straffe.

Det fremherskende præventionsformål i de vestlige landes strafferet før det 19. århundrede er *afskrækkelse* og fremkal-

delse af *afsky* mod forbryderiske handlinger og gerningsmænd. Disse virkninger søges især knyttet til fuldbyrdelsen af grusomme og vanærende straffe. I de perioder, hvor afskrækkelsesformålet mest uhammet har gjort sig gældende, således navnlig i det 17. og 18. århundredes autoritære statssamfund, finder man en udbredt anvendelse af dødsstraf selv for småforbrydelser, pinefulde, vanærende henrettelsesmetoder, ydmygende legemsstraffe, alt iværksat under den størst mulige offentlighed. På dette stadium af udviklingen kendes endnu de såkaldte *spejlende* straffe, ved hvilke sammenhængen mellem forbrydelse og straf gøres åbenbar (f. eks. afhugning af hånden for tyveri eller af tungen for gudsbespottelse).

I Danmark kommer afskrækkelsesformålet tydeligt til orde i de ældste lovbøger og senere hen i Danske Lov, i en række forordninger fra det 17. og 18. århundrede og i denne periodes stående domsformuleringer (»sig selv til velfortjente Straf og andre til Afsky«). En del af de kvalificerede straffebestemmelser har en overvejende religiøs begrundelse, og det er karakteristisk for straffeteorien i det 17. og 18. århundrede, at religiøse synspunkter (gengældelse, afvendelse af Guds vrede) har en fremtrædende plads ved siden af afskrækkelsesformålet.

Fra den retshistoriske litteratur fremhæves særlig *Iuul* i Kampen mod Forbrydelsen I, s. 260 ff. og 283 ff., II, s. 11 ff. (om oplysnings-tiden) og *Holmboe* i Højesteret 1661–1961 II, s. 167 ff. Se endvidere om fremmed ret *L. Radzinowicz*, *A History of English Criminal Law and its Administration from 1750*, I, 1948.

Af de ældre retskilder fremhæves Anders Sunesens parafrase af Skånske lov, kap. 67 (»straffe ond vilje, for at ulovlige og uretfærdige handlinger for fremtiden kan forebygges ved frygt for straf«), fortalen til Jyske Lov (1241) (»at uretfærdige og onde kan ræddes for det, der er skrevet i loven, og derfor ikke tør fuldbyrde den ondskab, som de har i sinde«), Danske Lov (1683), se f. eks. 6-4-1, 6-6-7, 6-13-8 (»andre til eksempel og forskrækkelse«). Særlig vidtgående er forordn. 16. oktober 1697 om straf for manddrab, ifølge hvilken forbryderen skal knibes med gloende tænger på gerningsstedet og på torve m. v. på vej til retterstedet.

Den yderliggående afskrækkelsesretning i strafferetten må ses på baggrund af samtidens politiske og kulturelle forhold.

Den vide anvendelse af dødsstraf må også ses i sammenhæng med, at et organiseret fængselsvæsen endnu kun var i sin vorden. Den ekstreme strenghed i straffuldbyrdelsen har forbindelse med en forholdsvis ringe pågribelsesrisiko. Et effektivt politi er endnu ikke tilvejebragt, forbryderondet er i stærk vækst. Hele afskrækkelsen må koncentreres om eksekutionen af dem, der virkelig falder i lovens garn.

Kritik og reformkrav overfor afskrækkelsessystemet i dets gamle former sætter kraftigt ind fra slutningen af det 18. århundrede. Reformbevægelsen viser forskellige hovedretninger. Side om side med oplysningstidens humane åndsretning, der klart må vende sig mod tortur og barbariske straffe, virker strafferetlige reformatorer, der mest har øjnene åbne for det herskende systems svigtende effektivitet og snarere vil skærpe end formilde.

II. *Straffetruselteorier* (Feuerbach, Ørsted).

De forsøg, der i forskellige lande blev gjort på at bekæmpe systemets ineffektivitet ved endnu større strenghed, bukkede hurtigt under for oplysningstidens humanistiske strømninger. Med disse er afskrækkelsen i dens rå former, knyttet til selve straffens fuldbyrdelse, uforenelig. For den strafferetlige teori, der stadig vil fastholde afskrækkelsen som hovedformål, bliver det nu en opgave at finde nye veje. Som frugt af disse bestræbelser fremkommer *Anselm von Feuerbach's* straffetruselteori (1799), den første konsekvent gennemførte generalpræventive teori, der på den ene side søger at frigøre straffesystemet fra den moralske gengældelse, på den anden side klart udspalter generalpræventionen fra specialpræventive formål og knytter den til straffetruslen, ikke til straffuldbyrdelsen.

Feuerbach's lære om strafformålet er først udviklet i værket *Revision und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts*, I-II, 1799 og 1800, og er i koncentreret form gengivet i hans *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*, 1801.

Som grundsætninger i Feuerbach's straffefilosofi kan fremhæves: Staten er et borgerligt samfund, hvis formål er opretholdelse af menneskeligt samliv efter rettens lov. Staten er følgelig berettiget og forpligtet til at træffe forholdsregler, hvorved retskrænkelser overhovedet

umuliggøres. Herhen hører fysisk tvang, bl. a. nødværge og oprettelse af skade, der kan erstattes. Men den fysiske tvang slår ikke til. Kun ved *psykologisk tvang* kan enhver retskrænkelser forebygges. Alle overtrædelser har deres psykologiske oprindelse i et menneskeligt begær. »Den sanselige tilskyndelse ophæves derved, at enhver véd, at der på hans handling uvægerligt vil følge et onde, der er større end den ulyst, som udspringer af den ikke tilfredsstillende tilskyndelse til gerningen.« (Lehrbuch, § 13). For at der skal tilvejebringes en almindelig overbevisning om den nødvendige sammenhæng mellem straf-onde og krænkelse, må 1) en lov fastsætte ondet som nødvendig følge af handling (*lovens trusel*), og for at denne ved loven bestemte ideale sammenhæng skal optages som en realitet i alles forestilling, må 2) denne kausale sammenhæng også fremtræde i virkeligheden, hvad der er ensbetydende med, at det i loven med krænkelsen forbundne onde må tilføjes, så snart overtrædelser er sket (*fuldbyrdelse, eksekution*). Straffetruslens formål er at afskrække alle fra mulige lovovertrædelser. Straftilføjelsens formål er at give straffetruslen realitet.

Af de opstillede sætninger drages følgende konsekvenser: 1) Enhver tilføjelse af en straf forudsætter en straffelov (*nulla poena sine lege*). 2) Tilføjelsen af en straf er betinget af tilstedeværelsen af den under straftrusel forbudte handling (*nulla poena sine crimine*). 3) Den af lovens trusel omfattede handling medfører altid den lovlige straf (*nulum crimen sine poena legali*).

Mod den filosofiske begrundelse af Feuerbach's straffeteori er der blevet rejst stærke indvendinger. Desuden rammes Feuerbach's teori af psykologiske og kriminalpolitiske indvendinger, som man efter nutidens opfattelse må tillægge afgørende vægt.

Psykologisk overvurderer Feuerbach utvivlsomt lovens evne til at virke motividannende. Der kan ikke opstilles et simpelt regnestykke, hvorefter udsigten til et større onde virker stærkere end lysten til at overtræde loven. Det er næppe i første række ondets størrelse, men snarere dets vished, der virker afholdende overfor den, der er i fristelse. De høje tal på uopklarede forbrydelser viser, at der ofte kan handles med et ikke ringe håb om at undgå opdagelse og straf, og den, der føler sig stærkt tilskyndet til en lovovertrædelse, vil snarest overvurdere udsigten til at slippe heldigt derfra. Men selv om udsigten til straf var langt sikrere, end den er, lider teorien om den

psykologiske tvang af den grundfejl, at den ser handlingsbestemmelsen i det enkelte tilfælde som produkt af en bevidst, fornuftmæssig afvejelse af forestillinger og modforestillinger, medens forholdet i virkeligheden er det, at en mængde forbrydelser begås, uden at en sådan bevidst afvejelse finder sted, ja uden at spørgsmålet om straf overhovedet dukker op i den handlendes sind. Dette gælder ikke blot, hvor der er tale om affektforbrydelser o.l. Også hvor der er tale om mere normale foreteelser, har sindets ubevidste kræfter en langt større motiverende kraft end tidligere antaget.

Også kriminalpolitisk fører den gamle straffetruselsteori til uantagelige resultater. Den forudsætter et absolut påtaleprincip, den er uforenelig med anerkendelsen af betingede domme og nyere individualiseringsprincipper, og den leder til urimelig strenghed i straffastsættelsen, hvor fristelsen til den pågældende lovovertredelse er stor, men faren og skaden derved ringe.

I dansk teori har *A. S. Ørsted* hævdet en straffeteori, som i sit grundsyn er stærkt påvirket af *Feuerbach's*. Også Ørsted understreger det praktiske formål at forebygge forbrydelser ved hjælp af straffelove og disses anvendelse. På væsentlige punkter var Ørsted dog sin tyske forgænger overlegen. Han undgik i nogen grad den psykologisk urealistiske betoning af lovens truende virkning i situationer af konkret fristelse, og han pegede på retssystemets sammenhæng med religiøse og moralske normer som grundlag for lovlydighed. Ørsted har dermed været opmærksom på det i nyere teori fremhævede synspunkt, at retlige, religiøse og moralske påvirkninger indgår i en moral- og vanedannelse, ved hvilken det overfor mange individer bliver overflødigt at tilsigte konkret afskrækkelse gennem straffetruslen, fordi tanken om at begå en forbrydelse ikke opstår.

Se om Ørsteds synspunkter navnlig afhandlingen *Over de første Grundregler for Straffelovgivningen*, *Eunomia* II, 1817 (*Strafferetlige Skrifter i Udvalg* I, 1931, s. 72 ff) og *Indledning til den Danske og Norske Criminalret*, *Arkiv for Retsvidenskaben* III, 1826, s. 22 ff. Om forbindelsen mellem Ørsted og den senere diskussion mellem general- og specialpræventive retninger, se *Waaben*, *Betingede straffedomme*, s. 1 ff.

III. Nyere generalpræventiv opfattelse.¹⁾

Den almindelige opfattelse i nutidens teori er, at straffesystemet udøver en uundværlig generalpræventiv funktion. Men under indflydelse af den kritik, der har været rettet mod den ældre afskrækkelsesteori, og af indvundne erfaringer (svigtende virkninger af strafskærpelse m.v.) samt under påvirkning af nyere psykologi er denne opfattelse blevet mere betinget og differentieret end tidligere. Følgende træk kan fremhæves som væsentlige i den nyere generalpræventive opfattelse:

A. Distributivt synspunkt.

Den forebyggende virkning er ikke knyttet til et enkelt led i straffesystemet, men til samtlige led i indbyrdes samvirken (loven, pågribelsen og anden politimæssig virksomhed, straffesagen, dommen, fuldbyrdelsen). Dette synspunkt, hvorefter funktionen er fordelt på en række led eller faser, betegnes som *distributivt*.

Af stor vægt er i denne forbindelse, at der virkelig udgår information til almenheden om retsreglerne og straffesystemets funktion i almindelighed og i det enkelte tilfælde. Pressens og radioens behandling af retssager indgår herved som led i den generalpræventive funktion. Det er vigtigt, at pressen varetager denne opgave således, at man mest muligt reducerer risikoen for skadelige virkninger overfor den enkelte lovovertræder, hvis sag er genstand for offentlig omtale, eller overfor andre, som berøres af sagen²⁾.

B. Moraldannelse og faktorer udenfor straffesystemet.

Generalpræventionen omfatter både konkret afskrækkende virkning og almindelig moral- eller vanedannende og moralforstærkende virkning. Den sigter både til umiddelbar frem-

¹⁾ Jfr. herved bl. a. Agge, Reaktionssystemet, s. 42 ff. og 81 ff., Andersen, s. 68 ff., samme forf. i Avhandlinger, s. 109 ff. og i TfR 1966, s. 1 ff., Aubert, Om straffens sociale funktion, Ekelöf, Petzäll, Segerstedt og Lundstedt i SvJT 1946, s. 161 ff., 264 ff., 491 ff. og 641 ff.

²⁾ Jfr. K. A. Frøbert, Pressen og retsplejen, 1962, s. 170 ff., jfr. s. 186 ff. med gengivelse af de regler for »god presseskik«, som er vedtaget af Danske Dagblades Fællesrepræsentation i 1960.

kaldelse af bevidst motivation og til indirekte, ubevidst formning af den almindelige indstilling mod kriminel adfærd.

Ved betoningen af den generalpræventive funktion af straffesystemet er man sig bevidst, at denne prævention i almindelighed vil være ringe, hvis den virker isoleret, idet dens virkekraft beror på dens sammenhæng med en lang række andre i samme retning som straffesystemet virkende faktorer, herunder navnlig gruppeanskuelser og -vaner, der stemmer med den af loven fordrede adfærd, frygt for privat afværgelse og hævn i anledning af lovstridig handlemåde, privatretlige retsregler, særlig erstatningsregler, der knytter ubehagelige virkninger til retsbrud, m. v.

Antagelsen af en generalpræventiv funktion af straffesystemet er med andre ord ikke ensbetydende med, at straf anses som den eneste eller blot som den bedste form for prævention. Foruden de allerede nævnte ikke-strafmæssige præventionsfaktorer af mere almindelig karakter, kan der peges på, at sådanne faktorer som det enkelte menneskes karakter og sindelag og den enkelte situations nærmere beskaffenhed (f. eks. et særligt værn om det truede gode) kan virke mere kriminalitetsforebyggende end nogen strafferegulering og dom.

C. Påvirkningsobjekterne.

Afskrækkelsen havde i tidligere tid alle »ligesindede« eller alle og enhver for øje uden sontring mellem påvirkningsobjekterne. Man er nu klar over, at der ved vurderingen af den generalpræventive effekt må sondres mellem forskellige grupper af adressater for straffetruelsen. På den ene fløj må der regnes med en gruppe, overfor hvem denne trusel er overflødig, fordi den under praktisk taget alle omstændigheder vil handle lovlydigt, på den anden fløj med en gruppe, der ikke lader sig påvirke af straffetruelsen. Det er gruppen mellem disse to fløje, som er målet for den direkte generalpræventive påvirkning.

Hvad angår den midtergruppe, hvor advarsel eller afskrækelse kommer på tale, kan der groft sondres mellem generalpræventive bestræbelser overfor en videre, ubestemt kreds af potentielle gerningsmænd og overfor en snævrere, mere vel-

defineret kreds, f. eks. på en arbejdsplads eller i en bestemt profession, hvor fristelser kan foreligge.

Generalpræventionens effektivitet veksler desuden efter forbrydelsens subjektive omstændigheder. Dette gælder særlig, når talen er om dens konkret motiverende indflydelse. Denne har naturligvis større udsigt til at gøre sig gældende under den psykologiske proces, der går forud for en overlagt forbrydelse, end under den sindstilstand, der betinger en lidenskabsforbrydelse. Dens virkefelt er måske i højere grad de forsætlige end de uagtsomme lovovertrædelser, og den er som regel magtesløs overfor lovovertrædelser, der begås uden kendskab til retsnormen.

D. Retsforskrifternes art.

Der må også sondres efter retsforskrifternes art. Hvis retsreglen er konform med den almindelige moral, vil straffebestemmelsen være af forholdsvis underordnet betydning, fordi lovlydigheden i det store og hele opretholdes uden støtte af straftrusel. Hvis omvendt retsreglen strider mod den almindelige moralske opfattelse, vil den præventive kraft af det legale strafsystem være væsentligt svækket, fordi det er uden støtte i den almindelige opinion. Er endelig retsreglen moralsk indifferent, således at den legale sanktion virker som eneste hæmning, vil strafpræventionen være af afgørende betydning, jfr. f. eks. den virkning mange politiforskrifter med dertil knyttet bødestraf udøver.

E. Opdagelsesrisiko og sanktionsrisiko.

Af særlig betydning for generalpræventionen er opdagelsesrisikoen og i forbindelse hermed chancen for pågribelse og domfældelse. Almindelig psykologisk erfaring lærer, at påvirkningskraften af en trusel i høj grad er afhængig af, hvor sikker og nær udsigten er til dens fuldbyrdelse. Det er derfor også nu den almindelige opfattelse, at en forøgelse af politiets effektivitet er af større generalpræventiv virkning end foreskrivelse af strengere straffe.

I det hele må der sikkert regnes med, at strafondets størrelse og sanktionens art spiller en mindre rolle generalpræven-

tivt set end tidligere antaget. For de fleste potentielle lovovertrædere vil det afgørende være, om de med en høj grad af sandsynlighed må sige sig selv, at der vil ske dem noget ubehageligt fra retsordenens side, hvis de forbryder sig. Mange spekulationer over det rette strafminimum og -maksimum har haft en urealistisk karakter, idet de har forudsat et ikke eksisterende kendskab hos almenheden til de straffe, de enkelte bestemmelser fastsætter, og endvidere har forudsat, at motivationsprocessen i høj grad bestemmes af straffens størrelse. Tilsvarende gælder med hensyn til sanktionens art. Navnlig kan det ikke antages, at udsigt til særbehandling (abnormbehandling m. v.) gennemgående skulle virke mindre generalpræventivt end udsigten til straf. Det kan dog næppe bestrides, at udsigten til tiltalefrafald eller betinget dom kan svække retshåndhævelsens generalpræventive virkning.

De her omtalte spørgsmål har været fremme i debatten om *dødsstraf*. Overfor dem, der med generalpræventiv begrundelse er gået ind for nødvendigheden af denne strafart, er det fra anden side gjort gældende, at dødsstraf, bortset fra særlige undtagelsessituationer (krig, oprør og lign.), ikke kan antages at have større generalpræventiv effekt end de strengeste frihedsstraffe³⁾.

F. Grænser for generalpræventionen.

Som omtalt ovenfor under I kan generalpræventionen ikke drives til yderligheder uden at modvirke sit eget formål. Urimelig streng eller vidtgående kriminalisering svækker straffesystemets effektivitet. Men selv om der ud fra generalpræventive hensyn isoleret betragtet kunne påregnes gunstige virkninger af visse straffebestemmelser, vil disse dog være uforsvarlige, hvis de overskrider grænser, som sættes af andre hensyn. Selv om der tillægges generalpræventionen aldrig så stor betydning, må den dog altid ses som led i en større sammenhæng af faktorer. Generalpræventionen kan således ikke benytte sig af midler, der strider mod almindelige *retfærdighedsforestillinger*. Heraf følger, at den i en retsstat må respektere princippet om

³⁾ Se af nyere nordisk litteratur *Veli Verkko* i NTfS 1928, s. 162 ff., *U II (Torp)*, mot. s. 52 ff., *Betænkning 1949*, s. 14 ff.

straffens personalitet, at den må anerkende procesgarantier til sikring mod uretfærdig domfældelse m. v. Men genera'præventionen er også bundet af almindelige *kulturelle* hensyn, med hvilke visse strafformer er uforenelige. I denne forbindelse må særlig understreges det krav om *humanitet*, der med rette stilles til moderne kriminalret⁴⁾. Den enkeltes menneskeværd må anerkendes under strafforfølgning og straffuldbyrkelse, og psykisk altfor stærkt belastende former for frihedsberøvelse må i videst muligt omfang undgås.

IV. Generalpræventionens empiriske grundlag.

De betragtninger, der anstilles med hensyn til straffsystemets generalpræventive funktion, hviler empirisk på et usikkert grundlag. Eksakt eksperiment og bevisførelse er på dette område umuligt. Man har ikke haft lejlighed til gennem længere tid at iagttage kriminalitetsudviklingen i et samfund, hvor enhver form for strafreaktion er afskaffet, og vil næppe nogensinde få lejlighed dertil. Selvom dette skulle ske, ville man ikke kunne måle, hvilken betydning den tidligere tids straffsystem havde haft for formningen af den sociale indstilling, der ville gøre sig gældende i den straffløse periode. Ej heller giver mere specielle kriminalstatistiske data om kriminalitetsudviklingen før og efter indførelsen af visse straffbestemmelser, f. eks. skærpede straffe, særlig dødsstraf, eller mildere regler, f. eks. betingede domme og tiltalefrafald, nogen sikker vejledning om den generalpræventive effekt. Der må altid regnes med muligheden af andre kausale faktorer end straffesystemet, når kriminalitetsbevægelserne iagttages.

Vi står dog ikke på fuldkommen bar bund i spørgsmålet om den generalpræventive effekt. For det første vil psykologisk selviagttagelse kunne gøre det klart for enhver, at straftrusel (med udsigt til virkeliggørelse) virker hæmningsdannende. For det andet er det ikke udelukket at tilvejebringe erfaringsmateriale, f. eks. ved udspørgen af personer, der er undergivet en

⁴⁾ Jfr. *Stjernberg*, Kriminalpolitik, 2. uppl., 1935, s. 17 f. om humanitetskravet som selvstændigt strafferetligt princip ved siden af effektivitetskravet.

særlig strafrisiko, om hvilken rolle denne risiko har spillet for deres adfærd. En særlig lejlighed til at gøre erfaringer frembyder sig dernæst i undtagelsessituationer, hvor samfundets almindelige politi- og retsmaskineri sættes ud af funktion. Selv om der i sådanne perioder næppe nogensinde vil foreligge rene tilfælde af ophævet retshåndhævelse, idet privat afværgelse og afstraffelse hurtigt vil blive organiseret, vil der i hvert fald være tale om en væsentlig svækkelse af den almindelige prævention, og svarende hertil har man i disse situationer erfaret en voldsom stigning i kriminaliteten.

Se f. eks. *Knox* i J 1942, s. 691 ff. om »rædselsdagene« i Boston i 1919, da politiet strejkede, *Bernt Hjejle* i SvJT 1945, s. 505 ff om stigningen i kriminaliteten i Danmark efter politiets fjernelse den 19. september 1944, se nærmere herom *Jørgen Trolle*, *Syv Maaneder uden Politi*, 1945. — Om muligheder for forskning vedrørende generalpræventionen, se *Andenæs* i TfR 1966, s. 34 ff.

§ 11.

Specialprævention.

I. *Former for specialprævention.*

Specialprævention (eller individualprævention) er straffens indvirkning på netop den, der rammes deraf. Indvirkningen kan være *uskadeliggørende*, *afskrækkende* eller *forbedrende*. Hvert af disse formål har været fremhævet i litteraturen langt tilbage i tiden, men længe havde man en meget stereotyp opfattelse af, i hvilke tilfælde og ad hvilke veje der kunne være tale om at opnå specialpræventive virkninger. Det er først på et sent stadium af retsudviklingen, at straffesystemerne er begyndt at åbne spillerum for en specialpræventiv differentiering af retsfølgerne, hvortil kommer, at den lægelige og psykologiske indsigt i motivations- og behandlingsproblemer har været for ringe til at muliggøre et mere nuanceret billede af de tre ovenfor nævnte funktioner.

II. *Teoriens stilling til specialpræventionen.*

I den teoretiske debat i begyndelsen af det 19. århundrede om de øverste principper for straffesystemet er den rene special-

prævention kun undtagelsesvis blevet hævdet som eneste straf-formål. Gennem det meste af det 19. århundrede fremtrådte specialpræventionen overvejende som en impuls til formildelser, ved hvilke åbenbare skadevirkninger kunne undgås, samt som et ledende hensyn ved udformningen af fængselsmæssige programmer. Der var kun sjældent tale om at anføre specialprævention som et formål, der generelt burde danne grundlag for reaktionssystemet. Generalpræventive betænkeligheder og forestillinger om juridisk retfærdighed talte herimod.

En virkelig fremgang for de specialpræventive idéer indtrådte først, da den strafferetlige reformbevægelse i slutningen af det 19. århundrede under anerkendelse af generalpræventionen gjorde indvirkningen på den enkelte lovovertræder til det stærkest betonedede led i strafsystemet og samtidig differentierede denne indvirkning på grundlag af en kriminologisk inddeling af lovovertræderne i forskellige typer. Hermed var grunden lagt til den *individualisering*, som har været det fremherskende træk i nyere kriminalret.

Den kriminalpolitiske reformbevægelse havde forløbere i oplysningstidens filosofi og statslære og hos fængselsreformatorerne. En mere generel omstilling i den kriminalpolitiske tænkemåde indtrådte imidlertid først i anden halvdel af det 19. århundrede, dels med den såkaldte »italienske skole« (*Lombroso, Garofalo, Ferri*), dels med Den internationale Kriminalistforening, som blev stiftet i 1889 af von Liszt, van Hamel og Prins. Den tyske jurist *Franz von Liszt* (1851—1919) er den ledende skikkelse i den kriminalpolitiske reformbevægelse¹⁾. Han vendte sig mod den klassiske strafferetsskoles gengældelseslære, ønskede videnskabelige studier af kriminaliteten som socialt fænomen og skitserede programmer for en specialpræventivt betonet udvikling af reaktionssystemet, ved hvilken de proportionalt udmålte frihedsstraffe kunne trænges i baggrunden til fordel for betinget dom, tvangsopdragelse, alkoholistbehandling, forvaring, ubestemte domme m.v. Han inddelte lovovertræderne i kriminalpolitisk relevante grupper: børn og unge, recidivister, psykisk afvigende, alkoholister, lejligheds-

¹⁾ Se navnlig v. *Liszt*, *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*, I-II, 1905.

forbrydere. von Liszts skole har haft direkte indflydelse på det 20. århundredes kriminalpolitiske udvikling i en række lande, bl. a. i Danmark, hvor *Carl Torp* repræsenterede skolens synspunkter.

III. *Udelukkende specialprævention?*

I den teoretiske diskussion om straffen gøres meget varierende opfattelser gældende med hensyn til den relative vægt af generalpræventive og specialpræventive formål. Den mest yderliggående individualiserende retning, som bl. a. har haft fremtrædende repræsentanter fra lægelig side, vil helt basere sanktionsanvendelsen på specialpræventive synspunkter. Denne opfattelse har oprindeligt især været forbundet med en antagelse om, at forbryderne som helhed eller dog overvejende er mentalt abnorme. Men den foreligger også hos visse forfattere, som i og for sig anerkender, at mange lovovertrædere er psykisk normale. Den rent specialpræventive retning drøftes nærmere nedenfor i forbindelse med spørgsmålet om afskaffelse af straf.

Specialpræventive programmer — hvad enten de foreligger i mere eller mindre radikal form — bygger på den antagelse, at der gennem kriminologisk forskning og praktiske eksperimenter er udviklet, og fortsat kan udvikles, meget varierende behandlingsmidler, som med større effektivitet end de klassiske straffe kan sættes ind i kriminalitetsbekæmpelsen. Uanset hvor velbegrundet denne opfattelse nu kan være, må det også erkendes, at der i nutiden foreligger en langt mere nuanceret behandlingsteknik end på von Liszts tid, og at udtrykket »forbedring« føles meget inadækvat overfor hele den sum af lægeligt, psykologisk og socialt orienterede behandlingsformål, som nu kan lægges til grund for det praktiske kriminalpolitiske arbejde.

IV. *Erfaringsgrundlaget.*

Det må erkendes, at bevismaterialet for straffens specialpræventive effekt tildels er lige så spinkelt som beviset for dens generalpræventive funktion. Kun den uskadelliggørende virkning (eliminering ved dødsstraf, afsondring fra det frie liv, sålænge frihedsberøvelsen vedvarer) lader sig med sikkerhed

konstatere. Afskrækkelse, forbedring, resocialisering, etc. er mere usikre resultater af straffen. Selv om det gennem tilbagefaldsstatistikken kan fastslås, at en så og så stor procentdel af de straffede ikke på ny domfældes, er det ikke hermed givet, at de ikke uopdaget begår nye lovovertrædelser. Og selv om de forholder sig kriminalitetsfri, *behøver* dette ikke at være resultat af strafpåvirkningen, men kan skyldes andre faktorer (ændrede ydre forhold, modning, svækket kriminell energi m.v.). Kun negativt giver tilbagefaldsstatistikken sikker viden, idet den viser, hvor mange der trods udstået straf *ikke* lader sig afholde fra ny (konstateret) kriminalitet.

Den kriminologiske forskning er først sent kommet i gang med undersøgelser, der tilsigter at kaste lys over sanktionernes virkning på de kriminelle individer. Der kan i metodisk henseende groft sondres mellem undersøgelser, der har karakter af kriminalpolitiske eksperimenter, og statistisk analyse af egnede materialer fra den ordinære praksis. Det er et gennemgående træk i mange undersøgelser, at der *ikke* synes at tegne sig klare forskelle med hensyn til tilbagefaldshyppigheden hos ensartet sammensatte persongrupper, der har været undergivet forskellige sanktioner¹). Denne forskning har for så vidt været en advarsel mod at nære for stor tillid til den specialpræventive effekt af de nyere reaktionsformer. På den anden side er der også undersøgelser, som kommer til et afvigende resultat og synes at indicere en forskel i effektivitet, som lader sig måle²). Om forskningen som helhed må det fastslås, at den har haft en spredt karakter, og at den endnu mangler at analysere centrale sanktionsområder med adækvate metoder. Til en videnskabelig gennemarbejdelse af problemerne vil bl. a. høre, at statistiske undersøgelser gentages, således at det kan klarlægges, hvilken grad af konstans resultaterne besidder.

I mangel af sikkert bevismateriale må der endnu faldes tilbage på praktisk kyndige skøn over de anvendte sanktioners værdi, ligesom valget af foranstaltning i de enkelte tilfælde fortsat vil være baseret på skøn, almindelige erfaringer, huma-

¹) Se bl. a. *Nils Christie* i NTfK 1961, s. 129 ff.

²) Se bl. a. *Karen Berntsen* og *Karl O. Christiansen*, *Mandlige arresthusfanger* i Københavns fængsler, 1955.

nitets- og lighedshensyn etc. Det siger sig selv, at anvendelsen af skærpende særforanstaltninger er mere betænkelig end afvigelser i formildende retning, når erfaringsgrundlaget er usikkert.

§ 12.

Forening af repression, general- og specialprævention.

I. Foreningsteori.

For den logisk-juridiske retning i straffeteoriernes tid i forrige århundrede stod det som målet at finde *et* princip for straffen. Man opfattede det som mangel på konsekvens, når ældre forfattere på een gang havde hævdet gengældelse, afskrækkelse og forbedring som strafformål.

Senere er opfattelsen indenfor den strafferetlige teori svinget over til at anse en kombination af de i det foregående omtalte strafformål som nødvendig, i hvert fald når der er tale om at give en rigtig karakteristisk af gældende strafferet. Mange mener, at der også foreligger en i sagens natur grundet syntese mellem repressiv indstilling og præventionsformål. De herhen hørende teorier betegnes som *forenings-* eller *forbindelsesteorier*.

II. Gældende straffelovs opfattelse.

I nyere straffelove findes i almindelighed ingen udtalelser om de formål, som loven tilsigter. Dette gælder også den danske straffelov af 1930 såvel som dens forgænger af 1866. Heller ikke i forarbejderne til loven gås der videre ind på principielle betragtninger om straffens formål. Alligevel fremgår det klart af spredte udtalelser, at de ideer, hvorpå straffeloven bygger, omfatter en forening af special- og generalpræventive betragtninger, kombineret med repressive momenter. Foreningsteorien giver en rigtig karakteristisk af de strafformål, hvormed der arbejdes i gældende ret. Straffen peger på een gang bagud og fremover. Den er en bebrejdelse og et påvirkningsmiddel.

I *U III* bemærkes indledningsvis (s. VI), at kommissionen har lagt særlig vægt på, at straffeloven bør være udtryk for den almindelige retsopfattelse i folket. (Om de repressive elementer i denne har kom-

missionen ikke kunnet være i tvivl). I motiverne sp. 52 taler Goll og Torp om »et element af dadel og tugt, som straffen ikke kan undvære uden at miste sit salt.« Udtalelsen, der fremkommer som led i et mindretalsvotum om tilregnelighedsbestemmelserne, dækker på dette punkt utvivlsomt hele kommissionens opfattelse. – Hensynet til generalpræventionen fremhæves stærkt i motiverne sp. 105–06, jfr. sp. 140, men det betones, at »loven ikke ensidigt lægger vægten enten på generalpræventive eller individualpræventive hensyn« (sp. 180). Om den ene eller den anden gruppe af disse hensyn bør veje mest, tager kommissionen ikke stilling til, cfr. *U II* (Torp), mot. s. 94–95, hvorefter den relativt største vægt bør lægges på straffens individualpræventive virkning.

III. *Samvirken og modvirken af strafformålene.*

Den repressive funktion kan være mere eller mindre udtalt. Den spænder fra hævnende eller retfærdig gengældelse til en blot bebrejdelse eller misbilligelse. I vor nugældende strafferet er det repressionen i dens lettere, mere udtyndede former, der karakteriserer straffen. Gengældelsessynspunktet er trængt tilbage, men forestillingen om en for sin gerning ansvarlig person, hvis handlemåde misbilliges som strafværdig, er bibeholdt. Repressionen knytter sig særlig til *dommen* med dens fastslåen af strafskyld og dens udmåling af straf under vurdering af denne skyld. For strafudmålingens vedkommende konkurrerer repressionshensynet med præventionsformål, der ofte, men langt fra altid, vil pege i samme retning. Der forekommer således ikke sjældent tilfælde, hvor en udelukkende repressiv vurdering ville tendere til streng straf, medens der specialpræventivt ikke er indiceret fare for senere kriminel adfærd fra gerningsmandens side. I sådanne tilfælde vil dog som regel generalpræventive hensyn forene sig med den repressive vurdering og tilsammen med denne give indikation for alvorlig straf. Det må imidlertid erkendes, at kombinationen af repressive og præventive formål stiller strafudmålingen overfor problemer. I praksis falder der tilbage på traditionelt bestemte udmålinger omkring typetilfælde. Det kan ikke forventes, at teorien skulle kunne pege på rent rationelle løsninger indenfor de rammer, opretholdelsen af et egentligt strafsystem fastsætter. Straf er uløseligt forbundet med en vurdering, hvori der indgår

følelsesbestemte komponenter. Jo mere strafudmålingen ledes af specialpræventive hensyn, jo mere forøges mulighederne for en rationel fastsættelse af reaktionen.

De general- og specialpræventive formål giver straffsystemet dets umiddelbare nytteværdi. Generalpræventionen er i høj grad knyttet til effektiviteten i det politimæssige apparat, specialpræventionen mest til behandlingsformerne efter dommen. Hvor de to grupper af præventionshensyn peger i hver sin retning, viser retspraksis en tendens til at lægge hovedvægten på generalpræventionen, dog at der forekommer kompromisløsninger af forskellig art, se nærmere i læren om strafudmåling. Under hensyn til det usikre erfaringsgrundlag, der foreligger, kan der fra teoretisk side næppe tages afgjort stilling til, om den ene eller anden præventionsbetragtning generelt bør overveje den anden. Det tør kun siges, at det med vor nuværende viden ikke ville være forsvarligt at give helt afkald på at anvende sanktioner i generalpræventionens interesse, men iøvrigt bør diskussionen mest muligt samle sig om de enkelte forbrydelsesarter og typetilfælde, ved hvilke der i praksis kan iagttages en konflikt mellem forskellige hensyn ved straffens udmåling, ved valget mellem betinget og ubetinget dom etc. Som eksempler kan nævnes arbejdspladstyverier, voldsforbrydelser, dyrplageri og underslæb.

§ 13.

Om afskaffelse af straf.

I. *Teorien om afskaffelse af straf.*

Fremstillingen har i det foregående flere steder strejft spørgsmålet, om ikke straffsystemet burde omformes, således at alle kriminalretlige sanktioner bliver rent individualpræventive forholdsregler uden strafkarakter. I så fald burde ikke blot betegnelsen »straf« forsvinde, men hele det repressive synspunkt, denne betegnelse dækker over, burde opgives, ligesom også generalpræventionen burde ophøre med at virke som en selvstændig faktor ved sanktionsvalget.

Tanken om afskaffelse af straf er med særlig styrke fremsat

af den italienske, fra *Lombroso* udgående kriminalistiske skole. Den har fundet udtryk i det under ledelse af *Enrico Ferri* (1856—1929) udarbejdede italienske straffelovsudkast af 1921 og er påny rejst af *Filippo Gramatica*, stifteren af den nye bevægelse for »socialt forsvar« (»difesa sociale«). I Norden har tanken særlig fundet talsmænd i *Olof Kinberg* og *Karl Schlyter*.

Udgangspunktet og det oprindelige teoretiske fundament for denne bevægelse har været en konsekvent determinisme, hvorefter det anses for uholdbart at knytte nogen dadlende værdi til menneskelig handlen og følgelig også for uholdbart at anlægge en principielt forskellig vurdering på normale og abnorme menneskers lovovertrædelser. Dette deterministiske synspunkt er dog senere trådt noget i baggrunden og er hos *Gramatica* og hans nærmeste kreds helt opgivet, idet strafnegationen her tværtimod kombineres med en indeterministisk opfattelse, der lægger vægten på en appel til de moralske kræfter i mennesket gennem andre påvirkningsmidler end straf og frakender straffen etisk berettigelse. Hos de svenske tilhængere af strafnegationen, særlig hos *Schlyter*, træder kriminalpolitiske og lovgivningstekniske synspunkter i forgrunden. Det gælder om at frigøre den almindelige opfattelse fra hele den forestillingskreds, der sammenkæder reaktionen mod lovovertrædelser med de metafysiske begreber om skyld og gengældelse. I stedet for »straf« bør der tales om beskyttelsesforholdsregler, sanktioner, retsfølger (»påføljder«) eller lignende, der involverer alle i betragtning kommende reaktionsformer. Ad denne vej mister det hidtil uløselige problem om fastsættelse af kriterier for straftilregnelige og utilregnelige lovovertrædere sin betydning. Spørgsmålet om abnormitet bliver et spørgsmål om den mest hensigtsmæssige behandlingsform, ikke et spørgsmål om skyld og ansvar.

Om *Ferri's* udkast (*Progetto preliminare di codice penale italiano per i delitti*, Roma 1921) og betænkning (*Relazione sul progetto preliminare di codice penale italiano*, Roma 1921) kan nærmere henvises til *Kjerschow's* referat i TfR 1926, s. 212 ff.

Gramatica's vigtigste skrift er bogen *Principi di difesa sociale*, 1961 (fransk udgave 1963), se endvidere tidligere artikler i tidsskriftet *Rivista di difesa sociale*. Med hensyn til den videre udvikling af bevægelsen

sen for »socialt forsvar« henvises særlig til *Marc Ancel*, *La défense sociale nouvelle*, 1954, og den engelske udgave *Social Defence*, 1965. Det fremgår af Ancel's fremstilling, at der nu tegner sig et temmelig skarpt skel mellem Gramatica og de forfattere, som fremstiller deres synspunkter under benævnelsen »det nye sociale forsvar«. Der tages afstand fra Gramatica's tanke om strafbegrebets fuldstændige afskaffelse og strafferettens omformning til et system af socialretlige foranstaltninger.

Om socialt forsvar henvises endvidere til artikler i NTfK 1947, s. 238 ff. og SvJT 1948, s. 635 samt til *Ancel* i NTfK 1955, s. 99 ff., *Ivar Strahl* i NKA 1955, s. 19 ff.

Psykiateren *Olof Kinberg* har fremsat sine synspunkter i en lang række skrifter, af hvilke det senest udkomne er *Les problèmes fondamentaux de la criminologie*, 1960. Se endvidere artiklen *Punishment or Impunity* i *Festskrift for Helweg*, s. 429 ff.

Vedrørende *Karl Schlyter's* synspunkter henvises særlig til skrifterne *Straffbalk eller skyddsbalk?* og *Skyddsbalk, ett reformprogram* (begge 1946). Schlyter har vendt sig stærkt mod gengældelsesforestillinger, mod unødigt vidtgående anvendelse af fængselsstraf og mod strafbegrebet, men han erkender, at der fortsat vil være behov for proportionalt udmålte bøder og frihedsstraffe ud fra generalpræventive hensyn.

II. Diskussion.

A. Sammenhængen med læren om viljens frihed eller ufrihed.

Den for strafnegationen anførte filosofiske begrundelse kan næppe tillægges en afgørende vægt. Striden mellem læren om viljens frihed (indeterminisme) og determinisme har ikke ført til resultater, som kan være bestemmende for den kriminalretlige stilling til strafspørgsmålet. Problemstillingen »viljens frihed« rummer sådanne uklarheder med hensyn til de momenter, der spørges om, at ingen besvarelse af spørgsmålet i dets almindelige form er mulig. Hvis meningen med viljesfrihed kun er, at handlingen skal være udsprunget af den pågældendes egen vilje, således at den ikke er et produkt af ydre tvang, og at denne vilje skal fungere til en vis grad normalt, uden indre, psykopatologisk forstyrrelse eller defekt, er alle enige om at anerkende viljesfrihed som forudsætning for strafansvar. Hvis derimod meningen med viljesfrihed er, at viljen kan fungere uafhængigt af årsagsloven, det vil i denne forbindelse sige

uafhængigt af den psykiske motivation, som situationen og den pågældendes hele karakterologiske habitus betinger, må denne opfattelse (radikal indeterminisme) afvises som uforenelig med almindelige tankelove og psykologisk erfaring. Hermed er imidlertid problemet om den straffmæssige ansvarlighed ikke løst. Dette problem er ikke et erkendelses-, men et vurderingsproblem.

Berettigelse eller mangel på berettigelse af en straffende (eller belønnende) vurdering af menneskelig adfærd kan her efter ikke søges i en logisk deduktion fra et filosofisk, deterministisk eller indeterministisk, udgangspunkt. Muligheden af, at den pågældende i den givne situation kunne have handlet anderledes, hvis han havde villet, står som regel åben. Fører den videnskabelige erkendelse (gennem psykologisk-psykiatrisk undersøgelse) imidlertid til klarhed om, at det lå udenfor den pågældendes viljeskapacitet at ville handle anderledes, end han faktisk gjorde, er en væsentlig forudsætning for den almindelige moralske vurdering bristet. Praktisk viser dette sig i den ændrede indstilling til psykopaters, bl. a. viljesvage psykopaters, strafbarhed, som nyere psykiatrisk erkendelse har bevirket.

De ældre epoker af strafferettens teori er gennemgående præget af rent indeterministiske synspunkter. De kulminerer i forrige århundredes klassiske strafferetsskole, hvor de sammentømres til et fast dogme i forbindelse med gengældelseslæren. Efter enkelte forløbere sætter den deterministiske bevægelse for alvor ind i slutningen af det 19. århundrede sammen med den kriminologiske forskning og den kriminalpolitiske reformbevægelse. Om træk af denne udvikling henvises til 1. udg. s. 105 ff.

Litteraturen om viljens frihed er både fra filosofisk og fra strafferetlig side meget omfattende. Ved den kriminalpolitiske reformbevægelses gennembrud blev spørgsmålet særlig rejst i afhandlinger af *Fr. von Liszt*, se bl. a. *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II*, s. 37 ff., og i dansk teori af *Torp*, se *Alm. del*, s. 316 ff. Fra den nyere juridiske og filosofiske litteratur henvises bl. a. til *Andenæs*, *Avhandlinger*, s. 148 ff. (sml. *Determinisme og strafferett*, 1955), *Ross*, *Om ret og retfærdighed*, s. 432 ff., *Sv. Gram Jensen* i *TfR* 1958, s. 250 ff., *Jørgen Jørgensen*, *Psykologi*, s. 421 ff., *Justus Hartnack*, *Filosofiske essays*, 1957, s. 15 ff., *Nordisk Sommeruniversitet 1951: Årsagspro-*

blemet, 1952, *Ingemar Hedenius* i *Festskrift för Harald Nordenson*, 1946, s. 139 ff.

B. Kriminalpolitiske hensyn.

Lader spørgsmålet om strafsynspunktets berettigelse sig ikke løse på filosofisk grundlag, må en stillingtagen bero på kriminalpolitiske hensyn. Problemet er praktisk, om kriminalitetsbekæmpelsen (indenfor ønskelige former) fremmes eller skades ved anvendelse af sanktioner af repressiv type.

Meningerne herom er delte. Brydningerne i opfattelsen fører ind på det bredere problemkompleks om de moralske vurderingers funktion og værdi specielt i relation til kriminaliteten.

På den ene side står her den anskuelse, at moralsk indignation fører til krav om urimeligt vid og streng strafanvendelse, at etisk misbilligelse af lovovertræderen hindrer den videnskabelige betragtning af kriminaliteten og det praktiske fremskridt i dens behandling, og at det derfor er nødvendigt at frigøre kriminalitetens bekæmpelse for ethvert repressivt træk.

Overfor synspunkter af denne art fremhæves på den anden side, at straffens moralske element, bebrejdelsen, misbilligelsen, er et vigtigt, ja uundværligt led i dens præventive funktion. Kriminalitetsbekæmpelsen kan ikke undvære forestillingen om moralsk skyld og ansvar. Det er denne forestilling, der betinger en levende reaktion fra samfundets side overfor forbrydelsen, og det er denne forestilling, der danner det bedste modværn overfor den enkeltes fristelse til at bryde loven, både i den forstand, at den truende moralske misbilligelse fra omgivelserne frygtes, og i den forstand, at den nævnte forestilling appellerer til den pågældendes egen ansvarsfølelse og viljekraft. Det fremhæves videre, at ethvert forsøg på gennem lovgivning og retspraksis at ville eliminere den moralske faktor i reaktionen overfor alvorlige forbrydelser, begået af normale personer, er dømt til at mislykkes, fordi denne faktor er en uudryddelig socialpsykologisk realitet. Man vil kun kunne opnå at fjerne det statslige reaktionssystem fra den levende retsbevidsthed. Dette vil atter fremkalde en modbevægelse, der er til skade for det praktiske reformarbejde indenfor strafsistemets rammer.

III. *Stillingtagen.*

En samlet afvejelse af de ovennævnte modstående betragtninger angående værdien af et repressivt element i straffesystemet kan næppe føre til noget resultat, der har krav på videnskabelig gyldighed. Valget mellem de to hovedsynspunkter må nødvendigvis få en subjektiv karakter, afhængig af en mere almindelig indstilling til sociale problemer. Med større udbytte kan der tages stilling til visse praktiske enkeltproblemer, der har forbindelse med den omtalte diskussion.

Det må for det første erkendes, at en konsekvent omformning af straffesystemet til et etisk neutralt præventions- og behandlingssystem ville give hele reaktionssystemet et ønskeligt enhedspræg. En mængde tvivlsspørgsmål ville falde bort. Navnlig ville reaktionens udmåling blive frigjort fra indbyrdes modstridende hensyn, og tilregnelighedsspørgsmålet ville blive simplificeret.

Ligeledes må det erkendes, at en fremgang for den ideologi, der ligger bag kravet om straffens afskaffelse, kan danne modvægt overfor en bestandig lurende tendens til overdreven strafanvendelse på følelsesbestemt grundlag og befordre den videnskabelige indstilling til behandlingen af kriminaliteten.

Hvad angår faren for at svække kraften i den almindelige moralske holdning overfor forbrydelser og for at undergrave den enkeltes ansvarsfølelse, må det formentlig indrømmes, at en sådan fare *kan* være forbundet med en etisk neutralisering af det officielle reaktionssystem overfor forbrydelser. Men den almindelige moralske indstilling *behøver* ikke at påvirkes af, at det kriminalretlige system giver afkald på repressive vurderinger. En neutralisering af reaktionen overfor den enkelte lovovertræder, hvorved den omformes fra straf til pædagogisk eller kurativ behandling, vil ikke udelukke en moralsk indignation i offentligheden i forbindelse med den pågældende forbrydelse. Specialpræventivt kan der meget vel arbejdes med etiske forestillinger og påvirkninger, uanset om der er idømt straf eller anden forholdsregel. Selv i behandlingen af sidsyge spiller appel til ansvarsfølelsen en vigtig rolle¹⁾.

¹⁾ Jfr. Ørnulv Ødegård i NTfS, 1948, s. 95.

Efter det anførte kan der næppe tillægges faren for moralsk svækkelse *afgørende* betydning som indvending mod en omformning af strafsystemet i den nævnte retning, hvis denne iøvrigt støttes af stærke kriminalpolitiske hensyn. De afgørende betragtninger ligger på et andet område. De angår ikke i første række den negative side af den behandlede teori, spørgsmålet om straf bør afskaffes, men dens positive side: spørgsmålet om, hvad der skal sættes i stedet for straf. Ganske vist kan der i begrænset omfang være tale om alene at gennemføre den negative side af sagen. En del strafforanstaltninger kan muligvis afskaffes, uden at der sættes noget andet i stedet, idet det simpelthen erkendes, at en række kriminaliseringer kan undværes uden skade for samfundet. Men på det store område, hvor der er enighed om nødvendigheden af kriminalretlige sanktioner, er spørgsmålet, om det er muligt og hensigtsmæssigt at afløse straf i hidtidig forstand af ikke-strafmæssige behandlingsformer.

Tanken om at erstatte al straf med en konsekvent individualiserende reaktion (kurativ, opdragende, forvarende) må betegnes som uholdbar og fører til uantagelige konsekvenser. Det er urealistisk at forestille sig, at samfundsmagten og retsbevidstheden skulle akceptere et system, hvorefter psykisk (relativt) normale drabsmænd skulle gå fri af enhver retsfølge, såfremt der ikke findes noget behov for behandling eller anden påvirkning til forebyggelse af recidiv. Det kan omvendt ikke tænkes, at enhver form for kriminalitet, uanset hvor ubetydelig den er, skulle kunne danne grundlag for indgribende foranstaltninger, som er individualpræventivt indicerede. Specielt vil der kunne rettes en alvorlig kritik mod den vide anvendelse af tidsubestemte sanktioner, som ville blive konsekvensen af at erstatte straf med rent specialpræventive indgreb.

IV. *Afskaffelse af betegnelsen »straf«.*

Et reformforslag af mindre radikal karakter går ud på, at man skal afskaffe betegnelsen »straf« uden at ændre det faktiske indhold af de retsfølger, som hidtil er gået under dette navn. Der bør da som hidtil være adgang til at anvende bl. a.

fængsel og bøde og til at udmåle disse sanktioner efter deliktets grovhed i alle tilfælde, hvor der ikke specialpræventivt er holdepunkter for at foretrække særlige retsfølger. Afskaffelsen af begrebet »straf« skal efter denne opfattelse bidrage til at afsvække de til straffesystemet knyttede repressive forestillinger, samtidig med at det gøres klart, at alle sanktioner står på lige fod som led i et differentieret sanktionssystem (modsat den traditionelle opfattelse, at straf er den »primære« retsfølge og alle særforanstaltninger at anse som sekundære eller ekstraordinære).

I Sverige foreslog Karl Schlyter og senere (i 1956) en kommission under hans formandskab en sådan afskaffelse af begrebet straf (til fordel for udtrykket »påföljder«), uden at der herved tilsigtedes nogen principiel ændring af sanktionerne fængsel og bøde og den til disse knyttede almenpræventive funktion. Ved den endelige svenske lovreform af 1962 blev forslaget imidlertid ikke fulgt. Det forekommer også rimeligt at antage, at den officielle sprogbrug ville få et stærkt præg af fiktion, såfremt den ville forlade den tilvante betegnelse for det, som alle kalder straf, og som besidder den traditionelle strafanvendelses karakteristiske egenskaber.

Vedrørende den nyere svenske debat om strafbegrebet henvises til Schlyter, Straffbalk eller skyddsbalk? s. 11, Strafflagberedningens betænkning *Skyddslag* (SOU 1956:55), s. 43 f. og 274 f., Proposition 1962:10, del C, s. 54, Agge, I, s. 145 f., *Brottsbalken* I, s. 37, *Andenæs*, s. 89 ff., *Waaben* i NTfK, 1957, s. 153.

Det skal afsluttende fremhæves, at der indenfor det nordiske retsområde, nemlig i *Grønland*, findes et kriminalretligt system, som har undgået strafbegrebet og baseret reaktionen over for lovovertrædere på en såvidt muligt konsekvent anvendelse af specialpræventivt begrundede og udformede »foranstaltninger«. Baggrunden for denne i kriminallov for Grønland af 1954 kodificerede ordning må søges i nedarvede moralforestillinger og retstraditioner, som i langt mindre grad, end det er tilfældet i andre lande, er præget af gengældelsesfølelser og social fordømmelse. Spørgsmålet er, i hvilken grad denne

indstilling til kriminalitet og kriminelle og det dermed sammenhørende reaktionsmønster kan opretholdes under en udvikling, hvor kulturel og erhvervsmæssig påvirkning udefra vil gøre sig stadig stærkere gældende¹).

¹) Se om grønlandsk ret *Verner Goldschmidt* i NTfK 1954, s. 133 ff. og 242 ff. samt betænkningen Kriminalloven og de vestgrønlandske samfund I, 1962, s. 22 ff.

Kapitel III.

KILDER

§ 14.

Loven.

I. Indledende bemærkninger om kriminalrettens retskilder.

Det er en grundsætning i gældende dansk ret, at kriminalretligt ansvar kun kan pålægges med hjemmel i lov, jfr. strfl. § 1. Denne grundsætning, *nulla poena sine lege*, står i modsætning til den endnu i det 18. og til dels det 19. århundrede herskende anskuelse, hvorefter der under en mangelfuldt kodificeret retstilstand også skulle være plads for en efter regentens, forvaltningens eller domstolenes vilje dekretet ulovhjemlet straf for strafværdige handlinger (arbitrær straf). Navnlig fra oplysningstiden reagerede man mod denne opfattelse og betonedes, at loven på forhånd skulle afgrænse det strafbares område og være borgerens værn mod vilkårlig strafanvendelse. Det er klart, at denne tanke ikke imødekommes ved tilvejebringelse af en lov i tiden mellem handlingens foretagelse og dens pådømmelse, se om love med tilbagevirkende kraft nedenfor i § 28.

Lovhjemmel foreligger ikke blot, hvor loven selv umiddelbart fastsætter gerningsindhold og retsfølger, men også hvor den indenfor fastsatte rammer gyldigt delegerer beføjelsen til at udstede retsforskrifter (i form af anordning, bekendtgørelse eller cirkulære) til administrative myndigheder. På særlovsområder er det ret almindeligt, at vedkommende lov indeholder en bemyndigelse til udstedelse af nærmere forskrifter samt en

hjemmel til straf (normalt bøde) for overtrædelse af loven og de i medfør af den givne regler¹). Formuleringen af de til borgerne (og myndighederne) rettede direktiver adskilles således fra de dertil hørende straffebestemmelser, modsat den sproglige sammenfatning af disse to sæt normer, som normalt anvendes i borgerlig straffelov. Fastlæggelsen af strafsanktionerede administrative forskrifter forekommer navnlig indenfor den erhvervsmæssige regulering. Det praktisk mest betydningsfulde eksempel på kriminalisering uden gerningsbeskrivelser i lovsform er dog politivedtægterne, der udstedes med hjemmel i politilovene af 1863 og 1871. Også i strfl. forekommer bestemmelser, der mere eller mindre har karakter af blanketstraffebud, se f. eks. § 296, stk. 1, nr. 3, og § 302.

II. *Straffelov 1930.*

Hovedkilden til den gældende danske kriminalret er *Borgerlig Straffelov nr. 126 af 15. april 1930* (som senest optrykt ved lovebkendtgørelse 276, 30. juni 1965) med den dertil hørende *ikrafttrædelseslov* af samme dato (nr. 127, lovebkg. 277, 30. juni 1965).

Forud for straffeloven gik et langvarigt kommissionsarbejde. En i 1905 nedsat kommission afgav betænkning i 1912 (U I). Det heri indeholdte straffelovsudkast blev gjort til genstand for indgående kritik på Dansk Kriminalistforenings årsmøder 1912—14, og justitsministeriet besluttede at undergive sagen fornyet overvejelse. Professor Carl Torp blev anmodet om at afgive betænkning over straffelovskommissionens udkast og om at fremsætte forslag til ændringer. Torp afgav i 1917 et helt nyt udkast (U II). Samme år blev der nedsat en ny kommission, der skulle underkaste de foreliggende love og lovudkast en fornyet overvejelse. Denne sidste straffelovskommission afgav i 1923 betænkning med udkast (U III).

Efter kommissionsarbejdets afslutning fremsatte skiftende

¹) Der forekommer ligeledes love, som også delegerer selve bemyndigelsen til at fastsætte bødestraf for overtrædelser af de forskrifter, som måtte blive udfærdiget administrativt. — Se om lovgivningspraksis L. Nordskov Nielsen i *Juridisk Grundbog* s. 32—34.

regeringer en række straffelovsforslag (1924, 1928, 1929), i det væsentlige støttet på det sidste kommissionsudkast. Under rigsdagsbehandlingerne fremkom en del ændringsforslag og betænkninger, der sammen med de tre forannævnte udkast med motiver indeholder talrige fortolkningsbidrag til straffeloven.

Siden straffelovens vedtagelse har der ikke foreligget planer om at forberede en ny fuldstændig lovrevision, men der er ved en række love gennemført mange ændringer i enkelte kapitler og paragraffer. Ved lovene nr. 87 og 88 af 15. marts 1939 skete der bl. a. ændringer i reglerne om bødestraf, forældelse, rettighedsfortabelse og freds- og ærekrænkelser. Med hensyn til rettighedsfortabelse blev strfl. igen ændret ved lov nr. 286 af 18. juni 1951, og det følgende år gennemførtes ved lov nr. 225 af 7. juni 1952 en indgribende revision af reglerne i kap. 12 og 13 om statsforbrydelser m. v. Af senere ændringslove skal fremhæves lov nr. 163 af 31. maj 1961, som bl. a. ændrede reglerne om ungdomsfængsel og betingede domme, og lov nr. 212 af 4. juni 1965, som bl. a. bragte ændringer i reglerne om fængselsstraf og konfiskation. Begge de to sidstnævnte love ændrede desuden en række bestemmelser i strfl.s specielle del.

Foruden de her fremhævede love skal nævnes andre, som har bragt mere isolerede ændringer eller ophævet enkelte paragraffer, bl. a. ved overførelse af regler fra strfl. til særlove: lov nr. 161 af 18. maj 1937 (§ 242), lov nr. 162 af 18. maj 1937 (§ 235), lov nr. 123 af 13. marts 1943 (§ 205), lov nr. 256 af 27. maj 1950 (§ 196), lov nr. 120 af 17. maj 1956 (§ 38), lov nr. 177 af 23. juni 1956 (§ 235), lov nr. 138 af 31. marts 1960 (§§ 7, 56 og 86).

Med henblik på de særlige forhold under og efter den tyske besættelse af Danmark vedtoges i årene 1940—45 forskellige ekstraordinære tillæg til strfl., navnlig de to efter besættelsens ophør vedtagne love: lov nr. 259 af 1. juni 1945, jfr. lovbekg. nr. 368 af 6. juli 1946 (forræderiloven) og lov nr. 406 af 28. august 1945 (værnemagerloven), som dannede grundlag for retsopgøret i årene fra 1945. Til de nævnte love føjedes yderligere lov nr. 395 af 12. juli 1946 om straf for krigsforbrydelser.

En stor del af de nævnte straffelovsændringer er sket på grundlag af kommissions- og udvalgsarbejde. Den af justitsministeriet i 1950 nedsatte *straffelovskommission* afgav be-

tænkning om rettighedsfortabelse i 1950, om betingede domme i 1953 og om ungdomskriminaliteten i 1959. Til afløsning af denne kommission nedsattes i 1960 et permanent *straffelovråd*, som bl. a. har afgivet betænkninger om konfiskation m. v. (Bet. nr. 355, 1964), om forældelse m. v. (Bet. nr. 433, 1966) og om pornografi (Bet. nr. 435, 1966), ligesom rådet efter justitsministeriets anmodning har afgivet (utrykte) udtalelser om en række andre spørgsmål om ændring af strfl.

III. *Vigtigere straffebestemmelser i særlovgivningen.*

Det strafbares område er i vore dage langt større end under mindre komplicerede samfundsforhold. Særlig har den erhvervsmæssige, tekniske, trafikale og sociale udvikling affødt et væld af nye retligt regulerede livsforhold med dertil knyttede straffebestemmelser. Af strafferetligt relevante speciallove skal her fremhæves færdselsloven, toldloven, næringsloven, beværterloven, lukkeloven, konkurrenceloven, aktieselskabsloven, lovene om saltvands- og ferskvandsfiskeri, jagtloven, skatte- og afgiftslove, dyreværnsloven, svangerskabsloven og lægeloven²⁾.

Ligesom strfl. af 1930 betegnes »borgerlig straffelov«, kan også overtrædelser af den her nævnte særlovgivning siges at være »borgerlige strafbare forhold« (jfr. strfl. § 2), i modsætning til militære forseelser, som er reguleret ved *militær straffelov*, lovbekg. nr. 262 af 21. juli 1954.

Nært sammenhørende med den materielle straffelovgivning er bestemmelser af *processuel* karakter i retsplejeloven og andre love, se navnlig rpl. 4. bog, »Strafferetsplejen«.

Særlig med henblik på læren om de strafferetlige *sanktioner* skal fremhæves, at strfl.s regler om straffe og andre retsfølger på væsentlige punkter suppleres af andre regler, bl. a. om børne- og ungdomsforsorg, alkoholistforsorg, anbringelse og behandling af sindssyge og åndssvage personer. Om de egentlige strafferetlige retsfølger bemærkes, at der ikke i Danmark findes nogen fængselslov, idet strfl.s kortfattede bestemmelser om straffuldbyrdsen i det væsentlige udfyldes ved administrative forskrifter i anordninger, cirkulærer m. v.

²⁾ Se iøvrigt Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953-62 (1965) s. 178 ff.

IV. *Ældre lovgivning.*

Straffelov 1930 har afløst almindelig borgerlig straffelov af 10. februar 1866. Denne og dens forarbejder, jfr. udkast til straffelov for kongeriget Danmark, udarbejdet af den i 1859 nedsatte kommission (1863), yder stadig bidrag af betydning til fortolkningen af den gældende lov. Strfl. 1866 suppleredes af straffelovstillæg nr. 63 af 1. april 1911, der havde afløst et tidligere straffelovstillæg nr. 129 af 1. april 1905. Ved dette var for første gang i dansk ret givet adgang til betinget domfældelse.

Før straffelov 1866 var hovedkilden til dansk strafferet de gamle bestemmelser i Danske Lovs 6. bog suppleret med en række forordninger og anordninger, hvoraf de vigtigste var de systematiske Ørsted'ske straffelove fra henimod midten af det 19. årh.

Om den historiske udvikling i dansk strafferet henvises særlig til *Stig Iuuls* fremstilling i værket *Kampen mod forbrydelsen*, I-II, 1951-52, samme forf., *Kodifikation eller kompilation?*, 1954, *Troels G. Jørgensen*, *De Ørsted'ske Straffelove*, 1948, *Tage Holmboe* i *Højesteret* 1661-1961, II, s. 63 ff., samt yderligere henvisninger i de anførte værker. Se endvidere nedenfor om dansk strafferetlig litteratur.

V. *Fortolkningsprincipper³⁾.*A. *Lovens formål.*

Ved straffebestemmelseres fortolkning følges principielt almindelige lovfortolkningsprincipper. Udgangspunktet er lovens ord, og hvor disse klart tilkendegiver lovens mening, kan de ikke fraviges. Men i de mangfoldige tilfælde, hvor der kan være tvivl om et forholds henførelse under lovbestemmelsen, vil en sproglig fortolkning komme til kort, og man må da bl. a. søge fortolkningsdata i oplysninger om lovens formål.

Formålsfortolkningen søger i første række vejledning i de kilder, der foreligger til oplysning om, hvad der har været tilsigtet med loven, herunder navnlig motivudtalelser i lovens

³⁾ Se hertil bl. a. Ross, *Ret og retfærdighed*, s. 128 ff., *Illum*, *Lov og ret*, 1945, s. 75 ff., 120 ff., *Andenæs*, s. 99 ff., *Agge*, II, s. 221 ff. – Om begrebet »retslige standarder« i kriminalretten, se *von Eyben* i NTfK 1951, s. 294 ff. og 1952, s. 371 ff., sml. herved *Trolle* i NTfK 1952, s. 233 ff., 432 f.

forarbejder. Nogen bindende virkning kan der dog ikke tillægges selv tydelige motivudtalelser. Formålsfortolkningen er ikke bundet til den opfattelse, der var herskende ved lovens givelse, men må kunne vurdere de resultater, fortolkningen fører til, under hensyntagen til de nu rådende forestillinger.

Det læres undertiden, at fortolkningen i tvivlstilfælde må falde tilbage på det for tiltalte gunstigste resultat, og til støtte herfor henvises til grundsætningen *in dubio pro reo*. Denne grundsætning har dog kun et sikkert anvendelsesområde ved bedømmelsen af beviserne for tiltaltes skyld. Ved afgørelser, der angår retsanvendelsen, gør de samme reale grunde sig ikke fuldtud gældende. Det kan her navnlig have betydning udover den enkelte foreliggende sag, at en vis strengere forståelse af en i sig tvivlsom lovtekst fastslås af domstolene. Og der er naturligvis ikke samme hensyn at tage til den, hvis faktiske forhold ligger klart, og som måske bevidst har bevæget sig på lovens rand, som til den, der muligvis er uskyldig i det påsigtede faktiske forhold. Har der virkelig foreligget en i lovens uklarhed bundende undskyldelig retsvildfarelse, vil hensyn her til kunne og burde tages i medfør af strfl. § 84, stk. 1, nr. 3, jfr. stk. 2. Dog er det klart, at der bør vises megen varsomhed med statuering af strafansvar i retlige tvivlstilfælde. Den retlige subsumption lader sig i mange tilfælde praktisk ikke udskille fra den faktiske bevisbedømmelse, og helhedsbedømmelsen må i så fald knyttes til gunstighedskriteriet. Men selv hvor spørgsmål vedrørende retsanvendelsen uden vanskelighed kan udsondres fra bedømmelsen af faktum, sættes en forholdsvis snæver margin for fortolkning i tiltaltes disfavør af grundsætningen *nulla poena sine lege*, der vel ikke medfører, at lovens ord uden tvivl skal omfatte den pågældende fortolkning, men dog at overvejende grunde bestemt må tale for dens berettigelse.

B. Nærmere om sproglig fortolkning.

Fortolkningen må som nævnt tage sit udgangspunkt i lovens ord, og der kan herved opstå tvivl om de anvendte ords betydning og rækkevidde.

Relativt lettest falder fortolkningen i de tilfælde, hvor loven

har benyttet *deskriptive* kriterier (sml. foran s. 6), d.v.s. sproglige udtryk, som med en forholdsvis høj grad af tydelighed viser hen til de fænomener i yderverdenen, som de skal omfatte. Et særligt klart eksempel herpå er aldersangivelser (f. eks. § 222: »under 15 år«). Tvivl kan på den anden side forekomme, hvor et i og for sig deskriptivt udtryk lader henstå, hvilken kvantitativ afgrænsning der skal anlægges for ordenes anvendelsesområde (f. eks. § 244: »skade på legeme eller helbred«).

Hvor loven anvender *normative* vendinger, vil dens rækkevidde overfor konkrete sager bero på en udfyldende anvendelse af de normer, hvortil loven henviser. Det kan navnlig dreje sig om *moralske* (socialetiske) normer, således som tilfældet er ved visse sædelighedsforbrydelser (f. eks. § 232: »uterligt forhold«), og om *retlige* normer, som lader straffebestemmelsens område bero på en anvendelse af retlige regler og begreber (f. eks. § 294: »Den, som ulovligt tager sig selv til rette . . .«).

Ved granskning af ord og ordsammensætninger vil man ofte konstatere, at de pågældende udtryk i den folkelige sprogbrug eller i juridisk eller anden faglig sprogbrug kendes både i en videre og en snævrere betydning. Et ord som »gods« kan betegne ydre, fysisk ejendom, men i visse sammenhænge også f. eks. mundtlige fordringer. Overfor en sådan sproglig variationsbredde kan der ved fortolkningen være tale om at træffe et valg mellem den videre og snævrere betydning.

Man kan tale om *indskrænkende fortolkning* i de tilfælde, hvor den snævrere sproglige betydning vælges, men også i en anden gruppe af tilfælde, som er berørt ovf. s. 8—9. Det drejer sig om tilfælde, hvor det til bedømmelse foreliggende forhold må siges at falde indenfor beskrivelsens ord, men dog er så utypisk i forhold til, hvad der er tilsigtet kriminaliseret, at det ville være urimeligt at henhøre det under bestemmelsen. Dette kan også udtrykkes således, at der må kræves ikke blot formel, men også *materiel typicitet*⁴⁾. Hvor langt typicitetsbetragtningen bør strækkes, kan ikke afgøres generelt, men afhænger bl. a. af, i hvilket omfang loven selv har haft atypiske tilfælde for øje. Her må mærkes den almindelige regel i strfl.

⁴⁾ Jfr. *Andenæs*, *Unnlatelse*, s. 196 f.

§ 85 om strafnedsættelse eller -bortfald på grund af »særlige omstændigheder«, der i betydelig grad forringer strafværdigheden. Denne bestemmelse vil i vidt omfang under sig indbefatte de tilfælde, hvor spørgsmål om indskrænkende fortolkning på grund af manglende typicitet kan tænkes rejst. Der kan imidlertid forekomme tilfælde, hvor omstændighederne er så særegne, at der er trang til at fastslå, at forholdet ikke blot omfattes af § 85 som ringere strafværdigt, men falder helt udenfor lovens rammer.

Om *udvidende fortolkning* kan man omvendt tale, hvor der vælges en lovforståelse bygget på det videst mulige område for de anvendte lovord. Undertiden bruges udtrykket også (eller fortrinsvis) om tilfælde, hvor en lovbestemmelse gøres anvendelig *ud over* selv den videst mulige sproglige forståelse af ordene. Det er dog formentlig hensigtsmæssigt i kriminalretten at fastholde den terminologi, at fortolkningens yderste grænse går ved ordenes grænse, og at tilfælde, der ligger udenfor ordgrænsen, rejser spørgsmål om en eventuel analogi, jfr. nedenfor.

Det skal fremhæves, at der på nogle vigtige områder af ansvarslæren gælder regler, som ikke har direkte tilknytning til lovbestemmelser. At der i et vist omfang kan pålægges ansvar for undladelser, selvom lovens gerningsbeskrivelse kun synes at tale om aktive handlinger, er således en alment anerkendt bestanddel af læren om strafansvar og kræver ingen udtrykkelig støtte i lovens ord, se ovf. s. 21 ff.

VI. *Analogi*⁵⁾).

A. *Indledende bemærkninger.*

Under indflydelse af oplysningstidens retsstatsidéer optog de fleste systematiske straffelove på det europæiske kontinent bestemmelser om udelukkelse af analogi til sigtedes skade. I de nordiske landes straffelove blev udtrykkelige regler af denne art ikke optaget, men både i Norge, Sverige og Finland antoges principielt samme synspunkt at gælde, efter at der var tilveje-

⁵⁾ Jfr. herved U I, mot. s. 2-3, Forhandlingerne på det 17. nordiske juristmøde, s. 56 ff. og bilag II hertil (Brynolf Honkasalo), *Andenæs*, s. 102 ff., *Brottsbalken*, I, s. 23 ff., *Schönke-Schröder*, s. 55 ff.

bragt systematiske kodifikationer af strafferetten. En undtagelse dannede alene den danske straffelov af 1866, der i § 1 indeholdt hjemmel for en vis begrænset adgang til analogisk udvidelse af det strafbares område. Denne bestemmelse er gentaget i den gældende strfl. 1930 § 1.

Selvom den danske straffelov således adskiller sig fra de fleste fremmede love ved at åbne adgang til brug af analogi, ville det dog være urigtigt at se dette som udtryk for en dybtgående forskel i kravene til lovgrundlaget. Den i dansk ret tilstede analogi, således som den fortolkes i teorien og anvendes i praksis, er af en så begrænset rækkevidde, at den i virkeligheden ikke fører retsanvendelsen udover de rammer for lovens forståelse, som iagttages i andre lande af samme retsstruktur, specielt de øvrige nordiske lande.

B. *Straffelovens krav om fuldstændig lovanalogi.*

Ifølge strfl. § 1 kan straf kun pålægges for et forhold, hvis strafbarhed er hjemlet ved lov, *»eller som ganske må ligestilles med et sådant«*. Det har hermed været meningen at begrænse analogi til skade for sigtede til den såkaldte *fuldstændige lovanalogi*.

Ved lovanalogi forstås anvendelse af en (udtrykkelig) lovregel på et forhold, der frembyder væsentlig lighed med det af loven umiddelbart omfattede forhold. I modsætning hertil er den såkaldte *retsanalogi* en overførelse af retsprincipper, der ikke udtrykkelig er formuleret i lovsform, men som antages gældende på et vist område, til andre lignende områder. Ved udelukkelsen af retsanalogi som hjemmel for strafansvar bevirkes, at ansvaret altid må støttes på en bestemt lovregel. Straf »i medfør af lovgivningens grundsætninger« eller lign. er, i modsætning til hvad der var tilfældet i ældre ret, afskåret. — I forhold til begrebet udvidende fortolkning karakteriseres lovanalogien ved, at den overskrider grænsen for den videst mulige sproglige forståelse af selve lovteksten (*»ordgrænsen«*). Det er imidlertid de samme formålsbetragtninger, der bestemmer, hvor langt den sproglige forståelse kan strækkes, og hvorvidt analogi er tilstedelig, og forestillingen om en skarp grænse

viser sig ofte fiktiv⁶⁾). Højesteret har i flere tilfælde støttet et strafansvar på fortolkning, hvor den underordnede instans har anvendt analogi⁷⁾).

At lovanalogien skal være »fuldstændig«, betyder, at der skal være en høj grad af lighed mellem de i loven beskrevne tilfælde og det til pådømmelse foreliggende. Ligheden skal være så stor, at de reale grunde, der betinger kriminaliseringen, med sikkerhed kan siges med fuldt samme styrke at gøre sig gældende for en tilsvarende kriminalisering af det ulovbestemte tilfælde, således at det ville bero på ren formalisme, om det ikke inddroges under strafansvaret. Må forholdet vel anses for strafværdigt, men dog ikke i en sådan grad, at det helt kan sidestilles med det af loven omfattede, må der frikendes. Det er udelukket at anvende en såkaldt ufuldstændig eller *partiel analogi*, hvorefter et med lovens tilfælde beslægtet, men mindre graverende forhold rammes af en forholdsmæssig mindre straf.

Kravet om fuldstændig lovanalogi gælder ifølge strfl. § 1 med hensyn til enhver omstændighed, der betinger et forholds strafbarhed⁸⁾) eller anvendelse af retsfølger i medfør af straffelovens kapitler 8 og 9. Det må antages, at regelen analogisk kan udvides til at omfatte enhver analogisering til skade for sigtede, altså også til tilfælde, hvor der er spørgsmål om en udvidelse af de i loven hjemlede strafforhøjelsesgrunde eller om en udvidet anvendelse af bebyrdende retsfølger, der har lovhjemmel udenfor kapitlerne 8 og 9. Iøvrigt kan der sluttes modsætningsvis fra § 1, at analogi, der ikke er til ugunst for sigtede, ikke er bundet af nogen særlig indskrænkning. Enhver efter almindelig retskildelære tilstedelig analogi, herunder retsanalogi, kan altså anvendes til udvidelse af straffriheds-, strafophørs- og strafnedsættelsesgrunde. Den lige ovenfor nævnte udvidelse af grundsætningen i strfl. § 1 om fuldstændig lov-

⁶⁾ Jfr. som eksempel på grænsetilfælde U 1936, s. 169 (Ø): straf for medvirken til åger ifølge en fortolkning, der reelt synes at dække over en analogi.

⁷⁾ Jfr. *Ahnfelt-Rønne*, Forhandlingerne på 17. nordiske juristmøde (1937), Helsingfors 1938, s. 72 ff.

⁸⁾ Herunder også straffelovens almindelige betingelser og forudsætninger for dens gyldighed i personlig, stedlig og tidsmæssig henseende.

analogi til spørgsmål om strafforhøjelse m. v. er i sig selv et eksempel på fri analogi til gunst for de tiltalte.

Ifølge straffelovens § 2 gælder de nu anførte regler også, hvor der er spørgsmål om at analogisere fra straffebestemmelser i særlovgivningen. Her antoges derimod før strfl. 1930 analogien at være fri, også til ugunst for sigtede.

C. Reale grunde for straffelovens ordning.

De hensyn, der i almindelighed anføres mod analogi i strafferetten, herunder særlig, at den giver domstolene en magtbeføjelse, der rettelig henhører under lovgivningsmagten, og at den udsætter borgerne for vilkårlighed, er uden større vægt, når analogi til skade for sigtede begrænses til fuldstændig lov-analogi. Således som denne har været udøvet i dansk retspraksis, jfr. nedenfor under D, har den ikke kunnet give anledning til kritik. En sammenligning med norsk og svensk retspraksis og nyere doktrin viser, at man også her, uden positiv lovhjemmel, har anerkendt berettigelsen af lovanalogi. At tilfælde, der klart er ligeværdige med de af straffeloven omfattede, men som er forbiset eller ikke har kunnet forudses af lovgiveren, inddrages under strafansvaret, må i det hele anses for rationelt og rummer ingen fare for retssikkerheden. En fare for denne opstår snarere, når gerningsindholdene i lovens specielle del gøres meget vage og udflydende, hvad der vil kunne være større tilbøjelighed til, når analogien udelukkes.

D. Retspraksis.

Anvendelse af analogisk straffehjemmel er i retspraksis en sjælden foreteelse. Den tilbageholdenhed, som domstolene udviste under strfl. 1866, er blevet bevaret under strfl. 1930. Der foreligger efter denne hidtil, så vidt ses, intet højesteretspræjudikat for sådan analogi. Ved landsretter og underretter er analogi anvendt i nogle tilfælde; det bemærkes herved, at der ud over de trykte domme også foreligger nogle utrykte. I nogle domme ses anvendt den vending, at tiltalte dømmes i medfør af en bestemt paragraf »eller dennes analogi«, hvorved gives udtryk for, at grænsen mellem fortolkning og analogi kan være uskarp, og at retten har været i tvivl om analogiens nødven-

dighed som grundlag for domfældelse⁹⁾). Af interesse med henblik på analogiområdets afgrænsning er naturligvis også domme, i hvilke betingelserne for domfældelse ved analogi *ikke* er fundet opfyldt¹⁰⁾.

Fra retspraksis kan fremhæves følgende tilfælde: et aktieselskabs likvidation er sidestillet med konkurs som tilstrækkelig påtalebetingelse efter § 300, stk. 2, jfr. § 290, stk. 1 (U. 1958, s. 608 (V)); strfl. § 119, stk. 1, om vold eller trusel om vold mod tjenestemænd og indehavere af offentlige hverv er analogisk anvendt på trusler mod en *forhenværende* værgerådsformand i anledning af hans hverv (U. 1938, s. 640 (Ø)); bestemmelsen i § 263, stk. 1, nr. 1 om krænkelse af brevhemmeligheden er analogisk anvendt på aflytning af telefonsamtaler (U. 1940, s. 156 (Ø)); anbringelse af et par kødstrimler med 1. klasses stempel i en kasse, der indeholdt 2. klasses kød, er blevet henført under analogien af § 176, stk. 1, om mærkefalsk (U. 1945, s. 554 (V)).

Eksempler på analogi til fordel for tiltalte foreligger bl. a. med hensyn til anvendelsen af strfl. § 86 om strafafkorting på grund af varetægtsfængsel og af § 89 om straffastsættelse under hensyn til allerede idømt straf, ligesom der under de indtil 1961 gældende regler om betingede domme er sket analogisk anvendelse af regler om vilkårsændring og om betydningen af ny kriminalitet¹¹⁾). I tilfælde, hvor der statueres et resultat til gunst for tiltalte, anvendes undertiden i stedet for ordet »analogi« en henvisning til »grundsætningen« i den paragraf, der tages som støtte for resultatet.

⁹⁾ Se bl. a. om anvendelse af strfl. § 278, nr. 2, domme i U. 1933, s. 1095 (V) og 1935, s. 1020 (Ø), sml. om § 298, nr. 2, U. 1933, s. 756 (V).

¹⁰⁾ Se herved bl. a. Domme i kriminelle sager 1953–62, s. 1–2 samt tidligere oversigter.

¹¹⁾ Se Domme i kriminelle sager 1943–52, s. 2 ff. og 1953–62, s. 2.

§ 15.

Litteraturen.

Selvom der allerede i det 18. århundrede fremkom strafferetlige skrifter i Danmark¹⁾, dels som kommentarer til Danske Lovs 6. bog, dels af mere naturretlig karakter, må *Anders Sandøe Ørsted* (1778—1860) betragtes som den, der har grundlagt den danske strafferetlige litteratur. Hans vigtigste skrifter på dette retsområde er »Om Begrebet Tyverie« (1809), »Over de første Grundregler for Straffelovgivningen« (1817) og »Indledning af den danske og norske Kriminalret« (1826—28)²⁾. Ørsted var fortrolig med sin tids filosofiske og juridiske litteratur i Tyskland, og han indførte hos os en både retsdogmatisk og legislativt orienteret arbejdsmetode, hvis spor kan følges helt op til vore dages strafferetsvidenskab.

Fra slægtledet efter Ørsted må fremhæves *F. C. Bornemann* (1810—61), hvis skrifter knytter sig til den forud for strfl. af 1866 gældende, meget mangelfulde retstilstand. Blandt Bornemanns hovedværker må nævnes »Bidrag til Læren om Meddelagtighed i Forbrydelser« (1860) og de efter hans død udgivne »Forelæsninger over den danske Criminalrets almindelige Deel« (1866) og »Forelæsninger over den danske Criminalrets specielle Deel« (1864). Bornemann øvede en væsentlig indflydelse på indholdet af strfl. 1866.

I årene 1875—96 offentliggjorde *Carl Goos* (1835—1917) systematiske fremstillinger, der dækkede største delen af den ved strfl. 1866 regulerede strafferetlige ordning. Det drejer sig dels om »Den danske Strafferet I—II« (1875—78, indeholdende afsnit af den almindelige del), dels om »Den danske Strafferets specielle Del I—III« (1895—96). Goos' efterfølger *Carl Torp* (1855—1929) udgav »Den danske Strafferets almindelige Del« (1905, optrykt 1918), men fik kun bearbejdet enkelte afsnit af den specielle del. Torp bragte dansk strafferet og kri-

¹⁾ Jfr. herved og til det flg. *F. Dahl* i Festskrift i Anledning af 200 Aars Dagen for Indførelsen af Juridisk Eksamen ved Københavns Universitet, 1936, s. 117 ff.

²⁾ De to førstnævnte skrifter er sammen med andre strafferetlige afhandlinger genudgivet af *Troels G. Jørgensen* i *A. S. Ørsteds Strafferetlige Skrifter i Udvalg*, I—II, 1931.

minalpolitik i kontakt med de nyere strømninger i Europa, og han var gennem mange år beskæftiget med forarbejderne til en ny borgerlig straffelov. Torp skrev det andet straffelovsudkast (U II, 1917) og var medlem af den kommission, som udarbejdede det tredje udkast (U III, 1923). Til det anførte skal føjes, at der i årene 1900—1930 også fremkom en righoldig strafferetlig litteratur i form af forhandlingsreferater fra Dansk Kriminalistforening, og at den med Torp samtidige *Aug. Goll* (1866—1936) både i skrift og tale bidrog til udviklingen i disse år³⁾.

Efter gennemførelsen af strfl. 1930 udgav *Oluf H. Krabbe* en fremstilling af den nye retlige ordning i form af en kommentar (4. udg. 1947). Nærværende systematiske fremstilling af kriminalrettens almindelige del fremkom første gang i 1952 og efterfulgtes i 1955 af »Den danske kriminalret. Speciel del«.

Af den nyere strafferetlige litteratur skal iøvrigt blot nævnes de afhandlinger, foredrag m.v., som udgives i »Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab« (indtil 1949: »Nordisk tidsskrift for strafferet«) og i »Nordisk kriminalistisk årsbok« (1936 ff.). En række specialarbejder vil blive nævnt på vedkommende steder i denne fremstilling.

³⁾ Se *Aug. Goll*, Udvalgte Skrifter, 1940.

Kapitel IV.
STRAFFELOVENS STEDLIGE VIRKEOMRÅDE
(INTERNATIONAL STRAFFERET) ¹⁾

§ 16.

Lovovertrædelser på dansk territorium.

I. Territorialprincippets indhold og rækkevidde.

Det er en fra gammel tid anerkendt grundsætning, at en stats straffelovgivning (legale kompetence) og jurisdiktion (judicielle kompetence) omfatter enhver på dens territorium begået forbrydelse uanset gerningsmandens nationalitet. I dansk ret er dette *territorialprincip* fastslået ved strfl. § 6. At en stat har den strafferetlige kompetence med hensyn til forbrydelser begået indenfor dens område, stemmer i forhold til andre stater med den nedarvede opfattelse af statens suverænitet. Til lige er princippet praktisk hensigtsmæssigt. Det har sit procesretlige supplement i retsplejelovgivningens bestemmelser om gerningsstedet som afgørende for domsværnetinget, jfr. rpl. § 696.

Territorialprincippet er ovenfor formuleret alene med henblik på dets positive side. Undertiden indlægger man i princippet også det negative, at *kun* forbrydelser begået indenfor vedkommende stat er undergivet dens straffende myndighed. I den forstand er princippet imidlertid ikke gennemført, hverken i dansk eller fremmed ret. Det er i et vist omfang påkrævet at kunne udstrække et lands jurisdiktion til forbrydelser begået i udlandet. De nødvendige supplementer til territorial-

¹⁾ Af den nordiske litteratur om emnet fremhæves *Goos I*, s. 207 ff., *Torp*, s. 104 ff., *Andenæs*, s. 499 ff., *Brottsbalken I*, s. 56 ff.

princippet sammenfattes under betegnelserne *personalitets-* og *realprincip*, hvorefter handlinger i udlandet kan inddrages under statens straffemyndighed dels på grund af gerningsmandens *personelle tilknytning* til den strafudøvende stat, dels på grund af den begåede forbrydelses *reale tilknytning* til denne stat eller dens interessesfære, se nedenfor § 18.

Her skal foreløbig alene territorialprincippets positive side omtales. Som det vil fremgå af det følgende, må der også i denne retning bemærkes visse modifikationer, bl. a. som følge af folkeretlige eksteritorialitetsregler og statsretlige jurisdiktionsundtagelser eller af visse straffebestemmelser begrænsning til nationale beskyttelsesobjekter.

II. Territoriets afgrænsning.

Dansk straffemyndighed omfatter ifølge strfl. § 6, stk. 1, nr. 1, handlinger, som foretages »i den danske stat.«

Statsområdet omfatter foruden landterritoriet også sø- og luftterritoriet. Ved beregningen af søterritoriet²⁾ i denne henseende må der vistnok regnes med en grænse af fire sømil (kvartmil)³⁾, i hvert fald forsåvidt angår smugleri, jfr. lovebkg. af toldloven 1, 7. januar 1965, § 5, stk. 1, jfr. §§ 189—190. — Luftterritoriet, hvorover staten udøver højhedsret, omfatter luft rummet uden begrænsning opadtil over land- og søterritorium⁴⁾.

Et med grænserne for straffemyndigheden praktisk sammenhængende spørgsmål er, hvorvidt en indenfor territoriet handlende lovovertræder in continenti kan forfølges og pågribes udenfor territoriet. Med hensyn til skibe, der driver ulovligt fiskeri eller smugling, besvares spørgsmålet i almindelighed bekræftende, se *Sindballe*, Dansk Søret, s. 22. Det må herved forudsættes, at forfølgeren ikke kommer ind på dansk højhedsområde.

Indenfor det danske statsområde indtager *Grønland* i straffe-

²⁾ Jfr. *Poul Andersen*, Statsforfatningsret, 1944, s. 110 ff., *Ross*, Folkeret, s. 164 ff.

³⁾ I svensk praksis anvendes en grænse af 4 sømil, *Brottsbalken* I, s. 61. Også efter norsk ret regnes med firemilsgrænsen, jfr. *Skeie*, I, s. 240.

⁴⁾ *Poul Andersen*, Statsforfatningsret, 1944, s. 116.

retlig henseende en særlig stilling. Den i 1954 vedtagne kriminallov for Grønland (lovbekg. 288, 2. juli 1963) finder ifø'ge sin § 4 anvendelse på handlinger begået i Grønland, på grønlandsk søterritorium eller på grønlandsk fartøj (i et vist omfang også på handlinger begået udenfor grønlandsk område af personer, der har bopæl i Grønland, se § 4, stk. 2). Imidlertid kan en straffesag desuagtet anlægges i eller henvises til efterfølgning i Danmark, »såfremt gerningsmanden ikke har bopæl i Grønland, eller hans tilknytning til det grønlandske samfund i øvrigt har en sådan løsere karakter, at forudsætningerne for anvendelse af denne lovs foranstaltninger ikke er til stede«. Under de her nævnte forudsætninger finder borgerlig straffelov altså anvendelse på handlinger begået i Grønland⁵⁾.

§ 17.

Særligt om forbrydelser, der begås ombord på fartøjer.

Spørgsmål vedrørende straffelovens stedlige virkekreds har særlig praktisk betydning med henblik på forbrydelser, der begås ombord på fartøjer. De herom gældende regler har udviklet sig med *skibsfarten* for øje, men må nu finde tilsvarende anvendelse på *luftfarten*.

I. Dansk fartøj.

Et dansk fartøj (d.v.s. et skib, som sejler under dansk flag) opfattes til en vis grad som en del af det danske territorium og omfattes forsåvidt af territorialprincippet. Dette gælder naturligvis fuldt ud, så længe det befinder sig på *dansk søterritorium*. Men det gælder også udenfor dansk søterritorium, når skibet befinder sig udenfor nogen stats folkeretligt anerkendte område, altså navnlig på det *åbne hav*, strfl. § 6, stk. 1, nr. 2. Dansk straffelov kommer da uden begrænsning til anvendelse på de ombord på fartøjet begåede lovovertrædelser uanset gerningsmandens nationalitet, tilhørsforhold til skibet eller den forskyldte strafs størrelse.

⁵⁾ Se herved betænkningen »Kriminalloven og de vestgrønlandske samfund«, II, 1962, s. 11 f.

Er det danske fartøj kommet ind på *fremmed højhedsområde* (søterritorium, fremmed havn, fremmed nationalt farvand), begrænses dansk straffemyndighed til tilfælde, hvor den strafbare handling begås af personer, der hører til skibet — dette tilhørsforhold skal ifølge lovens motiver have en vis vedvarende karakter og omfatter altså ikke en midlertidig lods¹⁾ — eller som rejsende følger med dette, § 6, stk. 1, nr. 3. Griber den fremmede stat ind med strafforfølgning, udelukker dette ikke senere påtale her i landet, men da den udståede straf skal tages i betragtning i henhold til § 10, stk. 4, vil der let være grundlag for påtalefrafald, jfr. rpl. § 723, stk. 1, nr. 4.

II. *Fremmed fartøj.*

Fremmed fartøj, der befinder sig på dansk område, er principielt undergivet dansk straffemyndighed ifølge territorialprincippet, se om folkeretligt begrundede undtagelser nedenfor § 22. Overtrædelser af danske love begået under fartøjets ophold på dansk søterritorium eller i dansk havn kan altså påtales og pådømmes her efter dansk ret, ligesom straffeprocessuelle frihedsindgreb kan iværksættes i henhold til de derom gældende almindelige regler, alt uden hensyn til gerningsmandens eller ofrets nationalitet.

En væsentlig modifikation følger imidlertid af strfl. § 6, stk. 2. Efter denne bestemmelse skal der kun under særlige af justitsministeren fastsatte betingelser skrides ind fra dansk side, dersom den ombord foretagne strafbare handling har holdt sig indenfor fartøjets kreds, idet den både er begået af og er rettet mod nogen, der hører til fartøjet eller følger med dette som rejsende.

Offentlig påtale (reglerne om privat påtale berøres ikke af bestemmelsen) skal i så fald kun finde sted under en af følgende i *anordn.* 290, 15 november 1932 fastsatte betingelser: 1) når gerningsmanden har dansk indfødsret eller er bosat i den danske stat, 2) når den offentlige fred er krænket, 3) når de danske myndigheders bistand påkaldes af den forurettede, 4) når handlingen krænker særlige danske interesser, idet den ville henhøre under dansk straffemyndighed i medfør

¹⁾ Denne vil dog eventuelt kunne drages til ansvar i medfør af strfl. § 8, stk. 1, nr. 2.

af strfl. § 8, hvis den var foretaget udenfor den danske stat. Endvidere kan 5) rigsadvokaten altid påbyde påtale.

§ 18.

Lovovertrædelser begået i udlandet.

I. Personalitetsprincippet.

Ifølge personalitetsprincippet udvides en stats straffemyndighed til at omfatte handlinger foretaget i udlandet, når gerningsmanden har et særligt tilknytningsforhold til den straffende stat. Den almindelige regel er, at indfødsret eller blot bosættelse i den pågældende stat er tilstrækkelig til at begrunde dennes kompetence med hensyn til handlinger begået i udlandet. Dette gælder også efter strfl. § 7, stk. 1.

Den betragtning, der i første række ligger til grund for reglerne i § 7, stk. 1, er at staten (normalt) ikke udleverer egne statsborgere, der har forbrudt sig i udlandet, og derfor må have en adgang til at straffe dem her. Et præventionshensyn taler også for, at kriminalretlig indskriden overfor en person med fast tilknytning her til landet bør kunne ske, når han har begået forbrydelser i udlandet. At ansvaret efter § 7 hviler på betragtninger af denne art og ikke på antagelsen af en i handlingens øjeblik krænkede lydighedspligt, viser sig tydeligt deri, at den tilknytning til Danmark, som betinger ansvaret, skal foreligge på påtalens tid (det vil formentlig sige, når retslig undersøgelse indledes ved foretagelse af retshandling overfor sigtede), men ikke behøver at have foreligget på handlingens tid, jfr. U III, mot. sp. 19.

For at borgerne ikke skal risikere at blive draget til ansvar for handlinger, der er straffri i det land, hvor de foretages, foreskriver § 7, stk. 1, nr. 2, at handlingen skal være strafbar både efter dansk ret og efter det pågældende fremmede lands lovgivning (jfr. nedf. i § 20). Er handlingen foretaget udenfor folkeretligt anerkendt statsområde, lader en betingelse af denne art sig ikke opstille, men her kræves, at lovovertrædelserne ikke er af ubetydelig karakter, idet den efter sin art skal kunne medføre højere straf end hæfte, § 7, stk. 1, nr. 1.

Den i § 7, stk 1, opstillede fællesbetingelse for anvendelse af dansk straffemyndighed, at den pågældende person har dansk indfødsret »eller er bosat i den danske stat«, kan i sit sidste led give anledning til nogen fortolkningstvivel i det enkelte tilfælde. I almindelighed kan næppe siges mere end, at den pågældende må have knyttet sig fast her til landet ved at gøre dette til sit varigere eller tilsigtet varigere hovedopholdssted.

Ifølge § 7, stk. 2, udstrækkes personalitetsprincippet særlig vidt, når det drejer sig om personer, der har indfødsret eller bopæl i Finland, Island, Norge eller Sverige. Sådanne personer kan tiltales og dømmes for handlinger begået udenfor Danmark, når blot de faktisk opholder sig i Danmark. Gerningsmandens tilknytning til Danmark består altså i de her omhandlede tilfælde alene i hans tilstedeværelse her i landet. Bestemmelsen er indført i 1960 som led i et øget nordisk samarbejde vedrørende strafforfølgning. Den skal navnlig muliggøre tiltale i Danmark, hvis den pågældende tillige har begået forbrydelser her i landet, for hvilke han skal tiltales, eller hvor det iøvrigt må foretrækkes at søge straffesagen afgjort her i landet i stedet for at foranledige udlevering. De i § 7, stk. 1, nr. 1 og 2, angivne betingelser finder anvendelse også i de af stk. 2 omfattede tilfælde.

II. *Realprincippet.*

Ifølge real- eller beskyttelsesprincippet inddrages i udlandet begåede handlinger under en stats straffemyndighed, når de er rettet mod interesser, som denne stat har en særlig interesse i at værne om. Princippet har særlig været opstillet med henblik på handlinger begået af udlændinge i udlandet, idet der med hensyn til indlændinges straffbare handlinger i udlandet antoges at være tilstrækkelig beskyttelse gennem nationalitets- eller personalitetsprincippet. Når imidlertid dette begrænses således, at der til dets anvendelse i almindelighed kræves, at den begåede handling skal være strafbar både efter hjemlandets og gerningslandets lovgivning, bliver der brug for et realprincip, der omfatter såvel indenlandske som udenlandske gerningsmænd. De af realprincippet omfattede handlinger vil

nemlig i et vist omfang alene være strafbare efter det ramte lands straffelov. Dette gælder således i almindelighed med hensyn til statsforbrydelser (nedenfor § 23, III).

Hvad angår de i henhold til realprincippet værnede interesser, er det særlig angreb på vigtige statsinteresser, der kommer i betragtning til begrundelse af den her omtalte udvidede strafkompetence. Ofte inddrages også angreb på mindre vigtige statsinteresser samt individualkrænkelser. Efter svensk straffelov 2:3 kan således en udlænding straffes for enhver forbrydelse, som han i udlandet har begået mod Sverige, mod svensk statsborger, sammenslutning etc. eller mod en udlænding bosat i Sverige.

Den gældende danske straffelov hjemler i § 8 en mindre vidtgående anvendelse af realprincippet. Den omfatter såvel indlændinges som udlændinges handlinger udenfor den danske stat, og den er ikke indskrænket til statsforbrydelser og lignende alvorlige angreb på offentlige interesser, men medtager visse yderligere grupper af overtrædelser af danske love. Rene individualkrænkelser kan derimod kun komme i betragtning i de undtagelsestilfælde, hvor de foretages udenfor folkeretligt anerkendt statsområde (§ 8, stk. 1, nr. 3).

Efter arten af de værnede interesser kan der sondres mellem følgende af § 8 omfattede tilfælde:

1) *Forbrydelser mod den danske stat*, § 8, nr. 1, delvis¹⁾. Bestemmelsen omfatter i det store og hele forbrydelser efter strfl. kapitler 12—14 og 16. Dog må naturligvis undtages forhold, hvis strafbarhed ifølge vedkommende specialbestemmelse netop er betinget af, at de foretages her i landet, jfr. § 128 om hvervning til fremmed krigstjeneste. Omvendt kan enkelte forhold uden for de nævnte kapitler medtages, når de naturligt må stilles i klasse med de heri opregnede forhold, jfr. vistnok § 165 om falske klagemål til dansk myndighed.

2) *Strafbare krænkelser af »sådanne interesser, hvis retsbeskyttelse i den danske stat forudsætter en særlig tilknytning til denne«*, § 8, nr. 1 i slutn. Ifølge bestemmelsens motiver (U III, mot. sp. 21) er der hermed tænkt på angreb på interesser, der kun nyder en nationalt eller endog lokalt begrænset

¹⁾ Jfr. forræderilov § 2, stk. 1.

beskyttelse, jfr. herom nedenfor § 23, III. Udlandets straffebestemmelser vedrørende forhold af denne art vil som regel følge samme eksklusivitetsprincip, og forholdet vil derfor ikke kunne rammes efter gerningsstedets lov. Som eksempler nævner motiverne, at ejeren af en fast ejendom lader træffe foranstaltninger fra udlandet i strid med sundhedsvedtægter, brandpolitilove og lign., eller at der fra udlandet indsendes urigtig skatteangivelse eller krænkes her bestående enerettigheder.

Bestemmelsen, der hidtil næppe har haft praktisk betydning, kan navnlig tænkes at få det i forhold til personer med fastere tilknytning her til landet gennem indfødsret eller bopæl, overfor hvilke ansvar efter § 7 ikke kan bringes til anvendelse på grund af forholdets straffrihed i det land, hvor det begås.

3) Strafbare krænkelser af *forpligtelser, som det ifølge (dansk) lov påhviler gerningsmanden at iagttage i udlandet*, eller af *tjenestepligt overfor dansk fartøj*, § 8, nr. 2. Som eksempler på pligtkrænkelser omfattet af bestemmelsen kan nævnes en række i sølovens kap. 12 (om forseelser i tjenesten af skibsfører og mandskab), sømandslov 229, 7. juni 1952, kap. 5, navnlig § 73 om rømning, kriminaliserede forhold²⁾.

4) Strafbare handlinger, der *»krænker nogen, der har dansk indfødsret eller er bosat i den danske stat«*, § 8, nr. 3. Denne regel — der omfatter flertallet af forbrydelser efter kapitlerne 23—27 og formentlig også formuekrænkelser — begrænses dog til handlinger *foretaget udenfor folkeretligt anerkendt statsområde*³⁾. Endvidere begrænses den til handlinger, som efter deres art kan medføre højere straf end hæfte, og påtale kan kun finde sted efter rigsadvokatens bestemmelse, § 8, stk. 2⁴⁾.

III. Særligt om forbrydelser begået af udlændinge i udlandet.

Teoretisk er den adgang, de gældende kompetenceregler giver til her i landet at drage personer til ansvar efter dansk

²⁾ Jfr. *Sindballe*, Dansk Søret, s. 196 ff., 228 ff.

³⁾ Der er herved næppe tænkt på tilfælde, hvor handlingen foretages ombord på fremmed fartøj på det åbne hav, men kun på tilfælde, hvor forholdet ikke omfattes af nogen fremmed jurisdiktion, jfr. U III, mot. sp. 22.

⁴⁾ Det forudsættes herved, at forholdet efter sin art er undergivet offentlig påtale, jfr. *Torp*, s. 153, cfr. dog rpl. § 725, stk. 3.

strafferet for handlinger, de som udlændinge har begået i udlandet, ikke helt ringe. I praksis bliver der dog kun undtagelsesvis tale om anvendelse af disse regler på udlændinges handlinger udenfor Danmark. Nogen større interesse i udøvelse af dansk påtalemyndighed vil som regel ikke være tilstede, og selv om forfølgning *kan* ske, vil den derfor i almindelighed blive undladt. Også politiske eller procesretlige betænkeligheder kan motivere, at påtale ikke rejses, jfr. de særlige påtalebetingelser i strfl. § 8, stk. 2, § 110 f. og § 118 a.

En meget væsentlig faktisk begrænsning af adgangen til at underkaste udlændinge strafforfølgning efter dansk ret følger dernæst af, at den som regel er afhængig af, at udlændingen frivilligt kommer her til landet, idet han i almindelighed ikke vil kunne kræves udleveret, jfr. herved om den straffeprocessuelle nødvendighed af tiltaltes tilstedeværelse under domsforhandlingen rpl. §§ 846, 847. Visse strafferetlige indgreb, således konfiskation af herværende objekter, vil dog kunne gennemføres uden den pågældendes tilstedeværelse.

I de tilfælde, hvor straffesag kan tænkes gennemført mod udlændinge for udlandshandlinger, må det endelig være en forudsætning for pålæggelse af straf, at den pågældende har burdet indse sin handlinges ulovlighed. I modsat fald er anvendelse af bestemmelsen i strfl. § 84, stk. 1, nr. 3, jfr. stk. 2 om strafbortfald ved undskyldelig retsvildfarelse særlig indiceret.

§ 19.

Hvor forbrydelsen skal betragtes som foretaget.

I. Virksomhedsstedet.

Det forudsættes i strfl. § 9 — jfr. ordet »*tillige*« —, at en forbrydelse altid kan betragtes som foretaget på det sted, hvor den ulovlige virksomhed er begået, uanset hvor virkningen falder. Det kan ikke kræves, at *hele* den forbryderiske virksomhed er foregået indenfor landets område. Når blot væsentlige dele deraf er foretaget her i landet, omfattes forholdet af dansk strafferet ifølge virksomhedsprincippet, og det antages,

at dette gælder forholdet i sin helhed, altså også den udenfor landet faldende supplerende virksomhed.

Med hensyn til *undladelsesforbrydelser* fører analogien af virksomhedsprincippet til, at de anses som begået på det sted, hvor den skyldige *opholdt* sig, da han skulle have handlet¹⁾).

II. Virkningsstedet.

Ved lovovertrædelser med lokal afstand mellem handling og virkning, herunder ikke blot forårsagelsesdelikter, men efter omstændighederne også korrelatforbrydelser, f. eks. ærekrænkelser, der iværksættes ved brevforsendelse fra det ene land til det andet²⁾ eller gennem radio, kan det være ønskeligt at foretage strafforfølgning i det land og efter det lands lov, hvor virkningen indtræder. I almindelighed går teori og lovgivning ud på, at virksomheds- og virkningssted skal sidestilles ved disse »distanceforbrydelser«, således at forbrydelsen betragtes som begået både på gernings- og virkningsstedet. Denne opfattelse ligger til grund for regelen i *strfl.* § 9, der nærmere skal belyses i det følgende.

A. Stedet for forbrydelsens fuldbyrdelse.

Ifølge § 9 skal handlingen i de af bestemmelsen omfattede tilfælde »tillige« (altså foruden på virksomhedsstedet) »*betraktes som foretaget dér, hvor virkningen er indtrådt*«. Loven arbejder her med en fiktion, der skal bringe kompetencen ind under territorialprincippet. I virkeligheden er der tale om en kompetenceudvidelse i forhold til dette.

§ 9 omfatter for det første tilfælde, hvor »*en handlings strafbarhed afhænger af en ... indtrådt ... følge*«. Herved må sigtes til alle tilfælde, hvor lovovertrædelsen efter sin art eller efter den måde, på hvilken den i det konkrete tilfælde er iværksat, kræver en fra handlingen forskellig virkning, for at strafansvar for *fuldbyrdet* forbrydelse skal indtræde. Bestemmelsen omfatter efter denne fortolkning ethvert tilfælde, hvor fuldbyrdelsen indtræder her i landet.

¹⁾ Jfr. *Andenæs*, *Unnløtelse*, s. 506. – Cfr. nedenfor under II, D.

²⁾ Jfr. U 1940, s. 454 (H.).

I klasse med, at fuldbyrdelsen sker her, må formentlig sættes, at forbrydelser med *fremrykket fuldbyrdelsesmoment* efter den retsteknisk forskudte fuldbyrdelse reelt bringes til fuldførelse her i landet, f. eks. ved at falske, i udlandet forfærdigede penge udgives her eller er tænkt udgivet her.

Som »virkning« kan sikkert ikke anses efterfølgende momenter, der udgør rent *objektive strafbarheds- eller påtalebetingelser*, jfr. ovenfor s. 6—7. At efterfølgende momenter af denne art stedligt kan henføres til dansk område, er altså ikke tilstrækkeligt til at begrunde anvendelse af dansk straffemyndighed på en udenfor landet foretaget strafbar virksomhed.

At bestemmelsen omfatter *umiddelbare virkninger* er givet. Derimod er det tvivlsomt, hvorvidt den tillige omfatter *middelbare virkninger* eller, hvad der kan kaldes det sluttelige resultat af handlingen. Hvis A fra udlandet iværksætter en drabshandling mod B, f. eks. ved at tilsende ham en pakke med eksplosivt materiale, kan handlingen betragtes som foretaget her i landet, hvis B her får sit banesår. Hvis B derimod modtager pakken i et andet land og efter at være dødeligt såret kommer hertil, hvor han dør, vil det ligge fjernere at anse drabet som foretaget her i landet. Da dødens indtræden imidlertid er det moment, ved hvilket drab fuldbyrdes, omfattes også dette tilfælde af § 9.

Om gerningsmanden har *tilsigtet*, at virkningen skulle falde her i landet, eller ej, kan formentlig ikke være af betydning for kompetencen efter § 9, når virkningen faktisk indtræder her³⁾).

B. *Strafforhøjende følger.*

Bestemmelsen i § 9 om virkningsstedets ligestilling med virksomhedsstedet omfatter også tilfælde, hvor »handlingens strafbarhed . . . påvirkes af en indtrådt eller tilsigtet følge«. Det har herved været meningen⁴⁾ at hjemle anvendelse af dansk straffemyndighed i tilfælde, hvor en i udlandet foretaget handling medfører en *strafforhøjende følge* her i landet, jfr. f. eks.

³⁾ Jfr. *Skeie*, I, s. 244. — Cfr. derimod om forsøgstilfælde nedenfor under C.

⁴⁾ Jfr. RT 1929–30 B, sp. 1848.

strfl. § 164, stk. 3, § 244, stk. 3, § 245, stk. 2. Bestemmelsen vil således være anvendelig, hvis en i udlandet fuldbyrdet voldskrænkelser bevirker en helbredsbeskadigelse, der viser sig, efter at den angrebne er kommet her til landet.

C. Forsøg og medvirken.

Der er ingen tvivl om, at § 9 kan finde anvendelse på forsøgsvirksomhed i udlandet med tilsigtet virkning her i landet⁵⁾. Om dette også gælder fjernere forberedelseshandlinger, kan dog omtvistes. Disse handlinger tilsigter ikke umiddelbart nogen »virkning« som forudsat i bestemmelsen, og reelt kan det være betænkeligt at udvide dansk rets særlig vidtgående regler om forberedende forsøgshandlinger til at gælde handlinger foretaget i udlandet, eventuelt af udlændinge. Alligevel må det sikkert antages, at § 9 også omfatter forberedende handlinger foretaget i udlandet, når der er forsæt til at fuldbyrde forbrydelsen i Danmark.

Bestemmelsen omfatter også *medvirken*, herunder *anstiftelse*, i udlandet til foretagelse af et strafbart forhold, der omfattes af dansk straffemyndighed⁶⁾.

D. Undladelser.

Ved kommissivdelikter, der begås ved undladelse, fører princippet i § 9 til, at ansvar kan pålægges efter dansk ret, når undladelsens »virkning« falder her i landet, uden hensyn til den undladendes opholdssted, da han skulle have handlet (eller handlet anderledes).

Ved rene omissivdelikter, hvor der jo ikke kan tales om en fra det strafbare forhold forskellig virkning, er § 9 efter sin ordlyd strengt taget ikke anvendelig. Formentlig kan den dog påberåbes til støtte for den antagelse, at et omissivdelikt anses begået ikke blot på den undladendes opholdssted, men også på det sted, hvor handlepligten skulle have været opfyldt⁷⁾.

⁵⁾ Jfr. U 1938, s. 370 (V).

⁶⁾ Jfr. *Skeie*, I, s. 245.

⁷⁾ Jfr. *Andenæs*, *Unnlatelse*, s. 505.

§ 20.

Hensyntagen til fremmed ret og retsanvendelse.*I. Muligheden af konkurrence mellem flere landes strafferet.*

Muligheden af, at flere landes straffelove kan konkurrere om anvendelse på det samme strafbare forhold, er ikke helt ringe. Udvidelser af dansk jurisdiktionskompetence ud over territoriet vil f. eks. i de fleste tilfælde føre til et sammenfald med kompetence efter et fremmed lands territorialprincip.

Dansk ret indeholder ingen regler om, hvorvidt dansk kompetence går forud for eller eventuelt viger for en hermed konkurrerende fremmed kompetence. Det tilkommer derfor den danske anklagemyndighed at afgøre, om der er anledning til at rejse sag i Danmark, og hvilken vægt den vil lægge på en teoretisk eller mere konkret mulighed for, at et andet land rejser tiltale.

I det følgende skal omtales nogle spørgsmål vedrørende de tilfælde, hvor en straffesag har tilknytning til flere landes materielle strafferet og jurisdiktionskompetence. Der opstår spørgsmål om, 1) efter hvilket lands straffelov forholdet skal bedømmes, og hvorvidt der herved skal tages hensyn til fremmed ret, 2) hvorvidt en i det ene land allerede afsagt dom skal have retskraft med henblik på forfølgning i det andet land, og 3) hvorvidt en i det ene land udstået straf skal komme i betragtning ved fastsættelse af straf i det andet land. Disse spørgsmål behandles i det følgende med henblik på retsforfølgning her i landet.

II. Forholdet mellem dansk og fremmed lov.

Principielt kommer dansk lovgivning til anvendelse på ethvert forhold, som henføres under dansk straffemyndighed. Jurisdiktion falder altså i strafferetten sammen med den materielle lovanvendelse. De i den internationale privatret kendte lovkonflikter er her i almindelighed reduceret til en regel om anvendelse af *lex fori*, jfr. strfl. § 10, stk. 1¹⁾.

¹⁾ Noget andet gælder dog, hvis sagen frembyder *præjudicielle* spørgsmål af civilretlig karakter, f. eks. spørgsmål i en bigami-straffesag om det tidligere ægteskabs opløsning i udlandet. Spørgsmål af denne art

Finder strafforfølgning sted i medfør af personalitetsprincippet (strfl. § 7), må der dog tages et vist hensyn til lovgivningen i gerningslandet, forudsat at det drejer sig om folkeretligt anerkendt statsområde. Det er da en betingelse for anvendelse af straf i henhold til dansk lov, at forholdet også er strafbart efter gerningslandets lov (§ 7, stk. 1, nr. 2), og der kan ikke idømmes strengere straf end hjemlet ved gerningsstedets lovgivning (§ 10, stk. 2).

Det må påhvile anklagemyndigheden at tilvejebringe oplysninger om fremmed ret. Navnlig den sidstnævnte af betingelserne kan give anledning til tvivl. En konkret totalbedømmelse af, hvilken straf forholdet ville have medført, dersom det var blevet påtalt i gerningslandet, lader sig vanskeligt eller slet ikke foretage og kan heller ikke anses foreskrevet ved bestemmelsen i § 10, stk. 2²⁾. Det følger af denne med sikkerhed kun, at der ikke her må idømmes strengere straf end den, der med hjemmel i vedkommende fremmede straffelov *kan* idømmes for forholdet. Herved må dog hensyn tages ikke alene til den isolerede straffebestemmelse, der påstås overtrådt, men til samtlige foreliggende omstændigheder, herunder straffriheds- og strafophørsgrunde (forældelse m. v.) ³⁾.

III. Hensyntagen til fremmed dom.

I almindelighed er udenlandske straffedomme uden retskraft⁴⁾ i sager, der efter det foregående kan forfølges her i landet.

I de af personalitetsprincippet omfattede tilfælde (strfl. § 7) tillægges der dog udenlandsk *frifindende* dom negativ retskraft her i landet, således at påtale er udelukket, når dommen er endelig, § 10, stk. 3⁵⁾. Frifindelsesdommen anses ifølge bestemmelsen i § 10, stk. 3, udelukket fra den internationale privatrets regler, jfr. Goos, II, s. 106-08.

²⁾ Cfr. dog måske *Krabbe*, s. 128.

³⁾ Ifølge *Kjerschow*, s. 37 antages endvidere forfølgning ikke at kunne ske, når påtalebegæring ikke foreligger, hvor sådan efter gerningsstedets lovgivning er fornøden.

⁴⁾ Jfr. *Hurwitz*, *Strafferetsplejen*, 3. udg., s. 551 f.

⁵⁾ § 10, stk. 3, udelukker ikke ny straffesag mod en person, der ved udenlandsk dom er frifundet på grund af utilregnelighed, jfr. U 1964, s. 869 (Ø).

melsens motiver for »endelig«, når den blot er upåanket (U III, mot. sp. 25). Også *fældende* straffedomme kan i de af § 7 omfattede tilfælde være af bindende virkning til udelukkelse af ny påtale her i landet, men dog kun, hvis den idømte straf er *fuldbyrdet* eller »*bortfaldet i henhold til vedkommende stats lovgivning*«, § 10, stk. 3. Efter sidstnævnte passus er ny straf- forfølgning her afskåret, når f. eks. det idømte strafansvar er bortfaldet ved forældelse eller ved udløb af prøvetid efter betinget dom, og vistnok også, når ansvaret er eftergivet ved benådning⁶⁾ eller amnesti.

Også udenfor strfl. kap. 2 findes enkelte bestemmelser, der tillægger fremmede straffedomme en vis retskraft, jfr. således strfl. § 81, stk. 2, om fakultativ gentagelsesvirkning knyttet til udenlandsk straffedom, strfl. § 271, stk. 1, om udelukkelse af bevisførelse i injuriesager for strafbart forhold, for hvilket den pågældende er frikendt ved dom i udlandet, færdselslov § 70, stk. 8, om frakendelse af førerbevis i Danmark i tilknytning til udenlandsk dom for færdselsforseelse, ægteskabslov 1922 § 62 om udenlandsk straffedom som grundlag for krav om skilsmisse.

IV. Hensyntagen til strafudståelse i udlandet.

Almindelige billighedshensyn fører til, at der ved idømmelse af straf her i landet altid, altså ikke blot i de af § 7 omfattede tilfælde, tages hensyn til en i udlandet *udstået* straf for det samme forhold, således at straffen her i tilsvarende grad, eventuelt skønmæssigt, nedsættes eller bortfalder. En almindelig regel herom indeholdes i strfl. § 10, stk. 4, jfr. rpl. § 723, stk. 1, nr. 4. Med straf udstået i udlandet må efter omstændighederne sidestilles udståelse af anden i strafskyld begrundet retsfølge⁷⁾, jfr. således udtrykkelig svensk strfl. 2:6.

En speciel regel om udenlandske forstraffes relevans med henblik på dom til sikkerhedsforvaring findes i strfl. § 65, stk. 2⁸⁾.

⁶⁾ Jfr. U III, mot. sp. 25, cfr. afvigende *Krabbe*, s. 128.

⁷⁾ Jfr. herved U 1946, s. 934 (V).

⁸⁾ Bestemmelsen kan formentlig finde analogisk anvendelse med hensyn til betingelserne for idømmelse af arbejdsbus i henhold til

§ 21.

International strafferet og retshjælp.*I. International strafferet.*

De i det foregående omtalte regler vedrørende dansk strafferetlig jurisdiktion med hensyn til handlinger begået udenfor landets grænser betegnes ofte som *international strafferet*. Dette udtryk passer dog bedre på strafferetlige bestemmelser, der udgår fra internationale organer eller er resultatet af overenskomster mellem flere stater.

Der foreligger nogle internationale overenskomster, ved hvilke de deltagende parter forpligter sig til at bekæmpe bestemte forbrydelsestyper, herunder visse handlinger som frembyder en særlig fare i kraft af handel, transport eller andre forbindelser over landegrænserne: smugleri, falskmøntneri, hvid slavehandel, narkotikahandel, pornografi etc. Fra dansk synspunkt kan forpligtelsen i henhold til en sådan overenskomst være tilstrækkeligt opfyldt i kraft af en ordinær straffebestemmelse, men der kan også være tale om at vedtage en speciel hjemmel for strafbarhed, se f.eks. lov 132, 29. april 1955 om straf for folkedrab, jfr. bekg. 21, 26. maj 1952 om Danmarks ratifikation af FN's konvention om forebyggelse af og straf for folkedrab. Se Spec. del, s. 3 ff.

En egentlig international strafferet, ved hvilken en strafferetlig normering udgår fra og håndhæves af internationale organer, er kun udviklet i et meget begrænset omfang. Her skal blot nævnes den i august 1945 mellem England, U.S.A., Frankrig og Sovjetunionen indgåede overenskomst om retsforfølgning mod og afstraffelse af »større krigsforbrydere«, ved hvilken der oprettedes en international militærdomstol (Nürnberg-domstolen) til pådømmelse af »forbrydelser mod freden«, »krigsforbrydelser« og »forbrydelser mod menneskeheden«. Se bekg. 7, 13. november 1945 med den danske tekst til overenskomsten. Jfr. Hurwitz, Respekt for mennesket, 1951, s. 11 ff. Ved den danske lov 395, 12. juli 1946 om straf for krigsforbrydelser § 2 blev det efter denne lov strafbare område fastlagt delvis under henvisning til overenskomsten af 1945 og til almindelige folkeretlige regler.

§ 62, nr. 1-2, cfr. tvivlende *Krabbe*, s. 245, og måske også ad strfl. § 91. — Om sidestilling af udenlandske, i udlandet fuldbyrdede domme med danske domme ved spørgsmål om idømmelse af *tillægsstraf i medfør af strfl. § 89*, se *Krabbe*, s. 316 f.

Hvad angår mere aktuelle bestræbelser for at nå frem til internationale aftaler vedrørende strafferetlige spørgsmål, samler opmærksomheden sig navnlig om det arbejde, som foregår indenfor De forenede Nationer og Europarådet. I de nordiske lande har man i stigende grad lagt vægt på at undersøge mulighederne for at opnå ensartede strafferetlige regler og faste aftaler angående kriminalpolitisk og politimæssigt samarbejde. Ved den nordiske samarbejdsoverenskomst af 1962 (jfr. bekg. 38, 26. juli 1962) er det bl. a. besluttet at »tilstræbe ensartede bestemmelser om forbrydelser og strafferetlige retsfølger« og at sigte på udvidet mulighed for efterforskning og strafforfølgning i et andet nordisk land end gerningslandet (art. 5). Det nordiske strafferetlige samarbejde foregår navnlig gennem den nordiske strafferetskomite¹⁾ og særlige udvalg nedsat af justitsministerierne. Se iøvrigt nedenfor under II.

II. International retshjælp.

Staternes solidariske interesse i bekæmpelse af kriminaliteten har givet sig et praktisk vigtigt udslag i reglerne om *udlevering* af forbrydere til strafforfølgning i andet land, som regel gerningslandet. Disse udleveringsregler er i almindelighed fastlagt ved *traktat* mellem de pågældende lande. Om den europæiske udleveringskonvention af 1957, se bekg. 36, 28. september 1963. Ofte er almindelige betingelser for udlevering lovfæstet i nationale udleveringslove (således norsk og svensk ret). En lov af denne art findes ikke i dansk ret, men visse almindelige principper med hensyn til udlevering kan udledes af de bestående traktater²⁾. Som regel udleveres kun, når det er sandsynliggjort, at den pågældende person har gjort sig skyldig i forbrydelse af en vis grovhed, strafbar efter begge landes lovgivning og begået udenfor opholdsstatens territorium. For politiske forbrydelser forbeholdes opholdsstatens asylret. Egne statsborgere udleveres som alt overvejende regel ikke.

¹⁾ Se bl. a. Betænkning 433, 1966, s. 42 ff.

²⁾ Se *Topsøe-Jensen*, Dansk Lovregister, afsnit 25, om danske udleveringstraktater.

En særlig ordning med hensyn til udlevering består mellem de fem nordiske lande. Man har valgt den fremgangsmåde at basere udleveringspraksis på vedtagelsen af ensartede love i de enkelte lande, ikke på traktatmæssige bestemmelser. I den danske lov nr. 27, 3. februar 1960 fastlægges betingelserne for og fremgangsmåden ved udlevering af lovovertrædere fra Danmark til Finland, Island, Norge og Sverige. Tilsvarende vil anmodninger om udlevering *til* Danmark kunne imødekommes i henhold til lovgivning i de øvrige nordiske lande. I forhold til de sædvanlige traktatmæssige regler frembyder den her omtalte ordning den praktiske fordel, at sager om udlevering i et vist omfang kan ekspederes ved direkte kontakt mellem politi- eller anklagemyndigheder i de implicerede lande. — Om den særlige jurisdiktionsregel i strfl. § 7, stk. 2, se ovf. § 18.

Også i andre henseender er der skabt særlige muligheder for et praktisk strafferetligt samarbejde mellem de nordiske lande. Vigtigst er reglerne om samarbejde angående *fuldbyrdelse af straffedomme*, hvor man ligesom med hensyn til udlevering er gået den vej at aftale og vedtage ensartet lovgivning i de enkelte lande. Ifølge lov 214, 31. maj 1963 kan der under nærmere angivne betingelser ske fuldbyrdelse i Danmark af domme til bøde, konfiskation og frihedsstraf afsagt i de andre lande, ligesom der her kan anordnes tilsyn i henhold til finsk, islandsk, norsk eller svensk betinget dom eller resolution om prøveløsladelse. Omvendt kan tilsvarende fuldbyrdelse af dansk dom eller resolution finde sted i et af de andre nordiske lande³⁾. Reglerne har ikke obligatorisk karakter, men forudsætter en prøvelse af forholdene i det enkelte tilfælde.

Andre vigtige former for international retshjælp foreligger i det politimæssige samarbejde (navnlig gennem organisationen »Interpol«) og i de regler, der følges ved bevisoptagelse til brug for udlandet i henhold til derom fremsat retsanmodning⁴⁾.

³⁾ En forløber for denne ordning havde man i forholdet mellem Danmark, Norge og Sverige haft siden 1948 med hensyn til fuldbyrdelse af økonomiske retsfølger.

⁴⁾ Om den europæiske retshjælpskonvention af 1959 se bekg. 18, 17. juli 1963.

§ 22.

Folkeretligt og statsretligt begrundede jurisdiktions-undtagelser.**I. Eksterritorialitet.**

Forsåvidt der i henhold til folkeretten tilkommer en person eksterritorialitetsret her i landet, nyder han immunitet overfor enhver art af strafforfølgning og straffuldbyrdelse her, jfr. strfl. § 12, men naturligvis ikke i sit hjemland. Adgangen til nødværge, strfl. § 13, indskrænkes derimod ikke ved angriberens eksterritorialitet.

Som eksterritoriale personer fremhæves: fremmede statsoverhoveder, *diplomater*¹⁾, *troppeafdelinger*²⁾ og krigsskibsbesætninger under kommando, jfr. nærmere de folkeretlige fremstillinger. Det er omtvistet, hvorvidt den diplomatiske immunitet omfatter fremmede legationers tjenerskab af opholdsstatens nationalitet³⁾. Efter dansk retspraksis er der intet til hinder for, at strafforfølgning gennemføres overfor herværende gesandtskabers underordnede kontorphersonale af dansk nationalitet eller danske tjenerskab⁴⁾. Spørgsmålet kan bl. a. have praktisk betydning med hensyn til færdselsforseelser.

Immuniteten er personlig og bundet til den stilling eller det hverv, hvorved den begrundes. Udenforstående personer, der medvirker til en eksterritorial persons strafbare handling, kan altså drages til ansvar efter almindelige regler, og efter immunitetens bortfald ved stillingens ophør antages strafansvar med tilbagevirkende kraft at kunne gøres gældende mod den tidligere eksterritoriale person for hans før eller under immunitetsperioden begåede strafbare forhold, i hvert fald forsåvidt disse har karakter af private (ikke embeds-) handlinger⁵⁾.

¹⁾ Jfr. om diplomaters strafferetlige stilling *Lage Staël von Holstein* i NTfS 1915, s. 126 ff.

²⁾ Om særlige ordninger vedrørende FN-styrker og NATO-styrker se *Ole Espersen*, FN-styrker i retlig belysning, 1965, s. 75 ff, 159 f., 163 f.

³⁾ Se benægtende *Ross*, *Folkeret*, s. 192.

⁴⁾ Jfr. jmt. cirk. nr. 6 af 14. januar 1955.

⁵⁾ Jfr. nærmere *Ross* i *Jus Gentium*, I, 1949, s. 275 ff.

II. *Anden af folkeretten flydende begrænsning.*

Ifølge de ovenfor fremstillede kompetenceregler i strfl. kap. 2, navnlig §§ 8 og 9, vil i en del tilfælde udlændinge kunne drages strafferetligt til ansvar i Danmark for i udlandet begåede handlinger (eller undladelser). Her spiller imidlertid folkeretlige begrænsninger ind. Det må antages, at strfl. § 12 ved sin henvisning til »de i folkeretten anerkendte undtagelser« ikke alene har haft eksteritorialitetsregler for øje, men i det hele har villet underordne kompetenceordningen under folkeretten, idet man har afstået fra at fastlægge dennes til dels usikre regler på dette område i specificerede nationale lovbestemmelser⁶⁾.

Medens folkeretlige spørgsmål vanskeligt kan tænkes at opstå, så vidt strafansvar grundes på territorialprincippet eller rammer udlandshandlinger foretaget af det straffende lands egne statsborgere, gælder der formentlig visse grænser for adgangen til at straffe udlandshandlinger af udlændinge. Det må her kræves, at den strafudøvende stat har en loyal og uomtvistelig interesse i strafforfølgningen, hvilket kun med sikkerhed kan forventes anerkendt, når den strafbare handling er rettet mod væsentlige offentlige interesser i vedkommende stat eller har haft sin virkning umiddelbart i denne (eller i et til dens territorium medregnet fartøj under dens flag)⁷⁾.

III. *Statsretligt begrundede undtagelser.*

Fra straffelovens virkekreds undtages ifølge grundlovens § 13 kongen. Samme ekstrajudicielle stilling har *tronfølgeren* eller *rigsforstanderen*, der fører regeringen i kongens sted, jfr. lov 25, 11. februar 1871 § 7. *Kongehusets medlemmer* er iøvrigt undergivet strafansvar efter almindelige regler, men kan dog ikke retsforfølges ved de almindelige domstole eller være genstand for politimæssige forholdsregler uden kongens tilladelse, jfr. kongelovens artikel 25 og Danske Lov 1-2-1.

Særlige immunitetsregler gælder endvidere for medlemmer

⁶⁾ Jfr. U III, mot. sp. 20 og 26.

⁷⁾ Jfr. f. eks. »Cutting-sagen«, se Ross, Folkeret, s. 201 f. samt Ross, Foighel og Philip, Studiebog i international ret, 1964, s. 209 ff.

af folketinget i henhold til grundlov § 57, idet de til dels værnes mod fængsling og offentlig strafforfølgning (tiltale), dels tilsikres ansvarsfrihed for ytringer i folketinget, medmindre tinget giver sit samtykke til retsforfølgning⁸⁾).

§ 23.

Begrænsninger i strafbarhedsområdet under hensyn til den værnede interesses art.

I. *Kompetencenormer og eksklusivitetsprincip.*

En vis sammenhæng med de i det foregående fremstillede regler om dansk rets kompetencenormer i henhold til strfl. §§ 6—9 har spørgsmålet om begrænsninger i strafbarhedsområdet under hensyn til, hvor den værnede interesse befinder sig, eller hvem den angår. Selvom et forhold omfattes af dansk straffemyndighed under hensyn til handlingens gerningssted eller virkningssted eller ifølge personalitets- eller realprincippet, kan det tænkes, at forholdet er straffrit her i landet, fordi den strafferetlige beskyttelse ifølge vedkommende straffebestemmelse alene er udstrakt til interesser, der befinder sig her i landet (territorial begrænsning af beskyttelsesobjektet) eller angår indlændinge (national begrænsning af beskyttelsesobjektet). I det omfang, hvori sådanne begrænsninger er anerkendt, kan der tales om et beskyttelsesmæssigt *eksklusivitetsprincip*.

Spørgsmålets besvarelse beror på en fortolkning af den enkelte straffebestemmelseres gerningsindhold og hører forsåvidt hjemme i kriminalrettens specielle del. Der kan imidlertid opstilles visse almindelige retningslinier¹⁾).

II. *Beskyttelsesobjekter uden territorial eller national begrænsning.*

Hvor ingen særlige modhensyn gør sig gældende, må straffelovgivningens bestemmelser forstås som i lige grad værnende

⁸⁾ Se Ross, Statsforfatningsret I, s. 361 ff., 366 ff., II, 568 f., Poul Andersen, Statsforfatningsret, s. 97, 294 ff.

¹⁾ Jfr. Goos, II, s. 79 ff., Torp, s. 108 ff., 235 ff., Krabbe, s. 75 ff.

inden- og udenlandske interesser, og det uden hensyn til, hvor godet befinder sig.

Dette hovedsynspunkt gør sig særlig klart gældende, når talen er om angreb på individuelle retsgoder som liv og legeme, personlig frihed, fred, ære, ejendom o.s.v. Der kan naturligvis ikke være tale om, at f. eks. straffelovens manddrabsregler alene skulle have drab af danske statsborgere eller personer, der befinder sig her i landet, for øje.

Grundsætningen om nationalt og territorielt ubegrænset gerningsindhold gennemføres principielt også for de i straffelovens kapitler 17 ff. kriminaliserede angreb på samfundsinteresser uden individuelt angrebsobjekt, se dog om undtagelser nedenfor under III. Trangen til kriminalretlig indskriden er her normalt den samme, hvad enten den strafbare handling umiddelbart er rettet mod inden- eller udenlandske interesser. Dette gælder ikke blot, hvor en særlig international solidaritet i kriminalitetsbekæmpelsen er påkrævet som f. eks. ved falskmøntneri, hvor strafbarheden i lige grad må omfatte angreb på dansk og fremmed pengevæsen, men også ved mere almindelige kriminalitetsformer uden internationalt tilsnit, såsom falsk forklaring for retten, dokumentfalsk, almenfarlige forbrydelser og forbrydelser i familieforhold.

III. Territorielt eller nationalt begrænsede gerningsindhold.

Begrænsning af strafbarheden til angreb rettet mod en her i landet bestående ordning eller mod interesser knyttet til dansk nationalitet kan være begrundet i forskelligartede hensyn af dels politisk, dels kriminalpolitisk og praktisk-teknisk karakter. Disse hensyn gør sig navnlig gældende, hvor *vurderingen* af handlingens strafværdighed bliver en anden eller dog bliver usikker, når handlingen angriber udenlandske interesser, således som tilfældet særlig er med hensyn til politiske forbrydelser mod fremmed magt, eller hvor strafbarheden er knyttet til *særlige sociale eller administrative forudsætninger* eller en *speciel retsanordning*, jfr. forsorgslovgivningens og skattelovgivningens straffebestemmelser, jagt- og fiskerilove o.s.v. Særlige begrænsninger er også indiceret ved eneretslove, hvor beskyttelsen af udenlandske interesser på lige fod med danske

ofte udtrykkelig er *betinget af gensidighed*. Endelig fører de ovenfor nævnte praktisk-tekniske hensyn til som hovedregel at anse hele *bagatel-strafferetten*, som den giver sig udtryk i politivedtægter, præventive love og lignende bestemmelser, som territorielt begrænset.

Et spørgsmål af en vis praktisk betydning er, om færdselslovgivningens straffebestemmelser i nogle tilfælde kan finde anvendelse på handlinger foretaget i udlandet. Formodningen er for, at færdselslovens forbuds- og påbudsnormer alene tilsigter en regulering af færdselen på dansk område og derfor kun kan overtrædes her. Det kan dog antages, at dansk straffemyndighed omfatter motorkørsel i udlandet, når den pågældende kørsel på grund af førerens spirituspåvirkede tilstand eller af andre grunde har været farevoldende og derfor må anses som forkastelig, uanset hvor den foregår²⁾.

Hvad særlig angår forbrydelser mod *borgerlig straffelov*, kan som tilfælde, hvor eksklusivitetsprincippet er gennemført eller har formodningen for sig, nævnes flertallet af de i *strfl. kap. 12—16* (statsforbrydelser m. v.) kriminaliserede forhold³⁾. Ofte fremgår begrænsningen udtrykkelig af lovbestemmelsens formulering, se f. eks. §§ 98 ff. (»den danske stat«), 128 (hvervning »i den danske stat«), 140 (»her i landet lovligt bestående religionssamfund«). Men begrænsningen kan også fremgå indirekte af bestemmelsens sammenhæng og de ovenfor anførte betragtninger. Visse statsforbrydelser m. v. har dog et gerningsindhold, der udtrykkelig angår eller medomfatter angreb på udenlandske interesser (som det har særlig dansk interesse at varetage), jfr. således §§ 99 og 102 (beskyttelse af forbunds-fælle), 110 d (angreb på fremmed statsoverhoved eller sendebud), 110 e (forhånelse af fremmed nation), 132 (benyttelse af kendetegn eller dragt, som er forbeholdt dansk eller fremmed myndighed m. v.).

Som tilfælde, hvor straffelovens bestemmelser *udenfor ka-*

²⁾ Jfr. J. M. Hertz i NKÅ 1961, s. 129–31, bl. a. om utrykte fældende domme for spirituskørsel i udlandet. – Se endv. Karl Lous i NTfK 1960, s. 346 f., Lars Öhrbom og Bjarne Frandsen i NTfK 1961, s. 79 ff. samt om svensk praksis Hans Thornstedt i SvJT 1966, s. 511 ff.

³⁾ Jfr. f. eks. ad § 119 JD 1957, s. 94.

pitlerne 12–16 må fortolkes som alene havende forhold her i landet for øje, kan nævnes en lang række lovovertrædelser, som regel af mindre alvorlig karakter, der forudsætter krænkelse af en udenfor straffeloven liggende særlig retsanordning⁴⁾ eller en forud af dansk myndighed givet advarsel, tilhold eller lign.⁵⁾. I enkelte tilfælde fremgår en vis begrænsning direkte af lovbestemmelsens indhold⁶⁾.

Som tidligere omtalt (ovenfor i § 18, II) udvides i de her omhandlede tilfælde, hvor retsbeskyttelsen i den danske stat forudsætter en særlig tilknytning af den værnede interesse til denne, dansk strafferets kompetence ifølge realprincippet til udlandshandlinger, hvorved interessen krænkes, jfr. strfl. § 8, stk. 1, nr. 1 i slutningen.

⁴⁾ Jfr. strfl. §§ 191, 192, 203, 204, 296, stk. 1, nr. 3, 301, 302. Herhen hører formentlig også §§ 161–63, cfr. dog *Krabbe*, s. 77.

⁵⁾ Jfr. strfl. §§ 197, 198, 199, 229, stk. 4, 236, 265.

⁶⁾ Se således § 266 b (grupper af den danske befolkning), 295 (på søterritoriet), jfr. tildels også § 165.

Kapitel V.

STRAFFELOVENS VIRKEOMRÅDE I TID

§ 24.

Straffeloves ikrafttræden og ophør¹⁾.

Om tidspunktet for straffeloves *ikrafttræden* gælder den almindelige regel i lov 25. juni 1870 § 3, hvorefter lov eller anordning, forsåvidt den ikke indeholder nogen herfra afvigende bestemmelse, træder i kraft ugedagen efter den dag, da det nummer af Lovtidende, hvori den bekendtgøres, er udgivet. Bestemmer den pågældende retsforskrift, at den træder i kraft »straks«, må dette formentlig forstås således, at den træder i kraft straks ved dens bekendtgørelse, ikke allerede ved dens udfærdigelse (stadfæstelse)²⁾. Ikrafttrædelsen regnes i almindelighed fra ikrafttrædelsesdagens begyndelse.

At en lov er trådt i kraft betyder, at dens bestemmelser fra nu af skal anvendes af myndighederne. Et herfra forskelligt spørgsmål er, om loven finder anvendelse på handlinger begået forud for dens ikrafttræden. I almindelighed vil lovens ikrafttræden være det skæringstidspunkt, som afgør, om en handling falder under lovens område. Det kan dog forekomme, at der gives loven »tilbagevirkende kraft« på handlinger begået før dens ikrafttræden. Om de særlige regler og hensyn vedrørende straffeloves tilbagevirkende kraft henvises til fremstillingen i det følgende.

¹⁾ Jfr. herved Poul Andersen, Forvaltningsret, 4. udg., s. 20 ff., Ross, Statsforfatningsret, 2. udg., I, s. 342 ff., L. Nordskov Nielsen i Juridisk Grundbog, s. 47 ff.

²⁾ Ved administrativ forskrift kan et ikrafttrædelsestidspunkt, der medfører tilbagevirkning af en skærpende straffebestemmelse, ikke fastsættes uden udtrykkelig hjemmel i lov, jfr. strfl. § 3.

Hvad angår strfl. 1930, fastsattes dennes ikrafttrædelsesdato i henhold til den særlige bestemmelse i ikrafttrædelseslovens § 1 til den 1. januar 1933³⁾.

Også om straffeloves *ophør* gælder de for lovophør i almindelighed antagne regler. En stiltiende ophævelse ved desvetudo er ikke udelukket. Angående spørgsmålet om en udløbet eller ophævet straffebestemmelses anvendelse på handlinger foretaget, medens den var gældende, henvises til bemærkningerne nedenfor § 27.

Ved straffelovens ikrafttrædelseslov ophævedes udtrykkelig en række ældre love og enkelte lovbestemmelser, lovens §§ 2 og 3, stk. 1, og hertil føjedes i § 3, stk. 2, en almindelig klausul om ophævelse af, hvad der i øvrigt måtte være stridende mod indholdet af borgerlig straffelov og ikrafttrædelsesloven. Efter denne bestemmelse er visse ældre strafferetlige særbestemmelser, der ikke direkte strider mod straffeloven, jfr. dennes § 2, men som dog afviger fra dens almindelige principper, opretholdt; se *Lucas* i Seks Foredrag, U 1932 B, Tillæg, s. 3 ff., *Krabbe*, s. 748 ff.

§ 25.

Forholdet mellem ny og ældre straffelov med henblik på straf.

I. Den intertemporale strafferets udgangspunkter.

Den del af strafferetten, der angår kompetenceforholdet mellem ny og ældre straffelov, betegnes som *intertemporal strafferet*. Man møder i teori og lovgivning to udgangspunkter for løsningen af de herhen hørende konflikter. Efter det ene er *gerningstidens lov*, efter det andet *på dømmelsestidens lov* principielt anvendelig.

I forhold til hvert af de nævnte udgangspunkter antages som regel modifikationer, der fører de to modsatte opfattelser til praktisk nær de samme resultater. Tilhængere af teorien

³⁾ Om senere større ændringslove til strfl. bemærkes, at lovene af 31. maj 1961 og 4. juni 1965 begge ifølge udtrykkelige bestemmelser trådte i kraft den 1. juli de pågældende år efter at være bekendtgjort i Lovtidende henholdsvis den 12. juni og 14. juni. For så vidt angår visse bestemmelser om prøveløsladelse, satte 1965-loven dog et senere ikrafttrædelsestidspunkt (1. oktober).

om gerningstidens lov erkender således i almindelighed, at der ud fra eftergivelses-, billigheds- eller lignende synspunkter bør gives den ny lov tilbagevirkende kraft, hvis den er formildende. Norsk og svensk strafferet, som bygger på gerningstidens lov, følger de her anførte synspunkter. Omvendt antager tilhængere af teorien om anvendelse af pådømmelsestidens lov, at denne dog ikke må anvendes med tilbagevirkende (retroaktiv) kraft, hvis den er skærpende, hvilket resultat begrundes med hensynet til at beskytte borgerne mod statsmagts vilkårlighed.

Den danske strfl. har sluttet sig til princippet om *pådommelsestidens lov* som afgørende for spørgsmål om strafbarhed og straf, dog med det væsentlige forbehold, at afgørelsen *ikke derved må blive strengere* end efter den ældre lov, § 3, stk. 1. Det følger af bestemmelsen, at den ny lov må finde anvendelse i tilfælde, hvor strafbarhedsbetingelser og -følger er uændrede.

Love, der er givet efter handlingens foretagelse, men som er trådt ud af kraft før den endelige påkendelse — såkaldte *mellemlove* — er som regel uden betydning ifølge strfl. § 3, der kun giver valg mellem gerningstidens og pådømmelsestidens lov. En undtagelse fra denne regel må dog formentlig anerkendes med henblik på tilfælde, hvor forældelse eller anden form for strafophør er indtrådt ifølge mellemloven⁴).

I det følgende skal forbeholdsklausulens regel om anvendelse af den *mildere bestemmelse i tilfælde af konflikt* nærmere behandles. Om lovændring efter pådømmelsen se nedenfor under VI.

II. Hvornår lovovertrædelsen anses begået.

Med henblik på tilfælde, hvor straffebestemmelser er blevet ændret, kan det undertiden have væsentlig betydning at fastslå, hvornår en handling i denne relation skal anses som »foretaget« (jfr. § 3: »handlingens foretagelse«).

Der er i teorien overvejende enighed om, at det er tidspunktet for den forbryderiske *virksomhed*, ikke for dens *virkning*, der er afgørende for, om den skal anses begået under den ældre

⁴) Jfr. for norsk rets vedkommende *Skeie*, I, s. 232, men tvivlende overfor dette resultat *Andenæs*, s. 511.

eller ny lov. Dette synspunkt er også lagt til grund i strfl. 1930. En analogisk overførelse af § 9, således at der tillige kan tages hensyn til virkningen, er ikke tilstedelig. Den ledende, ganske vist noget fiktive, betragtning er, at lovovertræderen ikke bør kunne straffes strengere end i henhold til den lov, han kunne have kendskab til, da han handlede.

Er den strafbare virksomhed *delvis begået før, delvis efter den ny lovs ikrafttræden*, er den ny lov anvendelig på hele virksomheden, hvis den iøvrigt må betragtes som en enhedsforbrydelse, jfr. ovenfor § 3, V, om tilstands- og vedvarende forbrydelser m.v.⁵⁾). Strafbare forhold bestående i *undladelse* kan først anses afsluttet ved tidspunktet for handlepligtens ophør⁶⁾).

Har gerningsmanden efter forbrydelsens fuldbyrdelse under gammel lov foretaget en i forhold til fuldbyrdelsen *akcessorisk virksomhed* under den ny lov, f. eks. afhændet stjalne koster, bringer dette ikke hovedforholdet ind under den ny lovs strengere bestemmelser. Men der kan eventuelt pådrages selvstændigt ansvar for den akcessoriske virksomhed efter den ny lov, nemlig hvis denne er blevet kriminaliseret efter en strengere målestok end hovedforbrydelsen efter den ældre ret. Jfr. *Torp*, s. 162.

Ved *fleres samvirken* til en forbrydelse må hver enkelts forhold tidsmæssigt bedømmes særskilt. Efter dette princip skulle f. eks. anstifteren ikke kunne rammes af nogen strengere straffebestemmelse end gældende på anstiftelsens tid, selv om han har vidst eller regnet med, at den anstiftede person først iværksatte forbrydelsen under den ny lov, jfr. *Goos*, I, s. 361 ff., *Torp*, s. 161 f. Dette resultat modificeres dog ved, at anstifteren (eller andre meddelagtige) kan drages til ansvar efter den ny lov for den under denne udviste passivitet, såvidt den er strafbar efter reglerne om egentlige og uegentlige undladelsesforbrydelser, ovenfor § 4, VII.

III. Konkret totalbedømmelse.

Hvilken af to i betragtning kommende love der giver det for den sigtede gunstigste resultat, må bero på en *konkret bedømmelse af samtlige for strafresultatet relevante omstæn-*

⁵⁾ Jfr. VLT 1934, s. 382, *Skeie*, I, s. 232–33; cfr. afvigende *Goos*, I, s. 365.

⁶⁾ Jfr. *Andenæs*, *Unnlatelse*, s. 493 ff.

digheder, således at denne bedømmelse i sin helhed foretages enten efter den ene eller den anden af de pågældende love. Fordelagtigere regler i den ene, f. eks. med hensyn til afgrænsningen af det strafbares område, kan altså ikke kombineres med fordelagtigere regler i den anden, f. eks. med hensyn til straffølgens fastsættelse. Der må træffes et valg mellem de to lovkomplekser med de dertil knyttede forudsætninger. *Utilladelig lovcombination* foreligger altså, hvis man ved sammensætning af regler fra hver af lovene stiller den sigtede gunstigere, end han har krav på at blive bedømt efter nogen af lovene⁷⁾.

Det følger af det anførte, at der ikke ensidigt kan lægges vægt på, hvilken af lovene der har den mildeste strafferamme, specielt det laveste *maksimum*. Det er den konkrete bedømmelse, ikke den abstrakte strafferamme, det kommer an på.

Fører den ene lov i modsætning til den anden til *frifindelse eller strafbortfald*, er det utvivlsomt, at den førstnævnte må komme til anvendelse. Men ved gennemførelsen af denne regel kan det være tvivlsomt, om en (kun) i den ældre lov hjemlet strafophørs- eller bortfaldsgrund skal være realiseret inden den ny lovs ikrafttræden. Den rigtigste løsning er formentlig at betragte det efterfølgende forhold som materielt således sammenknyttet med den strafbare handling, at det indgår under samme tidsmæssige bedømmelse som dette. Gerningsmanden har ifølge den lov, hvorunder han har handlet, en adgang til at undgå straf ved et efterfølgende forhold, og det er efter princippet i strfl. § 3 rimeligt, at han bevarer denne adgang også under den ny lov⁸⁾.

Ved afgørelsen af, hvorvidt det ene eller det andet af to mulige strafresultater er det mindst strenge, må i tvivlstilfælde kunne anlægges et ret frit skøn.

⁷⁾ Princippet om utilladelig lovcombination antages dog ikke at være til hinder for, at principal straf fastsættes efter den ene, subsidiær straf efter den anden lov. Det samme gælder fastsættelse af straf og andre retsfølger.

⁸⁾ Cfr. afvigende U 1941, s. 645 (Ø), (bestemmelsen i strfl. 1866 om bortfald af straf for underslæb på grund af beløbets inddækning fandtes ikke at kunne anvendes, bl. a. fordi inddækningen først var sket efter ikrafttrædelsen af strfl. 1930, der har ophævet denne bestemmelse), jfr. også VLT 1933, s. 80.

I almindelighed må hæftestraf anses for strengere end bødestraf og fængselsstraf for strengere end hæftestraf, jfr. forudsætningen i strfl. § 90, stk. 3. Men regelen er ikke absolut. En meget stor bøde må efter omstændighederne betragtes som strengere end en ganske kortvarig frihedsstraf.

Ved spørgsmål om frihedsberøvelser, der formelt karakteriseres som straf, men som reelt overvejende har karakter af opdragelses- eller lægeligt præget behandling, kan der vanskeligt arbejdes med et gunstighedskriterium i sammenligning med rene strafformer, og der kan i hvert fald ikke udelukkende lægges vægt på frihedsberøvelsens varighed. Hensyn må snarere tages til foranstaltningens gavnlighed for den pågældende. Det antages af *Andenæs*, s. 512, at der eventuelt kan tages hensyn til udtalelser fra tiltalte om, hvad han anser for det gunstigste resultat.

IV. Særligt vedrørende nye regler om påtale, forældelse, sammenstød og gentagelse.

A. Påtaleregler.

Blandt spørgsmål, der har givet anledning til tvivl om intertemporale reglers anvendelse, kan først nævnes spørgsmålet om tilbagevirkning af nye påtaleregler. Den overvejende opfattelse i nordisk teori går ud på, at påtalebetingelser i denne relation må anses som materielle strafbarhedsbetingelser og derfor omfattet af princippet om ikke-retroaktion af skærpende bestemmelser. Denne opfattelse går videre ud på, at regler om ubetinget offentlig påtale må anses for strengere end regler om privat påtale eller betinget offentlig påtale, medens det i forholdet mellem de to sidstnævnte påtaleformer næppe kan stateres, at den ene er ugunstigere for den anklagede end den anden⁹⁾.

Det er dog tvivlsomt, om antagelsen af påtalebetingelsers materielretlige karakter er rigtig¹⁰⁾. Selv om dette er tilfældet, er det ikke givet, at overgang fra privat eller betinget offentlig påtale til ubetinget offentlig påtale kan betegnes som en skærpelse. Den nu gældende, i vidt omfang praktiserede adgang til påtalefrafald kan efter omstændighederne stille den af straf-
forfølgning truede gunstigst i sager, der er undergivet offentlig

⁹⁾ Jfr. *Goos*, I, s. 373 ff., *Torp*, s. 181 ff., *Krabbe*, s. 118–19.

¹⁰⁾ Se herimod *Hurwitz*, *Strafferetsplejen*, 3. udg., s. 20 f.

påtale uden begæring. Hertil kommer, at der i sager, som er henvist til privat forfølgning, nu er en almindelig adgang for anklagemyndigheden til at intervenere med offentlig påtale, jfr. rpl. § 725, stk. 3. At sådan intervention som regel ikke kan ske i sager, der er undergivet betinget offentlig påtale, må anses begrundet i et særligt hensyn ikke til gerningsmanden, men til den forurettede. Det i strfl. § 3 udtalte ikke-retroaktionsprincip er imidlertid alene dikteret af hensynet til at beskytte den sigtede mod vilkårlighed. Realt kan der næppe anføres nogen afgørende grund mod at lade de til enhver tid gældende påtale-regler komme til anvendelse på en endnu bestående påtale-adgang¹¹⁾, ligesom det også iøvrigt må antages at være det almindelige princip, at den ved sagens rejsning og pådømmelse gældende proceslovgivning finder anvendelse.

B. *Forældelse*¹²⁾.

Nye regler, der udvider adgangen til forældelse eller forkorter en gældende forældelsesfrist¹³⁾, har tilbagevirkende kraft på forhold begået under den ældre lov¹⁴⁾. Det følger dog af princippet om utilladelig lovcombination, at de nye gunstigere forældelsesregler kun finder anvendelse på forhold, der bedømt i henhold til den nye lovs straffebestemmelser opfylder dens forældelsesbetingelser¹⁵⁾. På sådanne forhold anvendes den nye forældelsesregel, som om den havde været gældende allerede ved forholdets begåelse.

Meget taler dog for efter forholdets natur at antage en med norsk strfl. § 3, stk. 3, stemmende begrænsning, hvorefter den nye forældelsesregel ikke kommer i betragtning, når lovlig forfølgning er påbegyndt i

¹¹⁾ Med det anførte stemmer afgørelsen i HRT 1866, s. 562.

¹²⁾ Goos, I, s. 383 ff., *Torp*, s. 177 ff.

¹³⁾ Eller iøvrigt letter adgangen til forældelse, f. eks. ved at stille skærpede betingelser med hensyn til afbrydelseshandlingen.

¹⁴⁾ Jfr. f. eks. U 1933, s. 557 (Ø.), U 1939, s. 645 (Ø.), VLT 1940, s. 84.

¹⁵⁾ På forhold, der ikke opfylder disse betingelser, må det være udelukket at anvende den ny lovs forældelsesregel også i den modificerede form, at der alene tages hensyn til den tid, der er forløbet efter den ny lovs ikrafttræden, jfr. *Torp*, s. 180-81, men afvigende Goos, I, s. 393 f.

henhold til gerningstidens lov før den ny lovs ikrafttræden, jfr. VLT 1934, s. 67. — Er forfølgning ikke påbegyndt før den ny lovs ikrafttræden, kommer dennes kortere forældelsesfrist til anvendelse. Drejer det sig om kortere frist for privat påtale eller påtalebegæring, burde den nye frist dog først begynde at løbe fra lovens ikrafttræden, jfr. således norsk strfl. § 3, stk. 4. Om en sådan modifikation uden positiv lovhjemmel tor antages ved fortolkning af dansk strfl. § 3, stiller sig som tvivlsomt.

Omvendt er det klart, at en bestemmelse, der ophæver eller indskrænker en bestående adgang til forældelse eller forlænger forældelsesfristen¹⁶⁾, ikke har tilbagevirkende kraft til ugunst for en lovovertræder, hvis strafansvar er bortfaldet ved forældelse i henhold til den på gerningstiden gældende lov.

Om det samme gælder i tilfælde, hvor en forældelsesfrist i henhold til gerningstidens lov er løbende, men forældelse endnu ikke indtrådt, da den nye lovs strengere regler træder i kraft, har været omtvistet i dansk teori. I tilslutning til *Torp*¹⁷⁾ må spørgsmålet vistnok besvares bekræftende. En indskrænkning af forældelsesadgangen efter det strafbare forholds begåelse rummer en skærpelse af det samlede kompleks af de på forholdet anvendelige strafferetlige bestemmelser.

C. Sammenstød (flerhed af forbrydelser).

Nye mildere sammenstødsregler, f. eks. regler, hvorved tidligere bestemmelser om absolut kumulation af de for hver af flere forbrydelser forskyldte straffe afløses af bestemmelser om strafabsorption eller modereret kumulation, se om disse begreber nærmere nedenfor i læren om sammenstød, har principielt tilbagevirkende kraft, men princippet gennemførelse volder visse teoretiske og praktiske vanskeligheder.

1) Er samtlige de til påkendelse foreliggende forhold begået under den ældre lov, taler praktiske hensyn for at bedømme dem alle enten efter den gamle eller efter den nye lov inklusive vedkommende lovs sammenstødsbestemmelser og vælge det

¹⁶⁾ I klasse hermed må muligvis stilles lempede betingelser med hensyn til de skridt, der er fornødne til fristens afbrydelse, jfr. herved U 1936, s. 816 (Ø.).

¹⁷⁾ S. 178, cfr. derimod Goos, I, s. 383.

gunstigste helhedsresultat¹⁸⁾). Den overvejende opfattelse går dog ud på, at hver enkelt lovovertrædelse må vurderes for sig og altså bedømmes efter den lov, der giver det mildeste resultat¹⁹⁾). Ifølge denne opfattelse kan det tilfældige sammenfald af flere lovovertrædelser til påtale under eet ikke bevirke, at de alle bedømmes efter samme lov. Ved gennemførelsen af dette enkeltvurderingsprincip er det imidlertid omtvistet, hvorledes sammenstødsreglerne skal anvendes. I dansk teori har det været den almindelige opfattelse, at vurderingen af hvert enkelt forhold måtte ske under hensyntagen til den vægt, vedkommende lov tillagde lovovertrædelsen i sammenstød med andre²⁰⁾). Men dette synspunkt er sikkert praktisk uigennemførligt. Mere praktikabelt og formentlig ikke stridende mod reglerne for tilladelig lovcombination vil det være at henføre hvert af de begåede forhold under den lov, der efter en isoleret bedømmelse bør finde anvendelse, og derefter anvende den lovs sammenstødsberegning, der giver det mildeste resultat.

2) Hvis en eller flere af de til påkendelse foreliggende lovovertrædelser er begået efter den ny lovs ikrafttræden, den eller de andre forinden dette tidspunkt, må det formentlig være udelukket at anvende den ældre lovs bestemmelser på de efter dens ophør begåede forhold. For de øvrige forholds vedkommende må valget mellem ny og gammel lov træffes på samme måde som angivet under 1). Sammenstødsberegningen må i de her omtalte tilfælde vistnok altid ske efter den nye lovs konkurrenceregler.

D. Gentagelse.

Strfl. § 5 indeholder den regel, at retsafgørelser i henhold til ældre lov har gentagelsesvirkning på forhold begået efter den nye lov efter de i denne indeholdte regler om gentagelse. Dette gælder, selv om ingen gentagelsesvirkning var knyttet til afgørelsen efter den gamle lov. Herved anses princippet om ikke-retroaktion af skærpende bestemmelser ikke for fraveget,

¹⁸⁾ Jfr. således *Krabbe*, s. 118.

¹⁹⁾ Jfr. bl. a. *Agge*, *Straffrätt*, I, 1944, s. 116.

²⁰⁾ Jfr. *Goos*, I, s. 394 ff., 404 ff.

da den strengere gentagelsesstraf er betinget af, at nyt strafbart forhold begås efter den ny lovs ikrafttræden.

Bedømmelsen af, hvorvidt betingelserne for gentagelsesstraf er tilstede, sker helt igennem efter den ny lovs regler, idet den ældre afgørelse »kommer ... i betragtning ... lige med afgørelser efter den lov, i henhold til hvilken den foreliggende (senere) handling bedømmes«, strfl. § 5.

De i henhold til den ældre lov trufne afgørelser skal tages i betragtning »efter deres indhold«. Det er herefter en betingelse, at det begåede forhold ved den trufne afgørelse er blevet subsumeret under et forbrydelsesbegreb, som omfattes af den ny lovs regler om gentagelsesvirkning. Om den bedømt efter den nye lov skulle have været subsumeret under den strafbestemmelse, der betinger gentagelsesvirkning, er ligegyldigt. Er der i den ny lov foreskrevet forhøjet straf for stigende gentagelse, kan den ældre afgørelse ikke komme i betragtning som grundlag for gentagelsesstraf med nogen højere grad af gentagelse, end den selv har statueret. Den ældre afgørelse er imidlertid kun bindende i negativ retning, således at den ikke kan lægges til grund for gentagelsesvirkning udover sit indhold. I positiv retning kan den tilsidesættes, således at den trods sit indhold ikke medfører gentagelsesvirkning (eller forhøjet gentagelsesvirkning), hvis den må anses for urigtig efter den lov, hvorunder den blev truffet²¹).

Regelen i strfl. § 5 omfatter ikke blot domme, men også bødeforelæg og bøvedtagelser, der i medfør af rpl. §§ 931 og 936 har gentagelsesvirkning.

Hvorvidt den ny lovs gentagelsesregler har tilbagevirkende kraft i den forstand, at de får indflydelse på straffen for gentaget forbrydelse begået under den ældre lov, afhænger af den almindelige regel i strfl. § 3, stk. 1, hvorefter mildere, men ikke strengere gentagelsesregler vil finde anvendelse på tidligere begåede forhold.

V. Nye straffuldbyrdsregler.

Ændrede bestemmelser om straffuldbyrdsen omfattes ikke af regelen i strfl. § 3 om, at der ikke må gives skærpende be-

²¹) Jfr. Hurwitz, Strafferetsplejen, 3. udg., s. 561.

stemmelser tilbagevirkende kraft. Hensynet til at skabe retssikkerhed mod misbrug af straffesystemet taler principielt for også at udelukke tilbagevirkning gennem skærpelse af strafarterne. Men praktiske modhensyn, herunder navnlig vanskeligheder ved en jævnføring mellem forskellige strafarters strenghed og vanskeligheden eller umuligheden af at opretholde anstalter og institutioner til udståelse af i øvrigt afskaffede strafarter, har her som regel ført til en opgivelse af non-retroaktionsprincippet. Herved kommer det også i betragtning, at faren for magtmisbrug overfor bestemte grupper af personer er ringere ved ændringer i strafartsystemet. Disse har i almindelighed en generel karakter og er stadig gået i mildnende eller specialpræventivt mere hensigtsmæssig retning. At der dog kan forekomme tilfælde, hvor det virker formalistisk at opretholde non-retroaktion med hensyn til straffens størrelse og plads indenfor strafarterne, men ikke med hensyn til selve disses udformning, synes ubestrideligt.

Ifølge det anførte kan der efter en ny lovs ikrafttræden kun anvendes strafarter, som har hjemmel i eller er opretholdt ved denne, jfr. ikrafttrædelseslov § 7. Det er blevet antaget²²⁾, at man herved må respektere de ved den ny lov fastsatte minima for strafarterne, selv om frihedsberøvelsens varighed derved bliver længere, end tilfældet ville være efter den lov, hvorunder lovovertrædelsen er begået. Rigtigheden af denne antagelse må dog betragtes som tvivlsom, og der synes i hvert fald ikke grund til at gennemføre den med hensyn til bødestraf.

VI. Ændringer i straffelovgivningen efter pådømmelsen.

Skæringspunktet for muligheden af den nye lovs tilbagevirkende kraft er ifølge strfl. § 3, stk. 1, handlingens »påkendelse«. Der sigtes herved til den endelige påkendelse²³⁾. Denne

²²⁾ Jfr. Krabbe, s. 115, 212, cfr. dog Lucas, U 1932 B, Tillæg, s. 12.

²³⁾ Jfr. U III, mot. sp. 12, der betegner dette som selvfølgeligt, cfr. dog den afvigende regel i norsk strfl. § 3, stk. 2. – Endelig påkendelse foreligger, når en truffet afgørelse kun kan anfægtes ved genoptagelse eller ekstraordinær appel, se Hurwitz, Strafferetsplejen, 3. udg., s. 355. Er anke tilstedt, kan dog først ankeinstansens afgørelse anses som den endelige påkendelse.

grænse er praktisk påkrævet. Det ville føre for vidt, om samtlige efter den ældre lov afsagte, men endnu ikke fuldt ud fuldbyrdede straffedomme skulle tages op til fornyet retsbehandling med henblik på de ofte indviklede intertemporale retsspørgsmål. Anderledes ligger forholdet i de undtagelsestilfælde, hvor der er dømt for et forhold, hvis strafbarhed helt er bortfaldet ved den nye lov, jfr. herom nedenfor § 27.

Kommer idømt straf til udståelse under en lov, der har indført nye straffuldbyrdesregler, må som tidligere nævnt disse finde anvendelse. En omsætning til ny strafart kan da blive nødvendig, se overgangsbestemmelser herom ved strfl. 1930's ikrafttræden i ikrafttrædelseslov § 10.

§ 26.

Forholdet mellem ny og ældre straffelov med henblik på andre retsfølger end straf.

I. Principielle synspunkter.

Princippet om ikke-retroaktion af skærpende bestemmelser er udviklet på et tidspunkt, da alene *straffølger* spillede en væsentlig rolle i kriminalretten. For andre retsfølgers vedkommende fandtes princippet i almindelighed ikke anvendeligt. Man havde her særlig sikkerhedsforanstaltninger overfor utilregnelige lovovertrædere for øje. For disses vedkommende måtte farligheden, som den bedømtes ved påkendelsestiden, være afgørende. Synspunktet generaliseredes til at gælde alle retsfølger.

Med den udvikling af reaktionssystemet, der har fundet sted i nyere tid, kan en så ensartet løsning af spørgsmålet ikke være rigtig. Der må sondres mellem forskellige arter af retsfølger.

Efter forholdets natur ville det være rigtigt i første række at bygge denne sontring på, hvorvidt retsfølgerne har en straf-lignende karakter eller ej. I hvert enkelt tilfælde måtte dernæst undersøges, hvorvidt de reale grunde, der ligger bag non-retroaktionsprincippet, gør sig gældende med en sådan styrke, at princippet også burde gennemføres med hensyn til vedkom-

mende retsfølge. En sådan principiel undersøgelse de lege ferenda kan dog ikke foretages her. Fremstillingen i det følgende angår gældende ret, der vel i store træk, men dog ikke fuldtud har gennemført rationelle regler på det behandlede område.

II. Retsfølgebestemmelser, der lægger vægt på pådømmelses- og gerningstidens lov.

Af strfl. § 4, stk. 1 og 2, fremgår, at spørgsmålet om anvendelse af andre retsfølger end straf principielt skal afgøres efter den lovgivning, som er gældende ved handlingens påkendelse. Der er imidlertid herved sondret mellem to grupper af tilfælde. For så vidt angår de i § 4, stk. 1, opregnede retsfølger, skal der *alene* ses på indholdet af de ved pådømmelsen gældende regler (nedenfor under III). Med hensyn til andre retsfølger end de i stk. 1 nævnte gælder ifølge stk. 2, at sådanne retsfølgers anvendelse er betinget af, at de også var hjemlede ved lovgivningen på gerningstiden.

Da den sidstnævnte regel omfatter alle de retsfølger, som ikke udtrykkelig er nævnt i stk. 1, kan den med en vis føje betegnes som den intertemporalretlige hovedregel om andre retsfølger end straf. Den vil bl. a. omfatte specielle retsfølger, der er hjemlet ved bestemmelser i særlovgivningen, jfr. strfl. § 2.

Regelen i stk. 2 om, at retsfølgen også skal have hjemmel i gerningstidens lov, gælder efter sin ordlyd, hvadenten der er tale om en for den pågældende mere eller mindre indgribende retsfølge, men den har dog, hvad der også fremgår af sammenhængen med § 4, stk. 1, særlig haft tilfælde for øje, hvor retsfølgen er nært beslægtet med egentlige strafindgreb. Særlig har det været meningen at udelukke skærpende retroaktion ved idømmelse af *arbejdshus* og *sikkerhedsforvaring*, der jo formelt falder udenfor strafbegrebet og derfor ikke omfattes af tilbagevirkningsreglerne i strfl. § 3.

Konfiskation, som oprindeligt henhørte under stk. 1, omfattes nu af hovedregelen i stk. 2, således at der med hensyn til denne retsfølge, som kan være pønalt præget, skal tages hensyn også

til de på gerningstiden gældende regler¹⁾. — Om *frakendelse af rettigheder* henvises til bemærkningerne nedenfor under III.

III. *Retsfølgebestemmelser, der alene lægger vægt på pådommelsestidens lov.*

Ifølge strfl. § 4, stk. 1, afgøres det efter den ved handlingens påkendelse gældende lovgivning, hvorvidt den strafbare handling skal medføre retsfølger af sådan art som nævnt i §§ 56—61 (betingede domme), 70—73 (foranstaltninger overfor psykisk unormale personer, afholdspålæg, drankeranstalt) og 79 (rettighedsfortabelse).

Henvisningen til §§ 56—61 om *betingede domme* må formentlig, skønt det kan være reelt betænkeligt, forstås således, at betingelserne for, at det (allerede efter gerningstidens lov) strafbare forhold kan undergives betinget dom, afgøres efter påkendelsestidens lov²⁾, hvad enten denne med hensyn hertil har en videre eller snævrere adgang end den ældre lov. Endvidere må den nye lovs regler om prøvetid, tilsyn og andre vilkår komme til anvendelse. Spørgsmål om straffastsættelse må derimod afgøres efter reglerne i strfl. § 3, og udmålingen kan altså ikke blive strengere end hjemlet ved gerningstidens lov³⁾.

Med hensyn til *rettighedsfortabelse* stiller det sig tvivlsomt, hvor langt § 4, stk. 1, ved sin henvisning til § 79 kan siges at have strakt det princip, at alene domstidens lov er afgørende. Man kunne læse ordene »retsfølger af sådan art som i ... § 79 nævnt« som generelt omfattende alle regler (i straffelov eller særlove) om fortabelse af rettigheder som følge af straf, i hvert fald hvor den har karakter af rettighedsfrakendelse ved dom. Såfremt al rettighedsfrakendelse var båret af fareafværgende formål (jfr. §§ 78—79), ville en sådan fortolkning være i god overensstemmelse med de bag § 4, stk. 1, liggende synspunkter.

¹⁾ Jfr. Betænkning 355/1964, s. 20.

²⁾ Cfr. afvigende *Krabbe*, s. 121.

³⁾ Det må antages, at nye, for domfældte ugunstigere bestemmelser vedrørende betingelserne for, at den udsatte straf kan komme til fuldbyrdelse, har tilbagevirkende kraft på betingede domme afsagt under den ældre lov, jfr. herved U 1936, s. 816 (Ø.) og *Lucas* i U 1932 B, Tillæg, s. 13.

Imod fortolkningen taler imidlertid, at regler om rettighedsfortabelse kan have et mere eller mindre udtalt straffende formål. Reale grunde kan derfor tale stærkt for at antage et snævert område for reglen i § 4, stk. 1, således at bestemmelsen — i overensstemmelse med ordlyden — alene omfatter rettighedsfrakendelse, der ligger indenfor området af § 79. Det er formentlig uundgåeligt, at en pønalt farvet skærpelse af betingelserne i § 79 ville få tilbagevirkende kraft, medmindre man ved den nye lov udtrykkelig udelukkede dette.

Udenfor § 4 falder formentlig rettighedsfortabelse, som ikke udgør en ved dom pålagt retsfølge, men indtræder i henhold til generelle retsregler, der tillægger afsagte straffedomme af et vist indhold en diskvalificerende virkning. Love herom må efter deres ikrafttræden anvendes også på tidligere afsagte domme, medmindre der udtrykkelig gøres en begrænsning i deres rækkevidde (jfr. f. eks. lov 88, 15. marts 1939 § 52, stk. 2, 2. pkt.).

§ 27.

Virker straffebestemmelser ophør retroaktivt?

I. Anvendelse af det almindelige tilbagevirkningsprincip.

Princippet i strfl. § 3 om benyttelse af påkendelsestidens mildere vurdering kommer naturligvis også til anvendelse, når der er sket en *sådan ændring i lovgivningen, at det under den gamle lov strafbare gerningsindhold ikke længere anses for strafbart*.

I sådanne tilfælde er der endog hjemmel for at lade *den allerede idømte, men endnu ikke fuldt udståede straf eller retsfølge* bortfalde, jfr. strfl. § 3, stk. 2, § 4, stk. 3. Det vil her som regel være en så simpel sag at konstatere den efter den nye lov hjemlede straffrihed¹⁾, at det ville være urimeligt at nægte tilbagevirkning på grund af de praktiske vanskeligheder,

¹⁾ Straffbarhedens bortfald kan i utvivlsomme tilfælde konstateres af de straffuldbyrdende myndigheder, der da umiddelbart bør løslade den pågældende. Den dømte kan dog altid forlange, at spørgsmålet afgøres ved retskendelse, se strfl. § 3, stk. 2, og efter omstændighederne bør de straffuldbyrdende myndigheder af egen drift indbringe spørgsmålet for retten.

der ellers taler mod tilbagevirkning efter endelig påkendelse, ligesom det i sådanne tilfælde ville virke særlig ubilligt, om en straffuldbyrdelse eller udståelse af anden retsfølge skulle påbegyndes eller fuldføres. Tilbagevirkningen efter endelig påkendelse er begrænset til tilfælde, hvor det pådømte forhold er helt afkriminaliseret. Det er uden betydning, om straffrihed eller strafbortfald ville være indtrådt i henhold til den nye lov ifølge særlige omstændigheder, der ikke berører gerningsindholdet, f. eks. forældelse²⁾).

I praksis er det endvidere, dog med tvivlsom føje, antaget, at bestemmelsen i § 3, stk. 2, kun kommer til anvendelse i sager, i hvilke nogen udelukkende er dømt for handlinger, der nu betragtes som straffri, ikke i sager, hvor der ifølge *sammenstødsregler* tillige er dømt for anden strafbar virksomhed, og hvor det derfor vil være nødvendigt at tage stilling til, hvor stor en del af den idømte straf der fortsat skal afsones, se U 1947, s. 193 (Ø.).

II. Modifikationer.

I teori og lovgivning fremhæves nogle tilfælde, hvor man må fravige det ovenfor nævnte princip om den mildere lovs tilbagevirkende kraft. Navnlig kan det forekomme, at strafansvar pålægges i medfør af den ældre lov — eller at en i henhold til denne lov idømt straf fuldbyrdes —, selvom ny lovgivning inden sagens afgørelse eller straffens fuldbyrdelse har gjort det pågældende forhold straffrit. Afgrænsningen af de herhen hørende tilfælde er for dansk rets vedkommende foretaget ved reglen i strfl. § 3, stk. 1, 2. pkt.: »Beror ophøret af lovens gyldighed på ydre, strafskylden uvedkommende forhold, bliver handlingen at bedømme efter den ældre lov.«

Når en hidtil strafbar handlingstype gøres straffri (afkriminaliseres) ved ny lov, kan grunden være, at der er sket en omvurdering af den pågældende handling, således at den — hvadenten den er begået før eller efter den nye lovs ikrafttræden — findes at burde falde udenfor den strafferetlige normerings område. Som eksempler kan nævnes afkriminali-

²⁾ Jfr. herved ovenfor s. 122 om straffrihed eller strafbortfald ifølge en konkret totalbedømmelse i tilfælde, hvor gerningsindholdets strafbarhed stadig består.

sering af duel, lejemål, ægteskabsbrud, pornografi og homoseksuel forhold. Det er i sådanne tilfælde en selvfølge, at straffriheden også må komme den til gode, som har begået sin handling, medens den endnu var strafbar. Strafbarhedens ophør er her — efter den sprogbrug, som anvendes i § 3, stk. 1 — begrundet i hensyn, som vedrører »strafskylden«, d.v.s. en bedømmelse af handlingens forkastelighed allerede på gerningstiden.

Anderledes forholder det sig, når handlingens strafbarhed var velbegrundet under de på gerningstiden rådende forhold, men er ophørt, fordi strafanvendelse på grund af ændrede forhold ikke længere er påkrævet. Dette vil ofte være tilfældet på særlovsområder, f. eks. når strafsanktioner har været sat ind for at give effektivitet til forbud mod import, huslejestigning, fasanjagt, krebsefangst o.s.v. Straffen anvendes her som led i en af ydre forhold bestemt reguleringsteknik og kan blive overflødig, når en politik er lykkedes eller ydre vanskeligheder iøvrigt bortfaldet. Strafbarhedens ophør bevirker i disse tilfælde ikke en ændret bedømmelse af handlinger, der er begået, medens de endnu blev modarbejdet på grund af deres skadelighed. Det ville være betænkeligt at lade lovovertrædere nyde godt af straffriheden under den nye lov, særlig med henblik på tilfælde, hvor der hen mod udløbet af den gamle lovs gyldighedstid kunne anstilles beregninger om en forventet straffrihed. Det er tilfælde som de her omtalte, der sigtes til i strfl. § 3, stk. 1, 2. pkt., om straffebestemmelser ophør på grund af »ydre, strafskylden uvedkommende forhold«. Bestemmelsen omfatter ikke blot love med en på forhånd tidsbegrænset gyldighed, men efter omstændighederne også love, som for en mere ubestemt tid har været opretholdt med henblik på at forebygge handlinger, som efter de rådende forhold måtte betragtes som uønskede.

Det kan i nogle tilfælde stille sig tvivlsomt, om en vis lovgivning skal henregnes til det af undtagelsesbestemmelsen omfattede område³⁾. Det gælder bl. a., hvor de retlige og faktiske

³⁾ Om almindelige overvejelser vedrørende de her berørte spørgsmål henvises til 1. udg. s. 190 ff., sml. *Krabbe*, s. 111 og 116 f. I ikrafttrædelsesloven til den svenske straffelov findes i § 5, stk. 2, en til den

forhold ikke er markant ændrede, men hvor den gamle lovs ophør måske snarere hænger sammen med, at der har gjort sig en stigende grad af tvivl gældende med hensyn til straffens nødvendighed eller egnethed til at fremme visse resultater.

§ 28.

Ekstraordinær tilbagevirkning i skærpende retning.

Spørgsmålet, om forbudet mod at give straffebestemmelser tilbagevirkende kraft i skærpende retning skal være *ufravigeligt*, har særlig været aktuelt i de okkuperede lande under og efter den anden verdenskrig.

Under normale forhold eller med henblik på bekæmpelsen af den ordinære kriminalitet møder de hensyn, der bærer princippet, ingen stærkere modhensyn. Trangen til kriminalretlig indskriden kan her altid imødekommes ved en fremadrettet skærpelse af lovgivningen. Det er i samfund af retsstatslig type en strafferetlig og statsretlig grundsætning, at efterkriminalisering af straffri forhold er utilladelig, og det er den ganske overvejende opfattelse, at der heller ikke bør gives skærpende straffebestemmelser, navnlig forhøjede straffe, tilbagevirkende kraft på allerede strafbare forhold.

Om disse grundsætninger og deres forbindelse med retsprincippet *nulla poena sine lege* henvises nærmere til min fremstilling i SvJT 1944, s. 836 ff. Som det fremgår af denne udvikling, har man tidligere søgt en ligefrem begrebsmæssig begrundelse ud fra straffens væsen og formål for retroaktionens udelukkelse, medens det nu er den almindelige opfattelse, at begrundelsen først og fremmest må søges i det med samfundets strafforfølgningsinteresser krydsende hensyn til sikring af den enkelte borger mod overgreb fra statsmagtens side. Udover den betragtning, at ikke-retroaktionsprincippet skal danne et værn mod ligefremme magtmisbrug overfor hæderlige enkeltpersoner og grupper, gør der sig tillige det synspunkt gældende, at loven skal være et slags katalog over, hvad der er strafbart, således at enhver,

danske regel i § 3, stk. 1, 2. pkt., svarende bestemmelse om »gärning som under viss tid varit straffbelagd på grund av då rådande särkilda förhållanden«. Om norsk ret se *Andenæs*, s. 515 ff.

også den mindre hæderlige, kan være sikker på, at hvad der ikke på handlingens tid er tilkendegivet som strafbart, det kan han straffrit foretage (straffeloven som forbrydernes magna charta). Denne sidste betragtning har dog tildels en fiktiv karakter, idet den ser bort fra den faktisk eksisterende store retsuvidenhed, og den gennemføres heller ikke i sine konsekvenser. Lovens ikrafttræden regnes undertiden fra et tidligere tidspunkt end det, til hvilket lovovertræderen kan have fået kendskab til den. Og i straffesager, der rummer tvivlsomme fortolkningsspørgsmål, anses det ikke for udelukket, at en i forhold til sigtede ugunstig fortolkning antages af domstolen på en sådan måde, at der derved i virkeligheden indtræder en tilbagevirkning af et først nu fastslået strafansvar.

Medens spørgsmålet om det omtalte principps fravigelighed herefter ikke giver anledning til diskussion for den intertemporale strafferets vedkommende i almindelighed, er det stadig et åbent spørgsmål, om der ikke med henblik på ganske ekstraordinære situationer, hvor den almindelige lovgivningsmagt for en tid sættes ud af funktion eller hindres i at fungere frit, således navnlig under fjendtlig okkupation eller indre politiske omvæltninger (statskup, oprør), ved den lovlige tilstands retablering bør anerkendes berettigelsen af en retsforfølgning, der ikke er strengt bundet til non-retroaktionsprincippet. Spørgsmålet rækker ud over rent strafferetlige betragtninger. Trangen til et tilbagevirkende »retsopgør« kan her, som erfaringen har vist, være af en ganske særlig styrke, der ikke har noget sidestykke i de hensyn, der dikterer den ordinære strafforfølgning. Men samtidig er også farerne for bevidste og utilsigtede misbrug af strafferetten i særlig grad tilstede, såsnart talen er om politisk farvede forbrydelser som genstand for retroaktion.

At idealet må være også — eller vel snarest navnlig — med henblik på sådanne ekstraordinære situationer at undgå enhver form for skærpende tilbagevirkning, er klart. Der må derfor først og fremmest arbejdes hen til, at der i tide, på forhånd, skabes en effektiv straffelovgivning, der netop har forhold for øje, under hvilke de lovlige myndigheder midlertidigt sættes ud af funktion eller tvinges til at handle under fremmed pres, og som rummer tilstrækkelige repressionsmuligheder overfor de i sådanne perioder begåede særlig oprørende forræderi-handlinger og lignende udnyttelse af situationen.

Et vigtigt spørgsmål i denne forbindelse er, hvorvidt den almindelige lovgivningsmagt *ad forfatningsvejen* kan og bør afskæres fra at give skærpende straffebestemmelser tilbagevirkende kraft. Bestemmelser sigtende hertil optoges i de friheds- eller menneskerettigheds-erklæringer, der proklameredes i slutningen af det 18. århundrede i de nordamerikanske stater og i Frankrig, jfr. særlige den franske erklæring om menneskerettighederne af 26. august 1789 art. 8, og fandt herfra vej til forskellige senere grundlove, bl. a. den norske grundlovs § 97, jfr. *Andenæs*, s. 509 f. Erfaringerne har dog vist, at det ikke *ad denne vej* hidtil er lykkedes at skabe en absolut barriere mod en *ex post facto* lovgivning eller en i realiteten tilbagevirkende domstolsfortolkning.

I Danmark er ingen grundlovsbestemmelse til hinder for fravigelse af straffelovgivningens almindelige forbud mod skærpende retroaktion. I hvilket omfang den ekstraordinære lovgivning vedrørende retsopgøret efter besættelsen 1940—1945 har medført en skærpende tilbagevirkning, og hvorvidt stedfundne afvigelser har været forsvarlige, er stadig omtvistet.

De herhen hørende love er anført ovenfor s. 82. De vigtigste betragtninger for og imod berettigelsen af den ekstraordinære lovgivning i 1945 er sammenfattet i juristudvalgets betænkning af 1946¹⁾.

Det er udenfor diskussion, at forræderilovgivningen har været tilbagevirkende i den forstand, at den i en række tilfælde har skærpet den på handlingens tid hjemlede straffølge, navnlig ved for de groveste forbrydelser at give adgang til anvendelse af dødsstraf.

Derimod er det omstridt, hvorvidt kredsen af de forhold, der efter strfl. 1930 kunne rammes af straf, er blevet udvidet. I motiverne til straffelovstillægget af 1945 besvares spørgsmålet benægtende, idet antages, at de af loven omfattede forbrydelser enten direkte ville kunne rammes i henhold til strfl. 1930 kap. 12, eller i hvert fald »i det store og hele« ville være strafbare med hjemmel i analogi-bestemmelsen i strfl. § 1. Denne opfattelse er dog næppe holdbar. Det må formentlig erkendes, at visse forhold, med hensyn til hvilke strafhjemmelen var utilstrækkelig efter den gældende lov, er blevet inddraget under kriminaliseringen. Herved er dog fastholdt den retningslinje, at strafansvaret kun er udstrakt til forhold, hvis utilbørlighed måtte være klar på gerningens tidspunkt. Efterhånden som retsopgøret er skredet frem, har der dog med hensyn til bedømmelsen heraf vist sig større meningsulighed end oprindelig forudsat.

¹⁾ Se endv. *von Eyben* i »Jussens Venner«, 1963, nr. 1-2, s. 13 ff., sml. om de tilsvarende problemer i norsk ret betænkningen Om landsvikoppgjøret, 1962, s. 83 ff.

Om nødvendigheden af en fravigelse af dansk rets almindelige tilbagevirkningsregler var der ved straffelovstillæggets tilblivelse almindelig enighed på rigsdagen. Den kritik, der hurtigt satte ind, angik fra først af heller ikke selve tilbagevirkningen, men den måde, hvorpå den gennemførtes, særlig de alt for høje strafminima for en række mindre alvorlige forhold, dens udstrækning til besættelsestidens første periode (tiden før 29. august 1943), da en dansk regering endnu fungerede, og specielt dens anvendelse på et enkelt bestemt forhold (indmeldelse og tjenstgøring i »Frikorps Danmark«), der hævdedes at have haft en retmæssig karakter ifølge regeringens godkendelse (uanset det pres, hvorunder denne handlede). Endnu i juristudvalgets betænkning af 1946 udtaltes *»enighed om, at tilbagevirkning i hvert fald i et vist omfang har været berettiget og uundgåelig«*²⁾, nemlig for tiden efter den 29. august 1943, da rigsdag og regering ophørte at fungere.

Den senere udvikling med dens dybtgående uenighed om retsopgørets moralske og retlige forsvarlighed har understreget, hvor betænkeligt det er at fravige non-retroaktionsprincippet selv i en nødsituation, jfr. bemærkningerne ovenfor om nødvendigheden af i tide at gennemføre en på de indhøstede erfaringer bygget ny lovgivning om statsforbrydelser m.v. Den danske straffelovs kapitler 12 og 13 om statsforbrydelser m.v. blev, bl. a. på grundlag af erfaringerne fra retsopgøret, gennemgribende revideret ved lov nr. 225 af 7. juni 1952, jfr. den forud herfor afgivne udvalgsbetænkning om ændring af kap. 12 og 13 (1949).

§ 29.

Forældelse¹⁾.

I. Begreb og begrundelse.

Systematisk henføres som regel læren om forældelse til den del af kriminalretten, der behandler *strafophørsgrundene* (se ndf. § 32, I). Her foretrækkes det at behandle emnet i tilknytning til reglerne om straffelovens *virkeområde i tid*. Det er netop tidsfaktoren, der er afgørende for forældelsesinstituttet.

²⁾ Denne udtalelse er tiltrådt også af *Krabbe*, cfr. denne forfatters skarpe, principielle kritik af tilbagevirkningen i 4. udg. af straffelovskommentaren, s. 106 ff.

¹⁾ Af litteraturen fremhæves *Krabbe*, s. 321 ff., Straffelovrådets betænkning om strafferetlig forældelse, Bet. 433/1966, *Andenæs*, s. 488 ff., *Tore Strömberg*, Åtalspreskription, 1956, *W. A. Palme*, Om preskription av åtalsrätt, 1942.

Forældelse eller præskription forekommer i to hovedformer. Ved *påtaleforældelse* (ansvarsforældelse) ophører strafansvaret for en ikke pådømt handling og dermed adgangen til at gennemføre en straffesag til fældende dom. Ved *domsforældelse* (strafforældelse) ophører adgangen til at fuldbyrde en allerede pålagt retsfølge. Den førstnævnte form for forældelse er den hyppigst forekommende, fordi det er lettere for en lovovertræder at holde sig fri af opdagelse end af en idømt strafs fuldbyrdelse. Foreløbig haves alene påtaleforældelsen for øje.

Forældelsens *retlige væsen* har været indgående drøftet i teorien, særlig med henblik på spørgsmålet, om den burde opfattes som et proces- eller materielretligt institut. Efter den nu rådende opfattelse er der ingen tvivl om, at forældelsesreglerne i de praktisk vigtigste relationer følger den materielle strafferets principper. Dette viser sig bl. a. i den intertemporale strafferet, hvor det er fast antaget, at der ikke bør tillægges nye for sigtede ugunstigere forældelsesregler tilbagevirkende kraft²⁾. Der er endvidere enighed om, at en mulig indtrådt forældelse ikke er til hinder for foretagelse af straffeprocessuelle efterforskningsskridt, og at en ved dom konstateret forældelse ikke medfører sagens afvisning, men skal give sig udtryk i en frifindelse. Det forhold, at dommen skal lyde på frifindelse, ikke blot på bortfald af straffen, kan udtrykkes således, at strafskylden anses for annulleret ved forældelsens indtræden. Dette udelukker ikke, at der ved dommen sker en bevismæssig konstatering af den begåede lovovertrædelse, f. eks. med henblik på idømmelse af erstatning eller af en strafferetlig retsfølge, som ikke er undergivet de for strafansvar gældende forældelsesregler.

Hvad angår begrundelsen for reglerne om strafferetlig forældelse, må der utvivlsomt til dels regnes med *faktorer af følelsesbestemt karakter*. Trangen til repression med alle dens emotionelle forudsætninger og udslag aftager stærkt med tiden og giver plads for en medfølelse indstilling overfor lovovertræderen. Den aggressive indstilling overfor lovovertræderen viger for en tendens til at identificere sig med ham. De tildels

²⁾ Jfr. ovenfor § 25, IV, B.

ubevidste følelser, der her er tale om, har dog en usikker, ambivalent karakter og fortrænges ved meget grove forbrydelser let af en retsfølelse, der ubetinget insisterer på straf uanset tidsforløbet.

I den kriminalretlige teori har man ikke i videre grad beskæftiget sig med de her omtalte følelsesmæssige komponenter, men har først og fremmest søgt en fornuftmæssig begrundelse af forældelsen. 1) *Processuelle hensyn* kan tale for at lade gamle sager ligge, idet bevisbedømmelsen vanskeliggøres efter længere tids forløb. Specielt kan den sigtede have mistet adgangen til at tilvejebringe aflastende oplysninger overfor et iøvrigt tilstrækkeligt bevis eller oplysninger til støtte for tilstedeværelsen af straffriheds- eller strafnedsættelsesgrunde og formildende omstændigheder. 2) *Specialpræventive hensyn* taler for forældelse, idet lang tids ustraffethed som regel vil være udtryk for, at den skyldige har kunnet tilpasse sig samfundet uden at underkastes straf, hvorfor en straffende indskriden nu snarere vil gøre skade end gavn. Personligheden kan endog være så væsentlig forandret over en længere årrække, at straffen rammer en person, der står fremmed overfor den handling, som han straffes for. Har han på den anden side senere begået yderligere lovovertrædelser, vil det som regel være specialpræventivt tilstrækkeligt, at han straffes for disse (uforældede) forhold. 3) *Hensynet til lovovertræderens pårørende* har en særlig vægt efter lang tids forløb, medens omvendt hensynet til at skaffe den forurettede og dennes pårørende tilfredsstillelse gennem strafforfølgning afsvækkes. 4) *Generalpræventive hensyn* taler ikke eller i hvert fald ikke med synderlig vægt mod forældelse, idet lovovertræderen som regel må regne med, at det strafbare forhold enten bliver påtalt snart efter begåelsen eller slet ikke.

De hensyn, som ligger bag forældelsesinstituttet, vil gennemgående føre til, at forældelsesfristen gradueres efter lovovertrædelsens grovhed, således at adgangen til forfølgning bevarer i længere tid, jo grovere forbrydelse det drejer sig om. Denne af generalpræventive og repressive hensyn bestemte retningslinje kan dog brydes af synspunkter, som ikke vedrører forholdets grovhed, f. eks. hensynet til effektiv bekæm-

pelse af forseelser, som efter deres beskaffenhed ofte først kommer for dagen efter længere tids forløb (skattesvig etc.). I nordisk ret har man stort set samlet sig om anvendelse af en 2 års forældelsesfrist ved bødeforhold og en 5 års frist ved frihedsstraf (bortset fra grovere forbrydelser).

Det er sandsynligt, at der vil blive gennemført en revision af dansk rets regler om forældelse. Straffelovrådet har stillet forslag om nye regler i sin »Betænkning om strafferetlig forældelse m. v.« (Bet. 433/1966); i forbindelse med rådets overvejelser har reglerne om forældelse tillige været genstand for drøftelser i den nordiske strafferetskomite, hvor der er opnået en vidtrækkende enighed om de synspunkter, som bør følges (se bilag til den nævnte betænkning).

Bemærkningerne i det følgende tager foreløbig alene sigte på påtaleforældelse med hensyn til straffølger for offentlig påtale undergivne overtrædelser af straffeloven, se om andre retsfølger end straf under VI, om privat og betinget offentlig påtale under VII, om forældelse ved overtrædelser af særlovgivningen under VIII og om domsforældelse under IX. Under hensyn til, at en lovrevision kan ventes, vil fremstillingen i det følgende forbigå en del detailspørgsmål²⁾.

II. Bestemmelse af forældelsesfristen under hensyn til lovovertrædelsens grovhed.

A. Principper for fristberegningen.

Forældelsesfristens længde bestemmes i de fleste relationer af den *konkret forskyldte straf*, d.v.s. den straf, som efter udmålingspraksis og sagens konkrete omstændigheder ville blive idømt ved sagens forfølgning nu³⁾. Da længere tids straffri vandel kan være en formildende omstændighed, kan et forhold herved blive bragt ind under en kortere forældelsesfrist end den, som ville svare til den på gerningstiden forskyldte straf. Skønnet over den konkrete forskyldte straf udøves i første omgang af anklagemyndigheden.

I modsætning til dansk ret lader finsk, norsk og svensk ret forældelsesfristen bestemme af deliktstypens *strafferamme*. Dette

²⁾ Se herved 1. udg., s. 202 ff.

³⁾ Jfr. U 1954, s. 932 (H), cfr. U 1953, s. 164 (Ø).

system gør det lettere at afgøre, om forældelse er indtrådt, men indebærer på den anden side en mindre nuanceret graduering af forældelsesfristerne efter forholdenes grovhed. I den danske betænkning af 1966 er det foreslået, at dansk ret i de fleste relationer slutter sig til det nævnte »strafferammeprincip«.

B. De almindelige regler.

Forældelsesfristen er 2 år, hvis den forskyldte straf ikke ville overstige bøde eller hæfte, og 5 år, hvis den ville blive strengere, men dog ikke overstige fængsel i 1 år (strfl. § 93, stk. 1, nr. 1 og 2)⁴⁾.

Ville straffen blive strengere end fængsel i 1 år, gælder der en forældelsesfrist på 10 år for forhold, hvis strafferamme ikke har et højere maksimum end fængsel i 6 år, medens et maksimum af over 6 års fængsel *udelukker* forældelse (§ 93, stk. 1, nr. 3). For så vidt angår forskyldte fængselsstraffe over 1 år, er altså strafferammens maksimum benyttet som supplerende kriterium. Vedrørende grove forbrydelser (drab, kvalificeret brandstiftelse, voldtægt m.v.), ved hvilke de nævnte regler fører til uforældelighed, gælder dog den særlige regel, at spørgsmålet om påtale skal afgøres af justitsministeren, såfremt der er forløbet 10 år (§ 93, stk. 3).

Ved bestemmelsen af den strafferamme, hvis maksimum bliver afgørende, må det påsigtede forhold bedømmes, således som det konkret fremtræder, altså under hensyntagen til mulige strafnedsættelses- eller strafforhøjelsesgrunde. Angiver vedkommende lovbestemmelse en normalstrafferamme med en dertil knyttet forhøjet strafferamme, hvis anvendelse er bundet til bestemt angivne kriterier, må normalstrafferammen lægges til grund for forældelsesspørgsmålet, medmindre der i det konkrete tilfælde foreligger omstændigheder af den i loven nævnte art. Derimod må man formentlig ved bestemmelser, som uden specifikation henviser til »skærpende omstændigheder« eller »formildende omstændigheder«, gå ud fra den højeste i bestemmelsen nævnte straf, således at det ikke kommer i betragtning, om omstændighederne i den

⁴⁾ Jfr. f. eks. U 1964, s. 710 (H): lagt til grund, at der ikke var begået noget strafbart forhold indenfor de sidste 5 år, før rettergangsskridt blev foretaget, og at den forskyldte straf ikke oversteg 1 år.

foreliggende sag kan anses som skærpende eller formildende. Jfr. her- ved Betænkning 433/1966, s. 19.

C. Særligt om sammenstødtilfælde.

Særlige spørgsmål om forældelse kan opstå, når en person har begået *flere lovovertrædelser*. Med henblik på sådanne til- fælde har man i dansk ret gennemført det såkaldte »totalvur- deringsprincip«, jfr. strfl. § 93, stk. 2⁵⁾. Herefter skal spørgs- målet om forældelse ikke afgøres ved særskilt bedømmelse (»en- keltvurdering«) af de i sammenstød optrædende lovovertræ- delser. Afgørende for forældelsesfristens bestemmelse er den straf, som ville følge af forholdenes samlede pådømmelse efter reglerne i § 88. Tre forbrydelser, der samlet ansættes til en straf af 1½ års fængsel, vil herefter alle være uforældede efter 6—8 års forløb, selvom de hver især højst ville føre til straffe af 1 års fængsel og derfor være forældede efter 5 år.

Bestemmelsen i § 93, stk. 2, udelukker forældelse i videre omfang, end det er rimeligt, og har iøvrigt voldt en del for- tolkningstvivl.

Det må sikkert antages, at stk. 2 også finder anvendelse i tilfælde, hvor ikke alle de til pådømmelse foreliggende forhold ville være for- ældede efter en enkeltvurdering, og at et forhold ikke kan indgå i en to- talvurdering (men forbliver forældet), såfremt dets forældelse allerede var indtrådt, da det næste forhold blev begået. Hvis en person alle- rede er dømt for et eller flere forhold, og der nu efter længere tids forløb er spørgsmål om tiltale for yderligere kriminalitet i medfør af § 89, er det efter retspraksis den forskyldte tillægsstrafs størrelse — ikke det samlede strafniveau —, der er afgørende for forældelsesfristen, jfr. U 1954, s. 932 (H).

I Betænkning 1966 er det nu foreslået, at man i overens- stemmelse med den herskende linie i nordisk ret gennemfører enkeltvurdering i tilfælde af *realkonkurrence* (d.v.s. flere for- brydelser realiseret ved flere handlinger). Derimod skal ved *idealkonkurrence* (d.v.s. flere forbrydelser realiseret ved sam- me handling) alt ansvar være uforældet, sålænge den længste i betragtning kommende frist ikke er udløbet.

⁵⁾ Om baggrunden for denne i 1939 indførte bestemmelse, se 1. udg., s. 203 ff. med henvisninger.

III. *Lovovertrædelser, ved hvilke forældelse af den offentlige påtaleer er udelukket.*

Efter det ovenfor bemærkede kan forældelse være udelukket på grund af det begåede forholds *grovhed*. I visse tilfælde er forældelse endvidere udelukket på grund af forholdets *art*. Ifølge § 92, nr. 3, gælder dette, forsåvidt angår overtrædelser af straffeloven, først og fremmest med hensyn til *forbrydelser i offentlig tjeneste eller hverv*, jfr. kap. 16. Hertil kommer de i strfl. § 296, stk. 1, nr. 2 og 3, og stk. 2, samt § 297 omhandlede delikter, ved hvilke man har begrundet udelukkelsen af forældelse med, at forseelserne efter deres beskaffenhed ofte først kommer for dagen lang tid efter, at de er begået (sml. ndf. om særlovsovertrædelser).

I Betænkning 433/1966 er med hensyn til de sidstnævnte bestemmelser samt § 302 foreslået en minimumsfrist på 5 år, medens overtrædelser af kap. 16 foreslås undergivet de almindelige fristregler. Om ansvar i henhold til lov 117, 15. april 1964 om ministres ansvar gælder ifølge nævnte lov en særlig minimumsfrist på 5 år.

IV. *Forældelsesfristens begyndelse.*

Forældelsesfristen løber ifølge strfl. § 94, stk. 1, pkt. 1, »fra den dag, da den strafbare virksomhed eller undladelse er ophørt«. Klokkeslettet indenfor vedkommende dag er uden betydning⁶⁾.

Principielt er *virksomhedstiden*, ikke *virkningstiden*, afgørende for forældelsesfristens begyndelse. Dog følger en begrænset modifikation i hovedreglen af den i § 94, stk. 1, pkt. 2, optagne bestemmelse, hvorefter forældelsesfristen, hvis »handlingens strafbarhed er gjort afhængig af en senere begivenhed«, først løber fra denne begivenheds indtræden. Ifølge denne bestemmelses motiver⁷⁾ sigter den alene til omstændigheder, »hvis indtræden ikke står i nogen nødvendig forbindelse med

⁶⁾ Jfr. U III, mot. sp. 201; det udtales her, at forældelsen vil udløbe med udgangen af den kalenderdag, der ligger *forud* for den dag, da virksomheden eller undladelsen ophørte; cfr. U 1948, s. 494 (H), der ikke anser de på selve kalenderdagen foretagne handlinger for forældede.

⁷⁾ U III, mot. sp. 202.

handlingen«. Som eksempler anføres strfl. § 290, stk. 1, og § 300, stk. 2 (påtaalen afhængig af senere indtrådt forgæves udlægsforretning, konkurs, etc.), altså omstændigheder, der ligger uden for gerningsindholdet, men uden hvis indtræden en straf-
forfølgning ikke kan sættes i gang, jfr. ovenfor s. 6 f.

I Betænkning 1966 er det foreslået at regne forældelsesfristen fra en senere følge eller begivenhed i alle tilfælde, hvor en handlings strafbarhed »afhænger af eller påvirkes af en indtrådt følge eller anden senere begivenhed« (sml. herved § 9). Denne regel vil ikke blot omfatte de ovenfor nævnte begivenheder udenfor gerningsindholdet, men også tilfælde, hvor en til gerningsbeskrivelsen hørende følges indtræden er en betingelse for strafansvar (f. eks. dødens indtræden ved uagtsomt manddrab) eller bevirker obligatorisk eller fakultativ anvendelse af skærpene regler om straffastsættelsen (uagtsomme følgers indtræden ved de af § 20 omfattede delikter, forsætlige følgers indtræden ved delikter, som ellers kun ville være strafbare som forsøg).

Ved *enhedsforbrydelser*, der strækker sig over et vist tidsrum, løber forældelsesfristen fra ophøret af det sidste led i virksomheden. Dette ligger principielt klart, men om en kæde af handlinger, opretholdelsen af en vis tilstand m. v. i forældelsesmæssig henseende skal betragtes som en enhed, giver ofte anledning til tvivl.

Hvad først angår spørgsmålet, om en række ensartede strafbare forhold præskriptionsmæssigt kan betragtes som een *fortsat forbrydelse*, viser tidligere retspraksis en tilbageholdende stilling overfor en bekræftende besvarelse af spørgsmålet, medens nogle senere domme tyder på en svingning henimod en videre antagelse af et enhedssynspunkt. Spørgsmålet har tabt en del af sin praktiske interesse med den i 1939 indsatte bestemmelse i strfl. § 93, stk. 2, men kan få øget betydning, såfremt man ved lovændring indfører princippet om »enkeltvurdering« med hensyn til forældelse af lovovertrædelser, der foreligger i realkonkurrence.

Af domme, der går imod antagelse af fortsat forbrydelse, kan nævnes U 1935, s. 395 (Ø) (uterligt forhold overfor steddøtre; her lå der imidlertid en periode af tre år mellem det første og de følgende forhold), J.D. 1937, s. 159 (forevisning af utugtige films), HRT 1937, s. 599 (forhandling af utugtige billeder), U 1938, s. 386 (Ø) (åger),

U 1938, s. 869 (Ø) (næringslovsovertrædelse ved personlig henvendelse til private), U 1939, s. 645 (Ø) (valutaovertrædelse), VLT 1940, s. 84 (alfonseri; forholdet havde imidlertid været afbrudt et halvt år), U 1948, s. 494 (H) (overtrædelser af prislovgivning m. v.). På den anden side har følgende domme antaget fortsat forbrydelse med uforældelighed af hele forholdet: U 1935, s. 1126 (Ø) (underslæb), U 1940, s. 175 (Ø) (datterincest), U 1941, s. 645 (Ø) (overtrædelse af strfl. § 296), U 1963, s. 1036 (V) (uterligt forhold samt kønsligt forhold til barn under 15 år).

Ved forhold, der har karakteren af *tilstands-* eller *vedvarende forbrydelser*, må formodningen være for en enhedsbedømmelse i forældelsesmæssig henseende. Dette gælder navnlig, hvor det strafbare forhold består i en vedvarende næringsdrift af ulovlig beskaffenhed, f. eks. at holde bordel, strfl. § 228. Retspraksis viser dog ingen konsekvent gennemført linie.

Spørgsmålet har særlig foreligget med hensyn til overtrædelser af værnepligtslov 123, 8. juni 1912 § 44 (ulovlig udrejse af landet), jfr. §§ 41 og 43 og militær strfl. § 44. I almindelighed antages her at foreligge en, så længe forholdet vedvarer, uforældelig tilstandsforbrydelse, jfr. U 1934, s. 206 (Ø), VLT 1936, s. 264, U 1937, s. 823 (V) (det fremhæves, at den fornødne tilladelse til ophold i udlandet vedblivende har manglet), U 1938, s. 427 (Ø) (militær strfl. § 44), jfr. om overtrædelse af militær strfl. § 84, jfr. § 81 (rømning) U 1936, s. 781 (V) (strafansvaret ikke forældet efter 20 års forløb), se på den anden side U 1933, s. 755 (V) (vedkommende havde opnået statsborgerret i Canada) og U 1940, s. 371 (Ø) (tiltalte var slettet af rullen).

Iovrigt kan anføres U 1939, s. 874 (V), der i en sag om overtrædelse af beværterloven ved udskænkning af stærke drikke uden fornøden adkomst, hvilken næringsvirksomhed havde vedvaret i en årrække, formentlig med urette statuerede, at forældelse var indtrådt for den del af virksomheden, der lå forud for den 2årige forældelsesfrist. – Et udpræget eksempel på en vedvarende lovovertrædelse forelå i sagen VLT 1939, s. 273: overtrædelse af brandpolitiloven ved for ca. 12 år siden at have installeret og siden bibeholdt et komfur på bræddegulv uden udmuring; det antoges her med føje, at forældelse efter forseelsens beskaffenhed ikke var indtrådt.

Spørgsmålet om vedvarende forbrydelsers forældelse giver særlig anledning til tvivl med henblik på *berigelsesforbrydelser*, hvor et efterfølgende forhold af en vis varighed slutter sig til

deliktets hovedhandling, jfr. f. eks. at tyven, hæleren, finderens gennem længere tid råder over den ulovligt tilegnede genstand. Det er her den almindelige opfattelse, at tyveriet forældes fra borttagelsens tidspunkt uanset den senere råden. Derimod har det været gjort gældende, at hæleri og ulovlig omgang med hittegods, hvorved en ting gennem længere tid forholdes ejeren, måtte anses som vedvarende forbrydelser, med den konsekvens, at forældelsesfristen først begynder at løbe på et senere tidspunkt, muligt først når gerningsmanden skiller sig af med tingen, eller hans fordølgelse af tingen iøvrigt ophører. Dette ville dog være en urimelig skærpelse overfor disse gerningsmænd, sammenlignet med bedømmelsen af tyve, som gør sig skyldige i tilsvarende fortsat forholdelse. For så vidt angår hittegodsdeliktet, må man antage, at forældelsesfristens påbegyndelse beror på fortolkning af udtrykket »tilegner sig« i § 277, således at fristen løber fra det tidspunkt, da gerningsmanden beslutter at beholde tingen (jfr. U 1950, s. 403(Ø)). Med hensyn til hæleri har straffelovrådet givet udtryk for den opfattelse, at fristen bør regnes fra tingens modtagelse eller, hvor denne sker i god tro, fra det tidspunkt, da modtageren bliver klar over tingens herkomst.⁸⁾

Frihedsberøvelse må anses som en vedvarende forbrydelse, ved hvilken der ikke begynder nogen forældelsesfrist at løbe, så længe gerningsmanden retstridigt og med fornøden subjektiv dækning holder en person i en tilstand, hvor han er berøvet friheden.

Hvad særlig angår *undladelsesforbrydelser* (egentlige omisivdelikter), er det den almindelige regel, at forældelsesfristen ikke kan begynde at løbe, så længe den fortsatte undladelse er i stand til at pådrage strafansvar, jfr. strfl. § 94, stk. 1: forældelsesfristen løber fra den dag, da den straffbare undladelse er »ophørt«. Forældelsens udgangspunkt bliver herefter det tidspunkt, da handlepligten bortfalder ved opfyldelse eller ved, at opfyldelse bliver umulig. I klasse hermed må det dog vistnok stilles, at det offentliges interesse i handlepligtens opfyldelse bortfalder.

⁸⁾ Betænkning 433/1966, s. 20 f. Cfr. 1. udg., s. 210.

Den nærmere gennemførelse af den angivne almindelige regel volder i flere henseender tvivl, se om herhen hørende spørgsmål *Andenæs*, s. 491 f., samme forf., *Unnlatelse*, s. 496 ff., *Strömberg*, s. 173 ff. Særligt med hensyn til de praktisk vigtige tilfælde, hvor undladelsen består i ikke-opfyldelse af en under straf fastsat oplysnings- eller anmeldelsespligt *indenfor en vis frist*, f. eks. anmeldelse til folkeregister eller andre offentlige registre, kan det, skønt forseelsen er fuldbyrdet ved fristens udløb, i almindelighed næppe antages, at forældelsesfristen begynder at løbe allerede fra anmeldelsesfristens udløb, idet handlepligten stadig består og dens gennemførelse kan være af praktisk interesse, jfr. herved fra dansk retspraksis U 1933, s. 943 (V) (ingen forældelse for en alimentants undladelse af at foretage de lovbefalede anmeldelser til politi og folkeregister i en 20årig periode). Man bør dog sikkert regne med en adgang for domstolene til at statuere, at en forældelse begynder at løbe fra et af de konkrete omstændigheder bestemt rimeligt tidspunkt.

Om forbrydelser begået på dansk skib udenfor riget indeholder strfl. § 94, stk. 2, den særlige regel, at forældelsesfristen først regnes fra den dag, da skibet er kommet til dansk havn eller til et sted med dansk konsulat. Fristens begyndelse kan dog i disse tilfælde højst udskydes i 1 år.

V. Forældelsesfristens afbrydelse.

Ifølge strfl. § 94, stk. 1, pkt. 3, afbrydes forældelsesfristen ved ethvert rettergangsskridt, hvorved den pågældende er betegnet som sigtet. Et »rettergangsskridt« antages at foreligge, allerede når begæring om indenretsligt forhør, om ransagning eller beslaglæggelse m. v. indleveres til retten, hvorimod udenretslige skridt som politimæssige afhøringer eller frihedsindgreb ikke virker afbrydende på forældelsesfristen. Uagtet loven synes at kræve, at den pågældende udtrykkelig er betegnet som sigtet, antages dog afbrydende virkning at følge også af rettergangsskridt, der foretages med bestemt præg af at være rettet mod den pågældende som sigtet (sml. ordene i § 61: »hvorved han sigtes«). At den sigtede selv har været til stede i retsmødet eller på anden måde er gjort bekendt med sigtelsen, er ingen betingelse for fristens afbrydelse.⁹⁾

⁹⁾ Se om begrebet »sigtet« *Hurwitz*, *Strafferetsplejen*, 3. udg., s. 177 ff., *Kommenteret Retsplejelov II*, s. 748 f., *U III*, mot. sp. 202-03.

Det er en betingelse for afbrydelsen, at strafforfølgningen derefter fortsættes.¹⁰⁾ I § 94, stk. 1, 4. pkt., bestemmes, at forældelsen løber videre, som om forfølgning ikke havde fundet sted, såfremt den påbegyndte forfølgning »standsnes . . . på ubestemt tid«. Dette udtryk må antages at omfatte både afgørelser om tiltalefrafald og om sagens henlæggelse af bevisgrunde eller dens faktiske stillen i bero på et stadium, hvor det foreløbig henstår som uvist, om der vil vise sig en mulighed for at komme videre med den. Derimod mister den skete afbrydelse ikke sin betydning alene af den grund, at der indtræder en periode af stilstand i sagens behandling, når baggrunden herfor er en beslutning om udsættelse for at afvente, at et vidne kommer hjem fra ferie, at sne eller oversvømmelse på gerningsstedet skal forsvinde etc.

Fra reglen om, at standsning på ubestemt tid får forældelsesfristen til at løbe videre, som om ingen forfølgning havde fundet sted, er der gjort en undtagelse ved § 94, stk. 1, 5. pkt. Det drejer sig om tilfælde, hvor forfølgningens standsning skyldes sigtedes eget forhold, idet han har unddraget sig forfølgningen ved flugt eller på anden måde.¹¹⁾ I så fald løber forældelsesfristen ganske vist videre, men med suspension for den del af tiden, i hvilken forfølgning har fundet sted.¹²⁾

VI. *Forældelse af andre retsfølger end straf.*

Efter strfl. § 95, stk. 1, er det hovedreglen, at adgangen til at anvende andre retsfølger end straf ophører samtidig med strafansvarets forældelse. Dette gælder med hensyn til arbejds- hus, sikkerhedsforvaring, foranstaltninger overfor psykisk afvigende personer, afholdspålæg, helbredelsesanstalt for drankere samt frakendelse af rettigheder i medfør af strfl. § 79.¹³⁾ Om de samme retsfølger, bortset fra rettighedsfortabelse, gæl-

¹⁰⁾ Se til det følgende Betænkning 433/1966, s. 23 f.

¹¹⁾ Jfr. en tvivlsom afgørelse i U 1949, s. 662 (Ø).

¹²⁾ Jfr. U 1933, s. 572 (Ø) og Krabbe's bemærkninger hertil s. 339.

¹³⁾ Tilsvarende akcessorisk forældelse antages, for så vidt angår de i strfl. §§ 164, stk. 4, og 236 omhandlede retsfølger, at følge af fortolkning af de pågældende bestemmelser, se herved Betænkning 433/1966, s. 24.

der der endvidere efter § 95, stk. 2, den supplerende regel, at disse retsfølger ikke kan anvendes, når der er forløbet 10 år, selvom der på dette tidspunkt endnu ikke skulle være indtrådt forældelse af strafansvaret. Rent praktisk ligger det i sagens natur, at baggrunden for at anvende særforanstaltninger af behandlende eller sikrende karakter ofte vil være bortfaldet, længe før forældelse er indtrådt.

Det følger af § 95, stk. 1, at der ikke gælder nogen forældelsesfrist med hensyn til adgangen til at idømme konfiskation. Denne ordning er urimelig, men det må på den anden side erkendes, at der kan være trang til at bevare en adgang til konfiskation — særlig af ulovligt udbytte —, efter at strafansvaret for det pågældende delikt, oftest et bødeansvar, er forældet.

Efter forslaget i Betænkning 433/1966 skal der for konfiskation gælde en minimumsfrist af 5 år, for udbyttekonfiskationens vedkommende dog 10 år. — Om den processuelle mulighed for selvstændig konfiskationssag se rpl. § 684, stk. 1, nr. 4. — Som eksempler på konfiskation efter strafansvarets forældelse i hidtidig praksis se U 1937, s. 693 (H), J.D. 1949, s. 132, U 1952, s. 917 (V) og 1953, s. 880 (Ø).

Adgangen til mortifikation af ærefornærmelser efter strfl. § 273, stk. 1, ophører ikke ved strafansvarets forældelse. Det samme gælder formentlig den i § 273, stk. 2, hjemlede adgang til at pålægge den skyldige pligt til at udrede omkostningerne ved kundgørelse af dom i injuriesagen. Jfr. herved Betænkning 433/1966, s. 24, Speciel del, s. 363, sml. ndf. om forældelse af privat påtale.

Reglerne om forældelse af erstatningsansvar, der rejser sig af strafbare handlinger, er uafhængige af de strafferetlige forældelsesregler. Efter ikrtrl. § 16 forældes krav på erstatning eller anden godtgørelse for skade, forvoldt ved en strafbar handling, på 20 år, regnet fra det tidspunkt, da den skadelidende har fået sådan kundskab, at han bliver i stand til at gøre sit krav gældende ved dansk domstol. 20 års fristen gælder dog kun, for så vidt der ikke i lovgivningen er hjemlet en kortere forældelsesfrist. Det er et noget tvivlsomt spørgsmål, i hvilket omfang dette forbehold i forbindelse med formuleringen af lov 274, 22. december 1908 fører til anvendelse af en 5 års forældelsesfrist, se herom 1. udg., s. 216, *Ussing*, Obligationsrettens almindelige del, 4. udg., s. 395, *Gomard*, Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold, 1958, s. 111 ff. med yderligere henvisninger.

VII. *Forældelse af adgangen til privat påtale og til at begære offentlig påtale*¹⁴⁾.

For den private adgang til påtale eller til at begære offentlig påtale i tilfælde, hvor offentlig forfølgning kun finder sted efter begæring, er der i almindelighed i lovgivningerne fastsat en særlig kort forældelsesfrist, hvad der begrundes dels i den som regel mindre alvorlige karakter af de herhen hørende lovovertrædelser, dels og navnlig i hensynet til at undgå misbrug af den private påtalebeføjelse¹⁵⁾. I dansk ret er fristen sat til 3 måneder, strfl. § 96, stk. 1¹⁶⁾

Da fristen har et på særlig måde bestemt begyndelsestidspunkt, vil der kunne tænkes tilfælde, hvor den udløber til et senere tidspunkt end det, til hvilket forældelse er indtrådt efter reglerne om forældelse af offentlig påtale i § 94, jfr. § 93. I sådanne tilfælde må dog altid forældelse statueres, idet reglerne i § 96 ifølge deres reale begrundelse aldrig kan virke forlængende, men kun forkortende i forhold til de for offentlig påtale gældende forældelsesregler. I denne forbindelse kan også nævnes, at reglerne om offentlig påtaleforældelse kommer til anvendelse i de tilfælde, hvor et til privat forfølgning henvist forhold undtagelsesvis påtales offentligt, jfr. rpl. § 725, stk. 3. I sådanne tilfælde er 3 måneders fristen altså uanvendelig¹⁷⁾.

3 måneders fristen løber ifølge § 96, stk. 1, fra det tidspunkt, da »den berettigede er kommet til kundskab om gerningsmanden«. Om spørgsmålet, hvem der er påtaleberettiget, henvises til rpl. § 719, stk. 2, og til fremstillingen i strafferetsplejen¹⁸⁾. At den påtaleberettigede skal være kommet til kundskab om gerningsmanden, må forstås således, at han har fået en til retsforfølgning tilstrækkelig¹⁹⁾ kundskab om den begåede lovovertrædelse og den derfor ansvarlige person²⁰⁾. At der er

¹⁴⁾ Reglerne herom fandtes oprindeligt i strfl. § 29, men blev ved lov 163, 31. maj 1961 flyttet til § 96, samtidig med at det øvrige indhold af kap. 5 om påtalen overførtes til rpl. kap. 65.

¹⁵⁾ U II, mot. s. 47.

¹⁶⁾ I Betænkning 433/1966 er det foreslået at ændre fristen til 6 måneder.

¹⁷⁾ Jfr. f. eks. U 1934, s. 629 (Ø).

¹⁸⁾ Hurwitz, Strafferetsplejen, 3. udg., s. 243 ff.

¹⁹⁾ Jfr. U 1941, s. 645 (Ø); cfr. herved VLT 1938, s. 35.

²⁰⁾ Jfr. § 96, stk. 1, som foreslået i Betænkning 433/1966: »sådan

eller må antages at være flere skyldige, bevirker ingen fristudsættelse, idet sagen må rejses overfor hver enkelt efter en i forhold til denne beregnet frist. Det er tvivlsomt, om en udsættelse af fristen kan finde sted, når den påtaleberettigede på grund af ham vedrørende omstændigheder faktisk hindres i at udøve påtalen indenfor fristen. Spørgsmålet må vistnok efter omstændighederne besvares bekræftende²¹⁾.

Forældelsesfristen afbrydes ved påtale, d.v.s. sagsanlæg, jfr. rpl. § 279, respektive fremsættelse af begæring om offentlig påtale, hvormed må ligestilles politianmeldelse²²⁾). Forbehold om at gøre strafansvar gældende, eventuelt fremsat indenretsligt i en anden sag, ækvivalerer ikke sagsanlæg eller påtalebegæring²³⁾.

Det er en forudsætning for det private søgsmåls afbrydende virkning, at sagen gennemføres til afgørelse af strafpåstanden. Sker dette ikke, løber fristen videre, således at den tid, i hvilken forfølgning har fundet sted, ikke medregnes, § 96, stk. 2. En tilsvarende bestemmelse indeholder loven ikke med henblik på tilfælde, hvor et privat påtale undergivet forhold er blevet begæret offentligt forfulgt. I retspraksis er bestemmelsen med tvivlsom føje anset analogisk anvendelig i et tilfælde, hvor den pågældende havde begæret sagen rejst ved offentlig påtale, men dette efter stedfunden undersøgelse afvist af anklagemyndigheden²⁴⁾). Drejer det sig om sager, der er undergivet betinget offentlig påtale, virker den rettidigt indgivne begæring som regel definitivt afbrydende. Men standses den påbegyndte offentlige forfølgning på ubestemt tid, må reglerne i § 94, stk. 1, pkt. 4 og 5, komme til anvendelse.

Virkningen af forældelse i medfør af § 96 er, at strafansvar ophører, hvilket, hvis sagen fremmes til dom, ligesom ved offentlig påtaleforældelse må give sig udtryk i frifindelse. Påtaleforældelsen er ikke til hinder for, at der efter 3 måneders fristen gennemføres *erstatningskrav*, f. eks. i anledning af ærekundskab, at han har tilstrækkeligt grundlag for sagsanlæg eller fremsættelse af påtalebegæring.«

²¹⁾ Jfr. forudsætningen i U 1946, s. 979 (Ø).

²²⁾ Jfr. U 1941, s. 645 (Ø).

²³⁾ Jfr. U 1937, s. 74 (H), VLT 1935, s. 368.

²⁴⁾ Jfr. JD 1938, s. 143.

fornærmelser²⁵⁾), ligesom det i retspraksis antages, at mortifikation af *ærefornærmelser* kan finde sted i henhold til søgsmål efter 3 måneders fristens udløb²⁶⁾).

VIII. *Forældelse ved overtrædelse af særlovgivningen.*

Hvis alene lovovertrædelsens grovhed var afgørende for, om der efter et vist tidsforløb burde indtræde forældelse, ville straffelovens forældelsesregler uden videre kunne overføres på overtrædelser af særlovgivningen, og da der her som regel er tale om mindre alvorlige lovovertrædelser med bøde eller hæfte som normal følge, ville den almindelige regel blive, at sådanne overtrædelser forældedes efter 2 års forløb. En del af dem er imidlertid af en sådan beskaffenhed, at de normalt først kommer til myndighedernes kendskab flere år efter det strafbare forholds foretagelse. Dette gælder f. eks. skatte- og afgiftsbesvigelser, der først afsløres ved dødsfald eller konkurs, og stempellovsforsæelser, der erfares, når vedkommende dokument fremlægges for offentlig myndighed. Ved overtrædelser af den nævnte art kan en ubetinget forældelsesfrist løbende fra handlingens begåelse virke utilfredsstillende. Særlig er det gjort gældende²⁷⁾, at en sådan forældelsesordning ville være egnet til at svække vedkommende straffebestemmelses generalpræventive funktion, idet lovovertræderen ligefrem kunne regne med, at forholdet først ville komme frem, når det var forældet.

De her anførte synspunkter har i dansk ret ført til en ordning, som i langt videre omfang, end det er rimeligt og nødvendigt, udelukker obligatorisk forældelse af ansvar for særlovssdelikter. Efter strfl. § 92, nr. 3, er det hovedreglen, at spørgsmålet om forældelse af særlovsansvar beror på rettens skøn, når straffelovens almindelige betingelser for forældelse iøvrigt er opfyldt. Forældelsesfristens udløb giver således ikke en særlovsovertræder krav på frifindelse; domstolene vil også

²⁵⁾ Jfr. VLT 1938, s. 35.

²⁶⁾ Jfr. bl. a. U 1937, s. 74 (H), JD 1941, s. 78, U 1963, s. 67 (H). – I Betænkning 433/1966 foreslås indført en regel om forældelse også med hensyn til mortifikation, dog med en særlig frist af 3 år. Fristen vil kun gælde den forurettedes private påtale eller begæring om offentlig påtale (jfr. strfl. § 275).

²⁷⁾ *Krabbe* i U 1923 B, s. 105 ff., U 1925 B, s. 4 ff.

derefter — uden nogen tidsbegrænsning — kunne idømme straf, særlig hvis de finder, at generalpræventive hensyn i forbindelse med forseelsens »hemmelige« beskaffenhed taler herfor.

Den nævnte hovedregel kan være fraveget ved særregler om obligatorisk forældelse i de enkelte speciallove²⁸⁾.

Ansvar for overtrædelser af skatte- og afgiftslove, ved hvilke pligtige ydelser søges unddraget det offentlige, kan efter § 92, nr. 3, sidste pkt., ikke forældes (end ikke efter rettens skøn), medmindre vedkommende lov indeholder hjemmel hertil.

Det ville formentlig være muligt som hovedregel at anvende straffelovens regler om obligatorisk forældelse også på særlovsforseelser, såfremt man sikrede sig, at afvigende regler blev optaget i særlovene på de områder, hvor forholdene klart taler for en længere forældelsesfrist²⁹⁾.

Det skal sluttelig fremhæves, at de her omtalte regler angår forældelse af offentlig påtale. Ligesom for straffelovsovertrædelsers vedkommende suppleres disse regler også på særlovsområder af de særlige bestemmelser om privat og betinget offentlig påtale.

IX. Forældelse af idømt straf.

Efter strfl. § 97, stk. 1, bortfalder adgangen til at fuldbyrde straf af bøde, hæfte samt af fængsel ikke over 1 år efter 5 års forløb. For strengere straffes vedkommende er domsforældelse principielt udelukket. Men ingen straffedom kan dog efter 10 års forløb fuldbyrdes uden justitsministerens påbud, § 97, stk. 1, pkt. 2³⁰⁾.

Domsforældelsen er særlig motiveret i billighedshensyn overfor den domfældte og hans pårørende. Tillige indvirker en række andre hensyn. Da der under normale samfundsforhold kun ganske undtagelsesvis kan blive tale om domsforæl-

²⁸⁾ Jfr. f. eks. svangerskabslovens § 8, der dels henviser til strfl.s obligatoriske regler, dels foreskriver en særlig kort forældelse (1 år) for tiltale mod kvinden selv.

²⁹⁾ Således også forslaget i Betænkning 433/1966.

³⁰⁾ Om reglens anvendelse i praksis se *Bjarne Frandsen* i NTfK 1949, s. 266.

delse, møder den ingen væsentlige generalpræventive betænkkeligheder. Den samme følelsesmæssige indstilling, som motiverer en påtaleforældelse, gør sig til en vis grad også gældende imod en straffuldbyrkelse efter lang tids forløb, i hvert fald ved mindre alvorlige forseelser. Og specialpræventivt er en straf, der iværksættes længe efter lovovertrædelsen, på et tidspunkt, da den pågældende kan have holdt sig kriminalitetsfri i årevis, som regel mindre vel motiveret og vil snarere virke til skade end til gavn.

I straffelovrådets betænkning af 1966 er det foreslået, at der i lighed med finsk, norsk og svensk ret skal indføres flere frister for strafforældelse (fra 3 til 30 år), gradueret efter straffens størrelse og med obligatorisk forældelse selv for livstidsstraf. Der foreslås endvidere en 3 års forældelse af de fleste bøder og — som noget nyt — regler om forældelse af idømt konfiskation.

Se Betænkning 433/1966 §§ 97–97 a og motiverne s. 27 ff. Den foreslåede lovtekst vil præcisere reglernes indhold på en del af de nedenfor omtalte punkter, hvor man nu må bygge på fortolkning. Vedrørende de gældende regler i § 96 henvises til *Bjarne Frandsen* i NTfK 1949, s. 260 ff. Her skal blot fremhæves følgende, idet bemærkes, at problemerne har meget ringe praktisk betydning, navnlig udenfor bødesager.

Strafforældelsen er betinget af, at den straf, der skal fuldbyrdes, ikke overstiger fængsel i et år. Der kan herved næppe lægges udelukkende vægt på størrelsen af den i dommen fastsatte straf, men det afgørende må snarere være varigheden af *den straf, der skal fuldbyrdes* efter afkortning af varetægtsfængsel, eller, hvor talen er om forældelse af reststraf, den tid, der står tilbage at afsone.

Den straf, der er udmålt ved en og samme dom eller er kombineret med tillægsstraf i henhold til strfl. § 89 (sammenstødtilfælde), må i forældelsesmæssig henseende betragtes som en enhed. Derimod kan forskellige af hinanden uafhængige straffe, fastsatte ved forskellige domme, næppe sammenlægges, selv om de skulle fuldbyrdes under eet.

Fristen må antages at løbe fra det tidspunkt, da dommen bliver eksigibel, det vil normalt sige fra ankefristens udløb eller domfældtes modtagelse af dommen eller, hvis dommen ankes, fra ankedommens dato.

Udsættes straffens fuldbyrdelse i medfør af betinget dom, eller har

den ikke kunnet påbegyndes på grund af frihedsstrafs udståelse eller lignende frihedsberøvelse (indsættelse i arbejds- eller forvaringsanstalt eller helbredelsesanstalt for drankere), medregnes udsættelsestiden ikke i forældelsesfristen, § 97, stk. 2. Af formuleringen kan sluttes modsætningsvis, at forældelse vil kunne indtræde, når fuldbyrdelsen af idømt straf er udsat efter reglerne i § 71. Det samme må da formentlig gælde, hvis fuldbyrdelsen udsættes i medfør af rpl. § 1001.

Fristen afbrydes ved straffuldbyrdelsens påbegyndelse. Føres straffuldbyrdelsen ikke til ende på grund af prøveløsladelse eller af andre grunde, må der formentlig være mulighed for forældelse af reststraffen, således at en (ny) 5årig forældelse begynder at løbe fra afbrydelsen eller, ved prøveløsladelse, fra det tidspunkt, da bestemmelse om genindsættelse træffes. Ved betinget benådning med prøvetid må ligeledes en ny forældelsesfrist begynde efter fuldbyrdelsesordre i anledning af vilkårenes ikke-overholdelse.

For bødedømmes vedkommende afbrydes forældelsen ved betaling, udpantning eller iværksættelse af afsoning. Tilstedes henstand og afdragsvis betaling, er det i retspraksis antaget, at der ikke herved bevirkes nogen suspension af forældelsen, og at ubetalte beløb derfor forældes, medmindre der inden fristens udløb er taget skridt til tvangsinddrivelse, jfr. herved Betænkning 433/1966, s. 28 f.

Kapitel VI

HANDLING OG ÅRSAGSFORBINDELSE

§ 30.

Den kriminelle handling.

I. *Handlingsbegrebet.*

Bestemmelsen af, hvilke handlinger der er strafbare, hører hjemme i kriminalrettens specielle del. Derimod kan visse almene træk i den kriminelle handling fremdrages på dette sted af fremstillingen. Herved haves særlig kommissivdelikter for øje, idet der med hensyn til ansvar for undladelser henvises til § 3, VII.

Når strafansvar i almindelighed betinges af, at der er foretaget en handling, ligger der heri, at der skal være udfoldet en menneskelig ydre *virksomhed*, der har karakter af en *viljesakt*. Strafansvar kan ikke knyttes til den blotte *tanke* om strafbar virksomhed, til ønsket eller sindelaget. Den sætning, at ingen skal lide straf for den blotte tanke om at begå en forbrydelse, har stået fast fra gammel tid. Idet der iøvrigt henvises til læren om forsøg, skal her blot fremhæves, at kravet om en ydre virksomhed som grundlag for straf i forskellige sammenhænge kan være opfyldt ved *udtalelser* (råd, tilskyn-delse, trusler, falsk forklaring, freds- og ærekrænkelser m.v.).

At der i juridisk forstand kun foreligger en handling, når den legemlige virksomhed er en *viljesakt*, er ensbetydende med, at rene refleksbevægelser eller uvilkårlige muskelfunktioner, som de f. eks. forekommer ved visse neurologiske sygdomme (Chorea, »Skt. Veits dans«), ikke betragtes som handlinger. Det samme gælder bevægelser udført under mekanisk eller

absolut tvang, i søvne eller egentlige hypnotiske tilstande. Udelukkelse af ansvar følger i disse tilfælde også af det almindelige krav om subjektiv skyld som ansvarsbetingelse, men er forøvrigt ikke afhængig af, at lovgivningen gennemfører et skyldkrav.

Se om de her omtalte tilfælde *Waaben*, Forsæt, s. 103 ff. med kritik af begrebet »handling« og eksempler på manglende handlingsforsæt. Fra nordisk teori henvises iøvrigt til *Agge*, II, s. 267 ff. — I tysk teori har begrebet »Handlung« givet anledning til en omfattende og til dels meget kompliceret litteratur, se herom bl. a. *Schönke-Schröder*, s. 17 ff. og *Maurach*, s. 135 ff.

Eksempler på absolut tvang, søvngænger, hypnose m.v. er meget sjældne i retspraksis. Spørgsmålet om hypnotisk påvirkning spillede en fremtrædende rolle i sagen U 1956, s. 31 (jfr. U 1958, s. 200), se nærmere *Niels Madsen i Juristen* 1962, s. 29 ff.

For så vidt der er spørgsmål om ansvar for *undladelse*, vil de her omtalte tilfælde af tvang eller psykofysisk unormalitet have tilsvarende diskulperende virkning, når tilstanden har udelukket foretagelsen af den aktive handling, som situationen krævede.

Som det fremgår af det anførte, er de under begrebet »handling« hørende momenter ikke af rent objektiv karakter. Ikke blot er handlingen kun handling i juridisk forstand, når den har karakter af en viljesakt, hvilket er et subjektivt begreb, men det må tillige tages i betragtning, at selve vor sproglige sammenkædning af visse ydre akter til begrebet en bestemt handling ofte forudsætter en vis målsætning eller motivation hos den handlende (*final* handlingsbestemmelse) eller andre subjektive momenter hos denne, såsom kendskab til visse forhold. Tvangshandlingen ved ulovlig tvang (strfl. § 260) kan f. eks. ikke — uden at blive en tom abstraktion — beskrives som en blot ydre adfærd, idet det for handlingen karakteriserende moment er, at der er vilje til at overvinde en modstand.

Hvor grænsen skal trækkes mellem de momenter, der udgør den kriminelle handling, og dem, der må betragtes som handlingens *forberedende*, *ledsagende* eller *efterfølgende omstændigheder*, beror på et konventionelt bestemt skøn. Systematisk og terminologisk kan det særlig omtvistet, hvorledes hand-

lingsbegrebet skal bestemmes i forhold til virkningsbegrebet. I nordisk retsvidenskab er det almindeligt at identificere handling med virksomhed, således at de momenter, der er et resultat af virksomheden, holdes udenfor handlingsbegrebet og betegnes som virkning eller følge.

II. Handlingens subjekt.

Handlingssubjekt ved begåelsen af et strafbart gerningsindhold kan principielt ethvert menneske, og kun mennesker, være.

Ved visse særlige delikter kan loven dog efter ord eller mening have begrænset kredsen af handlingssubjekter således, at ikke enhver, men kun personer, der opfylder specialbetingelser, f. eks. med hensyn til køn, nationalitet eller stilling, haves for øje som handlingssubjekt. Men selv ved sådanne »særdelikter« er det dog den almindelige regel, at også udenforstående personer, de såkaldte *extranei*, kan gøre sig skyldige som medvirkende, når blot en i det særlige pligtforhold stående person er impliceret i lovovertrædelsen, se strfl. § 23, stk. 2, om adgang til strafnedsættelse for extraneus. Udelukket er det imidlertid ikke, at der kan forekomme særbestemmelser med en virkelig personel begrænsning, således at ingen andre end de i bestemmelsen nævnte kan drages til ansvar som gerningsmænd eller medvirkende. Man taler her om »*egenhændige delikter*« (f. eks. § 238: barnedrab begået af moderen), se herom i læren om medvirken.

Det kan i denne forbindelse også nævnes, at børn og visse psykisk abnorme personer er undtaget fra strafansvar. Systematisk henføres disse undtagelser som regel under læren om subjektive straffrihedsgrunde.

Omvendt er det næppe nogen egentlig undtagelse fra sætningen om, at kun mennesker kan være handlingssubjekter, at der i visse tilfælde kan pålægges *juridiske personer* kriminalretligt ansvar. Også i disse tilfælde er det menneskelige handlinger, der begrunder en indskriden. Det særlige er blot, at ansvaret ikke (eller ikke alene) rammer den individuelt skyldige, men en kollektiv enhed. Afgivelsen fra det sædvanlige angår således ikke handlingssubjektet, men ansvarssubjektet, og

spørgsmålet behandles i læren om skyld som ansvarsbetingelse, jfr. nedenfor § 41.

III. *Handlingens objekt.*

Ved et stort antal lovovertrædelser, nemlig alle integritetskrænkelser, kan som et væsentligt fællestræk i gerningsindholdet fremhæves, at handlingen rammer et bestemt fysisk objekt, en person eller en ting. Dette objekt kan betegnes som *angrebsobjektet*. Forskelligt herfra, omend undertiden faktisk sammenfaldende dermed, er den såkaldte *beskyttelsesinteresse*, hvormed angives den interesse (eller det »retsgode«), som vedkommende straffebestemmelse specielt antages at ville værne, og som ikke behøver at være optaget som led i gerningsindholdet (se ovenfor § 4).

Om angrebsobjektet lader der sig ikke sige meget i almindelighed. Som regel, men ikke ubetinget, må det være et i forhold til den handlende *fremmed* objekt. Selvbeskadigelser og dispositioner over egne ting er således i almindelighed ikke straffbare. Som undtagelser kan nævnes strfl. §§ 127, der omfatter selvlemlæstelse for at undgå krigstjeneste, 138 om at bringe sig selv i beruset tilstand af farlig karakter, 180 og 181, stk. 2, om brandstiftelse på egen ejendom, 283 om skyldnersvig og 292 om ødelæggelse af egne ting for at unddrage kreditorer fyldestgørelse.

IV. *Momenter i og omkring handlingen.*

I gerningsindholdet indgår en række i de enkelte lovbestemmelser nærmere beskrevne situationsfaktorer. Undertiden har disse relation til handlingens *tid og sted*. Der tænkes herved ikke på de almindelige tidsmæssige og stedlige grænser for strafbarheden, men på specielle led i de enkelte forbrydelsesbeskrivelser, jfr. f. eks. strfl. § 102 (under krig eller besættelse), § 128 (i den danske stat foretager hvervning til fremmed krigstjeneste), § 204 (hasardspil på offentligt sted), § 238 (under eller straks efter fødselen), § 283, stk. 1, nr. 2 (skyldnersvig efter at boet er taget under konkursbehandling etc.).

Ofte rummer handlingsbeskrivelsen en nærmere angivelse af det straffbare forholds *middel*. Som mere almindeligt krimi-

naliserede midler kan nævnes magtanvendelse eller trusel derom, vold eller trusel derom, offentlige udtalelser, forfalskning, ødelæggelse og bortskaffelse, tvang, frihedsberøvelse, svig, forhånelse m. v. Det er ikke uden videre givet, at der kan anlægges helt den samme fortolkning af midlet ved de forskellige forbrydelsesarter, ved hvilke det anvendes.

Også det ved en række forbrydelsesarter i loven angivne eller underforståede *formål* eller *motiv* kan være af en mere almindelig karakter. Nogle herhen hørende spørgsmål vil blive omtalt nedenfor i læren om forbrydelsens subjektive side.

Momenterne i og omkring den kriminaliserede handling kan være omstændigheder, der af loven beskrives som rene kendsgerninger. Men som omtalt ovenfor s. 6 og 86 indgår der ved siden af sådanne deskriptivt bestemte momenter ofte vurderingsbestemte, såkaldte *normative* elementer i gerningsindholdet.

§ 31.

Kausalitet og adækvans.

I. Indledning.

I ældre teori, før midten af det 19. århundrede, spiller læren om årsagssammenhæng i forbindelse med kriminalretlige spørgsmål en underordnet rolle og rummer som regel ikke nogen generel problemstilling. Derefter ophøjes — i tysk og nordisk teori — kausaliteten til en central og dominerende plads i kriminalrettens almindelige del. Handlingens »evne til at forårsage« fremhæves som et væsentligt moment i dens »retstridighed«, og ved spørgsmålet om ansvar for handlingens følger tillægges der en årsagssammenhæng i nærmere angivet forstand afgørende betydning. Men denne årsagslære har kulmineret. Det erkendes nu, at kausalitetsproblemet, i hvert fald for kriminalrettens vedkommende, kan anvises en mere beskedne plads i den juridiske teori. Hvad angår ansvaret for et begået forhold, har kausalitetsspørgsmålet som regel kun praktisk betydning ved de såkaldte *forårsagelsesdelikter* med ydre, fra handlingen adskilte skadevirkninger, og selv her er den praktiske betydning reduceret i lovgivninger, der som den dan-

ske til en vis grad sidestiller strafbarheden af forsøg med fuldbyrdet forbrydelse, således at den indtrådte virkning kun får betydning som afgørende strafbarhedsbetingelse ved handlinger, der ikke kan rammes af forsøgsstraf (uagtsomhedsforbrydelser og visse mindre alvorlige lovovertrædelser, jfr. strfl. § 21, stk. 3).

Om årsagsspørgsmålets behandling i ældre dansk teori hos Ørsted, Goos og Torp henvises til 1. udg., s. 233–35.

Af nyere nordisk litteratur fremhæves: *Andenæs*, s. 108–21, samme forf., *Unnlatelse*, s. 132–70 og *Avhandling*, s. 299–346 (jfr. TfR 1941, s. 241 ff.), *Agge II*, s. 289–305, *Strahl* i *Skrifter tillägnade Hj. Karlgren*, 1964, s. 324 ff. – Om civilretlige spørgsmål, se *A. Vinding Kruse*, *Erstatningsretten I*, s. 198–238 og *Stig Jørgensen*, *Erstatningsret*, s. 174 ff.

En indtrængende analyse af kausalitetens begrebsmæssige og juridiske problemer er foretaget af *H. L. A. Hart* og *A. M. Honoré* i *Causation in the Law* (1959). I dette værk tiltrædes den opfattelse, at det er den jævne mands årsagsbegreb – ikke filosofiens eller videnskabsmandens –, der arbejdes med i retsvæsenet. »Det er i hvert fald rigtigt, at den jævne mands begreber om årsagsforhold fungerer som en slags grundlæggende model, i lys af hvilken domstolene anskuer de problemer, der foreligger for dem, og hvortil de søger analogier, selv om deres problemer ofte afviger meget i art og kompleksitet fra dem, der optager den jævne mand. Disse ideer har dybe rødder i al vor tænkning og i almindelige begreber om, hvornår det er retfærdigt eller rimeligt at straffe eller kræve erstatning« (s. 1).

II. Problemstilling og terminologi.

Kausalitetsproblemet praktiske interesse er i kriminalretten overvejende knyttet til tilfælde, hvor der spørges, om en konkret skade er bevirket ved en bestemt handlemåde. Opgaven er her efter skadens indtræden at foretage en konstatering af den objektive sammenhæng mellem skaden og en forudgående handling. I retspraksis har denne opgave oftest givet anledning til overvejelser i sager angående manddrab, særlig uagtsomt manddrab, legemsbeskadigelser og brandstiftelse. Spørgsmålet kan dog også blive praktisk ved andre delikter med en fra handlingen adskilt virkning, f. eks. tvangsforbrydelser (ulovlig tvang, voldtægt, røveri, m.v.), hvor der spørges, om den for tvangen udsatte persons handling skyldes tvangen eller ej. Ved

korrelatforbrydelser kan et kausalitetsspørgsmål undtagelsesvis komme frem, såfremt der anvendes en kompliceret iværksættelsesmåde, hvorved et mellemed skydes ind mellem handlingen og den hermed normalt sammenfaldende virkning.

Spørgsmål om årsagssammenhæng udenfor relationen handling – ydre effekt kan særlig tænkes stillet med henblik på forholdet mellem viljesakt og handling samt i medvirkningslæren, særlig med henblik på den psykiske medvirknings kausalitet. Men i disse relationer, hvor der er tale om psykologiske processers art og relevans, er forbindelsen med den almindelige kausalitetslære i strafferetten dog fjern, og disse spørgsmål behandles systematisk bedre i en anden sammenhæng. Det kan dog her bemærkes, at kausalitetsspørgsmålet spiller en vis rolle i *tilregnelighedslæren*, nemlig forsåvidt der er spørgsmål om, hvorvidt en begået handling har kausal sammenhæng med en psykisk abnormitet hos gerningsmanden.

For *undladelsesdelikters* vedkommende er det næppe nødvendigt at arbejde med et særligt kausalitetsproblem. De rene omissivdelikter (ægte undladelsesforbrydelser) betragtes efter deres definition ikke som kausale i forhold til en vis virkning, og om kommissivdelikter ved undladelse (uægte undladelsesforbrydelser) bemærkes foreløbig, at det nedenfor omtalte almindelige årsagskriterium (betingelseskriteriet) kan udformes på en sådan måde, at også en undladelse kan anses som årsag til en vis følge.

Med henblik på de tilfælde, hvor der efter det anførte melder sig årsagsspørgsmål i kriminalretten, kan følgende problemstilling fremhæves:

1) Kan der i de pågældende forbindelser arbejdes med *generelle begreber om årsagssammenhæng*? (Se nedenfor under III).

2) Skal kravet om årsagssammenhæng suppleres med krav om *en vis nærmere, retligt bestemt sammenhæng* mellem de i betragtning kommende kendsgerninger? (Se nedenfor under IV).

III. *Generelle love om årsagssammenhæng.*

En i tysk og nordisk teori udbredt årsagslære sammenfattes under betegnelsen *betingelsesteorien*. Ifølge denne teori, der har

tilknytning til det af *John Stuart Mill* (1806—1873) udviklede årsagsbegreb, er en begivenhed a årsag til en begivenhed b, når b efter vort kendskab til de almindelige naturlove ikke ville være indtrådt, hvis a ikke havde foreligget. Den ansvarsbegrundende begivenhed må være en *conditio sine qua non*, d.v.s. en betingelse uden hvilken skaden ikke ville være indtrådt.

Den nærmere udformning af teorien varierer meget. Ved den hypotetiske bedømmelse af, hvilken forskel det ville bevirke med hensyn til b's indtræden, om a ikke havde været, kan b bestemmes mere eller mindre konkret med henblik på tid, sted og andre modaliteter, og der kan ved differencebetragtningen regnes med en større eller mindre grad af sikkerhed med hensyn til betydningen af a's bortfald. Jo mere følgen b, f. eks. et menneskes død, konkretiseres, jo snarere vil et i betragtning kommende forhold a opfylde betingelsesteoriens krav til at være årsag: måske ville døden være indtrådt meget snart også uden a's eksistens, men ikke netop i det sekund og under helt de samme omstændigheder, hvori a indgik som en medvirkende faktor.

Når betingelsesteorien gennemføres konsekvent, sondres der ikke mellem hoved- og biårsager. Det er nok, at den pågældende handling er en af betingelserne i den angivne mening. Det er således tilstrækkeligt, at den *fremskynder* et resultat, der også ellers — ad anden vej — ville være indtrådt, og årsagssammenhængen udelukkes ikke ved tilkomst af yderligere betingelser. Ej heller afbrydes den ved tredjemands forsætlige handlen; der kan altså frit gås tilbage i rækken af mulige ansvarspersoner. Men hvis en senere begivenhed (f. eks. et jordskælv) har standset videreudviklingen af det ved den tidligere handling igangsatte begivenhedsforløb og uafhængigt af denne handling har åbnet en ny årsagskæde, anses kausal-sammenhængen for »afbrudt«.

Når begrebet årsag bestemmes på den her anførte måde, volder det ingen vanskelighed at anse en *undladelse* som årsag til en senere begivenhed. En persons passive forhold er årsag til denne begivenhed, såfremt det må antages, at foretagelsen af en positiv handling på det givne tidspunkt og under de givne omstændigheder ville have bevirket, at begivenheden var ude-

blevet. Betingelsesteorien er med andre ord knyttet til en sammenligning mellem de af et virkeligt og et tænkt menneskeligt forhold følgende forløb, og denne sammenligning kan foretages såvel mellem et aktivt og et passivt forhold som mellem to aktive handlinger.

I den udformning, hvorved alle betingelser anses for lige-værdige (såkaldt »*ækvivalensteori*«), fører teorien til i særdeles vidt omfang at antage kausalsammenhæng. De fornødne begrænsninger i ansvaret søges da tilvejebragt enten gennem subjektive betingelser for ansvaret eller ved supplerende krav om adækvans.

Med begrænsninger af denne art *behøver* betingelsesteorien ikke at føre til urimelige resultater. Imod teorien taler dog, at dens vide antagelse af kausalsammenhæng i sin logiske uangribelighed kan føre til, at et forhold udpeges som »årsag« til en indtruffet skade i strid med almindelig sprogbrug og dermed stemmende retssans, hvorved teorien får et virkelighedsfjernt præg.

En anden indvending er, at der kan tænkes tilfælde, hvor teorien formentlig ikke fører vidt nok. Det kan således forekomme, at en person medvirker til fremkaldelsen af en vis følge på en sådan måde, at hans indsats faktisk indgår i den sum af kræfter (f. eks. en gift- eller energimængde), som fremkalder følgen, men dog kunne tænkes borte, uden at dette ville have forandret noget i resultatet. Med henblik på sådanne tilfælde, hvor der ved den retlige bedømmelse kan være trang til at statuere årsagsforbindelse, bør der ikke lægges afgørende vægt på betingelseslæren, men på den betragtning, at en person faktisk ved sin adfærd medvirker til at realisere et strafbart gerningsindhold (*medvirkningslæren*). Om tilfælde, hvor flere personer medvirker, skal fremhæves, at ansvar for medvirken til en anden persons forhold *ikke* forudsætter kausalitet mellem medvirkerens forhold (f. eks. vagt ved en port under et tyveri) og forbrydelsens fuldbyrdelse. Der kræves blot, at en person »ved tilskyndelse, råd eller dåd har medvirket (d.v.s. faktisk været med) til gerningen« (strfl. § 23).

Tanken om at gennemføre en generel lov om årsagssammenhæng i kriminalretten må sikkert opgives til fordel for en mere

individualiserende årsagsbedømmelse ved de forskellige forbrydelsesarter, baseret på *fortolkning* af de enkelte lovbestemmelser eller — i mangel af vejledning i loven — på en *vurdering* af det udviste forholds betydning i forhold til den indtrådte skade, hvorved den almindelige retsfølelse må antages at kunne virke vejledende.

Dog må det hertil siges, at de i loven anvendte udtryk som regel ikke rummer nogen videre støtte for fortolkningen. Det drejer sig f. eks. om sådanne udtryk som »forårsager« (§ 135), »forvolder« (§ 181), »fremkalder« (§ 133), »bevirker« (§ 127), »medfører« (§ 244), »har til følge« (§ 244), »tvinger« (§ 260) og »forleder« (§ 228). En henvisning til den almindelige retsfølelse på et område som dette vil let blive en omskrivning for vedkommende forfatters eller dommers eget subjektive skøn. Værdien af den omtalte opfattelse ligger derfor ikke så meget i de positive kriterier, hvortil den henviser, som i dens afstandstagen fra at binde årsagslæren i kriminalretten til et enkelt logisk kendemærke.

IV. *Adækvans.*

Hvis kausalsammenhængen bestemmes i henhold til betingelsesteorien og altså omfatter enhver »følge« af en begået handling i den ovenfor angivne forstand, må man søge en fornuftig begrænsning af ansvaret ad anden vej. Fra gammel tid har der været enighed i teori og praksis om, at strafansvar ikke burde pålægges for helt usædvanlige og uforudseelige følger af en vis handlemåde. Vanskelighederne har bestået i begrundelsen og afgrænsningen af dette synspunkt.

Man har ment at kunne komme til tilfredsstillende resultater gennem læren om subjektiv *skyld* som betingelse for strafansvar, idet ansvar for upåregnelige følger skulle være udelukket som følge af manglende forsæt eller uagtsomhed hos gerningsmanden i relation til sådanne følger. Men der kan dog tænkes tilfælde, hvor man ikke ad denne vej når til en tilfredsstillende begrænsning af ansvaret. Dette gælder særlig i retsforfatninger, der ikke konsekvent gennemfører et skyldkrav, idet der f. eks. knyttes ansvar til visse objektivt kvalificerende følger af voldshandlinger. Men også hvor skyldkravet er

gennemført, kan urimelige resultater fremkomme, hvis krav om kausalsammenhæng alene kombineres med krav om skyld. En person A kunne anses skyldig i forsætligt drab, hvis han havde bevæget B til en (ufarlig) rejse i håb om, at han ville omkomme ved et ulykkestilfælde på rejsen, idet A i tillid til en drøm eller et varsel følte sig overbevist om, at en sådan ulykke ville indtræffe, hvad også tilfældigvis virkelig hændte.

I ældre nordisk litteratur har man også på anden måde, navnlig gennem *retstridighedslæren*, søgt begrænsninger, hvorved følger, der lå udenfor det »beregnelige«, skulle udskydes som ansvarsbegrundende. Man nærmede sig herved i realiteten stærkt til den i senere tysk teori nøjere udformede lære om *adækvans* som ansvarsbetingelse¹⁾.

Adækvanslæren er undertiden i tysk og nordisk retsvidenskab blevet udviklet til et ret kompliceret system af læresætninger. Det centrale i kravet om adækvans er dog stadig, at følger af en vis usandsynligheds- eller tilfældighedsgrad skal lades ude af betragtning med henblik på erstatnings- og strafferetlige sanktioner. Der er overvejende enighed om, at bedømmelsen af adækvansen eller påregneligheden ikke skal være bundet til, hvad den handlende person selv regnede med (*subjektiv adækvans*), men skal bero på et dommerskøn (*objektiv adækvans*). Den mest udbredte opfattelse i nordisk teori går ud på, at dommeren ved udøvelsen af dette skøn skal tænke sig tilbage i den handlendes sted på handlingens tidspunkt, og at han ud fra dette stade skal afgøre, hvorvidt den til bedømmelse foreliggende følge var påregnelig eller upåregnelig for en god og kyndig²⁾ mand (*bonus paterfamilias*) i den handlendes sted. Har den handlende haft en speciel, vidererækkende viden end den tænkte fornuftige mand, skal der dog også tages hensyn til denne specielle viden. Er der tale om almindelige erfaringsætninger vedrørende farligheden af handlinger som den foretagne, kommer domsøjeblikkets viden i betragtning. Hvilke

¹⁾ Grundlaget for denne teori hidrører fra fysiologen J. v. Kries, der dels i to afhandlinger i 1886 og 1888 af mere almindelig karakter, dels i en kort artikel i ZfS IX, 1889, s. 528-37, med særligt henblik på strafferetten gjorde rede for sandsynligheds- og mulighedsberegninger.

²⁾ Se f. eks. U 1939, s. 706 (H).

konkrete årsagsmomenter der skal lægges til grund for bedømmelsen, og hvilken sandsynlighedsgrad der skal regnes med for at antage adækvans, antages at måtte bero på et skøn under hensyntagen til den almindelige opfattelse i de pågældende livsforhold. Endelig skal nævnes, at den almindelige opfattelse går ud på, at en i og for sig påregnelig skade dog ikke anses for en adækvat følge af handlingen, hvis den ikke er forårsaget af denne på adækvat måde.

Det kan ikke nægtes, at adækvanslæren i sin nuværende udformning rummer flere tvivlsspørgsmål, og dens praktisk vejledende værdi i foreliggende enkelttilfælde kan omtvistes. Den »*efterfølgende forhåndsbedømmelse* (prognose)«, hvortil den henviser dommeren, når han skal træffe sin afgørelse, er en vanskelig tankeoperation. I praksis beror afgørelsen om ansvar for de ekstraordinære følger, hvor spørgsmålet om adækvans får betydning, vel ofte snarest på en konkret totalvurdering: man føler sig frem til, hvorvidt det efter samtlige foreliggende omstændigheder, derunder navnlig det udviste forholds uforvarslighed, er rimeligt at tage den pågældende følge i betragtning ved henførelsen af forholdet under en bestemt strafferetlig karakterisering og ved fastsættelsen af den strafferetlige sanktion. For afgørelser af en vis type, f. eks. hvor spørgsmålet er, om der skal statueres (ansvar for) uagtsomt manddrab i motorsager, udvikles der i praksis mere specielle normer, bl. a. med hensyn til tilfælde, hvor en påkørsel er medbetinget af en særlig uforsigtig og upåregnelig adfærd (egen skyld) fra den påkørtes side. Sådanne tilfælde vil vise, at det kan være noget vilkårligt, om begrundelsen for straffrihed skal søges i manglende adækvans eller manglende uagtsomhed. Påregnelighedskriteriet indgår nemlig i begge de nævnte begreber.

I nyere nordisk teori er adækvanslæren flere gange blevet stærkt kritiseret, se bl. a. *Kristen Andersen*, Erstatningsrett, 1959, s. 27 ff., og *Ivar Strahl* i Skrifter tillägnade Hjalmar Karlgren, 1964, s. 324 ff. Diskussionen om adækvansbegrebets hensigtsmæssighed synes dog, i hvert fald for strafferettens vedkommende, sjældent at dække over nogen uenighed vedrørende den retlige bedømmelse af de enkelte tilfælde, men er mere en diskussion om, hvilke kategorier eller hjælpebegreber man bør opstille, og hvorledes man mest træffende skal formulere be-

grundelsen for et givet resultat. Visse resultater, som af nogle begrundes med manglende adækvans, vil af andre blive set som udslag af manglende uagtsomhed eller af det synspunkt, at der ikke kan pådrages ansvar ved ordinære, dagligdags handlinger, der af alle anses som ufarlige og måske ligefrem nødvendige i samfærdselens eller det daglig samkvems interesse, sml. herved *Andenæs*, s. 117 og 145 ff. om »den tillatte risiko« som en fra manglende adækvans eller manglende skyld forskellig grund til straffrihed.

Der skal ikke her tages stilling til adækvanslærens værdi for erstatningsretten eller til de tvivlsspørgsmål i læren, der særlig angår erstatningsretten. For strafferettens vedkommende kan spørgsmålet om adækvans simplificeres til et spørgsmål om udskydelse af visse utypiske følger af ulovlig handlemåde som ansvarsbegrundende. Herom kan som almindelig regel næppe siges andet og mere end, at den i betragtning kommende følge må være bevirket ved en handling af en vis typisk farlighed, og at begivenhedsforløbet skal have udviklet sig i farens retning. I øvrigt bliver der tale om et konkret skøn, hvorved ansvarets rimelighed bliver en lige så betydningsfuld faktor som skadens påregnelighed (hvilken sidstnævnte faktor for øvrigt ikke står i noget modsætningsforhold til rimeligheden, men snarere indgår som et moment i bedømmelsen af denne).

Ved den nærmere bestemmelse af, hvilke følger der skal anses for inadækvate, kan erstatningsrettens retspraksis til en vis grad virke vejledende for kriminalretten. Det er navnlig de domme, der i erstatningsretlig henseende *ikke* antager adækvans, som har interesse for strafferetten, idet der herfra som regel kan sluttes, at der heller ikke med henblik på strafansvar foreligger fornøden adækvans. Derimod kan som regel ingen slutning drages fra tilfælde, hvor følgen anses for adækvat i relation til erstatningsansvar. Der må – som udtalt i redaktionsnote til HD i U 1933, s. 284 – regnes med den mulighed, at der i strafferetlig henseende stilles større krav for at antage adækvat sammenhæng mellem handling og følge. Denne forskel kan vanskeligt begrundes, når adækvansen ses som udtryk for en vis påregnelighed, men er forenelig med, at der i adækvansen indgår en vurdering ud fra billighedshensyn.

Terminologisk kan man bevare betegnelsen adækvans for den angivne sammenhæng mellem handling og følge. Til fordel herfor taler, at betegnelsen adækvans, adækvate følger og lign.

nu er indarbejdet i den almindelige juridiske sprogbrug som en samlebetegnelse for krav om følgens forbundethed med handlingen på nærmere måde end gennem den blotte kausalitet. Den *reale trang* til at opstille et adækvanskrav ved siden af kausalitetskravet er som ovenfor nævnt klart til stede, når kausaliteten bestemmes efter betingelsesteorien. Hvis man derimod gennemfører en fri, skønsmæssig årsagsvurdering, svinder trangen til et supplerende adækvanskrav ind eller falder ganske bort. Under den usikkerhed, der endnu råder med hensyn til kausalitetsbedømmelsen i nordisk teori, må der vel siges at være brug for et supplerende princip.

Ved en real vurdering af kausalitets- og adækvanskravet må der ses hen til de vigtigste praktiske følger deraf, nemlig 1) at et forsætligt delikt behandles efter forsøgsreglerne, når en til fuldbyrdelsen hørende følge ikke står i adækvat årsagsforbindelse med den foretagne handling, og 2) at uagtsomhedsdelikter, til hvilke der hører en bestemt virkning, bliver straffri, når denne virkning ikke er indtrådt som adækvat følge af en handling. Disse regler virker i almindelighed ganske tilfredsstillende. Uheldige resultater afbødes dels ved de gældende regler om forsøgsstraf, der tillader at anvende samme straf for forsøg som for fuldbyrdet forbrydelse, dels ved regler om kriminalisering af farlig uagtsomhed uden hensyn til deraf bevirket skade.

V. *Anvendelse af læren om kausalsammenhæng og adækvans på konkrete tilfælde.*

De i det foregående omtalte regler om årsagssammenhæng og adækvans skal nu sættes i relation til tilfælde, hvor der foreligger spørgsmål om samvirkende faktorer eller »*konkurrerende skadeårsager*«, d.v.s. tilfælde, hvor flere forskellige begivenhedsforløb kommer i betragtning. Opmærksomheden har særlig været rettet på tilfælde, hvor flere af hinanden uafhængigt virkende gerningsmænd kan sættes i forbindelse med forvoldelsen af et menneskes død. Er der spørgsmål om strafbar samvirken mellem flere, opstår der ikke de samme problemer, idet reglerne om medvirken (strfl. § 23) som allerede nævnt ikke kræver, at der er årsagssammenhæng mellem hver enkelt deltagers forhold og den kriminelle følge.

Forholdet kan nu her for det første være det, at flere personer hver for sig har begået en handling, der i forhold til den indtrufne skade har karakter af en »*selvstændigt virkende årsag*«, d.v.s. et forhold, der i sig har været tilstrækkeligt til at hidføre skaden. Eksempel: A og B affyrer fra hver sit hold og i samme nu et øjeblikkeligt dræbende skud mod C. Eller A og B anbringer hver for sig en dræbende dosis gift i en drik, som C indtager. Ifølge *betingelsesteorien* kunne det hævdes, at ingen af handlingerne har været en *conditio sine qua non*. Den ovenfor omtalte friere årsagsvurdering må imidlertid her føre til det realt tilfredsstillende resultat, at begges handlinger betragtes som kausale, og at de altså begge kan straffes for fuldbyrret manddrab.

Mere praktisk end den nu drøftede sjældne konstellation, hvor flere uafhængige handlinger samtidig fører til det samme resultat, er den situation, at en af flere iværksættelseshandlinger har et tidligere virkningstidspunkt end den eller de andre. De *handling*er, hvis »*virkning*« først indtræder, efter at skaden er fuldbyrdet, er ikke kausale i forhold til denne, men må bedømmes som forsøg (mod utjenligt objekt). Eksempel: Under et slagsmål skyder A og B på C. Begge skud er egnede til at medføre døden, men det fremgår af obduktionen, at C er død som følge af A's skud, før han blev ramt af B. Såfremt den senest virkende faktor (f. eks. B's skud) ikke er båret af drabsforsæt, idet der kun foreligger uagtsomhed, vil den pågældende handling være helt straffri.

Tilfælde af den sidst omtalte art grænser nær op til tilfælde, hvor A og B har foretaget hver sin tjenlige iværksættelseshandling under sådanne omstændigheder, at *B's handling udøver sin virkning, før den fulde virkning af A's handling er indtrådt*. Eksempel: A tilføjer C et dødeligt, men ikke øjeblikkeligt dræbende sår. Medens C henligger i den sårede tilstand, kommer B til og skyder ham. Med henblik på tilfælde af denne art kan der næppe opstilles nogen generelt gyldig besvarelse af årsagsspørgsmålet. Den nærmest liggende opfattelse vil vel være, at man anser den *sidst* tilkomne handling, der umiddelbart medfører døden (skaden), som den kausalt afgørende og den først foretagne handling som et forsøg med afbrudt kau-

salsammenhæng i forhold til den indtrådte virkning³⁾). Men der kan dog være en sådan sammenhæng mellem de to begivenheder, at det falder mest naturligt at betragte dem som *samvirkende* årsager, der betinger ansvar for fuldbyrdet virksomhed for begge gerningsmænds vedkommende, jfr. f. eks. at en bilist ved uforsvarlig kørsel har tilføjet en fodgænger beskadigelser, der i løbet af nogen tid vil medføre døden, og lader ham ligge på vejen, hvorefter den tilskadekomne uagtsomt ihjelkøres af en anden bilist. I dansk praksis har man i et sådant tilfælde straffet begge motorførerne for uagtsomt drab⁴⁾).

Undtagelsesvis kan der også blive spørgsmål om alene at anse den *først* foretagne handling for kausal, nemlig når dens virkning er særlig vidt fremskredet, før den sidste handling sætter ind, og denne handling sammenlignet med den første er af undskyldelig eller lidet graverende karakter. Som eksempel kan nævnes: A tilføjer forsætligt C dødelig overlast; på hospitalet forkorter lægen B den såredes lidelser ved at efterkomme hans begæring om at give ham en så stor dosis morfin, at døden fremskyndes nogle timer. Eller: A skyder på B, der dødeligt såret falder om på vejen og dræbes under en fremkørende bil, hvis fører vanskeligt kunne undgå påkørslen.

Forskellige fra de nu omtalte tilfælde er sådanne, hvor A's handling (tilfældigt) samvirker med B's handling til at tilvejebringe et vist resultat — der tænkes navnlig på en persons død — uden at A's handling selvstændigt ville have kunnet bevirke resultatet; den betegnes da som *komplementærårsag* i modsætning til selvstændigt virkende årsag. Det kan være, at den samvirker med en selvstændigt virkende årsag eller med en anden komplementærårsag; i førstnævnte fald vil der altid og i sidstnævnte fald undertiden gennem virkningernes forening

³⁾ Jfr. således i dansk teori Bornemann, III, s. 196 f., Goos, II, s. 244 ff., Torp, 549 f., samt dom i HRT 1873, s. 241, cfr. derimod Ørsted, Eunomia, III, s. 202 ff. (Udvalgte Skrifter, IV, s. 407 ff.), der vil erklære alle dem for drabsmænd, som har tilføjet dræbende sår.

⁴⁾ U 1933, s. 579 (Ø). — Jfr. også U 1930, s. 664 (H): Automobil A kører på Strandvejen tæt forbi lastautomobilet B; A's baghjul griber fat i navkapslen på B's forhjul; B's fører passer ikke tilstrækkeligt på, han drives helt ud i siden af vejen og påkører 7–8 m længere fremme en fodgænger, der dræbes. Begge bilførere dømt for uagtsomt manddrab.

blive tilvejebragt et overskud af de faktorer, der er nødvendige for skadens hidførelse; man kan da tale om »overtallige samvirkende årsager« (*Andenæs*). Hvad enten en sådan overtallighed foreligger eller ikke, må komplementærforholdet som regel betragtes som kausalt, men ved spørgsmålet, om det kan pådrage ansvar, får det her særlig praktisk betydning, at der tillige kræves adækvans, idet det må stilles som betingelse for at pålægge den komplementært samvirkende A ansvar for fuldbyrdet forbrydelse, at der er en adækvat sammenhæng mellem A's handling og den fra anden side bevirkede skade.

Hvis der f.eks. til fremkaldelse af død ved en bestemt gift kræves en mindstedosis af 5 gram, og A i den tro, at 3 gram var dødelig, har givet C denne dosis, medens en anden person B uden A's vidende har tilsat samme drik eller føde andre 3 gram (eller mere) med det resultat, at C dør, kan A, hvis der ikke var særlig grund til at regne med B's kompletterende virksomhed, kun straffes for forsøg. Det rent tilfældige forhold, at B også foretager en handling som den nævnte, kan ikke påvirke bedømmelsen af A's forhold, der isoleret bedømt er uegnet til at hidføre den tilsigtede virkning; cfr. dog afvigende *Astrup Hoel*, Delagtighed i forbrydelser, 1941, s. 182.

I det foregående har der særlig været tænkt på tilfælde, hvor de selvstændigt virkende eller samvirkende årsager er forhold, som forskellige personer hver for sig er ansvarlige for (»tilregnelige årsager«). Et omtvistet spørgsmål er, om tilsvarende resultater kan antages, hvor der er spørgsmål om at bedømme en persons ansvar for en handling, der støder sammen med en begivenhed, som ikke kan tilregnes nogen anden person (naturårsager, ansvarsfri handlinger fra andenmands side). Der kan dog formentlig i nogle af disse tilfælde være anledning til at fastholde betingelseslærens krav ved bedømmelsen af den menneskelige faktor, således at denne ikke anses som kausal alene i kraft af det tilskud til forløbet, som skyldes naturkræfter⁵⁾.

Spørgsmålet kommer i praksis særlig frem, hvor et legemsangreb fører til døden efter en *mellemkommende, ikke ansvarsbegrundende handling* eller efter en *sygdom* eller *helbredsfor-*

⁵⁾ Se herved *Andenæs*, s. 115.

ringelse, hvis adækvate sammenhæng med legemsangrebet er tvivlsom.

Om *mellemkommende handlinger* bevirker, at den indtrådte følge bliver inadækvat i forhold til den førstkommende handling, er et spørgsmål der ofte foreligger ved *trafikforseelser*, hvor der bliver tale om ansvar for *uagtsomt drab* eller uagtsom legemsbeskadigelse, se U 1931, s. 309 (H) om skibssammenstød, U 1933, s. 281 (H) om løbske heste, U 1934, s. 420 (Ø) (spirituspåvirket cyklist overtrådt færdselsloven, bevirket, at motorvogn påkørte to drenge, kraniebrud m. v.; fornødent årsagsforhold mellem tiltaltes forhold og disse skader), jfr. med hensyn til erstatningsansvar U 1927, s. 53 (H) om uforsigtig manøvre af vognkusk.

I tilfælde, hvor ofrets *egen skyld* skyder sig ind mellem den eventuelt ansvarsbegrundende handling og skaden, viser retspraksis ret stor tilbageholdenhed med at antage en til strafansvar fornøden adækvat årsagsforbindelse, se f. eks. U 1933, s. 176 (Ø), U 1933, s. 284 (H), cfr. derimod U 1931, s. 690 (H), hvilken afgørelse dog må ses på baggrund af den da gældende regel om, at erstatningspligt for tab af forsørger var betinget af strafbart forhold. – Om *selvmord* som upåregnelig følge af påkørsel (med henblik på erstatningskrav) se U 1932, s. 964 (V).

I tilfælde, hvor en tilføjet legemsskade kompliceres på grund af særlige allerede tilstedeværende eller senere indtrædende *sygdomsfaktorer*, er dansk retspraksis gennemgående utilbøjelig til at statuere ansvar for uagtsomt drab. En almindelig anvendt begrundelse for frifindelse i sådanne tilfælde er, at døden ikke skønnes at »være forårsaget på en sådan måde«, som anvendelsen af strfl. § 241 (eller tidligere strfl. 1866 § 198) kræver, eller at den udviste uagtsomhed »ikke kan betragtes som en strafbar uagtsomhed«. Adækvanssynspunkt og skyldbedømmelse flyder her over i hinanden eller påvirker gensidigt hinanden. Se som eksempler^{o)} U 1925, s. 180 (Ø) (groft uagtsom bilpåkørsel, let hjernerystelse og forskellige kontusioner, der ikke kunne betragtes som livsfarlige, under sygelejet årebetændelse i benene, der gav anledning til blodpropper og lungebetændelse, den tilskadekomne død 4 uger efter ulykkestilfældet; ifølge obduktionserklæringen var ulykkestilfældet »indirekte dødsårsag«; frifindelse for uagtsomt drab); U 1928, s. 95 (V) (uagtsom bilkørsel, passager i bilen tilskadekommet, død 3 uger uger derefter antagelig som følge af underlivssvulst i for-

^{o)} Cfr. i modsat retning det i Retslægerådets Årsberetning for 1946, s. 113 ff. anførte tilfælde.

bindelse med en under sygelejet udviklet bronchitis; ifølge retslægerådet havde læsionerne fra ulykkestilfældet fremskyndet dødens indtræden; frifindelse for uagtsomt drab), jfr. U 1918, s. 779 (H), U 1924, s. 274 (H), U 1925, s. 812 (H), i hvilke bil-drabssager tiltale for uagtsomt drab ikke blev rejst eller gennemført, men hvor der antoges den til pådragelse af erstatningsansvar fornødne adækvans mellem det udviste uagtsomme forhold og dødens indtræden, uanset tilstedeværende sygdomme eller senere særlige komplikationer.

Hvis det af tiltalte udviste forhold er af *særlig grov beskaffenhed*, således at det i strafværdighed nærmer sig det forsætlige drab, svækkes i tilfælde af omtalte art kravet til adækvans, se U 1917, s. 179 (H) (uforsvarlig bilpåkørsel af fodgænger, kørt videre trods påkørslen, usandfærdige forklaringer; den tilskadekomne 71 år, læsionerne alene næppe medført døden, men tillige chok som følge af påkørslen og som medvirkende årsager svagt hjerte, kronisk bronchitis og tilskadekomnes hele senile tilstand; domfældelse for uagtsomt drab). – Også *udenfor trafikforseelsernes kreds* er praksis meget tilbageholdende med at pålægge strafansvar for *uagtsomt* drab i tilfælde af tilstødende sygdomsfaktorer, se U 1898, s. 889 (H) (A tilføjet B sår og brud på hjerneskallen ved slag med et stykke træ, B død 17 dage senere af stivkrampe; frifindelse for uagtsomt drab); U 1903 B, s. 171 (H) (A kastet B omkuld, hvorved der fremkom et stærkt blødende sår i baghovedet; begge berusede; B's død skyldtes ifølge obduktionserklæringen et forenet angreb af delirium tremens, fedtdegeneration af hjertet og blodtabet; kun tiltale og straf for vold). – Se desuden med hensyn til *forsægtligt* drab U 1921, s. 846 (Ø), hvor forholdet dog havde en særlig karakter.

Om kausalitets- og adækvansspørgsmål i sager om strafansvar for uagtsomt manddrab kan iøvrigt, udenfor de nævnte grupper af tilfælde, henvises til domme i U 1870, s. 129 (H), HRT 1922, s. 501, U 1935, s. 1094 (H), U 1936, s. 779 (V), U 1948, s. 303 (Ø) (lægeansvar).

Se endvidere med hensyn til uagtsom brandstiftelse U 1888, s. 39 (H) og U 1922, s. 929 (V).

Om bedømmelsen af årsags- og adækvansproblemer i dansk erstatningsret henvises til *A. Vinding Kruse*, Erstatningsretten, I, s. 208 ff., *Stig Jørgensen*, Erstatningsret, s. 178 ff.

Endnu er der grund til at nævne tilfælde, hvor en person forsægtligt hidfører en andens død, men således at døden ikke umiddelbart skyldes den på drab rettede handling, men er føl-

gen af et i forbindelse med denne handling af den pågældende udvist akcessorisk eller forberedende forhold⁷⁾. Eksempel: A foretager kvælergreb mod B, og i den tro, at B derved er død, kaster han ham i vandet; obduktionen viser, at B levede, da han blev kastet i vandet, og er død ved drukning. I tilfælde af denne art⁸⁾, hvor der er en adækvat sammenhæng mellem de enkelte led i gerningsmandens virksomhed, må hele denne virksomhed kausalt bedømmes som en enhed, således at der antages ansvar for fuldbyrdet forbrydelse⁹⁾.

I den foregående fremstilling er kausalitets- og adækvansspørgsmålene behandlet uafhængigt af foreliggende *bevistvivl*. I praksis må der imidlertid regnes med, at det netop er bevisspørgsmål vedrørende de fakta, som skal lægges til grund for afgørelsen, der hyppigst giver anledning til vanskeligheder. Har f. eks. en flerhed af personer ved samme lejlighed angrebet en person A med døden til følge, kan det stille sig helt klart, at det er et bestemt knivstik eller et bestemt skudsår, der har virket som dødsårsag, men spørgsmålet er: *hvem* af de flere mulige skyldige har tilføjet netop dette sår? Dette spørgsmål er principielt forskelligt fra kausalitets- og adækvansspørgsmålet. Foreligger der en indbyrdes samvirken, som pådrager hver enkelt ansvar som medvirkende til det samlede resultat, får spørgsmålet ingen videre betydning. Men har de pågældende handlet uafhængigt af hinanden, bliver dets besvarelse forsåvidt afgørende for ansvaret, som kun den af dem kan straffes for fuldbyrdet forbrydelse, i forhold til hvem tilstrækkeligt bevis foreligger for, at netop han er ophavsmand til den indtrådte skade. At *enten* B *eller* C må have affyret det dræbende skud, kan ikke medføre, men må tværtimod udelukke, at

⁷⁾ Jfr. *Krabbe*, s. 137, der fremhæver, at hvis gerningsmanden ved det efterfølgende forhold har søgt at forhindre skadens indtræden – det har da ikke den i teksten nævnte akcessoriske karakter – men netop derved har fremkaldt den, kan der ikke statueres forsætsansvar for fuldbyrdet forbrydelse.

⁸⁾ Jfr. *Goos*, II, s. 399 ff., 448 ff. – Se om hertil grænsende spørgsmål *Skeie*, II, s. 27 ff.

⁹⁾ Hermed stemmer praksis, se HRT 1863, s.214, U 1876, s. 686, U 1921, s. 846 (Ø).

nogen af dem anses for skyldig i fuldbyrdet, forsætligt drab, så længe et sådant alternativ står åbent. Solidarisk strafansvar for personer, der handler uafhængigt af hinanden, anerkendes ikke. Bortset herfra må det imidlertid erkendes som praktisk uundgåeligt, at kravet til graden af bevis for kausalitet og adækvans påvirkes nedefter under hensyntagen til grovheden af det af sigtede udviste uforsvarlige forhold.

Kapitel VII

OBJEKTIVE STRAFFRIHEDSGRUNDE

§ 32.

Indledning.

I. Oversigt.

Under betegnelsen »objektive straffrihedsgrunde« sammenfattes i dansk teori siden Goos en række omstændigheder, som udelukker strafansvar for handlinger, der iøvrigt opfylder betingelserne for strafansvar¹⁾. Straffrihedsgrundene adskilles systematisk fra de såkaldte *strafbarhedsbetingelser*, der angår realiseringen af vedkommende forbrydelses gerningsindhold med fornøden subjektiv dækning (forsæt, uagtsomhed).

Der sondres mellem *objektive* og *subjektive* straffrihedsgrunde. Under de sidstnævnte indbefattes navnlig barnealder og psykisk abnormitet. De objektive straffrihedsgrunde omfatter en række ret forskelligartede undtagelsesgrunde, der i teorien ofte sammenfattes under det fællesmærke, at de udelukker handlingens retstridighed, se herom ovenfor § 3, III.

Fælles for de objektive og subjektive straffrihedsgrunde er, at de bevirker, at strafansvar overhovedet ikke opstår. De virker *fra først af* ligesom de positive strafbarhedsbetingelser, fra hvilke de kun af lovgivningstekniske og systematiske grunde udsondres. I modsætning hertil betegner *strafophørsgrunde* efterfølgende omstændigheder, f. eks. forældelse eller tilbagetræden fra forsøg, der bringer et allerede realiseret strafbarhedsgrundlag til ophør. Både straffriheds- og strafophørsgrunde adskiller sig fra omstændigheder — samtidig eller efter-

¹⁾ Se nærmere Goos, II, s. 7 ff., og Torp, s. 196 ff. Vedrørende norsk og svensk ret henvises til Andenæs, s. 136 ff., Agge, s. 325 ff., *Brottsbalken*, II, s. 594 ff.

følgende — som efter rettens skøn kan bevirke, at straf ikke pålægges; man taler her om (fakultative) *strafbortfaldsgrunde*, se f. eks. strfl. § 84, stk. 2, § 227, § 287, der systematisk hører hjemme i læren om strafudmåling.

Både straffriheds- og strafophørsgrunde fører til en frifindelse, medens strafbortfald ytrer sig i den domsform, at den forskyldte straf bortfalder.

De objektive straffrihedsgrunde er ikke udtømmende angivet i loven, men baseres delvis på en fortolkning af straffeloven i overensstemmelse med dennes forudsætninger. Traditionelt henføres navnlig følgende grupper af omstændigheder til disse undtagelsestilfælde: lovlig retshåndhævelse, herunder udøvelse af tjenstlig beføjelse og privat nødværge, endvidere nødret, lovligt afkald på retsbeskyttelse (samtykke), *negotiorum gestio*.

II. *Bevis vedrørende straffrihedsgrunde.*

De objektive straffrihedsgrunde nødværge, nødret og samtykke er — ligesom den subjektive straffrihedsgrund utilregnelighed — omstændigheder af en ekstraordinær karakter, som kun rejser problemer i et lille antal straffesager. Man har af denne grund drøftet i teorien, om straffrihedsgrunde er undergivet et særligt bevisprincip, eventuelt således at det påhviler den tiltalte at godtgøre, at en straffrihedsgrund var til stede. Et tilsvarende spørgsmål kan rejses med hensyn til en strafophørsgrund som tilbagetræden fra forsøg.

I alle de nævnte tilfælde må udgangspunktet tages i den almindelige processuelle grundsætning, at anklagemyndigheden har bevisbyrden, d.v.s. at rimelig tvivl om de straffbegrundende omstændigheders tilstedeværelse bør komme tiltalte til gode. Der kan ikke være tale om, at tiltalte selv skal bevise eller sandsynliggøre tilstedeværelsen af omstændigheder, som udelukker strafansvar. Noget andet er, at tiltalte regelmæssigt må ventes at være den, der bringer spørgsmålet på bane under straffesagen, men anklagemyndigheden er naturligvis ikke fritaget for at være opmærksom på og eventuelt under sagen fremdrage oplysninger, som indicerer, at en diskulperende omstændighed kan have foreligget. For så vidt angår den judi-

cielle bevisbedømmelse, når spørgsmålet er rejst, må man formentlig regne med, at der stilles mindre strenge krav vedrørende beviset for, at en straffrihedsgrund eller strafophørsgrund ikke har foreligget, end hvor det gælder beviset for ordinære gerningselementers tilstedeværelse. Det må dog herved fremhæves, at der formentlig også med hensyn til elementer i de kriminelle gerningsindhold og andre positive strafbarhedsbetingelser forekommer varierende grader af krav til bevisets styrke²⁾).

III. Særligt om handling efter befaling.

Undertiden diskuteres det, om man til de objektive straffrihedsgrunde skal henregne det forhold, at der er handlet i henhold til en *overordnetes befaling* (ordre). Området for straffrihed i sådanne tilfælde er dog i de fleste retssystemer så snævert, at det ville være misvisende at tale om en almindelig straffrihedsgrund.

I dansk ret findes der ikke nogen almindelig lovbestemmelse, men det må utvivlsomt anses som hovedreglen, at handlinger foretaget efter befaling ikke er straffri. Det gælder ikke blot ordrer givet indenfor private retsforhold³⁾ (f. eks. en direktørs instruks til en bogholder om at udfærdige falske bilag), men også befalinger indenfor offentligretlige forhold.

Det må antages, at der undtagelsesvis kan forekomme straffrihed for en person, som har handlet i henhold til en befaling. Dette kan særlig tænkes, hvis den pågældende efter tjenesteforholdets karakter har haft en pligt til at efterkomme overordnede befalinger uanset deres eventuelle ulovlighed⁴⁾. Det kan vanskeligt akcepteres, at den underordnede skulle pådrage sig ansvar for en strafbar handling begået under omstændigheder, hvor han ville pådrage sig retligt ansvar ved ikke at efterkomme ordren⁵⁾. Ved bedømmelsen af spørgsmålet om strafansvar

²⁾ Se om de herhen hørende problemer *Waaben* i *Scandinavian Studies in Law*, vol. 9, 1965, s. 245 ff. med henvisninger til litteratur og praksis.

³⁾ Se herom *Thornstedt*, *Om företagaransvar*, 1948, s. 21 ff.

⁴⁾ Jfr. *Krabbe*, s. 88.

⁵⁾ Angående spørgsmålet om lydighedspligt overfor befalinger henvises til *Poul Andersen*, *Forvaltningsret*, s. 170 ff. – Se grl. § 34 om befalinger sigtende til at antaste folketingets sikkerhed eller frihed.

må der derfor tages hensyn til den nærmere karakter af det pligtforhold og den konfliktsituation, som den pågældende har befundet sig i, herunder til lovovertrædelsens art. I svensk ret er udtrykkelig hjemlet straffrihed, hvis den, der adlyder en overordnet befaling, »med hänsyn till lydnadsförhållandets art, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt hade att efterkomma befallningen«, sv. strfl. 24:6⁶⁾.

Straffrihed kan endvidere følge af reglerne om subjektiv tilregnelse. Forsæt kan f. eks. mangle, når gerningsmanden har anset ordren for lovlig⁷⁾ eller ment at have pligt til at adlyde den.

Med henblik på militære forhold findes der en udtrykkelig regel i mil. strfl. § 12, efter hvilken handlen efter en foresats befaling medfører ansvarsfrihed, »medmindre det var (den underordnede) bekendt, at der ved befalingen tilsigtedes en (retstridig) handling, eller dette var umiddelbart indlysende«⁸⁾.

Hvor strafansvar er pådraget, kan befalingen få udmålingsmæssig betydning, se herved også strfl. § 84, stk. 1, nr. 5, om strafnedsættelse (eller strafbortfald, jfr. stk. 2) som følge af afhængighedsforhold.

Angående dansk rets stilling til spørgsmålet om betydningen af ordrer med hensyn til krigsforbrydelser henvises til krigsforbryderloven nr. 395 af 12. juli 1946 § 4 (ordre diskulperer ikke) samt dommen i U 1950, s. 453 (H) (se dommen s. 470 f.).

§ 33.

Nødværge¹⁾.

I. Begreb og begrundelse.

Nødværge er lovlig privat retshåndhævelse i form af af-

⁶⁾ Se herved *Brottsbalken*, II, s. 619 ff. Om norsk ret se *Andenæs*, s. 180 f. og om tysk ret *Schönke-Schröder*, s. 344 f.

⁷⁾ Se f. eks. U 1952, s. 760 (H).

⁸⁾ Se *Pürschel*, Militær straffelov, 5. udg., 1963, s. 38 f.

¹⁾ Af den nordiske litteratur fremhæves *Augdahl*, *Nødverge* (1920), *Andenæs*, s. 147 ff., *Brottsbalken*, II, s. 594 ff., *Goos*, *Almindelig Retslære* II, s. 560 ff., *Torp*, s. 281 ff., *Krabbe*, s. 150 ff., *von Eyben*, *Formuerettigheder*, s. 125 ff. Om tysk ret se *Schönke-Schröder*, s. 376 ff.

værgelse af et uberettiget angreb gennem magtanvendelse overfor angriberen. Den lovlige nødværgehandling medfører hverken straf- eller erstatningsansvar, og den kan ikke selv mødes med nødværge.

Nødværge er *afværgelse*. Genoprettende foranstaltninger, efter angrebets afslutning, falder udenfor nødværgebegrebet, men som omtalt nedenfor forekommer overgangsstadier, hvor nødværgereglerne udvides til at gælde for andet end rent afværgende foranstaltninger.

Nødværget rummer efter sit begreb en *aktiv* skadetilføjelse. En ren forsvarshandling, et passivt modværge, der ikke udgør et i sig selv strafbart forhold, kræver ingen særlig hjemmel overfor uberettiget angreb.

Nødværgehandlingen er betinget af et *forudgående angreb*. Historisk har reglerne om nødværge udviklet sig særlig med henblik på værges mod klart ulovlige, forbryderiske handlinger, der truer den angrebnes liv, legeme eller gods. Efterhånden har man givet instituttet et bredere anvendelsesområde. Ifølge gældende dansk ret kan et nødværge rettes mod et hvilket som helst »uretmæssigt angreb« (strfl. § 13), hvad enten der er tale om integritetskrænkelser eller andre *individualkrænkelser*, herunder æres-, freds- og blufærdighedskrænkelser, anvendelse af uretmæssige midler i konkurrence- eller arbejdsforhold, krænkelse af familierettigheder, navne- og enerettigheder m. v. Det antages, at nødværge kan udøves også til forsvar for mere almindelige *samfundsinteresser*²⁾. Navnlig må dette gælde med henblik på afværgelse af statsforbrydelser. På den anden side udskydes i almindelighed krænkelser af ordensforskrifter som berettigende til nødværge.

Udenfor tilfælde, hvor der foreligger sådanne angrebshandlinger mod konkrete interesser, at en afværgelse på stedet gennem nødværge er berettiget, er der plads for privat retshåndhævelse eller bistand til offentlig retsforfølgning i medfør af anden hjemmel for privat magtanvendelse, jfr. navnlig retsplejelovens regler om privates anholdelsesbeføjelse, straffelovens regler om pligtmæssig forebyggelse af forbrydelser m. v. (§§ 141, 142, 185, 253) samt fortolkningen af strfl. § 294 om

²⁾ Jfr. U I, § 37, stk. 1, og om norsk ret *Andenæs*, s. 148 ff.

selvtægt, der giver et ret vidt råderum for anvendelse af lovlig egenmagt.

Udenfor nødværgebegrebet falder *tvang til opfyldelse af fordringsrettigheder*. I det hele taget vil nødværge i almindelighed være udelukket overfor *undladelser*. Det kan dog ikke udelukkes, at der undertagelsesvis kan forekomme situationer, hvor et passivt forhold reelt må ligestilles med en aktivitet også med henblik på adgangen til nødværge, f. eks. hvor en person, der står i vejen for en redningsaktion ved en truende forbrydelse eller ulykke, nægter at flytte sig, jfr. ovenfor § 4, VII, om kommissivdelikter gennem undladelse.

Nødværges berettigelse udstrækker sig kun til skade, der vol-des angriberen (eller en med denne samvirkende person). Indgreb, der rammer trediemand, herunder en civilretligt efter Danske Lov 3-19-2 ansvarlig person, dækkes ikke af nødværge-reglerne, men kan muligvis være nødretligt begrundet.

Til uretmæssige angreb må efter omstændighederne også henregnes *ulovlige tjenestehandlinger*. Borgeren bør om fornødent kunne sætte sig aktivt til modværge mod den mod ham rettede ulovlige tjeneste-akt. Men dette princip, der må antages forudsætningsvis at være akcep-teret af straffeloven, er dog uden videre praktisk betydning, idet der i denne forbindelse nødvendigvis må gives begrebet ulovlig tjeneste-handling en ret snæver betydning. Der kan således ikke være ad-gang til nødværge mod den formelt lovlige fuldbyrdelse af domme og andre judicielle afgørelser, selv om de er materielt urigtige. Hvad angår administrative indgreb, f. eks. anholdelser, ransagninger, beslag-læggelser uden forudgående dommerkendelse, må det også fastholdes, at de er lovlige, når de opfylder lovens materielle og formelle betingel-ser for deres foretagelse, uanset om den, mod hvem de rettes, er uskyl-dig i det forhold, der påsigtes ham, eller indgrebet i øvrigt i forhold til ham rummer en materiel forurettelse. Beror lovligheden af et politiind-greb eller anden forvaltningsakt på et skøn over visse betingelsers til-stedeværelse, f. eks. hvorvidt der er fare ved at opsætte indgrebet, til retskendelse kan opnås, kan den private ikke sætte sit skøn over myn-dighedernes som grundlag for nødværgeudøvelse. Og selv om en forvalt-ningsakt måtte lide af formelle eller materielle mangler af en sådan art, at den vil kunne tilsidesættes som ugyldig, vil den i alminde-lighed ikke kunne mødes med nødværge. Som regel vil nemlig dens retlige uvirksomhed først indtræde, når dens ugyldighed er fastslået af

højere myndighed, eventuelt domstolene; den er med andre ord blot »anfægtelig« og kan som sådan ikke tilintetgøres gennem privat magt-anvendelse. Kun i de undtagelsestilfælde, hvor forvaltningsakten er en *nullitet* – eller hvor der slet ikke foreligger en virkelig forvaltningsakt, men kun skinnet deraf – bliver der plads for nødværge mod dens iværksættelse, således navnlig når den pågældende forvaltningsmyndighed er *åbenbart inkompetent* til at foretage vedkommende indgreb, når tjenestehandlingen lider af *grove formangler* eller har et *åbenbart ulovligt indhold*, f. eks. går ud på mishandling af en fange, iværksættelse af tortur under forhør, eller lignende³⁾.

Realt *begrundes* nødværgeretten først og fremmest ved hensynet til den menneskelige selvopholdelsesdrift. Det ville være en overspænding af retsidéen, om man ville kræve, at den i en nødssituation umiddelbart truede skulle undlade at bekæmpe angriberen. Dette hensyn alene kan imidlertid ikke forklare den udstrækning, hvori nødværgeretten nu anerkendes, omfattende bl. a. adgang til intervention af trediemand på den angrebnes side. Denne udstrækning må ses på baggrund af det synspunkt, at nødværget tjener hævdelsen af ret mod uret. Nødværgeretten er endvidere praktisk begrundet i præventions-hensyn. Muligheden af umiddelbar voldelig afværgelse fra den angrebnes side kan utvivlsomt virke som en hæmsko mod kriminelle impulser. Præventionssynspunktet kan dog næppe føre til anerkendelse af nødværgeret i det omfang, hvori den efter herskende teori anerkendes, nemlig uafhængigt af angriberens subjektive forudsætninger.

II. Angrebet og dets genstand.

Strfl. § 13, stk. 1, bestemmer det til nødværge berettigende forhold som »et påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb.«

Ordet »*uretmæssigt*« må antages at sigte til handlingens »objektive retstridighed« bedømt efter samtlige ved dommens tids-

³⁾ Se til det anførte om nødværge mod embedshandlinger Poul Andersen, Forvaltningsret, s. 272 ff. (angående sondringen nullitet-anfægtelighed). Fra retspraksis kan nævnes U 1906, s. 887 (LHStD).

punkt kendte omstændigheder, uafhængigt af den handlendes viden og personlige forudsætninger. Trods forudsætninger i straffelovens forarbejder må fortolkningen formentlig stå frit med henblik på forståelsen af det i sig uklare udtryk. Der kan således være grund til at gøre undtagelse fra den angivne almindelige antagelse i tilfælde, hvor denne ville føre til særlig stødende resultater, f. eks. hvis den omstændighed, der betinger »retstridigheden« i den angivne forstand, har været ukendelig for den handlende, medens den af »angrebet« truede person har været vel bekendt dermed og netop derfor kunne og burde have undgået den farlige situation.

Angrebets uretmæssighed udelukkes ikke ved, at den angrebne selv ved sit forhold har *givet anledning* til angriberens optræden⁴⁾. Der stilles med andre ord ikke krav om, at angrebet skal rettes mod sagesløs person. I tilfælde af provokation (f. eks. overfor en beruset person) kan der måske dog ikke gives den provokerende part ret til nødværge, hvis han forsætligt har fremkaldt selve nødværgesituationen med det formål at tilføje den anden skade ved udøvelse af nødværge.

Udenfor kredsen af uretmæssige angreb, der berettiger til nødværge, falder voldshandlinger, der er led i et *slagsmål*, som begge parter bærer ansvar for (sml. herved § 248, stk. 2). Dette gælder dog kun, så længe slagsmålet holder sig indenfor nogenlunde normale rammer. Går den ene part over til anvendelse af livsfarlige midler, uden at dette sker i nødvendigt selvforsvar, bliver den anden berettiget til nødværge. For angrebs-handlinger efter slagsmålets afslutning gælder naturligvis de almindelige nødværgeregler.

Hvad angår angrebets *stadium*, skal det som nævnt være *påbegyndt* eller *overhængende*. Der vil herefter som regel ikke kunne udøves nødværge i anledning af en trusel om iværksættelse af en forbrydelse ved en senere lejlighed. Dette vil som regel også følge af, at der i så fald ikke foreligger en sådan nødvendighed for anvendelse af egenmagt, som nødværgedadgangen

⁴⁾ Se f. eks. U 1946, s. 1299 (Ø), U 1934, s. 509 (H) og ældre retspraksis anført hos Krabbe, s. 156. – Angående grænsen mellem berettiget selvforsvar (nødværge) overfor truende angreb og slagsmålshandlinger se fra nyere retspraksis U 1926, s. 903 (H), U 1934, s. 509 (H).

forudsætter. Imidlertid vil der dog kunne tænkes tilfælde, hvor det er nødvendigt at handle straks, selv om iværksættelsen af den truende forbrydelse ikke i tid er umiddelbart forestående.

Nødværge er som regel udelukket *efter angrebets afslutning*. Magtanvendelse mod en flygtende voldsmand, krybskytte eller sædelighedsforbryder er derfor ikke berettiget som nødværge. Men ved anvendelsen af den nævnte regel må dog mærkes følgende. For det første falder et angrebs afslutning ikke nødvendigvis sammen med tidspunktet for den pågældende forbrydelses tekniske fuldbyrdelse. Ved forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment må nødværge således kunne udøves, indtil den kriminelle virksomhed i sin fuldt udviklede form er bragt til afslutning. Dernæst må ved tilstands- og vedvarende forbrydelser, f. eks. frihedsberøvelse, angrebet betragtes som uafsluttet, så længe den ulovlige tilstand vedvarer. Endvidere har det fra gammel tid været almindelig anerkendt, at nødværge ved tyveri og lignende forbrydelser kan udøves til tilbagetagelse af den ulovligt fravendte ting fra forbryderen under eftersættelse af denne in continenti. Straffrihed ud over det nævnte område kan følge af, at tilbagetagelse o. l. ikke altid vil være strafbar efter strfl. § 294 om ulovlig selvtægt⁵⁾. Fremdeles kan en lovlig pågribelse (anholdelse) af en lovovertræder finde sted under anvendelse af regler, der svarer til reglerne om nødværge, strfl. § 13, stk. 3, og nærmere herom nedenfor.

Som tidligere nævnt indeholder loven ingen begrænsning med hensyn til kredsen af de interesser, der kan være genstand for et til nødværge berettigende angreb. Som regel vil nødværgedadgangen ved individualkrænkelser være knyttet til krænkelsen af en materiel berettigelse. Men ved angreb rettet mod bestående besiddelsesforhold antages dog nødværgeret mod ubeføjede angreb at tilkomme besidderen som sådan, altså selv om han ikke er ejer eller overhovedet besidder vedkom-

⁵⁾ Se Speciel del, s. 317 ff. – Om en videregående adgang til nødværge overfor tyven, se *Vinding Kruse*, Ejendomsretten, I, 3. udg., s. 722 ff., og *von Eyben*, Formuerettigheder, s. 126 f. – Om anvendelse af vold mod flygtende angriber kan henvises til flere retsafgørelser, der afviser anvendelse af nødværgebestemmelsen, se således U 1898, s. 889 (H), U 1933, s. 817 (Ø), U 1949, s. 1094 (H), hvor bevisspørgsmålet dog efter domsreferatet stiller sig tvivlsomt.

mende ting eller faste ejendom med lovlig adkomst. Det er i samfundets interesse, at der generelt gives bestående besiddelsesforhold en sådan beskyttelse.

En almindelig nødværgeadgang for besidderen virker præventivt mod voldskonflikter på dette område. Afgørelsen af den materielle berettigelse vil som regel uden større skade kunne udskydes til retslig afgørelse. Er den nuværende besiddelse ensbetydende med, at tingen er kommet på afveje, vil en ny uretmæssig besiddelsestagelse fra trediemands side, f.eks. tyveri fra tyven, snarest yderligere vanskeliggøre ejerens vindikation. Dette i forbindelse med det synspunkt, at samfundet i det hele taget bør modvirke besiddelseskrænkelser, taler for rigtigheden af den almindeligt antagne opfattelse, hvorefter også den ulovlige besidder, selv tyven, har nødværgeret overfor uvedkommende trediemand.

I visse tilfælde kan der opstå spørgsmål om nødværgeret i det indbyrdes forhold mellem den materielt berettigede og besidderen. Det antages, at lovlig besiddelse (f.eks. i kraft af lån, leje eller pantsætning) giver besidderen grundlag for nødværge overfor en ejer, som retstridigt vil fratage ham tingen. Omvendt må man frakende den ulovlige besidder (f.eks. tyven) nødværgeret overfor ejeren, ligesom det må antages, at ejeren kan udøve nødværge ved at skride ind overfor en besidder, som er i færd med at krænke det imellem dem bestående retsforhold, f.eks. ved at begå underslæb eller tingsødelæggelse (se herom *von Eyben*, *Formuerettigheder*, s. 125 f.).

Ser man bort fra sådanne specielle og indbyrdes meget forskelligartede tilfælde af konflikt mellem ejer og besidder, bliver der ikke spørgsmål om at afgøre ved almindelige regler, hvorvidt det er den materielt berettigede eller besidderen, der har nødværgeret (cfr. *von Eyben*, *Formuerettigheder*, s. 126: nødværgeretten tilkommer som hovedregel den materielt berettigede). I forholdet til den udenforstående, der må karakteriseres som angriber, er de begge berettigede til at udøve nødværge (jfr. *Illum*, *Dansk Tingsret*, 2. udg., s. 350, og samme forf. i U 1959 B, s. 75), ligesom også intervention fra andre til deres fordel vil være lovlig. Det må fremhæves, at tilfælde, som berører besiddere, kun udgør en mindre del af alle de angrebssituationer, i hvilke der kan blive tale om nødværge efter strfl. § 13.

Om særlige spørgsmål vedrørende retten til nødværge og lignende egenmagt i servitutforhold henvises til *Vinding Kruse*, *Ejendomsretten* 1, 3. udg. s. 735 ff, *Illum*, *Servitutter*, 1943, s. 235 ff., samme forf., *Dansk Tingsret*, 2. udg., s. 415 ff., *von Eyben*, *Formuerettigheder*, s. 128.

III. Nødværgehandlingen.

A. Nødvendighed.

Objektivt stilles som grundkrav til nødværgehandlingen, at den skal være *nødvendig* for at modstå eller afværge angreb. Kan angrebet afværges på anden måde, f. eks. ved tilkaldelse af politi eller uden anvendelse af fysisk magt, er nødværge ikke indiceret. Derimod er det fast antaget, at forsvarshandlingens nødvendighed i almindelighed ikke udelukkes ved, at den truede person kan unddrage sig angrebet ved flugt eller ved, at han overfor en alternativ trusel (»pengene eller livet!«) kan fri sig for det større onde ved at ofre det mindre gode til angriberen. Det må dog bemærkes, at den nedenfor omtalte regel, hvorefter nødværget ikke må gå videre end forsvarligt, *kan* føre til, at der i et givet tilfælde, hvor f. eks. en oplagt sindssyg person under trusel om livsfarlig vold vil tilegne sig en ting af ubetydelig værdi, ikke bliver plads for nødværge, og at det alternativ, der må vælges, bliver flugt.

Det er omtvistet, om nødvendigheden skal bedømmes subjektivt i henhold til den angrebnes opfattelse i handlingsøjeblikket, eller om der skal anlægges en objektiv bedømmelse. Det er muligt, at strfl. § 13 nærmest har forudsat den sidstnævnte opfattelse, men denne kan efter omstændighederne føre til stødende resultater og bør næppe ubetinget fastholdes.

B. Forsvarlighed.

I ældre ret beror nødværgehandlingens retmæssighed — i det omfang, hvori denne overhovedet anerkendes — som regel alene på dens nødvendighed. Men i nyere tid er nødværgeretten blevet relativiseret ved krav om en vis forholdsmæssighed mellem angreb og afværgelse. Denne udvikling har først givet anledning til en sontring mellem forsvar for absolutte goder (liv, helbred eller velfærd) og for relative goder, idet man kun til værn for de førstnævnte tillod det såkaldte yderste nødværge, d.v.s. forsvarsmidler, ved hvilke angriberens liv udsættes for øjensynlig fare, medens der i øvrigt kun kunne anerkendes mindre vidtgående forsvarsmidler, såkaldt simpelt nødværge. Med indførelsen af en sådan sontring er dansk strafferet alle-

rede ved straffelov 1866 § 40 gået i spidsen for en udvikling henimod en mere etisk betonet nødværgeret.

Denne udvikling er ført videre ved strfl. 1930 § 13, stk. 1, hvorefter der for al udøvelse af nødværge gælder, at forsvaret ikke må gå åbenbart ud over det *forsvarlige* under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person og det angrebne retsgodes betydning. De anførte udtryk kan næppe opfattes som givende en absolut udtømmende opregning af de hensyn, der bør tages i betragtning ved afvejelsen af forsvarligheden. Det følger af den for bestemmelsen til grund liggende tanke, at der f. eks. også bør tages hensyn til, om nødværget ved en besiddelseskrænkelse sker til værn for en materiel berettigelse eller ej, om angriberen af den angrebne har været provokeret til sin handlemåde, m.v.⁶⁾. Også særlige momenter vedrørende den *angrebne* persons forhold bør efter omstændighederne kunne tages i betragtning.

Det fremgår af § 13, at grænsen for det forsvarlige og dermed diskulperende ikke drages strengt. Ved ordene »ikke åbenbart går ud over, hvad der ... er forsvarligt« tilkendegives nemlig, at tvivl om forsvarligheden kommer nødværgeudøveren til gode, formentlig også, at visse mindre (skønt i og for sig klare) overskridelser ikke udelukker straffrihed.

Det er tvivlsomt, om forsvarlighedsbedømmelsen skal foregå på objektiv basis. Meget kunne tale for at lægge de af den handlende kendte omstændigheder til grund for bedømmelsen. Vildfarelse hos den handlende med hensyn til handlingens forudsætninger vil i hvert fald kunne udelukke forsæt til strafbar handlemåde⁷⁾. Har handlingen fået større virkninger end tilsigtet, må bedømmelsen bero på, om der i så henseende kan bebrejdes den handlende noget uforsvarligt (uagtsomt) forhold⁸⁾. Selve skønnet over forsvarligheden er naturligvis et dommerskøn, der ikke bindes af den handlendes egen bedømmelse af sin handling som forsvarlig.

⁶⁾ Sml. U II, § 13: »angriberens skyld« og U III, § 13: »angriberens forhold«.

⁷⁾ Jfr. f. eks. U 1926, s. 11 (H).

⁸⁾ Cfr. derimod norsk strfl. § 48, stk. 2, der lader det ved handlingen tilsigtede onde være afgørende, *Augdahl*, s. 84 f.

C. *Forsæt.*

Når § 13 taler om handlinger foretagne »i nødværge«, sigtes hermed til en objektiv beskrivelse af den særlige handlesituation med en dertil hørende subjektiv dækning, d.v.s. kendskab til situationen, uden at der stilles krav om, at nødværgehandlingen er udført *for at* værne vedkommendes ret. Har den handlende, A, manglet kendskab til situationen, f. eks. hvis han bagfra, af ondskab eller hævnlyst, har slået B ned uden at vide, at denne netop var i færd med at trække sin revolver frem for at skyde en tredje person, da må A's forhold efter dansk ret bedømmes som forsøg på vold (putativ forbrydelse), idet den udførte handling er objektivt retmæssig som lovligt nødværge, men subjektivt er foretaget uden kendskab til nødværgesituationen og derfor med almindeligt voldsforsæt. Var derimod A kendt med den omtalte situation, da han slog B ned, er han straffri, selv om det er utvivlsomt, at hans bevæggrund var at skade B, ikke at hindre hans forbrydelse. — Omvendt foreligger der *putativt nødværge*, d.v.s. tro på at handle i nødværge og dermed mangel på forsæt til strafbart forhold, dersom den handlende i en situation som den nævnte antog, at B var ved at skyde på C, medens dette i virkeligheden ikke var tilfældet.

D. *Overskridelse af grænserne for nødværge.*

De ovenfor under A og B fremstillede regler angående grænserne for nødværge giver ingen skarpe kriterier, og retspraksis frembyder da også et ret usikkert billede med hensyn til spørgsmål om nødværgerettens overskridelse og ansvar herfor. Vægten ligger på de konkrete omstændigheder i hver enkelt sag.

Vedrørende retsafgørelser i henhold til strfl. 1866, som der nu kun kan tillægges en begrænset vejledende betydning, henvises til 1. udg., s. 272. Der er kun få trykte domme om anvendelsen af strfl. 1930, § 13. I praksis forekommer indsigelsen om nødværge især i voldssager, hvor den formentlig hyppigst tilsidesættes af bevisgrunde. Se som eksempel på frifindelse VLT 1951, s. 60.

Med den gældende regulering af nødværgerettens grænser, og særlig hvis både nødvendigheden og forsvarligheden af

nødværgehandlingen skal bedømmes uafhængigt af den handlendes subjektive forudsætninger, kan en undskyldelig overskridelse af nødværgets grænser let forekomme, og der bliver da — selv om der som anført kun kan gøres ansvar gældende, når overskridelsen af det forsvarlige er åbenbar — trang til særlige regler om straffrihed og strafnedsættelse for *exces i nødværge*.

§ 13, stk. 2, udvider straffriheden til tilfælde, hvor overskridelsen er »rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse«⁹⁾. Der foreligger her et dobbelt kausalitetskrav: affekten skal bero på angrebshandlingen, og overskridelsen skal være begrundet i affekten. I begge henseender må der regnes med moderate grader af sandsynlighed. Rent individuelle forudsætninger må tages i betragtning. Det er en selvfølge, at visse abnormtilstande vil kunne medføre straffrihed efter strfl. § 16.

Er overskridelsen ikke begrundet i affekt, kan straffen dog — under forudsætning af en vis undskyldelighed — nedsættes eller under iøvrigt formildende omstændigheder bortfalde i medfør af strfl. § 84, stk. 1, nr. 1, og stk. 2¹⁰⁾.

De nævnte lovbestemmelser har alene hensyn til overskridelse af nødværgets grænser og forudsætter altså, at den pågældende handling er foretaget i nødværge. Er dette ikke tilfældet, idet den f. eks. først er udøvet, efter at angrebshandlingen er afsluttet, er de pågældende bestemmelser uanvendelige, men strafnedsættelse vil eventuelt kunne følge af § 85 om hensyntagen til sjælelig uligevægt eller andre særlige omstændigheder.

IV. Med nødværge beslægtede forhold.

A. Automatiske forholdsregler.

Et i litteraturen ofte diskuteret problem angår berettigelsen af automatisk virkende afværgelsesforanstaltninger overfor eventuelle angreb, såsom anbringelse af »selvskud«, glubske vagthunde og lignende for at hindre tyves adgang til oplags-

⁹⁾ Jfr. VLT 1950, s. 141 (frifindelse i voldssag).

¹⁰⁾ Jfr. JD 1957, s. 165 (dagbøder i sag om legemsbeskadigelse).

pladser eller andre områder. Forsvarsforanstaltninger af denne art omfattes ikke direkte af reglerne om nødværge, da de ikke er rettet mod et konkret, påbegyndt eller overhængende angreb. Bedømt efter forholdene i det øjeblik, de får aktuel betydning, ville de ofte overskride nødværgerettens grænser. En sådan bedømmelse bør imidlertid næppe ubetinget anlægges. Anvendeligheden af disse forholdsregler må betragtes som ulovbestemt og tilladeligheden bero på, om de efter deres art, formål og de forsigtighedsregler, der er iagttaget med hensyn til advarsel af publikum og for at hindre, at de rammer uskyl-dige personer, går ud over, hvad der sædvanemæssigt er aner-kendt som berettiget.

B. Afværgelse af fare fra dyr og livløse ting.

Efter den opfattelse, der ligger til grund for betegnelsen af angrebshandlingen i den danske strfl. § 13 som »uretmæssig«, omfatter nødværgebestemmelsen direkte kun tilfælde, hvor angrebet hidrører fra et menneske. Fare, der truer fra dyr — der ikke handler som redskab for en menneskelig vilje — og fra liv-løse ting, f. eks. en bil uden fører, antages efter denne opfat-telse begrebsmæssigt at falde udenfor, hvad der kan betegnes som retstridige angreb. Afgørende logiske grunde taler dog ikke for at frakende et dyr evnen til at handle »retstridigt«, når det samme ikke antages med hensyn til et lille barn, en dybt åndssvag eller alvorligt sindssyg person. I hvert fald er der ingen tvingende grund til at komme til principielt afvigende regler for den fareafværgelse, der er rettet mod angreb fra mennesker, og den, der er rettet mod angreb fra dyr og ting. Særlig efter at nødværgeretten er blevet relativiseret som oven-for fremstillet, vil det give tilfredsstillende resultater at anvende nødværgereglerne — direkte eller analogt — på fareafværgelse af den omtalte art.

C. Magtmidler ved pågribelse under strafforfølgning m. v.

Ifølge strfl. § 13, stk. 3, finder »tilsvarende regler« som de med hensyn til nødværge foreskrevne anvendelse på handlin-

ger, som er nødvendige for på retmæssig måde at 1) skaffe lovlig påbud adlydt, 2) iværksætte en lovlig pågribelse eller 3) hindre en fanges eller tvangsanbragt persons rømning. Bestemmelsen er på flere punkter uklar og uskarp.

Det kan først fastslås, at disse indgreb, som ikke forudsætter nogen angrebssituation, ikke omfattes af begrebet nødværge og derfor heller ikke direkte af bestemmelser udenfor § 13, der angår nødværge. Bestemmelsen i strfl. § 84, stk. 1, nr. 1, og stk. 2 om strafnedsættelse eller -bortfald ved nødværgerettens overskridelse (udenfor de i § 13, stk. 2 omtalte affekttilfælde) kan således ikke direkte anvendes på overskridelse af den her omtalte tvangsmyndighed, men en analogisk anvendelse af bestemmelsen er utvivlsomt berettiget.

At »tilsvarende regler« kommer til anvendelse ifølge § 13, betyder for det første, at der gives udtrykkelig hjemmel for den her omhandlede magtanvendelses straffrihed, for det andet, at denne straffrihed bindes til de samme begrænsninger som nødværget, d.v.s. at magtanvendelsen skal have været nødvendig og forsvarlig. Forsvarligheden må her, da de i § 13, stk. 1, angivne kriterier ikke umiddelbart kan overføres, bero på, om der er et rimeligt forhold mellem vigtigheden af det pågældende retshåndhævelsesskridt og det anvendte magtmiddels karakter¹¹⁾. Endelig fører de »tilsvarende regler« til en direkte anvendelighed af bestemmelsen i § 13, stk. 2, om straffrihed for exces, dog at »skræk eller ophidselse« vanskeligt kan tænkes »rimeligt begrundet« i de her omtalte situationer.

For de praktisk vigtigste anvendelsesområder suppleres § 13, stk. 3, af særbestemmelser, der nærmere betinger og regulerer adgangen til magtanvendelse i forhold som de omhandlede, jfr. således med hensyn til gennemførelsen af befalingsmyndighed militær strfl. § 10, sømandslov § 60, og med hensyn til magtanvendelse ved gennemførelse af anholdelse m.v. politilov nr. 21, 4. februar 1871 § 12 og en række instrukser om anvendelse af politistav og pistol. Se om de her berørte spørgsmål nærmere *Hurwitz, Strafferetsplejen*, s. 437 ff.

¹¹⁾ Se f. eks. U 1933, s. 817 (Ø) (strafansvar for under forfølgning af en krybskytte at skyde denne i benene).

§ 34.

Nødret¹⁾.*I. Begreb og begrundelse.*

Nødret er retten til i en nødssituation at afværge fare ved foretagelse af en handling, der i almindelighed er ulovlig. Når emnet behandles i kriminalretten, fremhæves særlig tilfælde, hvor den afværgende handling bortset fra den særlige undtagelsessituation er belagt med straf.

I vid forstand omfatter betegnelsen nødret også *nødværgeret*. Men i almindelighed bruges betegnelsen i en noget snævrere betydning. Som hovedforskel mellem de to afværgebeføjelser fremhæves her, at faren i nødværgesituationen skal bero på et uretmæssigt angreb, medens denne betingelse ikke gælder for udøvelse af nødret. Andre hermed sammenhængende forskelligheder er: *nødværge* kan kun rettes mod angriberen og hans goder, *nødret* kan gribe ind i neutrale interesser; i modsætning til, hvad der gælder om *nødværge*, kan berettigelsen i *nødretssituationen* aldrig række videre end til at ofre et mindre gode for et større: proportionalitetshensynet er her primært. Fremdeles medfører udøvelse af *nødværge* som lovlig retshåndhævelse ikke erstatningspligt, medens der ved *nødretsindgreb* antages at gælde en erstatningspligt for den, hvis interesse gør handlingen forsvarlig.

Fælles for begreberne *nødværge* og *nødret* er, at der er tale om en fareafværgelse i en nødssituation, og at denne afværgelse sker på en måde, der bortset fra den særlige situation ville være ulovlig, men under de givne omstændigheder anses som forsvarlig. I sidstnævnte henseende adskiller disse forhold sig fra tilfælde, hvor en nødstilstand, uden at gøre en handling lovlig, tages i betragtning som *subjektiv* straffriheds- eller nedsættelsesgrund. Herhen hører navnlig handlen under kompulsiv tvang

¹⁾ Af litteraturen om emnet nævnes Goos, *Almindelig Retslære*, II, s. 507 ff., *Torp*, s. 264 ff., 459 ff., *Krabbe*, s. 157 ff., *Andenæs*, s. 158 ff., *Brottsbalken*, II, s. 612 ff., *Schönke-Schröder*, s. 351 ff., 360, 385 ff. – Af den nyere danske civilretlige litteratur fremhæves *Ussing*, *Erstatningsret*, s. 57 f., 110 ff., *A. Vinding Kruse*, *Erstatningsretten*, I, s. 55 ff., *Stig Jørgensen*, *Erstatningsret*, s. 51 f., *O. K. Magnussen*, *Naboretlige studier*, 1950, s. 92 ff.

(strfl. § 84, stk. 1, nr. 5), og i atypiske konfliktsituationer (§ 85) samt visse i lovgivningen fremhævede specialtilfælde, f. eks. barnemord udøvet i nød (§ 238).

Ligesom ved nødværge anerkendes trediemands *intervention* som retmæssig efter samme regler som gældende for den truede interessents egen afværgelseshandling.

Det typiske nødretsindgreb rammer en anden end den, hvis interesse søges varetaget gennem indgrebet. Mange forfattere medtager dog under nødretsbegrebet også tilfælde, hvor indgrebet sker i selve den truede persons goder, f. eks. hvor en operation foretages for at redde den pågældende patients liv. Det er imidlertid på grund af sådanne tilfældes særlige karakter rimeligere at holde dem udenfor nødretsbegrebet, se nedenfor.

Udenfor de egentlige nødretstilfælde bør formentlig også holdes tilfælde, hvor det i en given situation er *umuligt* for en person at iagttage en forbuds- eller påbudsnorm, idet der foreligger en kollision af normer, der ikke samtidig lader sig opfylde²⁾. A er f. eks. tilsagt til samtidig at give møde som vidne i to forskellige retter. Eller han kan redde B eller C ud af et brændende hus, men ikke dem begge. I sådanne alternative situationer må valget være frit, når de i betragtning kommende værdier er ækvivalente, medens valget iøvrigt må træffes efter et fornuftigt skøn over de kolliderende interessers betydning.

Begrundelsen for en udvidet handlefrihed i nødssituationer har snart været søgt i subjektive, snart i objektive hensyn. De ældre retskilder og forfattere havde særlig tilfælde for øje, hvor der handledes i umiddelbar livsfare (tilegnelse af fødemidler for at undgå sultedød, drab efter uimodståelig befaling, skibbrudnes kamp om redningsplanke, etc.). Når man her i et vist omfang antog straffrihed for den i nød handlende, lå det nær at søge forklaringen i manglende tilregnelighed eller i en hensyntagen til selvopholdelsesdriften som en naturlig eller moralsk faktor, for hvilken den juridiske norm måtte vige.

De subjektive teorier trængtes siden begyndelsen af forrige århundrede tilbage til fordel for opfattelser, hvorefter nødshandlingens straffrihed beror på dens *objektive* retmæssighed.

²⁾ Jfr. Krabbe, s. 158–59, U 1925, 990 (V), U 1926, s. 848 (Ø).

Den danske strafferetlige litteratur fra og med Ørsted står klart på dette standpunkt. Den ifølge nødret tilladelige handling er straffri ikke på grund af særlige subjektive momenter hos den handlende, men fordi den er socialt ønskelig, idet dens nytte-værdi efter en samfundsbetragtning overstiger dens skadelighed. Der er efter straffelovens forhistorie og teoretiske baggrund ingen tvivl om, at det er den sidstnævnte opfattelse, der ligger til grund for lovens § 14, omend denne ikke erklærer de pågældende handlinger for retmæssige, men indskrænker sig til at fastslå det i strafferetlig henseende afgørende, at de »ikke straffes«. Nødret er, ligesom nødværge, en objektiv straffrihedsgrund, hvormed menes, at straffriheden er begrundet i handlingens og situationens objektive karakter. Dette udelukker ikke, at subjektive momenter kan være relevante ved nødrettens nærmere afgrænsning.

II. *Hjemmel for nødret.*

A. Forholdets natur og positive lovregler.

I et vist omfang antages nødretlig beføjelse hjemlet ved forholdets natur, altså uden at lovhjemmel er påkrævet. Dette stemmer utvivlsomt med den almindelige retsopfattelse, hvorefter »nød bryder alle love«. Der findes stadig retsforfatninger, der helt undlader at opstille almindelige lovregler om nødrettens betingelser og grænser. Når man som i Danmark optager en almindelig nødretsregel i lovgivningen, opstår det spørgsmål, om den herved fastsatte normering er udtømmende. Spørgsmålet må med henblik på dansk strafferet utvivlsomt besvares derhen, at strfl. § 14 ikke er udtømmende³⁾. For det første suppleres den af en række bestemmelser i straffeloven selv og i særlovgivningen. For det andet er der stadig en vis mulighed for anerkendelse af nødret uden positiv lovhjemmel, jfr. nedenfor. Der ses i denne sammenhæng bort fra rent subjektivt begrundede regler om hensyntagen til gerningsmandens sjælelige forfatning i en nødssituation og tales alene om tilfælde, hvor handlingen anses for objektivt straffri.

³⁾ Jfr. *Krabbe*, s. 158 og i U 1929 B, s. 253-54.

B. Strfl. § 14 og andre udtrykkelige lovbestemmelser.

Den vigtigste lovhjemmel for nødret er strfl. § 14, hvorefter *»en handling, der ellers ville være strafbar«, ikke straffes, »når den var nødvendig til afværgelse af truende skade på person eller gods, og lovovertrædelsen måtte anses for at være af forholdsvist underordnet betydning«.*

Som supplerende regler i straffeloven kan nævnes bestemmelser, der fra det strafbare gerningsindhold undtager handlinger eller undladelser begået af personer, som befinder sig i en sådan særlig interessekonflikt, at det ikke med rimelighed kan forlanges af dem, at de skal følge lovens almindelige forskrift. Herhen hører bl. a. strfl. § 125, stk 2 (hjælp til flugt, bortskaffelse af bevismidler m.v. for at unddrage sig selv eller nogen af sine nærmeste forfølgning eller straf), § 141, stk. 2 (undladelse af at forebygge visse forbrydelser, når forebyggelseshandlingen ville medføre fare for liv, helbred eller velfærd for den pågældende selv eller hans nærmeste) og beslægtede bestemmelser i §§ 142, 143, 185 og 253. Nævnes kan også §§ 263, stk. 2, og 269, stk. 1, om tjenestemænds røbelse af privatlivet tilhørende hemmeligheder og om fremsættelse af ærefornærmende sigtelser uden sandhedsbevis, når den pågældende har handlet til berettiget varetægelse af åbenbar almeninteresse eller af eget eller andres tarv.

Af bestemmelserne udenfor straffeloven er der grund til at fremhæve svangerskabslovens indikationer for svangerskabsafbrydelse (lov 177, 23. juni 1956, § 1), hvorefter fosterets liv kan ofres for at afværge alvorlig fare for kvindens liv eller helbred. Løvrigt rummer et stort antal love undtagelsesbestemmelser med henblik på nødssituationer.

Sådanne særlige bestemmelser kan eksempelvis gå ud på, at der hjemles adgang til indgreb i trediemands ejendom for at afværge særlig fare, jfr. lov om brandvæsenet 247, 10. juni 1960, § 21, eller at tilsidesættelse af ellers gældende forsigtighedsforholdsregler eller af andre i det almene interesse givne forskrifter legaliseres, se f. eks. lov om arbejderbeskyttelse 226, 11. juni 1954, § 32, karantænelov 67, 31. marts 1953, § 22, færdselslovens § 72, eller at en ellers gældende hjælpepligt bortfalder på grund af en særlig fare for handlingssubjektet, se f. eks. sølovens § 223.

C. Nødret uden positiv lovhjemmel.

At strfl. § 14 ikke er udtømmende, fremgår bl. a. deraf, at den kun angår handlinger til afværgelse af skade på *person* eller *gods*, ikke skade, der truer immaterielle enkeltinteresser eller samfundsinteresser. At det imidlertid også til redning af sådanne interesser efter omstændighederne kan være berettiget at foretage handlinger, der er sanktioneret under straf, er almindelig anerkendt. Straffelovens forarbejder indeholdt udtrykkelig hjemmel for nødret til værn for individuelle »retsgoder« i almindelighed og til værn for samfundsinteresser, og når denne hjemmel er udgået i loven, skyldes dette sikkert kun erkendelsen af det vanskelige — og vel også overflødige — i at ville give lovregler for konfliktsituationer, hvor interesser af denne art kræver afvigelse fra de legale normer. Ej heller kan loven betragtes som udtømmende, for såvidt den alene hjemler foretagelse af nødretshandlinger, der som lovovertrædelser betragtet ville være af »forholdsvis underordnet betydning«, jfr. herom nedenfor.

Det er klart, at betingelserne for at anerkende en i samfunds-hensyn begrundet nødret uden legal hjemmel må være meget snævre, hvis ikke vejen skal ligge åben for politiske magtmissbrug. Et nødretligt synspunkt udenfor rammerne af straffelovens § 14 kan ikke legitimere en tilsidesættelse af grundloven eller andre lovregler eller erstatte en ellers påkrævet lovhjemmel til administrative indgreb i borgernes frihedsrettigheder, med mindre forholdene er så ekstraordinære og tvingende, at den foreliggende nødssituation praktisk må ligestilles med umulighed af at forene samfundets tarv med overholdelsen af vedkommende lov.

Hvad særlig angår nødret til værn for *økonomiske privatinteresser* udenfor det af strfl. § 14 omhandlede område (skade på »gods«, d.v.s. konkrete, fysiske formueobjekter), følger en vigtig begrænsning af den proportionalitetsbetragtning, der må antages at ligge til grund for nødrettens anerkendelse med henblik på formuegoder. Ifølge denne betragtning er samfundet interesseret i, at større værdier reddes på bekostning af mindre, d.v.s. i at hindre værditab ved det større godes undergang, hvorimod der ikke er nogen almindelig samfundsinteresse i

flytning af tab eller fortjeneste fra den ene formuesfære til den anden. Allerede af denne grund vil nødret som regel ikke kunne tilstedes til afværgelse af fare for at lide tab eller gå glip af en fortjeneste i et forretningsforhold⁴⁾).

III. Betingelser og grænser for nødret i henhold til strfl. § 14.

A. Nødssituation.

Den første betingelse for nødretlig handlen er, at der foreligger en *nødssituation*. I dette begreb ligger, som det også fremgår af strfl. § 14, at et gode skal være i *fare*, d.v.s. være udsat for at gå til grunde eller forringes. Faren skulle ifølge strfl. 1866 § 41 være »overhængende«. Efter den gældende strfl. § 14 er betingelsen, at skade er »*truende*«, hvorunder også en noget fjernere fare efter omstændighederne indgår. Efter almindelig sprogbrug kunne det antages, at der skulle foreligge en fare for *livsvigtige* goder. Faresituationer af denne art har været det historiske udgangspunkt for anerkendelsen af nødret. Dette synspunkt er imidlertid bevidst blevet fraveget ved straffeloven. Også mindre alvorlige interessekonflikter kan komme i betragtning som affødende en »nødssituation«.

Der foreligger kun et par (trykte) domme om anvendelse af strfl. § 14 i straffesager. Kun i eet enkelt tilfælde har frifindelse fundet sted under henvisning til § 14, og her drejede det sig ikke om nogen alvorlig faresituation, se U 1937, s. 1000 (Ø) (en bagermester, der havde ladet sin svend udføre natarbejde i strid med bageriloven, frifundet under hensyn til, at han selv var blevet forhindret i at udføre arbejdet efter aftenen forud at have forvredet sin finger). Spørgsmål om nødret har været rejst, men er blevet besvaret benægtende i domme i U 1934, s. 1110 (Ø), U 1939, s. 947 (Ø), JD 1942, s. 346, U 1960, s. 470 (Ø). Kun i det førstnævnte af disse tilfælde var der tale om en alvorlig personlig fare for den handlende.

Det kan *ikke* ubetinget kræves, at den til nødret berettigende nødssituation skal være *uforskyldt* i forhold til den handlende. Selvmorderen, der fortryder selvmordshandlingen, eller brandstifteren, der har sat ild på eget hus og nu vil redde sine

⁴⁾ Om afværgelse af stort økonomisk tab ved overtrædelse af formelle forskrifter, se von Eyben i Juristen 1951, s. 309.

værdier, har principielt samme adgang til nødret som enhver anden. Dette stemmer med den opfattelse, at nødshandlingen er objektivt berettiget under hensyn til samfundets interesse i, at den nødstedte værdi reddes på bekostning af et mindre værdifuldt gode. Konsekvent måtte dette synspunkt føre til anerkendelse af nødret også i en situation, der ikke blot er selvfor-skyldt, men hidført af den handlende netop i den hensigt at foretage indgreb i en andens ejendom. Men dette ville dog, i hvert fald for så vidt angår handlinger til værn for økonomiske og andre ikke livsvigtige interesser, være at føre konsekvensen videre end foreneligt med, hvad reale hensyn og almindelig retsfølelse tilsiger. Afvejelsessynspunktet må her vige, hvad der teoretisk kan begrundes ved henvisning til, at en situation, der bevidst er fremkaldt for at udøve nødret, ikke er en nøds-situation i den af loven forudsatte forstand. Det viser sig her, at nødretten, selv om den overvejende støttes på objektive hen-syn, kan blive afhængig af et subjektivt moment.

Hvad angår farens art, må den for at kunne tilvejebringe en nødssituation, der berettiger til nødretlig handlen, naturligvis *ikke være begrundet i en lovlig retsforfølgning*⁵⁾, se også nedenfor om faresituationer, som man ifølge særlige pligtfor-hold må underkaste sig.

B. Den truende interesse.

Ifølge strfl. § 14 kan nødretshandlinger foretages til afvær-gelse af truende *skade på person eller gods*. Der sondres ikke mellem absolutte og relative goder. Men i modsætning til nød-værgebestemmelsen i § 13 har § 14 efter sin ordlyd alene fare for integritetskrænkelser (person- og tingsskade) for øje. Som tidligere nævnt kan der dog ikke slutes modsætningsvis til udelukkelse af nødret udenfor den angivne kreds af interesser. Ikke alene er der grund til at give »person« og »gods« en så vid fortolkning som muligt, men også til værn for interesser

⁵⁾ Se herved U 1934, s. 1110 (Ø), hvis almindeligt holdte ræsonne-ment dog ikke slår til for det foreliggende tilfælde, hvor der var tale om en politisk flygtning, der – ved pasforfalskning – flygtede fra en diktaturstats »retshåndhævelse«.

udenfor fortolkningsgrænsen er der, uafhængigt af strfl. § 14, plads for nødretlig handlen, se herom ovenfor under II, C.

C. Afværgelseshandlingens art.

§ 14 rummer ingen begrænsning med hensyn til arten af de interesser, der kan ofres i en nødssituation. Den efter § 14 til-ladte afværgehandling kan således være a) et *indgreb* i konkrete goder af økonomisk eller personel (fysisk eller immateriel) karakter (f. eks. legemskrænkelse eller opofrelse af løsøre-genstande som led i en redningsbestræbelse) eller b) en handling af *farevoldende* karakter uden nogen realiseret skade (f. eks. sygetransport med et motorkøretøj, som er behæftet med mangler) eller c) tilsidesættelse af en *offentligretlig forskrift* (f. eks. en lukkelovsbestemmelse).

Den fornødne begrænsning med hensyn til afværgehandlin-gens karakter og udstrækning følger af, at den skal være af forholdsvis underordnet betydning og nødvendig til afværgelse af skaden. Disse to krav skal i det følgende omtales særskilt.

D. Lovovertrædelsens underordnede betydning.

Lovovertrædelsen skal være af *forholdsvis underordnet be-tydning*. Nødrettens grænse beror med andre ord på en konkret vurdering af forholdet mellem det truede godes værdi og vær-dien af det gode, der ofres for at afværge faren. Ved denne vurdering står domstolene efter bestemmelsens ordlyd meget frit. Men der kan dog opstilles visse retningslinier.

For det første må det antages, at handlingens konkrete *nytte-værdi* ikke alene afhænger af omfanget af den skade, der truer det pågældende gode, men at også graden af farens nærhed kan spille en rolle.

Hvad angår handlingens *skadeevne*, kan der ikke anlægges en rent konkret bedømmelse, men der bør ved afvejelsen tages hensyn til den betydning, som det af samfundsmæssige grunde kan have, at der i en situation som den foreliggende ikke aner-kendes nogen undtagelse fra den i almindelighed gældende norm. Hvis f. eks. den i fare stedte person har en særlig pligt

til at underkaste sig netop denne fare — der kan her tænkes på soldater, politifolk, skibsmandskab o.s.v. i faresituationer — kan han naturligvis ikke unddrage sig faren ved en lovovertrædelse, der rent konkret bedømt repræsenterer et mindre onde. Men også udenfor sådanne særlige pligtforhold spiller hensynet til almindelig lovlydighed en fremtrædende rolle i nødretsafvejelsen. Man må ud fra dette synspunkt frakende typiske fristelsessituationer karakteren af nødssituationer, selv om afværgelseshandlingen konkret bedømt ville tilføje andenmand eller samfundet mindre føleligt tab end den skade, der kan ramme den truede person, f. eks. hvor en forretningsmand for at undgå en truende konkurs med vidtgående skadefølger for ham selv og kreditorerne begår et mindre underslæb, tilside-sætter bogføringsloven etc. Kravet om lovovertrædelsens forholdsvis underordnede betydning må ifølge det anførte forstås som — eller suppleres med — et krav om, at lovovertrædelsen skal være af en så utypisk karakter, at dens legalisering som nødretligt begrundet ikke sætter lovbestemmelsens almindelige formål i fare⁶⁾.

Måske bør der i betingelsen »forholdsvis underordnet betydning« i § 14 indlægges *ikke alene et proportionalitetskrav*, men en *ubetinget* (ikke blot forholdsmæssig) begrænsning, således at kun nødretshandlinger af mindre alvorlig karakter har hjemmel i § 14⁷⁾. Sprogligt falder det vanskeligt at betegne f. eks. en alvorlig legemsbeskadigelse eller en langvarig frihedsberøvelse som en lovovertrædelse af forholdsvis underordnet betydning. Hvad man end antager om den rent fortolkningsmæssige forståelse af ordene i § 14, er det i hvert fald givet, at man ikke med § 14 har villet legalisere noget tilfælde af menneskelivs opofrelse for større goder, f. eks. for at redde flere

⁶⁾ De få foreliggende retsafgørelser tyder på en restriktiv holdning hos domstolene ved udøvelsen af det her omhandlede skøn, se U 1934, s. 1110 (Ø) og U 1939, s. 947 (Ø), der begge afviste anvendelse af § 14 (og af § 84, stk. 1, nr. 1) i tilfælde af henholdsvis pasforfalskning ved kommunisters flugt fra det nazistiske Tyskland og en landmands undladelse af at tilkalde dyrlæge til en tilskadekommet kvie bl. a. af frygt for at udsætte sin besætning for smitsom kalvekastning under en epidemi.

⁷⁾ Jfr. således *Krabbe i U 1929 B*, s. 253.

menneskeliv eller store samfundsværdier. Det står endvidere fast, at loven under ingen omstændigheder anerkender det ene menneskeliv som værdifuldere end det andet med deraf følgende ret til at ofre det ene for det andet (cfr. derimod adgangen til at ofre fosteret af hensyn til moderen). Om mulighed af at antage straffrihed i herhen hørende tilfælde udfra andre hensyn end nødretssynspunktet henvises til bemærkningerne nedenfor i læren om subjektiv skyld.

Proportionalitetsgrundsætningen har sit reneste anvendelsesområde i tilfælde, hvor både den truede interesse og opofringsinteressen består i *økonomiske, kommensurable goder*. Værdidifferencen skal her være *væsentlig*⁸⁾. Der kan være grund til at skærpe dette krav til et krav om en særdeles betydelig eller uforholdsmæssig forskel mellem godernes værdi⁹⁾.

E. Handlingens nødvendighed.

Kravet om afværgelseshandlingens *nødvendighed* indebærer, at afværgelse ikke kunne ske ved mindre vidtgående indgreb eller uden indgreb i fremmed retssfære eller fravigelse af gældende retsregel. Hvis den truede gennem opofrelse af egne goder kan redde det i fare værende gode, vil det i almindelighed ikke kunne anses for nødvendigt at foretage en af § 14 omfattet afværgelseshandling. Adgang til nødretlig handlen må dog anerkendes, hvis det egne gode, der måtte anvendes som redningsmiddel, var af uforholdsmæssig højere værdi end værdien af det fremmede gode, der ville blive ofret gennem nødretshandlingen.

Hvad angår skønnet over handlingens nødvendighed, har det ifølge lovens forarbejder været meningen¹⁰⁾, at vægten skulle lægges på forholdene, som de måtte tage sig ud for den handlende i handlingsøjeblikket.

⁸⁾ Se således U II § 14, U III § 14.

⁹⁾ Sml. norsk strfl. § 47: »særdeles betydelig«. – Se *Vinding Kruse*, *Ejendomsretten*, 3. udg., I, s. 236, *O. K. Magnussen*, *Naboretlige studier*, s. 102 ff., 108. – Et eksempel på en til nødret utilstrækkelig værdiforskel foreligger i JD 1942, s. 346 (nedskydning af brevduer for at hindre skade på nylig tilsæt mark).

¹⁰⁾ Se U I, mot. s. 55, Folketingsudvalgets betænkning 18. december 1929, RT 1929/30, B, sp. 160.

F. *Forsæt.*

Ligesom ved nødværge kan der rejses spørgsmål om, hvorvidt afværgelseshandlingens berettigelse er betinget af, at der er handlet med den *bevæggrund* at redde det truede gode, eller om der må nøjes med et almindeligt *forsætskrav*, således at den handlendes bestemte antagelse af, at en nødretshandlings faktiske forudsætninger er til stede, bliver afgørende i subjektiv henseende uden hensyn til de dybere handlemotiver. Spørgsmålet må formentlig besvares på samme måde for nødrets som for nødværges vedkommende, se ovenfor § 33, III C, således at der ikke kan tilkomme motivet afgørende betydning. Derfor taler også den formelle ordlyd af § 14.

IV. *Overskridelse af nødrettens grænser.*

Hvis grænsen for nødret overskrides, pådrages der strafansvar for den begåede lovovertrædelse, men ifølge strfl. § 84, stk. 1, nr. 1, og henvisningen hertil i § 84, stk. 2, er der en almindelig, fakultativ adgang til strafnedsættelse og under i øvrigt formildende omstændigheder til straffbortfald ved nødrets-exces ligesom ved nødværge-exces. Derimod findes ingen til § 13, stk. 2 (om obligatorisk straffrihed ved særlig affekt i nødssituationen) svarende bestemmelse ved nødret, og bestemmelsen kan ikke anvendes analogisk, da loven her netop har tilsigtet en sondring mellem nødværge- og nødretssituationer.

V. *Med nødret beslægtede forholdsregler.*

Ordlyden af strfl. § 14 omfatter også indgreb i anden persons goder i denne persons egen interesse. Men som bemærket ovenfor under I, står man ved handlinger af denne art udenfor den type af interessekonflikter, som nødretsreglerne har for øje. Man kan her tale om *nødhjælp* til forskel fra nødret. Forholdene er imidlertid beslægtede. Også her er der tale om en interessekonflikt i en nødssituation, og indgrebets (eller den farlige handling) forsvarlighed beror på, at et større gode søges reddet på et mindre godes bekostning. Men da der her ikke er spørgsmål om at ofre en neutral interesse til fordel for den handlendes (eller trediemands) modstridende interesse, men alene om varetagelse af en og samme persons tarv, og der der-

for ikke er fare for egennyttig tilfidesættelse af andres ret, tør man lempe betingelserne for nødshandlingens foretagelse, således at denne bliver berettiget efter et friere skøn over dens forsvarlighed i det enkelte tilfælde. Nødhjælp i den her omhandlede betydning er en underafdeling af negotiorum gestio (se § 35, IV), karakteriseret ved den særlig klare indikation for indgriben, der følger af nødssituationen.

Herhen hørende spørgsmål har særlig været drøftet med henblik på *lægelige indgreb*, specielt kirurgiske operationer. I et vist omfang kan berettigelsen af sådanne indgreb støttes på samtykke (nedenfor § 35). Men med henblik på tilfælde, hvor dette synspunkt ikke slår til, idet patienten ikke er i stand til at give et gyldigt samtykke, har der i teorien været tvivl om, hvorledes forholdet bør bedømmes. På den ene side er gjort gældende, at det operative indgreb — og ligestillet hermed visse medicinske indgreb, narkotisering m.v. — principielt er en legemskrænkelser, omfattet af straffelovens almindelige paragraffer om legemsangreb, der dog under særlige betingelser (frivillighed, forsvarlig indikation og fremgangsmåde) bliver berettiget; på den anden side er indgreb af denne art i kraft af deres formål blevet opfattet som væsensforskellige fra de legemsangreb, straffeloven har for øje, således at de allerede ifølge en fortolkning af de pågældende bestemmelser falder udenfor disse. Det sidstnævnte synspunkt forekommer mest dækkende, dog at der — ved siden af ansvarsbestemmelsen i lægelovens § 18 — må holdes adgang åben for strafansvar for uagtsom (grov) legemsbeskadigelse og manddrab i tilfælde, hvor der er handlet lægeligt uforsvarligt.

Det spørgsmål, der i den her foreliggende forbindelse interesserer mest, er, hvorvidt indgreb af den omtalte art kan *påtvinges* nogen i en nødssituation. Den almindelige opfattelse går ud på, at et operativt eller lignende indgreb i almindelighed ikke bør foretages uden samtykke af den pågældende person, hvis han er personlig myndig og i stand til at træffe en fornuftsmæssig beslutning. Mod en sådan persons klart tilkendegivne vilje antages en større operation ikke at kunne foretages, selv om den er nødvendig for at redde hans liv¹¹⁾.

¹¹⁾ Jfr. U II, § 14, mot. s. 21.

Er en person ude af stand til at tage stilling til en operation, f. eks. fordi han er bevidstløs efter et ulykkestilfælde, må lægerne kunne foretage de uopsættelige indgreb, derunder f. eks. en amputation, som efter deres skøn er påkrævet. En tilside-sættelse af de krav til frivillighed, der efter det anførte må opstilles, vil kunne pådrage strafansvar for frihedskrænkelse (strfl. § 260) og vil kunne mødes med nødværge, hvorimod forholdet ikke vil kunne straffes som legemskrænkelse eller legemsbeskadigelse¹²⁾).

Hvad der her er anført om nødhjælp fra lægelig side, kan i særlige situationer udvides til at gælde tilfælde, hvor nødhjælp af tilsvarende art udøves af en ikke lægeautoriseret person.

Angående de i dansk ret gældende særlige regler om foretagelse af svangerskabsafbrydelse, sterilisation og kastration henvises til senere dele af fremstillingen.

§ 35.

Samtykke¹⁾).

I. Begreb.

Den kriminalretlige lære om samtykke angår betydningen af, at den, mod hvis interesse en strafbar handling er rettet, indvilliger i handlingens foretagelse. I det omfang, hvori samtykke bevirker straffrihed, kan samtykke siges at udgøre en objektiv straffrihedsgrund på linie med nødværge og nødret.

Samtykke er ikke det samme som *begæring*, der i visse særlige relationer, f. eks. med henblik på straf for manddrab, har kriminalretlig betydning, jfr. strfl. § 239. En begæring indeholder altid i sig et samtykke, hvorimod et blot samtykke ikke (altid) rummer den udtrykkelige anmodning, som er karakteristisk for begæringen.

¹²⁾ Jfr. U II, mot. s. 21.

¹⁾ Torp, s. 227 ff., Krabbe, s. 85 ff., Waaben, Forsæt, s. 140 f. – I nyere nordisk litteratur er emnet udførligst behandlet hos Agge, s. 368 ff., se endv. Andenæs, s. 167 ff. Der henvises iøvrigt til Schönke-Schröder, s. 346 ff. og Glanville Williams, s. 770 ff.

Der sigtes ved samtykke alene til en forudgående eller samtidig tilladelse, hvorved begrebet adskilles fra en efterfølgende godkendelse, der som regel er uden kriminalretlig betydning. Klart udenfor samtykke falder også en *eftergivelse* af strafansvaret, jfr. strfl. § 92, nr. 2, der i visse tilfælde kan virke som strafophørsgrund.

Efter almindelig sprogbrug kan der kun tales om samtykke, når der foreligger en *viljestilkendegivelse* om indvilligelse, omend denne tilkendegivelse ikke behøver at foreligge udtrykkeligt i ord, men også kan være stiltiende, idet den kan udledes af den pågældendes adfærd, eventuelt af hans passivitet. Det bør dog næppe anses for udelukket, at straffrihed kan indtræde også i tilfælde, hvor en person stiltiende har godkendt den i sig kriminelle handling på tidspunktet for dens foretagelse, selvom hans indvilligelse ikke kan siges at være tilkendegivet. Derimod bør man fra det diskulperende samtykkes område udelukke det såkaldte *hypotetiske* samtykke, d.v.s. det forhold, at en person ville have billiget handlingen, såfremt han havde haft anledning til at forestille sig muligheden af, at den ville blive foretaget. Det er klart, at det sjældent vil komme til en straffesag, når der har foreligget eller nu foreligger en velvillig holdning hos den, hvis interesser berøres. Men spørgsmålet om samtykkets objektive afgrænsning får betydning også i tilfælde, hvor gerningsmanden fejlagtigt antager, at diskulperende samtykke foreligger.

I læren om samtykke er det almindeligt, at samtykket, så vidt der tillægges det betydning, opfattes som en *straffrihedsgrund*. Denne konstruktion holder dog ikke stik ved straffebestemmelser, til hvis *gerningsindhold* det hører, at samtykke til handlingen ikke er givet. Tager A en ting fra B med dennes samtykke, ville det være unaturligt at sige, at der foreligger et tyveri, som er straffrit på grund af samtykke. Den rigtige konstruktion er, at der overhovedet ikke foreligger noget tyveri, da et af de afgørende momenter i tyveribegrebet — borttagelse uden besidderens samtykke — mangler. På samme måde bør man fra tilfælde, hvor samtykke virker som straffrihedsgrund, udsondre tilfælde, hvor der *privatretligt er disponeret* således over et formuegode, at den til bedømmelse foreliggende hand-

ling med hensyn til dette gode ikke indeholder nogen strafbar krænkelse af fremmed interesse.

Om samtykke som straffrihedsgrund kan der derimod med rette tales, hvor handlingen, som den foreligger, i og for sig *stemmer med beskrivelsen af et strafbart forhold*, men hvor dog indvilligelsen i handlingen bringer den *udenfor kriminaliseringens forudsætninger*, f. eks. hvis en person har givet samtykke til, at objektivt ærekrænkende udtalelser om ham offentliggøres (§ 267).

Grænsen mellem samtykke, der udelukker det strafbare gerningsindhold, og samtykke, der virker som straffrihedsgrund, er imidlertid flydende og uden praktisk betydning. De to grupper af tilfælde vil derfor ikke blive skarpt adskilt i det følgende.

I tilfælde, hvor samtykket ikke gør handlingen straffri, kan det dog have betydning for strafudmålingen, eventuelt som grund til strafnedsættelse i medfør af § 85. Særregler om samtykke findes bl. a. i § 214, stk. 2, og § 248, stk. 1.

II. Samtykkets virkekreds.

A. Principielle synspunkter.

Den danske straffelov har lige så lidt som lovgivningerne i almindelighed optaget nogen generel regel om samtykkets betydning. Loven indeholder derimod en række specielle regler, hvorved der tillægges samtykket betydning. Disse bestemmelser har dog en ret tilfældig karakter.

Ved bestemmelsen af, på hvilke områder samtykket virker som straffrihedsgrund, har ældre teori til en vis grad bygget på et fra civilretten overført *kontraktssynspunkt*, navnlig således at samtykket skulle være relevant med hensyn til »afhændelige«, men ikke ved »uafhændelige« goder. Men dette synspunkt er uholdbart. Der kan ikke drages den slutning fra en persons fri rådighed over en genstand, at han også strafferetligt skulle kunne legalisere ethvert angreb mod dette gode ved sit samtykke. Omvendt vil et samtykke efter omstændighederne kunne fritage for strafansvar i tilfælde, hvor angrebet er rettet mod et gode, der ikke kan afhændes. Eksempler herpå fore-

kommer ved forskellige personkrænkelser (vold, frihedsberøvelse m. v.).

Opgives kontraktssynspunktet, må samtykkets betydning i første række bestemmes på grundlag af en *fortolkning af de enkelte straffebestemmelser*.

Er bestemmelsen vendt mod angreb på staten eller andre *offentlige interesser uden individuelt angrebsobjekt*, vil det i almindelighed være klart, at samtykke ikke kan gives, allerede fordi der som regel ikke vil være nogen, der er kompetent til på det offentliges vegne at samtykke i den under strafansvar forbudte handling. Dog forekommer der tilfælde, hvor gerningsindholdet er betinget af, at der handles uden bemyndigelse eller tilladelse, se f. eks. strfl. § 110 a og § 204, og her siger det sig selv, at samtykke fra rette vedkommende udelukker ansvar.

Skader eller truer handlingen en privat, konkret interesse, og giver indehaveren af denne samtykke til handlingen, bliver det første fortolkningsspørgsmål, om den pågældende straffebestemmelser *beskyttelsesinteresse* — man kan også sige *kriminaliseringsgrunden* — i det væsentlige falder sammen med interessen i at beskytte den private eller rækker videre til interesser, som enkeltmand ikke kan disponere over. Kun i førstnævnte tilfælde tør der opstilles en formodning om, at vedkommende interessebærer gennem sit samtykke til handlingen kan give afkald på den interesse, som straffebestemmelsen skal værne.

I mange tilfælde ligger det nævnte fortolkningsspørgsmål klart, idet det er indlysende, at beskyttelsesinteressen ligger udenfor den direkte ramtes individualsfære. Dette gælder således utvivlsomt ved almenfarlige og alment skadelige handlinger, se strfl. kapitler 20—22. Ingen kan således være i tvivl om, at en straffebestemmelse vendt mod hasardspil på offentligt sted (§ 204) er anvendelig uanset, at de tabende spillere frivilligt er indgået på spillets vilkår.

I andre tilfælde er spørgsmålet tvivlsomt, og fortolkningen har da brug for flere vejledende synspunkter. Der må lægges vægt på, om handlingen i tilfælde af samtykke skifter karakter på en sådan måde, at den ikke står som strafværdig, men som

forsvarlig eller positivt ønskelig. Der må tages hensyn til, hvorfor og under hvilke omstændigheder der samtykkes. Og det vil atter sige, at formålet med den handling, til hvilken der gives samtykke, træder i forgrunden ved bedømmelsen af samtykkets betydning.

Samtykke kan ikke fritage for ansvar i tilfælde, hvor kriminaliseringen *netop er vendt mod, at samtykke opnås* under omstændigheder som de foreliggende. Herhen hører tilfælde, hvor det strafbare forhold består i en forledelse, forførelse eller udnyttelse af en anden, se f. eks. strfl. §§ 202, 223, stk. 2, 282.

Omvendt er det klart, at samtykke må udelukke strafansvar i de tilfælde, hvor kriminaliseringen *alene er vendt mod handlinger, der foretages mod den pågældendes vilje*, idet de ikke krænker nogen anden interesse end handlefriheden. Som eksempler kan anføres straffebestemmelser vedrørende ulovlig tvang, se strfl. §§ 260, 216 m. fl.

B. Enkelte arter af lovovertrædelser.

De ovenfor anførte almindelige synspunkter om samtykkets virkekreds skal her suppleres med nogle bemærkninger om enkelte arter af lovovertrædelser, hvor spørgsmål om betydningen af samtykke særlig melder sig.

Kapitlerne 12—16 om stats- og embedsforbrydelser m. v. giver efter lovovertrædelsernes art i almindelighed ingen mulighed for samtykke.

Derimod kan der ad kap. 17 om *falsk forklaring* og *falsk anklage* spørges, om strafansvar bortfalder, når de umiddelbart interesserede parter er enige om, at urigtig forklaring eller anklage skal fremsættes. Spørgsmålet må principielt besvares benægtende under hensyn til den offentlige interesse i, at retsforklaringer, erklæringer til brug for det offentlige og lignende omgærdes med sandhedspligt²⁾.

²⁾ Det er antaget af højesteret, at § 164, stk. 1, om falsk anmeldelse ikke finder anvendelse på den, som urigtigt anmelder sig selv eller en anden med dennes samtykke, se U 1965, s. 620 og 622, jfr. *le Maire* i U 1965 B, s. 266 ff. Dommene har aktualiseret spørgsmålet om en lovændring, således at der bliver hjemmel for strafansvar i de nævnte tilfælde.

Strafbarheden af *dokumentfalsk* er ligeledes begrundet i hensynet til at værne den almene tillid til dokumenters ægthed. Strafansvar er imidlertid udelukket, hvis modtageren af et dokument har vidst, at det var falsk, og derfor ikke er blevet skuffet gennem brugen af dokumentet. Et specielt samtykkeproblem angår det tilfælde, hvor en persons navn er skrevet med hans samtykke. Det antages, at en sådan bemyndigelse gør dokumentet ægte og udelukker straf for dokumentfalsk, uanset om modtageren har anset underskriften for egenhændig³⁾.

Med hensyn til *brandstiftelse* fremgår det af §§ 180 og 181, at samtykke fra brandstiftelsesobjektets ejer er uden betydning ikke blot ved den kvalificerede brandstiftelse (§ 180), men også ved almindelig ildspåsættelse på fremmed ejendom, når der handles med forsæt til at krænke brandforsikring, panthavere etc. (§ 181, stk. 2), d.v.s. hvor der til ejendommen er knyttet en beskyttelsesinteresse, som ejeren ikke kan disponere over.

Ved *bigami* er beskyttelsesobjektet statens interesse i at undgå misbrug af ægteskabsinstitutionen. I sammenligning hermed har hensynet til ægtefællen i det oprindelige ægteskab og hensynet til den, med hvem det bigamiske ægteskab indgås, mindre vægt. Disse personers indvilligelse i det bigamiske ægteskabs indgåelse kan derfor ikke fritage for ansvar, men der er dog i strfl. § 208, stk. 1, fastsat forskellige strafferammer, efter som den nye ægtefælle har været vidende eller uvidende om det bestående ægteskab.

Strfl. § 214 om *forvanskning af beviset for en persons familieretlige stilling* omfatter også tilfælde, hvor de implicerede personer har været enige om at indgive urigtig fødselsanmeldelse. Men der er dog hjemmel for, at straffen kan bortfalde, når et af en gift kvinde udenfor ægteskab født barn med ægtefællens samtykke opgives som ægtebarn.

Det fremgår af strfl. § 215, at hvis en person under 18 år *unddrages rette vedkommendes forældre- eller forsorgsmyndighed*, kan den unge persons samtykke til handlingen ikke tages i betragtning.

Ved *forbrydelser mod kønssædeligheden*, strfl. kap. 24, er

³⁾ Speciel del, s. 138, Krabbe, s. 443, 439 f.

samtykke uden betydning ved handlinger, der rummer et misbrug af mindreårige, psykisk abnorme eller personer i særlige afhængighedsforhold. Det samme gælder handlinger, der er kriminaliseret, fordi de vækker offentlig forargelse eller iøvrigt anses for samfundsskadelige. Andre seksualdelikter, f. eks. voldtægt og blufærdighedskrænkelser, har derimod et gerningsindhold, der netop forudsætter, at der er handlet mod den pågældendes vilje.

Hvad dernæst angår *forbrydelser mod liv og legeme*, er den almene interesse i at undgå angreb mod disse goder dominerende i forhold til privatinteressen, når det drejer sig om angreb mod livet eller angreb med alvorlig helbredsforringelse til følge, og selv uden støtte i lovgivningen måtte det derfor antages, at samtykke til angreb af sådan art som regel ikke kan tillægges betydning. At dette også er straffelovens stilling, fremgår tydeligt af §§ 239 og 248. Herefter bringer kun en bestemt begæring, ikke almindeligt samtykke, en drabshandling udenfor den almindelige drabsbestemmelse i § 237, og kun ved voldskrænkelser af den i § 244, stk. 1, omhandlede mindst alvorlige art virker samtykket som straffrihedsgrund, medens det ved grovere legemsangreb alene giver grundlag for strafnedsættelse. Hvad angår uagtsomt manddrab, må det også antages, at strafansvar i medfør af § 241 kan pådrages, selv om vedkommende har indvilliget i den uforsvarlige adfærd, der fører til hans død⁴⁾, og på tilsvarende måde vil § 249 og § 252 kunne anvendes trods samtykke til den straffbare adfærd. Noget andet er, at samtykket kan være af betydning ved afgørelsen af, om det udviste forhold er uforsvarligt. Handlinger indenfor rammerne af anerkendte sportsformer og underholdningsformer som artistoptræden og lign. falder udenfor bestemmelserne om legemsangreb. Det samme gælder med hensyn til forsvarligt udførte, lægelige indicerede *operationer*, der udføres med patientens samtykke, se om nødhjælp uden samtykke ovenfor § 34, V.

Det følger af det anførte, at det samtykke til handlingen, der foreligger i tilfælde af *duel* eller ved medlidenhedsdrab

⁴⁾ Se f. eks. U 1927, s. 756 (Ø), U 1920, s. 203 (H).

(*euthanasi*) med den pågældendes indvilligelse, ikke bringer drabshandlingen udenfor strfl. § 237.

Indenfor lægegering og beslægtede områder foreligger en række specielle spørgsmål om strafansvar for indgreb i en persons legeme eller psyke, f. eks. operationer, chockbehandling, hypnose, narkoanalyse, kastration og sterilisation. Der kan vanskeligt formuleres egentlige retsregler eller almindelige vejledende sætninger vedrørende den retlige bedømmelse af så forskelligartede indgreb. Et hovedpunkt må det altid være at bedømme indgrebet under nøje hensyntagen til den situation, i hvilken det foretages, og til det formål, som indgrebet skulle tjene. Ud fra en sådan bedømmelse vil det i nogle tilfælde være klart, at et frivilligt samtykke fra den, overfor hvem indgrebet foretages (eventuelt fra et barns forældre), er en betingelse for handlingens straffrihed. Men i andre tilfælde gør sig det særlige gældende, at personen netop er ude af stand til at meddele et samtykke, på hvilket der kan bygges, og at indgrebets forsvarlighed derfor må bedømmes efter, om der er tale om en nødssituation eller et berettiget negotiorum gestio (se ovenfor s. 204 ff. og nedenfor s. 215). På specielle områder findes der lovregler, som helt eller delvis løser den retlige tvivl, således med hensyn til sterilisation og kastration. Se nærmere om nogle af de her berørte spørgsmål 1. udg., s. 304-05.

Ved *andre personkrænkelser* end legemsangreb, nemlig friheds-, freds- og ærekrænkelser, kan der opstilles en formodning for, at beskyttelsesinteressen falder sammen med den umiddelbart interesserede persons beskyttelsesbehov, således at dennes samtykke bringer forholdet udenfor det strafbares område, i hvert fald hvis handlingen tjener et fornuftigt eller harmløst formål. Det praktisk vigtige spørgsmål er imidlertid, særlig med henblik på frihedsberøvelser, om samtykket kan gøres bindende for et længere tidsrum, se herom nedenfor under III.

Samtykke er endvidere som regel relevant ved *formuekrænkelser*, hvor intet særligt hensyn til trediemand spiller ind. Det er f. eks. klart, at der ikke kan straffes for underslæb (§ 278) eller tingsødelæggelse (§ 291), når tilladelse til handlingen er givet af vedkommende ejer. Ligeså klart er det omvendt, at en fordringshaver, der har bestemt en skyldner til at yde sig en begunstigelse på de øvrige kreditorers bekostning, kan straffes for skyldnersvig (§ 283, stk. 2) uanset skyldnerens indvilligelse i dispositionen.

III. *Betingelser med hensyn til samtykket.*

Hvem der er *kompetent* til at afgive det i betragtning kommende samtykke, beror på det (ellers) strafbare forholds art. I almindelighed kan det vel nok siges, at samtykket må afgives af den person, der umiddelbart rammes af handlingen. Men f. eks. tyveri udelukkes ikke blot ved besidderens, men også ved den fra besidderen forskellige ejers samtykke til tingens borttagelse.

Med hensyn til *habiliteten* kan der ikke som i civilretten fastsættes nogen ganske bestemt aldersbetingelse for samtykkets gyldighed i handlingsøjeblikket. Besidderens frivillige overladelse af en ting til en anden kan således udelukke tyveri, når besidderen bare er gammel nok til at forstå, at han giver tingen fra sig, hvad der efter omstændighederne kan være tilfældet i en tidlig barnealder. Ved blufærdighedskrænkelser (§ 232) antages det, at samtykke udelukker strafbarheden, når den pågældende er fyldt 18 år, medens der i øvrigt lægges vægt på vedkommandes konkrete modenhed og udvikling efter at være fyldt 15 år⁵). I tvivlstilfælde må der vistnok i almindelighed faldes tilbage på et individuelt modenhedskriterium i relation til den foreliggende handlings art. Forældres samtykke (eller manglende samtykke) kan ikke ubetinget være afgørende i forhold af den meget personlige art, der her er tale om. Udover en vis aldersmodenhed må det i alle tilfælde kræves, at den samtykkende er i stand til at handle fornuftmæssigt i den pågældende situation, hvilket ikke ubetinget er udelukket ved enhver art sindssygdom.

Samtykket må dernæst være afgivet uden *tvang* eller *svig* og med fuldt *kendskab* til de for indvilligelsen relevante omstændigheder. Et samtykke (f. eks. til borttagelse) afgivet af en i høj grad beruset person vil herefter kunne være uden betydning.

Befinder den handlende sig i en faktisk *vildfarelse* med hensyn til spørgsmålet om samtykke, idet han urigtigt antager, at et (gyldigt) samtykke er afgivet eller ikke tilbagekaldt, vil han af subjektive grunde (manglende forsæt) kunne være ansvars-

⁵) Se Speciel del, s. 208 f.

fri. Foreligger omvendt et gyldigt samtykke, som han ikke har kendskab til, vil han kunne straffes for forsøg (putativ forbrydelse).

Bortset fra tilfælde, hvor der med civilretlig gyldighed er disponeret varigt over et formuegode eller i klasse hermed er givet et bindende samtykke til angreb på sådanne goder, er samtykket uanset modstående vedtagelser *frit tilbagekaldeligt*, medmindre positiv lovhjemmel i modsat retning forefindes. En tilbagekaldelse af samtykke er naturligvis uden betydning for allerede foretagne handlinger og kan kun have fremtidig virkning.

IV. *Negotiorum gestio*.

Som tidligere nævnt kan »hypotetisk samtykke« ikke i almindelighed anses som diskulperende. Der forekommer dog tilfælde, hvor man med nogen grund kan anføre synspunktet hypotetisk samtykke til støtte for straffrihed, men det er almindeligt og mere retvisende at henvise til de i betragtning kommende tilfælde under betegnelsen *negotiorum gestio*. Der sigtes til tilfælde, hvor handlingen foretages til varetagelse af interessebærerens tarv i en situation, hvor han selv er forhindret i at varetage interesser, der er udsat for at lide tab. Denne intervention kan have karakteren af en nødhjælp i en nødsituation, se herom ovenfor § 34, V. Men den kan også være forsvarlig i videre omfang⁶⁾.

Der kan ikke stilles helt de samme krav med hensyn til farens nærhed og alvor, den truede interesses art og afværgelseshandlingens relative uskadelighed, som den, der stilles med henblik på berettigelsen af nødretlige indgreb. Der foreligger jo ikke i *negotiorum gestio* situationen en interessekonflikt, hvor modstående interessenters tarv skal afvejes mod hinanden, men der er alene tale om en hensyntagen til den værnedes interesser. Må det efter en fornuftig dom anses for så ønskeligt, at der handles på dennes vegne, at de almindeligste be-

⁶⁾ Se hertil *Krabbe*, s. 87, *Andenæs*, s. 166, *Agge*, s. 427, *Schönke-Schröder*, s. 350 og om *negotiorum gestio* i civilretten *Ussing*, *Enkelte Kontrakter*, § 52.

tænkeligheder mod at tillade uanmodet indblanding i andres anliggender i sammenligning hermed bliver uden vægt, bør forretningsføreren i strafferetlig henseende ligestilles med den, der har handlet med interessebærerens samtykke.

Kapitel VIII.

TILREGNELSE

§ 36.

Tilregnelserformerne.

I. Indledning.

Ovenfor i § 3, IV, er det nævnt, at de subjektive betingelser for strafansvar — under eet betegnet som kravet om »skyld« — systematisk kan opstilles således, at der sondres mellem *tilregnelser* og *tilregnelighed*. Det er læren om disse begreber, der skal fremstilles i det følgende.

Det første hovedafsnit af denne lære angår de subjektive strafbarhedsbetingelser, der sammenfattes under tilregnelserkravet (§§ 36—38). I forbindelse hermed behandles spørgsmålet om motivets betydning, retsvildfarelse, fravigelse af de sædvanlige skyldbetingelser (objektivt ansvar) m. v. (§§ 39—41). Det andet hovedafsnit omfatter de subjektive straffrihedsgrunde eller særbehandlingsgrunde, der vedrører aldersudviklingen og psykiske abnormiteter.

Indenfor læren om tilregnelser sondres mellem forskellige *skyldformer*, nemlig *forsæt* (dolus) og *uagtsomhed* (culpa). Hvad der holder disse skyldformer eller skyldgrader sammen, er det i dem begge indeholdte krav om, at gerningsmanden, for at kunne straffes, ikke blot objektivt skal have overtrådt en strafferetlig handlenorm, men tillige have udvist et sådant subjektivt forhold til den normstridige handling, at denne in concreto kan bebrejdes ham. Grundlaget for denne bebrejdelse kan ligge i gerningsmandens viljesretning, hans bevidsthed om en fares tilstedeværelse, hans uopmærksomhed, skødesløshed etc. I modsætning hertil står de normalt straffri tilfælde, hvor lovovertrædelsen må betegnes som »hændelig« (casus), idet

gerningsmanden ikke har kunnet »gøre for«, at han realiserede et straffbart forhold.

Tilregnelsslærens vigtigste opgaver er at gøre rede for de ulovbestemte spørgsmål om afgrænsningen mellem forsæt og uagtsomhed og mellem uagtsomheden og det hændelige. Begge disse opgaver frembyder betydelige vanskeligheder, idet man må regne med, at de psykologiske og andre momenter, som kommer i betragtning med henblik på skyldformernes rette bestemmelse, rummer kontinuerlige overgange og ikke lader sig inddele ved klare og faste skelnemærker. Dette gælder både afgrænsningen af forsættets laveste former overfor såkaldt »bevidst uagtsomhed« og den i væsentlig grad vurderingsprægede og skønsbetonede afgrænsning af uagtsomhed overfor det hændelige. På den anden side må det fremhæves, at det forsætlige, det uagtsomme og det hændelige forhold i deres *typiske* former er så klart forskellige, at der er god grund til i ansvars-læren at fastholde en sådan tredeling af de subjektive forhold til den objektive lovovertrædelse.

Om den nævnte tredeling i nyere kontinental ret og dens sammenhæng med almindelige principper for moralsk vurdering, med klassisk morallære og med romersk og kanonisk ret, se *Waaben*, Forsæt, s. 2 ff. Fra erstatningsretten adskiller den strafferetlige skyldlære sig især ved sin kraftigere betoning af skellet mellem forsæt og uagtsomhed og i den forbindelse ved læren om forsøg.

I traditionel engelsk ret er der ikke udviklet en tilsvarende fast doktrin om forsæt og uagtsomhed som generelle skyldformer. Der henvises herom til *Waaben*, Forsæt, s. 31 ff., se endvidere om et amerikansk forslag til kodifikation af skyldlæren *Model Penal Code, Official Draft*, 1962, s. 24 ff.

Den *reale begrundelse* for kravet om tilregnelser i form af forsæt eller uagtsomhed må særlig søges i synspunkter, der betoner strafansvarets etiske forudsætninger og specialpræventive opgaver. Udfra et ensidigt generalpræventivt synspunkt kunne man derimod nok komme til et videregående ansvar, idet straftrusel også for retsbrud under uagtsomhedsgrænsen vel i et vist omfang ville kunne skærpe agtpågivenheden og navnlig ville øge risikoen for at blive dømt for skjult uagtsomhed eller forsæt. Men overfor sådanne mulige generalpræventive fordele

står afgørende modhensyn af almenkulturel og individuel karakter, særlig et hensyn til ikke at øge den individuelle strafisiko udover en rimelig, for folk i almindelighed acceptabel grænse. Kun på områder, hvor den generalpræventive trang til at gå under den almindelige uagtsomhedsgrænse er særlig stærk, og hvor samtidig forøgelsen af strafisikoen er lidet byrdefuld og nærmest virker som en i særlige forhold begrundet økonomisk erhvervsrisiko, kan der være tale om at fravige det almindelige skyldkrav, se herom nedenfor § 41.

At tilregnelsskravet spaltes i krav om forsæt eller uagtsomhed, således at kriminaliseringen ved en række adfærdsformer alene rammer den forsætlige handlemåde og ved en række andre adfærdsformer rammer den forsætlige handlemåde med en alvorligere sanktion end den uagtsomme handlemåde, har ligeledes en real begrundelse, der stemmer med både repressive og præventive strafformål¹⁾.

Det er principielt rigtigt, som bl. a. anført af *Torp* i TfR 1911, s. 85 ff., at strafferammerne for forsæt og uagtsomhed bør gribe over i hinanden med henblik på overgangstilfælde mellem de to skyldformer. Dette synspunkt spiller dog ikke nogen større rolle i praksis, hvor uagtsomhed i almindelighed vurderes langt mildere end forsætligt forhold. Dette gælder f. eks. med hensyn til manddrab, hvor straffen for uagtsomt forhold (§ 241) kun i sjældne tilfælde vil overstige 1 års fængsel, medens minimumsstraffen for forsætligt drab (§ 237) er 5 års fængsel. Alternativet til en domfældelse for eet forsætligt forhold vil iøvrigt ofte være domfældelse for en anden, mindre alvorlig forsætlig forbrydelse, f. eks. legemsbeskadigelse i stedet for drab.

Generelt bedømt – efter den rolle uagtsom handlemåde i det hele spiller på det pågældende område – kan uagtsomhed undertiden være farligere for samfundet end sjældnere forekommende forsætsforbrydelser. Der ødelægges således sikkert større værdier ved uagtsom omgang med ild end ved forsætlig brandstiftelse, og der dræbes flere mennesker ved uagtsomhed i trafikken end ved mord. Men set i forhold til den enkelte skadevolder er der som regel indiceret en mindre og lettere korrigerbar samfundsfare fra hans side, når hans afvigelse fra socialt godkendt optræden kun skyldes uagtsomhed. Det må imidlertid erkendes, at der fra denne regel må gøres undtagelser af stigende betydning under

¹⁾ Se nærmere *Torp*, s. 400 f. om reale grunde for at straffe uagtsomme retskrænkelser i mindre omfang end de tilsvarende forsætlige.

nyere tids tekniske, industrielle og kommercielle udvikling. Der forekommer her flere og flere områder, hvor en enkelt persons eller virksomheds letsindighed eller hensynsløshed kan få katastrofale følger for en ubestemt kreds af personer, således at der kan være trang til en alvorlig indskriden overfor den eller de ansvarlige. Jfr. *Hermann Mannheim*, *Criminal Justice and Social Reconstruction*, 1946, s. 55 ff.

Hvilken tilregnelserform der skal kræves ved den enkelte deliktstype i straffelovens specielle del eller i særlovgivningen, er principielt et spørgsmål, som må overvejes i forbindelse med selve beslutningen om at kriminalisere forholdet. For at opnå en lovteknisk forenkling af de enkelte gerningsbeskrivelser har man imidlertid i dansk ret lovfæstet det almindelige princip, at overtrædelser af strfl. kun straffes i forsætlig form, medmindre uagtsomhed udtrykkelig er gjort strafbar, medens overtrædelser af særlovgivningen omvendt straffes også i uagtsom form, medmindre der udtrykkelig er gjort en begrænsning til forsætligt forhold (strfl. § 19, jfr. nedenfor s. 249 f.).

II. Udelukkelse af skyld i særlige situationer.

Når en lovovertræder har handlet forsætligt eller uagtsomt, og en diskulperende psykisk abnormitet ikke foreligger, er spørgsmålet om subjektive ansvarsbetingelser som regel afgjort. Men i særlige undtagelsessituationer kan der være tale om at anse subjektiv skyld for udelukket, selv om de almindelige krav om tilregnelser og tilregnelighed er opfyldt. Her tænkes på visse tilfælde, som frembyder lighed med nødværge- eller nødretssituationer, men hvor de i gældende ret opstillede betingelser for objektiv straffrihed ikke er opfyldt.

Spørgsmålet om en supplerende ulovhjemlet adgang til frifindelse af subjektive grunde kan opstå med henblik på tilfælde, hvor det ikke kunne forlanges eller ventes, at gerningsmanden i den særlige situation, han befandt sig i ved den straffbare handling foretagelse, skulle have handlet anderledes, end han gjorde. I tysk teori taler man med henblik på sådanne tilfælde om skyldudelukkelse begrundet i *Nichtzumutbarkeit*²⁾. Herhen hører de i litteraturen drøftede tilfælde, hvor skib-

²⁾ Jfr. *Schönke-Schröder*, s. 359 f., *Maurach*, s. 324 ff.

brudne slås om en skibsplanke, der kun kan bære een af dem, eller hvor en eller flere kastes overbord fra en redningsbåd, når provianten ikke slår til, eller dræbes og fortæres af de udhungrede kammerater³⁾).

Udgangspunktet må i dansk ret være, at en hensyntagen til situationens og motivationens særlige karakter må finde udtryk i sanktionsfastsættelsen, særlig gennem strafnedsættelse i medfør af strfl. § 85 eller gennem betinget dom. Et tiltalefrafald fra anklagemyndighedens side kan være en nærliggende mulighed.

Der er imidlertid grund til at antage, at man uden udtrykkelig lovhjemmel kan statuere frifindelse i visse af de herhen hørende tilfælde⁴⁾. Der kan ligesom ved egentlig nødret eller ved manglende forsæt være trang til at bringe til udtryk i dommen, at strafskyld ikke er pådraget, og realt kan der næppe være nogen betænkelighed ved, at en sådan adgang holdes åben for domstolene som supplement til reglerne om strafnedsættelse, betinget dom m.v. og til anklagemyndighedens vide skønsbeføjelse med henblik på tiltalefrafald. Nogen særlig præcis afgrænsning af området for denne særligt begrundede straffrihed kan man ikke foretage. De i betragtning kommende tilfælde er så sjældne og efter deres ydre karakter så forskelligartede, at det afgørende moment i en regeldannelse på dette område under alle omstændigheder vil være den opfattelse, som domstolene danner sig i det enkelte tilfælde. Generelt kan man formentlig kun sige, at der som betingelse for en frifindelse må foreligge en sådan konflikt mellem kravene til legal handlemåde og de modstående hensyn (særlig den handlendes naturlige og rimeligt begrundede ønske om at redde sig selv), at forholdet bedømt i sin helhed ikke bør rammes af nogen retlig misbilligelse. Ved denne bedømmelse kan der ikke stilles krav til den handlende om heroisme. Man må nøjes med at lægge vægt på det almindelige menneskes muligheder.

Fra dansk praksis kan nævnes et under retsopgøret pådømt tilfælde, U 1947, s. 420 (Ø), hvor en person frifandtes for til-

³⁾ Jfr. *Glanville Williams*, s. 740 ff. om sådanne nødtilfælde pådømt i engelsk og amerikansk praksis.

⁴⁾ Jfr. *Waaben*, Forsæt, s. 30, note 57, s. 105 f. med note 7, men tvivlende overfor muligheden af straffrihed *Krabbe*, s. 139 f.

tale for angiveri, idet han, der under stærkt pres af trusler m. v. havde angivet modstandsfolk til Gestapo, ikke fandtes at have handlet med et forsæt af »en sådan karakter af frivillighed«, at han kunne straffes. Medens dommens begrundelse næppe er rammende, kan frifindelsen anses for begrundet ud fra de ovenfor nævnte synspunkter. Det var iøvrigt efter den afgivne mentalerklæring en nærliggende mulighed, at tiltalte havde været i en tilstand af sindssygdom på gerningstiden.⁵⁾

§ 37.

Forsæt¹⁾.

I. Bestemmelsen af forsætsbegrebet. Viljes- og forestillings-teorier.

I det følgende omtales først forsætsbegrebets afgrænsning. Da dette spørgsmål ikke er afgjort ved nogen regel i strfl., må begrebet forsæt i gældende dansk ret bestemmes på grundlag af domstolenes praksis. Her støder man imidlertid på den vanskelighed, at retspraksis i flere henseender efterlader tvivl om, hvilke kriterier der er lagt til grund for afgørelserne. Særlig når det drejer sig om forsættets grænseområde overfor uagtsomheden, er det noget usikkert, hvorledes gældende dansk ret forholder sig til de forsætsdefinitioner, som findes omtalt i teori og lovforarbejder.

Se til det anførte *Waaben*, Forsæt, kap. II, hvor det fremhæves, at forsætsbegrebet – betragtet som en del af gældende dansk ret – principielt må bestemmes ved en sammenfatning af de domsmotiverende

⁵⁾ Jfr. om denne sag *Hurwitz* i Respekt for mennesket, 1951, s. 111 ff. og RRA 1946, s. 12 ff.

¹⁾ Jfr. *Waaben*, Det kriminelle forsæt, 1957, med henvisninger til litteraturen; se endvidere *von Eyben* i *Juristen* 1957, s. 351 ff., *Andenæs*, s. 206 ff., samme forf. i *TfR* 1959, s. 263 ff. og *Förhandlingarna* å det tjugoandra nordiska jurismötet 1960, s. 113 ff. (med bilag V), sidstnævnte sted endvidere *Thornstedt*, s. 125 ff. (samt svenske og finske diskussionsindlæg), *Bröttsbalken* I, s. 25 ff., *Agge* i *NTfK* 1958, s. 80 ff., *Schönke-Schröder*, s. 391 ff., *Maurach*, s. 217 ff., *Entwurf* 1960, s. 121 ff., *Glanville Williams*, s. 34 ff., 140 ff., *Model Penal Code, Official Draft*, 1962, s. 24 ff., og *Tentative Draft No. 4*, 1955, s. 119 ff.

forestillinger om forsæt, som gør sig gældende hos danske domstole, i modsætning til en forsætsteori af retspolitisk karakter hos forfattere, som udvikler, hvad de anser for det »rigtige« forsætsbegreb. I tilknytning hertil omtales spørgsmålet om, hvorledes domsgrundene benyttes som grundlag for slutninger om det gældende forsætsbegreb. – Hos *Andenæs* i TfR 1959, s. 264 ff. foreligger en misforståelse af den nævnte opfattelse vedrørende dommermotivationens betydning for forsætsbegrebets bestemmelse. Det må derfor fremhæves, at »gældende ret« naturligvis ikke omfatter sådanne dommerforestillinger om forsættet, som kan ventes tilsidesat ved appel. Skulle de to landsretter være uenige, f. eks. om et *dolus eventualis*-kriteriums betydning, må det betegnes som tvivlsomt, hvad der er gældende ret, indtil Højesteret har afgjort spørgsmålet, jfr. *Ross, Ret og retfærdighed*, s. 58 f.

De to sidste straffelovsudkast indeholdt en definition af forsæt, der i den endelige udformning – U III § 19, stk. 2 – lød således: »Forsæt foreligger, når gerningsmanden ved sin handling vil hidføre, hvad der efter loven kræves til forbrydelsen, eller anser dennes indtræden som en nødvendig eller overvejende sandsynlig følge af gerningen eller vel kun anser forbrydelsens indtræden som mulig, men ville have handlet, selv om han havde anset den som sikker«. Denne bestemmelse udgik under rigsdagsbehandlingen som »overflødig«, se RT 1928/29, B, sp. 2126 ff.

Ved bestemmelsen af forsætsbegrebet kan der ikke deduceres fra et bestemt logisk eller psykologisk kendemærke. Bestemmelsen beror på en retlig vurdering af, hvilke subjektive indstillinger til en handling og dens følger det er forsvarligt at henføre under denne tilregnelserform. Ved denne vurdering kan den almindelige retsopfattelse og sprogbrug yde nogen vejledning, men i et vist omfang må der bygges på en kriminalretlig tradition. Det er i øvrigt ikke sikkert, at bestemmelsen bør være ensartet for alle arter af lovovertrædelser.

Navnlig i tysk teori har man søgt at henføre forsættet og dets forgreninger under een bestemt psykisk kategori. Den overvejende opfattelse har her været, at forsætsbegrebets afgørende faktor er gerningsmandens *vilje*, medens andre har lagt den afgørende vægt på gerningsmandens *forestilling* (viden, antagelse, forudseen, etc.). I de praktiske resultater viser viljes- og forestillingsteoriene ikke store divergenser. Dette beror særlig på, at viljessynspunktet — som følge af den vaghed, der i denne

forbindelse omgiver begrebet »vilje« — kan udstrækkes så vidt, at følger, der efter forestillingsteorien er forudset med en til forsæt fornøden styrke, også anses for »villedes«.

En skarp sondring mellem vilje og forestilling i forsætslæren fjerner denne fra den psykologiske virkelighed. Der må altid regnes med en samvirken mellem disse (og andre sjælelige, emotionelle og driftsprægede) faktorer. Striden mellem viljes- og forestillingsteorier er derfor forældet, forsåvidt den forudsætter en skarp modsætning mellem disse psykiske faktorer. Anderledes ligger forholdet derimod, hvis der — som det overvejende er tilfældet i nyere teori — alene er spørgsmål om at markere visse *tendenser* i forsætslæren. Når problemet formuleres således, vil det formentlig være rigtigt at anerkende *viljen* til at begå det kriminaliserede forhold som den primært afgørende faktor i forsætsbegrebet og som det ledende synspunkt ved afgrænsningen af forsæt fra uagtsomhed. Dette stemmer vistnok med, hvad umiddelbar retsfølelse og ureflekteret sproglig fornemmelse indlægger i forsætlig handle-måde, der efter den almindelige opfattelse netop er karakteriseret af, at der — i forhold til et bestemt resultat — er handlet »med vilje«. Sml. herved *Hurwitz* i Festskrift til *Henry Ussing*, 1951, s. 209 ff.

Viljes- og forestillingsteoriene er særlig blevet udformet i tysk doktrin omkring begyndelsen af dette århundrede. Som hovedrepræsentant for viljesteoriene kan nævnes *Robert v. Hippel*, se *Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts*, III, Berlin 1908, s. 487 ff., og *Deutsches Strafrecht*, II, Berlin 1930. Blandt forestillings-teoriernes langt færre tilhængere fremhæves som førende *Reinhard v. Frank*, se *ZfS*, X, 1890, s. 169 ff. og hans kommentar til den tyske straffelov (18. Aufl. 1931), ad § 59. Vedrørende tysk teori henvises til *Schönke-Schröder*, s. 396 og *Maurach*, s. 222.

I dansk teori er ældre forfattere uden nærmere drøftelse gået ud fra, at forsæt beror på gerningsmandens vilje, se *Ørsted*, *Eunomia*, II, 1817, s. 200 (Skrifter i Udvalg, III, 1, s. 193), *Bornemann*, III, s. 161, *Goos*, II, s. 368. Derimod har *Torp* vendt sig mod viljesteorien, som den ligger til grund for *Hippels* (og *Hagerup's*) forsætsdefinition, se *TfR* 1911, s. 90 ff., og forsætslæren har både hos *Torp*, *Strafferet*, s. 383 ff., og *Krabbe*, s. 130 ff., fået en udformning, der — omend den tildels lægger vægt på, hvad der er ligefrem »villet« — i vidt omfang bygger på, hvad gerningsmanden har forudset eller antaget med en vis grad af sandsynlighed. Denne opfattelse kan karakteriseres som en *kombination* af viljes- og forestillingsteoriene. Hos *Waaben*, *Forsæt*, s. 16 ff. og 86 f. fremhæves, at striden mellem viljes- og forestillingsteorier er af en temmelig

akademisk karakter, men det antages dog, at forestillingskriterier udgør det relativt bedst egnede middel til at karakterisere de subjektive forhold, som tilregnelselæren beskæftiger sig med.

II. *Forskellige forsætsformer.*

A. »Direkte forsæt«.

1. Med henblik på *forårsagelsesdelikter* kan det først fastslås, at den højeste grad af forsæt er den, der betegnes som *hensigt*. Herved forstås, at gerningsmanden ved sin handling har *tilstræbt* (villet, tilsigtet at hidføre) den følge, som hører til gerningsindholdet. Ved drab foreligger således drabshensigt, hvis gerningsmandens handling har været rettet på det resultat at forvolde en andens død. Om hensigt taler man, hvad enten gerningsmanden har anset følgens indtræden som i sig selv ønskværdig, eller han med beklagelse har valgt at hidføre den for derved at realisere et andet mål (f. eks. at opnå en arv afhængig af den dræbtes død). Det her omtalte viljesforsæt er kernen i det populære forsætsbegreb, for så vidt angår handlingsfølger.

I forbindelse med den her omtalte hensigt plejer man at fremhæve, at direkte forsæt også foreligger i relation til de følger, som gerningsmanden har anset for *nødvendigt forbundne* med det formål, som han tilstræbte. Hvis A sprænger en postbåd i luften for at hindre post i at nå frem, vil der foreligge drabshensigt eller en hermed ligestillet forsætsform i relation til de ombordværende, såfremt gerningsmanden har anset dødelig følge for uundgåeligt forbundet med det tilstræbte.

Forsættet er i de her under 1 omtalte tilfælde ikke yderligere betinget af, at følgen er forudset med en vis grad af sandsynlighed. Dog må det kræves, at gerningsmanden har anset det for *praktisk muligt*, at hans handling kunne hidføre den pågældende følge²⁾.

2. Ved *formaldelikter* (korrelatdelikter) må forsættet bestemmes i relation til handlingen og de — forudgående eller samtidige — omstændigheder ved handlingen (evt. undladelsen), som hører til gerningsindholdet. Praktisk vigtige eksempler er

²⁾ Jfr. herved Waaben, Forsæt, s. 180.

ved hæleri (§ 284) den egenskab ved en ting at hidrøre fra en berigelsesforbrydelse, og ved kønsligt forhold til et barn (§ 222) det pågældende barns alder. I sådanne tilfælde, hvor der ikke er tale om forsæt i relation til noget fremtidigt, kan den højeste grad af forsæt ikke betegnes som hensigt, men består i at have *viden* om det pågældende gerningsmoments tilstedeværelse. Foruden absolut vished og anden »viden« må til den højeste grad af forsæt også henregnes antagelser og slutninger af en sådan styrke, at gerningsmanden anser den til gerningsindholdet hørende sammenhæng for sikker. Om tilfælde, hvor en vis tvivl gør sig gældende, henvises til bemærkningerne nedenfor.

B. Sandsynligheds-forsæt.

I nyere dansk teori er det den almindelige opfattelse, at forsæt ved forårsagelsesdelikter kan bestå i at anse følgende indtræden som *overvejende sandsynlig*. Hvor sådant sandsynligheds-forsæt foreligger i sine højeste grader — d. v. s. hvor følgen er anset som sikker eller uundgåelig — glider denne forsætsform over i det ovenfor omtalte direkte forsæt.

Også ved formaldelikter kan forsæt foreligge i den form, at gerningsmanden har anset det for overvejende sandsynligt, at den til gerningsindholdet hørende omstændighed eller egenskab var til stede. Tilsvarende forsætsformer kan sprogligt udtrykkes således, at der hos gerningsmanden har foreligget en *bestemt antagelse* (eller en bestemt formodning) om det pågældende gerningsmoment.

I modsætning til det overvejende sandsynlige stiller man, hvad der kun er forudset med en mindre grad af sandsynlighed, d. v. s. som *muligt*, og hvad der ikke har været genstand for en bestemt antagelse, men kun for en vis *formodning*. Her kan forsæt kun statueres, når den nedenfor under C omtalte *dolus eventualis* foreligger, idet det forhold at anse noget som muligt (have en formodning eller anelse derom etc.) i sig selv kun kan udgøre bevidst uagtsomhed. Det må dog herved bemærkes, at ved *konkrete faredelikter* (som indtager en mellemstilling mellem forårsagelsesdelikter og formaldelikter) vil forsæt bestå

i at være opmærksom på faren, således at forsætskravet i relation til fare vil være opfyldt, når gerningsmanden har anset det for muligt, at der kunne ske noget. Dette beror på, at det ved konkrete faredelikter ikke er følgens indtræden, men følgens mulighed (skademuligheden), der er det relevante element i gerningsindholdet³⁾.

Medens det må anses for fastslået i retspraksis, at forsætsbegrebet i dansk ret omfatter sandsynlighedsforsæt i den ovenfor anførte betydning, stiller det sig mere tvivlsomt, hvilken *grad af sandsynlighed* der i den forbindelse skal regnes med. Det kan i almindelighed ikke kræves, at gerningsmanden har forudset en følges indtræden (eller antaget et gerningsmoments tilstedeværelse) med en til vished grænsende sandsynlighed. I overensstemmelse med den sprogligt naturlige forståelse af udtrykket »overvejende sandsynligt« må man formentlig antage, at sandsynligheden for et vist faktum A's indtræden eller tilstedeværelse blot skal overveje sandsynligheden for, at A ikke indtræder eller er tilstede. Det skulle med andre ord i almindelighed være tilstrækkeligt til antagelse af forsæt, at en følges indtræden eller et gerningsmoments tilstedeværelse er antaget med en sandsynlighedsgrad, der overstiger 50 %. Det er dog klart, at denne tilsyneladende klare fiksering af sandsynlighedsforsættets grænse stemmer dårligt med den lidet eksakte forestillingsproces, som er forsættets psykologiske realitet.

Til det anførte må føjes, at der i nyere dansk teori synes at være enighed om, at den relevante grænse kan tænkes sat på forskellige punkter af sandsynlighedsskalaen ved forskellige delikter. Som følge af domssprogets forholdsvis summariske og stereotype beskrivelse af faktum i sagerne kan det dog naturligvis ikke ventes, at der er mulighed for nærmere at redegøre for de variationer med hensyn til forsætsgrænsen, som her kan gøre sig gældende.

Om den principielle anerkendelse af sandsynlighedsforsæt i dansk retspraksis og om de i den forbindelse anvendte sproglige udtryk henvises til *Waaben*, Forsæt, s. 112 f., 170 f., 182 ff., 348 ff. – Som eksempler

³⁾ Om fareforsæt som en særlig forsætsform henvises til *Waaben*, Forsæt, s. 202 ff., 352.

på domme baseret på sandsynlighedsforsæt kan fra den trykte praksis anføres: U 1947, s. 941 (H): »T måtte anse det som en overvejende sandsynlig følge af hans skyderi, at B ville blive dræbt« (§ 237), HRT 1949, s. 634 (fh. I, k): »har forudset det som overvejende sandsynligt, at han ville ramme M, men ikke at han ville ramme ham dødeligt« (§ 245, jfr. § 21), U 1961, s. 457 (Ø): »ikke godtgjort, at T har indset, at der var en overvejende sandsynlighed for, at han ved sin handlemåde voldte nærliggende fare« (frifundet efter § 252), U 1958, s. 543 (H): »overvejende betænkeligt at fastslå, at T har vidst eller haft sikker formodning om, at de som betaling modtagne frimærker hidrørte fra berigelsesforbrydelse« (frifundet efter § 284).

I Højesterets praksis har spørgsmålet om sandsynlighedsforsæt kun sjældent foreligget i en sådan form, at der har været anledning til en principiel stillingtagen. I to drabssager under retsopgøret fremgik det af Højesterets præmisser, at de af landsretten anvendte begrundelser for domfældelse ikke var fyldestgørende (jfr. herved *Waaben*, Forsæt, s. 182 f.). I U 1948, s. 1113 (HRT 1948, s. 718) udtalte landsretten, at det måtte »antages at have stået ham klart, at hans handling *rummede fare for R's liv*«. Tilsvarende hed det i U 1949, s. 797 (HRT 1949, s. 295), at det må have stået tiltalte klart, at han ved at skyde mod en anden »*har udsat denne for at blive dræbt*«. I begge disse sager opfattede Højesteret de anførte præmisser således, at de til forsæt fornødne betingelser havde foreligget. Hvilke forsætsformer der herved efter Højesterets opfattelse kom i betragtning, fremgår ikke af dommene.

At sandsynlighedsgrænsen ikke nødvendigvis er den samme ved alle forbrydelsestyper, er antaget i 1. udg., s. 321, og af *von Eyben* i *Juristen* 1951, s. 310, sml. samme forf. i *Juristen* 1957, s. 352 ff. Opfattelsen tiltrædes af *Waaben*, Forsæt, s. 352, hvor det f. eks. antages, at sandsynlighedsgrænsen ligger højere ved drab og falsk forklaring for retten end ved hæleri og kønsligt forhold til børn og unge. Den modsatte opfattelse, at forsætsgrænsen bør være ens for alle typer af strafbare forhold, er hævdet af *Andenæs* i TfR 1959, s. 266 f.

Bedømmelsen af forsætsspørgsmålet kompliceres i praksis af *bevis-spørgsmål*. Efter forholdets natur kan tilstedeværelsen af forsæt som en indre psykologisk foreteelse ikke direkte iagttages, men må til dels udledes indirekte af ydre kendsgerninger. Der kan derfor intet indvendes imod, at domstolene ofte afstår fra ligefrem at udtale, at tiltalte har indset den og den omstændighed, og i stedet lægger vægten på, at han efter det foreliggende *må have været* klar over vedkommende omstændigheder etc. Der ligger ikke heri en afvigelse fra forsætskravet, men sammenkædning af dette med bevisbedømmelsen. Ander-

ledes ville forholdet ligge, hvis afgørelsen støttedes på, hvad gerningsmanden *burde* have indset. En slutning herfra ville ikke kunne føre videre end til antagelse af uagtsomhed. Denne skillelinie må bestemt fastholdes. Vedrørende spørgsmål om bevis for forsæt henvises til *Waaben*, Forsæt, s. 55 ff., sml. s. 73 ff. med kritik af domsbegrundelsen »måtte vide« og s. 309 f. om forsøg. Se endv. *Jul. Møller* i *Juristen* 1964, s. 463 ff.

C. »*Dolus eventualis*«.

Har gerningsmanden ikke haft forsæt i nogen af de ovenfor omtalte former, men alene anset det for *muligt* (formodet), at en gerningsfølge kunne indtræde eller et gerningsmoment være til stede, kan der dog under visse betingelser være tale om at statuere forsæt. Denne laveste grad af forsæt betegnes traditionelt *dolus eventualis*.

I dansk (og norsk) ret, hvor sandsynlighedsforsæt anerkendes, er der et forholdsvis lille anvendelsesområde for regler om en forsætsgrad, der ligger under grænsen for det overvejende sandsynlige. I svensk og tysk ret spiller *dolus eventualis* efter alt at dømme en noget større rolle, fordi der i disse retssystemer ikke anerkendes nogen almindelig forsætsform baseret på sandsynlighedsgrader. Når man kommer udenfor det tilsigtede eller tilstræbte (og det, der er anset som nødvendigt forbundet med det tilstræbte), kan forsæt kun statueres, såfremt de i læren om *dolus eventualis* udviklede betingelser er opfyldt. I svensk teori og retspraksis står det fast, at det er det nedenfor omtalte »hypotetiske forsæt«, der herved kommer i betragtning.

1. I dansk teori har man hidtil ved *dolus eventualis* forstået et *hypotetisk forsæt*: den blot som *mulig* forestillede virkning af handlingen tilregnes som forsætlig, *hvis den omstændighed, at følgen havde været anset som sikker, ikke ville have afholdt vedkommende fra at foretage handlingen*. Eller særlig med henblik på korrelatforbrydelser: den blotte formodning (misstanke) med hensyn til et moment i gerningsindholdet bedømmes som forsæt, når gerningsmanden også med vished om den pågældende omstændighed ville have handlet som sket.

I overensstemmelse med det her angivne kriterium affattedes

forsætsdefinitionen i de to sidste udkast til strfl. 1930. I retspraksis foreligger, så vidt ses, kun få afgørelser, hvis formulering klart anerkender *dolus eventualis* i den angivne forstand som forsæt. Der må dog regnes med, at det nævnte *dolus eventualis* synspunkt kan have været anlagt af domstolene i videre omfang, end det har fundet udtryk i domspræmisserne.

Om hypotetisk forsæt se dommen i U 1947, s. 705, note 1 (Ø): Tiltalte A, der var medlem af en terroristgruppe under besættelsen, havde påvist en direktør L for nogle medlemmer af gruppen, der sammen med tiltalte fulgte efter L. Et af de andre medlemmer kastede en håndgranat efter L, der blev alvorligt såret. Landsretten dommer A for forsøg på drab med den begrundelse, at han har regnet med den mulighed, at det drejede sig om drab, og at det – særlig når henses til et andet af ham begået forhold – må antages, at han *ikke ville have handlet anderledes, hvis han havde vidst besked derom*. – Jfr. *Waaben*, Forsæt, s. 189, 286 og 352 ff.

Mod *dolus eventualis* bestemt som hypotetisk forsæt på den angivne måde kan der rettes flere indvendinger. For det første opfylder reglen om denne forsætsform ikke altid det praktiske behov for en udvidelse af forsættet ud over den overvejende sandsynlighed. Der kan som nedenfor omtalt tænkes tilfælde, hvor der bør statueres forsæt i relation til et af gerningsmanden med en vis tvivl formodet faktum, selvom det må antages, at han ikke ville have handlet med fuld vished om dette faktums tilstedeværelse eller indtræden.

For det andet er det principielt betænkeligt at basere en domfældelse for forsætligt forhold på antagelser om, hvad en person ville have gjort under tænkte omstændigheder (nemlig hvis han havde vidst eller forstået mere, end han faktisk gjorde). Den hypotetiske formulering er da også praktisk uheldig med henblik på, hvad der egner sig til at gøres til genstand for bevisførelse og til at anføres som domsbegrundelse. Særlig i forhold til den tiltalte er det lidet ønskeligt at begrunde domfældelsen med en hypotetisk antagelse, hvis rigtighed og retfærdighed han kan have svært ved at erkende.

Om svensk rets anerkendelse af den hypotetiske prøve henvises til *Waaben*, Forsæt, s. 115 ff. og 351 ff., *Brottsbalken* I, s. 28 f. samt sven-

ske diskussionsindlæg i Förhandlingarna å det tjuogoandra nordiska jurismötet (hvor dog *Rudholm*, anf. st. s. 139 f., udtrykker en velvillig stilling til den dansk-norske forsætslære).

En principiel sag vedrørende forsætsbegrebets afgrænsning i svensk ret forelå i NJA 1959, s. 63, hvor to personer var tiltalt for drabsforsøg ved forsætligt at have påkørt en politibetjent, som ville standse deres bil. Riksåklagaren gjorde i denne sag gældende, at man – bl. a. under hensyn til de teoretiske og praktiske vanskeligheder ved den hypotetiske prøve – burde anerkende en forsætsform bestående i gerningsmandens bevidsthed om overvejende sandsynlighed for følgens indtræden eller et gerningsmoments tilstedeværelse. Högsta Domstolen baserede imidlertid sagens afgørelse på den hypotetiske prøve og stadfæstede en frifindelse for drabsforsøg. Der henvises særlig til justitierådet Karlgrens votum i sagen. På grundlag af den nævnte sag (som iøvrigt næppe frembød nogen velegnet anledning til at søge et sandsynlighedsforsæt anerkendt) må det formentlig fastslås, at den traditionelle afgrænsning af forsætsbegrebet i svensk ret er blevet bekræftet. Dog er der måske samtidig åbnet mulighed for en større hensyntagen til den nedenfor omtalte »positive indvilligelse« og til sandsynlighedsgraden som et moment, der kan spille en rolle.

2. I erkendelse af den hypotetiske forsætskonstruktions mangler har man udformet et andet *dolus eventualis* begreb, hvor vægten direkte lægges på gerningsmandens indstilling i gerningsøjeblikket. Det for forsæt afgørende moment er herefter, om hans vilje bag den udviste adfærd har været af en sådan art, at han kan siges at have *indvilget i eller akcepteret den pågældende eventualitet også for det tilfælde, at den virkelig indtræder* (såkaldt »positiv indvilligelsesteori«). Det samme synspunkt udtrykkes også således, at vægten lægges på, om virkeliggørelsen af den blot som mulig forestillede følge, når alt kommer til alt, af gerningsmanden *foretrækkes* fremfor at give afkald på gerningen, om han tager den pågældende følge *med i købet*, eller om han har været indforstået med følgen for det tilfælde, at den måtte blive realiseret.

Selv om det må erkendes, at disse og lignende formuleringer ikke er nået frem til et entydigt kriterium — hvad der efter forholdets natur næppe heller kan forventes — peger de dog på en relevant motivationsproces, hvis bedømmelse i det konkrete

tilfælde må overlades til et friere dommerskøn på grundlag af sagens omstændigheder, herunder formålet med handlingen og gerningsmandens personlighed.

Den største vanskelighed er afgrænsningen af de herhen hørende tilfælde fra tilfælde, hvor der alene bør antages en bevidst uagtsomhed. Også den, der blot handler bevidst uagtsomt, f. eks. en bilist, der kører med uforsvarlig fart, uanset at han indser muligheden af at forvolde en færdselsulykke, kan jo siges at tage risikoen for at udsætte andres liv og helbred for skade »med i købet«. Men der er dog en væsentlig forskel mellem den letsindige eller hensynsløse adfærd, der er karakteristisk for uagtsomhed, og den adfærd, der efter det her nævnte synspunkt skal kunne pådrage forsætsansvar. Forskellen kan med nogen tilspidsning udtrykkes således: i uagtsomheds-tilfældene handles der *i tillid til, at risikoen ikke realiseres*, eller gerningsmanden viser tanken om risikoens virkeliggørelse fra sig; i dolus eventualis tilfældene er han ikke blot klar over risikoen, men hans beslutning om at handle omfatter den mulige følges indtræden (eller den formodede omstændigheds tilstedeværelse) som et af hans handlevilje godkendt alternativ.

Det kan formodes, at synspunkter som de her udviklede uden bevidst eller detailleret udformning faktisk har været lagt til grund for adskillige forsætsafgørelser i retspraksis. En i praksis velkendt subjektiv indstilling, der må henregnes til forsæt i form af »positiv indvilligelse«, er den, som består i forsætligt at undlade at skaffe sig nærmere oplysning for ikke at risikere, at en ubehagelig sammenhæng kommer for dagen. Der kan næppe indvendes noget imod, at forsæt statueres hos en person, som således med velberåd hu tager muligheden for en kriminel sammenhæng eller følge i betragtning, selvom forholdet skulle være det, at han ikke ville kunne dømmes efter den hypotetiske prøve.

Vedrørende dolus eventualis i form af positiv indvilligelse henvises til *Waaben*, Forsæt, s. 352 ff. med henvisninger samt til den ovenfor i note 1 nævnte litteratur.

Fra den trykte praksis kan formentlig som eksempel anføres dommen i U 1918, s. 946 om brandstiftelse. Tiltalte havde kastet en brændende tændstik og sagt: »Ske hvad der vil«, idet han efter det oplyste havde

været på det rene med, »at det kunne gå til begge sider«. Der statueredes forsæt.

Den ovenfor omtalte »forsætlige gode tro« er navnlig gjort til genstand for opmærksomhed i teorien efter at være fremhævet af *Alexander* i SvJT 1945, s. 295 ff. Fra dansk teori henvises til *Theodor Petersen* i Juristen 1943, s. 370, *von Eyben* i Juristen 1951, s. 309 og i NTfK 1951, s. 297, *Waaben*, Forsæt, s. 157, 159, 173 f.

Medens synspunkter fra den positive indvilligelsesteori må anses for akcepteret i dansk og norsk ret, er dette ikke tilfældet i svensk ret (se dog til gunst for denne lære bemærkninger af *Karlgren* i den ovenfor omtalte dom NJA 1959, s. 65). – I det tyske *Entwurf* 1960 er foreslået en regel om, at forsæt foreligger hos den, der anser forbrydelsens realisation for mulig »og affinder sig dermed« (§ 16), medens kun uagtsomhed foreligger, hvis han handler »i tillid til«, at forbrydelsen ikke realiseres (§ 18). Dette menes at være i overensstemmelse med gældende tysk ret, se motiverne s. 122 f.

D. Sløret forsæt.

Således som teorien sædvanligvis beskriver forsættet, forudsætter den en klarhed i den handlendes bevidsthed i forhold til handlingen og dens følger, som ofte ikke stemmer med det virkelige psykiske forløb bag gerningen. Den juridiske teori har her i for høj grad været bundet til en ældre tids intellektualistiske psykologi. Med den stigende erkendelse af motivationens drifts- og følelsesmæssige, til dels ubevidste drivkræfter, må forsætslæren, hvis den skal dække, hvad der efter almindelig retsopfattelse og fast retspraksis henregnes til forsæt, medtage tilfælde, hvor gerningsmanden ikke har handlet med fuldstændig klar bevidsthed om mål og midler eller blot om karakteren af selve den handling, han foretager sig.

Spørgsmålet kommer særlig frem ved affekt- og impulshandlinger, hvor stærk sindsbevægelse eller depressiv forstemning tilslører bevidstheden, men det melder sig også ved handlinger foretaget i mere normalt stemningsleje, hvor den handlende med et langtfra sjældent forekommende selvbedrag tilslører eller besmykker sine motiver og hensigter og ligesom glider over i forbrydelsen uden at have gjort klart op med sig selv, hvad han vil eller ikke vil.

Med et af *Trolle* foreslået udtryk kan man tale om et *sløret*

forsæt. Indenfor en vid margin står man overfor en normal-psykologisk foreteelse, der må rammes af almindelig forsætsstraf, dog med mulighed for strafnedsættelse efter strfl. § 85, særlig i tilfælde af stærk sindsuligevægt. I ekstreme tilfælde, f. eks. hvor den handlende under en høj grad af beruselse slet ikke véd, hvad han foretager sig, må imidlertid frifindelse på grund af manglende forsæt finde sted.

Se til spørgsmålet om psykisk selvbedrag og dermed forbundet sløret forsæt *Jørgen Trolle* i Festskrift tillägnad Karl Schlyter, 1949, s. 358 ff.; sml. herved *Waaben*, Forsæt, s. 95 og 331, hvor der advares mod for vidtgående konsekvenser af at anerkende begrebet »sløret forsæt«.

Om forsætsstraf for impuls- og affekthandlinger, særlig drabshandlinger, med uklar bevidsthed se f. eks. højesteretsdomme i U 1909, s. 894, U 1913, s. 907, U 1918, s. 946 (brandstiftelse), U 1919, s. 588. — Se på den anden side domme, der frifinder for forsøg på drab i tilfælde, hvor en beruset person uden fornuftig grund skyder på sine omgivelser: U 1908, s. 285 (KPD), U 1925, s. 430 (V, nævningsesag).

E. Skærpede forsætskrav.

I nogle lovbestemmelser er som udtryk for subjektive krav anvendt ord eller vendinger, der kan synes at indebære en indsnævring af det almindelige forsætsbegreb. Det gælder f. eks. strfl. § 21, stk. 1, der karakteriserer forsøg som handlinger, der »*sigter til* at fremme eller bevirke udførelsen af en forbrydelse« (sml. §§ 98 og 99: »en handling, der *sigter til* ...«), og en række bestemmelser i kap. 28 om berigelsesforbrydelser, hvor det hedder, at gerningsmanden skal have handlet »*for at* skaffe sig eller andre uberettiget vinding« (sml. §§ 175 og 176: »for at skuffe i retsforhold« etc.). Ordet »*hensigt*« er nævnt bl. a. i § 131.

Det er et fortolkningsspørgsmål, om sådanne udtryk rummer en begrænsning af forsættet, således at alene dettes højeste grad — *hensigt* — kan danne grundlag for strafansvar. I tilknytning til udtalelser i strfls. forarbejder (U III, sp. 68) kan man anlægge det synspunkt, at der — hvor ikke modstående fortolkningsdata gør sig gældende — normalt er en formodning for, at krav om »*hensigt*« og omskrivninger heraf har betydning som udtryk for en kvalificeret subjektiv ansvarsbetingelse. Over-

for dette er det gjort gældende, at der normalt ikke vil være grund til at indlægge skærpede forsætskrav i de omtalte sproglige udtryk. Det anføres, at udtrykkene i almindelighed kan forklares som udslag af, at fuldbyrdelsesmomentet er rykket frem, og at det ville være reelt ubegrundet at lade dette føre til en snævrere afgrænsning af forsættet, end hvis fuldbyrdelsesmomentet ikke var rykket frem.

Se om det sidst anførte synspunkt *Waaben*, Forsæt, s. 97 ff. og 348. Her fremhæves dog som en særlig gruppe nogle tilfælde, hvor sproglige udtryk for hensigt refererer til gerningsmandens beslutning om selv at foretage yderligere handlinger udover den, som teknisk set fuldbyrder forbrydelsen. Her må det kræves, at gerningsmanden har truffet beslutning om at foretage de pågældende handlinger; sml. nedenfor om forsøg.

Ved lovændring af 1965 er i § 181, stk. 2, ordene »for at« og »hensigt« ændret til »forsæt« (sml. *Olafsson* i *Juristen* 1957, s. 76 f.), se endv. lovforslag af 1967 vedr. strfl. § 164: »søger at«.

Fra retspraksis henvises til U 1948, s. 983, og U 1965, s. 622 (H).

For så vidt angår *forsøgshandlinger* må det anses for fastslået i retspraksis, at de ovenfor citerede ord i § 21, stk. 1 (»handlinger, som sigter til . . .«) ikke er til hinder for, at domfældelse for forsøg sker på grundlag af lavere grader af forsæt end hensigt, når der foreligger en iværksættelseshandling. Derimod må man formentlig fastholde, at der med hensyn til personer, der endnu befinder sig på et forberedende forsøgsstadium, må kræves en beslutning om at fortsætte med de yderligere handlinger, som skal føre frem til iværksættelsen⁴⁾.

Vedrørende kravene til *berigelsesforsæt* (strfl. kap. 28) må henvises til den specielle del. Her skal blot fremhæves, at der uanset de i loven anvendte ord (»for at skaffe sig eller andre uberettiget vinding«) ikke i praksis stilles krav om, at gerningsmanden til en berigelsesforbrydelse skal have tilstræbt en materiel formueforskydning (vinding og tab). Forholdet er snarere det, at der med hensyn til forbrydelser som underslæb, bedrageri og skyldnersvig gælder et i forhold til det almindelige forsætsbegreb modificeret forsætskrav, således at gerningsmandens

⁴⁾ Se til det anførte *Waaben*, Forsæt, s. 293 ff. – Den ledende dom fra retspraksis er U 1918, s. 523 (H), sml. *Olrik* i *TfR* 1920, s. 83.

bevidsthed om at fremkalde en væsentlig risiko for formuetab er tilstrækkelig til domfældelse⁵⁾).

En forsætskvalifikation, der i tidligere ret har spillet en stor rolle, men som er forladt ved strfl. af 1930, er det såkaldte *overlæg*. Læren herom har særlig været knyttet til behandlingen af manddrabsforbrydelsen, idet overlæg var den subjektive indstilling, der kendetegnede et forsætligt drab som »mord«. Begrebet overlæg voldte betydelig vanskelighed i teori og praksis. Det henviste navnlig til en planlægelse eller velovervejet beslutning eller — mere populært udtrykt — til det forhold, at drabet blev begået »med koldt blod«⁶⁾.

III. *Genstanden for forsæt.*

Ved formaldelikter (korrelatdelikter) skal der være forsæt i relation til alle de forudgående eller samtidige momenter, som hører til forbrydelsen. Ved forårsagelsesdelikter må forsættet omfatte virkningens hidførelse i adækvat kausalsammenhæng med den foretagne handling (se nedenfor under V om afvigelser mellem det forestillede og det virkelige begivenhedsforløb). Ved konkrete faredelikter skal gerningsmanden have indset den fare eller skademulighed, som hører til den pågældende delikts-type. Det anførte kan sammenfattes i det almindelige princip, at der ved forsætsdelikter må foreligge forsæt i relation til alt, hvad der hører til *gerningsindholdet*.

Undtagelsesvis må forsættet række udover det til forbrydelsens fuldbyrkelse fornødne gerningsindhold, nemlig i tilfælde, hvor fuldbyrdelsesmomentet af retstekniske grunde er rykket frem, således som det f. eks. er tilfældet ved pengefalsk, dokumentfalsk og afpresning. Forsættet må her omfatte forbrydelsen i dens fuldt udviklede form. Man udtrykker undertiden dette således, at der skal foreligge et »*subjektivt overskud*«.

Hvad der gælder om forsættets genstand ved almindelig, ukvalificeret forbrydelse, gælder tilsvarende, hvor der er spørgsmål om *strafforhøjende omstændigheder*. Forsættet må altså omfatte de for det kvalificerede gerningsindhold relevante faktiske momenter, hvorimod momenter udenfor gerningsind-

⁵⁾ Jfr. Speciel del, s. 367, Waaben, Forsæt, s. 278 ff.

⁶⁾ Se nærmere 1. udg., s. 339 ff.

holdet, såsom et vist antal forstraffe indenfor en bestemt tidsfrist som betingelse for gentagelsesstraf, ikke omfattes af forsætskravet.

Det anførte gælder principielt også, hvor den strafforhøjende omstændighed er en ved et forsætligt grunddelikt voldt videregående *følge*. I modsætning til, hvad der i vidt omfang gjaldt i ældre dansk strafferet, er det således regelen, at den rent objektive følge, f. eks. dødens eller en alvorlig legemsskades indtræden som følge af en forsætlig voldshandling, ikke i sig er en kvalifikationsgrund. Ved visse delikter, hvor man ved fortolkning kommer til det resultat, at der ikke kræves forsæt med hensyn til en kvalificerende følge (f. eks. § 244, stk. 3), gælder efter § 20 den almindelige regel, at en sådan kvalificerende følge af et forsætligt grunddelikt i det mindste skal kunne tilregnes gerningsmanden som uagtsom.

Udenfor gerningsindholdet og dermed udenfor kravet om subjektiv tilregnelser falder — som omtalt ovenfor i § 3, II — de *rent objektive strafbarhedsbetingelser* og visse *almindelige forudsætninger for strafbarhed*, herunder at gerningsmanden opfylder de for strafbarhed fornødne alders- og normalitetsbetingelser. At han selv tror sig yngre end den kriminelle lavalder eller anser sig selv for sindssyg og utilregnelig, kommer altså ikke i betragtning som omstændigheder, der kan udelukke forsæt.

Om forsættets relation til *retlige momenter* i gerningsindholdet henvises til fremstillingen nedenfor § 40.

IV. Forsættets tidspunkt.

Det for forsætstilregnelsen afgørende tidspunkt er det tidspunkt, da den kriminelle handling foretages (virksomhedstidspunktet). At gerningsmanden derefter bliver klar over, at der forelå en kriminel sammenhæng eller en fare for skadelige følger, kan naturligvis ikke nu give anledning til nogen bebrejdelse eller virke tilbage på den allerede foretagne handling. Ej heller kan en efterfølgende godkendelse i ord eller gerning af den ved en hændelig eller uagtsom handling realiserede objektive lovovertrædelse bevirke strafansvar.

Noget andet er, at en ond tro, der indtræder, efter at en handling er foretaget, kan få betydning for pådrage!se af forsætsansvar for den *fortsatte virksomhed*, som den pågældende måtte gøre sig skyldig i, efter at forsæt er opstået hos ham, f. eks. ved at han er blevet underrettet om tilstedeværelsen af de til et kriminelt gerningsindhold hørende momenter⁷⁾. Fra dette tidspunkt vil yderligere handlinger eller fortsat opretholdelse af en ulovlig tilstand kunne pådrage strafansvar. Som eksempler kan nævnes, at der kan foreligge forsætlig frihedsberøvelse eller forsætligt hæleri fra forsættets indtræden, selvom den pågældende manglede forsæt, da den indledende frihedsberøvende handling (indespærring) eller hælerihandling (kosternes modtagelse) blev foretaget⁸⁾. Set i relation til denne indledende handling er forsættet efterfølgende og betegnes derfor *dolus subsequens*, men det må fremhæves, at der ikke pådrages ansvar for noget forhold, som ligger forud for forsættets indtræden.

Hvor et strafbart forhold består i forsætlig forårsagelse af en følge eller i fremkaldelse af en fare, kan den, som manglede forsæt ved handlingens foretagelse, men derefter er blevet opmærksom på faren, efter omstændighederne pådrage sig strafansvar ved ikke at opfylde en pligt til aktiv handlen med henblik på farens afværgelse.

V. Vildfarelser og afvigelser i begivenhedsforløbet.

A. Faktisk vildfarelse.

Blandt de omstændigheder, der kan begrunde eller udelukke forsæt, spiller *faktisk vildfarelse* en særlig rolle. Der sigtes her ved til en fejlagtig antagelse vedrørende momenter, som er genstand for tilregnelser.

Går vildfarelsen ud på, at disse momenter er til stede, således at gerningsmanden har vilje til at realisere det strafbare forhold, bliver der spørgsmål om forsøgsstraf (putativ forbrydelse), se herom senere.

⁷⁾ Undertiden er et sådant forhold selvstændigt kriminaliseret, se strfl. §§ 145, 167, 168.

⁸⁾ Jfr. Speciel del, s. 293 og 495 (sml. om ærefornærmelser s. 344), Waaben, Forsæt, s. 165 f.

Af større praktisk betydning er, at strafansvar (for forsætlig forbryde'se) udelukkes ved en vildfarelse, i kraft af hvilken den handlende mangler viljen til at realisere gerningsindholdet på strafbar måde. Forholdet kan enten være det, at han fejlbedømmer momenter, der er led i den pågældende forbrydelses begreb (han tror f. eks. med urette, at den ydelse, han aftvinger en anden, er en ydelse, han har lovligt krav på, og han mangler derfor forsæt til pengeafpresning strafbar efter § 281), eller at den handlende med urette antager tilstedeværelsen af omstændigheder, der, hvis de virkelig forelå, ville virke som straffrihedsgrund, f. eks. nødværge eller samtykke. I begge tilfælde mangler han forsæt til strafbar handlen.

Vildfarelsen må være *relevant for den krimina'retlige bedømmelse*. Har f. eks. A i mørke skudt på en genstand, som han antog for at være et dyr, men som viser sig at være et menneske, der er blevet dræbt ved skuddet, er A's vildfarelse relevant: han har ikke haft forsæt til manddrab. Men hvis A skyder på personen B på grund af en vildfarelse med hensyn til dennes identitet, idet han fejlagtigt anser ham for at være identisk med C, kan vildfarelsen ikke fritage ham for forsætsansvar for manddrab. Der foreligger en *error in persona*, en personforveksling, som ikke berører forsættet. Gerningsmanden har ramt det individ, mod hvem handlingen fysisk var rettet, og det ene menneskes liv må retligt sættes i klasse med et hvilket som helst andet menneskes. Undtagelse fra denne ligestilling kan kun anerkendes, forsåvidt loven har lagt visse særlige til personen knyttede egenskaber til grund for en kriminalretlig forskelsbehandling, jfr. f. eks. strfl. § 112 om drabshandlinger rettet mod kongen. I relation til sådanne særbestemmelser må det naturligvis kræves, at forsættet er rettet på angreb mod en person med de særlige egenskaber, der betinger den kvalificerede bedømmelse. — Vildfarelser med hensyn til angrebsobjektets egenskaber (*error in objecto*) må bero på en tilsvarende relevansbedømmelse, blot at der her ikke kan opstilles nogen almindelig formodning om de angrebne goders ligeværd. Spørgsmålet har særligt været drøftet med henblik på tyveritilfælde. Det er her klart, at det er uden betydning for forsætstilregnelsen, om den tilegnede genstand har andre, mere eller mindre

værdifulde egenskaber end forudsat af gerningsmanden ved borttagelsen. Derimod kan hans forudsætninger i så henseende have betydning for strafudmålingen.

B. Afvigende udvikling af begivenhedsforløbet.

En anden gruppe af tilfælde, hvor spørgsmålet om udelukkelse af forsæt har været diskuteret, er sådanne, hvor gerningsmanden ikke tager fejl af personers eller tings identitet, men hvor handlingens virkning rammer en anden person eller et andet gode end tilsigtet på grund af en *anden udvikling af begivenhedsforløbet* end den, gerningsmanden havde regnet med. Spørgsmålet angår særlig forårsagelsesdelikter, og man har navnlig haft drabstilfælde for øje, hvor drabshandlingen er rettet mod en bestemt person, men som følge af en *aberratio ictus* (»afvigelse i slaget«) rammer en anden. Det logiske resultat er her, at der foreligger *forsøg* på forsætligt drab i relation til den person, mod hvem angrebet var rettet, eventuelt kombineret med uagtsom forvoldelse af den følge, der virkelig indtræder. Skønt det må erkendes, at der kan forekomme tilfælde, hvor dette resultat virker kunstigt, må det dog vistnok fastholdes som det, der stemmer bedst med gerningsmandens subjektive indstilling. Og reelt kan der ikke være betænkeligheder derved efter de gældende forsøgsregler, der giver adgang til at knytte samme strafansvar til forsøg som til fuldbyrdet forbrydelse⁹⁾.

En afvigelse i begivenhedsforløbet kan også forekomme på den måde, at det tilsigtede resultat, f. eks. B's død i forbindelse med A's på hans drab rettede virksomhed, er indtrådt, men gennem et andet kausalforløb end det, A regnede med, jfr. ovenfor s. 175—176. Her må forsætstilregnelsen bero på, om der er en adækvat sammenhæng mellem den på resultatet rettede handling og den begivenhed, der har hidført det.

⁹⁾ Om nogle *aberratio ictus* tilfælde i drabssager i Norge se *Hafting* i NTfK 1950, s. 79 f. Sml. *Waaben*, Forsæt, s. 178. — Afgrænsningen mellem *aberratio ictus* og *error in persona* kan volde særlig vanskelighed i sager om *ærekrænkelser*, se *Krabbe*, s. 619, og den der anførte retspraksis. — Se iøvrigt om sontringen *Goos*, II, s. 413 f., *Torp*, s. 415.

§ 38.

Uagtsomhed¹⁾).

I. Begreb og inddelinger.

Hvor betingelserne for at anse et forhold som forsætligt ikke er opfyldt, kan der blive tale om at pålægge ansvar for uagtsomhed. Skyldmomentet ved uagtsomhed ligger i, at det under de givne omstændigheder kunne *bebrejdes* gerningsmanden, at han realiserede et objektivt strafbart forhold. Herved adskiller den uagtsomme handlen eller undladelse sig fra det forhold, som — med en lidt for snæver betegnelse — kan kaldes »hændeligt«, d. v. s. hvor det i den givne situation ikke kunne lægges den pågældende til last, at han foretog sin handling (eller undlod at handle).

I modsætning til forsæt kan uagtsomhed ikke defineres ved psykologiske kriterier, der henviser til gerningsmandens viljes- eller forestillingsmæssige forhold til den strafbare handling og dens omgivende momenter og følger. Der findes ganske vist former for uagtsomhed, hvor gerningsmanden har anset det for muligt (formodet), at de strafbarheden betingende momenter var til stede, eller at en kriminel følge kunne forvoldes. Man taler her om »bevidst uagtsomhed«²⁾. Men under det uagtsomme indgår også det forhold, at en person som følge af uopmærksomhed, distraktion, glemsomhed etc. slet ikke har haft det relevante gerningsmoment i tankerne, men burde være blevet opmærksom på det. Sådan »ubevidst uagtsomhed« er på mange områder den mest almindeligt forekommende skyldform. Som eksempel på, at lovgivningen undtagelsesvis begrænser ansvaret til bevidst uagtsomhed, kan nævnes strfl. § 168: »Den,

¹⁾ Af litteraturen fremhæves *Torp*, s. 396 ff., *Andenæs*, s. 214 ff., *Brottsbalken I*, s. 31 ff., *Schönke-Schröder*, s. 429 ff., *Maurach*, s. 455 ff., *Entwurf 1960*, s. 124 f., *Glanville Williams*, s. 100 ff., *Model Penal Code, Official Draft*, 1962, s. 25 ff., *Tentative Draft No. 4*, 1955, s. 119 ff. — Fra den erstatningsretlige litteratur nævnes *Ussing*, *Erstatningsretten*, s. 28 ff., 68 ff., *A. Vinding Kruse*, *Erstatningsretten I*, s. 74 ff., *Stig Jørgensen*, *Erstatningsret*, s. 64 ff., *Bernhard Gomard*, *Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraksforhold*, s. 181 ff., 256 ff.

²⁾ Begrebet »bevidst uagtsomhed« må ikke opfattes således, at den handlende skal have været sig bevidst, at han handlede uagtsomt.

der udgiver penge, som han formoder er eftergjorte eller falskede . . . ».

Selv hvor der ikke er tale om bevidst uagtsomhed, kan psykologiske synspunkter dog gøre sig gældende, navnlig således at man som led i ansvarsbedømmelsen hæfter sig ved gerningsmandens personlige forudsætninger og hans viden og tanker i gerningsøjeblikket. Men iøvrigt må det anses som det centrale i begrebet uagtsomhed, at der anlægges en *normativ* (vurderende) målestok. Gerningsmanden dømmes for uagtsomhed, fordi hans adfærd har afvejet fra den, som man under de givne forhold kunne vente og kræve af ham.

Udtrykkelige definitioner af uagtsomhed findes i flere straffelove og straffelovsudkast, se således *UII* § 20, stk. 2: »Uagtsomhed foreligger, når gerningsmanden, uden at lovovertrædelsen kan tilregnes ham som forsætlig, ved sin handling har tilsidesat den agtpågivenhed, som det af hensyn til andres retsgoder under de foreliggende omstændigheder og efter hans personlige forhold var hans pligt at udvise«, og overensstemmende hermed *UIII* § 20, dog med udeladelse af ordene »under de foreliggende omstændigheder og efter hans personlige forhold«, der ansås for overflødige, jfr. mot. sp. 67.

Det er i tysk teori undertiden draget i tvivl, at ubevidst uagtsomhed med rette henføres under skyldformerne, når der ikke kan påvises et psykologisk kendetegn på skylden, se henvisninger hos *Schönke-Schröder*, s. 450. Der er imidlertid ingensomhelst grund til på forhånd at begrænse begrebet »skyld« på en sådan måde, at der hertil hører et »skyldfuldt sind« i betydningen bestemte viljes- eller forestillingsmæssige træk ved gerningsmandens psykologiske forhold til lovovertrædelsen. Også efter den ikke-juridiske (f. eks. moralfilosofiske) tradition med hensyn til anvendelse af ordet skyld kendes den opfattelse, at skylden er kendetegnet ved en afvigelse fra en pligtenorm, og at (moralisk) skyld f. eks. kan pådrages ved skadeforvoldelse som følge af grov uopmærksomhed.

Indenfor uagtsomhedslæren sondres der mellem grov og simpel uagtsomhed. Denne sondring kan ikke knyttes til noget præcist kriterium, men indebærer, at der må sættes et i nogen grad vilkårligt skel indenfor forhold, som frembyder kontinuerlige overgange. Grov uagtsomhed er en høj grad af uagtsomhed, en særlig klar eller forkastelig afvigelse fra en tænkt standard for pligtmæssig optræden. Både grov og simpel uagt-

somhed kan foreligge enten som bevidst eller ubevidst uagtsomhed. Bevidsthed om en mulig strafbar sammenhæng eller om en risiko for skader kan dog naturligvis være et moment, der bidrager til at karakterisere uagtsomheden som grov.

Som regel indbefatter lovgivningen den grove og simple uagtsomhed under samme straffebestemmelse, således at sondringen kun får betydning for strafudmålingen (og for tiltale-spørgsmålet). Adskillige straffebestemmelser rammer dog kun den grove uagtsomhed, se således indenfor straffeloven §§ 138, 157, 160, 208, stk. 2, 262, 291, stk. 3, 296, stk. 2, 302 og 303. Nogen fast linie for, hvornår en sådan begrænsning bør finde sted, følges ikke og kan næppe angives.

Af straffebestemmelser, som *ikke* er begrænset til grov uagtsomhed, kan nævnes §§ 182, 226, 241 og 249. Det må antages, at der i retspraksis uden udtrykkelig hjemmel kan forekomme en begrænsning af uagtsomhedsområdet, som mere eller mindre svarer til, hvad man ville betegne som grov uagtsomhed, således f. eks. ved uagtsomt manddrab³⁾). Dette kan bl. a. være reelt velbegrundet, hvor lavere grader af uagtsomhed kan rammes med passende straf efter særlovsbestemmelser. Omvendt kan uagtsomhedsbedømmelsen ved visse bagatelforseelser nærme sig stærkt til det objektive ansvar⁴⁾).

Uagtsomhed kan være kriminaliseret både ved *forårsagelsesdelikter* og ved *korrelatdelikter*. Indenfor de sidste forekommer en praktisk særlig vigtig gruppe af uagtsomhedstilfælde ved overtrædelse af præventive lovforskrifter, der som regel omfatter både forsætlige og uagtsomme overtrædelser.

Om en vis handlemåde eller forårsagelse af følger bør være strafbar i uagtsom form eller ej, er et legislativt spørgsmål, hvis besvarelse især afhænger af behovet for strafferetlig prævention på det pågældende område, sammenholdt med rimeligheden af at skabe en strafisiko for dem, der befinder sig på dette område (f. eks. som udøvere af et vist erhverv). Om en stor del af de i straffeloven kriminaliserede forhold gælder, at

³⁾ Se herved *Waaben* i NKA 1961, s. 155 ff., cfr. til støtte for et videre uagtsomhedsområde *Hertz* s. st., s. 134 ff. Se endv. *Andenæs* og *Hauge* i NTfK 1966, s. 20 ff. – Om uagtsomme følgers betydning for straffastsættelsen, se *Rørdam* i *Juristen* 1962, s. 439 ff.

⁴⁾ Sml. herved *Kaarsberg* i NTfK 1952, s. 272 f.

de typisk forekommer i forsætlig form (f. eks. blufærdigheds- og ærekrænkelser), medens der er et mindre behov for at straffe tilsvarende uagtsom adfærd. Omvendt har mange særlovsregler det formål at modarbejde handlinger, som oftere begås af tankeløshed, skødesløshed, uforsigtighed etc. end med en klar forståelse af handlingens egenskaber og fareevne. Også med hensyn til positive handlepligter vil ikke-opfyldelse på grund af manglende omtanke på mange områder være mere almindeligt forekommende end bevidst tilsidesættelse af pligten⁵⁾. På særlovsområder vil det iøvrigt ofte være ønskeligt at undgå de bevisvanskeligheder, som kan følge af et krav om forsæt. Og retsfølgen vil hyppigst være en lempelig bøde, således at en begrænsning til forsæt ikke er stærkt indiceret af en hensyntagen til dem, der udsættes for den pågældende strafisiko. Imod kriminalisering af uagtsomhed taler undertiden den omstændighed, at et tilstrækkeligt præventivt værn må antages at kunne opnås gennem erstatningsansvar.

II. Afgrænsning overfor forsæt.

Spørgsmålet om uagtsomhedens afgrænsning overfor forsæt er i det væsentlige besvaret gennem bestemmelsen af forsættets nedre grænse, se herom § 37. Her skal kun tilføjes nogle enkelte bemærkninger.

De forhold, der i deres helhed bedømmes som uagtsomme, kan meget vel indeholde handlingsmomenter, i relation til hvilke gerningsmanden har handlet med forsæt. De fleste uagtsomt voldte skader kan således føres tilbage til en med vilje og viden foretagen handling, hvis virkning dog ikke var forudset. Selv om der foreligger forsæt i relation til en flerhed af de momenter i handlingen og dens virkninger, der betinger strafbarheden, kan dog højst uagtsomhedsansvar statueres, når forsæt mangler bare i forhold til eet relevant moment.

Nogle delikter er i loven beskrevet på en sådan måde, at der må kræves forsæt i relation til selve den kriminelle handling og dens ledsagende omstændigheder, men ikke i relation til en handlingsfølge. Eksempler herpå findes bl. a. i strfl. § 244,

⁵⁾ Sml. herved en særregel i norsk strfl. § 40, stk. 2, om uagtsomhedsansvar for »forseelser«, der består i undladelse.

stk. 3, og § 245, stk. 2, med hensyn til død eller legemsskade som følge af vold⁶⁾). I sådanne tilfælde gælder reglen i § 20, efter hvilken den kvalificerende følge skal kunne tilregnes gerningsmanden som uagtsom, eller det skal kunne bebrejdes ham, at han undlod efter evne at afværge følgen efter at være blevet opmærksom på faren⁷⁾).

Eet og samme forhold kan set i een relation, nemlig i forhold til den indtrådte følge, være uagtsomt og set i en anden relation, nemlig i forhold til farefremkaldelsen, være forsægtigt. Det er et lovteknisk spørgsmål, om strafansvaret her skal knyttes til den uagtsomme skadetilføjelse eller til den forsægtige farefremkaldelse. Der har i nyere tid været en stigende trang til at kriminalisere fareforvoldelsen som sådan, i almindelighed således at også den uagtsomme fareforvoldelse omfattes af strafansvaret, jfr. ovenfor om præventive lovforskrifter. En straffebestemmelse, der rammer forsægtig fremkaldelse af fare, kriminaliserer en optræden, der i relation til skadevirkningen kan karakteriseres som bevidst uagtsomhed.

I en række tilfælde har straffeloven under samme straffesamme indbefattet forsægtig og uagtsom handlemåde⁸⁾), og sondringen har da kun betydning for strafudmålingen. Det samme er tilfældet med hensyn til flertallet af særlovgivningens straffebestemmelser, jfr. nedenfor IV, B.

III. Afgrænsning overfor straffri handling.

Ved bedømmelsen af, hvorvidt strafbar uagtsomhed foreligger indenfor det område, hvor den er kriminaliseret, drages *grænsen nedad* dels mod den skyldfri eller *hændelige handling* (casus), dels mod en *uagtsomhed, der er så ringe eller undskyldelig, at den ikke bør medføre strafansvar*. Den strafbare uagtsomhed omfatter altså ikke al uagtsomhed⁹⁾). Navnlig kan det forekomme, at et vist forhold *civilretligt* bedømmes som uagtsomt, f. eks. med henblik på erstatningspligt for indtruffen

⁶⁾ Fra straffelovens område kan endvidere nævnes §§ 138, stk. 1, 146, stk. 2, 164, stk. 3, 255, stk. 1, 264, stk. 3, 298, nr. 1.

⁷⁾ Jfr. U 1966, s. 492 (ikke tilregnet tiltalte, at hustruen afgik ved døden, efter at han havde øvet vold mod hende).

⁸⁾ Jfr. §§ 110 a, 110 c, 138, stk. 1, 148, 254, 300, 301.

⁹⁾ Se herved betænkningen *Förslag till brottsbalk* (SOU 1953:14), s. 379 og *Brottsbalken* I, s. 33.

skade, uden at der statueres strafbar uagtsomhed med hensyn til forvoldelsen af denne skade¹⁰⁾. — I tilfælde, hvor lovovertrædelsen efter sin art alene kan rammes af strafansvar, ikke (tillige) af erstatningsansvar, således navnlig ved *overtrædelse af præventive forskrifter*, kan der være grund til at udvide området for den strafbare uagtsomhed længere nedad mod den skyldfri handling. På den anden side må fremhæves, at strafansvar for overtrædelse af en præventiv lov ikke involverer ansvar for en i forbindelse hermed indtrådt skade, idet ansvarsbetingelserne herfor såvel i objektiv som subjektiv henseende må underkastes selvstændig prøvelse.

Med hensyn til *den konkrete uagtsomhedsbedømmelse*¹¹⁾ læres det ofte, at denne strafferetligt må baseres på den handlendes individuelle evner, egenskaber og kundskaber, medens bedømmelsen i erstatningsretten følger en mere generel norm med vægten lagt på, hvorledes en omhyggelig og fornuftig mand (en bonus paterfamilias) ville have handlet. I denne almindelighed er læren dog ikke holdbar. Modsætningen er ikke så skarp.

Ved enhver uagtsomhedsbedømmelse er udgangspunktet den konkrete *situation*, hvori der er handlet (eller udvist passivitet). Når situationsfaktorerne, herunder ikke mindst tidsfaktoren (den tid, der stod til den handlendes rådighed under de foreliggende omstændigheder) såvidt muligt er klarlagt, bliver det første spørgsmål både i erstatnings- og strafferetten, hvorvidt den udviste adfærd *objektivt* har været uforsvarlig.

Dommen herover er uafhængig af den handlendes individuelle forudsætninger. Den beror på et skøn over handlefrihedens grænser enten mere i almindelighed eller med støtte i de normer for forsvarlig handlemåde, der har fæstnet sig særlig for handleområder af den pågældende art. Har handlingen ikke overskredet en sådan objektiv norm, eller har den med

¹⁰⁾ I denne forbindelse spiller det også en rolle, at der ved spørgsmål om strafansvar for uagtsomhed, måske navnlig ved uagtsomt manddrab, kan stilles større krav end i civilretlig henseende med hensyn til betingelserne for at antage adækvat kausalsammenhæng mellem handling og følge, jfr. U 1933, s. 284 (II, noten) og nærmere ovenfor § 31, IV, navnlig s. 169.

¹¹⁾ Jfr. herved *Andenæs*, s. 216 ff. samt den erstatningsretlige literatur.

andre ord ikke overskredet grænsen for, hvad der anses som tilladelig risiko, er den ansvarsfri.

Spørgsmålet om betydningen af *individuelle plus-* eller *minus-faktorer* kommer derimod frem, når handlingen efter en objektiv dom har været uforsvarlig i den konkret foreliggende situation.

Hvad først angår sådanne *plusfaktorer* som særlig begavelse, indsigt eller erfaring hos den handlende, vil disse efter omstændighederne kunne have betydning for statuering af strafbar uagtsomhed i en given situation. Af flere personer med iøvrigt ensartet uddannelsesmæssig baggrund kan den være ansvarlig, som i modsætning til de andre havde erfaringer med hensyn til den type af funktionsfejl ved en maskine, som in concreto førte til en skade. Har en person ikke haft en for uagtsomhedsbedømmelsen relevant kundskab, kan uagtsomhed trods hans særlige evner og uddannelse ikke statueres, medmindre det kan bebrejdes ham, at han ikke havde skaffet sig den for hvervet nødvendige kundskab.

Er der tale om en person, som er kendt for at udvise særlig forsigtighed, opmærksomhed eller lignende, bør et sådant karaktertræk ikke komme ham til skade ved en uagtsomhedsbedømmelse, når hans særlige forsigtighed eller opmærksomhed undtagelsesvis har svigtet. Han har et billigt krav på samme bedømmelse som enhver anden.

Størst betydning for individualisering ved uagtsomhedsbedømmelsen har *minusfaktorer*, navnlig underlegenhed beroende på aldersudviklingen samt legemlige eller psykiske defekter, der har nedsat vedkommendes evne til at vise normal agtpågivenhed. Strafbar uagtsomhed kan ikke statueres i videre omfang, end den handlendes evner rækker, men ansvaret kan eventuelt knyttes til den omstændighed, at han ikke har undgået den situation, hvor hans evner kommer til kort. Hvad særlig angår unge mennesker, må bedømmelsen af strafbar uagtsomhed fra deres side afstemmes efter alderstrinnet.

Uagtsomhedsbedømmelsen retter sig ikke blot, som nu anført, til en vis grad efter den handlendes individuelle forudsætninger, men den varierer også i *forskellige pligtforhold* og *forskellige virksomheder*. En person, der påtager sig en stilling

med særlige faremomenter eller omsorgspligter eller indlader sig på handlinger med særlig risiko, f. eks. omgang med skydevåben, udsætter sig naturligvis ved pligtforsømmelse, manglende iagttagelse af forsigtighedsforanstaltninger etc. for et vidtgående uagtsomhedsansvar. Men heller ikke her rækker strafansvaret videre end foreneligt med hans evner. Efter omstændighederne må det derfor snarere knyttes til hans indladen sig på virksomheden — hvis dette kan bebrejdes ham — end til selve den skade- eller farevoldende handling eller undladelse. Ved bedømmelsen af denne kommer det for øvrigt i betragtning, at der kan stilles særlige krav om varsomhed til den, der bevæger sig på et område, hvor han savner kyndighed eller øvelse. Det kan f. eks. forlanges af en uøvet bilfører, at han kører forsigtigere end den øvede bilist.

Indenfor strfl.s område kan spørgsmålet om kriterierne for strafbar uagtsomhed bl. a. volde tvivl i sager om overtrædelse af § 226 (uagtsomhed med hensyn til et barns eller et ungt menneskes alder ved strafbart kønsligt forhold) og af § 303 (groft uagtsomt hæleri). I modsætning til områder, hvor uagtsomhedsbedømmelsen hænger nært sammen med spørgsmålet om handlingens objektive forsvarlighed, er der i de nævnte tilfælde tale om uagtsomhed i relation til velafgrænsede objektive gerningsmomenter. Spørgsmålet bliver da navnlig, om der in concreto har foreligget situationsmomenter, som giver holdpunkt for at antage, at tiltalte kunne og burde have forstået sammenhængen og derfor afstået fra sin handling. Af betydning er naturligvis også modstående momenter, som indicerer, at tiltalte var i en begrundet god tro, f. eks. — ved § 226 — at en 14-årig pige af udseende og opførsel virkede betydelig ældre, end hun faktisk var, eller — ved § 303 — at sælgeren af stjalne genstande har afgivet særlig troværdige oplysninger om sin adkomst eller ved tidligere lejligheder solgt lovligt erhvervede varer af tilsvarende art.

IV. *Hjemmel for strafansvar.*

Ifølg strfl. § 19 straffes uagtsomhed ved de i straffeloven omhandlede lovovertrædelser kun, når det er »særlig hjemlet«.

medens særlovgivningens straffebestemmelser også omfatter uagtsomhed, medmindre det modsatte har særlig hjemmel.

A. Straffeloven.

Særlig hjemmel har uagtsomhedens strafbarhed for det første, når den pågældende straffebestemmelse *udtrykkelig* omfatter uagtsom handlemåde. Loven kan herved benytte sig af selve betegnelsen uagtsomhed, eller den kan benytte sig af omskrivninger, der dækker det samme begreb, se f. eks. § 157: »grov eller oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed«.

Endvidere antages særlig hjemmel at foreligge, når uagtsomhedens strafbarhed kan støttes på en efter strfl. § 1 tilladelig *analogi* fra en straffebestemmelse, der omfatter uagtsomt forhold. En analogislutning fra en bestemmelse, der alene hjemler forsætsstraf, til straf for uagtsomt forhold ville derimod være en efter § 1 utilladt »partiell analogi«.

Det beror på en fortolkning af de enkelte straffebestemmelser, hvorvidt uagtsomhed er kriminaliseret i relation til alle eller kun til enkelte bestemte momenter i gerningsindholdet. Når f. eks. strfl. § 160 rammer grov uagtsomhed »ved afgivelse af urigtig forklaring« for retten, sigtes der hermed sikkert kun til uagtsomhed med hensyn til, hvad der forklares, medens en uagtsom fejlbedømmelse af den pågældendes stilling i sagen, hvorved han urigtigt tror sig sigtet, ikke kan pådrage ham uagtsomhedsansvar¹²⁾; se også strfl. § 226, hvorefter uagtsomhedsstraf ved sædelighedsforbrydelser kun har relation til vildfarelser med hensyn til partnerens alder eller psykiske tilstand, men ikke med hensyn til f. eks. tilstedeværelsen af et gyldigt samtykke i sager om voldtægt¹³⁾).

Hvad særligt angår *forsøgsvirksomhed*, er dennes strafbarhed efter strfl. § 21 bundet til krav om forsæt, og der kan derfor ikke blive tale om at straffe »uagtsomt forsøg«. Noget andet er, at en forberedende, specielt en fareforvoldende virksomhed kan være selvstændigt strafbar også som uagtsom.

Uagtsom *medvirken* til en forbrydelse kan kun straffes, hvis der er hjemmel for uagtsomhedsstraf ved forbrydelser af den

¹²⁾ Jfr. Speciel del, s. 90 f.

¹³⁾ Jfr. Speciel del, s. 192.

pågældende art. Den omfattes i så fald af reglerne i strfl. § 23, stk. 1, pkt. 1, og stk. 2, men straffen kan bortfalde i medfør af stk. 3, hvis det drejer sig om uagtsom medvirken til forseelser, der ikke kan straffes med højere straf end hæfte.

B. Særlovgivningen.

Strfl. § 19, pkt. 2, giver en almindelig hjemmel for uagtsomhedsansvar ved særlovgivningens straffebestemmelser, således at en begrænsning til forsætligt forhold (eller til groft uagtsomt forhold) kun gælder, hvor den pågældende særlovsbestemmelse hjemler en sådan begrænsning.

Den ved § 19, pkt. 2, fastlagte ordning løser på en enkel og bekvem måde et problem, som ellers i mange retssystemer giver anledning til fortolkningstvivel med hensyn til de subjektive krav ved særlovsdelikter. Til støtte for ordningen taler også den omstændighed, at uagtsomhedsansvar utvivlsomt er påkrævet ved det store flertal af særlovsdelikter, medens en begrænsning til forsæt vil have undtagelsens karakter.

På den anden side må man være opmærksom på, at der i nyere tid i stigende grad har været tale om kriminalisering ved særlov af andre forhold end politiforseelser med ringe straffølger. Der er foreskrevet straf for en del handlinger af grovere art, ved hvilke ansvar for uagtsomhed ikke er en selvfølge. Ordningen i § 19 bør derfor have den konsekvens for det praktiske lovgivningsarbejde, at man ved enhver koncipering eller revision af særlovsbestemmelser nøje overvejer, om uagtsomhedsansvar skal gælde i henhold til den nævnte hovedregel, eller der bør gøres en begrænsning til forsætligt forhold¹⁴⁾.

§ 39.

Motiv.

I. Begrebet motiv. Principielle synspunkter.

Medens forbrydelsens *motiv* spiller en fremtrædende rolle i den kriminologiske, særlig den kriminalpsykologiske klassifika-

¹⁴⁾ Jfr. herved Nordskov Nielsen i Juridisk grundbog, s. 35.

tion af lovovertrædere, har den strafferetlige teori og lovgivning overvejende stillet sig afvisende overfor at tillægge motivet betydning som strafbarhedsbetingelse. Drøftelserne af dette spørgsmål har imidlertid været vanskeliggjort ved uklarhed og forskelligartet terminologi ved bestemmelsen af selve begrebet motiv.

Undertiden benyttes, særlig i ældre litteratur, »motiv« i en betydning, hvorved det falder sammen med, hvad der ovenfor er betegnet som »*hensigt*«, altså et *kvalificeret forsæt*, som regel karakteriseret ved, at viljen har været rettet direkte på hidførelsen af den strafbare følge eller — ved forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment — på det fremtidige forhold, som går ud over den tekniske fuldbyrdelse af gerningsindholdet.

Det er ikke hensigtsmæssigt at benytte ordet motiv i denne betydning, dels fordi det nævnte psykologiske forhold mellem handling og følge kan udtrykkes på en fuldtud dækkende måde i forsætslærens terminologi (nemlig ved hjælp af ordet *hensigt*), dels fordi der er praktisk trang til at reservere ordet motiv med henblik på en anden form for psykologisk karakteristik.

Den naturlige og med almindelig sprogbrug stemmende betydning af ordet motiv er: handlingens *bevæggrund*. Motivet er den omstændighed, der rummer besvarelsen af spørgsmålet *hvorfor?*, når meningen med spørgsmålet er at finde frem til handlingens psykologiske forklaring. Dette spørgsmål opstår bl. a. i det politimæssige efterforskningsarbejde, i det kriminalpolitiske behandlingsarbejde, i den kriminologiske forskning og i et vist omfang også med henblik på den strafferetlige bedømmelse, jfr. nedenfor.

Forbrydelsens motiv eller bevæggrund kan være det sidste eller endelige mål, som gerningsmanden har haft for øje og ønsket at opnå eller nærme sig gennem den strafbare handling. I denne betydning *kan* motivet falde sammen med det kriminelle resultat, som er genstand for gerningsmandens hensigt. Mere almindeligt vil det dog være, at der kan påvises fjernere målforestillinger, i relation til hvilke foretagelsen af en kriminel handling og forårsagelsen af en kriminel følge har været et middel, f. eks. hvor drabshensigt er motiveret af ønsket

om at fjerne en rival eller medarving. En berigelsesforbrydelse som tyveri kan være motiveret af ønsket om at opnå en seksuel tilfredsstillelse, og omvendt kan en sædelighedsforbrydelse som blufærdighedskrænkelser være båret af et økonomisk motiv.

Begrebet motiv bør ikke begrænses til at omfatte de bevidsthedsmæssigt klare målforestillinger. Fra et psykologisk synspunkt er det ligeså vigtigt at regne med halvbevidste eller ubevidste motiver, herunder drifts- eller følelsesmæssige komponenter, affekttilstande m. v., ligesom det må fremhæves, at forbrydelsen i mange tilfælde ikke lader sig henføre til eet klart afgrænset motiv, men er resultatet af en samvirken af faktorer, der udgør forbrydelsens »motivation«.

Se om motiv-begrebet og dets forhold til læren om hensigt og andet forsæt *Waaben*, Forsæt, s. 88 ff. og om ældre dansk teori 1. udg., s. 355 ff. og *Gram*, Om Motivets Betydning i strafferetlig Henseende, 1889. Vedrørende psykiatriske synspunkter henvises bl. a. til *Helweg*, Den retslige psykiatri, s. 227 ff. (om motivationen ved forskellige »patologiske enkeltreaktioner«) og samme forf. i *Ugeskrift for Læger*, 1951, s. 1177 ff.

En udredning af motivationens nærmere psykologiske igangsættelse og forløb ligger udenfor kriminalrettens fagområde. Spørgsmålet må behandles i de psykiatriske og psykologiske grene af kriminologien, bl. a. i forbindelse med analysen af enkelttilfælde. Dette arbejde kan betragtes som en side af det videnskabelige studium af forbrydelsens årsager, hvorved dog bemærkes, at begrebet »årsag« (eller »kriminalitetsfaktor«) omfatter mange andre faktorer end dem, som det falder naturligt at betegne som »motiver«, bl. a. rent ydre, sociale forhold, der har indflydelse på kriminalitetshyppigheden.

Ved den nærmere bestemmelse af de bevæggrunde, der kan tillægges strafferetlig relevans, må en vis *forenkling* og *typisering* finde sted. En mere indtrængende psykologisk analyse af den som oftest sammensatte motivationsproces ligger normalt uden for strafferetsplejens praktiske muligheder. Der kan som regel højst blive tale om at lægge vægt på det motiv, der skønnes at have været den afgørende drivkraft for handlingens foretagelse. Ved den retlige bedømmelse kan herved såvel mere skarpt aftegnede, konkrete bevidsthedsindhold komme i be-

tragtning, som tilskyndelser, der karakteriseres ved den grundstemning, hvorefter de udspringer (frygt, had, medlidenhed osv.).

Motivproblemets betydning stiller sig for øvrigt forskelligt, eftersom der er spørgsmål om *lovgivningens* eller *retsanvendelsens* stilling dertil. I begge retninger taler ganske vist de hensyn, der fører til en individualiserende kriminalretlig bedømmelse, for i videst muligt omfang at tage den strafbare handlings motivation i betragtning. Men medens det kun er praktisk muligt i meget begrænset omfang at opstille generelle og specielle lovnormer angående motivets betydning, kan og bør den konkrete sagsbehandling med henblik på spørgsmål om tiltale, strafudmåling, betinget domfældelse, benådning m. v. i vidt omfang søge motivprocessen fastlagt og indrette bedømmelsen derefter.

II. Motivets betydning efter gældende ret.

A. Betydning for strafbarheden.

I en række tilfælde er et forholds strafbarhed eller dets henførelse under en særlig strafferamme (forhøjende eller nedsættende) betinget af et bestemt motiv.

I betragtning kommer navnlig *motiver af økonomisk art*. De betegnes i loven med forskellige vendinger, såsom at der er handlet »for vindings skyld«¹⁾, »for at skaffe sig eller andre uberettiget vinding«²⁾, »i erhvervsøjemed«³⁾ og lign. Man kan dog ikke generelt gå ud fra, at udtryk som de anførte indebærer et specifikt krav vedrørende forbrydelsens motivation, idet de f. eks. kan betyde, at der skal være handlet »med forsæt til at opnå vinding« eller »som led i en erhvervsmæssig virksomhed«. Hvad specielt angår berigelsesforbrydelser, må det nu anses for fastslået i teori og retspraksis, at et berigelsesmotiv ikke kan kræves som betingelse for domfældelse efter strfl. kap. 28. For så vidt er udtrykket berigelseshensigt mere korrekt, men da der forekommer tilfælde, hvor heller ikke en hensigt til berigelse

¹⁾ Strfl. §§ 145 (»for privat vindings skyld«), 228, stk. 1, 234, stk. 3, 252, 261, stk. 2.

²⁾ §§ 152, stk. 1, 276–281, 283, 288.

³⁾ §§ 206, 234, stk. 2; jfr. § 202 (»erhvervsmæssigt«).

kræves, kan det anses som mest retvisende at betegne det subjektive krav i kap. 28 som berigelsesforsæt.

Skont det egentlig falder udenfor motivlæren, skal i denne sammenhæng gøres opmærksom på, at der er den vigtige forskel mellem berigelseshensigt, som den i almindelighed forstås med henblik på de egentlige berigelsesforbrydelser (strfl. kap. 28), og vindings- eller erhvervsmotiv (eller -hensigt) i almindelighed, at berigelseshensigten rummer et forsæt til at krænke en andens formuesfære (en »materiel krænkelse af formuefordelingen«), medens vindingsmotivet etc. blot sigter til opnåelsen af en økonomisk fordel, altså også en sådan, der opnås uden krænkelse af fremmed formuesfære, f. eks. med den betalendes frit villede samtykke. Sml. herved Speciel del, s. 364 ff.

Mellem vindings- og erhvervsmotiv (eller vindings- og erhvervshensigt) er der den forskel, at betingelsen »for vindings skyld« etc. er opfyldt ved blot en isoleret tilstræben af økonomisk fordel, medens »erhvervsøjemed« etc. kun bør statuere, når den tilsigtede vinding er led i en mere almindelig, planlagt eller igangsat, virksomhed med vinding for øje.

Et andet motiv, der spiller en rolle ved flere straffebestemmelser, er det såkaldte *retshåndhævelsesmotiv*, d. v. s. den bevæggrund for en handling, at den foretages for at gennemføre et virkeligt eller formentligt retskrav. Her kan nævnes strfl. § 294 om selvtægt, hvis strafbarhed som sådan ligesom udelukkelsen af en strengere strafferetlig bedømmelse beror på, at anvendelsen af egenmagt sker til hævdelse af en påstået ret; jfr. også strfl. § 172, stk. 2, og § 179 om strafnedsættelse for dokumentfalsk og anbringelse af falsk skelsten m. v., når øjemedet alene har været at gennemføre et berettiget eller at afværge et uberettiget krav.

Som mere specielle bestemmelser, der tillægger bestemte motiver betydning som straffriheds- eller strafnedsættelsesgrund, kan nævnes strfl. § 125, stk. 2 (straffrihed for at modvirke en strafforfølgning, når handlingen foretages for at unddrage vedkommende selv eller nogen af hans nærmeste fra retsforfølgning eller straf), § 238 (henførelse af manddrab under den mildere bestemmelse om barnedrab, når moderen har handlet i nød, af frygt for vanære eller under påvirkning af en ved fødselen fremkaldt svækkelse, forvirring eller rådvildhed). I

disse tilfælde kan der tales om et særligt *nøds- eller frygtmotiv*, der til en vis grad virker undskyldende⁴⁾. — En strafforhøjende virkning har derimod »*egennyttige bevæggrunde*« ved straf for medvirken til selvmord, jfr. strfl. § 240.

Undertiden er motivet afgørende for, om den ene eller anden strafferetlige subsumption skal finde sted. Klipper nogen fletningerne af en pige, kan der f. eks. være tale om at bedømme handlingen som legemskrænkelse, hvis den foretages for at tilføje vansir, men som blufærdighedskrænkelse, hvis den har haft en seksuel bevæggrund⁵⁾, som tyveri, hvis handlingen skete for at opnå en økonomisk fordel ved tilegnelse og salg af håret, eller som ærekrænkelse, hvis hårafklipningen var ment som et tegn på ringeagt og hån.

B. Betydning for strafudmålingen.

Medens de hidtil anførte bestemmelser har en spredt og tilfældig karakter og kun på bestemte områder tillægger bestemt angivne motiver betydning, indeholder *strfl. § 80* en generel hjemmel for at tage gerningsmandens bevæggrunde i betragtning ved *strafudmålingen* indenfor den strafferamme, hvorunder hans forhold subsumeres.

Loven overlader helt til retsanvendelsen, hvilke motiver der skal virke i henholdsvis formildende og skærpene retning. Det ledende synspunkt må formentlig være, at der på grundlag af de konkrete omstændigheder anlægges en socialtisk vurdering, d. v. s. en etisk vurdering, der afstemmes efter samfundshensyn, herunder nødvendigheden af at imødegå individuelt forsvarlige, men samfundsfarlige bevæggrunde, f. eks. motiver, der bunder i en politisk overbevisning⁶⁾.

⁴⁾ Omvendt kan et frygtmotiv virke til ugunst for lovovertræderen, nemlig ved spørgsmål om straffrihed ved tilbagetræden fra forsøg (strfl. § 22), idet en tilbagetræden, der skyldes en særlig begrundet frygt for opdagelse, ikke virker diskulperende, jfr. nedenfor i forsøgs-læren.

⁵⁾ Om den subjektive indstillings betydning ved anvendelsen af § 232 om blufærdighedskrænkelse henvises til *Waabens*, Forsæt, s. 120 ff.

⁶⁾ Hvilken rolle bevæggrundene i retspraksis spiller for strafudmålingen, kan ikke bedømmes på grundlag af domsmaterialet, da domspræmisserne som regel ikke kommer ind på motivet eller dets betydning, se v. *Eybens*, Strafudmåling, s. 233.

Strfl. § 80 giver ingen adgang til at nedsætte straffen under den foreskrevne strafferammes minimum, ligegyldigt hvor undskyldende motivet i det konkrete tilfælde har været. For undtagelsestilfældes vedkommende, særlig ved lovovertrædelser med atypisk motiv, der ændrer handlingens normale strafværdighed, kan der imidlertid blive tale om at anvende *strafnedsættelsesreglen i strfl. § 85*, som bl. a. taler om »særlige omstændigheder«, der forringer handlingens strafværdighed.

III. Sindelag.

Ovenfor er motivet bestemt som den psykologisk afgørende årsagsfaktor. Herved har imidlertid i første række været tænkt på sammenhængen mellem lovovertrædelsen og dens umiddelbare bevæggrund. Bunder denne i en psykisk indstilling af varigere og fastere art, kan lovovertrædelsen siges at være udslag af et vist *sindelag* eller visse karaktertræk.

Sindelaget har efter gældende ret ingen direkte betydning for subsumtionen af en lovovertrædelse under den enkelte straffebestemmelse. Derimod tillægger strfl. § 80 det strafudmålede betydning efter samme synspunkter som gældende for de umiddelbare bevæggrunde. Og navnlig har sindelaget eller den pågældendes psykiske habitus, som den ytrer sig gennem hans kriminalitet, betydning for valget af den kriminalretlige sanktion, se strfl. §§ 62, nr. 1 (udslag af hang til lediggang og uordnet levevis), 65 (erhvervs- eller vanemæssig forbryder), og nærmere nedenfor i læren om retsfølgerne.

§ 40.

Retsvildfarelse¹⁾.

I. Indledning.

Begrebet *retsvildfarelse* (error juris) omfatter i videste forstand enhver fejlopfattelse eller uvidenhed med hensyn til rets-

¹⁾ Af litteraturen om emnet fremhæves *Torp*, s. 426 ff. og i TfR 1908, s. 76 ff., *Krabbe*, s. 136 f., *le Maire* i NTfK 1949, s. 227 ff., *Erik Christensen* i UfR 1954 B, s. 144 ff., *Waaben*, Forsæt, s. 128 ff. og i SvJT 1957,

regler og retsbegreber. Ved en nærmere analyse viser det sig, at der i strafferetten kan skelnes mellem to typer af retsvildfarelse, »egentlig« og »uegentlig« retsvildfarelse. Der er i dansk ret — ligesom i de fleste andre europæiske retssystemer — væsentlige forskelle med hensyn til de retlige virkninger af de to slags retsvildfarelse. Den strafferetlige teori og praksis undgår derfor ikke at beskæftige sig med det vanskelige spørgsmål om, hvorledes grænsen mellem dem skal drages.

En *egentlig retsvildfarelse* foreligger, hvor gerningsmanden til en strafbar handling har misforstået eller været uvidende om selve den regel, der forbyder handlingens foretagelse. En ågerkarl er f. eks. ubekendt med, at udnyttelse er strafbar (§ 282). Den strafferetlige tradition går ud på, at et sådant »ukendskab til straffeloven« ikke diskulperer (»ignorantia juris semper nocet«). Den egentlige retsvildfarelse står således i modsætning til en *faktisk vildfarelse*, som udelukker forsætsansvar.

En *uegentlig retsvildfarelse* er (typisk) en fejltagelse med hensyn til retsregler udenfor strafferetten, hvorved gerningsmanden kommer til at fejlbedømme det faktum, om hvis strafbarhed der er tale. En person mener f. eks. at have vundet hævde over en fremmed rørlig ting ved 10 års besiddelse og forstår derfor ikke, at han ved salg af tingen råder uretmæssigt over fremmed ejendom (§ 278). Gerningsmandens vildfarelse angår i sådanne tilfælde ikke strfl.s kriminalisering, men er en nøje parallel til en faktisk vildfarelse vedrørende forbrydelsens genstand (f. eks. en forveksling). En sådan uegentlig retsvildfarelse må ligesom en faktisk vildfarelse udelukke forsætsansvar.

At dansk ret er baseret på anerkendelse af den nævnte sondring, fremgår forudsætningsvis af strfl. § 84, *stk. 1, nr. 3*, hvorefter straffen kan nedsættes (og efter stk. 2 eventuelt bortfalde), »når gerningsmanden har handlet i undskyldelig uvidenhed om eller undskyldelig misforståelse af retsregler, der forbyder eller påbyder handlingens foretagelse«. Det fremgår heraf modsætningsvis, at den art retsvildfarelse, som loven med

s. 332 ff., *Andenæs*, s. 225 ff., *Förhandlingarna å det tjuogoandra nordiska juristmötet*, 1963, *Thornstedt*, *Om rättsvillfarelse*, 1956, *Brottsbalcken I*, s. 33 f., *Strahl* i *SvJT* 1962, s. 177 ff., *Schönke-Schröder*, s. 411 ff., *Maurach*, s. 400 ff., *Entwurf* 1960, s. 126 ff., *Glanville Williams*, s. 287 ff., *Model Penal Code, Tentative Draft No. 4*, 1955, s. 130 f., 138 f.

disse ord sigter til, ikke udelukker forsætsansvar. Denne hovedregel angår, som det også siges i motiverne, »kun den egentlige retsvildfarelse i modsætning til den faktiske vildfarelse og den såkaldte uegentlige retsvildfarelse«²⁾, der således forudsættes normalt at virke diskulperende. For så vidt er der ingen tvivl. Men motiverne giver lige så lidt som loven selv nogen vejledning om, hvorledes den egentlige retsvildfarelse skal afgrænses fra den uegentlige retsvildfarelse.

De spørgsmål, der i det følgende skal drøftes angående forskellige arter af retsvildfarelser og deres betydning, angår kun retsvildfarelser, ikke individuelle særopfattelser om en handlings tilladelighed bundende i en etisk, politisk, religiøs overbevisning eller i øvrigt i *samvittighedens bud*, når der dog ikke er nogen fejlopfattelse med hensyn til, hvad den gældende retsorden tillader eller forbyder. Sådanne særopfattelser kan virke moralsk undskyldende og kan efter omstændighederne også få indflydelse på strafudmålingen, men de er principielt uden relevans for den retlige afgørelse af, hvorvidt den begæede handling pådrager strafansvar.

Læren om retsvildfarelse har i almindelighed kun *negative vildfarelser* for øje, d. v. s. vildfarelser i kraft af hvilke en adfærd *ikke* opfattes som strafbar, skønt den objektivt er det. Både egentlige og uegentlige retsvildfarelser kan imidlertid forekomme som *positive* vildfarelser, i kraft af hvilke en person anser sit forhold for strafbart, skønt det ikke er det. De herhen hørende tilfælde af henholdsvis egentlig og uegentlig retsvildfarelse kan kort fremstilles således:

Hvis en person begår ægteskabsbrud i den tro, at det er strafbart, kalder man hans forhold en »*imaginær forbrydelse*«, og han straffes ikke. Om imaginær forbrydelse taler man, hvadenten den pågældende tager helt fejl i sin antagelse af, at et straffebud eksisterer, eller han blot med urette henfører sit forhold under et faktisk eksisterende straffebud.

Hvis en person derimod i kraft af ukendskab til hævdsregler anser en ting som stadig tilhørende en anden, skønt ejendomsretten er gået over til ham selv, er hans disposition over tingen

²⁾ U III, mot. sp. 190.

³⁾ Se herom Erik Christensen i U 1954 B, s. 144 ff. og U 1956 B, s. 76 ff.

i teorien blevet anset som *forsøg* på underslæb (*»putativ forbrydelse«*, se læren om forsøg). Det er dog tvivlsomt, om sådanne tilfælde af uegentlig retsvildfarelse bør straffes³⁾.

II. *Afgrænsning mellem egentlig og uegentlig retsvildfarelse.*

I ældre teori så man som det afgørende kendetegn for den egentlige retsvildfarelse, at den angik den overtrådte straffebestemmelses eget umiddelbare indhold, medens vildfarelse med hensyn til andre love, som kunne få indflydelse på handlingens subsumption under straffeloven, sidestilledes med faktisk vildfarelse⁴⁾). Dette kriterium må også stadig siges at ramme noget væsentligt med henblik på mange tilfælde af retsvildfarelse. Særlig hvor det drejer sig om overtrædelser af borgerlig strfl., vil det ofte vise sig, at de i betragtning kommende uegentlige retsvildfarelser angår (skrevne eller uskrevne) regler af formueretlig, arveretlig eller forvaltningsretlig art. Noget generelt gyldigt kriterium kan man dog ikke opstille ved således at lægge vægten på, hvor i retssystemet man finder den regel, som er genstand for en fejlopfattelse. For så vidt angår særlovsovertrædelser, kan det tænkes, at ikke blot selve straffenormen, men også en for subsumptionen relevant norm findes indenfor vedkommende særlovs område, ligesom det omvendt kan forekomme, at selve straffenormen er opdelt på en blanketregel i særloven og en udenfor denne liggende, udfyldende administrativ forskrift, se nedenfor.

Bag den anførte sondring efter retsreglens art eller hjemmel ligger et mere væsentligt synspunkt, som allerede er strejft ovenfor. Den *egentlige* retsvildfarelse angår selve straffehjemmelen (kriminaliseringen), således at gerningsmanden ikke anser den — i og for sig rigtigt opfattede — handling som liggende indenfor et kriminaliseret område. Man kan derfor også tale om en »subsumptionsvildfarelse«. Den *uegentlige* retsvildfarelse har derimod tilknytning til den handling eller det kompleks af fakta iøvrigt, om hvis subsumption der er spørgsmål, idet gerningsmanden i kraft af en urigtig anvendelse af præjudicielt relevante retsregler ser situationen i et forkert lys. Udtrykket »situationsvildfarelse« kan benyttes som betegnelse for dette

⁴⁾ Se bl. a. Ørsted i Arkiv for Retsvidenskab III, 1826, s. 91, Bornemann III, s. 228.

forhold. Hvis en vildfarelse af sidstnævnte type berigtiges, vil det normalt vise sig, at gerningsmanden »genkender« den kriminelle sammenhæng og altså forstår handlingens strafbarhed; det er derfor ikke en vildfarelse om straffennormens eksistens eller rækkevidde, der har gjort sig gældende⁵⁾).

1. I medfør af de her anførte synspunkter må man antage, at der foreligger en forsætsudelukkende uegentlig retsvildfarelse, hvor gerningsmanden som følge af en urigtig retsopfattelse ikke har forstået *karakteren af den rettlighed, det retsforhold, den beskyttelsesinteresse eller den situation*, hvis tilstedeværelse er et væsentligt moment i det straffbare gerningsindhold⁶⁾. Den, der råder over en fremmed ting i den tro, at den i medfør af retsregler er hans egen eller er genstand for fri bemægtigelse, mangler forsæt til at begå tyveri eller anden mod fremmed formuesfære rettet berigelsesforbrydelse⁷⁾. Den, der ikke ved, at trediemand i kraft af loven eller af retlige handlinger har en rettlighed over hans gods, kan ikke straffes for skyldnersvig⁸⁾. Den, der fejlagtigt anser et tidligere ægteskab for opløst efter forløbet af et vist åremål fra separation, kan ikke straffes for bigami, når han indgår nyt ægteskab. Den, der urigtigt anser et offentligt hverv for udløbet i kraft af en lovfæstet tidsbegrænsning, kan ikke straffes for forsætlig tjenesteforsømmelse.

De anførte eksempler viser, at den uegentlige retsvildfarelse kan forekomme på områder, hvor der kendes faktiske vildfarelser af ganske tilsvarende karakter (f. eks. ukendskab til fremmed ejendomsret i kraft af forveksling, eller tro på, at et ægteskab er opløst ved dødsfald). Det er da også blevet fremhævet i teorien, at en retsvildfarelse bør behandles som uegentlig, når

⁵⁾ Se i dansk teori *Goos II*, s. 288 ff., *Torp*, s. 426.

⁶⁾ Sml. herved *Waaben*, Forsæt, s. 128 ff., hvor det fremhæves, at »retlige« egenskaber ved en genstand kan opleves som noget ligeså reelt eller »faktisk« som tingens fysiske egenskaber.

⁷⁾ Se herved U 1936, s. 1040 (H) (tro på, at en nedlagt sølvvræv tilhørte tiltalte som vildt; frifindelse), U 1937, s. 376 (V) (ikke antaget, at der forelå tro på en sædvanebegrundet adkomst til tilegnelse af ral), sml. *Waaben*, Forsæt, s. 228 ff.

⁸⁾ Jfr. JD 1938, s. 109 (kvindes bortsalg af husdyr fra fast ejendom uden kendskab til, at dyrene omfattedes af pant i ejendommen; frifindelse for skyldnersvig).

den ud fra et kriminalpolitisk synspunkt kan sidestilles med en faktisk vildfarelse vedrørende samme moment i gerningsindholdet⁹⁾).

2. I lovens beskrivelse af de enkelte strafbare handlinger indgår i vidt omfang *retlige begreber* eller mere *ubestemte begreber*, hvis nærmere indhold beror på domstolenes fortolkning. Som eksempler kan nævnes ord som »dokument«, »offentlig tjeneste eller hverv«, »sikkerhedsstillelse«, »sagesløs person«, »mishandling«, »oftere gentagen«, »vanrøgt«, »usømmelig behandling« og »åbenbart misforhold«¹⁰⁾. Med henblik på sådanne tilfælde kan man spørge, om det udelukker forsæt, at gerningsmanden ikke har opfattet sit forhold som omfattet af den pågældende karakteristik af det strafbare gerningsindhold. Svaret må i almindelighed være, at gerningsmanden kun skal have forstået de faktiske egenskaber ved handlingen eller situationen, som begrunder en henførelse under lovens begreb, medens det ikke udelukker forsæt, at han har haft sin egen, snævrere opfattelse af, hvad der kan kaldes et »retsforhold«, en »sagesløs person«¹¹⁾, »vanrøgt« o. s. v. Hvis et metalskilt opfylder betingelserne for at anses som et dokument, udelukker det ikke domfældelse for dokumentfalsk, at gerningsmanden kun forbinder begrebet »dokument« med genstande af papir, pergament etc., hvis han dog har opfattet skiltets udseende og bevisende funktion rigtigt og har handlet med skuffelsesforsæt.

I U 1939, s. 30 (H) blev tiltalte efter strfl. § 138, stk. 2, dømt for at have overtrådt et i medfør af § 72, stk. 1, meddelt pålæg om ikke at »nyde eller købe spirituøse drikke«, idet han havde drukket ca. 15 lyse pilsnere, hvilket Højesteret (i modsætning til landsretten) anså som en overtrædelse af pålægget. Når der ikke blev lagt vægt på tiltaltes forklaring om ikke at have anset forholdet som en overtrædelse af det givne pålæg, var begrundelsen formentlig, at tiltalte, der var blevet beruset, har forstået den egenskab ved de lyse pilsnere, som begrundede deres henførelse under begrebet »spirituøse drikke«. – En uegentlig retsvildfarelse (dog på grænsen til en faktisk vildfarelse) ville derimod

⁹⁾ *Thornstedt*, Om rettsvillfarelse, s. 277.

¹⁰⁾ Et i litteraturen særligt drøftet spørgsmål angår forsætskravets indhold ved delikter, som består i at fremkalde »fare«, se *Waaben*, Forsæt, s. 202 ff., *Thornstedt*, Om rettsvillfarelse, s. 289 ff. med henvisninger.

¹¹⁾ Jfr. *Waaben*, Forsæt, s. 146 ff.

foreligge, hvis tiltalte ikke havde forstået, at en af politiet givet formaning var et pålæg af det i § 72, stk. 1, nævnte indhold.

Selvom man således i almindelighed må henhøre de omtalte fejlopfattelser med hensyn til kriminaliseringens nærmere indhold til de egentlige retsvildfarelser, må det fremhæves, at de subjektive krav altid vil bero på en fortolkning med hensyn til den enkelte deliktstype. Dette kan efter omstændighederne tænkes at føre til frifindelse, hvor gerningsmanden har manglet forståelse af, at hans handling måtte vurderes *i den retning*, som tilkendegives ved gerningsindholdets normative krav. Det må endvidere erindres, at der i nogle tilfælde anvendes retlige begreber, i relation til hvilke gerningsmanden må have en ligeså adækvat opfattelse af det pågældende moments tilstedeværelse, som hvis det drejer sig om et »faktisk« moment. Det gælder f. eks. begreber som »fremmed rørlig ting« (§ 276) og »gift person« (§ 208), sml. ovenfor under 1.

3. Angår vildfarelsen spørgsmålet om tilstedeværelsen af en *objektiv straffrihedsgrund*, idet gerningsmanden fejlagtig handler i tillid til, at et foreliggende moment, f. eks. samtykke til en drabshandling, betragtes som straffrihedsgrund, kan der sikkert ikke tillægges vildfarelsen diskulperende betydning. Det samme må gælde, dersom vildfarelsen angår anerkendte straffrihedsgrundenes betingelser og grænser, idet gerningsmanden f. eks. antager en videregående nødværge- eller nødretsbeføjelse end hjemlet efter gældende ret. Vildfarelser af denne art må realt sidestilles med egentlige retsvildfarelser angående straffbarheden af det i den enkelte straffebestemmelse optagne gerningsindhold.¹²⁾

4. Selvom de ovenfor anførte retningslinier i vidt omfang vil give grundlag for afgørelser, ved hvilke de uegentlige retsvildfarelser forholdsvis let skilles fra de egentlige, vil det næppe være muligt at formulere og anvende kriterierne på en sådan måde, at sondringen generelt fører til entydige resultater. Navnlig i nyere teori er det fremhævet, at der dybest set næppe kan påvises et logisk skelnemærke mellem de to slags vildfarelse, men at der tværtimod kan være et moment af vilkårlighed i

¹²⁾ Se om en mulig modifikation *Thornstedt*, s. 285 f.

afgørelsen¹³⁾). Dette træder formentlig særlig frem ved mange særlovssdelikter¹⁴⁾). Hvis en lov foreskriver straf for ulovligt fiskeri og lader denne norm udfylde ved en række successivt udfærdigede administrative regler om fredning på forskellige områder og til forskellige tider, kan tiltaltes ukendskab til fredningsbestemmelserne konstrueres på to forskellige måder. Man kan sige, at han kender lovens forbud mod ulovligt fiskeri, men er ukendt med den retsregel, som »præjudicielt« giver hans handling dens karakter af ulovlighed (uegentlig retsvildfarelse). Eller man kan sige, at selve straffennormen først er defineret, når man har suppleret lovens blanketregel med den udfyldende gerningsbeskrivelse, som in concreto er anvendelig (egentlig retsvildfarelse). Den sidstnævnte opfattelse må formentlig foretrækkes.

Hvorvidt de nævnte vanskeligheder og vilkårligheder ved sontringens gennemførelse skal føre til en ubegrundet forskelsbehandling ved sagernes afgørelse, vil i første række bero på, hvorledes man udformer og praktiserer reglerne om hensynet til egentlig retsvildfarelse, se herom nedenfor.

III. *Principielle synspunkter vedrørende betydningen af egentlig retsvildfarelse.*

A. Nødvendigheden af at sondre mellem to typer af retsvildfarelse ville forsvinde, hvis den egentlige retsvildfarelse helt igennem kunne undergives samme regler som faktisk vildfarelse og uegentlig retsvildfarelse. Dette ville indebære, at manglende kendskab til handlingens strafbarhed måtte anses som udelukkende forsæt og dermed strafansvar ved delikter, som kun er straffbare i forsætlig form. Hvor strafansvar for uagtsomhed er hjemlet, måtte der gennemføres en principielt ensartet bedømmelse af faktiske og retlige vildfarelser, således at spørgsmålet ville være, om det af tiltalte udviste forhold kunne bebrejdes den pågældende, når hensyn toges til de nærmere omstændig-

¹³⁾ Se herved bl. a. *le Maire* i NTfK 1949, s. 229 ff., *Erik Christensen* i UfR 1954 B, s. 146 ff., *Andenæs*, s. 235 ff., *Thornstedt*, s. 159 ff., 164, 276.

¹⁴⁾ Der henvises herved særligt til den udførlige dokumentation vedrørende svensk retspraksis hos *Thornstedt*, s. 207 ff.

heder i forbindelse med hans vildfarelse om handlingens faktiske og retlige egenskaber (jfr. ovenfor i § 38).

Der har i teori og lovforarbejder været overvejende enighed om, at i hvert fald den førstnævnte konsekvens af vildfarelsernes ligestilling (nemlig den egentlige retsvildfarelses forsætsudelukkende virkning) ikke kan accepteres. Ved mange deliktstyper, som kun straffes i forsætlig form, måtte der befrygtes en væsentlig svækkelse af kriminaliseringens præventive virkning, såfremt en frifindelse ville være den obligatoriske følge af, at gerningsmandens kendskab til handlingens strafbarhed ikke kunne bevises. Under hensyn hertil har man været inde på forskellige muligheder for modifikation af det ovenfor nævnte udgangspunkt, f. eks. således at gerningsmanden ved forsætsdelikter ikke nødvendigvis skulle have kendskab til handlingens *strafbarhed*, men alene til dens *retstridighed* eller *pligtstridighed* eller endog kun til dens samfundsmæssige *forkastelighed*. Heller ikke i disse modificerede former frembyder dog læren om faktiske og retlige momenter ligestilling under forsætskravet en tilfredsstillende løsning. At gøre gerningsmandens forestillinger om handlingens retstridighed eller forkastelighed til bevistema i straffesagerne ville have meget uheldige konsekvenser, bl. a. fordi der her — i modsætning til afgørelser om det ordinære forsætskrav — sjældent i sagens objektive oplysninger vil være holdepunkter for at drage slutninger om gerningsmandens opfattelse af handlingens retlige eller moralske kvaliteter. Og at erstatte et beviskrav med en almindelig præsumtion for tiltaltes kendskab om retsstridigheden vil naturligvis være at operere med en ren fiktion.

I dansk teori repræsenterer Ørsted det synspunkt, at det vel »begrebsmæssigt« er en betingelse for at antage straffbart forsæt, at gerningsmanden har kendt den lov eller retsregel, han har overtrådt, men at »praktiske grunde« tvinger lovgiveren til at præsumere, at »ethvert Menneske, der er kommet over den barnlige Alder, og har almindelig Menneskeforstand ... kjender alle paa behørig Maade kundgjorte Straffeloove« (Eunomia II, s. 200, 238).

Også andre forfattere har udtrykt sympati for den tanke, at der til forsæt »egentlig« hører en vis forestilling om at gøre noget forkert, se f. eks. Krabbe, s. 135, sml. *le Maire* i NTfK 1949, s. 241: »Det eneste

rationelle ville sikkert være, at man alene statuerede forsæt, hvor gerningsmanden har haft en rimelig forestilling om handlingens utilbørlighed, hvilket i hvert enkelt tilfælde må afgøres ud fra almindelige bevisregler. . . . Retsvildfarelse er retsvildfarelse, der er her ingen plads for kunstige sondringer«.

B. I skarp modsætning til den ovenfor omtalte lære står det synspunkt, at man principielt må frakende den egentlige retsvildfarelse enhver strafferetlig relevans. Til støtte for dette synspunkt — som indtil den nyeste tid har haft en stærk tradition bag sig — anføres for det første, at de krav, der må stilles til gerningsmandens skyld, udtømmes ved hans psykiske forhold til gerningens fakta og intet har at gøre med den retlige vurdering af disse; for det andet, at praktiske hensyn kræver, at der i almindelighed ses bort fra egentlig retsvildfarelse, idet straffebestemmelsernes effektivitet ellers ville lammes eller svækkes væsentligt. Herved peges særligt på de bevisvanskeligheder, en almindelig regel om retsvildfarelsers relevans ville medføre. Hertil kommer, at man ved at anerkende retsvildfarelsen som undskyldningsgrund skaber incitamenter til at holde sig i uvidenhed om retsreglerne og så at sige belønner forsømmelig adfærd i så henseende. Endelig anføres forskellige momenter, der afsvækker den tilsyneladende hårdhed i forkastelsen af retsvildfarelsens relevans. Drejer det sig om mere alvorlige, i den almindelige retsbevidsthed indarbejdede forbrydelsesformer, vil gerningsmandens forhold som regel være så dadelværdigt, at der intet ubilligt er i at pålægge ham strafansvar trods en foreliggende retsvildfarelse. Og er der tale om mindre alvorlige, moralsk neutrale forseelser, tillader strafferammen i almindelighed at udmåle en så ringe straffølge, navnlig en lille bøde, at ulempen herved for den enkelte, der rammes deraf, er for lidet at regne i sammenligning med de generalpræventive interesser, der fører til at se bort fra retsvildfarelsen.

Den meget tilbageholdende stilling, ældre teori har indtaget overfor muligheden af at tillægge selv den undskydelige retsvildfarelse betydning som frifindelsesgrund, beror til dels på forudsætninger, der ikke længere er til stede. Straffbarhedsområdet er nu langt vanskeligere at overskue end tidligere, og en mængde straffebestemmelser rammer forhold, der ikke i sig

selv er dadelværdige eller omgivet af nogen advarende opinion. De hastigt tilblivende, ofte skiftende og lidet gennemtænkte påbud og forbud, der i særlovgivningen sanktioneres med straf, giver dernæst i langt videre omfang end tidligere mulighed for i god tro foretagne fortolkninger, som dog tilsidesættes af domstolene, eventuelt efter megen tvivl og divergerende resultater i de forskellige instanser.

C. Når det ikke længere er et holdbart standpunkt at ville frakende enhver egentlig retsvildfarelse betydning for den strafferetlige bedømmelse, melder der sig et vanskeligt spørgsmål om, under hvilke betingelser og på hvilken måde en sådan vildfarelse da bør kunne tages i betragtning.

Der synes at være vidtgående tilslutning til det synspunkt, at det er den *undskyldelige* retsvildfarelse, der gør krav på en særlig hensyntagen. Mere omtvistet er det, om en sådan retsvildfarelse — ligesom det undskyldelige forhold, der udelukker uagtsomhed — bør føre til en *frifindelse* eller alene betragtes som en grund til *strafnedsættelse eller -bortfald*. I sammenhæng hermed drøftes det også, om den særlige retsvirkning af undskyldelig retsvildfarelse bør indtræde *obligatorisk* eller alene stå åben som en *fakultativ* mulighed. Den praktiske rækkevidde af de to nævnte legislative valg må dog ikke overvurderes. En adgang til strafbortfald kan i en væsentlig henseende tjene samme formål som en frifindelse, nemlig ved at muliggøre, at tiltalte helt slipper for straf. Det forekommer dog mest tilfredsstillende, at man gennem en frifindelse kan bringe til udtryk, at ingen bebrejdelse kan rettes mod den pågældende. Om valget mellem en obligatorisk og en fakultativ ordning må bemærkes, at forskellen formentlig vil være lidet skarp, når afgørelsen selv under en formelt obligatorisk ordning er knyttet til det ubestemte og vurderingsprægede kriterium, som ligger i begrebet »undskyldelig« retsvildfarelse¹⁵⁾.

I modsætning til den nedenfor nævnte danske ordning giver norsk strfl. § 57 domstolene hjemmel ikke blot til strafnedsættelse, men også til frifindelse med hensyn til egentlig retsvildfarelse, jfr. herved *Andenæs*, s. 228 ff. om »undskyldelig« (d. v. s. ikke-uagtsom) retsvildfarelse som betingelse for frifindelse.

¹⁵⁾ Jfr. *Waaben* i SvJT 1957, s. 334 f.

En tilsvarende regel findes i det tyske *Entwurf 1960* § 21: »Wer bei Begehung der Tat irrig annimmt, kein Unrecht zu tun, ist ohne Schuld, wenn ihm der Irrtum nicht vorzuwerfen ist«. Kan retsvildfarelsen bebrejdes den pågældende, er der adgang til strafnedsættelse.

Vedrørende den retspolitiske vurdering af de forskellige i betragtning kommende løsninger henvises i nordisk teori særlig til *Thornstedt*, s. 8 ff., 39 ff., 123 ff. Forf. koncentrerer særlig opmærksomheden om de løsninger, der ligger mellem de ovenfor under A og B omtalte yderpunkter, og går ind for en regel om obligatorisk frifindelse ved undskyldelig (»ursåktlig«) egentlig retsvildfarelse. Jfr. herved *Waaben* i SvJT 1957, s. 332 ff. og *Andenæs* i Förhandlingar å det tjugoandra nordiska juristmötet, s. 121 ff.

IV. *Bedømmelsen af egentlig retsvildfarelse i dansk ret.*

A. Ifølge bestemmelserne i strfl. § 84, stk. 1, nr. 3, og stk. 2, kan der ikke statueres frifindelse på grund af egentlig retsvildfarelse. Derimod kan straffen efter et dommerskøn *nedsættes*, når retsvildfarelsen er undskyldelig, og retten kan lade straffen *bortfalde* under iøvrigt formildende omstændigheder. Det er naturligvis en forudsætning for disse reglers anvendelse, at der overhovedet foreligger en behørigt kundgjort og iøvrigt gyldig lovbestemmelse eller anden retsregel. I modsat fald er strafansvar udelukket uafhængigt af, om borgeren har kendt eller ikke kendt bestemmelsen¹⁶).

B. Den uvidenhed eller misforståelse, der kan blive spørgsmål om at tillægge betydning efter § 84, skal angå »*retsregler, der forbyder eller påbyder handlingens foretagelse*«. Herved tilkendegives, at vildfarelse alene med hensyn til forholdets *strafbarhed* er uden betydning, når vedkommende dog er sig bevidst, at han overtræder en forbuds- eller påbudsnorm. Sondringen mellem strafbarhed og anden retstridighed er uden betydning i de talmæssigt overvejende tilfælde, hvor forholdets strafbarhed er det eneste kriterium for dets retstridighed. Den får derimod betydning, hvor der kan påvises en af straffebestemmelsen uafhængig civil- eller forvaltningsretlig norm, mod hvilken handlingen eller undladelsen strider.

At der lægges vægt på gerningsmandens kendskab til for-

¹⁶) Se herved U 1940, s. 944 (V).

holdets retstridighed, kan være rimeligt med henblik på tilfælde, hvor sådant kendskab gør handlingen dadelværdig, og det er sikkert forhold af denne art, som lovgiveren har haft for øje med den omtalte bestemmelse. Men der kan på den anden side tænkes tilfælde, hvor kendskab til de momenter, der gør handlingen retstridig i formel forstand, ikke giver anledning til nogen misbilligelse af den udviste adfærd og derfor burde være uden relevans for spørgsmålet om strafansvar. Hertil kan der imidlertid ikke tages hensyn efter indholdet af strfl. § 84.

C. Hovedbetingelsen for strafnedsættelse og -bortfald er, at retsvildfarelsen er »undskyldelig«.

Det er klart, at denne betingelse ikke er opfyldt, dersom gerningsmanden *forsætligt* har holdt sig i uvidenhed om den pågældende retsregel og dens rigtige forståelse. Og det samme gælder i almindelighed, når vildfarelsen klart kan tilregnes ham som *uagtsom*, f. eks. fordi han som jæger, husejer, motorejer eller indehaver af et bestemt erhverv har haft nærliggende anledning til og praktisk mulighed for at sætte sig ind i de for det pågældende område gældende regler. Ved lavere grader af uagtsomhed kan det dog ikke generelt være udelukket at betragte retsvildfarelsen som undskyldelig. Særlig med henblik på strafnedsættelse efter § 84, stk. 1, nr. 3, må det efter omstændighederne være tilstrækkeligt, at retsvildfarelsen kan anses som *i nogen grad* undskyldelig. Denne opfattelse har støtte i lovens forarbejder, hvor det hedder: »Uvidenheden kan være mere eller mindre undskyldelig, og der bør derfor ... være adgang ikke blot til straffrihed ..., men også til strafnedsættelse«¹⁷⁾.

Kan vildfarelsen *end ikke tilregnes gerningsmanden som uagtsom*, idet det enten har været ligefrem umuligt for ham at have kendskab til eller formodning om, at det begåede forhold var forbudt, eller han dog har gjort alt, hvad der med rimelighed kunne forlanges af ham for at skaffe sig oplysning om de i betragtning kommende retsregler, og har handlet forsvarligt i tillid til den kundskab, han herefter sidder inde med, er hans forhold i kvalificeret grad »undskyldeligt«. I sådanne tilfælde – hvor bedømmelsen efter forholdets natur burde falde ud til frifindelse, jfr. ovenfor under III,C – bør bestemmelsen i strfl.

¹⁷⁾ U III, sp. 190.

§ 84, stk. 2, om strafbortfald ubetinget bringes i anvendelse. Når denne bestemmelse betinger strafbortfaldet af »i øvrigt formildende omstændigheder«, sigtes der hermed sikkert kun til, at der ikke skal anlægges en isoleret bedømmelse af selve retsvildfarelsens undskyldelighed, men en helhedsbedømmelse af *den udviste handlemåde* inklusive den heri indgående retsvildfarelse.

Ved den nærmere bedømmelse af undskyldeligheden må der gælde den almindelige regel, at enhver er pligtig at sætte sig ind i og følge med i den lovgivning, der regulerer hans særlige handleområde. I øvrigt knytter interessen sig særlig til de enkelte momenter, der bør bevirke strafbortfald. Adgangen til strafnedsættelse er af mindre praktisk betydning under hensyn til de lave strafminima, som nu er gældende for de fleste straffesammens vedkommende¹⁸).

Som momenter, der navnlig kommer i betragtning som indikation for strafbortfald, kan fremhæves følgende:

1) Den pågældende har været ude af stand til at skaffe sig kendskab til loven på grund af dens *nyhed*¹⁹) eller på grund af *individuelle forhindringer*, f. eks. fordi han er udlænding eller er ramt af sygdom.

2) Lovens forståelse er særlig *tvivlsom*. I nyere retspraksis er strafbortfald i herhen hørende tilfælde af retsvildfarelse statueret med hensyn til bestemmelser i bl. a. jagt- og fiskerilove, nærings- og lukkelove, prislovgivningen, lejelovene, bygningslovgivningen, indsamlingsloven, politivedtægterne m. v. — Særlig kommer det i betragtning, om den handlendes forståelse af lovregelen har støtte i lovens forarbejder eller stemmer med allerede foreliggende domstolspræjudikater.

Fra retspraksis kan bl. a. anføres følgende afgørelser: VLT 1956, s. 99 (forholdet mellem naturfredningslovens regler om færdselsret på strande og jagtlovens regler om jagtret); VLT 1957, s. 293 (sproglig fortolkning af beværterlovens bestemmelse om afholdsrestauranternes ret

¹⁸) Vedrørende anvendelsen af § 84, stk. 1, nr. 3, *uden* strafbortfald efter stk. 2 henvises til VLT 1933, s. 260, U 1934, s. 766 (H), U 1939, s. 206 (Ø), U 1940, s. 276 (H), U 1946, s. 174 (Ø), JD 1951, s. 275, U 1957, s. 200 (Ø).

¹⁹) Cfr. herved U 1923, s. 995 (H).

til at udskænke øl af skatteklasse II); U 1960, s. 971 (V) (spørgsmålet var, om ordet »døgn« betød »kalenderdøgn« eller »24 på hinanden følgende timer«); VLT 1957, s. 115 (spørgsmål om en vis spare- og udlånsvirksomhed var omfattet af de i tiltalen påberåbte bestemmelser i lov nr. 156, 2. maj 1934); U 1940, s. 944 (V) (tiltalte var tidligere blevet frifundet i en politisag angående brugen af samme redskab, som der nu var tale om). Se endv. U 1965, s. 187 (Ø) og U 1966, s. 311 (V).

3) Den pågældende har handlet i god tro i henhold til anvisning, godkendelse eller anden tilkendegivelse fra offentlig myndighed. Efter omstændighederne må hermed sidestilles, at der er handlet i tillid til oplysninger meddelt af en advokat.

Se herved U 1959, s. 554 (Ø) (tiltalte havde haft føje til at gå ud fra, at kommunens tilladelse til installation af et toilette forelå; desuden anført, at tiltalte forgæves havde forsøgt at få et eksemplar af sundhedsvedtægten); U 1961, s. 219 (V) (en vognmands overtrædelse af loven om omsætningsafgift bestod bl. a. i, at han efter aftale med postvæsenet betjente en postrute og herved benyttede to hyrevogne); U 1964, s. 313 (V) (efter at udleje af et kælderrum til beboelse var erklæret ulovlig, havde husejeren af kælderen fået meddelelse om, at lejemålet kunne fortsætte, og det var ikke tilkendegivet, at tilladelsen til sådan fortsættelse var begrænset til den daværende lejers lejetid). Se endv. U 1938, s. 672 (Ø) (godkendelse), JD 1941, s. 203 (udtalelse fra advokat).

4) Myndighederne har forholdt sig passive gennem længere tid til den pågældende virksomheds udøvelse eller til tilsvarende forhold udvist af andre.

Se herved bl. a. U 1957, s. 879 (Ø) (næringsdrivendes opstilling af automat udenfor den kommune, hvor næringsbrev var løst, var formentlig af tiltalte og hans kolleger anset for lovlig); U 1960, s. 1090 (Ø) (hensyn taget til den af politimesteren indtagne holdning til den pågældende næringsvirksomhed); U 1962, s. 218 (Ø) (to tæppehandlere var gået ud fra, at en af dem og andre firmaer anvendt annoncering ikke blev påtalt); U 1963, s. 255 (Ø) (beværter havde anset sit kiosksalg af chokolade m.v. i to teatre for kendt og tolereret). Se endv. VLT 1941, s. 145.

D. Reglerne i § 84 gælder — medmindre andet særlig skulle være hjemlet²⁰⁾ — lige fuldt overtrædelser af straffeloven og

²⁰⁾ Om en ejendommelig særregel i den nu ophævede bekg. 384, 7. november 1939, § 15, se *Hugo Christensen* i U 1942 B, s. 279 ff.

hvilke som helst andre lovovertrædelser. Praktisk har retsvildfarelse størst betydning med henblik på *særlovgivningen*, navnlig forvaltningsrettens straffebestemmelser. Medens der i praksis efter strfl. 1930 kun er forekommet ganske få tilfælde, hvor retsvildfarelse er blevet påberåbt og anerkendt som undskyldningsgrund i sager om ansvar efter straffeloven²¹⁾, har spørgsmålet hyppigt foreligget til påkendelse i politisager om overtrædelse af særlove, og der er her i et ikke ringe antal tilfælde gjort brug af strafbortfalds-reglen i § 84. I det hele og store stemmer praksis med de under C nævnte retningslinier, dog at man måske har været noget for tilbageholdende med anvendelse af strafbortfald i visse enkelttilfælde²²⁾.

§ 41.

Ansvar uden de sædvanlige skyldbetingelser¹⁾.

I. Indledning.

Strafansvar i henhold til straffeloven er efter gældende ret altid betinget af personlig skyld med strafbar uagtsomhed som minimumsfordring. Dette gælder efter strfl. § 20 også om tilfælde, hvor der er spørgsmål om ansvar for kvalificerende følger af en forsætlig handling (f. eks. vold); her kendtes før strfl. 1930 endnu et skærpet ansvar for en forsætlig handling helt tilfældige følger.

Udenfor straffeloven forekommer undtagelsesvis visse former af pønalt ansvar uden de sædvanlige skyldbetingelser. Terminologisk kan ansvaret i disse særlige tilfælde adskilles fra »straf« i almindelig forstand. Der kan i stedet tales om et pønalt farvet eller strafflignende ansvar eller — med henblik på langt de fleste i betragtning kommende tilfælde — om et *bødeansvar*.

²¹⁾ Se dog ad strfl. § 222 VLT 1936, s. 357 (samleje med en 14-årig pige, strafbortfald), U 1939, s. 206 (Ø) (lignende sag, strafnedsættelse, betinget dom), ad strfl. § 234 U 1958, s. 414 (Ø) (strafbortfald).

²²⁾ Se hertil *le Maire*, NTfK 1949, s. 233 ff.

¹⁾ Der henvises især til *Hurwitz*, Bidrag til læren om kollektive enheders pønale ansvar, 1933, *Krabbe*, s. 78 ff., 144 ff., *Andenæs*, s. 241 ff., *Thornstedt*, Om foretagersansvar, 1948, samme forf., Foretagersansvar, 1965, samt i *Jussens Venner*, 1965, s. 109 ff.

Man har undertiden opfattet disse ansvarstilfælde som blotte reminiscenser af en ældre retstilstands strafansvar »uden skyld« og har ment, at sådanne anomalier måtte vige for en rationel opfattelse af straffens betingelser. Dette synspunkt er dog i sin almindelighed ikke holdbart. Der kan peges på reale grunde for i et vist omfang at gennemføre et bødeansvar, som ikke ubetinget er knyttet til personlig skyld indenfor den sædvanlige uagtsomhedsgrense hos den eller dem, hvem bødeansvaret rammer. Problemet er beslægtet med det i nyere erstatningsret kendte spørgsmål om afvigelser fra et skyldprincip (*culpa-reglen*) til fordel for et objektivt eller »strikt« ansvar. Som den vigtigste forskel mellem det erstatningsretlige og det strafferetlige problem må fremhæves, at medens afgørelsen om erstatning som baggrund har en situation, hvor et økonomisk tab *ska!* placeres hos en af de to parter — skadevolderen eller den skadelidende —, eventuelt hos en tredje part (forsikring), angår straffesagen en situation, hvor ansvar helt overvejende må begrundes ved præventive formål, idet statskassen naturligvis ikke kan have et »rimeligt« krav på økonomisk kompensation i anledning af lovovertrædelsen. Hertil kan føjes, at spørgsmålet om objektivt bødeansvar opstår på en del områder, hvor der ikke er tale om indtrådt skade, men om farevoldende handlinger eller tilsidesættelse af rene ordens- eller formforskrifter.

Bødeansvar for visse »objektive lovovertrædelser« uden krav om subjektiv skyld i form af forsæt eller uagtsomhed kan forekomme enten som et ansvar for det pågældende ansvarssubjekts eget hændelige forhold eller som ansvar for andres tilregnelige eller hændelige forhold. I sidstnævnte tilfælde, d. v. s. hvor flere personer kan sættes i forbindelse med den begåede lovovertrædelse, kan der opstå et fra spørgsmålet om subjektive betingelser principielt forskelligt spørgsmål om, hvem der overhovedet kommer i betragtning som ansvarssubjekter. Udgangspunktet må her tages i den almindelige lære om medvirken, efter hvilken der — hvis uagtsomhed er kriminaliseret — kan være pådraget ansvar af flere personer for uagtsomt forhold (f. eks. af den underordnede for hans umiddelbare handlen og af den overordnede for forsømmelse af at give passende instruktioner). I tilfældepraksis kan der fæstne sig visse retningslinier med hen-

syn til, hvem ansvaret rettes mod²⁾), ligesom der kan forekomme specielle lovbestemmelser, som tager sigte på at udpege bestemte ansvarssubjekter, eventuelt med udelukkelse af andre. De fleste af de nedenfor omtalte særlovsbestemmelser har den dobbelte funktion, at de både udpeger relevante ansvarssubjekter (i visse tilfælde kollektive enheder som sådanne) og giver hjemmel for ansvar for disse uden sædvanligt krav om tilregnelser.

II. Begrundelsen for objektivt bødeansvar.

Til støtte for en vis fravigelse af skyldkravet på erhvervsmæssige områder (særlig med henblik på »driftsherreansvar« og ansvar for kollektive enheder som sådanne) kan henvises til en række samvirkende momenter. Den generalpræventive trang til at ramme *skjult uagtsomhed* er her særlig stærk. Ligeledes er det generalpræventivt meget ønskeligt, at der skabes *incitamenter til kontrol- og afværgelsesforanstaltninger*, ved at forhold rammes, som vel ikke direkte har forårsaget lovovertrædelsen ved åben eller skjult uagtsomhed, men som dog er udtryk for, at den interesserede part ikke har gjort alt, hvad der var ham muligt, og som man med rimelighed kunne forlange af ham for at hindre lovovertrædelsen, navnlig ved instruktion af og tilsyn med virksomhedens personale. Denne generalpræventive trang træder særlig stærkt frem, hvor der — som tilfældet er ved flertallet af de herhen hørende lovovertrædelser — gennem overtrædelsen alene krænkes en offentligretlig interesse, således at forholdet *ikke modvirkes af erstatningspligt* overfor individuelt forurettede, og hvor der tillige er en *økonomisk fordel for virksomheden* forbundet med overtrædelsen. Det pønale ansvar er på den anden side ikke videre byrdefuldt i de herhen hørende tilfælde. Der er kun tale om bødefølger, som regel af ringe størrelse, og indgrebet berører ikke vedkommendes sociale agtelse. I sin typiske form er det objektive bødeansvar en *økonomisk driftsrisiko*, der i det offentliges interesse pålægges visse virksomheder til fremme af en særlig påkrævet agtpågivenhed. En stillingtagen til ansvarets berettigelse bør ikke ensidigt ske

²⁾ Se herved *Trolle* i U 1966 B, s. 127, hvor der peges på »en beklagelig mangel på konsekvens i tiltalerejsningen mod foresatte«.

ud fra en strafferetlig skylddogmatik, men ud fra en afvejelse af reale hensyn, der nærmer problemet til det beslægtede spørgsmål om erstatningsansvar på objektivt grundlag. Herved fastholdes dog to allerede i det foregående antydede forudsætninger: at det objektiverede pønalansvar ikke overstiger økonomiske følger, der står i rimeligt forhold til virksomhedens art, og at det ikke finder anvendelse i tilfælde, hvor den ansvarlige praktisk ingen mulighed har haft for at hindre lovovertrædelsen, således navnlig i vis major tilfælde. Endvidere bør ansvaret være betinget af personlig tilregnelighed.

III. *Objektivt ansvar i dansk ret.*

Det er en selvfølge, at straf uden skyld kan pålægges, hvor sådant ansvar har hjemmel i loven. I en årrække efter straffelovens ikrafttræden var det imidlertid den almindelige opfattelse, at strfl. § 19 ikke ved sin formulering udelukkede, at der også *uden positiv lovhjemmel* undtagelsesvis kunne forekomme objektivt ansvar på særlovsområder, hvor forholdene særlig talte for en sådan udvidelse af ansvarsgrundlaget³⁾. Denne opfattelse har ikke kunnet opretholdes, efter at Højesteret i 1948 i en sag om en beværterers ansvar for udskænkning for spirituspåvirkede restaurationsgæster fastslog, at strafansvaret efter den dagældende beværterlovs § 33, stk. 2, var betinget af uagtsomhed, når en fravigelse af dette krav ikke havde udtrykkelig hjemmel. Man må gå ud fra, at den nævnte afgørelse er støttet på en principiel fortolkning af strfl. § 19, hvorefter bestemmelsen antages at have placeret uagtsomhed som det generelle subjektive mindstekrav i alle tilfælde, hvor en fravigelse af kravet ikke har udtrykkelig hjemmel.

Vedrørende den nævnte dom, U 1948, s. 849 (H), henvises særlig til *Drachmann Bentzons* kommentar i TfR 1949, s. 202, hvoraf fremgår, at Højesteret også indtager en kritisk stilling til anvendelsen af omvendt bevisbyrde uden lovhjemmel. – Se om tilsvarende beværterlovssager U 1949, s. 683 (Ø), U 1950, s. 323 (H) og U 1951, s. 203 (Ø). – Se endvidere *Kaarsberg* i NTfK 1952, s. 272 f., *von Eyben* i Juristen, 1950, s. 289, og kritisk mod Højesterets afgørelser 1. udg., s. 386 samt *J. Sandholt* i Politiet, 1951, s. 17 ff.

³⁾ Jfr. *Krabbe*, s. 145.

Fra andre retsområder kan endvidere anføres: U 1949, s. 33 (H), hvor et andelsmejeris bestyrelsesformand frifandtes for tiltale efter den dagældende prislov, idet der ikke fandtes bevist noget forhold fra hans side, som kunne medføre ansvar; U 1959, s. 736 (Ø): direktøren for et ejendomsselskab frifandtes for tiltale efter arbejderbeskyttelseslovens § 34, stk. 1, idet det ikke kunne forlanges, at han påså, at der ikke forekom overtrædelser af lovens forbud mod søndagsarbejde under et ombygningsarbejde, som blev ledet af et selvstændigt firma; U 1955, s. 1004 (H): efter at et ejendomsselskab havde foretaget ulovlige lejeforhøjelser, blev T 1, der var den egentlige ejer og faktisk bestemmende, anset skyldig, medens to bestyrelsesmedlemmer ikke fandtes at have udvist noget forhold, som kunne medføre, at de måtte »anses strafferetligt ansvarlige eller medansvarlige« (jfr. herved *Kaarsberg* i NTfK 1957, s. 297).

Højesterets standpunkt har aktualiseret spørgsmålet om, i hvilket omfang der bør findes lovhjemmel for objektivt ansvar (herunder ansvar for andres forhold udenfor området af uagt-som medvirken). For så vidt angår den forseelse at udskænke spiritus for berusede personer eller for unge under 18 år, har man ved beværterloven af 1958 indført den ordning, at bevil-lingshaveren er ansvarlig for sine medhjælperes overtrædelser, medmindre han godtgør, »at han stedse på fyldestgørende måde har påset overholdelsen af forskrifterne, og at det ikke har været ham muligt at hindre den skete overtrædelse«¹⁾. En tilsvarende »omvendt bevisbyrde« kendes efter toldlovens § 194, stk. 1, hvorefter brud på toldlukke medfører ansvar for besid-deren, »medmindre han med sikkerhed godtgør, at bruddet ikke skyldes hans eller hans folks forsømmelighed ...« (tilsvarende § 193, stk. 1, om urigtig angivelse overfor toldvæsenet af varers art, mængde eller værdi).

I en række særlove, navnlig på erhvervsmæssige områder, har man i de senere år givet hjemmel for objektivt individualansvar ved ensartet formulerede bestemmelser af følgende indhold: »Der kan pålægges en virksomheds ejer eller bruger bødeansvar, selv om lovovertrædelsen ikke kan tilregnes ham som forsætlig eller uagt-som«. Sådan hjemmel findes eksempelvis i giftlov 119,

¹⁾ Se om spørgsmålet Betænkning vedrørende ændringer i beværter-lovgivningen, II, 1954, s. 9 ff. og FT 1957/58, tillæg B, sp. 1133 f. og 1955/56, tillæg A, sp. 1555 f.

3. maj 1961 § 17, stk. 4, lov om boligbyggeri (lovbekg.) 239, 15. juni 1965 § 28, stk. 6, lov om afsætning af danske landbrugsvarer 236, 9. juni 1965 § 9, stk. 4, og lov om mælkekontrol 245, 8. juni 1966 § 7, stk. 5.

Uden at være udtrykkelig hjemlet må objektivt ansvar formentlig antages i kraft af fortolkning ved visse love, som bestemmer, at ansvaret for overtrædelser påhviler ejer eller bruger el. lign. Skønt sådanne bestemmelser efter deres ordlyd kun udpeger relevante ansvarssubjekter, vil de formentlig være begrundede i et ønske om, at ansvar for den konstaterede objektive lovovertrædelse *altid* kan gøres gældende mod den eller de pågældende.

Som eksempel kan nævnes brandlov 247, 10. juni 1960 § 37, stk. 2, om ejers eller brugers ansvar for manglende renholdelse af ildsteder og rogrør samt ejers (og i et vist omfang brugers) ansvar for manglende vedligeholdelse af skorstene m. v. Se også politivedtægt for København § 104, stk. 1, om, at grundejere er »personlig ansvarlige« for opfyldelsen af de dem efter vedtægten påhvillende pligter (medmindre der efter stk. 2 er beskikket en anden til at træde i ejerens sted).

Ved overtrædelse af færdselslovens bestemmelser om vægt (overlæs) »anses tillige ejeren (brugeren) af køretøjet for ansvarlig, såfremt kørslen er foretaget i hans interesse, selvom køretøjet føres af en anden« (§ 45, stk. 5). Efter bestemmelsens forhistorie må det antages, at den hjemler objektivt ansvar, jfr. FT 1954/55, tillæg A, sp. 281, og tillæg B, sp. 629 f. I dommen U 1960, s. 392 (H) (jfr. U 1959, s. 576), ved hvilken der pålagdes direktøren for Københavns kommunes kørselsafdeling bødeansvar for kørsel med overlæs udført for et andet direktorat under kommunen, ses der heller ikke at være stillet krav om bevis for et forhold, som in concreto kunne bebrejdes direktøren. Dommen synes at illustrere de betænkelige konsekvenser, som en objektiv ansvarsordning kan indebære. – I Betænkning angående revision af færdselsloven m. v., 1954 (se s. 77) var foreslået en regel om omvendt bevisbyrde (»medmindre han antageliggør, at overtrædelsen er sket uden hans viden og uden økonomisk fordel for ham«).

Et tidligere gældende objektivt bødeansvar for besidderen af en hund, der volder skade på person eller ejendom, er bortfaldet i 1962 ved ændring i hundelovens § 13, jfr. herved bemærkninger til lovforslaget i FT 1961/62, tillæg A, sp. 655, hvoraf det fremgår, at man anser objektivt ansvar for bedst begrundet, når det drejer sig om ansvar for indehavere af erhvervsvirksomheder med hensyn til forhold, der begås i forbindelse med virksomhedens drift.

Hvor objektivt ansvar gælder i henhold til bestemmelser som de ovenfor omtalte, kan der samtidig være pådraget ansvar af den eller de umiddelbart handlende, som opfylder det sædvanlige krav om uagtsomhed (f. eks. tjeneren, der udskænker spiritus for berusede personer). Det er på den anden side ikke en betingelse for det særligt hjemlede ansvars indtræden, at der kan påvises konkrete, tilregnelige fejl begået af bestemte underordnede indenfor den pågældende virksomheds område. Et spørgsmål, som de fleste bestemmelser om objektivt ansvar ikke afgør, er, om de åbner mulighed for frifindelse i tilfælde, hvor den objektivt strafbare handling, undladelse eller tilstand står i forbindelse med udefra kommende begivenheder eller andre omstændigheder af en så ekstraordinær karakter, at forholdet må anses som i særlig grad undskyldeligt. Spørgsmålet må formentlig besvares bekræftende.

Om alle de foran omtalte særlovsområder gælder, at den på objektivt grundlag forskyldte retsfølge er en *bøde*. Ved de fleste nyere bestemmelser om objektivt ansvar er det udtrykkelig sagt, at der ikke kan anvendes forvandlingsstraf.

En særlig stilling indtager den ved *presseloven* fastlagte ansvarsordning, efter hvilken redaktøren af et her i landet trykt periodisk skrift bl. a. kan drages til ansvar for skriftets indhold, forsåvidt det hidrører fra en unavngiven forfatter. Da det ved skriftets indhold realiserede delikt efter omstændighederne kan være af en grov karakter (f. eks. bagvaskelse eller krænkelser af privatlivets fred), og da ansvarsordningen ikke forudsætter, at redaktøren har læst det pågældende indlæg, kan ordningen medføre redaktøransvar til *frihedsstraf* for et forhold, med hensyn til hvilket redaktøren ikke opfylder betingelserne for subjektiv tilregnelse⁵⁾.

Om adgang til konfiskation på objektivt grundlag henvises til bemærkninger nedenfor i afsnittet om konfiskation.

IV. Særligt om kollektive enheders ansvar.

Særlige spørgsmål om strafansvar kan opstå med hensyn til forseelser begået indenfor aktieselskaber, andelsselskaber og

⁵⁾ Om den presseretlige ansvarsordning henvises til *Krabbe*, Dansk Presseret, 1939, s. 64 ff. og *Carl Rasting*, Presseretten, 1951, s. 121 ff.

andre kollektive enheder. De almindelige regler om strafferetligt ansvar finder anvendelse på den direktør eller bestyrelsesformand, som ved sit forsætlige eller uagtsomme forhold har gjort sig skyldig i en lovovertrædelse, f. eks. ved at forsømme at give fornødne instruktioner med hensyn til sikkerhedsforanstaltninger, anmeldelse til offentlige myndigheder etc. Et sådant individualansvar vil imidlertid ikke altid yde tilstrækkeligt præventivt værn mod lovovertrædelser indenfor den juridiske persons område. Man har derfor i teori og praksis måttet tage stilling til det spørgsmål, om ansvarsgrundlaget burde skærpes ved en objektivisering af de ledende enkeltpersoners ansvar efter de foran omtalte retningslinier, eller det måtte foretrækkes at gøre strafansvar gældende mod den juridiske person som sådan, hvorved man bl. a. løser tvivl om, hvorledes kredsen af ansvarlige enkeltpersoner skal afgrænses.

I dansk ret har man — ligesom i norsk ret, men i modsætning til svensk og finsk ret — stillet sig imødekommende overfor tanken om at lade en kollektiv enhed som sådan være genstand for tiltale og bødeansvar. Hvor sådant ansvar anerkendes, vil en enkeltperson (direktør eller bestyrelsesformand) alene optræde som den juridiske persons processuelle repræsentant⁶⁾.

I videre omfang end med hensyn til objektivt individualansvar har man i nyere særlove optaget bestemmelser om ansvar for kollektive enheder, normalt formuleret således: »Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, andelsselskab el. lign., kan der pålægges virksomheden som sådan bødeansvar«. Hertil føjes i de fleste love, at der ikke kan fastsættes forvandlingsstraf. Bestemmelser af den nævnte type findes f. eks. i saltvandsfiskerilov 195, 26. maj 1965 § 33, stk. 3, ferskvandsfiskerilov 66, 23. marts 1965 § 64, stk. 4, næringslov 212, 8. juni 1966 § 30, stk. 3, beværterlov (lovbekg.) 24, 21. januar 1964 § 34, stk. 5, byggelov for købstæderne og landet 246, 10. juni 1960 § 65, stk. 4, samt flere af de ovenfor i forbindelse med objektivt

⁶⁾ Jfr. herved rigsadv. cirk. 144, 10. september 1955, hvor det fremhæves, at der, hvor strafansvar for kollektive enheder er hjemlet, normalt kun bør rejses tiltale mod den kollektive enhed, men at der dog kan være anledning til samtidig at gøre ansvar gældende mod ansvarlige enkeltpersoner. — Sml. herved U 1965, s. 137 (H): sag rejst mod et selskab ved bestyrelsens formand samt mod en forretningsfører.

individualansvar nævnte love. Hvor alene objektivt ansvar for juridiske personer er hjemlet, vil en lovbestemmelse herom ikke i kraft af analogi kunne udvides til objektivt individualansvar.

Om det kollektive pønalansvars retspolitiske problemer og om udviklingen i dansk ret forud for den omtalte nyere særlovgivning henvises til *Hurwitz*, Bidrag til læren om kollektive enheders pønale ansvar, se især s. 56 f., 59 ff., 113 ff. og 152 ff. om lovgivning og retspraksis. – Se endvidere om norsk ret *Andenæs*, s. 244 ff. og om svensk ret *Thornstedt*, Om företagaransvar, s. 110 ff.

Under retsoppgøret i årene fra 1945 kunne strafansvar for »værnemageri« gøres gældende mod aktieselskaber og andre juridiske personer, som havde gjort sig skyldige i utilbørligt erhvervsmæssigt samarbejde med den tyske besættelsesmagt, jfr. lov 406, 28. august 1945 § 2, stk. 2. En tilsvarende hjemmel er ikke optaget blandt de ved lovrevisionen af 1952 affattede regler om statsforbrydelser m. v. i strfl. kap. 12 og 13, jfr. herved betænkningen af 1949 om dette spørgsmål s. 22, hvor det antages, at der bør overvejes en mere almindeligt affattet bestemmelse i straffeloven om juridiske personers ansvar.

Indenfor den kollektive arbejdsret kendes en med bødeansvar beslægtet retsfølge i form af en såkaldt »bod«, som efter de herom gældende regler kan pålægges dels enkeltpersoner (herunder arbejdsgivere i anledning af deres undergivnes forhold), dels organisationer som sådanne⁷⁾.

V. Bødehæftelse.

I det foregående er omtalt tilfælde, hvor straffesagen eller den administrative bødeafgørelse rettes direkte mod den fysiske eller juridiske person, som efter reglerne er ansvarlig. I modsætning hertil taler man om *bødehæftelse* som en speciel form for ansvarlighed, der består i, at der pålægges en person pligt til at betale de af en anden forskyldte bøder. Bødehæftelsen angår således den civilretlige gennemførelse af det økonomiske krav, der er opstået som resultat af en strafferetlig afgørelse. Realt begrundes hæftelsen ved de samme faktorer, som forklarer det egentlige objektive bødeansvar, i første række ønsket om at øge effektiviteten af det pågældende straffebed.

⁷⁾ Se lov om arbejdsretten (lovbekg.) 124, 21. april 1964 § 5 og *Illum*, Den kollektive arbejdsret, 3. udg., 1964, s. 323 ff.

Bødehæftelsen forudsætter altid udtrykkelig lovhjemmel. Som eksempler på bødehæftelse i gældende ret kan nævnes presselovens § 12, stk. 2, hvorefter udgiveren af et periodisk skrift hæfter for bøde idømt redaktøren, samt toldlovens §§ 190 a og 192 om fyldestgørelse i befordringsmidler og varer bl. a. for forskyldte bødekrav.

Kapitel IX

TILREGNELIGHED

§ 42.

Aldersgrænser.

I. *Kriminel lavalder.*

I almindelighed fastsætter lovgivningerne en minimums-alder for strafansvar, den såkaldte *kriminelle lavalder*. Til grund herfor ligger det synspunkt, at børn under en vis alder gennemsnitlig mangler den modenhed, som bør være en forudsætning for strafferetligt at kunne drages til ansvar. Tillige erkendes det, at strafferetlig forfølgning og ansvar efter straffeloven individualpræventivt virker skadeligt, når talen er om børn, og dette synspunkt er blevet særlig fremtrædende, efter at nyere forsorgslovgivning har tilvejebragt andre og mere hensigtsmæssige forholdsregler end straf.

Medens tilregnelighedsbedømmelsen i tilfælde af psykisk abnormalitet sker på grundlag af en konkret prøvelse af den enkelte lovovertræders mentalitet, er det ved aldersbedømmelsen ønskeligt generelt at fastsætte en grænse nedad for tilregneligheden. Efter den danske straffelov er denne grænse i almindelighed sat ved en alder af 15 år, se § 15, der må forstås således, at det kommer an på alderen ved handlingens begåelse¹⁾. Bestemmelsen gælder ifølge strfl. § 2 både for overtrædelser af straffeloven og særlovgivningen, altså også med henblik på politiforseeelser²⁾.

Undtagelsesvis er en højere aldersgrænse fastsat, se således

¹⁾ Om alderens beregning se *Krabbe*, s. 161.

²⁾ Om ældre dansk ret se 1. udg., s. 396 og *Torp*, s. 321 ff.

strfl. §§ 210, stk. 3 (ved blodskam er den i nedstigende linie beslægtede under 18 år straffri, og straffen kan ved samleje mellem søskende bortfalde for den, der ikke er fyldt 16 år) samt § 229, stk. 5 (alfonseribestemmelserne uanvendelige på mandspersoner under 18 år, overfor hvem kvinden har underholdspligt).

Svensk og finsk ret har ligesom dansk ret en kriminel lavalder af 15 år, medens grænsen i norsk ret er sat ved 14 år, se om forhøjelse af denne grænse til 15 år Innstilling fra Straffeovrådet, 1963, s. 57.

Spørgsmålet om en forhøjelse af den kriminelle lavalder til 18 år har nogle gange været drøftet i de nordiske lande. Baggrunden er den nedenfor omtalte vidtgående brug af tiltalefrafald, som viser, at der kun er et ringe behov for at anvende frihedsstraf eller på anden måde gøre sædvanligt strafferetligt ansvar gældende overfor unge under 18 år. Det erkendes imidlertid, at der må være mulighed for anvendelse af bødestraf og – omend i sjældnere tilfælde – af frihedsstraf og hermed beslægtede foranstaltninger over for de 15–17-årige. En særlig hensyntagen til denne aldersgruppe må derfor finde udtryk i specielle regler og praktiske fremgangsmåder vedrørende sanktionsvalget. Se herom den af Straffelovskommissionen afgivne Betænkning vedrørende ungdomskriminaliteten (Bet. nr. 232, 1959), s. 18 f., 70 f.

Af de materielretlige regler om den kriminelle lavalder følger som *procesretlig* konsekvens, at børn under 15 år ikke kan underkastes straffeprocessuelle frihedsindgreb (anholdelse, fængsling, jfr. rpl. § 779, stk. 2, m. v.) eller på anden måde gøres til genstand for strafferetlig forfølgning, f. eks. med henblik på tiltalefrafald. Dette udelukker ikke, at der kan ske afhøring af børn under 15 år, som er mistænkt for at have begået forbrydelser, jfr. rpl. §§ 184, stk. 2, 767, stk. 4, 807, stk. 4 og 822, stk. 4.

Af største betydning som korrelat til det manglende strafansvar er bestemmelserne i *lov om børne- og ungdomsforsorg* (lov 193, 4. juni 1964) om tilsynsforanstaltninger, anbringelse i børne- og ungdomshjem m.v.³⁾). Det almindelige kriterium for anvendelse af sådanne hjælpeforanstaltninger er, om de findes »påkrævede af hensyn til barnets eller den unges tarv« (§ 27,

³⁾ Herom henvises til *Holger Horsten*, *Børne- og ungdomsforsorgen* i Danmark, 5. udg., 1964.

stk. 3). Grundlaget for en beslutning om anbringelse af et barn udenfor hjemmet kan f. eks. være det forhold, at barnet »har udvist betydelige vanskeligheder ved at tilpasse sig sine daglige omgivelser, skolen eller samfundet i øvrigt« (§ 28, stk. 1, nr. 1). Der kan blive tale om politimæssig bistand til fremskaffelse af oplysninger i sagen eller til gennemførelse af en beslutning om forsorg, f. eks. til fjernelse eller eftersøgning af barnet.

Afgørelser om børne- og ungdomsforsorg træffes ikke af domstolene, men af administrative myndigheder (lokale børne- og ungdomsværn og centrale, overordnede myndigheder). Spørgsmål om anbringelse af en person uden for hjemmet, om hjemgivelse fra sådan anbringelse m.v. kan, når der er truffet afgørelse af landsnævnet for børne- og ungdomsforsorg, indbringes til judiciel prøvelse ved vedkommende landsret, jfr. lov om børne- og ungdomsforsorg §§ 57—60 og rpl. kap. 43 a. Det i mange lande anvendte system med særlige børne- og ungdomsdomstole kendes ikke i Danmark, bortset fra den her nævnte judicielle prøvelse af administrative beslutninger.

Når et barn under den kriminelle lavalder har begået en i sig selv strafbar handling, kan forældre eller andre have pådraget sig et selvstændigt ansvar ved forsætlig eller uagtsom medvirken. Bortset herfra gælder der ikke noget almindeligt substituerende ansvar for forældre i anledning af børns forseelser. Enkelte særlovsbestemmelser indeholder dog udtrykkelig hjemmel for et sådant ansvar.

II. Børn og unge over kriminell lavalder.

Den ovenfor omtalte kriminelle lavalder angiver den absolutte aldersgrænse for pådragelse af strafansvar, herunder ansvar til bødestraf. Den, som var fyldt 15 år på gerningstiden, er principielt strafansvarlig og kan undergives forfølgning med henblik på tiltale og dom. Noget andet er, at der i mange henseender gælder processuelle og materielt strafferetlige særregler om børn og unge mennesker, og at der i øvrigt efter anklagemyndighedens og domstolenes praksis i vidt omfang tages særligt hensyn til unge lovovertrædere, navnlig i aldersgruppen under 18 år. De vigtigste af de herhen hørende spørgsmål vil

blive omtalt i læren om de strafferetlige sanktioner. Her skal derfor kun i korthed fremhæves nogle hovedpunkter⁴⁾).

Sager om straffelovsovertrædelser begået af personer under 18 år afgøres i det store flertal af tilfælde ved anklagemyndighedens *tiltalefrafald*, ofte således, at der til tiltalefrafaldet knyttes vilkår om iværksættelse af særlig forsorg (navnlig tilsyn eller anbringelse i ungdomshjem) i henhold til nærmere beslutning truffet af børne- og ungdomsforsorgens myndigheder. Der henvises herom til reglerne i rpl. §§ 723 og 723 a.

I et forholdsvis lille antal tilfælde vil personer under 18 år blive dømt til *ungdomsfængsel*, jfr. strfl. § 41, stk. 1, men denne særlige strafart har i øvrigt sit vigtigste anvendelsesområde overfor de 18—20 årige. Også *betinget dom* (oftest med tilsyn) eller — i ret sjældne tilfælde — *almindelig tidsbestemt frihedsstraf* kan komme på tale overfor de 15—17 årige. Ifølge strfl. § 84, stk. 1, nr. 2, kan der ske strafnedsættelse (og efter stk. 2 strafbortfald) overfor den, som ikke var fyldt 18 år på gerningstiden, og der kan overfor sådanne personer aldrig idømmes strengere straf end 8 års fængsel. Afgørelser vedrørende strafbare handlinger begået før det fyldte 18. år har efter § 81, stk. 1, ikke *gentagelsesvirkning* i forhold til en senere begået handling.

§ 43.

Psykisk abnormitet. — Indledning.

Som tidligere omtalt omfatter læren om tilregnelighed både strafansvarets aldersbetingelser og dets betingelser med hensyn til en vis psykisk normalitet hos lovovertræderen. Men ofte tænkes ved tilregnelighed alene på de sidstnævnte betingelser, og når der i det følgende tales om tilregnelighed, er det også særlig disse, der haves for øje.

Ordet tilregnelighed — og dets negative modstykke utilregnelighed — benyttes da som en indarbejdet systembetegnelse,

⁴⁾ Se herved den i rigsadvokatens cirk. 174, 4. august 1966 indeholdte oversigt over sagsbehandling og reaktionsvalg over for unge lovovertrædere.

som det må anses for praktisk at opretholde. Den rummer en rent neutral sammenfatning af en række normalitetsbetingelser, uden at der heri indlægges nogen forudsætning om anerkendelse af et metafysisk frihedsbegreb. Det må fremhæves, at ordene tilregnelighed og utilregnelighed strengt taget kun er adækvate i forhold til strfl. §§ 16 og 18. Den vigtige regel i § 17, som det er praktisk at behandle i samme sammenhæng, handler ikke om tilstande, som i retlig forstand kan bevirke »utilregnelighed«, men er en supplerende regel om særlige sanktionsvalg over for visse psykisk abnorme personer, som ikke er »utilregnelige«. — Vedrørende de sanktioner, som kommer på tale overfor de af §§ 16 og 17 omfattede personer, må i øvrigt henvises til senere afsnit.

I. *Historisk udvikling.*

At psykisk abnormitet i dens mest udprægede former bør udelukke strafansvar, er en forestilling, der historisk kan følges tilbage til oldtidens og de ældste nordiske retskilder. Men en mere udformet juridisk tilregnelighedslære tilhører en langt senere tid. Den grundlægges først i det 17. århundredes tyske teori. Og et virkeligt kendskab til sindets sygelige forløb og defekter har først begyndt at udvikle sig, efter at psykiatrien omkring år 1800 var blevet et selvstændigt fag inden for lægevidenskaben, og de første egentlige sindssygehospitaler blev oprettet. Den siden da iværksatte, af filosofiske udgangspunkter frigjorte forskning og behandling af sindssygdomme og andre psykiske abnormiteter har åbnet øjnene for et langt videre område af sjælelig unormalitet end det, som gennem lange tider har været lagt til grund for den strafferetlige utilregnelighedslære. Ikke mindst gennem de seneste årtiers udvikling indenfor psykiatrien har problemstillingen omkring de psykisk abnormes kriminalretlige behandling skiftet karakter og påkaldt differentierede løsninger. Der knytter sig derfor nu kun historisk interesse til problemets behandling i ældre tid¹⁾.

En almindelig lære om abnormitet som straffrihedsgrund ind-

¹⁾ Se herom nærmere 1. udg., s. 402 ff. — Om dansk ret før Ørsted se *Holmboe* i *Højesteret* 1661 — 1961, II, s. 174 ff.

ledes i dansk teori af *Ørsted*. For ham var tilregneligheden og ansvarligheden knyttet til forudsætningen om den frie viljesbestemmelse, og heraf fu'gte bl. a., at en lovovertræder måtte anses som utilregnelig og dermed som straffri, såfremt han på gerningstiden havde været under indflydelse af en sindssygdom af en sådan art og grad, at han savnede forståelse af handlingssituationen eller var ude af stand til på normal måde at styre sine handlinger ud fra sin forståelse af situationen. Denne opfattelse af tilregnelighedens grundlag øvede længe en stærk indflydelse i dansk ret.

Den første almindelige bestemmelse om utilregnelighed fik man i dansk ret ved strfl. 1866 § 38, der fastslog, at straffri er »handling, som foretages af personer, der er afsindige, eller hvis forstandsevner er enten så mangelfuldt udviklede eller så svækkede og forstyrrede, at de ikke kan antages at være sig handlingens strafbarhed bevidst, eller som i gerningens øjeblik manglede deres bevidsthed«. Hertil føjedes i § 39 en bestemmelse om strafnedsættelse for visse personer, hos hvem der forelå formindsket tilregnelighed. § 39 talte bl. a. om tilstande, der har »indflydelse på viljens frihed«.

Under påvirkning af von Liszt og den internationale kriminalpolitiske bevægelse indledte *Carl Torp* et opgør med de dengang gældende regler og den herskende lære i teorien. Han tog afstand fra at bygge tilregnelighedslæren på postulatet om viljesfrihed og afviste i det hele forsøg på at sammenfatte tilregnelighedskravet i en enkelt almengyldig formel. Hvad angår abnormtilstande uden for den egentlige utilregneligheds område, påviste Torp, at det var forfejlet at basere den strafferetlige reaktion på begrebet formindsket tilregnelighed og på en hermed sammenhørende strafnedsættelse, idet man tværtimod at anvende en nedsat straf ofte burde reagere over for varige og alvorlige abnormtilstande med en i forhold til almindelig strafudmåling forlænget behandling eller forvaring. Gennem straffelovsudkastene af 1917 og 1923 fik disse tanker stærk indflydelse på indholdet af strfl. 1930, se nedenfor om §§ 16, 17 og 70.

Af den danske litteratur om emnet fremhæves *Ørsted* i *Eunomia* II, s. 117 ff. og i *Arkiv for Retsvidenskaben* III, s. 74 ff., *Bornemann* III,

s. 157 ff., 192 ff., Goos, Almindelig Retslære II, s. 515 ff., Torp, s. 328 ff. samt i festskriftet »Om den såkaldte formindskede Tilregnelighed«, 1906, Krabbe, s. 161 ff. Fra straffelovens forarbejder henvises særlig til U II, sp. 21 ff. og U III, sp. 32 ff.

Vedrorende nordisk ret i øvrigt henvises til Andenæs, s. 255 ff., samme forf. i Avhandlinger, s. 84 ff., Skyddslag (SOU 1956:55), s. 266 ff., Strahl, Den svenska kriminalpolitiken, 1963, s. 164 ff.

Fra den omfattende litteratur uden for de nordiske lande nævnes v. Liszt, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge, s. 214 ff., Schönke-Schröder, s. 363 ff., Maurach, s. 356 ff., Entwurf 1960, s. 129 ff., Glanville Williams, s. 428 ff., Royal Commission on Capital Punishment 1949-1953: Report, s. 73 ff., H. L. A. Hart, The Morality of the Criminal Law, 1965, s. 5 ff., Model Penal Code, Official Draft, 1962, s. 66 ff., Tentative Draft No. 4, 1955, s. 156 ff., Marc Ancel, Social Defence, 1965, s. 177 ff., Georges Levasseur (ed.), Les délinquants anormaux mentaux, 1959.

II. Oversigt over gældende retsreg'ler.

Når den kriminalretlige betydning af psykisk abnormitet skal fremstilles med henblik på gældende ret, kan udgangspunktet enten tages i de foreliggende retsreg'ler eller i de psykiske abnormiteters art. Det sidstnævnte alternativ foretrækkes her som fremstillingsmæssigt mest formålstjenligt. Men før der gås nærmere ind på de enkelte i betragtning kommende sjælelige afvigelser fra det normale, skal dog her gives en oversigt over det system af retsregler, hvorunder de henføres.

A. Str'l. §§ 16-18.

Hovedbestemmelsen indeholdes i straffelovens § 16, hvorefter handlinger er straffri, når de er foretaget af personer, der er utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles dermed, eller åndssvaghed i højere grad. Hertil knytter § 18 den regel, at beruselse ikke udelukker anvendelse af straf, medmindre gerningsmanden har handlet uden bevidsthed.

Til disse egentlige utilregnelighedsregler føjer § 17 bestemmelser om betydningen af psykiske abnormiteter ved den strafbare handling foretagelse, der er karakteriseret negativt ved, at de ikke omfattes af § 16, og positivt ved, at de udgør en *varigere tilstand* betinget ved *mangelfuld udvikling, svækkelse*

eller forstyrrelse af sjælsevnerne, herunder seksuel abnormitet. De under denne beskrivelse faldende abnorme personer er ikke ubetinget straffri. Afgørende er, om de kan »anses egnet til påvirkning gennem straf«, se herom nærmere nedenfor § 46.

Bestemmelserne i §§ 16—18 tager alle sigte på tilfælde, hvor den psykiske abnormitet foreligger i gerningsøjeblikket. Indtræder en abnormitetstilstand *efter* handlingens foretagelse, men før domfældelse er sket, overlader strfl. § 71 det til retens afgørelse, om straf skal idømmes (med udsættelse, indtil den måtte kunne fuldbyrdes), eller om den forskyldte straf skal bortfalde. Kommer sygdommen først til udbrud efter dommens afsigelse, må en ikke-påbegyndt straffuldbyrdelse udsættes, jfr. rpl. § 1001. Er straffuldbyrdelsen begyndt, vil sygdommen kunne bevirke dens afbrydelse, og den tid, i hvilken fangen indlægges på sindssygeafdeling, medregnes da til straffetiden, jfr. strfl. § 46.

B. Strfl. § 70.

I alle tilfælde, hvor frifindelse finder sted i henhold til § 16, eller straf findes uanvendelig i henhold til § 17 (eller straf bortfalder, eventuelt fuldbyrdelsen udsættes, i henhold til § 71), kan der af retten i medfør af strfl. § 70 træffes bestemmelse om sikkerhedsforanstaltninger, hvis dette skønnes fornødent af hensyn til retssikkerheden, jfr. ovenfor § 5, II, D og § 6 om disse foranstaltningers retlige karakter og nærmere nedenfor i sanktionslæren.

C. Strfl. § 85, betinget dom m.v.

Med de i det foregående nævnte retsregler, der angår patologisk betingede psykiske afvigelser, må sammenholdes reg'ler, der tillader hensyntagen til sjælelige undtagelsessituationer, der ikke har resulteret i en tilstand, der kan henføres under strfl. §§ 16 eller 17. Herhen hører navnlig sådanne *affekter* (stærk sindsbevægelse, anden forbigående sjælelig uligevægtighed og lignende) som omtalt i strfl. § 85, jfr. også § 13, stk. 2, § 84, stk. 1, nr. 4 og § 238. Hovedreglen er her, at almindelig straf bringes i anvendelse, men med adgang til strafnedsættelse (undertiden

straffbortfald), ligesom anvendelse af betinget dom, eventuelt med særlige vilkår om behandling, vil være en nærliggende mulighed, hvor psykiske afvigelser i mindre udtalte former har gjort sig gældende. I denne forbindelse kan også nævnes strfl. § 84, stk. 1, nr. 5, jfr. samme § stk. 2, om strafnedsættelse, eventuelt straffbortfald, for handlinger foretaget under indflydelse af afhængighedsforhold eller kompulsiv tvang (trusel om betydelig skade), jfr. ovenfor § 36, II om udelukkelse af skyld i særlige nødssituationer m.v.

D. Regler udenfor straffelovgivningen.

Uafhængigt af de omtalte strafferetlige regler kan der fra det offentliges side iværksættes tvangsmæssige indgreb — særlig af fareafværgende karakter — over for sindssyge og åndssvage i medfør af de herom gældende regler i lov 118, 13. april 1938 om sindssyge personers hospitalsophold og lov 192, 5. juni 1959 om åndssvage og svagtbegavede. Den ved disse love hjemlede administrative frihedsberøvelse, som kan undergives judiciel prøvelse, er af væsentlig strafferetlig og kriminalpolitisk interesse, fordi sådan indgriben ofte vil have sin baggrund i truende eller fuldblødte lovovertrædelser, ligesom det fra strafferetligt synspunkt kan tale for frafald af tiltale, at der er gennemført adækvate foranstaltninger i medfør af de nævnte regler.

III. Regler om menta'undersøgelse.

Af afgørende betydning for anvendelsen af reglerne om særbehandling af psykisk abnorme er naturligvis, at eventuelt foreliggende sjælelige afvigelser rettidigt og på betryggende måde konstateres. Dette søger man at sikre ved gennemførelsen af mentalundersøgelser i tilfælde, hvor der er grund til at regne med, at en for den strafferetlige bedømmelse relevant afvigelse kan gøre sig gældende. I strfl. § 17 er det udtrykkelig forudsat, at lægeerklæring skal indhentes med henblik på de i denne paragraf omhandlede afgørelser, og det er en selvfølge, at også afgørelser efter §§ 16 og 18 må hvile på lægelig undersøgelse, ligesom der også kan være brug for sagkyndige udtalelser med

henblik på spørgsmål om betinget dom, ungdomsfængsel, arbejds-
hus m.v.

I rpl. kap. 73 a (§§ 800 a-c) findes almindelige regler om foretagelse af »personundersøgelser«, hvilket begreb i denne forbindelse omfatter dels mentalundersøgelser, dels ikke-lægelige, sociale undersøgelser, som særlig kan være af betydning med henblik på spørgsmål om betinget dom (se § 800 a, stk. 2). Om mentalundersøgelse bestemmes det i § 800 b, at en sådan undersøgelse skal foretages, når den »findes at være af betydning for sagens afgørelse«. En mentalundersøgelse kan enten være ambulant eller foretages i forbindelse med indlæggelse af sigtede til observation på hospital eller anden lægelig institution. I sidstnævnte tilfælde kræves der retskendelse, hvilket også gælder i tilfælde, hvor sigtede ikke giver sit samtykke til (ambulant) mentalundersøgelse, samt hvor han er fængslet.

Ambulante mentalundersøgelser foretages i København af overlægerne ved en særlig psykiatrisk undersøgelses-
klinik, uden for København normalt af de stedlige embedslæger. Den ved ambulant undersøgelse eller ved hospitalsobservation fremkomne lægeerklæring forelægges i mange tilfælde Retslægerådet til udtalelse.

De gældende regler om mentalundersøgelser bygger til dels på forslag stillet i Betænkning om de retspsykiatriske undersøgelser i straffesager, Bet. nr. 149, 1956. Denne betænkning indeholder et fyldigt materiale til belysning og kritisk vurdering af praksis vedrørende foretagelsen af mentalundersøgelser. Der stilles forslag om udfærdigelse dels af et cirkulære om mentalundersøgelser (bl. a. indeholdende vejledning om, i hvilke tilfælde sådan undersøgelse skal foretages), dels af en instruks for de undersøgende læger vedrørende undersøgelsens gennemførelse og erklæringens form og indhold. Disse forslag har endnu ikke givet anledning til udarbejdelse af almindelige bestemmelser om de nævnte spørgsmål. Der henvises til rigsadvokatens cirk. 260, 7. december 1952 (med senere ændringer) samt med hensyn til Retslægerådets sammensætning, funktion og forretningsorden til lov 60, 25. marts 1961 og cirk. 97, 20. april 1961. I Retslægerådets trykte årsberetninger gengives sager af principiel interesse.

Af litteraturen om mentalundersøgelser nævnes *Helweg*, Den retslege psykiatri, 2. udg., 1949, s. 11 ff., 98 ff., *Ove Rasmussen* i NTfK 1952, s. 240 ff., *N. Harbou* i NTfK 1955, s. 141 ff., *Th. Petersen* i Juristen

1956, s. 303 ff., se endv. litteraturhenvisninger i den nævnte betænkning, s. 163 f. Om Retslægerådets virksomhed gennem 50 år se *Knud Sand* i NTfK 1960, s. 4 ff.

§ 44.

Sindssygdom.*I. Kriterier for utilregnelighedsafgørelsen.*

Efter den i dansk psykiatri almindeligt akcepterede klassifikation kan de psykiske abnormiteter inddeles i *sindssygdomme* (psykoser), *neuroser*, *psykopatier* (karakterdefekter) og *intelligensdefekter* (herunder navnlig åndssvagheit). Fremstillingen i det følgende tager foreløbig kun sigte på den førstnævnte af disse grupper, idet det dog under hensyn til indholdet af strfl. § 16 vil være nødvendigt i forbindelse med sindssygdom at omtale »tilstande, der må ligestilles dermed«.

Det fremgår af strfl. § 16, at det efter gældende dansk ret som regel, men dog ikke ubetinget, anerkendes som straffrihedsgrund, at gerningsmanden til en strafbar handling på tidspunktet for denne var lidende af en *sindssygdom*.

(1) Loven har ikke akcepteret et *rent medicinsk* eller biologisk kriterium for straffriheden, således at denne knyttes automatisk til konstatering af sindssygdom i gerningsøjeblikket. (2) Ej heller har den søgt at formulere eller at binde retsanvendelsen til et *psykologisk* eller blandet medicinsk-psykologisk kriterium, således at straffriheden betinges af en (ved sygdommen foranlediget) manglende indsigt i eller forståelse af handlingens betydning (retstridighed, strafbarhed etc.) eller manglende selvhærdømme (evne til normal motivation etc.) (3) Og heller ikke er der til den lægelige karakteristik »sindssygdom« knyttet noget andet specifikt kriterium såsom det i strfl. § 17 anvendte *pønitentiære* kriterium strafegnethed. (4) Derimod er der ved § 16 tillagt domstolen et *friere skøn* over sindssygdoms betydning som straffrihedsgrund, idet straffriheden betinges af, at gerningsmanden på grund af sindssygdommen skal have været »utilregnelig«.

Ved det i § 16 anvendte kriterium føjes der en *juridisk*, retligt

vurderende betingelse til den lægelige. Hvad der nærmere skal lægges vægt på udover den rent lægelige diagnose, har loven ved valget af det uskarpe udtryk »utilregnelig« bevidst undladt at præcisere. At meningen ikke har været at sammenkæde afgørelsen med spekulationer over viljens frihed, er efter lovens forarbejder klart. Men i øvrigt giver den ved ordet »utilregnelig« hæftende ubestemthed plads for hensyntagen til en række forskellige faktorer, herunder både strafegnethed, psykologiske faktorer og social-etiske synspunkter. Det kræves ikke, at der i det enkelte retstilfælde foretages en analyse, hvorved faktorer som de nævnte klart udskilles som relevante for tilregnelighedsafgørelsen, men denne tænkes snarere truffet på grundlag af et konkret helhedsskøn. Det har herved utvivlsomt været lovens forudsætning, at sindssygdom og utilregnelighed i al almindelighed ville falde sammen, således at der kun i ret sjældne undtagelsestilfælde ville blive spørgsmål om at lægge en selvstændig betydning ind i utilregnelighedskravet. Se om forholdet i retspraksis nedenfor under III.

Som § 16 er affattet, åbner den mulighed for en prøvelse af *kausalitetsforholdet* mellem sindssygdom og handling, dog at formodningen efter herskende psykiatrisk opfattelse må være for, at enhver handleakt afficeres af den som sindssygdom karakteriserede sjælelige forstyrrelse. Efter omstændighederne vil en relevant sammenhæng kunne tænkes i relation til et af den pågældende begået delikt, medens der antages strafferetlig ansvarlighed i relation til delikter af anden art, der forekommer normalpsykologisk motiveret¹⁾. Hvor der således foreligger tilregnelighed i én, men ikke i en anden retning, taler man om »*partiel tilregnelighed*«, et udtryk, der dog også anvendes i en anden betydning, nemlig som synonymt med nedsat eller formindsket tilregnelighed. Fra psykiatrisk side afvises nu som regel berettigelsen af en sontring mellem hel og delvis (partiel) tilregnelighed, og i hvert fald er de bevismomenter, der her bliver spørgsmål om, så usikre, at man i retspraksis som alt

¹⁾ Jfr. herved den i strfl. § 88, stk. 6, indeholdte forudsætning om, at en gerningsmand til flere strafbare forhold efter omstændighederne kan anses som utilregnelig i relation til nogle af disse forhold, men tilregnelig i relation til andre.

overvejende regel bør undgå at basere afgørelser på denne sontring²⁾).

Den i strfl. § 16 anvendte formulering følger en af *Olrik* afgivet mindretalsindstilling i *U III*, mot. sp. 58–63. Det fremhæves her, at tilregnelighedsafgørelsen beror på en art *social vurdering*, hvorved det afgøres, om gerningsmanden i åndelig henseende falder indenfor eller udenfor et vist normalbegreb i samfundet. Dette beror i første række på etisk-retlige hensyn, der ikke nødvendigvis fører til samme resultat som lægevidenskabelige hensyn. Det må også tages i betragtning, at straf, hvis alternativet er sikkerhedsforanstaltning på ubestemt tid, kan være den reaktion, som er den mindst indgribende i forhold til tiltalte, og hensynet hertil må indgå i de betragtninger, hvorpå tilregnelighedsafgørelsen bygges. Som et særlig vigtigt moment i denne fremdrager *Olrik* ligesom kommissionsflertallet strafegnetheden: der findes tilfælde, hvor sindssyge har vist sig at reagere på fuldt normal måde overfor straf eller udsigt til straf, og der er grænsetilfælde, hvor det må være berettiget at lade straffen træde i funktion for at se, om den ikke vil nå sit ojemed. Men i modsætning til flertallet anser *Olrik* det som værende for ensidigt udelukkende at knytte tilregnelighedsafgørelsen til dette moment.

Det rent medicinske (psykiatriske) kriterium, som i Danmark blev anbefalet af *Torp* og *Goll*, har ved en lovændring af 1929 fået udtrykkelig hjemmel i norsk ret: »En handling er ikke straffbar, når gerningsmanden ved dens foretagelse var sinnssyk eller bevisstløs« (no. strfl. § 44). Bestemmelsen fortolkes således, at ordet »sinnssyk« også omfatter de udpræget åndssvage. Se om norsk ret nærmere *Andenæs*, s. 255 ff.

Et psykologisk kriterium lægges til grund i tysk ret og har i det nyeste straffelovsudkast, *Entwurf 1960*, fået følgende udformning: »Ohne Schuld handelt, wer zur Zeit der Tat wegen einer krankhaften seelischen Störung, wegen einer ihr gleichwertigen Bewusstseinsstörung oder wegen Schwachsinnns unfähig ist, das Unrecht der Tat einzusehen oder nach dieser Einsicht zu handeln« (§ 24).

Også engelsk ret bygger på et psykologisk kriterium. Reglerne om utilregnelighed, de såkaldte *M'Naghten Rules*, er ikke egentlige lovregler, men formuleret af House of Lords i 1843 under en straffesag, hvor spørgsmålet om tilregnelighed gav anledning til tvivl. I disse regler hedder det: »to establish a defence on the ground of insanity, it must

²⁾ Om begrebet partiel psykose i retspsykiatrisk belysning, se *Erik Bjerg Hansen* i NTfK 1962, s. 227 ff.

be clearly proved that, at the time of the committing of the act, the party accused was labouring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing, or, if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong«.

Medens de omtalte retssystemer opstiller kriterier for den psykiske unormalitet på gerningstiden, som bevirker utilregnelighed og dermed straffrihed, har den svenske strfl. af 1962 søgt at løse problemet på en ny måde. I kap. 33:2 hedder det: »För brott som någon begått under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämförbar med sinnessjukdom, må ej tillämpas annan påföljd än överlämnande till särskild vård eller, i fall som angives i andra stycket, böter eller skyddstillsyn«. De i denne bestemmelse nævnte tilstande er i det væsentlige de samme, som omfattes af dansk strfl. § 16, men den svenske regel er formelt ikke en regel om udelukkelse af strafansvar (en »utilregnelighedsregel«), men en regel om begrænsning af de i betragtning kommende sanktioner (en »sanktionsvalsregel«). Bestemmelsen skal ses i sammenhæng med kap. 31:3–4 om betingelserne for anvendelse af sindssygeforsorg eller ambulant psykiatrisk forsorg, hvor tilstanden på domstiden taler derfor.

II. *Begrebet sindssygdom.*

Straffeloven forsøger ikke at give nogen definition af begrebet sindssygdom, men henholder sig om dette begreb ganske til lægevidenskaben. Ved forarbejderne til straffeloven, særlig ved de udkast, der ville lægge et biologisk kriterium til grund for den strafferétlige reaktion, har man utvivlsomt i højere grad end berettiget efter nutidig psykiatrisk opfattelse regnet med en nogenlunde skarp og fast definition af sindssygdom. De sygdomsprocesser, der sammenfattes under begrebet sindssygdom, kan overhovedet ikke bringes ind under en enkelt simpel formel, hverken med hensyn til deres årsagsforhold (ætiologi) eller ydre forløb. Der er snarere tale om et rent empirisk samlebegreb (Helweg), der har vist sig modtageligt for ændringer, navnlig i udvidende retning, og hvis afgrænsning både overfor psykisk normalitet og overfor andre psykiske abnormiteter kan give anledning til tvivl og i visse retninger bedømmes forskelligt af forskellige nyere retninger indenfor psykiatrien.

Selv om psykoserne således ikke er fænomener af den renhed og klarhed som forudsat i den noget ældre strafferetlige teori, ligger dog systematiseringen af de vigtigere i betragtning kommende psykiske sygdomsformer så fast, at der som regel kan gives en bestemt besvarelse af, hvorvidt en psykisk forstyrrelse skal betragtes som sindssygdom eller ej. Herom må nærmere henvises til psykiatriske fremstillinger.

Af den nyere nordiske psykiatriske litteratur fremhæves særlig *H. Helweg*, Den retslige psykiatri, 2. udg., 1949, *Erik Strömghren*, Psykiatri, 9. udg., 1967, *G. Langfeldt*, Lærebok i klinisk psykiatri, 3. udg., 1965, *G. Rylander* og *E. Bendz*, Rättspsykiatri, 1947. Vedrørende sammenhængen mellem psykisk unormalitet og kriminalitet henvises til *Hurwitz*, Kriminologi, 2. udg., s. 156 ff.

Fra *Strömghren*, s. 24 f. gengives følgende oversigt over psykoserne:

1. *Overvejende kårbedingede sygdomme:*
 - a. Forgiftninger med legemsfremmede stoffer.
 - b. Toksiske tilstande ved legemlige sygdomme og svækkelsestilstande.
 - c. Betændelser i hjerne og hjernebinder.
 - d. Traumatiske hjernelidelser.
 - e. Svulster (intrakranielle).
2. *Overvejende anlægsbedingede sygdomme:*
 - a. Aldersforandringer (herunder karlidelser).
 - b. Manio-depressiv psykose (stemningssygdom).
 - c. Skizofreni (ungdomssløvsind).
 - d. Epilepsi.
 - e. Psykoser ved arvelige, organiske hjernesygdomme (chorea Huntington m. fl.).
3. *Psykogene psykoser.*

Ved siden af psykoserne fremhæves som allerede nævnt neuroser, psykopatier og intelligensdefekter som de vigtigste hovedgrupper af psykisk unormalitet. Udenfor denne inddeling falder bl. a. en gruppe af såkaldte »abnorme enkeltreaktioner«, som ikke sjældent foreligger til bedømmelse i straffesager og kan give anledning til lægelig og retlig tvivl, se herom *Helweg*, s. 227 ff. og *Strömghren*, s. 322 ff.

Medens psykoser og neuroser anses som sygdomme, der kan være af forbigående karakter, er psykopatier og intelligensdefekter efter den herskende opfattelse varige defekttilstande. Forskellen mellem psykoser og neuroser angives af *Strömghren*, s. 11 (jfr. s. 216) således, at »psykoserne er langt mere indgribende sygdomme, der forandrer hele person-

ligheden, således at den syge bliver et andet menneske end før; ved neuroserne, derimod, drejer det sig om forandringer af psykiske enkeltfunktioner, uden at personligheden som helhed er abnorm; dette indebærer bl. a., at neurotikerens – i modsætning til den psykotiske – har sygdomserkendelse, indsigt i sine symptomers sygelige natur«.

Den for en strafferetlig afgørelse relevante diagnose – herunder den lægelige bedømmelse af tilstanden på gerningstiden – må tilvejebringes gennem en mentalundersøgelse, jfr. ovenfor § 43. Det forventes fra juridisk side, at den lægelige erklæring giver udtryk for den grad af tvivl med hensyn til en abnormitets tilstedeværelse og nærmere karakter, som kan gøre sig gældende i det enkelte tilfælde. Om kravene til bevisets styrke (bevisbyrdeproblemet) vedrørende diskulperende abnormitet henvises til bemærkninger ovenfor s. 179 ff. samt *Waaben* i *Scandinavian Studies in Law*, vol. 9, 1965, s. 245 ff.

III. Retspraksis med hensyn til sindssygdom.

I langt de fleste tilfælde statueres i retspraksis strafferetlig utilregnelighed, når gerningsmanden efter indhentet lægeerklæring antages at have været sindssyg på handlingens tidspunkt. Ofte kommer forholdet slet ikke frem til pådømmelse, idet tiltale frafaldes, f. eks. fordi anklagemyndigheden finder, at der uden grundlag i (ny) dom kan iværksættes eller opretholdes en egnet forsorg, eller at ingen reaktion er nødvendig. I domsager, hvor utilregnelighed statueres, skal retten i medfør af strfl. § 70 afgøre, om det er nødvendigt at anordne retlige foranstaltninger og i bekræftende fald hvilke. Utilregnelighed udelukker ikke blot dom til fængsel og hermed beslægtede retsfølger, men også anvendelse af bøde og betinget dom, derimod ikke konfiskation og rettighedsfortabelse. Om sådanne spørgsmål henvises til sanktionslæren.

Selv om det hører til undtagelserne, at der statueres tilregnelighed — og dermed strafansvar — trods lægeerklæring om sindssygdom, foreligger der dog i den trykte retspraksis en del eksempler herpå. Det drejer sig navnlig om tilfælde, hvor sindssygdommen har været lidet udtalt og ikke synes at have medført nogen generel forringelse af den pågældendes sociale muligheder. Særlig er tilregnelighed blevet statueret i en række tilfælde, hvor berigelsesforbrydelser er begået af personer, som efter den lægelige bedømmelse har befundet sig i en psykotisk

depression, men som dog har været i stand til at virke i deres erhverv som advokater, revisorer m.v. og gennemføre kriminelle besvigelser. I et par tilfælde er tilregnelighed statueret i sager om forsætligt drab begået i depressionstilstande. Af den foreliggende praksis lader sig ikke udlede bestemte retningslinier for grænsen mellem tilregnelighed og utilregnelighed, men domstolene lægger formentlig i et vist omfang vægt på, at der ikke synes at have været årsagssammenhæng mellem sindssygdommen og kriminaliteten. Ud fra dette synspunkt, som nogle gange har fundet udtryk i domsgrunde, kan tilregnelighed f. eks. tænkes statueret i sager om overtrædelse af færdselsloven og andre særlove, hvor den forskyldte straf er en bøde (sml. herved ovenfor om »partiell tilregnelighed«). Særlig ved mindre betydelige lovovertrædelser kan hensynet til gerningsmanden tale for at foretrække en bøde frem for en dom til tidsubestemte foranstaltninger.

Som eksempler på domme, der statuerer *utilregnelighed* som følge af sindssygd, anføres U 1953, s. 217 (H) (brandstiftelse), U 1955, s. 590 (Ø) (tyveri), U 1957, s. 282 (H) (brandstiftelse), U 1957, s. 1014 (H) (afpresning, brandstiftelse m. v.), U 1962, s. 747 (H) (underslæb), U 1964, s. 360 (Ø) (brandstiftelse), U 1964, s. 869 (Ø) (drab), U 1966, s. 808 (H) (forulempelser, § 265).

Af de i teksten omtalte undtagelsestilfælde, hvor tiltalte dømmes som *tilregnelig* trods lægeerklæring om sindssygd på gerningstiden, anføres JD 1939, s. 255 (rufferi), U 1940, s. 733 (H) (underslæb), U 1942, s. 1027 (Ø) (underslæb), U 1944, s. 475 (H) (underslæb), U 1944, s. 588 (Ø) (underslæb), U 1944, s. 1101 (underslæb), U 1944, s. 472 (H) (drab), U 1947, s. 477 (H) (underslæb), U 1948, s. 158 (H) (landssvig), VLT 1954, s. 360 (vold), U 1959, s. 571 (Ø) (drab), U 1966, s. 460 (V) (skattesvig). – Sml. om skattesvig *Jørgen Smith*, Skatteunddragelser, s. 81.

IV. Tilstande, der må ligestilles med sindssygd.

Ifølge strfl. § 16 kan utilregnelighed statueres ikke blot som følge af sindssygd, men også på grund af »tilstande, der må ligestilles dermed«. Denne tilføjelse bevirker, at grænsen for straffrihed ikke bindes strengt til psykiatriens afgrænsning af begrebet »sindssygd«, idet der åbnes mulighed for at medtage nogle tilfælde, som det ellers kunne føles vilkårligt og

utilfredsstillende at udelukke fra en strafferetlig særbedømmelse. På den anden side medfører tilføjelsen i § 16 den vanskelighed, at der ikke kan gives nogen klar afgrænsning af de tilfælde, som herved kommer i betragtning. Den psykiatriske fagterminologi kender ikke begrebet »tilstande, der må ligestilles med sindssygdom«, og det er derfor hverken fra lægeligt eller juridisk synspunkt let at angive rækkevidden af den nævnte tilføjelse i § 16.

Generelt kan man formentlig sige, at det må dreje sig om en psykisk abnormitet eller forstyrrelse af en sådan art og grad, at den giver samme grund for en strafferetlig særbedømmelse som en egentlig sindssygdom. Herved kommer de samme faktorer i betragtning som dem, hvorpå det beror, om en sindssygdom skal medføre »utilregnelighed«. En ligestilling med sindssygdom kan antages, hvis det — efter den psykiatriske sagkundskabs erfaringer — må lægges til grund, at den pågældende abnormitet har været egnet til at influere lige så afgørende på handlemåden som en egentlig sindssygdom. At der endnu på domstiden består en abnormtilstand, som indicerer en psykiatrisk behandling, vil være et moment, der taler for straffrihed i medfør af § 16, men principielt har afgørelsen relation til tilstanden på gerningstiden, ganske som hvor det drejer sig om en sindssygdom.

Blandt de varige eller forbigående tilstande, som efter retspraksis, lovforarbejder eller den i litteraturen hævdede opfattelse kommer i betragtning som ligestillede med sindssygdom, kan her nævnes: feberdelirier, encefalitiske, epileptiske eller senile karakterforandringer, svære former for neurose eller psykopati på grænsen til sindssygdom, visse abnorme enkeltreaktioner, visse forgiftningstilfælde etc. Der må dog altid anlægges en konkret bedømmelse af tilstandens art og grad; om en general henførelse af karakterforandringer, neuroser, psykopatier, abnorme enkeltreaktioner, affekthandlinger m.v. under strfl. § 16 kan der ikke være tale. Både i lægelig og juridisk praksis udvises der nogen tilbageholdenhed med hensyn til at anse abnormtilstande for ligestillet med sindssygdom, men der foreligger dog nogle afgørelser, ved hvilke straffrihed er statueret.

Af den lægelige og juridiske litteratur om emnet nævnes *Helweg*, s. 17 f., *Strömberg*, s. 356 f., U II, mot. s. 23, *Waaben*, Forsæt, s. 327, 338.

Fra retspraksis kan som eksempler på *straffrihed* i medfør af den nævnte bestemmelse i § 16 anføres: U 1935, s. 967 (tågetilstand efter en af ophidselse og trommehindesprængning betinget chockvirkning), JD 1940, s. 106 (betændelse i centralnervesystemet), U 1941, s. 390 (V) (kronisk encephalitis med åndelig svækkelse til følge), VLT 1949, s. 337 (bevidsthedssvækkelse forårsaget af en ved langvarig faste betinget hypoglycæmi), VLT 1956, s. 167 (aldersbetinget tilstand).

Lægeerklæring om abnormtilstandes ligestilling med sindssygdom har foreligget i en række sager, hvor der uanset sådan erklæring er statueret *tilregnelighed*: U 1940, s. 1039 (H) (begyndende alderdomsslovsind, 2 års fængsel for underslæb), U 1950, s. 248 (Ø) (bevidsthedssløring som følge af hjernerystelse, grundlaget for diagnosen tilsidesat af retten, 1 års fængsel for legemsbeskadigelse), VLT 1954, s. 313 (epileptisk tågetilstand, 4 års fængsel for drabsforsøg), U 1961, s. 458 (Ø) (bevidsthedssvækkelse under indflydelse af sovemedicin, særængsel for voldtægtsforsøg), U 1964, s. 744 (V) (klimakteriel sjælelig uligevægt samt indflydelse af betydeligt table:forbrug, bøde for tyveri).

Se endvidere lægelige udtalelser i R.Å. 1940, s. 6 (epileptisk karakterforandring), 1942, s. 32 (psykoinfantilisme), 1943, s. 93 (psykopati og pubertetsmæssig uligevægt), 1948, s. 37 (konfusionsreaktion efter chock), 1950, s. 23 (psykiske forstyrrelser som følge af hovedtraume), 1950, s. 71 (sjælelig afspændingsreaktion efter personlig konfliktsituation), 1951, s. 65 (svær neurose), 1957, s. 83 (psykisk lidelse i forbindelse med ekstrem legemlig svækkelsestilstand), 1961, s. 59 (psykopati, ukontrolleret impulsivitet og epilepsi).

§ 45.

Intelligensdefekt.

I. *Åndssvaghed i højere grad.*

Af de intelligensdefekte (»oligofrene«) lovovertrædere omfatter strfl. § 16 alene de »åndssvage i højere grad«.

Strengt taget knyttes straffrihed ifølge lovbestemmelsen ikke

umiddelbart til konstatering af åndssvagthed i højere grad. Ligesom ved sindssygdom er straffriheden betinget af, at den pågældende efter en konkret retlig vurdering anses for »utilregnelig«. Men dette volder her ingen tvivl eller vanskelighed. De udpræget åndssvage anses i praksis altid som utilregnelige.

Efter almindelig retspsykiatrisk, af domstolene anerkendt opfattelse henregnes til åndssvagthed i højere grad idioti og imbecillitet, men ikke den såkaldte debilitet. Afgrænset efter intelligenskvotient (IK) regner man i almindelighed med, at idiot-gruppen omfatter personer med en IK på mindre end 35, medens de imbecile er personer med IK 35—55¹⁾.

II. *Åndssvagthed i lettere grad.*

De lettere åndssvage lovovertrædere omfattes af beskrivelsen i strfl. § 17 (»mangelfuld udvikling af sjælsevnerne«). Det drejer sig om de såkaldte debile med en IK på 55—75. Særlig med henblik på afgrænsningen over for sinker (se om disse nedenfor) må dog fremhæves, at den psykiatriske diagnose og klassifikation ikke baseres udelukkende på den standardiserede intelligensmåling, idet resultatet af denne indgår i et klinisk skøn, ved hvilket man vurderer individets totale sjælelige udrustning, dets tilpasning til milieu og arbejde m.v.²⁾.

Det følger af § 17, at muligheden for en strafferetlig særbedømmelse beror på, om den i lettere grad åndssvage kan anses for egnet til påvirkning gennem straf, se om forståelsen heraf nærmere nedenfor i § 46. I langt de fleste tilfælde vil det være klart, at den lettere åndssvage må erklæres uegnet til straf, således at inddragelse eller forbliven under åndssvageforsorg kan anordnes med hjemmel i § 70. I retspraksis forekommer det dog undertiden, at lettere åndssvage — særlig personer, som er nær ved sinkegrænsen — erklæres strafegnede, f. eks. hvor det i betragtning kommende alternativ til åndssvageforsorg er en betinget dom med særvilkår eller en bøde. Herom henvises til læren om sanktionerne.

¹⁾ Jfr. Helweg, s. 18 f., 110 ff., Strömberg, s. 286 f., 295 f.

²⁾ Jfr. Helweg, s. 113 f., Strömberg, s. 305 f., Betænkning om åndssvageforsorgen, Bet. nr. 204, 1958, s. 35 ff.

I R.Å. 1964, s. 95, forelå et tilfælde, hvor en i lettere grad åndssvag, som var under åndssvageforsorg, var sigtet for overtrædelse af færdselslovens § 16 (spirituskørsel). Retslægerådet udtalte: »Hans beskedne begavelse gør hans forståelse af lovovertrædelser og samfundets reaktioner ringe; men selv om han må skønnes uegnet til længerevarende straf, kan han dog ikke anses for ganske uegnet til at underkastes bøde eller en kortere frihedsstraf«. Den pågældende idømtes 20 dages hæfte. – Angående retslægelige synspunkter med hensyn til åndssvages strafegnethed henvises til *Helweg*, s. 21 og 118

I dommen U 1965, s. 911 (Ø), blev en knapt 19-årig person, som var under åndssvageforsorg, og hvis tilstand af Retslægerådet blev sidestillet med åndssvaghed, for tyverier m.v. idømt 8 mdr. fgl. bet. (diss).

III. *Sinker*.

Strfl. § 17 giver efter sin vide affattelse i og for sig mulighed for en særbehandling også af de såkaldte sinker, d.v.s. personer med en intelligensdefekt, der vel må betegnes som abnorm, men som dog ikke har en sådan grad, at den pågældende psykiatrisk karakteriseres som åndssvag. Udtrykt i intelligenskvo-tienter drejer det sig om en gruppe med kvotienter mellem 75 og 90. For disse svagtbegavede er straf ofte en uhensigtsmæssig reaktion. I de fleste tilfælde må sinker imidlertid erklæres strafegnede, da de ikke kan inddrages under åndssvageforsorg, og der ikke findes nogen særlig sinkeforsorg, som ville kunne anvendes i medfør af strfl. § 70. En relativt tilfredsstillende løsning vil det ofte være at anvende betinget dom med tilsyn og eventuelt andre egnede vilkår. Over for unge mennesker i alderen 18–21 år kan ungdomsfængsel komme på tale, og hvor intelligensdefekter optræder i kombination med udtalte karakterafvigelser, kan der blive spørgsmål om dom til sær-fængsel eller forvaring.

Se om sinkegruppen NKÅ 1942–43, s. 104 ff., *Helweg*, s. 112 f. og 128, *Strömngren*, s. 296 og 309, Betænkning om åndssvageforsorgen, 1958, s. 36.

Som eksempler på bedømmelsen af sinker anføres U 1954, s. 29 (H) (legemsbeskadigelse, 3 års fængsel), U 1956, s. 432 (H) (sædelighedsforbrydelser, 1 års fængsel betinget), U 1958, s. 754 (blufærdighedskrænkelse m. v., forvaring), U 1958, s. 908 (røveriforsøg, fængsel), U 1966, s. 632 (V) (røveri, 2 års fængsel).

§ 46.

Psykopati og andre varigere tilstande.*I. Tilstande, der omfattes af strfl. § 17.*

Ved siden af sindssygdom og åndssvaghed er såkaldt *psykopati* den vigtigste psykiske abnormitet af strafferetlig relevans. Med betegnelsen psykopati sigtes til *varige karakterafvigelser*, som formentlig kan bero enten på arveanlæg (»konstitutionel psykopati«) eller på en overvejende milieubetinget fejludvikling, der grundlægges i de første leveår og forstærkes gennem opvæksten. Psykopati er ikke nødvendigvis forbundet med intelligensdefekt, og i modsætning til sindssygdom og neurose er den efter herskende psykiatrisk opfattelse ikke en sygdom, men en varig og principielt uhelbredelig defekt ved personligheden. Hos det karakterologisk afvigende (»karakterinsufficiente«) individ foreligger en disharmoni i drifts- og følelseslivet, herunder en mangel på de hæmninger, som sætter de karaktermæssigt relativt normale individer i stand til at indrette sig efter samfundsmæssige normer og reagere adækvat i forholdet til andre. Psykopatiens adfærdsmæssige udslag kan f. eks. være præget af »fanatiske«, »selvhævdende«, »stemningslabile«, »eksplosive« eller »følelseskolde« reaktioner.

Læren om den konstitutionelle psykopati og dens hovedtyper er navnlig udformet af den tyske psykiater *Kurt Schneider*. Om psykopati-begrebets almindelige placering i dansk psykiatri henvises til *Helweg*, s. 21 f. og 129 ff. og *Strömberg*, s. 27 og 259 ff. Efter at der ved strfl. 1930 var indført en særbedømmelse af kriminelle psykopater, er karakterafvigelseernes diagnostiske og behandlingsmæssige problemer navnlig blevet dyrket i den retspsykiatriske litteratur på grundlag af erfaringer fra de særlige forvaringsanstalter (Herstedvester og Horsens). En vis afstandtagen fra den oprindelige Schneider'ske lære om psykopatiens konstitutionelle grundlag og typeinddeling har herved gjort sig gældende, ligesom ordene »psykopati« og »psykopat« søges undgået (til dels af følelsesmæssige og sociale grunde). Det er fremhævet af *G. K. Stürup*, at der må lægges betydelig vægt på studiet af individet i dets samspil med omgivelserne og af de personlighedsmæssige udviklingsforløb, herunder de forløb som lader sig iagttage under forvaring og i tiden efter udskrivning. I forlængelse af sådanne syns-

punkter har *Jan Sachs* givet udtryk for den opfattelse, at de fejludviklinger, som kaldes psykopatiske, er af neurotisk karakter og end ikke lader sig udskille som en særlig kategori inden for neuroserne. Se til det anførte bl. a. *G. K. Stürup* i NTfK 1952, s. 38 ff. og i Forvaringsanstalten i Herstedvester 1935–1951, 1959, s. 66 ff., *Jan Sachs* i NTfK 1963, s. 193 ff. Der henvises endvidere til senere afsnit om sanktioner.

Strfl. § 17 benytter ikke ordene psykopat eller psykopati, men det står fast, at bestemmelsen i første række har haft psykopatiske personer for øje. Loven medtager udtrykkeligt *seksuel abnormitet*, uanset om man vil henregne den seksuelt abnorme lovovertræder til psykopatgruppen eller ej. Og som nævnt ovenfor i § 45 omfatter bestemmelsen også de *lettere åndssvage* og kan eventuelt udstrækkes også til sinkerne. I det hele taget giver lovens ord: »en ved mangelfuld udvikling, svækkelse eller forstyrrelse af sjælsevnerne betinget varigere tilstand« lægeskønnet og retsanvendelsen en meget bred ramme at arbejde med. Et nogenlunde fast holdepunkt er dog, at abnormtilstanden skal være af »varigere« — omend ikke af varig — karakter, hvorved i hvert fald rent akutte sindsforstyrrelser udelukkes fra § 17-området.

Som eksempler på henførelse under § 17 af andre tilstande end de her nævnte kan anføres: visse kroniske alkoholister, morfinister m.v., personer lidende af visse senile svækkelsestilstande, af svære neuroser eller af psykiske forstyrrelser efter legemlige sygdomme m.v.

Se herved *Helweg*, s. 20 f. og som eksempler fra praksis U 1946, s. 987 (Ø) (stofskiftesygdom med udtalte psykiske forstyrrelser), U 1958, s. 54 (H) (organisk hjernebeskadigelse og betydelig åndelig svækkelse som følge af sukkersyge med hyppige insulintilfælde), U 1965, s. 662 (H) (karakterologisk afvigelse i forbindelse med nervøs uligevægt).

II. *Strafegnets-kriteriet.*

Kommer retten til den opfattelse, at den tiltalte ved handlingens begåelse var abnorm på en sådan måde som omtalt i det foregående under I, bliver det næste og afgørende spørgsmål, hvorvidt han »kan anses egnet til påvirkning gennem

straf«. Der knyttes altså ikke automatisk straffrihed til konstateringen af de her omhandlede abnormtilstande. Ej heller skal der træffes en afgørelse om »tilregnelighed« eller »utilregnelighed« som efter strfl. § 16. I stedet lægges vægten på det særlig fremhævede moment om egnethed til straffpåvirkning.

Antages strafegnethed at være til stede, kan retten afsige dom til frihedsstraf, bøde eller anden retsfølge, som forudsætter strafskyld, herunder sikkerhedsforvaring, arbejds- og betinget dom. Frihedsstraf kan eventuelt anvendes i form af sær-fængsel (§ 17, stk. 2).

Antages tiltalte på den anden side at være uegnet til påvirkning gennem straf, udelukkes de her nævnte sanktionsmuligheder, og der opstår i stedet spørgsmål om anvendelse af foranstaltninger i medfør af strfl. § 70.

De omtalte sanktioner vil blive nærmere omtalt på senere steder i fremstillingen. Det er imidlertid hensigtsmæssigt at have de med § 17 sammenhørende sanktionsvalg for øje allerede ved fortolkningen af § 17, idet der er grund til at antage, at domstolens afgørelse af strafegnethedsspørgsmålet i ikke ringe omfang påvirkes af, hvorledes man stiller sig til de sanktionsmæssige alternativer, som foreligger i det konkrete tilfælde. Dette gælder særlig med hensyn til de jævnlig foreliggende valg mellem almindelig fængselsstraf, sær-fængsel og forvaring.

Det fremgår forudsætningsvis af § 88, stk. 6, at afgørelsen om strafegnethed kan falde forskelligt ud i relation til forskellige af den tiltalte begåede, men samtidig til påkendelse foreliggende forbrydelser, idet han kan skønnes egnet til påvirkning gennem straf for forbrydelser af én art, men ikke for forbrydelser af en anden art. F. eks. kan en seksuelt abnorm lovovertræder være uegnet til straf for de af ham begåede sædelighedsforbrydelser, men ikke uegnet til straf for et begået tyveri af almindelig type. Straffen kan dog bortfalde, hvis han undergives sikkerhedsforanstaltning. Disse bestemmelser har dog nærmest kun teoretisk interesse. I praksis spiller en således differentieret bedømmelse og specielt kombination af sikkerhedsforanstaltning og straf ingen rolle.

Men hvad ligger der nærmere i kriteriet »egnet til påvirkning

gennem straf«? Der er enighed om, at bestemmelsen ikke kan undergives en snæver ordfortolkning. Taget efter ordlyden ville der alene kunne lægges vægt på, om vedkommende kunne anses *påvirkelig* af straf. Herefter måtte straf anvendes i alle tilfælde, hvor der var grund til at tro, at den ville afholde fra recidiv efter løsladelsen, og straf omvendt være udelukket ved særlig begrundet fare for recidiv. Det måtte altså nærmest forudsættes, at påvirkelighed af straf er en egenskab, som enten foreligger eller ikke foreligger hos en lovovertræder. En sådan inddeling af de tiltalte i strafpåvirkelige og -upåvirkelige kan af flere grunde ikke gennemføres, og det ville i hvert fald være uheldigt, om sagens udfald beroede på en isoleret bedømmelse af udsigten til påvirkning gennem straf. Holder man sig til et specialpræventivt synspunkt, må indikationen udvides således, at der ikke eksklusivt spørges om straffens påvirkningsmulighed, men snarere lægges vægt på, hvilken af de i betragtning kommende reaktionsmuligheder (straf eller foranstaltninger i henhold til § 70) der giver *den relativt bedst egnede behandlingsform*. Kun ved at vurdere og sammenligne flere i betragtning kommende reaktionsformer kan man danne sig en mening om, hvorvidt straffen i det konkrete tilfælde bør vige for anden reaktion.

Det kan imidlertid næppe antages — og antages i hvert fald ikke i praksis — at afgørelsen efter § 17 skal baseres udelukkende på rent specialpræventive momenter.

Det må for det første antages, at *proportionalitetshensyn* gør sig gældende til gunst for tiltalte. Det betyder bl. a., at man efter omstændighederne må afstå fra en dom til forvaring eller anden § 70-foranstaltning, som kunne være specialpræventivt indiceret, såfremt der under hensyn til lovovertrædelsens lidet alvorlige karakter kun er grundlag for at anvende en bøde eller en kortvarig frihedsstraf¹⁾. Dette giver anledning til at fremhæve, at spørgsmålet om egnethed »til påvirkning gennem straf« må bedømmes under hensyntagen til, hvilken straf der in concreto kommer i betragtning²⁾.

¹⁾ Jfr. herved K. Kirchheiner i NTfK 1951, s. 195 ff.

²⁾ Se herved U 1960, s. 569 (H) og R.Å. 1964, s. 95.

Omvendt kan der i retspraksis til ugunst for tiltalte blive lagt vægt på *generalpræventive* og *repressive* hensyn, navnlig således, at der i drabssager mod psykopater er en klar tendens til at foretrække dom til livsvarigt fængsel fremfor en specialpræventivt indiceret forvaring i medfør af § 70³⁾. Det må dog antages, at specialpræventive sikkerhedsbetragtninger også spiller en rolle bag denne praksis.

III. Tidspunktet for strafegnetheden.

Tilbage står endnu spørgsmålet, om »strafegnethed« skal bedømmes i relation til lovovertræderens tilstand, som den er, når bestemmelse i henhold til § 17 skal træffes, eller om den afgørende vægt må lægges på tilstanden, da handlingen blev begået. I almindelighed er dette spørgsmål uden praktisk betydning, da § 17 jo kun kommer til anvendelse ved »varigere« abnormtilstande, der som regel ikke kan have ændret sig væsentligt mellem gernings- og domstidspunkt. Men der kan dog forekomme tilfælde, hvor spørgsmålet får afgørende praktisk betydning. »Varigere« er ikke ensbetydende med stedsevarende. Det kan tænkes, at handlingen er udslag af en abnormtilstand, der har varet ved i længere tid, f. eks. et kronisk morfinmisbrug eller lignende, men som ved dommens tidspunkt er bragt til ophør, f. eks. gennem en frivilligt undergået behandling. Med henblik på sådanne tilfælde har man hævdet, at strafegnethed i henhold til § 17 bør kunne statueres⁴⁾. Den afgørende vægt skulle herefter lægges på, om den tiltalte i gerningsøjeblikket befandt sig i en tilstand af en sådan abnorm beskaffenhed, at normal motividannelse var udelukket eller svækket, og personen altså netop af sin abnormitet førtes til forbrydelse⁵⁾. Denne opfattelse kan dog ikke tiltrædes. Den beror på en sammenblanding af de synspunkter, der er afgørende for anvendelsen

³⁾ Se herved U 1960, s. 188 (H) med note, U 1965, s. 238 (H), *le Maire* i NTfK 1951, s. 21 ff. og i Kampen mod straffen, 1952, s. 138 ff., *Kaarsberg* i NTfK 1952, s. 263 ff., *Bjarne Frandsen* i Juristen, 1963, s. 101 ff., *Jan Sachs* i NTfK 1966, s. 61 ff.

⁴⁾ *le Maire* i U 1948 B, s. 83 ff.

⁵⁾ *Helweg*, s. 24 f.

af henholdsvis strfl. § 16 og § 17. Efter § 16 er »tilregneligheden« i gerningsøjeblikket det afgørende moment; efter § 17 skal der vel også have været en psykisk abnormtilstand i gerningsøjeblikket, men denne skal netop ikke have haft den i § 16 angivne karakter (sindssygdom eller, *hvad der kan ligestilles dermed*), men være af en sådan art, at behandlingssynspunktet kan gøres til den primære faktor for afgørelsen af spørgsmålet straf — ikke straf. For behandlingssynspunktet må imidlertid forholdene på behandlingens tid være afgørende. Og frembyder den pågældende ved dommens tid ingen psykisk abnormitet, kan der ingen tvivl være om hans egnethed til straf efter § 17. At det her angivne synspunkt stemmer med lovens intention, har støtte af dens forarbejder⁶⁾ og bestyrkes af den adgang § 17, stk. 3, giver til omgørelse af strafegnethedsafgørelsen, idet denne adgang alene beror på forholdene, som de udvikler sig efter påbegyndt straffuldbyrkelse.

Mod det anførte kunne det indvendes, at der efter, hvad der er bemærket i det foregående, ikke i øvrigt gennemføres et rent strafmodtagelighedskriterium ved anvendelsen af § 17 i retspraksis. Men de modifikationer, der i øvrigt har været tale om (institutionelle hensyn, proportionalitetshensyn, generalpræventive momenter m. v.) har alle påtvunget sig med større eller mindre praktisk nødvendighed. Det springende punkt er netop, om den her bestridte opfattelse også må anerkendes som praktisk nødvendig for at undgå stødende og ubillige resultater. Dette kan imidlertid ikke anerkendes. Tilfælde, hvor motivationsprocessen har været udpræget patologisk bestemt, er netop sådanne, som strfl. § 16 har haft for øje ved bestemmelsen om tilstande, der må sidestilles med sindssygdom. Denne bestemmelse bør som tidligere omtalt forstås således, at vægten lægges på, hvad der *strafferetligt* er ligeværdigt, og den giver da hjemmel for at antage utilregnelighed i alle tilfælde, hvor det virkelig tør antages, at den psykiske forstyrrelse har været lige så udslaggivende for kriminaliteten, som hvis en egentlig sindssygdom havde foreligget. I andre tilfælde (af helbredt psykisk abnormitet) må de fornødne individuelle hensyn kunne varetages gennem tiltalefrafald, betinget dom eller benådning. Jfr. v. Eyben i U 1948 B, s. 277 ff, U 1949 B, s. 109 ff.

⁶⁾ Se DKF 1912, s. 148 (bilag III), U II, mot. s. 24 f.

§ 47.

Særligt om beruselse.

I. Indledning.

Den akutte rus (beruselse, alkoholpåvirkning) er i medicinsk forstand en forgiftning, som med hensyn til sine symptomer, sit forløb og sine psykiske og adfærdsmæssige virkninger kan frembyde meget forskelligartede billeder, fra det lidet påfaldende til udpræget patologiske fænomener¹⁾.

Fra et strafferetligt synspunkt opstår det spørgsmål, hvorvidt og eventuelt på hvilken måde beruselse har betydning for strafansvaret. Dette spørgsmål kan atter deles således, at man spørger dels om beruselsens forhold til kravet om forsæt eller uagtsomhed, dels om dens forhold til kravet om tilregnelighed²⁾. I det følgende skal navnlig det sidstnævnte spørgsmål behandles. Vedrørende kravet om tilregnelse skal alene bemærkes, at efter den i dansk ret herskende opfattelse vil manglende forsæt (herunder faktisk vildfarelse) udelukke forsætsansvar, selv om det er en selvforskyldt beruselse, der er årsagen til, at forsæt har manglet. Man kan ikke til ugunst for den berusede statuere, at han skal bedømmes, som om han havde været ædru og dermed forstået den faktiske sammenhæng. Ved delikter, som er straffbare også i uagtsom form, vil der vistnok sjældent blive tale om en undskyldende bedømmelse som følge af beruselse, idet der ligger et grundlag for den retlige bebrejdelse ikke blot i rushandlingen, men også i den omstændighed, at den pågældende ved at bringe sig i beruset tilstand har fremmet den situation, i hvilken han blev mindre skikket til at forholde sig på forsvarlig måde.

Der kan peges på nogle rusproblemer af kriminologisk eller strafferetlig interesse, som *ikke* vil blive behandlet i den foreliggende sammenhæng, hvor opmærksomheden samler sig om rustilstandes forhold til læren om psykisk abnormitet. Det gæl-

¹⁾ Jfr. *Helweg*, s. 18, 35 ff., 174 ff., *Strömgren*, s. 50 ff., *le Maire* i *Juristen* 1949, s. 121 ff. og i *Kampen mod straffen*, 1952, s. 79 ff., *Bent Florian Sørensen* i *NTfK* 1965, s. 147 ff.

²⁾ Jfr. *Waaben*, *Forsæt*, s. 331 ff.

der bl. a. det kriminologiske spørgsmål om beruselsen eller det varige alkoholmisbrugs rolle som kriminalitetsfremmende faktor³⁾), dernæst det under strafferettens specielle del hørende spørgsmål om kriminalisering af adfærd karakteriseret bl. a. ved beruselse (f. eks. strfl. § 138, stk. 1, og færdselslovens § 16), samt sanktionslærens spørgsmål om valget af foranstaltninger over for berusede gerningsmænd eller alkoholister (strafnedsættelse, betinget dom, afholdspålæg, helbredelsesanstalt, arbejds- og behandlingshjem m.v.).

II. Strfl. § 18.

Det fremgår af strfl. § 18, at beruselse udelukker anvendelse af straf, når gerningsmanden har »*handlet uden bevidsthed*«. Hvis dette skal forstås i den sprogligt snævre forstand, således at der kun sigtes til tilfælde, hvor vedkommende er ligefrem bevidstløs, er bestemmelsen overflødig. Den ville da kun have relation til tilstande af bedøvelse, der fysisk udelukker aktiv handlen, og hvor der altså alene kan blive spørgsmål om ansvar for undladelse, samt til tilstande, hvor der under fuldkommen bevidsthedsmangel foretages automatiske handleakter. Hvis bestemmelsen skal have nogen praktisk mening, må den fortolkes noget videre, således at den også omfatter tågetilstande, hvor den handlende vel ikke er helt uden bevidsthed, men dog i en selv for berusede personer abnorm grad er ude af stand til at forstå eller kontrollere sine handlinger.

Det kan hævdes, at tilfælde af den sidstnævnte art, når de har en patologisk karakter, må henhøre under strfl. § 16, og at der derfor som område for § 18's straffrihedsregel kun kan blive tale om tilfælde, hvor der er handlet eller undladt under de højeste grader af en ikke-patologisk rus⁴⁾).

Efter en anden opfattelse har § 18 et videre område, idet paragraffen omfatter både den patologiske rus og de højeste grader af ikke-patologisk rus⁵⁾). Efter denne opfattelse, som

³⁾ Se herom Karl O. Christiansen i Alkoholkommissionens afsluttende betænkning, Bet. nr. 264, 1960, s. 81 ff.

⁴⁾ Se herom 1. udg., s. 436.

⁵⁾ Således Waaben, Forsæt, s. 335 ff.

synes at være lagt til grund af Retslægerådet, vil der kun sjældent være spørgsmål om anvendelse af § 16 i forbindelse med rustilstande, idet § 18 betragtes som en bestemmelse, der — omend i et ufuldkomment ordvalg — selvstændigt regulerer spørgsmålet om patologiske rustilstandes placering.

Den nævnte tvivl vedrørende det fortolkningsmæssige spørgsmål har i det væsentlige kun interesse med henblik på paragrafciteringen i dommene. Der synes at være enighed om den principielle afgrænsning af de tilstande, som bør kunne bevirke straffrihed, med hovedvægt på den patologiske rus. I praksis er frifindelser på grund af sådan beruselse sjældent forekommende, hvilket kan hænge sammen med, at det almindelige straffeprocessuelle beviskrav her er modificeret til ugunst for de tiltalte.

Af de fåtallige domme, ved hvilke straffrihed på grund af sygelig rustilstand er statueret, anføres U 1935, s. 967 (V), JD 1940, s. 168, VLT 1941, s. 302, U 1946, s. 732 (Ø). Et enkeltstående eksempel på frifindelse på grund af svær beruselse uden abnorm reaktion er U 1947, s. 390.

I retspraksis har spørgsmålet endvidere foreligget bl. a. i U 1938, s. 850 (Ø), U 1944, s. 88 (H), JD 1947, s. 239, U 1949, s. 215 (Ø).

Spørgsmål om patologisk rus har været genstand for drøftelse i udtalelser fra Retslægerådet bl. a. i R.Å. 1942, s. 176, 1948, s. 44 (principiel udtalelse), 1949, s. 38, 1960, s. 85 og 93.

Vedrørende særlige bestemmelser om beruselse i norsk strfl. § 45 og svensk strfl. kap. 1:2 henvises til *Andenæs*, s. 267 ff. og *Brottsbalken* I, s. 35 ff.

III. *Patologisk rus*⁶⁾.

Ved bestemmelsen af, hvad der skal forstås ved patologisk rus, har man særlig hæftet sig ved symptombilledet: rusens abnorme *forløb*. Som karakteristiske momenter fremhæves rusens hurtige indtræden efter indtagelse af en forholdsvis ringe

⁶⁾ Se herved den ovenfor i note 1 nævnte litteratur samt Retslægerådets principielle udtalelse i R.Å. 1948, s. 44, i hvilken den patologiske rus anses for karakteriseret ved en bevidsthedstilstand, der er »principielt forskellig fra den normale bevidsthed, således at personens bevidsthedsfunktioner overhovedet ikke (kan) vurderes ud fra de for normal bevidsthedsfunktion gældende regler« (en »kvalitativt ændret bevidsthedstilstand«).

mængde alkohol, voldsomme ytringsformer af rusen («bersærkergang», etc.), kort varighed med dyb søvn som afsluttende fase, totalt erindringstab (amnesi). Forløbet kan imidlertid variere. Udbruddet kan være mere eller mindre akut, de voldsomme træk kan træde i baggrunden, således at tilstanden mere præges af forvirring og angst, afslutningen kan være mindre abrupt og mere minde om den normale beruselses ophør, og der behøver ikke at være et omfattende erindringstab. Der forekommer endvidere særlige forløb af den patologiske rus, prægede af tågetilstand, der kan vedvare gennem længere tid, og hvorunder den pågældende handler i en søvngængerlignende tilstand uden synlige tegn på beruselse og med pludselig kommen til bevidsthed.

Diagnosen af en rus som patologisk på grundlag af symptomer som de nævnte vil som regel være vanskelig. Man er i et vist omfang henvist til oplysninger, der hidrører fra den pågældende selv, og der er, særlig med hensyn til spørgsmålet om amnesi, mulighed for simulation eller ubevidst fortrængning af erindringsstoffet uden patologisk grundlag. Et fastere grundlag for diagnosen vil derimod foreligge, hvor der kan påvises patologiske anlægsfaktorer som årsag til abnorm alkoholreaktion.

§ 48.

Om forenkling af abnormitetsproblemet.

I det foregående (§§ 43—47) har spørgsmålet om betydningen af psykisk abnormitet for det kriminalretlige ansvar været drøftet overvejende med henblik på gældende ret. Her skal nu afsluttende fremsættes nogle bemærkninger om emnet fra et *kriminalpolitisk* synspunkt. Opmærksomheden rettes herved særlig på muligheden af en forenkling af systemet for behandling af abnorme lovovertrædere.

Som momenter af særlig vigtighed for den nuværende *problemstilling* kan fremhæves: 1) En rationel kriminalpolitik må på dette som på andre områder hvile på et erfaringsmæssigt,

ikke på et spekulativt grundlag. Der foreligger nu et righoldigt erfaringsmateriale om indflydelsen af psykisk abnormitet på tilblivelsen af kriminel adfærd og om indvirkningen af forskellige sanktionsformer på den abnorme lovovertræders psyke. 2) Der må regnes med et bredt bælte af psykisk abnormitet som relevant for kriminalitet og kriminalitetsbehandling, og sådanne abnormiteter forekommer i stærkt varierede former. En kriminalretlig særbehandling kan være lige så stærkt indiceret i relation til psykisk abnormitet uden for det psykiatriske sindssygdomsbegreb som indenfor dette. 3) Det praktisk hyppigst foreliggende spørgsmål i forbindelse med psykisk abnorme personers lovovertrædelser er, hvorvidt den ene eller den anden art af kriminalretlig sanktion (almindelig straf, særstraf, særbehandling) skal bringes til anvendelse. Kun ganske undtagelsesvis står spørgsmålet på straf—straffrihed.

Begrundelsen for at tillægge psykisk abnormitet kriminalretlig betydning må søges i en flerhed af socialt og individuelt relevante faktorer. Blandt disse er de vigtigste: 1) Hensyn til at sikre samfundet mod nye lovovertrædelser fra den pågældendes side. Dette fareafværgelseshensyn kræver i vidt omfang anvendelse af tidsubestemte behandlingsmetoder. 2) Hensyn til den psykisk abnorme lovovertræders kurative behov. Samfundet kan i hvert fald ikke være interesseret i at forværre hans psykiske tilstand ved anvendelse af en i forhold til denne uhensigtsmæssig strafform.

Overfor disse hensyn må vejes mulige generalpræventive fordele ved ordinær straffor anvendelse og nødvendigheden af at imødekomme repressive synspunkter indenfor den herskende retsopfattelse. Det tør dog sikkert antages, at disse sæt af faktorer ikke med synderlig kraft gør sig gældende som hindringer for at erstatte straf med mere indgribende sikkerhedsforanstaltninger overfor personer af abnorm type.

I modsætning til, hvad der endnu er tilfældet i en række udenlandske retsforfatninger, bør reaktionssystemet overfor den abnorme lovovertræder udformes som et *enkeltsporet system*, d.v.s. således at der dømmes enten til straf eller sikkerhedsforanstaltning. Et *dualistisk system*, hvorved der samtidig dømmes til straf og internering over for »delvis abnorme«

lovovertrædere, bundet i forældede forestillinger om en af den psykiske abnormitet uafhængig skyld, der skal markeres gennem strafudmålingen. Denne får enten kun symbolsk betydning, idet straffen dog ikke skal komme til udståelse, eller den virker uhensigtsmæssigt ved at udskyde den kurative behandling, indtil strafudståelse har fundet sted. Det må betragtes som en afgjort fordel ved de nu gældende regler i den danske strfl. § 70 jfr. § 16 og § 17, at sikkerhedsforanstaltning efter disse regler principielt træder i stedet for straf. Den mulighed, gældende dansk ret holder åben for undtagelsesvis at kombinere straf og ikke-strafmæssig frihedsberøvelse, spiller i praksis ingen rolle og burde formentlig helt bortfalde.

Det må betragtes som tvivlsomt, hvorvidt der er grund til at opretholde den nu gældende *sondring* i dansk ret mellem egentlige *utilregnelighedstilfælde* i strfl. § 16 og *andre tilfælde af psykisk abnormitet* med vægten lagt på strafegnethed i henhold til § 17. Meget taler for, at udviklingen her bør gå i retning af en forenkling, hvorved enhver form for psykisk abnormitet, der har relevant sammenhæng med kriminalitet, bedømmes efter princippet i § 17, således at det afgørende spørgsmål i alle tilfælde bliver, hvilken reaktionsform inden for det kriminalretlige sanktionssystem der i betragtning af gerningsmandens abnorme psyke og sagens omstændigheder i øvrigt er mest indiceret. Man ville ved en sådan forenkling komme bort fra megen ufrugtbar og traditionsbestemt dogmatik om utilregnelighedens afgrænsning. På den anden side må dog tages i betragtning, at den gældende ordning i almindelighed sikrer den sindssyge (eller udpræget åndssvage) lovovertræder en undskyldende bedømmelse. For ham selv og navnlig hans pårørende ligger der en værdi i, at han undgår et skyldstigma og karakteriseres som patient. Med denne bedømmelse har den almindelige retsopfattelse affundet sig. Der er intet repressivt behov for afstraffelse eller skyldigbedømmelse af sindssyge, i hvert fald bortset fra mere tvivlsomme grænsetilfælde. Og det er et spørgsmål, om man ikke af humane grunde bør holde fast ved dette utilregnelighedssynspunkt, som ikke uden videre kan forventes udstrakt til en videre, generel abnormitetsgruppe.

Hvad angår *kompetencen* til at afgøre, hvilke psykiske ab-

normiteter der i det enkelte tilfælde bør medføre en særbehandling, taler stærke grunde for at lade denne forblive hos domstolene uden at binde disse til skarpere affattede medicinske kriterier. I selve den psykiatriske diagnose indgår for en række mentale afvigelsers vedkommende socialt betonedekomponenter, og yderligere sociale og social-etiske betragtninger spiller en væsentlig rolle for skyld- og sanktionsafgørelsen. Jo bredere området er blevet for den psykiske abnormitet, der kan komme i betragtning ved den kriminalretlige bedømmelse, jo større grund er der blevet til at give den praktiske rets-anvendelse en friere skønsmyndighed end foreneligt med et i lovsform fikseret psykiatrisk kendemærke.

Andre vigtige spørgsmål i emnet, herunder navnlig om den adgang der bør være til overfor psykisk abnorme lovovertrædere at ændre afgørelser om sanktionsart og -varighed efter erfaringer under fuldbyrdelsen af den oprindelig idømte sanktion, hører hjemme i den senere del af fremstillingen, der beskæftiger sig med fuldbyrdelseslæren.

Kapitel X

FORSØG ¹⁾

§ 49.

Om forsøgets kriminalisering.

I. Historisk indledning.

Først på forholdsvis sene stadier af retsudviklingen har en mere almindelig kriminalisering af forsøgshandlinger fundet sted. Oprindelig udløste som regel kun fuldbyrdede skadetilføjelser trangten til hævn og straf. Man hæftede sig mere ved handlingens ydre virkninger end ved den handlendes subjektive forhold. Påtalen var privat og som sådan afhængig af en indtruffen forurettelse.

I den *ældre romerret* fandtes således ingen regler om strafbart forsøg ved privatdelikter. Ved forbrydelser, der opfattedes som rettet mod staten eller samfundet, fremkom derimod tidligt bestemmelser, der behandlede bestemte typer af forsøgshandlinger som fuldbyrdet forbrydelse. Bestemmelser af denne og lignende art blev mere almindelige i den senere romerret, men en generel forsøgslære eller -lovgivning kom endnu på dette kulturtrin ikke til udvikling.

Heller ikke efter *gammel nordisk ret* var forsøgshandlinger i almindelighed strafbare. Lovbestemmelserne beskriver som

¹⁾ Der henvises til U I, mot. s. 93 ff., U II, mot. s. 33 ff., U III, mot. sp. 69 ff., DKF 1913, s. 1 ff., Torp, s. 491 ff., Krabbe, s. 180 ff., Waaben, Forsæt, s. 292 ff., Andenæs, s. 296 ff., Brottsbalken II, s. 544 ff., Förslag till brottsbalk, s. 358 ff., Schönke-Schröder, s. 238 ff., Maurach, s. 418 ff., Entwurf 1960, s. 134 ff., Glanville Williams, s. 614 ff., Model Penal Code, Official Draft, 1962, 81 ff., Tentative Draft No. 10, 1960, s. 24 ff.

regel forbrydelserne i deres fuldbyrdede, skadegørende form og siger intet om forsøg. Og den almindelige retsopfattelse har endnu så sent som på Danske Lovs tid næppe set noget strafværdigt i forsøgshandlinger bortset fra undtagelsestilfælde. Dog forekom allerede tidligt kriminaliseringer af visse særlig farlige eller mistænkelige handlinger som fuldbyrdet forbrydelse, eller forhøjet straf var foreskrevet for handlinger, hvis formål rakte ud over, hvad der objektivt var fuldbyrdet. Principielle bestemmelser om forsøgets strafbarhed fik man først i det 19. århundrede²⁾.

En mere almindelig forsøgsdoktrin hidrører fra de *italienske juristskoler i middelalderen*, der lagde grunden til den opfattelse, at forsøg generelt burde være strafbart, som regel dog med en lavere straf end for fuldbyrdet forbrydelse. Dette synspunkt reciperedes i tysk og østrigsk ret. I Frankrig blev almindelige forsøgsregler af særlig betydning som forbillede for lovgivningerne optaget i Code pénal 1810, art. 2 og 3. Herefter skulle ethvert forsøg på alvorligere forbrydelser, indeholdende en »*begyndelse på iværksættelsen*«, straffes lige med fuldbyrdet forbrydelse.

Som almindelige træk i den nyere udvikling skal her blot fremhæves, at lovgivningerne som regel har optaget generelle bestemmelser om forsøg, at der efter disse overvejende kun foreskrives straf for handlinger, der har nær sammenhæng med selve iværksættelsen af forbrydelsen, at forsøg på handlinger af ringe strafbarhed (»forseelser«) som regel lades straffri, at der gives adgang til strafnedsættelse ved forsøg, og at der hjemles en særlig mild bedømmelse, eventuelt ubetinget straffophør, ved frivillig tilbagetræden fra forsøg. Udviklingen er overvejende gået henimod en stærkere betoning af forsøgsstraffens subjektive begrundelse, hvad der har ført til, at der i de fleste retsforfatninger anerkendes mulighed for strafansvar ved det såkaldte utjenlige forsøg.

En gennemgang af den europæiske doktrin og lovgivningerne i enkeltheder er dog ufornøden til forståelse af de dan-

²⁾ Se om ældre dansk ret *Stig Juul* i *Kampen mod forbrydelsen*, I, s. 248 og II, s. 38, 40, 44, *Tage Holmboe* i *Højesteret 1661–1961*, II, s. 181 f.

ske forsøgsregler. Disse har i en sjælden grad haft en af påvirkninger udefra uafhængig udvikling med særlig betoning af et subjektivt ansvarsgrundlag.

II. Dansk forsøgsteori.

I Danmark er en almindelig forsøgslære grundlagt af Ørsted. Ifølge denne lære er forsøg — allerede efter grundsætningerne i dagældende lovgivning — strafbart ved alle arter af forbrydelser, dog at straffen, i ulovbestemte tilfælde, skønsmæssigt nedsættes under hensyntagen til forsøgsvirksomhedens mere eller mindre fremskredne stadium. I modsætning til samtidig tysk doktrin, der kun ville henregne objektivt egnede, med iværksættelsen af forbrydelsen sammenhængende handlinger under det strafbare forsøgs område (*»objektiv forsøgsteori«*), antog Ørsted, at en hvilken som helst handling sigtende til en forbrydelses udførelse kunne og burde rammes af straf (*»subjektiv forsøgsteori«*). Strafbarheden udstraktes således også til blot forberedende handlinger af objektivt ufarlig og umistænelig karakter og til det såkaldte utjenlige forsøg, hvorom nærmere nedenfor. Denne i sine konsekvenser usædvanlig vidtgående forsøgsteori er i hovedtrækkene blevet akcepteret af senere dansk lovgivning.

Ørsteds lære er navnlig fremsat i Indledning til den Danske og Norske Criminalret (Arkiv for Retsvidenskaben, III, s. 184-207), se også Eunomia, II, s. 142 ff., og III, s. 165 ff. (Skrifter i Udvalg, III, 1, s. 160 ff. og 385 ff.). Den reale begrundelse for medtagelse af selv de fjerneste forberedende handlinger under området for strafbart forsøg er hos Ørsted lidet indgående, og en nærmere afgrænsning mellem strafbare forberedelseshandlinger og viljestilkendegivelser, der ligger under grænsen for strafbart forsøg, foretages ikke.

I senere dansk teori sluttede Bornemann sig uden forbehold til Ørsteds yderliggående subjektive forsøgslære og betegnede det endog som »i sig selv aldeles utvivlsomt«, at det strafbare forsøg efter forholdets natur omfatter enhver forberedelseshandling; dog erkendte han, at det ikke var sikkert, at de positive lovbestemmelser med »forsøg« sigtede til forberedelseshandlinger (Bornemann, III, s. 259 ff.).

Også efter Bornemann har dansk teori fastholdt et subjektivt udgangspunkt for bestemmelsen af forsøgets begreb og strafbarhed, men nu med kritisk holdning overfor medtagelse af enhver i sig uskyldig

forberedelseshandling under det strafbares område. Navnlig vendte *Julius Lassen* sig i *Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed*, 1879, s. 54 ff., mod den Ørsted-Bornemann'ske lære på dette punkt. Ifølge Lassen burde forsøg kun kunne straffes, når der var foretaget en *objektivt mistænkelig handling*, i modsætning til dagligdags, uskyldige handlinger som f. eks. køb af en æske tændstikker. Til dette standpunkt sluttede *Torp* sig i *Strafferettens alm. del*, s. 503 ff., idet han — i modsætning til strfl. 1866 — som betingelse for forsøgets strafbarhed ville kræve »en Handling, der ved sin objektive Beskaffenhed tydeligt tilkendegiver sig som foretagen for at fremme en Forbrydelses Fuldbrydelse«. Synspunktet blev ikke fulgt ved affattelsen af strfl. 1930.

Et særligt træk i dansk forsøgsteori er den vægt, man har lagt på et særligt »*strafbarhedsgrundlag*» for forsøgshandlingers kriminalisering. Efter *Goos'* retstridighedslære var det ikke muligt at indpasse i sig ufarlige forsøgshandlinger under de almindelige kriterier for retstridige handlinger. Goos opstillede da som supplement til sin almindelige, »*principale lov for handlefriheden*» — hvorefter handlinger af en vis farlighed m. v. var forbudt af hensyn til retsgoderne — den »*sekundære lov for handlefriheden*», at handlinger, der i sig selv ikke er retstridige, dog ikke må foretages for at bidrage til realisation af den handlendes eget retsbrudsforsæt (forsøg) eller af andres retstridige vilje (meddelagtighed).

Denne sondring er det ikke hensigtsmæssigt at opretholde. Forsøg i nyere tid på at påpege en væsensforskel mellem forsøgshandlingens og den fuldbyrdede handlinges kriminaliseringsgrund — jfr. således *Krabbe's* teori om forsøgshandlingers overvejende specialpræventive og fuldbyrdede handlingers overvejende generalpræventive begrundelse — har nok kunnet fremdrage momenter af interesse for den kriminalpolitiske behandling af forsøg ved forskellige forbrydelsesgrupper, men har ikke kunnet føre til en genoplivelse af tanken om et særlig accessorisk strafbarhedsgrundlag ved forsøgshandlinger. Straffen udøver her generelt set samme funktioner som ved de fuldbyrdede forbrydelser og er begrundet i det samme kompleks af rationelle og irrationelle faktorer som straf i almindelighed. Noget andet er, at dansk lovgivning — men næppe i almindelighed påtalepraksis — går langt videre end socialt nødvendigt i ret-

ning af forsøgshandlingers kriminalisering. De kriminalpolitiske konsekvenser heraf kan drages, uden at en sondring mellem forskellige arter af »strafbarhedsgrundlag« opstilles³⁾).

III. *Straffeloven og dens forarbejder.*

Ved *straffeloven af 1866* blev der givet en generel hjemmel for forsøgets strafbarhed i dansk ret (indenfor straffelovens, endnu ikke indenfor særlovgivningens område). Loven fulgte Ørstedes og Bornemanns lære og undlod således at optage nogen objektiv begrænsning af de som forsøg straffbare handlinger, jfr. lovens § 45: »nogen Handling, der sigter til at fremme eller bevirke Fuldbrydelsen af en Forbrydelse«. Og denne bestemmelse er, uændret i sin formulering, overført til *strfl. 1930* § 21, nu også gældende for særlovgivningens straffebestemmelser.

En ret udførlig begrundelse for standpunktet i *strfl. 1866* § 45 gives i *Udkast til Straffelov, 1864*, mot., s. 56 ff. Argumentationen, der ganske stemmer med Bornemanns, vender sig mod det af Straffelovskommissionen af 1850 udarbejdede foreløbige udkast, hvorefter »Forsøg paa en Forbrydelse (kun skulle) straffes, naar det har viist sig i Gjerninger, der indeholde en Paabegyndelse af Forbrydelsens Udførelse«.

Vedrørende forarbejderne til *strfl. 1930* § 21 bemærkes, at udkastene vel principielt ville fastholde en subjektiv bestemmelse af forsøgshandlingen med straf for fjernere forberedelseshandlinger, men dog på forskellig måde søgte at begrænse strafbarhedens område. Efter *U I* § 57 skulle handlingen således »bestemt« sigte til en forbrydelses udførelse. Hermed var det ganske vist ifølge motiverne s. 95 ff. ikke meningen at give en objektiv begrænsning af forsøgshandlingerne, men kun at understrege de bevismæssige krav, der måtte stilles til den handlendes forsæt. Men det siges dog i mot. s. 96, at »faktisk vil tilføjelsen formentlig få den reelle betydning, at de fjernere forberedende handlinger så godt som aldrig vil blive straffede, da domstolene næppe, selv i forbindelse med en egen tilståelse, vil anse bevisfordringen for tilfredsstillet, medmindre andre betydende momenter kommer til«.

³⁾ Goos' teori er udviklet i *Almindelig Retslære*, I, s. 322 ff., 348 ff. Se med hensyn til *Krabbe's lære Om Forsøgets Strafbarhed*, SvJT 1931, s. 221 ff., optrykt i *Forbrydelser og Straf*, 1939, s. 108 ff.

U II § 22 indsnævrede forsøgsområdet yderligere ved at forlange, at handlingen »bestemt og utvetydigt« skulle sigte til at fremme en forbrydelse. Det tilkendegaves hermed, jfr. mot. s. 34, at det ikke er nok, at handlingen bestemt, d. v. s. efter et senere fort bevis, foretoges i kriminelt øjemed, men at det yderligere kræves, at den *ifølge selve sin objektive beskaffenhed* tilkendegav sig som foretagen i dette øjemed, eller med andre ord var objektivt mistænkelig. Endvidere hjemlede udkastets § 22, stk. 2, fakultativt strafbortfald for fjernere forberedelseshandlinger.

Ved affattelsen af *U III § 22* vendte man tilbage til den i det første kommissionsudkast foreslåede ordlyd (»Handlinger, som *bestemt* sigter til . . .«), men ville nu heri indlægge en vis objektiv begrænsning, jfr. mot. sp. 69: »Tanken (med tilføjelsen af ordet »bestemt«) er at præcisere, at de foreliggende handlinger – efter deres art eller efter de forhold og den forbindelse, hvorunder de er foretaget – må være sådanne, at der med en vis sikkerhed derfra kan sluttet til tilstedeværelsen af et forsæt, der er rettet mod det forbryderiske mål«.

Under rigsdagsbehandlingen af det 3. straffelovsforslag udgik imidlertid ordet »bestemt« af lovteksten med den begrundelse, at den hidtidige affattelse af forsøgsreglen (i strfl. 1866 § 45) »ikke vides at have givet anledning til vanskeligheder«, se Landstingsudvalgsbetænkning RT 1929/30 B sp. 1849.

§ 50.

Forsøgshandlingen.

I. Afgrænsning af forsøg nedad mod straffri forberedelse.

Det strafbare forsøg må efter gældende dansk ret defineres i overensstemmelse med strfl. § 21, stk. 1: »*Handlinger, som sigter til at fremme eller bevirke udførelsen af en forbrydelse, straffes, når denne ikke fuldbyrdes, som forsøg.*«

Efter bestemmelsens forhistorie kan der ikke gives nogen objektiv begrænsning med hensyn til arten af de handlinger, der kan komme i betragtning som forsøgshandlinger. Det kan således ikke kræves, at en handling skal være objektivt farlig eller mistænkelig, eller at den skal stå i så nær sammenhæng med fuldbyrdelsen af en forbrydelse, at den kan siges at være

en begyndelse på iværksættelsen. Også handlinger, der efter deres karakter er ganske uskyldige og dagligdags, vil *kunne* rumme et strafbart forsøg, men ganske vist kun i forbindelse med tilstedeværelsen af subjektive betingelser, der som regel ikke vil kunne bevises uden tilknytningspunkter i en objektivt mistænkelig adfærd. Efter det anførte er der i dansk ret ikke holdepunkter for at udelukke fra det strafbares område typiske forberedelseshandlinger som *anskaffelse* eller *forfærdigelse* — i modsætning til anvendelse — af redskaber og midler til en forbrydelses udførelse, *indfinden sig på eller ved et gerningssted* for at stjele, øve vold eller anden forbrydelse, opfordring til en person, der er udset som offer for en forbrydelse, til at sætte sig i forbindelse med gerningsmanden, etc.

I modsætning til den danske ordning kræver de fleste fremmede straffelove, at der er foretaget en handling, som udgør en påbegyndelse af iværksættelsen eller er et nært forstadium hertil. Ved sådanne kriterier kan man indkredse langt de fleste strafværdige forsøg (skønt efter dansk opfattelse næppe dem alle). Men det volder ofte vanskelighed i teori og retspraksis at afgrænse de stadier, der betegnes ved ord som »Anfang der Ausföhrung« etc.

Se herved norsk strfl. § 49: en handling, ved hvilken forbrydelsens udførelse »tilsiktetes påbegynt« (jfr. *Andenæs*, s. 298 ff.), svensk strfl. 23:1: »Har någon påbörjat utförandet av visst brott ...« (jfr. *Brottsbalken* II, s. 547 ff.). I svensk ret er dog nogle specielle typer af forberedende handlinger strafbare som »förberedelse till brott«. Se endv. om tysk ret *Entwurf 1960*, s. 136 og *Schönke-Schröder*, s. 242 ff.

Angående dansk *retspraksis* bemærkes, at forsøgsstraf for fjernere forberedelseshandlinger kun sjældent ses at være bragt til anvendelse. Som regel giver sådanne handlinger ikke anledning til påtale. I de undtagelsestilfælde, hvor strafforfølgning finder sted med henblik på fjernere forberedelseshandlinger, foreligger imidlertid eksempler på en vid opfattelse af, hvad der kan betragtes som strafbare forsøgshandlinger. Til illustration heraf kan fra ældre praksis anføres HRT 1870, s. 585 (udfordring til duel straffet som forsøg på duel (strfl. 1866 § 208)); U 1873, s. 879 (H) (Pio, Geleff og Brix-dommen; forsøg på oprør); U 1885, s. 632 (H) (forslag om ægteskab, lysning m.v. straffet som forsøg på bigami), HRT 1885, s. 321 (en tidligere for butikstyverier straffet kvinde, der havde indfundet sig i en butik og på skromt spurgt

om prisen for nogle varer i den hensigt at få lejlighed til at begå tyveri, hvad dog ikke lykkedes, straffet for forsøg på tyveri); HRT 1886, s. 43 og s. 158 (riffelbevægelsen; forsøg på strfl. 1866 § 103 om tvang mod øvrigheden); HRT 1891, s. 522 (opfordret 13årig pige til uterlighed: forsøg på uterligt forhold med mindreårig); U 1896, s. 766 (H) (nogle drenge, der ved andre lejligheder havde stjålet duer, var gået hen til en ejendom for at stjæle duer, men opgav at gøre det, da porten var lukket, og de ikke ville stige over plankeværket: forsøg på tyveri); U 1912, s. 148 (H) (Stellan Rye-sagen; en tiltalt, der havde begået en lang række strafbare homoseksuelle forhold, tillige straffet for forsøg på sådant forhold ved at have tilskrevet en ung mand om at besøge sig i sit hjem).

Efter strfl. 1930 foreligger kun ganske enkelte domme af interesse for det her omtalte afgrænsningsspørgsmål, se U 1937, s. 431 (Ø) (trængt ind om natten i en kvindes lejlighed i kønsligt øjemed; straffet for husfredskrænkelser og forsøg på blufærdighedskrænkelser); utrykt Østre Landsrets dom af 15. juli 1948 (to tiltalte dømt til arbejdsdage for forsøg på tyveri »ved efter forud at have aftalt et tyvetogt i Hillerød og omegn, forsynet med indbrudsværktøj, såsom bor med borsving, syl og lommelygter, at have løst togbilletter til Hillerød, hvorefter de imidlertid blev anholdt i toget på Østerport station«. Den ene af de tiltalte ville kun erkende, at der havde været tale om eventuelt at »få nogle fiduser i Hillerød«).

En god belysning af retspraksis giver det af von Eyben publicerede materiale af mere end 4000 straffedomme fra årene 1947–49. Det ses heraf – jfr. nærmere Strafudmåling, s. 230 og 349 ff. – at forsøgsdommene navnlig angår indbrudstyveri, hæleri og bedrageri, og at der i langt de fleste tilfælde foreligger iværksættelseshandlinger eller hermed nært forbundne forsøgshandlinger, der også efter en objektiv forsøgsteori ville medføre strafansvar, se anf. værk s. 361, 364, 366, 368, 369, 371, 385, 401–02, 404, 406, jfr. om sædelighedsforbrydelser s. 420, 421, 423. Samtlige i materialet refererede sager angående forsøg på indbrudstyveri angår således, så vidt ses, tilfælde, hvor vedkommende har trængt eller søgt at trænge sig ind på den lokalitet, hvor tyveriet skulle foregå. Forsøg på hæleri er overvejende statueret i tilfælde, hvor det udviste forhold objektivt har udgjort en fuldbudet hælerihandling, men hvor det ikke har kunnet bevises, at de erhvervede koster hidrørte fra tyveri.

Forsøgsviljen må dog i alle tilfælde have givet sig udslag i en *handling* (eller dermed ligeværdig undladelse), for at spørgs-

mål om strafansvar overhovedet kan opstå. Herom kan henvises til bemærkningerne ovenfor i § 30, I. Særlig fremhæves, at handlingsbegrebet i denne forbindelse ikke omfatter den blotte *meddelelse* om eller tilkendegivelse af, at vedkommende vil begå en lovovertrædelse. Ej heller henregnes en *trusel* som sådan til forsøg på den handling, hvormed der trues, men truslen kan være selvstændigt kriminaliseret som fuldbyrdet fredskrænkelser, jfr. strfl. § 266, eller den kan indgå som led i et gerningsindhold, hvis strafbarhed er bestemt under hensyn til den tvang, der søges bevirket gennem truslen, jfr. strfl. § 260 (ulovlig tvang) og en række andre bestemmelser vendt mod tvang i særlige henseender (voldtægt, afpresning, røveri m.v., jfr. strfl. §§ 216, 218, 281, 288 m. fl.). — Endelig holdes udenfor de strafbare forsøgshandlinger blotte *tilbud* (tilsagn, løfter) om at ville udføre en forbrydelse; men det har dog været antaget, at sådanne tilbud skulle kunne straffes som forsøg på medvirken.

Der kan næppe være tvivl om, at betingelserne for strafansvar med eventuel strafnedsættelse efter § 23, stk. 1, pkt. 2, som regel vil være opfyldt, når der mellem to eller flere personer er truffet en *aftale* om at begå en bestemt forbrydelse. Bliver denne ikke fuldbyrdet, kan altså hver for sig straffes for den i aftalen liggende forsøgshandling, medmindre en tilbagetræden i henhold til strfl. § 24 har fundet sted. — En vis parallel til det her antagne har man i angelsaksisk rets regler om strafansvar for *conspiracy* og svensk rets regler om »*stämpling*«, jfr. svensk strfl. 23:2, hvorefter *stämpling* foreligger bl. a., når »nogen i samråd med en anden beslutter gerningen«.

Foreligger der derimod ikke nogen definitiv aftale om en bestemt forbrydelse, bør der formentlig drages en noget snævrere grænse end i hidtidig teori for strafbarheden af at indlade sig i forhandling om deltagelse i en forbrydelse. Hvis det udviste forhold efter sin karakter ikke er af en vis farlighed, bør det ikke anses som en »handling, der sigter til at fremme eller bevirke udførelsen af en forbrydelse« i lovens forstand. Navnlig kan ikke ethvert *afvist tilbud om at yde bistand* til en forbrydelse betragtes som et strafbart forsøg på medvirken; jfr. her ved højesteretsdommen i U 1921, s. 520 ad forhold VI, der frifandt for en sigtelse for forsøg på meddelagtighed i manddrab i et tilfælde, hvor den sigtede havde fremsat udtalelser, der måtte forstås som et tilbud om at fremskaffe gift til at rydde et menneske af vejen med.

Der lagdes i dommen vægt dels på udtalelsernes »betingede og foreløbige karakter«, dels på den omstændighed, at sigtede »selv fuldt ud har været herre over, om det af ham omtalte middel skulle kunne komme til anvendelse eller ej«. Hermed er i praksis godkendt en vis objektiv begrænsning efter et farekriterium for strafbarheden af tilbud om bistandsytelse.

Med hensyn til tidligere gældende ret vedrørende de her omtalte spørgsmål henvises til *Torp*, s. 517–18, 607–12 og 774.

Se i øvrigt særligt om mislykket og resultatløs anstiftelse nedenfor § 56, I.

II. *Afgrænsning af forsøg overfor fuldbrydet forbrydelse.*

En forbrydelse er fuldbrydet, når dens i loven beskrevne gerningsindhold er fuldtud realiseret. Om der hertil kræves en indtrådt skadevirkning, eller om forbrydelsen er fuldbrydet allerede ved foretagelsen af en vis handling (eller undladelsen af at foretage en foreskrevet handling), må bero på lovens nærmere bestemmelse af det strafbare forhold som forårsagelses- eller korrelatforbrydelse, se herom ovenfor § 4, V. Det beror ligeledes på lovens definition af forbrydelsen, om der kræves visse egenskaber hos gerningsmanden eller hos forbrydelsens offer eller visse omstændigheder ved gerningen eller gernings-situationen, se herom ovenfor § 30, II-IV. Mangler der in concreto et sådant element i gerningsindholdet, foreligger der ikke en fuldbrydet (eller objektivt fuldstændig) forbrydelse, men højst et forsøg.

Ved fortolkningen af de enkelte straffebestemmelser i straffelovens specielle del eller i særlovgivningen har det formodningen for sig, at loven beskriver de strafbare forhold i deres fuldbrydede form. Dette gælder også, når lovteksten — med henblik på et udover fuldbrydelsen liggende formål — i sin beskrivelse af den strafbare virksomhed anvender udtryk, der efter almindelig sprogbrug leder tanken hen på en forsøgsvirksomhed, jfr. f. eks. strfl. § 166 (»eftergør eller forfalsker penge for at bringe dem i omsætning som ægte«). Der foreligger i sådanne tilfælde en fremrykning af fuldbrydelsesmomentet, hvorved anvendelsen af forsøgsreglerne udelukkes, for så vidt angår de stadier, som ligger efter den i vedkommende paragraf

angivne fuldbyrdelseshandling, men naturligvis ikke på tidligere stadier (f. eks. i § 166 forberedelser til eftergørelse eller forfalskning).

Ifølge en af Goos hævdet logisk bestemmelse af forbrydelsesbegrebet skulle det være en undtagelsesfri regel, at de i de enkelte lovbud kriminaliserede forhold er fuldbyrdede forbrydelser, og det selv om lovbestemmelsen ligefrem anvender udtryk som »forsøger at« eller »gør forsøg på« den og den handling, jfr. Goos i Juridisk Tidsskrift, I, 1915, s. 677 ff. Der er dog ingen tvingende grund til at nægte anerkendelse af modstående fortolkningsdata, der viser, at meningen med det anvendte udtryk har været, at visse forsøgshandlinger skulle straffes lige med fuldbyrdet forbrydelse, uden at fuldbyrdelsesmomentet i øvrigt skal betragtes som rykket frem, se således *U III*, mot. sp. 228 ad den nuværende § 116, stk. 1, hvor det udtrykkelig fremhæves, at tilbagetræden skal bedømmes efter bestemmelsen om tilbagetræden fra forsøg. Når *Krabbe*, s. 181, mod at følge denne fortolkning anfører, at man da måtte komme til den konsekvens, at enhver forberedende virksomhed ved denne lovovertrædelse måtte straffes som fuldbyrdet forbrydelse, hvad der ville være urimeligt, må hertil bemærkes, at der ikke er nogen nødvendighed for at drage denne konsekvens. »Forsøg« behøver ikke i alle lovbestemmelser at have samme vide betydning som i § 21, men kan, hvor særlige data taler derfor – som tilfældet netop er ved strfl. § 116 ifølge dens motiver – fortolkes mere i overensstemmelse med almindelig sprogbrug, der kun omfatter nærmere forsøgshandlinger.

Efter *Jørgen Smith*, Skatteunddragelser, s. 104–05, kan skattekontrollovens § 13, stk. 1, om afgivelse af vildledende oplysninger til skattevæsenet muligt forstås således, at der indtræder straffrihed ved senere berigtigelse. Det må dog herved bemærkes, at en sådan forståelse i alt fald ikke har støtte i ordlyden af § 13, stk. 1 (ligeså lidt som i de tilsvarende bestemmelser i strfl. §§ 161–63). Noget andet er, at efterfølgende berigtigelse kan spille en rolle i de administrative skattemyndigheders reaktionspraksis, og at der muligt er behov for en udtrykkelig regel om straffrihed, jfr. *Thøger Nielsen* i Juristen, 1962, s. 414.

III. Inddelinger af forsøgshandlinger.

A. Iværksættelseshandlinger — forberedelseshandlinger.

En *iværksættelseshandling* er en handling, hvorved den handlende sætter – eller mener at sætte — den sidste på ham betingende betingelse for forbrydelsens fuldbyrdelse i værk. Den

betegner således afslutningen af hans virksomhed, og denne kan derfor siges at rumme et »fuldendt forsøg«, omend ikke nogen fuldbyrdet forbrydelse, idet fuldbyrdelsen endnu afhænger af en vis af handlingen følgende virkning, f. eks. at en person rammes og dræbes af et affyret projektil eller omkommer i en med drabsforsæt gravet faldgrube. — Som *forberedelseshandling* betegnes enhver forsøgshandling, der — direkte eller gennem yderligere mellemed — forbereder en iværksættelseshandling; se om afgrænsningen overfor straffri forberedelse ovenfor under I.

Begge grupper af forsøgshandlinger omfattes af strafhjemlen i strfl. § 21, stk. 1, og kan bringes ind under den fakultative adgang til strafnedsættelse i § 21, stk. 2; jfr. nedenfor § 52. Den største praktiske betydning har sondringen med henblik på betingelserne for strafophør ved tilbagetræden fra forsøg, se herom nedenfor § 53, III.

B. Tjenligt — utjenligt forsøg.

Efter den subjektive teori, der ligger til grund for dansk strafferets forsøgsregler, omfatter disse såvel *tjenlige forsøgshandlinger*, d. v. s. handlinger, der er objektivt egnede til at fremme eller fuldbyrde det kriminelle forsæt, som *utjenlige forsøgshandlinger*, d. v. s. handlinger, som er objektivt uegnede i så henseende, men som af den handlende foretages i den tro, at de er egnede.

Forsøgets tjenlighed kan bero enten på det anvendte midtels ufarlighed (f. eks. drabsforsøg med en for lille gift dosis) eller på, at den genstand, mod hvilken det er rettet, er uegnet til formålet (f. eks. knivstik mod en allerede afdød person). Sondringen er uden principiel betydning efter gældende dansk ret. Det samme gælder en sondring mellem absolut og relativ tjenlighed, hvorved bl. a. sigtes til en forskel mellem midler, som aldrig kan virke dræbende, og midler, som under lidt andre ydre vilkår kunne have haft dødelig virkning. I modsætning til dansk (og norsk) ret lægger svensk ret nogen vægt på forsøgets tjenlighed ved at kræve, at der skal have været »fare for, at handlingen skulle føre til forbrydelsens fuldbyrdelse, eller

sådan fare alene på grund af tilfældige omstændigheder har været udelukket« (sv. strfl. 23:1).

Se om dansk ret *Torp*, s. 512 ff., *Krabbe*, s. 184; om norsk ret *Andenæs*, s. 303 ff., om svensk ret *Brottsbalken* II, s. 550 ff.

Svangerskabsloven af 1937 indeholdt en bestemmelse, hvorefter kvindens forsøg på svangerskabsafbrydelse med utjenlige midler ikke kunne straffes, se 1. udg., s. 467. Bestemmelsen er bortfaldet ved svangerskabsloven af 1956, der nedsatte strafferammen til bøde eller hæfte og dermed generelt udelukkede forsøgsstraf overfor kvinden, jfr. strfl. § 21, stk. 3. — Om forsøg på svangerskabsafbrydelse overfor kvinde, som tiltalte fejlagtigt anså for gravid, se U 1959, s. 808 (Ø).

C. Putativ forbrydelse.

Bemærkningerne ovenfor om utjenlige forsøg tager særlig sigte på tilfælde, hvor forsøg på at hidføre en følge mislykkes som følge af en utjenlighed ved middel eller objekt. En vis lighed hermed frembyder de tilfælde — navnlig indenfor korrelatforbrydelserne — hvor der objektivt mangler et til gerningsindholdet hørende element, som gerningsmanden anser for at være til stede. Man kalder disse tilfælde *putative forbrydelser*, hvorved sprogligt fremhæves det træk, at gerningsmanden er i en vildfarelse.

Hvor der foreligger et forsæt omfattende alle de til en forbrydelse hørende elementer, kan der straffes for forsøg, såfremt et af disse elementer ikke er til stede. Som et praktisk eksempel kan nævnes, at en person køber en ting i den bestemte antagelse, at tingen er stjålet, hvorefter det viser sig, at den kun var indsmuglet (forsøg på hæleri). Et andet eksempel er tilegnelse af en værdiløs fremmed ting i den urigtige tro, at den har en formueværdi (forsøg på tyveri¹). Tilfælde af »mangler ved gerningsindholdet« som her omtalt adskiller sig fra almindelige, »praktiske« forsøg derved, at der ikke er noget mislykket eller på anden måde afbrudt i handlingsforløbet.

På linie med de her omtalte putative forbrydelser kan nævnes tilfælde, hvor der ved en ellers fuldt ud realiseret forbrydelse

¹) Jfr. U 1962, s. 704 (V): tilegnelse af en check, som bl. a. på grund af bankpåtegning ikke havde været bærer af nogen fordring og ikke haft økonomisk værdi, tyveriforsøg.

foreligger en objektiv straffrihedsgrund som nødværge, nødret eller samtykke, hvis tilstedeværelse gerningsmanden ikke kender. Straffrihedsgrunden udelukker straf for fuldbyrdet forbrydelse, men der kan straffes for forsøg, da gerningsmandens opfattelse af situationen ikke har rummet nogen forestilling om straffrihedsgrunden og derfor udgør et kriminelt forsæt.

Reglerne om forsøgsstraf i kraft af de nævnte faktiske vildfarelser (i sjældnere tilfælde uegentlige retsvildfarelser) er et modstykke til læren om, at faktisk vildfarelse (ligesom uegentlig retsvildfarelse) diskulperer for forsætsansvar, hvor gerningsmanden er ukendt med et tilstedeværende objektivt gerningsmoment eller fejlagtigt har antaget en objektiv straffrihedsgrund.

Vedrørende putativ forbrydelse i dansk ret henvises til *Waaben*, Forsæt, s. 304 ff., sml. 232 og 237, samt *Erik Christensen* i U 1954 B, s. 144 ff., hvor der i tilknytning til en sag om skyldnersvig peges på vanskelighederne ved at drage grænsen mellem putativ forbrydelse (forsøgsstraf) og straffrihed i tilfælde af retlige vildfarelser (sml. Spec. del, s. 430), se endv. samme forf. i U 1956 B, s. 76 ff. om underslæb.

Af den ovenfor anførte bestemmelse om et farerekvisit i svensk strfl. 23:1 følger, at svensk ret normalt ikke straffer i de tilfælde, som her er betegnet som putative forbrydelser. I tysk teori er spørgsmålet om strafbarhed for utjenlige forsøg og putative forbrydelser omstridt, men retspraksis synes at svare til dansk ret, se *Schönke-Schröder*, s. 247 ff.

Forskellig fra den putative forbrydelse er den såkaldte *imaginære* forbrydelse, jfr. ovenfor s. 258, hvor den handlendes vilje ikke er rettet på foretagelsen af nogen handling, som loven forbyder, men hvor han dog på grund af en egentlig retsvildfarelse antager, at hans forhold er strafbart. Denne vildfarelse er retligt irrelevant, og der bliver ikke tale om at straffe for forsøg i tilfælde af denne art. Den »imaginære forbrydelse« er med andre ord ingen forbrydelse. Forsøgsstraf forudsætter, at der kan henvises til en lovbestemmelse, som dækker den lovovertrædelse, som er forsøgt begået.

D. Forsøg ved grovere delikter og ved bøde-hæfte-delikter.

En vigtig begrænsning af området for strafbar forsøgsvirksomhed fremgår af den gældende strfl. § 21, stk. 3, hvorefter

forsøg i almindelighed kun er kriminaliseret ved delikter af en vis grovhed, nemlig sådanne, hvis strafferamme giver mulighed for idømmelse af højere straf end bøde eller hæfte. Begrænsningen, der gælder både med hensyn til overtrædelse af straffeloven og speciallovene, har særlig betydning ved disse sidste, der ofte limiterer straffen til bøde eller hæfte og i så fald ikke rammer forsøg, medmindre udtrykkelig bestemmelse herom er truffet. Hovedbetragtningen har været, at der ved småforseelser i almindelighed ikke er praktisk trang til straf for forsøg. I særlovgivningen kriminaliseres ofte farefremkaldelse, forsømmelse af ordensforanstaltninger og lignende tidlige handlingsstadier, således at der i praksis ikke ville være væsentlige forsøgsområder at ramme med straf.

§ 51.

Forsøgsviljen.

Spørgsmålet om, hvilke krav der må stilles til forsøgsviljens indhold og grad, har særlig betydning i en retsordning, der som den danske inddrager selv fjerne forberedelseshandlinger under muligheden for forsøgsstraf, og det ses derfor også relativt mere drøftet i dansk end i udenlandsk teori.

1. Det står nu for det første fast, at forsøg efter gældende ret kun kan forekomme som et *forsætligt*, ikke som et blot uagtsomt forhold. Dette følger klart af ordlyden af strfl. § 21 og dens forhistorie. Faktisk er der ved lovovertrædelser, der har typen af forårsagelsesdelikter, ofte trang til at ramme den uagtsomme uforsvarlige adfærd, der — måske ved et rent tilfælde — ikke resulterer i en indtrådt skade. Det kan således virke urimeligt, dersom en hensynsløs fareforvoldelse, der efter et normalt begivenhedsforløb ville have medført strafansvar for uagtsomt manddrab, skal lades upåtalet, når faren tilfældigvis afværges. Urimelige resultater af denne art undgås dog i vidt omfang gennem *selvstændig kriminalisering af typiske former af uagtsom farefremkaldelse*. I betragtning heraf kan der ikke siges at være nogen større trang til at udvide forsøgsområdet til handlinger, der ikke bæres af et forsæt.

2. Hvad dernæst angår forsættets *indhold* eller genstand, kan som almindelig retningslinie angives, at forsøgsviljen må række *udover den blotte forsøgsvirksomhed* og omfatte lovovertrædelsen i dens fuldbyrdede form. Er der kun forsæt til at foretage en forberedende eller iværksættende handling, men ikke forsæt til, at forbrydelsen skal fuldbyrdes, er det udviste forhold straffrit, medmindre det i sig rummer et selvstændigt strafbart forhold af fuldbyrdet karakter (»kvalificeret forsøg«). Det anførte har bl. a. betydning i de såkaldte »agent provocateur«-tilfælde, se herom nedenfor § 55, II, B.

3. Et andet spørgsmål vedrørende forsættets indhold er, hvor *konkret* målet for den kriminelle virksomhed behøver at være udformet i den handlendes bevidsthed på tidspunktet for forsøgshandlingens foretagelse. På den ene side er det klart, at handlingen må være led i en vis nærmere præciseret målsætning, navnlig således, at den sigter til en bestemt forbrydelsesart. Domfældelse for forsøg forudsætter, at man kan bevise forsæt til et forløb, som lader sig henhøre under en bestemmelse, der kriminaliserer det pågældende forhold. På den anden side kan det ikke kræves, at den handlende har taget stilling til alle detaljer vedrørende tid, sted, udførelsesmåde m. v. Generelt kan man næppe nå til en skarpere formulering end, at en vis konkretisering må have fundet sted.

Se om spørgsmålet *Julius Lassen*, Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed, 1879, s. 86 ff., *Torp*, s. 496, *Waaben*, Forsæt, s. 300 f.

Retspraksis viser et ret usikkert billede, dog med overvejende tendens til ikke at stille synderligt store krav til konkretisering. Som eksempler på en tilbageholdende stilling med hensyn til at statuere ansvar kan anføres HRT 1859, s. 111, HRT 1862, s. 365, jfr. måske også fra nyere tid U 1938, s. 337 (H) og U 1940, s. 48 (H). Cfr. på den anden side f. eks. U 1867, s. 499 (H), U 1873, s. 879 (H), U 1888, s. 1026 (H), U 1936, s. 496 (H), se også den ovenfor s. 322 anførte utrykte Østre Landsrets-dom af 15. juli 1948.

4. Med hensyn til forsættets *grad* eller art har det været omtvistet, hvorvidt forsætskravet ved forsøg bør skærpes til et krav om direkte forsæt med udelukkelse af lavere forsæts-

former (sandsynlighedsforsæt og *dolus eventualis*). Om dette spørgsmål henvises til bemærkningerne ovenfor § 37, II, E.

5. Andre tvivlsspørgsmål angår forsøgsviljens *styrke*. Der er enighed om, at den handlende i sin indstilling til forbrydelsen må være kommet videre end til en blot *overvejelse* for og imod. Det kan heller ikke være nok, at han anser det for overvejende sandsynligt, at han vil begå forbrydelsen. Der må principielt foreligge en *beslutning* om at fuldbyrde den. Men hvor klar og fast må denne beslutning være? Og hvad skal der kræves i bevismæssig henseende?

Man kan sikkert ikke indskrænke forsøgsansvaret til tilfælde, hvor beslutningen for den pågældende selv har stået som uigenkaldelig. Ofte vil forholdet selv ved vidt fremskredne og efter alles opfattelse strafværdige forsøgshandlinger ligge således, at den handlende — ifølge et mere eller mindre bevidst forbehold i sit sind — har været rede til at opgive sit forsæt under den ene eller anden forudsætning, f. eks. hvis han kunne opnå det samme formål ad anden vej, eller hvis fuldbyrdelsen skulle vise sig at støde på særlige hindringer. Hvad der derimod må kræves, er, at der er en sådan vilje til at fuldbyrde lovovertrædelsen, at det efter almindelig psykologisk erfaring og også efter det kendskab, der haves til den pågældendes psyke, må anses som *overvejende sandsynligt*, at han — så vidt det stod til ham — ville fuldbyrde sit kriminelle forehavende. Ved bedømmelsen heraf kan der kun ved en teoretisk abstraktion foretages en bestemt sontring mellem de psykologiske fakta, som det i og for sig kommer an på, og *bevislighederne* for disses faktas tilstedeværelse. Praktisk forskydes tyngdepunktet nødvendigvis til det bevismæssige, d. v. s. de objektive data for et forsæt eller en beslutning af den nævnte styrke og fasthed. Der kan i denne henseende kun i meget begrænset omfang og altid kun med den største varsomhed bygges på den pågældendes egen forklaring og bedømmelse, der ikke blot kan være farvet og uoprigtig, men ofte vil være ganske usikker og let ti'gængelig for suggestiv påvirkning.

Det ovenfor anførte stemmer i det væsentlige med den af *Julius Lassen*, anf. st., s. 28 ff. og 78 ff., udviklede opfattelse, hvorefter forsættet må være af en sådan styrke, at det vil *holde ud til den besluttede*

forbrydelses udførelse, hvorved det bevismæssigt bliver afgørende, at der foreligger en virksomhed, »med hensyn til hvilken den almindelige fornuftige Dom grundet på almindelige psykologiske Erfaringer vil ud-sige, at den, der er naaet saavidt henimod en Forbrydelses Udførelse, ogsaa vil blive ved« (s. 80–81). Også *Torp* har – omend ikke af principielle grunde, men af bevismæssige hensyn – sluttet sig til denne opfattelse som den rigtige de lege ferenda, men derimod ikke som hjemlet i gældende ret, se Alm. Del, s. 498 ff. Se endv. *Waaben*, Forsæt, s. 301 ff., hvor det bl. a. fremhæves, at man, når den kriminelle beslutning er bevist, næppe kan kræve sikkerhed for, at tiltalte ville have fuldført sin plan; ofte må man simpelthen gå ud fra beslutningen som det tilstrækkelige ansvarsgrundlag.

Hvad angår gældende dansk ret, er der formentlig hverken i ordlyden af strfl. 1930 § 21 eller dens forhistorie nogen afgørende hindring for at anerkende den ovenfor fremstillede opfattelse. Det kan ikke med rette hævdes, at denne er uforenelig med strafbarhedens udstrækning til fjernere forberedelseshandlinger. Tværtimod gør denne udstrækning det særlig påkrævet at søge en begrænsning gennem det subjektive krav og bevislighederne for dette. At ansvar afskæres med hensyn til forberedelseshandlinger i tilfælde, hvor der ikke er overvejende sandsynlighed for, at den sigtede vil gå videre frem til fuldbyrdelsen, er i almindelighed kun ønskeligt, og en teoretisk anerkendelse heraf indeholder næppe noget brud med gældende praksis, hvor tilfælde af denne art normalt ikke når frem til påtale. På den anden side gør den her hævdede opfattelse ikke reglen om selv fjernere forberedelseshandlingers strafbarhed indholdslos, idet det anerkendes, at sådanne handlinger i forbindelse med alt iøvrigt foreliggende kan give en tilstrækkelig konkret sandsynliggørelse af en viljesindstilling, der ikke vil vige tilbage fra de sidste skridt ad den kriminelle vej.

Det er tvivlsomt, om den Lassen'ske lære spiller nogen rolle i retspraksis, jfr. *Waaben*, Forsæt, s. 303 f. Der kan anføres tilfælde, dog overvejende af ældre dato, hvor man synes at være gået videre i retning af at statuere strafbart forsøg end foreneligt med kravet om et forsæt af den omtalte styrke, se måske HRT 1865, s. 68, U 1867, s. 499 (H), U 1887, s. 899 (H), U 1896, s. 766 (H); cfr. på den anden side f. eks. U 1921, s. 520 (H), U 1936, s. 416 (Ø, N), U 1938, s. 337 (H), U 1940, s. 48 (H). En nærmere analyse af retspraksis kan dog ikke foretages på grundlag af de foreliggende trykte domsreferater.

§ 52.

Forsøgsstraffen.

En strafbar forsøgsvirksomhed kan efter strfl. § 21 rammes med samme straf som den fuldbyrdede forbrydelse. Der er således ikke foreskrevet nogen obligatorisk strafnedsættelse for forsøg. Dom for forsøg har også samme gentagelsesvirkning som dom for fuldbyrdet lovovertrædelse, jfr. strfl. § 81.

Ifølge § 21, stk. 2, er der imidlertid en almindelig adgang til *fakultativ strafnedsættelse* ved forsøg. Denne adgang til nedsættelse gælder ved alle former for forsøg, altså både ved tjenlige og utjenlige handlinger og både ved iværksættelses- og forberedelseshandlinger; dog er den ifølge loven navnlig indiceret, når forsøget vidner om ringe styrke eller fasthed i det forbryderiske forsæt, d. v. s. fortrinsvis ved blotte forberedelseshandlinger.

Nedsættelsesadgangen er uden begrænsning nedefter og kan altså føre til fastsættelsen af en straf, der ikke blot går ned til minimum af den for den pågældende forbrydelse foreskrevne strafart, men eventuelt til den laveste i loven hjemlede bødestraf. Den strafferamme, indenfor hvilken forsøgsstraffen skal udmåles, når grund findes til nedsættelse, bliver herefter særdeles vid, f. eks. ved forsøg på manddrab (strfl. § 237) fra en dagbod til fængsel på livstid.

I retspraksis er det kun sjældent, at der ved udmålingen af forsøgsstraffen gås under minimum af den for fuldbyrdet forbrydelse gældende straf, hvilket formentlig har sin hovedforklaring i, at mindre grove forsøgstilfælde, navnlig sådanne, hvor der kun foreligger fjernere forberedelseshandlinger, som regel ikke når frem til pådømmelse. Om der ved de forsøgshandlinger, der undergives retlig bedømmelse, i almindelighed fastsættes en lavere straf end for fuldbyrdet forbrydelse indenfor dennes ordinære strafferamme, lader sig vanskeligt konstatere. Ved forsøg på indbrudstyveri, hvor spørgsmålet har særlig praktisk betydning, er der næppe nogen almindelig tendens til lavere strafudmåling. Men ved en række andre forbrydelser, navnlig sådanne, hvor straffen for fuldbyrdet forbrydelse i almindelighed er en langvarig frihedsstraf, der ligger betydeligt

over strafferammens minimum, er der sikkert hos domstolene en udpræget tilbøjelighed til at udmåle forsøgsstraffen væsentligt under normalstraffen for fuldbyrdet forbrydelse. Det må således antages at gælde med hensyn til forbrydelser som voldtægt og manddrab.

Se til det anførte nærmere *von Eyben*, s. 77, 230 f., 429. Jfr. også om anvendelse af forsøgsreglerne under strfl. 1866 *Krabbe*, Forbrydelser og Straf, 1939, s. 126 ff.

Med hensyn til voldtægt, hvor normalstraffen for fuldbyrdet forhold kan antages at være 3-4 år, henvises som eksempler på lavere udmåling i forsøgstilfælde til U 1965, s. 151 (V) (1 år 6 mdr.), U 1966, s. 287 (H) (8 mdr. bet., diss.), U 1966, s. 469 (V) (1 år), cfr. U 1960, s. 786 (H) (4 år), U 1961, s. 458 (Ø) (3 års særfgl.), U 1963, s. 220 (Ø) (4 år).

Af sager om drabsforsøg anføres U 1954, s. 69 (H) (4 år), U 1954, s. 934 (H) (10 år), U 1955, s. 551 (V) (4 år), U 1956, s. 809 (H) (10 år, diss.), U 1959, s. 607 (H) (5 år), U 1960, s. 144 (H) (4 år), U 1960, s. 372 (H) (5 år), U 1965, s. 27 (H) (10 år).

Om det rigtige i at give domstolene mulighed for at belægge forsøg med samme straf som fuldbyrdet forbrydelse har der været enighed i nyere dansk teori. Hvad angår adgangen til strafnedsættelse, har særlig *Krabbe* søgt begrundelsen herfor i den betragtning, at der i almindelighed ikke skulle være samme generalpræventive trang til at ramme forsøg som den fuldbyrdede forbrydelse, hvorfor hovedvægten måtte lægges på specialpræventive hensyn med videre individualiseringsmuligheder. Rigtigheden heraf er dog tvivlsom. Forklaringen på den mildere bedømmelse af forsøget, som faktisk gør sig gældende i den almindelige opfattelse, må vistnok søges i mindre rationelle faktorer i sammenhæng med straffens repressive funktion. Trangen til strafmæssig reaktion er, når den tilsigtede skadevirkning ikke er indtrådt, mindre udtalt. En hensyntagen i straffelov og retspraksis til dette faktum er forsvarlig i et strafferetssystem, der til en vis grad bygger på konformitet med den almindelige retsfølelse.

Undtagelsesvis udstrækkes adgangen til strafnedsættelse til at omfatte (fakultativt) strafbortfald. Dette er tilfældet ifølge strfl.

§§ 238 (barnemord) og 251 (uforsvarlig omgang ved barnefødsel), når handlingen ikke har påført barnet skade.

§ 53.

Tilbagetræden fra forsøg¹⁾.

I. Indledning.

Fra gammel tid har det været en almindelig opfattelse i strafferetten, at der under visse betingelser burde indtræde strafophør eller strafnedsættelse ved tilbagetræden fra forsøg. Som *begrundelse* herfor har særlig været anført, at lovgivningen bør stimulere den, der er i færd med at begå en forbrydelse, men endnu vakler, til at opgive sit forehavende. Denne betragtning beror i nogen grad på en fiktion. Den forudsætter hos de potentielle lovovertrædere en kundskab, der kun sjældent er til stede, om den legale virkning af tilbagetræden. For en realistisk betragtning må grunden til de særlige regler om tilbagetræden fra forsøg vel nok så meget søges i, at den praktiske trang til strafansvar i de herhen hørende tilfælde gennemgående er ringe, hvad der atter hænger sammen med, at det i almindelighed føles som retfærdigt, at samfundet frafalder strafansvar overfor den, der i tide ændrer sin vilje. Der kan imidlertid ikke ved fortolkningen af lovbestemmelser om tilbagetræden regnes med en konsekvent gennemførelse af det ene eller andet udgangspunkt.

Tilbagetræden fra forsøg opfattes i dansk ret som en *strafophørsgrund*, d. v. s. en omstændighed, der bringer det allerede indtrådte ansvar for forsøg til ophør med den virkning, at der statueres frifindelse. Denne retsvirkning er obligatorisk under de i strfl. § 22 (og § 24) angivne betingelser. Strafophørsgrunde — hvortil også hører forældelse — holdes systematisk adskilt fra straffrihedsgrunde, se ovenfor s. 178 f.

Den straffritagelse, der er knyttet til frivillig tilbagetræden

¹⁾ Se herved *Torp*, s. 526 ff., *Krabbe*, s. 192 ff., *Andenæs*, s. 310 ff., *Brottsbalken II*, s. 561 ff., *Schönke-Schröder*, s. 256 ff., *Maurach*, s. 439 ff., *Entwurf 1960*, s. 137 f., *Model Penal Code, Official Draft, 1962*, s. 82 f., *Tentative Draft No. 10, 1960*, s. 69 ff.

fra forsøg, omfatter kun forsøgsvirksomheden som sådan. Hvis der i denne indgår et selvstændigt, i sig fuldbyrdet delikt — såkaldt *kvalificeret forsøg* — kan der for dette forhold særskilt pålægges strafansvar, når forsøgsstraffen bortfalder på grund af tilbagetræden. Der kan således efter omstændighederne straffes for fuldbyrdet vold ved tilbagetræden fra forsøg på manddrab eller røveri og for fuldbyrdet blufærdighedskrænkelse ved tilbagetræden fra forsøg på blodskam eller voldtægt.

Reglerne om tilbagetræden fra forsøg har deres logiske grænse ved de ufuldbyrdede forbrydelser. Beslægtede spørgsmål, undergivet beslægtede regler, opstår imidlertid, når en gerningsmand *efter forbrydelsens fuldbrydelse* sætter ind på at hindre dens skadevirkninger. Under hensyn til denne forbindelse vil i det følgende — jfr. nedenfor under VI — også de regler, der omhandler gerningsmandens modvirkning af forbrydelsens følger efter dens fuldbrydelse blive inddraget under fremstillingen.

II. Objektive betingelser.

Ved gennemgangen af reglerne om tilbagetræden fra forsøg må der gøres en hovedsondring mellem tilbagetræden efter *ufuldendt og fuldendt forsøg* (jfr. ovenfor § 50, III, A), altså mellem på den ene side tilfælde, hvor den handlende kun har foretaget forberedende skridt eller har påbegyndt iværksættelsen, og på den anden side tilfælde, hvor han har — eller mener at have — foretaget den afsluttende iværksættelseshandling, således at forbrydelsens fuldbrydelse ikke kræver yderligere skridt fra hans side. Kun i de sidstnævnte tilfælde kræves der til strafansvarets ophør en egentlig tilbagetrædelseshandling i form af aktiv modforanstaltning. Ved det ufuldendte forsøg vil en blot passivitet være tilstrækkelig i objektiv henseende til at begrunde strafophør, og udtrykket »tilbagetræden« kan i disse tilfælde virke noget misvisende, forsåvidt det indicerer en aktiv optræden.

Ved siden af de her omtalte krav til »objektiv tilbagetræden« stilles der praktisk vigtige betingelser med hensyn til den bag opgivelsen af forbrydelsen liggende subjektive indstilling, se nedenfor under III. Også disse subjektive betingelser kan dog

i et vist omfang reduceres til spørgsmål om afgrænsning af de objektive tilbagetrædenssituationer, i hvilke straffrihed kan statuere²).

A. Tilbagetræden fra ufuldendt forsøg.

Ifølge strfl. § 22 straffes ufuldendt forsøg ikke, »når gerningsmanden frivillig og ikke på grund af tilfældige hindringer for gerningens udførelse eller for opnåelsen af det ved denne tilsigtede øjemed afstår fra iværksættelsen«.

Objektivt kræves her ingen aktiv tilbagetrædelseshandling. Den, der har foretaget en strafbar forberedelseshandling, f. eks. ved anskaffelse af gift i drabshensigt, kan »afstå fra iværksættelsen« ved ikke at gå videre; cfr. derimod om tilfælde, hvor flere personer samvirker nedenfor under IV. Noget andet er, at ydre konstaterlige handlinger, hvorfra der kan sluttes til en opgivelse af det kriminelle forsæt, i det anførte eksempel således tilintetgørelse af giftmidlet, kan have bevismæssig betydning, hvor der i øvrigt er grund til at tvivle om, hvorvidt den pågældende har villet afstå fra forbrydelsen.

B. Tilbagetræden fra fuldendt forsøg.

Er forsøgsvirksomheden bragt til ende ved iværksættelseshandlinger, der uden yderligere virksomhed fra gerningsmandens side er egnede — eller af ham antages for egnede — til at bevirke forbrydelsens fuldbyrdelse, bliver muligheden for en diskulperende tilbagetræden indsnævret. Den er som regel udelukket ved korrelatforbrydelser, hvis fuldbyrdelse jo normalt falder sammen med iværksættelseshandlingens foretagelse. For forårsagelsesdeliktens vedkommende kan derimod endnu efter forsøgsvirksomhedens fuldendelse tilbagetræden finde sted, men det kræves da, at ikke alene de nedenfor under III omtalte subjektive betingelser er opfyldt, men at gerningsmanden tillige foretager *aktive afværgelseshandlinger*. Der må i så henseende sondres mellem tjenligt og utjenligt forsøg.

²) I dommen U 1966, s. 204 (Ø) om forsøg på bistand til fremmed efterretningsvæsen (§ 108, stk. 1), hvor spørgsmålet om tilbagetræden blev besvaret benægtende, ses det ikke, om dette resultat var begrundet i objektive eller subjektive forhold.

1. Hvis iværksættelseshandlingen var *tjenlig* (ovenfor § 50, III, B), er strafansvarets bortfald betinget af, at gerningsmanden *hindrer fuldbyrdelsen*. Det er ikke nok, at han på anden måde udfolder bestræbelser, der klart viser en tilbagetrædelsesvilje.

En vis modifikation heri gøres dog med henblik på tilfælde, hvor fuldbyrdelsens udeblivelse skyldes, at den er blevet afværget ad anden vej, f. eks. ved trediemands indgriben, se strfl. § 22 i slutningen. I dette tilfælde, hvor gerningsmanden ikke længere *kan* hindre fuldbyrdelsen, opnår han dog straffrihed, når han på et tidspunkt, da han intet kender til den skete afværgelse, foretager *handlinger, som ville have hindret fuldbyrdelsen*, dersom hans iværksættelseshandling havde bevaret sin effektivitet.

2. Har iværksættelseshandlingen været *utjenlig*, altså uegnet til at hidføre forbrydelsens fuldbyrdelse, kan gerningsmanden jo i streng forstand aldrig »hindre« denne ved en efterfølgende handling, og det er da klart, at kravet til den i gerning viste tilbagetræden her må omformes. Ved strfl. § 22 er dette sket på den måde, at der her ligesom i de lige ovenfor omtalte særlige afværgelsestilfælde fordres foretagelse af *handlinger, som ville have hindret fuldbyrdelsen*, hvis forsøgshandlingen havde været tjenlig. Det anførte gælder også i tilfælde, hvor en oprindelig tjenlig iværksættelseshandling senere er blevet utjenlig (et giftmiddel, der er blevet anbragt mellem de medikamenter, det udsete offer daglig indtager, har f. eks. efter nogen tids forløb tabt sin dræbende virkning). Afværgehandlingen skal altså også her være tjenlig efter en objektiv målestok.

Både norsk strfl. § 50 og svensk strfl. 23:3 kræver efter ordlyden, at gerningsmanden skal have hindret forbrydelsens fuldbyrdelse. Der antages dog at være en mulighed for ved fortolkning eller analogi at udstrække straffriheden til visse af de ovenfor nævnte tilfælde, hvor fuldbyrdelsen er udeblevet af andre grunde, f. eks. som følge af midlets utjenlighed, se *Andenæs*, s. 313 f., *Brottsbalken* II, s. 564 og 566 f. Se også om samme problemer i tysk ret *Schönke-Schröder*, s. 263.

III. Subjektive betingelser.

I *subjektiv* henseende må det kræves, at den handlende har

opgivet sin beslutning om at begå den pågældende forbrydelse. Det kan næppe kræves, at opgivelsen skal være *definitiv* i den forstand, at der skal foreligge en fast beslutning om ikke at ville begå forbrydelsen. På den anden side kan en blot *udskydelse* på en bestemt eller ubestemt tid af den tilsigtede forbrydelses iværksættelse ikke betragtes som en afståelse fra denne. At forbrydelsen tænkes erstattet af en anden kriminel handling — d. v. s. et forhold, der med hensyn til tid, sted, udførelsesmåde etc. må betragtes som en væsentlig anden handlingseenhed — er ikke til hinder for, at tilbagetræden statueres med hensyn til den oprindelige forsøgsvirksomhed.

Afståelsen fra iværksættelsen skal dernæst være »frivillig« og må ikke skyldes »*tilfældige hindringer*«. Dette krav er vanskeligt at definere nærmere. I betragtning kommer først og fremmest tilbagetrædelsens *motiv*. Det ville her give en nogenlunde fast retningslinje, om man som betingelse for strafophør kunne sætte, at den handlendes tilbagetræden skal skyldes *etisk agtværdige motiver* (anger, fortrydelse, det bedre jugs sejr, etc.). Men dette lader sig kun gøre i positiv, ikke i negativ retning: den etisk motiverede tilbagetræden vil vel opfylde lovens krav, men det kan ikke altid kræves, at motivationen er etisk præget. Selv om den ikke kan antages at bunde i en psykologisk proces af en vis moralsk lødighed, må den dog efter hidtidig teori og praksis kunne opfylde betingelsen i § 22. Heller ikke gennem andre generelle formuleringer lader der sig give en udtømmende karakteristik af de for straffrihed relevante motiver.

Kan grænsen ikke sættes så snævert, at kun etisk agtværdige motiver tages i betragtning, må der spørges, om den ikke på den anden side kan sættes så vidt, at enhver tilbagetræden, der ikke ligefrem beror på *tvingende omstændigheder*, anerkendes som relevant. Dette kan dog ikke antages. Der peges atter her på et kriterium, som kun i een retning er afgørende: den uimodståeligt fremtvungne tilbagetræden falder med sikkerhed udenfor, hvad der kan bevirke strafophør, men der forekommer tilfælde, hvor tilbagetrædelsen frakendes relevans efter strfl. § 22, selv om gerningsmanden ikke er stødt på tvingende hindringer for sit forehavende.

Indenfor de yderpunkter, der fremgår af det nu anførte, hvorefter en etisk motiveret tilbagetræden altid og en af ydre omstændigheder fremtvunget tilbagetræden aldrig diskulperer, kan som et almindeligt synspunkt af vejledende værdi fremhæves følgende: Man må søge at sætte sig ind i *den sigtedes subjektive bedømmelse af situationen på tilbagetrædelsens tidspunkt*. Er det antageligt, at denne gik ud på, at det stod i hans magt at gennemføre forbrydelsen, og har han således opgivet sit forsæt med en følelse af frivillighed (*»Jeg vil ikke, selv om jeg kunne«*), må formodningen være for, at betingelsen for ansvarsfrihed er til stede.

Det her anførte almindelige synspunkt er i tysk teori særlig fremdraget af *Frank*, Strafrechtbuch, 18. Aufl., 1931, § 46, Anm. II. Modstykket til dette frivillighedskriterium er kriteriet for ufrivillighed: *»Jeg kan ikke, selv om jeg ville«*. Værdien af disse formuleringer er dog ret begrænset. Dels er den psykologiske indlevelse i gerningsmandens situation vanskelig, ofte umulig, dels er det noget uklart, hvad der i denne forbindelse ligger i at *»kunne«*. Den, der viger tilbage fra et drab, fordi han ansigt til ansigt med ofret ikke *»kan«* få sig til at foretage drabshandlingen, må dog sikkert siges at træde frivilligt tilbage i juridisk forstand, men omfattes i og for sig af Franks formel for ufrivillig tilbagetræden. På den anden side må den voldtægtsforbryder, der efter at have revet tøjet af sit offer ser, at hun menstruerer, og derfor opgiver sin vilje til samleje, efter Franks kriterium vel nærmest siges at være trådt frivilligt tilbage, hvilket resultat må betragtes som højst tvivlsomt, se dog herved U 1947, s. 889 (V, N).

Et andet almindeligt synspunkt, der ofte vil være vejledende, er, at der bør lægges vægt på, om de omstændigheder, der motiverer tilbagetrædelsen, er mere eller mindre *typiske*. Har gerningsmanden opgivet sit forehavende på grund af omstændigheder, der sædvanligvis gør sig gældende i hæmmende retning ved forbrydelser i almindelighed eller af den pågældende art, f. eks. af den normale risiko for pågribelse og straf, vil dette som regel være ensbetydende med, at han kun har lagt en ringe farlighed for dagen, og det vil da være uden betænkelighed at frafalde strafansvar³⁾. Er omvendt den motiverende

³⁾ Jfr. f. eks. HRT 1888, s. 527 (539) (opgivet tyveriforsøg, da en af de implicerede frarådede det som farligt); U 1917, s. 751 (KPD) (fri-

omstændighed af mere ekstraordinær karakter, f. eks. en *særlig* ikke i forholdets natur liggende, indtrådt eller antaget risiko for pågribelse, opdagelse, nødværgeforanstaltning eller lignende, vil der i almindelighed ikke være grund til at statuere frivillig tilbagetræden. Forbrydelsen ville da antagelig være blevet fuldbyrdet under et mere normalt begivenhedsforløb. Dette synspunkt har også fundet udtryk i lovens bestemmelse om, at tilbagetrædelsen ikke må skyldes »tilfældige hindringer«. Vanskeligheden ligger imidlertid i at afgøre, hvad der skal betragtes som en normal og hvad som en »tilfældig« eller særlig hindring.

Af større praktisk betydning end generelle synspunkter som de anførte er en angivelse af mere *konkrete momenter*, der begrundet en afgørelse i den ene eller den anden retning. Med det forbehold, at der til en vis grad må regnes med en individualiserende afgørelse, kan særlig følgende momenter fremhæves:

Der er enighed om, at en tilbagetræden er ufrivillig, når gerningsmanden opgiver, fordi han anser det for *fysisk umuligt* at gennemføre forbrydelsen. I klasse hermed må stilles, at han mener at støde på *uforudsete vanskeligheder*, herunder fysiske hindringer, magtanvendelse, trusler, der får ham til modvilligt at opgive sit forehavende.

Jfr. f. eks. U 1950, s. 642 (H) (opgivelse af voldtægtsforsøg ved kvindens skrig og sætten sig til modværg; frivillig tilbagetræden ikke antaget); jfr. i samme retning U 1892, s. 582 (H) (alvorlig modstand fra kvindens side; frivillig tilbagetræden ikke antaget, skønt tiltalte opgav sit forsæt uden yderliggående magtanvendelse og uden at kaste kvinden omkuld); cfr. derimod U 1936, s. 156 (Ø) (voldeligt lagt pigen ned på jorden, men afstået fra sit forsæt, medens pigen lå ned (uden at gøre yderligere modstand?); ikke straffet for forsøg på voldtægt). Se endv. U 1958, s. 908 (H) (røverforsøg) og U 1966, s. 324 (V) (forsøg på at opnå samleje med lettere åndssvag kvinde).

Ligeledes er det den herskende opfattelse, at en *særlig begrundet frygt for (øjeblikkelig) opdagelse eller pågribelse* udelukker tilbagetrædelsens frivillighed, særlig når den skyl-

villig tilbagetræden antaget i et tilfælde, hvor tiltalte ikke havde turdet forevise det af ham udfærdigede falske købebevis, fordi han blev bange for, at beviset skulle vække mistanke).

des andres tilstedekomst eller uventede tilstedeværelse på gerningsstedet, ofrets anskrig om hjælp, etc.

Jfr. fra retspraksis U 1925, s. 549 (H) (forsøg på blufærdighedskrænkelser; opgivet hensigten, da pigen begyndte at græde, og løbet sin vej, da han hørte en vogn komme); se også SvJT 1949, s. 590 (forsøg på indbrudstyveri; opgivet på grund af særlig begrundet frygt for opdagelse efter støj ved utilsigtet knusning af en rude); cfr. derimod U 1942, s. 880 (Ø) (forsøg på indbrudstyveri; tilbagetrædelsen ikke motiveret ved særlig begrundet frygt for opdagelse(?)).

En beslægtet gruppe af tilfælde, hvor frivillighed som regel ikke antages, forekommer, når det ikke direkte er frygt for opdagelse etc., der motiverer tilbagetrædelsen — forbrydelsen kan her være af en sådan art, at gerningsmanden under alle omstændigheder må regne med at blive draget til ansvar for den fuldbyrdede forbrydelse — men hvor tilbagetrædelsen dog foranlediges af andres tilstedekomst, et barns opvågnen eller lignende, der skaber en *uforudset psykologisk hindring* for forbrydelsens udførelse.

Se f. eks. U 1937, s. 429 (Ø, N) (forsøg på drab; slået hustru i hovedet med strygejern, medens hun sov; drabet opgivet, da barn vågnede og gav sig til at skriges); cfr. derimod U 1877, s. 1045 (VOD) (forsøg på hustrudrab ved hængning; fortrudt handlingen, da en 10årig datter kom tilstede og udbød: Du har jo hængt mor. Frifindelse for forsøg på drab) og U 1921, s. 431 (V, N) (tiltalte havde indfundet sig i en mands sovekammer antagelig i drabshensigt og havde taget den sovende om halsen eller i hvert fald berørt denne, men forlod stedet, da han mærkede, at manden vågnede; frifindelse i henhold til nævningekendelse om frivillig tilbagetræden).

Også andre *psykiske hæmninger af mere speciel natur* vil kunne være af en sådan art, at den deraf foranledigede tilbagetræden ikke kan betragtes som frivillig. Det gælder særlig tilfælde, hvor en allerede påbegyndt voldelig forbrydelse udløser en skræk, bestyrtelse eller væmmelse hos gerningsmanden, der hindrer ham i at fortsætte.

Se U 1916, s. 86 (H) (forsøg på røveri; efter at gerningsmanden havde slået ofret i hovedet med en gulvskrubbe, blev han bange ved synet af blod og tænkte sig, at han havde dræbt ham, hvorefter han

skyndte sig bort uden at udplyndre ham som påtænkt; frivillig tilbagetræden fra røveri ikke antaget).

Men i almindelighed må dog svigtende psykisk beredskab til gerningens iværksættelse begrunde anvendelse af regelen om frivillig tilbagetræden. Navnlig for manddrabs vedkommende antages det således, at den vigen tilbage fra at realisere et drabsforsæt, som ofte indtræder i sidste øjeblik, når gerningsmanden står ansigt til ansigt med den pågældende, må bedømmes som frivillig tilbagetræden, hvad enten man vil beskrive forholdet som en svigten af modet, en følelse af medlidenhed eller en mere ubestemt følelse af ikke at kunne fuldbyrde et drab.

Jfr. fra praksis HRT 1915, s. 386 (kvindelig hysterikers forsøg på manddrab; hun havde opsøgt sin kæreste bevæbnet med en skarpladt revolver, som han tog fra hende, og under et følgende skænderi kastede hun saltsyre i ansigtet på ham; ved underrettens dom toges der intet hensyn til hendes forklaring om, at hun opgav sin drabshensigt, da hun ved synet af ham blev klar over, at hun holdt for meget af ham til at kunne skyde ham; men Højesteret fandt det betænkeligt at forkaste denne forklaring og frifandt for forsøg på drab); U 1930, s. 159 (Ø, N) (en mand opsøgte sin kæreste for at dræbe hende med et jagtgevær; han blev afvæbnet efter kamp med de tilstedeværende; nævningerne antog frivillig tilbagetræden fra forsøg, idet kendelsen fulgte forsvarrets fremstilling, hvorefter tiltalte, da han så hende, følte, at han ikke kunne udføre sit forsæt).

En særlig grund til tilbagetræden er, at gerningsmandens *interesse i den besluttede forbrydelse bortfalder*. Det antages i almindelighed i udenlandsk forsøgsteori, at denne omstændighed ikke betager tilbagetrædelsen dens karakter af frivillighed. Og dette må vel også være hovedregelen for dansk rets vedkommende. Strfl. § 22 har dog gjort en begrænsning af ret uklar rækkevidde i denne regel. Efter ordlyden af den herhen hørende bestemmelse må tilbagetrædelsen ikke skyldes *tilfældige hindringer for opnåelsen af det ved gerningen tilsigtede øjemed*. Ifølge bestemmelsens motiver har man herved særlig sigtet til tilfælde, hvor gerningsmanden bliver klar over, at den planlagte forbrydelse ikke kan medføre den tilsigtede fordel, men tværtimod vil påføre ham skade, jfr. f. eks. at A, der oppe-

bærer en årlig understøttelse fra B og mener at skulle arve denne, træffer forberedelser til at dræbe B, men opgiver planen, da han erfarer, at B har indsat C i stedet for ham som sin arving. Ordlyden af lovbestemmelsen rækker dog videre end til tilfælde af denne meget specielle art. Som et rimeligt anvendelsesområde for bestemmelsen kan nævnes tilfælde, hvor en tyv, der har skaffet sig adgang til et bestemt gerningssted, afstår fra at borttage koster, fordi de genstande, han finder, ikke svarer til hans forventning, eller hvor tingen mister sin værdi for ham på grund af beskadigelser, han selv tilføjer den under forsøg på at borttage den. Der er næppe hjemmel for at nægte straffrihed, hvor gerningsmanden har tabt sin interesse i iværksættelsen, fordi han har opnået, hvad han ville, ved fuldbyrdelse af en anden kriminell handling.

IV. Tilbagetræden i tilfælde af fleres samvirken.

En særlig regel om tilbagetræden indeholdes i strfl. § 24 med henblik på tilfælde, hvor flere har samvirket til en forbrydelses udførelse. For hver enkelt medvirkende gælder da, at han opnår straffrihed ved en tilbagetræden, der opfylder de betingelser, som ved enkeltmands forsøg stilles, når iværksættelseshandling er foretaget. Det er altså, selv om der kun er foretaget forberedelseshandlinger, ikke tilstrækkeligt, at han blot for sit vedkommende afstår fra fuldbyrdelsen, men han skal *hindre fuldbyrdelsen* eller foretage handlinger, som ville have hindret fuldbyrdelsen, hvis denne ikke, ham uafvidende, var mislykkedes eller ad anden vej var afværget, jfr. ovenfor under II, B. Dette kan dog efter omstændighederne ske gennem hans tilkendegivelse om ikke at ville være med til yderligere skridt, nemlig hvis den eller de andre derved bevæges til at opgive forehavendet, og han har regnet med denne følge af sin passivitet⁴⁾.

V. Bevisbyrden.

Der kan ofte forekomme vanskelige bevisspørgsmål, når talen er om tilbagetræden fra forsøg, og det er da af praktisk betydning, hvorledes disse spørgsmål skal afgøres. Herom kan i det

⁴⁾ Jfr. herved U 1942, s. 880 (Ø).

væsentlige henvises til bemærkningerne ovenfor s. 179 f. vedrørende straffrihedsgrunde⁵⁾). Mindst tvivl volder formentlig i praksis tilbagetræden efter (fjernere) forberedelseshandlinger, hvor situationen ofte vil indicere en frivillig tilbagetræden. Anderledes kan forholdet stille sig, når det drejer sig om en allerede fremskreden forsøgsvirksomhed. Det vil formentlig her kunne spille en rolle for den retlige bedømmelse, om tiltalte er i stand til at oplyse omstændigheder, der støtter hans påstand om at være trådt frivilligt tilbage. Om nogen pligt for tiltalte til at sandsynliggøre denne sammenhæng bør der dog ikke være tale.

VI. *Afværgelse, genoprettelse m. v. efter fuldbyrdet forbrydelse.*

For sammenhængens skyld skal her kort omtales de i strfl. § 84, stk. 1, nr. 6—9 (jfr. til dels stk. 2) indeholdte bestemmelser om fakultativ adgang til straflempelse på grund af gerningsmandens forhold *efter forbrydelsens fuldbyrdelse*.

Ifølge disse bestemmelser — der omfatter såvel forsætlige som uagtsomme lovovertrædelser — kan for det første straffen nedsættes (til lovens laveste straf) eller under i øvrigt formildende omstændigheder helt bortfalde, når gerningsmanden frivillig har *afværget den af handlingen flydende fare* (stk. 1, nr. 6, sml. stk. 2). Bestemmelsen har særlig relation til faredelikter, men kan anvendes på alle tilfælde, hvor fuldbyrdelsesmomentet er rykket frem foran en for kriminaliseringen relevant skadevirkning, som det står i gerningsmandens magt at afværge efter fuldbyrdelsen af lovovertrædelsen. Den kan således finde anvendelse på den, der efter at have afgivet falsk forklaring for retten afværger et urigtigt domsresultat — eller måske blot skadevirkning gennem dommens fuldbyrdelse — ved berigtigelse af forklaringen⁶⁾. Den tilbagetræden, der her er tale om, kan subjektivt være ganske ligeværdig med en tilbagetræden fra forsøg efter iværksættelseshandlingens foretagelse.

Adgang til strafnedsættelse er dernæst hjemlet for den, der

⁵⁾ Se endv. Strafferetsplejen, 3. udg., s. 326, Krabbe, s. 193 og Trolle, Procedure i Straffesager, 1951, s. 93 ff.

⁶⁾ Jfr. JD 1937, s. 124. — Jfr. om angiveri (forræderilov § 12), hvis følger forhindres, f. eks. U 1949, s. 84 (H).

frivilligt, men forgæves har *bestræbt sig for at forebygge fuldbyrdelsen* (nr. 8), eller som frivilligt *har angivet sig selv* og aflagt fuldstændig tilståelse (nr. 9)⁷⁾.

Endelig kan strafnedsættelse ved skade-delikter med indtrådt skadevirkning være begrundet ved, at gerningsmanden har *genoprettet skaden* eller frivilligt har *bestræbt sig derpå* (nr. 7 og 8). Praktisk vil der her særlig være tale om en økonomisk genoprettelse f. eks. gennem erstatning af en uretmæssigt til-egnet værdi.

De nævnte almindelige regler suppleres af enkelte specialbestemmelser, se således strfl. § 182 om uagtsom brandstiftelse, hvor ordene »til skade for fremmed formueinteresse« forstås således, at strafansvar ikke indtræder, når ildsvåde på egne ting har tilføjet trediemand et tab, der erstattes inden dom (jfr. Spec. del, s. 165), og § 299, nr. 1, hvorefter strafansvar for forvoldelse af formuetab ved pligtforsømmelse i mandatforhold kun indtræder, dersom formuetabet ikke erstattes inden dom (i første instans).

Det kræves ikke efter § 84, nr. 7, at genoprettelsen skal være sket »frivilligt«, hvad der formentlig er begrundet i, at loven i videst muligt omfang har villet skabe incitament til at restituere skaden; men hvor genoprettelsen er sket under omstændigheder, der ikke lod nogen mulighed for at undgå betaling eller anden restitution åben, og i øvrigt ikke rummer noget undskyldende moment, bør adgangen til strafnedsættelse naturligvis ikke anvendes (jfr. U 1938, s. 965 (Ø)). Ej heller er det nogen betingelse for strafnedsættelsen, at genoprettelse er sket, før dom blev afsagt i første instans (jfr. U 1934, s. 392 (Ø)).

Et praktisk meget vigtigt supplement til straffelovens regler om tilbagetræden og om afværgelsens og genoprettelsens strafnedsættende betydning er anklagemyndighedens praksis med hensyn til tiltalefrafald samt domstolenes adgang til at give betinget dom. Både i tiltalefrafald og betingede domme kan betaling af erstatning gøres til et vilkår.

⁷⁾ Jfr. U 1944, s. 472 (H, N).

Kapitel XI
FLERHED AF ANSVARSPERSONER
(»Medvirken«)¹⁾

§ 54.

Indledning.

I. Former for kollektiv kriminalitet.

De former, hvorunder en kollektiv kriminalitet kan forekomme, er mangeartede. Den kan omfatte en *enkelt* eller en *flerhed af lovovertrædelser*. Den kan være *tilfældig* eller *tilsigtet*. De skyldige kan være en *bestemt afgrænset* gruppe af personer eller en *ubestemt mængde*, og er dette sidste tilfældet, kan forbrydelserne udarte til såkaldte *masseforbrydelser*, der har deres særegne psykologiske forudsætninger og juridiske problemer om ansvarets fordeling mellem førere og førte. Eller der kan bag de individuelt handlende stå en *organisation* eller anden kollektiv enhed under omstændigheder, der rejser spørgsmål om juridiske personers strafansvar. Der kan foreligge en aftale om enkelte konkrete forbrydelser, et såkaldt *komplot*, eller en gruppe kan under løsere former have slået sig sammen om at begå en række ikke på forhånd fikserede forbrydelser; særlig hvor det drejer sig om volds- og ejendomsforbrydelser,

¹⁾ Der henvises til U I, mot. s. 101 ff., U II, mot. s. 38 ff., U III, mot. sp. 72 ff., *Torp*, s. 555 ff., *Krabbe*, s. 184 ff., *Waaben*, Forsæt, s. 313 ff., *Andenæs*, s. 276 ff., samme forf. i TfR 1940, s. 237 ff., *G. Astrup Hoel*, Delagtighed i forbrydelser, 1941, *Brottsbalken* II, s. 568 ff., *Förslag till brottsbalk*, s. 363 ff., *Strahl* i SvJT 1943, s. 23 ff., *Schönke-Schröder*, s. 268 ff., *Maurach*, s. 534 ff., 565 ff., *Entwurf* 1960, s. 138 ff., *Glanville Williams*, s. 346 ff., 663 ff., *Model Penal Code, Official Draft*, 1962, s. 32 ff., *Tentative Draft No. 1*, 1956, s. 13 ff.

taler man her om *bande*-kriminalitet. De samvirkende personer kan udøve en ligeartet indsats eller fordele sig i forhold til hinanden som *hoved-* og *bipersoner*. Den enkeltes medvirken kan være *fysisk* eller *psykisk* og i sidste fald bestå i blot *tilskyndelse* eller i den groveste form for psykisk medvirken, der betegnes som *anstiftelse*. Efter tidspunktet for den udøvede virksomhed i forhold til iværksættelseshandlingen kan der sondres mellem *forudgående*, *samtidig* og *efterfølgende* medvirken.

II. Retningslinier for den strafferetlige behandling.

Fælles retningslinier for den strafferetlige behandling af alle disse former for kollektiv kriminalitet kan ikke opstilles. Kun så meget kan siges, at samvirken mellem en flerhed af personer normalt er egnet til at forøge farligheden af den pågældende kriminalitet. Fra et generalpræventivt synspunkt er der for så vidt grund til en *skærpet straftrusel mod fleres samvirken*. Dette synspunkt har fået udtryk i strfl. § 80, stk. 2, hvorefter det i regelen skal anses som en skærpende omstændighed, at gerningen er udført af flere i forening, se som mere specielle anvendelser af den samme grundsætning strfl. §§ 264, stk. 3, 264a (handlingen planlagt af en »organisation«), 286, stk. 1.

Det strafskærpende synspunkt har dog særlig relation til tilfælde, hvor flere samvirker på lige fod og alle deltager i selve iværksættelsen. Står man overfor tilfælde, hvor rollerne er fordelt mellem hoved- og bipersoner, trænges der til mere differentierede løsninger. Det er da også særlig med henblik på sådanne tilfælde, at der har udformet sig en *medvirkningslære*. Og denne har især koncentreret opmærksomheden om de typetilfælde, hvor et gerningsmands ansvar skal kombineres med ansvar for medhjælpere og bagmænd, der ikke selv er med til at udføre gerningen. Det i og for sig simple spørgsmål om at finde en strafreaktion, der er afpasset efter den enkelte deltagers skyld og personlige forhold, er her blevet stærkt kompliceret i den klassiske strafferetsdogmatik med dens lære om *meddelagtighedsansvarets akcessoriske karakter*.

Skønt nyere dansk teori og straffeloven af 1930 har brudt med den klassiske meddelagtighedsteori og søger at placere ansvaret på hver enkelt deltager efter en selvstændig, individuel

vurdering, må dog i det følgende dogmehistorien noget nærmere omtales, dels på grund af den betydning, de ældre opfattelser historisk har haft og endnu har i fremmed strafferet, dels som baggrund for forståelsen af de nu her i landet gældende regler.

III. Terminologi.

Der tales i denne fremstilling om en *flerhed af ansvarspersoner* som en sammenfattende betegnelse om alle tilfælde, hvor flere har bidraget til et og samme kriminelle resultat, hvad enten der har foreligget et fælles forbryderisk forsæt — en handlen efter indbyrdes forståelse — eller ej. Ved *samvirken* sigtes derimod til tilfælde, hvor der er tale om et fælles eller tilsluttet fælles forehavende.

Indenfor de samvirkende personer kan man betegne dem som *medvirkende*, der ikke udfører eller deltager i udførelsen af selve iværksættelseshandlingen. Modsætningen til begrebet medvirkende er begrebet *gerningsmand*, der altså omfatter den, der udfører iværksættelsen eller er med til at udføre den (*»medgerningsmand«*).

Det må dog erkendes, at denne i sig selv klare sondring mellem gerningsmand og medvirkende kan stemme mindre godt med almindelig sprogbrug og med ordningen i strfl. § 23. Det kan ligge helt klart, at en person bør betragtes som gerningsmand, skønt han har holdt sig fri af selve iværksættelsen, ligesom det omvendt kan være naturligt at betegne en underordnet deltager i iværksættelsen som medvirkende i forhold til mere aktive deltagere (og indrømme mulighed for strafnedsættelse). Dette synspunkt kan tale for en mindre fast defineret terminologi, således at udtrykket »medvirkende« navnlig anvendes om personer, som har spillet en underordnet og mindre væsentlig rolle i forhold til andre deltagere, gerningsmændene.

Se om den sidstnævnte opfattelse *Waaben*, Forsæt, s. 313 ff., hvor det fremhæves, at en konsekvent sondring mellem gerningsmænd og medvirkende er upåkrævet efter de i dansk ret gældende regler og heller ikke gennemføres af domstolene. Jfr. nedenfor om fortolkningen af strfl. § 23, se endv. 1. udg., s. 502.

IV. Dogmehistorie. Meddelagtighedsteorierne.

I tidlig strafferet gøres ingen principiel sondring mellem forskellige grupper af samvirkende. Generelle bestemmelser om medvirkendes ansvar findes hverken i romerretten eller middelalderlig ret, men der forekommer i lovgivningerne spredte bestemmelser af kasuistisk karakter, der viser, at tanken om strafansvar for medvirkende har rod i gammel opfattelse. Undertiden foreskrives nedsat straf, undertiden samme straf for medvirkende som for gerningsmænd. På det nævnte kasuistiske stadium står hos os endnu Danske Lov²⁾.

De egentlige meddelagtighedsteorier udformes i tysk doktrin i det 19. århundrede med *Feuerbach* som grundlægger. Udgangspunktet for disse teorier er en sondring mellem gerningsmænd og meddelagtighed på objektivt grundlag (*»objektive meddelagtighedsteorier«*).

Oprindelig søgtes forskellen begrundet i de pågældendes forskellige *kausale* forhold til retsforstyrrelsen, men da alle forsøg på her at drage bestemte logiske skillelinier måtte strande, fremkom nye konstruktioner, således den i dansk teori af *Goos* hævdede lære, hvorefter forskellen lå i arten af handlingernes *retstridighed*: medens gerningsmandshandlingen i sig var retstridig (som stridende mod den »principiale lov for handlefriheden«), var den meddelagtiges handling ikke i sig, isoleret betragtet, retstridig, men blev det kun ved at sættes i et fremmed forbryderisk formåls tjeneste.

Medens tanken om en objektivt karakteriseret afgrænsning indenfor ansvarspersonerne er trængt noget tilbage i nyere teori, spiller *subjektive meddelagtighedsteorier* en betydelig rolle i nyere udenlandsk, navnlig tysk doktrin. Ifølge disse teorier skal den afgørende vægt lægges på den handlendes viljemæssige forhold til forbrydelsen: har han vilje til gerningen som sin egen (*animus auctoris*), skal han bedømmes som gerningsmand eller hovedperson; har han kun vilje til at fremme en andens gerning (*animus socii*), er han medhjælper eller biperson.

Svagheden ved disse subjektive teorier er, at de på grundlag af et kriterium, der ifølge sagens natur må være uskarpt og

²⁾ Se om ældre dansk ret, *Torp*, s. 557, og *Tage Holmboe* i Højesteret 1661–1961, II, s. 178 ff.

usikkert, fordi der er tale om en psykologisk faktor uden fast afgrænsningsmulighed, vil fastlægge bestemte inddelinger med dertil hørende forskellige straffebestemmelser. Forsåvidt de alene peger på viljesretningens betydning for den strafferetlige vurdering, viser de utvivlsomt i rigtig retning.

Det særegne ved de omtalte meddelagtighedsteorier, hvad enten de hører til den objektive eller subjektive gruppe, er imidlertid ikke alene den vægt, de lægger på bestemt at definere, hvem der skal bedømmes som gerningsmand (hovedperson), og hvem som meddelagtig (biperson). Fuldt så vigtig er den med disse teorier sammenkædede antagelse af *meddelagtighedsansvarets ak-essoriske karakter*.

Efter denne opfattelse afhænger den meddelagtiges strafansvar til en vis grad af, hvorvidt gerningsmanden opfylder strafansvarets betingelser. Oprindelig anlagdes her et »*ekstremt-akcessorisk*« synspunkt; kun hvis gerningsmanden både i henseende til handlingens objektive retstridighed og den subjektive skyld (tilregnelighed og forsæt) var ansvarlig, kunne medhjælperen blive delagtig i et strafansvar. Efterhånden antoges flere modifikationer. Den overvejende opfattelse indenfor de akcessoriske meddelagtighedsteorier kan nu betegnes som »*begrænset-akcessorisk*«. Efter denne skal det ikke være nogen betingelse for den meddelagtiges ansvar, at gerningsmanden opfylder skyldbetingelserne, når han dog har handlet retstridigt. Se henvisninger til tysk litteratur ovenfor i note 1.

De i det foregående berørte teoretiske opfattelser kan sammenfattes under benævnelsen *positive meddelagtighedsteorier*. I modsætning til disse har, navnlig i nordisk teori (Getz, Torp), det synspunkt vundet frem, at de skarpe skel mellem meddelagtige og gerningsmænd bør opgives, og at der ikke bør antages et akcessorisk, men et selvstændigt ansvarsgrundlag for de medvirkende. Dette synspunkt kan, set i forhold til de opfattelser, hvorimod det vender sig, med en vis ret karakteriseres som udtryk for en »*negativ meddelagtighedsteori*«. Men det er dog ikke negativt i den forstand, at det slet ikke vil anerkende nogen forskel i strafværdigheden i de forskellige ansvarspersoners andel i forbrydelsen. Tværtimod skal der efter denne opfattelse anlægges en *vurderende sontring* efter arten og graden af det forhold, hver enkelt af de samvirkende personer har ud-

vist. Lovgivningen skal i så henseende stille retsanvendelsen så frit som muligt.

Se nærmere om de teoretiske forudsætninger for denne opfattelse Getz, *Den saakaldte Delagtighed i Forbrydelser*, 1875, *Torp*, s. 558 ff. De her hævdede synspunkter er lagt til grund for den gældende strfl. 1930 § 23. De betyder en i høj grad tiltrængt simplificering af reglerne om medvirken.

En af *G. Astrup Hoel*, *Delagtighed i forbrydelser*, 1941, fremsat voldsom kritik af Getz' lære anfægter ikke den principielle værdi af Getz' brud med den klassiske meddelagtighedslære, se hertil *Hurwitz* i NTfS 1942, s. 52 ff., *Ivar Strahl* i SvJT 1943, s. 23 ff.

Den til grund for strfl. 1930 lagte opfattelse underkender ikke muligheden og rigtigheden af en vis *typisering*, hvorefter visse medvirkningsformer som regel vurderes mildere end gerningsmandsvirk-somhed. Men det kan ikke med *Krabbe*, s. 186 ff., jfr. DKF 1913 (1914), s. 18 ff., erkendes, at der kan anstilles generelle kriminalpolitiske betragtninger, hvorefter medvirkningsansvaret i modsætning til gerningsmandsansvaret er særlig specialpræventivt begrundet, se diskussionen i U 1926 B, s. 221 ff., 253 ff., 269 ff. og 315 ff.

V. Straffelovens § 23 og dens forarbejder.

Bestemmelserne om medvirken i strfl. § 23 har to hovedformål³⁾. *For det første* skal de hjemle strafansvar for en kreds af personer, som ikke er direkte omfattet af gerningsbeskrivelserne i lovens specielle del eller i særlove. § 23, stk. 1, 1. pkt., bevirker så at sige en generel udvidelse af alle kriminelle gerningsindhold og foreskriver samtidig, at alle deltagere i et strafbart forhold principielt bedømmes efter samme strafferamme. *For det andet* skal § 23 åbne mulighed for, at der under visse betingelser kan anlægges en mildere bedømmelse af nogle af de deltagende personers strafskyld (se navnlig stk. 1, 2. pkt., om strafnedsættelse og stk. 3 om strafbortfald). Angående § 24 om tilbagetræden henvises til bemærkninger ovenfor s. 344.

I nogle tilfælde har strfl. ved sin definition af et delikt udtrykkelig medtaget virksomhed, som består i at yde »bistand«, »medvirke« etc. (se f. eks. § 114: deltagelse i visse korps m. v., § 127: medvirken til, at en værnepligtig ikke opfylder sin vær-

³⁾ Se til det følgende *Waaben*, Forsæt, s. 313 ff.

nepligt, § 132 a: deltagelse i en forbudt forenings fortsatte virksomhed, § 151: medvirken til en underordnetes tjensteforseelse). I disse tilfælde skal strafansvaret altså ikke støttes på § 23, ligesom reglerne om strafnedsættelse og -bortfald må anses for uanvendelige.

§ 55.

Former for medvirken — Ansvarsbetingelser.

I. *Former for medvirken.*

Grundregelen i strfl. § 23 er dens indledende bestemmelse, hvorefter lovens straffebestemmelser omfatter *alle, der ved tilskyndelse, råd eller dåd har medvirket til gerningen*. I kraft af denne bestemmelse kan man straffe personer, som har taget del i en forbrydelse på en af de angivne måder, selv om de ikke har udført den i forbrydelsens definition nævnte virksomhed. Da bestemmelser i lovens specielle del normalt efter en sproglig fortolkning vil omfatte alle, som iværksætter en forbrydelse eller tager del i iværksættelsen (»borttager«, »dræber«, »øver vold«, »afgiver falsk forklaring« etc.), betegner § 23 navnlig for forberedelseshandlingers vedkommende en udvidelse af ansvarskredsen.

Medvirken kan være fysisk eller psykisk. *Fysisk* medvirken er al bistand i gerning, herunder den som består i at give gode råd. Kendetegnet for *psykisk* medvirken er, at den har relation til en anden ansvarspersons vilje, idet den stimulerer denne i kriminel retning ved at opfordre, opmuntre, friste eller true til lovovertrædelsen. Tilsigtes der herved at udøves en bestemmende indflydelse på den påvirkede under overvindelse af hans eventuelle modforestillinger, foreligger *anstiftelse*.

Medvirken kan, set i forhold til hovedmandens virksomhed, være *samtidig* eller *forudgående*. Derimod omfatter § 23 ikke *efterfølgende* medvirken, som derfor er straffri, medmindre den er kriminaliseret som et selvstændigt delikt (vigtigst er hæleri¹⁾).

¹⁾ Se i denne forbindelse foruden §§ 284 og 303 om hæleri: §§ 136, stk. 2 (offentlig, udtrykkelig *billigelse* af en statsforbrydelse), 125, stk. 1 (hjælp til flugt, bortskaffelse af spor, m.v.), 167 og 168

Skillelinien mellem samtidig og efterfølgende medvirken må i almindelighed drages ved tidspunktet for afslutningen af iværksættelsesvirksomheden. En efter dette tidspunkt faldende handling kan dog ikke betragtes som en blot efterfølgende, *hvis* den er foretaget i henhold til et tidligere tilsagn, eller *hvis* den falder efter gerningsmandens iværksættelseshandling, men dog før forbrydelsens fuldbyrdelse. Og i klasse hermed må formentlig stilles, at bistand til en lovovertrædelse ydes, efter at denne i teknisk forstand er fuldbyrdet, men dog inden den skade mod beskyttelsesobjektet er realiseret, som strafbestedelsen har for øje.

Se fra ældre retspraksis bl. a. U 1868, s. 635 (H), U 1889, s. 91 (H), HRT 1902, s. 275, HRT 1924, s. 278. Fra tiden efter strfl. 1930 kan nævnes U 1936, s. 169 (Ø) (ansvar for åger efter strfl. § 282, skønt den medvirkendes virksomhed – foretagelse af fogedforretninger til inddrivelse af ågerfordringen – lå efter fuldbyrdelsen); cfr. herved U 1936, s. 351 (H) (om en snæver opfattelse af medvirkningsansvaret ved åger).

II. Ansvarsbetingelser.

A. Objektive betingelser.

Objektivt kan som betingelse for at antage strafbar medvirken generelt ikke stilles andet krav end, at der er udvist et forhold – i ord eller gerning — som har udgjort en del af en objektivt strafbar virksomhed, hvad enten denne foreligger som en fuldbyrdet forbrydelse eller blot som et forsøg. En medvirken kan forekomme både på tidlige og på sene stadier af det kriminelle forløb (jfr. ovenfor) og kan efter omstændighederne — ligesom enkeltmands forsøgsvirksomhed — bestå i handlinger, der isoleret set er ufarlige og dagligdags. Det kræves ikke, at den medvirkendes handling har været en »conditio sine qua non« i forhold til den fuldbyrdede forbrydelse (se ovenfor s. 165)²⁾. Ansvar for medvirken kan pådrages ved passivitet, når

(udgivelse af falske penge), 267 (udbredelse af sigtelse), 282 i slutn. (inddrivelse af ågerfordring, etc.).

²⁾ Se nærmere om kausalitetsspørgsmålet med henblik på ansvar for medvirken, *Andenæs* i TfR 1940, s. 237 ff.

de almindelige betingelser for at sidestille undladelse med aktiv handlen er opfyldt (se ovenfor s. 21 ff.).

Der har ved de i praksis indarbejdede straffebestemmelser fæstnet sig nærmere retningslinier for, hvad der skal påtales og bedømmes som strafbar medvirken. Der kan — både mere i almindelighed og specielt ad de enkelte forbrydelsesarter — peges på bestemte *medvirkningstyper*, med hensyn til hvilke spørgsmålet om strafansvar ligger klart.

Hvad angår *fysisk bistand* i nær kontakt med iværksættelseshandlingen, er der som regel ingen tvivl om dens strafværdighed. Som typer på strafbar fysisk medvirken i praksis kan nævnes: tiltaltes *tilstedeværelse* på eller ved gerningsstedet under iværksættelsen med beredthed til at yde assistance, herunder f. eks. vagthold under indbrud, transport af koster eller smuglergods (se f. eks. U 1961, s. 933 (V)), udlån eller anden *overgivelse af redskab som middel til lovovertrædelse; anvisning af adresser*, f. eks. på steder at stjæle eller på kvaksalvere, der vil foretage ulovlige svangerskabsafbrydelser (se f. eks. U 1934, s. 598 (Ø)); *finansiering* af ulovlig virksomhed; *udfærdigelse af urigtige erklæringer* til brug af en anden i svigagtigt øjemed, etc. — *Passivt forhold* kan efter omstændighederne ækvivalere positiv handlen også med henblik på medvirken, se ovenfor s. 21 ff. og som eksempel U 1938, s. 964 (Ø) (moders passivitet ved mandens mishandling af hendes særbarn), se også U 1952, s. 210 (Ø), U 1966, s. 865 (V). — Der foreligger i det trykte domsmateriale vedrørende strfl. 1866 og 1930 kun sjældne eksempler på, at tiltale er rejst for (fysisk) medvirken af en sådan fjernere og underordnet betydning, at domstolene ikke har fundet forudsætnin-
gerne for et medvirkningsansvar opfyldt, se dog JD 1939, s. 172, U 1949, s. 467 (Ø).

Hvad angår *psykisk medvirken*, er de hyppigst forekommende former i praksis: deltagelse i *aftale* med gerningsmanden, *anstiftelse*, direkte og indirekte *opfordring* (se f. eks. U 1922, s. 1040 (H), U 1954, s. 492 (H), U 1954, s. 758 (H), eventuelt i forbindelse med pengeløfte etc., *opmuntren, ophidsen*, o. s. v. Påvirkningen kan efter omstændighederne være stiltiende, fremgå af minespil, gestus eller lign., se f. eks. HRT 1898, s. 495, eller være indiceret ved den pågældendes *interesse* i lovovertrædelsen. — Tilskyndelse mere i almindelighed til strafbar virksomhed kan ikke rammes som strafbar medvirken, men er, forsåvidt angår *offentlig* tilskyndelse, selvstændig kriminaliseret ved strfl. § 136, stk. 1, jfr. U 1938, s. 407 (Ø); se også strfl. § 266 a.

Om tilskyndelse til bankrøveri og drab i et tilfælde, hvor der bl. a.

forelå spørgsmål om anvendelse af hypnotisk påvirkning, henvises til U 1956, s. 31 (H), jfr. U 1958, s. 200 (klageretten). Anstifteren idømtes fængsel på livstid, medens den umiddelbare gerningsmand ansås for straffri i medfør af § 16 og dømtes til forvaring (se herved U 1965, s. 403 og U 1967, s. 84). Se om denne sag, *Erik Bech* i NTfK 1955, s. 289 ff., *Kaarsberg* i NTfK 1957, s. 294 og *Niels Madsen* i Juristen 1962, s. 29 ff.

B. Subjektive betingelser.

Det vide objektive område for medvirkningsansvar gør det vigtigt at søge en begrænsning gennem de *subjektive ansvarsbetingelser*.

1. Forsåvidt angår den *forsætlige* medvirken til forsætlig lovovertrædelse, som strfl. § 23 først og fremmest har for øje, må det kræves, at den medvirkendes forsæt virkelig går ud på at fremme fuldbyrdelsen af den pågældende forbrydelse. Hvor der kræves en ud over fuldbyrdelsen i teknisk forstand rækkende hensigt, må det videregående subjektive krav også foreligge opfyldt i relation til den medvirkende. Forsætskravet vil efter omstændighederne være opfyldt, når den medvirkende — uden selv at tilstræbe en kriminel følge — er vidende om hovedmandens formål med de foretagne handlinger. Den medvirkende skal ligeledes have kendskab til — eller på anden måde handle forsætligt i relation til — de øvrige momenter, som udgør forbrydelsens gerningsindhold. Ved medvirken til underlæg eller skyldnersvig ved salg, pantsætning el. lign., må han således have kendskab til det bestående faktiske eller retlige forhold mellem hovedmanden og en trediemand, som gør en disposition retstridig³⁾.

Forsætsansvaret for den medvirkende kan ikke strækkes længere, end hans forsæt rækker, selv om gerningsmanden er gået videre. Derimod kan det ikke opstilles som en betingelse for den medvirkendes ansvar, at han og gerningsmanden har handlet i henhold til et *fælles*, på indbyrdes *aftale* beroende forbryderisk forsæt⁴⁾.

³⁾ Se nærmere om den medvirkendes forsæt, *Waaben*, Forsæt, s. 316 ff.

⁴⁾ Jfr. f. eks. U 1904 B, s. 315 (H) (tiltalte ansvarlig for fuldbyrdet

I forbindelse med læren om medvirken må nævnes begrebet *agent provocateur*. Der sigtes herved til det forhold, at en person provokerer (anstifter) en lovovertrædelse med det formål at få gerningsmanden afsløret og straffet. Dette særlige motiv kan ikke i sig bevirke ansvarsfrihed for den udøvede medvirken. Men hvis provokatøren har villet hindre fuldbyrdelsen eller i øvrigt har regnet bestemt med, at denne ikke skulle indtræde, kan han — bortset fra et eventuelt uagtsomhedsansvar — ikke straffes.

Anvendelse af provokatører har spillet en særlig rolle ved bekæmpelsen af politisk kriminalitet i en række lande. Det kan imidlertid ikke anses som en tilladelig politimæssig metode at benytte agenter til fremkaldelse af forbrydelser. Noget andet er anvendelse af »stikkere«, der ikke selvstændigt provokerer, men blot informerer om påtænkte eller begåede lovovertrædelser.

Et andet praktisk anvendelsesområde for agents provocateurs er smugleribekæmpelsen, jfr. herved U 1927, s. 499 (S). – Se iøvrigt vedrørende agents provocateurs U 1930, s. 160 (Ø) (provokation til overtrædelse af droskereglementet), U 1934, s. 165 (Ø) (provokation til overtrædelse af beværterlov); de i disse sager stedfundne frifindelser af agenten trods lovovertrædelsernes fuldbyrdelse har sikkert en særlig forklaring (*concursum necessarius*, manglende hjemmel efter dagældende ret til straf for medvirken), således at de ikke strider mod det ovenfor anførte, jfr. *Krabbe*, s. 196.

2. Også *uagtsom* medvirken omfattes — ved lovovertrædelser, hvor strafansvar for uagtsomhed er hjemlet — af regelen i strfl. § 23, stk. 1, pkt. 1, om strafansvar for medvirken, jfr. ovenfor s. 249 f. Straffeloven er her i klar modsætning til den ældre meddelagtighedslære, hvorefter kun den forsætlige stillen sin handling i et fremmed forbryderisk formåls tjeneste kunne pådrage ansvar for meddelagtighed.

Det må antages, at strafbar medvirken ved uagtsomhed kan forekomme ikke blot i relation til en forsætligt handlende hovedmand, men også i forbindelse med en uagtsom lovovertrædelse. Det er udtrykkelig forudsat i motiverne til § 23 (U III, mot. sp. 73), at også uagtsom medvirken til en uagtsom lov-

røveri, skønt fratagelsen af pengene udførtes af en medtaltalt uden aftale med tiltalte).

overtrædelse — ligesom forsætlig medvirken til en sådan — omfattes af § 23. Den praktiske betydning heraf er dog ringe. Dels vil det fjernere liggende uagtsomme forhold forholdsvis sjældent have tilstrækkelig adækvat sammenhæng med den indtrådte skadevirkning eller iøvrigt give tilstrækkelig anledning til påtale; dels vil, hvor dette dog er tilfældet, som regel ingen trang foreligge til anvendelse af de særlige nedsættelsesregler i § 23, da straffen ved uagtsomhedsdelikter i almindelighed allerede i kraft af de normale strafferammer for gerningsmandsforhold kan sættes så lavt som ønskeligt. Hvad angår straffen for forsætlig medvirken til uagtsom lovovertrædelse, der ifølge en selvstændig bedømmelse af den medvirkendes forhold må bestemmes med strafferammen for forsætlig lovovertrædelse som udgangspunkt, kan det på den anden side vanskeligt tænkes, at betingelserne for strafnedsættelse efter § 23 kan være til stede, eller at der skulle være grund til at bringe en nedsættelsesmulighed til anvendelse.

§ 56.

Adgang til strafnedsættelse og strafbortfald.

Strafansvaret for medvirken omfatter principielt alle typer af strafbare delikter. Der findes ikke nogen til § 21, stk. 3 (om forsøg) svarende regel om straffrihed med hensyn til delikter, for hvilke den højeste straf er hæfte. § 23 åbner imidlertid mulighed for en mildere bedømmelse gennem strafnedsættelse og eventuelt strafbortfald.

I. *Strafnedsættelse.*

Ifølge strfl. § 23, stk. 1, pkt. 2, kan straffen nedsættes (til lovens laveste straf) 1) for den, der kun har villet yde en *mindre væsentlig bistand*, 2) for den, der kun har villet *styrke et allerede fattet forsæt*, 3) *når forbrydelsen ikke er fuldbyrdet*, og 4) *når en tilsigtet medvirken er mislykkedes*. Til hver af disse nedsættelsesgrunde skal i det følgende knyttes nogle bemærkninger.

1) Bestemmelsen sigter særlig til fysisk medvirken og vil især

være anvendelig på personer, som på forberedende stadier har foretaget handlinger af underordnet betydning (indkøb, telefonopringninger etc.), derimod sjældnere på personer, som har medvirket omkring iværksættelsen ved at holde vagt, køre bil etc¹). Efter bestemmelsens subjektive formulering (»kun har villet yde...«) kan der gives strafnedsættelse til den, der har anset sin medvirken for mindre væsentlig, selv om forholdene (tilfældigt) udvikler sig således, at hans handling har spillet en praktisk rolle for forbrydelsens fuldbyrdelse.

2) Bestemmelsen angår psykisk medvirken, der ikke har karakter af anstiftelse. Vejledende er praksis ad strfl. 1866 § 51. Som et praktisk vigtigt eksempel på medvirken af denne underordnede art kan nævnes tilfælde, hvor den pågældende ved sin passivitet eller udtrykkelig har samtykket i eller godkendt, at en anden person, til hvem han har en særlig relation, f. eks. den pågældende ægtefælle, bringer en lovovertrædelse til udførelse.

3) Der sigtes herved til tilfælde, hvor den potentielle gerningsmand vel ikke har fuldbyrdet lovovertrædelsen, men dog har gjort sig skyldig i strafbart forsøg. Bag adgangen til strafnedsættelse ved »medvirken til forsøg« ligger her den tanke, at der navnlig for akcessoriske deltageres vedkommende er et mindre behov for straf, når forbrydelsen ikke fuldbyrdes (sml. § 21, stk. 2).

4) De her omtalte tilfælde kan betegnes som »forsøg på medvirken«. Det drejer sig især om tilfælde, hvor en medvirkenshandling ikke er blevet afsluttet efter sin hensigt (et brev til hovedmanden er ikke kommet frem), eller hvor en i og for sig afsluttet handling ikke er blevet del af det fuldbyrdede eller forsøgte kriminelle forløb (hovedmanden har ændret sin plan, således at han ikke får brug for de af medvirkeren givne anvisninger).

Ved forsøg kan strafnedsættelse for medvirkeren støttes både på § 21, stk. 2, og på § 23.

Kun når nedsættelsesadgangen benyttes, skal domstolene i dommen udtrykkelig henvise til strfl. § 23, stk. 1. I praksis

¹) Se som eksempler på strafnedsættelse for »mindre væsentlig bi-stand«: U 1934, s. 598 (Ø), U 1935, s. 531 (H), U 1938, s. 1089 (V).

spiller adgangen til nedsættelse under vedkommende strafferammes minimum næppe nogen større rolle. I et vist omfang bruger man dog at citere § 23 i dommene, selv om den idømte straf ligger over strafferammens ordinære minimum²⁾).

II. *Strafbortfald.*

Ved lovovertrædelser af mindre alvorlig type er trangen til strafansvar for medvirken gennemgående ringe, og sådant ansvar kan uden skade undværes i hvert fald i særlig undskyldelige tilfælde af medvirken. I overensstemmelse hermed giver strfl. § 23, stk. 3, adgang til fakultativt strafbortfald for medvirken ved *lovovertrædelser, der ikke kan straffes med højere straf end hæfte*, når den medvirkende kun har villet yde en mindre væsentlig bistand eller styrke et allerede fattet forsæt, samt når hans medvirken skyldes uagtsomhed (hvorved naturligvis kun sigtes til medvirken ved lovovertrædelser, der overhovedet straffes som uagtsomme, idet den uagtsomme medvirken ellers uden videre er straffri, jfr. ovenfor). Når § 23, stk. 3, i modsætning til stk. 1 ikke tillige nævner forsøgstilfælde, skyldes dette, at forsøg (på medvirken eller medvirken til forsøg) ved de her omtalte delikter allerede vil være straffri efter regelen i § 21, stk. 3.

III. *Regler udenfor strfl. § 23.*

Almindelige regler om strafnedsættelse og -bortfald udenfor § 23 kan finde anvendelse på medvirkende. Her fremhæves særlig § 84, stk. 1, nr. 5, jfr. stk. 2, om den, der »ved sit afhængighedsforhold til en anden eller ved trusel om betydelig skade har ladet sig bevæge til gerningen«.

Jfr. herved VLT 1935, s. 180, JD 1941, s. 171 og U 1951, s. 661. Sml. regler om afhængighedsforhold m.v. i norsk strfl. § 58 og svensk strfl. 23:5.

Om handlen i henhold til en overordnets befaling henvises til bemærkningerne ovenfor s. 180 f.

²⁾ Se herved *Waaben*, Forsæt, s. 314; endv. *von Eyben*, s. 277 f. om nuancering af strafudmålingen i sager mod flere medskyldige, specielt bandesager.

§ 57.

Særlige pligtforhold.

Som omtalt ovenfor § 30, II, angår visse straffebestemmelser såkaldte *særdelikter*, d.v.s. lovovertrædelser, ved hvilke handlingssubjektet må opfylde specielle forudsætninger. Med henblik på disse delikter benytter § 23, stk. 2, den noget uklare konstruktion »*særligt pligtforhold*« til angivelse af handlingssubjektets specielle situation. Udtrykket er ganske rammende med henblik på nogle af de tilfælde, man har haft for øje, såsom militære tjenesteforhold og forhold i den civile embedstjeneste, næringsforhold og skyldforhold, sømandsforhold, m.v., hvor et særligt sæt af pligter er anordnet. Det er derimod nærmest misvisende for andre grupper af særdelikter, der omfattes af bestemmelsen, såsom forbrydelser i familieforhold (blodskam, m.v.).

Hvorledes den udenforstående (*extraneus*), der medvirker til begåelsen af et særdelikt, strafferetligt skal behandles, har været stærkt omtvistet i teorien¹⁾. På den ene side har den opfattelse været hævdet, at der ikke af en udenforstående kunne kræves en sådan respekt for et særligt pligtforhold, at det ville være rimeligt at straffe ham for medvirken til dets krænkelse. På den anden side har det været anført, at enhver, der forsætligt medvirker til krænkelsen af et særligt pligtforhold, må vide, at han derved gør sig medskyldig i et forhold, som loven ved sin straffebestemmelse søger at modvirke, og at det ville være altfor farligt for retsordenen, om den udenforståendes medvirken, der erfaringsmæssigt ofte kan være af afgørende betydning, ubetinget skulle være ansvarsfrit efter den pågældende lovbestemmelse. Den sidstnævnte opfattelse er principielt lagt til grund for strfl. 1930.

Visse lovbestemmelser fører dog efter deres ordlyd eller en nærmere fortolkning til det resultat, at den strafbare gernings-type må opfattes som et »egenhændigt delikt«, der ikke omfatter den udenforstående medvirker. Dette gælder f. eks. § 238 (om barnedrab begået af moderen) samt de nedenfor omtalte

¹⁾ Se herved bl. a. *Torp* i U II, mot. sp. 41.

tilfælde af straffrihed ved *concursus necessarius*. Der henvises endvidere til de særlige regler om begrænsning af ansvaret til erhvervsvirksomheders ledelse, om presseansvar m. v.

For så vidt angår tilfælde, hvor strafansvaret udstrækkes til den udenfor pligtforholdet stående medvirker, erkendes det almindeligt, at der kan forekomme tilfælde, hvor en fuldkommen ligestilling af extraneus med intraneus ville være urimelig og upåkrævet. Med henblik på sådanne tilfælde har § 23, stk. 2, givet en *almindelig adgang til strafnedsættelse for extraneus* uden at binde denne adgang til de betingelser for strafnedsættelse, der efter § 23, stk. 1, gælder med hensyn til medvirken til lovovertrædelser af almindelig type. Det er herved overladt til teori og praksis at fastlægge de omstændigheder, der særlig kan begrunde en strafnedsættelse.

Et tvivlsomt spørgsmål er det, hvorvidt nedsættelsesadgangen i henhold til § 23, stk. 2, kan anvendes til fordel for en *extraneus, der foretager selve iværksættelsen* af den pågældende lovovertrædelse. Spørgsmålet må antagelig besvares bekræftende²⁾. Bestemmelsen har formentlig i det hele haft extranei, uanset den nærmere art af deres virksomhed, for øje. Og der kan tænkes tilfælde, hvor der realt er grund til en undskyldende særbedømmelse også af den extraneus, der har ladet sig benytte til at fungere som iværksætter.

§ 58.

Concursus necessarius.

Den sproglige betydning af *concursus necessarius* er »nødvendigt sammenstød«, d. v. s. den ved en lovovertrædelses gerningsindhold forudsatte nødvendighed af fleres samvirken. En sådan nødvendighed er f. eks. til stede ved lovovertrædelser, der består i ulovlig indgåelse eller opfyldelse af kontraktsforhold (køb og salg i strid med næringslov, prislov, lukkelov og lignende, kreditorbegunstigelse, bestikkelse, m. v.). Udenfor begrebet falder den »samvirken«, der beror på handlinger fra den persons side, som er offer for forbrydelsen, f. eks.

²⁾ Jfr. således også *Krabbe*, s. 199 og *Waaben*, Forsæt, s. 315.

den truede persons given efter for gerningsmandens tvang ved afpresning eller voldtægt.

Det er et fortolkningsspørgsmål, som ikke kan løses ved et generelt princip, om en straffebestemmelse alene rammer den i deliktets definition nævnte person eller tillige den person, som han handler sammen med. Hvis en lovbestemmelse kun taler om en »sælger« som lovovertræder, kan køberen — som jo er en nødvendig deltager i et salg — enten anses som medvirkende eller (i kraft af en modsætningsslutning) som straffri¹⁾.

Som eksempler fra straffeloven på, at vedkommende partner er ansvarsfri, kan anføres: § 128 (hververen, ikke den hvervede straffes), § 229, stk. 3 (alfonsen, men ikke kvinden, straffes for alfonseri). I visse andre tilfælde indenfor straffeloven er partneren vel straffri efter vedkommende straffebestemmelse, men rammes af en anden straffebestemmelse. Herhen hører reglerne om aktiv og passiv bestikkelse i strfl. §§ 122 og 144, reglerne i § 208, stk. 1 og stk. 3 om ansvar henholdsvis for bigamen og den forhen ugifte person, med hvem det bigamiske ægteskab indgås. Det fremgår også af strfl. § 283, stk. 2, at den kreditor, der medvirker til skyldnersvig ved modtagelse af begunstiggelse, kun straffes, når han har virket bestemmende på skyldnerens handling.

Som concursus necessarius tilfælde indenfor strfl. 1930 kan iøvrigt nævnes § 124, stk. 2, hvorefter ansvar formentlig ikke kan pålægges fangen, § 152 jfr. § 263, stk. 2 (næppe strafansvar for den, der lader sig hemmeligheden betroe), § 153, stk. 1 og 2: »understøtter en anden i sådan færd« (næppe ansvar efter denne bestemmelse for extraneus), §§ 189–191 (intet ansvar for køberen).

Udenfor straffeloven har der særlig i ældre praksis ved en række lovovertrædelser været statueret straffrihed for partneren efter grundsætningen om concursus necessarius. For visse tilfælde vedkommende er der imidlertid nu hjemmel for at straffe partneren, eventuelt under nærmere angivne betingelser, se således beværterlov (lovbkg.) 24, 21. januar 1964 § 34, stk. 3.

Også udenfor concursus necessarius forekommer det, at strafansvaret i medfør af lovbestemmelse eller sædvanemæssigt fast-

¹⁾ Jfr. herved om den tidligere prislov U 1944, s. 458 (H), U 1944, s. 461 (H), U 1945, s. 830 (H).

lagt opfattelse er indskrænket til at angå en bestemt eller enkelte bestemte ansvarspersoner. Herhen hører visse tilfælde, hvor i praksis ansvaret for lovovertrædelser i erhvervsforhold alene pålægges den for næringen ansvarlige eller andre hovedpersoner i virksomheden, derimod ikke den underordnede medhjælper.

Kapitel XII

SANKTIONERNE

§ 59.

Indledning.

I. Oversigt.

Ovenfor i §§ 5 og 6 er givet en foreløbig omtale af begreberne *straf* og *andre retsfølger*, der sammenfattes under betegnelsen kriminalretlige sanktioner. Det fremgår af denne oversigt, at den i flere henseender uskarpe sontring mellem straf og andre retsfølger er af mindre væsentlig betydning med henblik på en nærmere karakteristik af dansk rets sanktionssystem. Det kan dog fastslås, at strfl. 1930 har bevaret det fra tidligere ret kendte princip, hvorefter bøde og frihedsstraf fremtræder som de principale retsfølger (jfr. de for de enkelte gerningstyper fastsatte strafferammer), medens andre retsfølger er beregnet på under visse betingelser at anvendes i stedet for eller som tillæg til straf. Statistisk set er frihedsstraf den mest anvendte reaktionsform overfor egentlig kriminalitet (overtrædelser af borgerlig straffelov), medens praksis indenfor særlovsområder helt domineres af bødestraffen.

Indenfor sanktionerne går det praktisk vigtigste skel mellem på den ene side *frihedsberøvelse* (hæfte, fængsel, ungdomsfængsel, arbejdshus, sikkerhedsforvaring, helbredelsesanstalt for drankere, visse § 70-foranstaltninger) og på den anden side foranstaltninger, der *ikke* indebærer frihedsberøvelse. Indenfor de sidste må atter fremhæves som vigtige grupper de *økonomiske retsfølger* (bøde og konfiskation) og *forsorg i frihed* (navnlig betingede domme med tillægsvilkår og visse § 70-foranstaltninger). Kombinationer af institutionsmæssig og ambulant behandling kan etableres på flere måder, bl. a. gennem

prøveløsladelse og betinget dom og indenfor strfl. § 70. Udover de ved dom pålagte retsfølger må særlig nævnes anklagemyndighedens *tiltalefrafald*.

Med henblik på fremstillingen i det følgende vedrørende de enkelte sanktioner må fremhæves, at der overvejende er tale om en redegørelse for det *regelsystem*, som gælder i dansk ret. I den strafferetlige sanktionslære kan kun i begrænset omfang inddrages en omtale af de under *kriminalpolitikken* hørende praktiske spørgsmål vedrørende sanktionernes udformning og virkemåde, f. eks. fængslernes indretning, fangebehandling, tilsynsvirksomhed, alkoholistbehandling, vurdering af sanktionernes effektivitet etc.

II. Tidsbestemte og tidsubestemte reaktioner.

Et af de vigtigste problemer med hensyn til det strafferetlige sanktionssystem er spørgsmålet om anvendelse af *ubestemte domme*, d. v. s. domme, der ikke på forhånd fikserer sanktionen til en bestemt tid; der tænkes herved særlig på sanktioner af frihedsberøvende karakter.¹⁾

Efterhånden som behandlingssynspunkter er trådt i forgrunden indenfor det kriminalretlige sanktionssystem, er hensigtsmæssigheden af den ubestemte dom blevet stadig mere understreget. Særlig fra den lægelige, pædagogiske og pønitentiære sagkundskabs side er man gået stærkt ind for anvendelsen af helt eller relativt ubestemte straffe eller forvaringer, hvis varighed i første række bestemmes af det i hvert enkelt tilfælde foreliggende behandlingsbehov. Og i princippet har denne opfattelse fået ikke ringe tilslutning også fra juridisk side. Navnlig indrømmes det, at den på forhånd fikserede straffetid medfører en strafudmåling, der ikke *kan* følge klare, rationelle principper, jfr. herom nærmere nedenfor § 77. På den anden side fremhæves de meget store betænkeligheder, der er forbundet med en vid anvendelse af ubestemte domme. For det første kan de let virke inhumant gennem den psykiske belastning, tidsubestemtheden ofte betyder for den dømte. Dette gælder navnlig, når der ikke iagttages et rimeligt forhold mellem forholdsrege-

¹⁾ Se herved Waaben, *Utilregnelighed og særbehandling*, 1968, s. 101 ff. og den ndf. s. 369 anførte litteratur.

lens udstrækning i tid og den kriminalitet, der har givet anledning til den. For det andet rummer, trods alle tænkelige kontrolforanstaltninger, forholdsregler af denne art farer for magtmisbrug og arbitrære afgørelser vedrørende løsladelsestidspunktet. Og for det tredje må det i sammenhæng hermed erkendes, at der — med vor nuværende viden — i stort omfang savnes kriterier for, hvorvidt og hvornår en lovovertræder er blevet således påvirket af en behandling, at denne kan siges at have nået sit mål. Hertil kommer, at der findes store grupper af lovovertrædere, der hverken efter deres kriminalitet eller personlighed giver indikation for et særligt behandlingsbehov eller i hvert fald ikke for et behandlingsbehov, der kan tilfredsstilles gennem eksisterende behandlingsmetoder.

Under disse omstændigheder kan det ikke undre, at den overvejende juridiske opfattelse går imod en *generel* anerkendelse af ubestemte domme. Derimod er disse blevet akcepteret på *specielle områder*, hvor der virkelig er trang til og mulighed for at undergive lovovertrædere af vedkommende kategori en pædagogisk eller kurativ behandling, hvori en vis tidsubestemthed indgår. I overensstemmelse hermed har strfl. 1930 anordnet *ungdomsfængsel* på (relativt) ubestemt tid overfor visse kategorier af unge lovovertrædere og *hospitalisering*, forvaring og andre forholdsregler på (helt) ubestemt tid overfor psykisk abnorme lovovertrædere i henhold til strfl. § 70. Endvidere er en vis tidsubestemthed anset som forsvarlig overfor *visse vedvarende recidivister (arbejdshus og sikkerhedsforvaring)*, navnlig ud fra et samfundsmæssigt sikkerhedshensyn. Berettigelsen af det gældende system er dog i stigende grad draget i tvivl, og der forestår formentlig ændringer.

Skarpheden i sondringen bestemt—ubestemt dom kan på forskellig måde afsvækkes, således at de to former for frihedsberøvelse *nærmes til hinanden*. Den ubestemte dom kan således — ved en almindelig lovnormering af vedkommende sanktionsart eller ved domstolens bestemmelse i det enkelte tilfælde — begrænses af et på forhånd bestemt maksimum, eventuelt tillige af et på forhånd bestemt minimum. Der tales da om en *relativt ubestemt dom*, jfr. f. eks. reglerne om ungdomsfængsel og arbejdshus. Særlig er der grund til at fastsætte maksimalgrænser,

medens minimalgrænser er mindre påkrævede. Omvendt nærmes den bestemte dom til den ubestemte dom, når den forbindes med et prøveløsladelsessystem. Denne form for ubestemt-hed har i stigende grad vundet terræn. Den har indlysende kriminalpolitiske fordele uden at rammes af de samme betænkeligheder som de ubestemte domme. Endelig kan den bestemte dom nærmes henimod princippet for ubestemte domme ved, at dens retskraft gøres mindre ubetinget. Vi har et eksempel herpå i strfl. § 17, jfr. § 70, hvorefter en dom til tidsbestemt frihedsstraf under visse nærmere betingelser kan ændres til en dom til forvaring på ubestemt tid.

På de områder, hvor en tidsubestemt sanktion anerkendes som forsvarlig, er det magtpåliggende, at forholdsreglerne undergives en *rimelig begrænsning og retlig kontrol*. Tidsubestemt frihedsberøvelse bør ikke anordnes eller opretholdes uden hensyntagen til en vis *proportion mellem forholdsregelen og den kriminalitet, der har givet anledning til dens iværksættelse*. Dette følger allerede af, at der er tale om en kriminalretlig sanktion betinget af en lovovertrædelse. Dennes grovhed og farlighed kan ikke være helt uden betydning for arten og omfanget af den sanktion, hvortil den berettiger samfundet. Et lille lejlighedstyveri bør således, selv om gerningsmanden er psykisk abnorm, ikke kunne medføre en mangeårig anstaltsanbringelse. Den i anledning af tyveriet trufne foranstaltning må bringes til ophør efter en rimelig tid, og er der herefter trang til fortsat abnormbehandling, må denne frigøres for sammenhæng med en kriminalretlig indskriden og bero på de almindelige betingelser for en frivillig eller tvangsmæssig sygebehandling. Dette krav om en vis proportionalitet må hævdes i relation til alle tidsubestemte frihedsberøvelser og for øvrigt også med hensyn til andre kriminalretlige indgreb. Men naturligvis er der her ikke tale om et skematisk, takstpræget forhold mellem delikt og retsfølge. Lovovertræderens hele habitus må tages i betragtning, og varigheden er ikke bundet af almindelig strafudmålingspraksis. Det afgørende er, at der ikke anvendes forholdsregler, som i tid eller intensitet er åbenbart uforholdsmæssige på baggrund af den udviste kriminalitet.

Dernæst er det af betydning, at der etableres en *effektiv rets-*

kontrol med de idømte retsfølgers udstrækning i tid. Kontrollen kan tænkes henlagt til de almindelige domstole eller til særlige organer med blandet juridisk, lægelig og pønitentiær sagkundskab, såsom vort fængselsnævn, særlige anstaltsnævn eller specielle fuldbyrdelsesdommere etc. Det vigtigste er, at disse organer regelmæssigt og med ikke for lange mellemrum får sagerne forelagt, og at ansvaret for udskrivning ikke blot formelt, men reelt kommer til at påhvile det judicielle organ.

I strfls. forarbejder er spørgsmålet om ubestemte domme omtalt bl. a. i U II, mot. s. 60 ff. og U III, mot. sp. 104 ff. Af litteraturen om emnet fremhæves iøvrigt *Krabbe*, s. 239 f., v. *Eyben*, Strafudmåling, s. 317 ff., *K. Kirchheiner* i NTfK 1951, s. 195 ff., *Jesper Simonsen* i NTfK 1952, s. 121 ff. (sml. NKA 1951-52, s. 281 ff.) samt litteratur nævnt i det følgende i forbindelse med de enkelte sanktioner. — Af litteraturen udenfor Danmark nævnes v. *Liszt*, Strafrechtliche Aufsätze u. Vorträge, I, s. 531 ff., *Nikolaj Hoff*, Ubestemte domme, 1932, *United Nations, The Indeterminate Sentence* (en rapport af *Marc Ancel*), 1954, *B. Honkasalo, A. Aulie* og *I. Strahl* i NTfK 1952, s. 75 ff., sml. NKA 1951-52, s. 267 ff.

I nogen sammenhæng med spørgsmålet om ubestemte domme står også spørgsmålet om en deling af kriminalprocessen i to stadier, således at der på det første af disse alene træffes afgørelse af skyldspørgsmålet, medens afgørelse om den behandling, den skyldige lovovertræder skal undergives, først træffes på et senere stadium efter en indgående observation. Se om spørgsmålet nærmere *Strahl* i NKA 1951-52, s. 145 ff., samme forf. i NTfK 1957, s. 55 ff., jfr. NKA 1957, s. 208 ff., *Andenæs* i SvJ 1969, s. 113 ff., Betænkning om de retspsykiatriske undersøgelser i straffesager, 1956, s. 38 ff.

Efter straffeloven bestemmes varigheden af tidsubestemte frihedsberøvelser overfor tilregnelige lovovertrædere af et sagkyndigt administrativt organ, *fængselsnævnet*, jfr. ikrafttrædelseslov § 12 og anordn. 410, 24. december 1960. Dette nævn består af en dommer som formand, direktøren for fængselsvæsenet, en psykiater og en eller flere personer, som deltager i forsorgsarbejdet for unge eller for løsladte fanger.

Nævnets opgaver er fastlagt ved en række bestemmelser i straffeloven, der vil blive omtalt i det følgende ved gennemgangen af de enkelte sanktionsformer. Dets vigtigste beføjelser angår afgørelser vedrørende løsladelse og genindsættelse af

fanger i ungdomsfængsel, arbejds- og sikkerhedsforvaring, afgørelser om overflytning fra særfængsel til almindeligt fængsel og omvendt samt afgørelser om overflytning fra ungdomsfængsel til særfængsel. Spørgsmål om ophør af eller ændringer i forholdsregler efter strfl. § 70 (angående utilregnelige eller strafuegnede personer) henhører derimod under domstolene, se § 70, stk. 3, og afgørelser vedrørende prøveløsladelse fra fængsel og genindsættelse i fængsel efter prøveløsladelse under justitsministeren, jfr. strfl. §§ 38—40.¹⁾

¹⁾ Se om de her berørte kompetencespørgsmål indenfor sanktionslæren *Waaben* i *Festskrift til Poul Andersen*, 1958, s. 432 ff.

Kapitel XIII

FRIHEDSSTRAF

§ 60.

Om frihedsstraf i almindelighed.

I. *Arter af frihedsstraf.*

Hovedformen for frihedsberøvende straf er efter strfl. 1930 *fængsel*. Under denne betegnelse sammenfattes nu kort- og langtidsstraffe, der tidligere adskiltes under forskellige navne, navnlig således at der sondredes mellem fængsel (af forskellige typer), forbedringshus og tugthus. Ved afskaffelsen af denne sondring og ved opgivelsen af den stemplende betegnelse tugthus(fange) for de grovere og groveste tilfælde har dansk ret i det væsentlige imødekommet et krav i nyere reformprogram om en enhedsordning af frihedsstraffen.¹⁾

Enhedsordningen udelukker ikke, men forudsætter tværtimod en vidtgående *differentiering på fuldbyrdelsesstadiet*, i den senere tid særlig således, at der for forskellige kategorier af domfældte rådes over anbringelsesmuligheder på lukket og åben anstalt, se herom nedenfor § 61.

Særlige former af fængselsstraf er *ungdomsfængsel* og *særfængsel*, der reelt udgør overgangsformer mellem strafforanstaltninger og pædagogisk-kurative behandlingsformer. I nærværende fremstilling udskilles disse behandlingsformer fra frihedsstraffen og behandles særskilt nedenfor i § 69 og § 72.

Om opretholdelse af en særlig form for mild frihedsstraf under betegnelsen *hæfte* henvises til bemærkningerne nedenfor i § 62. Det er også denne strafform, der som hovedregel finder anvendelse som *forvandlingsstraf* for bøder, se § 63.

¹⁾ Om et tilsvarende spørgsmål i svensk ret, se betænkningen Enhetligt frihedsstraf (SOU 1953: 17), s. 53 ff., *Brottsbalken III*, s. 27 ff.

II. Historisk udvikling.

I meget korte træk kan her nogle af de vigtigste data i frihedsstraffens historie gengives.

Som strafform hører frihedsberøvelse til et ret sent stadium af udviklingen. Man kender vel fra tidlig tid til fængsling, men væsentlig kun som sikrings- og tvangsmiddel. Strafmæssige fængslinger er dog sikkert forekommet i praksis, og i kanonisk ret i middelalderen bliver det efterhånden mere almindeligt at lade gejstlige personer sone straf i fængenskap. Også udenfor de gejstliges kreds begynder fængsling at vinde indpas i en række lande i middelalderlig praksis, dels som straf, dels for at fremtvinge betaling af erstatning eller bøde.

I princippet fastholdes endnu i det 16. århundrede, således i Karl V's *Peinliche Halsgerichtsordnung* af 1532 (»Carolina«), at fængselsophold ikke bør benyttes som straf, men der anerkendes stadig undtagelser fra grundsætningen. Og med vagabondplagen i det nævnte århundrede bliver trangten til anbringelse af asociale personer så stærk, at udviklingen tvinges ind på oprettelse af lukkede anstalter, efterhånden med udpræget straffmæssig karakter.

Det på dette grundlag opståede fængselsvæsen gennemgår i det 17., 18. og begyndelsen af det 19. århundrede en sørgelig, beskæmmende udvikling. Fra alle lande møder der os beretninger om sammenstuvning af forbrydere, forsømte børn, sindssyge og åndssvage i anstalter undergivet et brutalt og korrupt styre og under ulidelige sundhedstilstande, der måtte gøre al denne elendighed til arnested for epidemier truende hele samfundet. Naturligvis måtte disse tilstande fremkalde kritik, og fængselshistorien bliver da også hurtigt tillige en reformbevægelses historie. Denne bevægelses største navn er *John Howard* (1726–90), hvis hovedværk *The State of the Prisons in England and Wales*, 1777, med dets øjenvidneberetninger om de eksisterende tilstande i en lang række strafanstalter m.v. måtte gøre et dybt indtryk på samtid og eftertid.

Til at begynde med samledes interessen om at afskaffe de mest åbenbare misbrug, afhjælpe sanitære mangler og lignende. Men hertil føjedes snart mere positive reformprogrammer. Det første sted, hvor disse førte til væsentlige praktiske resultater, var i staten Pennsylvania i USA. Denne stats kvækersamfund kunne i reformbevægelsen genoptage en tradition skabt af *William Penn* i det 17. århundrede ved grundlæggelsen af statens fængselsvæsen. Der opførtes i begyndelsen af det 19. århundrede en række fængsler i Pennsylvanien, der blev mønstre for det såkaldte *filadelfiske system*. Det karakteriseres først og fremmest ved en gennemført fysisk isolering af fangerne (cellesystem). Denne isolering var oprindelig motiveret ikke alene ved ønsket om, at fangen skulle

undgå dårlig påvirkning fra medfanger, men også ved troen på, at lang tids ensomhed ville have en gavnlig indflydelse på fangernes sind, særlig ved at give anledning til selvransagelse, anger og omvendelse. Udfra dette synspunkt gik man i reformbevægelsens første stadium endog ind for en ensomhed, der udelukkede besøg og adspredelse gennem arbejde. Erfaringerne i praksis måtte dog hurtigt føre til opgivelse af tanken om absolut ensomhed som heldbringende for fangerne, og i det filadelfiske fængselssystem er det da heller ikke ensomhedsprincippet, men separationsprincippet kombineret med arbejdspligt og med regelmæssige besøg af funktionærer og repræsentanter for religiøse og filantropiske institutioner, der ligger til grund for ordningen.

Omtrent samtidig med udviklingen af det filadelfiske fængselssystem udgik fra Boston en konkurrerende reformbevægelse. Ifølge denne retning burde vægten i fangebehandlingen – udover den religiøse påvirkning – lægges på opdragelse til arbejde i fællesskab, men under streng disciplin, der udelukkede ethvert samkvem mellem fangerne. Disse skulle arbejde på fælles værksteder dagen igennem (for private arbejdsgivere) under absolut forbud mod samtale. Dette system, præget af åndelig isolering, blev lagt til grund for Auburn fængslet i staten New York i 1823 og nogle år efter for Sing Sing fængslet i samme stat. Det er i fængselshistorien kendt under navnet det *Auburn'ske system*.

I Europa samledes reformbevægelsen efterhånden om cellefængslet med straffens udståelse i enrum som det bærende princip. Det fik herved betydning, at erfaringerne fra det »tavse fællesskabssystem« i Auburn ifølge europæiske iagttagere havde vist sig særdeles ugunstige som følge af den brutalitet, hvormed systemet blev gennemtvunget. Det 19. århundrede bliver nu de nye store fængselsbygningers epoke med opførelse af celleanstalter, lagt an på hindring af undvigelse og på kontrol fra observationsposter i bygningens centrum. Den herved gennemførte særlige fængselsarkitektur, der afspejler systemets ideer om sikkerhed, ro, renlighed, orden og upersonlighed i fangebehandlingen, var for øvrigt inspireret allerede af *Jeremy Bentham* (1748–1832).

Medens cellesystemet i de nyere fangeanstalter omkring forrige århundredes midte vel fjernede de ældre strafanstalters iøjnefaldende ydre brist, virkede de i flere retninger snarest endnu mere inhumant end det gamle fællesskab. Og trods beundringsværdige bestræbelser fra enkelte fængselslederes side viste det sig som helhed nedbrydende for fangernes psyke og ganske uegnet til at fremme overgangen til en fri tilværelse. Det fremkaldte da også straks fra begyndelsen stærk kritik. Denne samlede sig om systemets kunstige, umenneskelige atmosfære, dets forbundethed med rigorøse disciplinære midler, degradationen af fanger-

nes menneskelige værdighed under et hårdt, ensformigt arbejde uden opdragende eller uddannende værdi, og først og fremmest hele systemets mangel på individualiserende behandling af den enkelte lovovertræder. En ny reformbevægelse satte ind, blandt hvis drivkræfter *Elizabeth Fry* (1780–1845) må nævnes som en af de mest lysende skikkelser.

Et vigtigt træk i denne nye reformbevægelse var dens krav om et *progressivt system* i straffuldbyrdsen, hvorved denne gennem en række stadier mere og mere nærmedes til frie forhold. Af historisk betydning blev her særlig det forbillede, der blev skabt i Irland i årene 1854–62. Dette »irske system« vandt i de følgende år indpas i tysk og derfra videre i kontinental fangebehandling.

Virkelig dybtgående ændringer i fængselsvæsenet måtte imidlertid bero på en omformning af selve kriminalretten henimod mere individualpræventivt prægede synspunkter. Stødet til en udvikling i denne retning kom først henimod slutningen af det 19. århundrede, dels teoretisk gennem de positivistiske strafferetsskoler, dels praktisk gennem nye former for behandlingen af unge lovovertrædere, således som de navnlig dukkede op i amerikansk og engelsk praksis. En væsentlig betydning må i denne forbindelse også tillægges den virksomhed, der fra 1878 blev udfoldet af den internationale strafferets- og fængselskommission.

Udviklingen er imidlertid gået langsomt frem i størstedelen af dette århundrede og har først for alvor taget fart i årene efter den anden verdenskrig. Om de principper, der nu står i forgrunden for det fængselsreformatoriske arbejde, henvises til bemærkningerne i det følgende.

Hvad særlig angår forholdene i *Danmark*, har disse i det hele fulgt den almindelige europæiske udvikling. Bortset fra enkelte undtagelser kommer frihedsstraf først i mere almindelig brug efter reformationen, til at begynde med særlig vendt mod betlere og løsgængere. Ifølge en bestemmelse af Frederik II i 1566 kunne løsgængere udskrives til arbejde i jern (d.v.s. lænket med et jernbånd om livet) på Bremerholm (holmen foran Københavns slot). Hermed er grunden lagt til en straffmæssig frihedsberøvelse forbundet med arbejdstvang til fordel for det offentlige. Udviklingen tager fart i det 17. århundrede med oprettelse af en række blandede straf-, arbejds- og forsorgsanstalter. Her kan nævnes fængslet på *Bremerholm* (fra ca. år 1600–1741), hvis fanger, de såkaldte »slaver«, trællede i Kongens jern. Dertil kom omkring 1600 det af Chr. IV oprettede *Tugthus* i København, oprindeligt beregnet som arbejdsanstalt for tiggere og vagabonder, løse kvinder og omstrejfende børn. Dette tugthus, der også ses betegnet som Kongens *Tugt- og Børnehus*, fik efterhånden en dobbelt funktion, dels som tvangsarbejds- og strafanstalt for »uærlige personer«, dels som opdra-

gelsesanstalt for børn og unge mennesker. I 1650 nedlagdes anstalten. I 1662 oprettes et nyt *Børnehus* på Christianshavn, delvis med velgørende formål overfor fattige børn, delvis for at skaffe billig arbejdskraft. I huset optoges også betlere og fattiglemmer, men tillige virkede det som strafanstalt for et uensartet klientel af forbrydere. Fra tid til anden er der gjort tilløb til en adskillelse af anstaltens funktioner. I begyndelsen af det 18. århundrede får således særlige dele af institutionen et overvejende præg af strafanstalt for mere eller mindre grove lovovertrædere, og for disse dele bruges navnlig betegnelsen *tugthus*, *spindehus* (for kvinder) og *rasphus* (betegnelsen kommer af rasp: fileapparat, her anvendt til det hårde og sundhedsfarlige arbejde at findele farvetræ). Til nogen virkelig adskillelse mellem de forskellige forbryderkategorier indbyrdes og mellem disse, børnene, de fattige og syge, gældsanger m. v. kom det dog ikke før henimod århundredets slutning, da børnehuset ophørte at eksistere i sin gamle form og overgår til at blive en egentlig straffeanstalt under betegnelsen *Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset* (1790).

En vis, men dog ganske utilstrækkelig forbedring af forholdene indtrådte omkring 1740 ved opførelse af en nybygning og ved indretning af *tugthuse i provinserne* (Viborg, Møen).

Ved siden af Børnehuset må som en af de første arrest- og strafanstalter i Danmark endnu nævnes det i 1670 opførte *Stokhus* i København. Huset blev berygtet som stedet, hvor Inkvisitionskommissionen (fra 1686) foretog afhøringer under tortur. Til denne anstalt overførtes (i 1741) »slaverne« fra Bremerholm til arbejde i jern. Under skiftende former bevarede Stokhuset som fængsel lige til fæstningsstraffens ophævelse i 1851.

Selv om de barbariske forhold i det 17. og 18. århundredes anstalter mildnedes fra omkring 1800-tallet og gav plads for sanitære fremskridt, vedblev forholdene dog længe at være åbenbart utilfredsstillende. Uholdbarheden af de bestående tilstande gav sig udslag i alvorlige fængselsmytterier i strafanstalten på Christianshavn (1815 og 1817) med drakoniske afstraffelser til følge.

Først i det 19. århundredes midte satte en virkelig reformbevægelse ind efter amerikansk-europæisk mønster. Bevægelsens ledende kraft var her i landet nationaløkonomen og politikeren *C. N. David* (1793–1874). Der nedsattes en fængselskommission i 1840, hvis arbejde resulterede i forslag om nye strafanstalter og behandlingsmetoder efter det filadelfiske fængselssystem. Ved kgl. resolution af 25. juni 1842 blev dette forslag tiltrådt. Fanger, der ansås tilgængelige for forbedring, skulle nu under fysisk isolering anbringes i særlige forbedringshuse,

medens de groveste forbrydere, langtidsfangerne, skulle samles i et tugthus med arbejde i fællesskab. Hånd i hånd med en nærmere bestemt klassifikation af forbryderne skulle gå en centralisering af strafanstaltternes ledelse. I henhold til denne resolution opførtes i de kommende år de nye store anstalter Horsens Tugthus og Forbedringshuset i Vridsløse, anstalter, der efter samtidens forhold betød virkelige fremskridt, men som nu – efter mere end hundrede års forløb – er forældede i idé og udførelse.

Af litteraturen om fængselsstraffens og fængselsvæsenets historie i Danmark fremhæves her: *Fr. Stuckenberg*, Fængselsvæsenet i Danmark 1550–1839, 1–2, 1893–96, *Torp*, s. 698 ff., *Stig Iuul* i Kampen mod forbrydelsen I, s. 257, 278, 286 ff., *Johan Hvidtfeldt*, Viborg tugthus i 1700-årene, *Jyske Samlinger*, Ny rk. I, 1950, s. 1 ff., *Olaf Olsen*, Christian IV's Tugt- og Børnehus, *Historiske Meddelelser om København*, 4. rk., bd. 3, 1951–54, s. 257 ff., *Harald Jørgensen*, C. N. David, 1950, s. 151 ff, 277 ff., *C. Aude*, Fra fængsel til frihed, 4. udg., 1969, s. 86 ff., *Svend E. Christiansen* og *Th. Møller*, Statsfængslet i Horsens 1853–1953, 1953, *Vagn Kildemoes*, Statsfængslet i Vridsløselille 1859–1959, 1959. Fra 1878 findes fængselsmæssige reformspørgsmål behandlet i *Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet* (fra 1913: *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*, fra 1948: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*).

Af den meget righoldige udenlandske litteratur om fængselsvæsenets historie kan her blot nævnes enkelte værker, idet der iøvrigt henvises til bibliografiske oplysninger hos de pågældende forfattere: *Torsten Eriksson*, *Kriminalvård*, 1967, *Thorsten Sellin*, *Pioneering in Penology*, 1944, *Negley K. Teeters*, *The Cradle of the Penitentiary*, 1955, *Harry E. Barnes* og *Negley K. Teeters*, *New Horizons in Criminology*, 3rd ed., 1960, s. 328 ff., *Georges Ives*, *A History of Penal Methods*, 1914, *Max Grünhut*, *Penal Reform*, 1948, *Lionel W. Fox*, *The English Prison and Borstal Systems*, 1952, *M. Lopez-Rey* og *Charles Germain* (udg.), *Studies in Penology*, 1964, *William Tallack*, *Penological and Preventive Principles*, 2nd. ed., 1896, *Edmund F. du Cane*, *The Punishment and Prevention of Crime*, 1885, *Gordon Rose*, *The Struggle for Penal Reform*, 1961, *Hans von Hentig*, *Die Strafe*, II, 1955, s. 159 ff.

§ 61.

Fængsel.

I. Tidsrum.

Fængsel kan idømmes på bestemt tid eller på livstid. Den bestemte tid kan som regel ikke være under 30 dage og ikke

over 16 år (§ 33). Fastsættelsen af fængselsstraffen sker ved angivelse af dagsantallet, når straffen er kortere end 3 måneder, ellers i måneder og år (§ 32).

Undtagelsesvis kan satserne for strafarten tidsbestemt fængsel fraviges, se således strfl. §§ 89, stk. 1 (tillægsstraf), 91, stk. 1 (fængsel i stedet for hæfte overfor tidligere fængselsfanger), i hvilke tilfælde kortere tid end 30 dage kan idømmes; se endv. § 33, stk. 2, hvorefter grænsen for tidsbestemt fængsel kan stige til 20 år, når anvendelse af en strafforhøjelsesgrund gør det påkrævet. – Anvendes fængsel som forvandlingsstraf for bøder, kommer særlige regler om mindste- og længstetid til anvendelse, se strfl. § 54 og nedenfor § 63.

Mindstetiden betegner en forhøjelse i forhold til minimum for fængselsstraf efter strfl. 1866 (2 dage). Reglen om et minimum af 30 dages fængsel må ses på baggrund af den kritik af de kortvarige frihedsstraffe, som havde præget reformdebatten siden slutningen af det 19. århundrede. Det anførtes dengang, at de korte straffe i vidt omfang var unyttige eller ligefrem skadelige, og at de derfor burde afløses dels af bøder og betingede domme, dels af frihedsstraffe af længere varighed, ved hvilke arbejdstvang og effektiv pønitentiær behandling blev mulig. Ved valget af et minimum på 30 dage har man opnået en væsentlig reduktion af de meget korte straffes antal. På den anden side har man ikke eensidigt lagt vægt på at muliggøre længere tids fængselsmæssig behandling. I mange tilfælde må en kort ubetinget frihedsstraf, som står i et rimeligt forhold til den begåede lovovertrædelse, anvendes ud fra general- eller specialpræventive hensyn, uden at en egentlig fængselsmæssig behandling fremtræder som et hovedformål med reaktionen. Det gældende minimum af 30 dage tager hensyn til sådanne tilfælde.¹⁾

At man ikke helt har villet bryde staven over de korte frihedsstraffe, fremgår også af den adgang, som loven giver til at anvende hæftestraf med et minimum af 7 dage, jfr. nedenfor § 62.

Hvad angår frihedsstraffens strengeste mulighed, det *livs-*

¹⁾ Se herved U III, mot. sp. 101 ff. – Om kritikken af korte frihedsstraffe, se *Waaben*, Betingede straffedomme, s. 5 ff.

varige fængsel, er der med den fremadskridende humanisering af straffesystemet af og til kommet betænkeligheder til orde mod anvendelsen af denne strafform. Forsåvidt den dog må anses som et nødvendigt alternativ til dødsstraf, særlig i grove drabs-tilfælde, anerkendes det, at der må være en adgang til efter en længere årrække at lempe forholdsreglen gennem benådning eller prøveløsladelse. Efter gældende dansk ret er der dog ingen adgang til prøveløsladelse af livstidsfanger. Derimod foreligger en ret fast benådningspraksis.

Vedrørende fængsel på livstid henvises til *E. Hindse-Nielsen* og *A. Hye-Knudsen* i NTfK 1958, s. 201 ff., *Hye-Knudsen* i NTfK 1962, s. 143 ff., *C. Aude* i Juristen 1964, s. 93 ff., *Bjarne Frandsen* i Juristen 1963, s. 101 ff. og 1964, s. 134 ff., *Louis le Maire* i NTfK 1951, s. 21 ff., jfr. Kampen mod straffen, s. 138 ff., *Jan Sachs* i NTfK 1966, s. 61 ff., *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 87 ff., sml. ovenfor s. 306 om psykopatiske drabsmænd.

Det er oplyst af Hye-Knudsen, at der i perioden 1933–61 blev afsagt ialt 54 domme til fængsel på livstid, og at de løsladelser, som fandt sted i årene 1945–61, gennemsnitlig skete efter godt 16 års afsoning.

II. Anstaltsorganisation.

Indenfor det fængselsmæssige anstaltssystem må der sondres mellem *statsfængsler* og *arresthuse*. Når afsoningstiden (d.v.s. den idømte straf med fradrag af varetægtsfængsel) er over en vis grænse, fuldbyrdes straffen i statsfængsel, medens kortere straffe udstås i arresthus. Denne grænse har tidligere været 5–6 måneder, men er gradvis blevet sænket og har siden 1969 ligget på 60 dage eller endnu lavere.

Se til det anførte anordn. 249, 3. juli 1962 om fuldbyrdelse af fængselsstraf i statsfængsel § 1, anordn. 389, 3. september 1948 om fuldbyrdelse af fængselsstraf i arresthus § 1, Betænkning II vedr. fængselsvæsenets anstaltsorganisation (Bet. nr. 383, 1965), s. 29 f. og 34. – For så vidt angår kvindelige domfældte udstås dog praktisk talt alle fængselsstraffe i statsfængslet i Horserød, jfr. cirk. 89, 15. maj 1969 § 19.

Betegnelsen »statsfængsel« er misvisende, for så vidt som den kunne synes at indebære, at kun sådanne fængsler er statslige institutioner. Efter arresthusenes overgang fra kommunal til statslig ledelse ved lov

166, 18. maj 1937 er der kun tale om forskelle mellem statsfængsler og arresthuse med hensyn til institutionernes anvendelse og driftsform. Der findes ca. 50 lokale arresthuse, hvortil kommer Vestre fængsel i København.

Angående spørgsmålet om en ændring af arresthusenes funktion til kun at huse varetægtsfanger og om en begrænsning af arresthusenes antal til nogle få institutioner, se *Aude*, s. 199 og *Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1969, s. 487 f.

Indenfor statsfængslerne kan sondres mellem *lukkede* og *åbne* anstalter. Sondringen beror på, om der ved fysiske sikringsforanstaltninger (navnlig ydre murværk) er tilsigtet en effektiv indespærring, eller der foreligger en svagere markeret afgrænsning af fængslets område. Indenfor den sidstnævnte kategori sondres undertiden mellem helåbne og halvåbne anstalter. Af de danske statsfængsler er kun to af lukket type (Vridsløselille og Nyborg), medens de øvrige er åbne (Kragshovede, Renbæk, Nr. Snede, Tarm, Sdr. Omme og Horserød). Anvendelsen af åbne anstalter er overvejende et resultat af en praktisk-administrativ udvikling i årene siden 1940 og har ikke været planlagt gennem lovregler. Ydre omstændigheder (stigende fangetal under og efter besættelsen) har tvunget fængselsvæsenet til at overtage eller oprette åbne lejre i en periode, hvor det almindelige syn på frihedsstraffen ændrede sig til gunst for afsoning under friere forhold og i mindre institutioner, end man hidtil havde kendt.

Ved fordelingen af fangerne²⁾ mellem de forskellige anstalter udskilles til anbringelse i lukket fængsel de domfældte, som på grund af forbrydelsens art, straffens længde, undvigelsestilbøjelighed eller af andre grunde skønnes uegnede til anbringelse i åben anstalt. Iøvrigt sker fordelingen i det væsentlige under hensyn til de domfældtes alder og eventuelle tidligere afsoninger i statsfængsel.

Om den særlige straf af særfængsel (strfl. § 17, stk. 2) henvises til nedenfor § 72. Der kan ved fængselsnævnets bestemmelse ske overflytning fra særfængsel til almindeligt fængsel (§ 17, stk. 2, 2. pkt.) og omvendt (§ 37, stk. 1).

²⁾ I officiel sprogbrug har man i stigende grad erstattet ordet »fange« med betegnelser som »den indsatte«, »den dømte« o. l.

Se om fangefordelingen og anstalternes anvendelse *Aude*, s. 114 ff. og Betænkning II, 1965, s. 34 ff. Til belysning af anstaltsforholdene kan gives følgende oversigt over statsfængslernes kapacitet og belæg pr. november 1969:

Statsfængsler, mænd:

<i>Lukkede:</i>	Kapacitet	Belæg
Vridsløselille	250	221
Nyborg	179	178
	ialt 429	399

Åbne:

Kragsskovhede (med Råbjerg)	148	204
Renbæk	76	68
Nr. Snede	68	65
Horserød	164	48
Tarm	52	47
Sdr. Omme	160	130
Kærshovedgård	55	48
	ialt 723	610

Statsfængsler, mænd	ialt 1.152	1.009
---------------------	------------	-------

Statsfængsler, kvinder:

Horserød	49	24
----------	----	----

III. Behandlingsprincipper.

A. Regler om straffuldbyrdelsen.

Strfl. indeholder forholdsvis få bestemmelser om straffuldbyrdelsen. Som det er forudsat bl. a. i strfl. §§ 34, 35 og 49, gives de nærmere regler om fængselsstraf (såvel som om andre frihedsberøvende foranstaltninger, jfr. f. eks. §§ 68 og 74) ved kgl. anordning, hvortil knytter sig reglementer m. v. Også om disse almindelige administrative bestemmelser gælder, at de gennemgående ikke binder straffuldbyrdelsen til detaljeret udformede fremgangsmåder, men lader plads åben for variationer og eksperimenter med hensyn til tilrettelæggelsen af arbejde, undervisning, forsorgsvirksomhed m. v. Ved læsning af bestemmelser om de forskellige fængselsformer får man derfor kun et ufuldkomment billede af de måder, hvorpå fangebehandlingen og livet i anstalterne søges udformet i praksis. Den indsats, som kan ydes fra anstaltens side, vil i meget høj grad bero på

den personlige kontakt med de enkelte fanger, på beskaffenheden af det »milieu«, som skabes i institutionen, og på andre, til dels u håndgribelige, faktorer, som ikke egner sig til at normeres gennem formelle regler.

I det følgende skal meddeles nogle hovedtræk vedrørende straffuldbyrrelsens praktiske udformning, idet der sondres mellem afsoning i statsfængsel og i arresthus.

Se til det følgende anordning 249, 3. juli 1962 om fuldbyrdelse af fængselsstraf i statsfængsel (ændret ved anordning 286, 30. juni 1965 og an. 401, 7. august 1969), cirk. 164, 3. juli 1962 med reglement for indsatte i statsfængsel, anordning 389, 3. september 1948 angående fuldbyrdelse af fængselsstraf i arresthus (med senere ændringer), cirk. 284, 24. december 1932 om ordensreglement for arresthuse.

Om de i 1965 gennemførte ændringer i strfl.s bestemmelser om straffuldbyrrelsen, se FT 1964-65, tillæg A, sp. 949 ff.

Fra litteraturen om straffuldbyrrelsen henvises til *Aude*, s. 101 ff., samme forf. i *Juristen* 1959, s. 487 ff. og i *NTfK* 1966, s. 171 ff., *C. Ra-fael* i *NTfK* 1961, s. 175 ff., *Aa. Worm* i *NTfS* 1944, s. 183 ff., Betænkning afgivet af det af justitsministeriet nedsatte udvalg til behandling af spørgsmål vedrørende fuldbyrdelse af fængselsstraf, 1946, Betænkning vedrørende beskæftigelsen i kriminalanstalterne (Bet. nr. 272), 1960, Betænkning II vedrørende fængselsvæsenets anstaltsorganisation (Bet. nr. 383), 1965, *L. Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1969, s. 481 ff. (med omtale af fængselsvæsenets aktuelle reformopgaver).— Spørgsmål om straffuldbyrrelsens behandling i *Kriminalforsorgen* (tidligere: *Fængselsfaglige Meddelelser*) og i den årligt udkommende *Beretning om fængselsvæsenet i Danmark*. Sidstnævnte publikation indeholder i årgangene 1960-63 redegørelser for de enkelte institutioner.

B. Fængselsstraf, der udstås i statsfængsel.

Ifølge fængselsanordningen af 1962 § 10 skal fangerne »behandles med fasthed og alvor og således, at man søger at fremme deres mulighed for tilpasning i samfundet«. Med det her udtalte resocialiseringsformål, der vel ikke er tilkendegivet som straffuldbyrrelsens eneste, men dog som dens mest fremtrædende formål, giver anordningen sin principielle tilslutning til den nyere opfattelse af straffuldbyrrelsens positivt fremadrettede opgaver.

Anordningens regler hviler på Betænkning om fuldbyrdelse af fængselsstraf m. v., 1946. Det hedder i denne (s. 8):

»Udvalget er enig om at anse det som et *hovedformål* for straffuldbyrdelsen, at denne skal bidrage til at fremme muligheden for fangerne tilpasning i samfundet efter løsladelsen. Det må antages, at det med frihedsstraffen forbundne generalpræventive formål i tilstrækkelig grad varetages gennem selve frihedsberøvelsen og de dermed forbundne sociale konsekvenser, hvorimod det ikke er nødvendigt at opretholde alle de med frihedsberøvelsen hidtil forbundne indgreb sigtende til at understrege straffens karakter af en lidelse udover selve frihedsberøvelsen. Det gælder om i videst muligt omfang at nærme vilkårene under frihedsberøvelsen til livet under de forhold, som fangen skal søge at mestre, når han er på fri fod, og man bør derfor i så vid udstrækning som muligt søge at undgå nedbrydende virkninger i legemlig eller sjælelig henseende for fanger under strafafsoningen.«

Om baggrunden for den her skitserede udvikling af fængselsvæsenet henvises særlig til den svenske Strafflagberednings Betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m.m., SOU 1944:50.

Straf af statsfængsel fuldbyrdes i almindelighed i *fællesskab*, d.v.s. således at fangerne mest muligt tilbringer dagtimerne i fælles arbejdslokaler og fritidslokaler. Når hensynet til sikkerheden eller disciplinen eller til fangen selv taler derfor, kan straffen dog fuldbyrdes i *enrum*, således at fangen holdes afsondret — evt. bortset fra gudstjeneste, gårdtur etc. — både om dagen og om natten. Selv hvor fuldbyrdelse i fællesskab finder sted, skal de dømte dog såvidt muligt have ophold i enrum om natten (strfl. § 34), men dette princip har hidtil ikke kunnet gennemføres i alle anstalter.

Som det vigtigste træk i moderne fangebehandling — ved siden af fællesskabet — må fremhæves *beskæftigelsen i anstalten*. Herom fastslår anordningens § 17, stk. 1: »De indsatte skal beskæftiges ved arbejde, der er produktivt og egnet til at lægge beslag på deres kræfter og opmærksomhed og til at fremme deres mulighed for hensigtsmæssig beskæftigelse efter løsladelsen«. Fangerne har arbejdspligt (strfl. § 35, stk. 1) og modtager en vis betaling for deres arbejde, af hvilken en del kan anvendes til indkøb i fængslet (se herom anordningens §§

18—19 samt reglement 1962 § 2). Arbejde kan finde sted udenfor anstaltsområdet under anstaltens ledelse og tilsyn, og der kan desuden under særlige betingelser gives en fange tilladelse til at arbejde hos en arbejdsgiver udenfor anstalten (strfl. § 35, stk. 2).

I Betænkning vedrørende beskæftigelsen i kriminalanstalterne (Bet. nr. 272, 1960) har en kommission redegjort for sine overvejelser på dette område. Der fremlægges en række oplysninger om beskæftigelsesforhold, produktion, økonomi m.v., og der stilles forslag om forskellige ændringer af arbejdsdriftens struktur (øget mekanisering, ændret fagfordeling, uddannelse af ikke-faglærte etc.) med henblik på fangearbejdets tilpasning til den beskæftigelsesmæssige og tekniske udvikling i samfundet. — Se endv. Fængselsvæsenets arbejdsdrift 1913–1963, udg. af Direktoratet for fængselsvæsenet, 1963.

Vedrørende arbejde udenfor anstalten og de nedenfor omtalte udgangstilladelser henvises til jmcirk. af 31. december 1969.

Der foregår i statsfængslerne en omfattende *undervisning* i forskellige former: som egentlig klasseundervisning i skolefag, i studiekredsform, som vejledning til selvstudium m.v. Fangerne har pligt til at deltage i den undervisning, som anvises dem. — Et mindre fast reguleret, men væsentligt element i fangernes tilværelse i anstalten er deres deltagelse i de forskellige former for fritidsbeskæftigelse, som der gives dem lejlighed til at dyrke: læsning, hobbyarbejde, sport, foredrag, underholdning m.v.

Fangernes adgang til brevveksling (dels af privat karakter, dels med offentlige myndigheder) og til at modtage besøg er reguleret ved jmcirk. 43, 20. marts 1970.

Ved en tilføjelse til strfl. (§ 36) er det i 1965 bestemt, at der kan gives den dømte udgangstilladelse (orlov) for et kortere tidsrum (f. eks. i tilfælde af alvorlig sygdom eller dødsfald i den nærmeste familie), ligesom der kan gives personer, der udstår en længerevarende straf, udgangstilladelse af behandlingsmæssige grunde (f. eks. som led i forberedelsen af løsladelse). Efter reglerne om udgangstilladelse er det en forudsætning, at der ikke kan antages at foreligge fare for misbrug.

En række *disciplinærstraffe* er hjemlet overfor fanger, der

gør sig skyldige i brud på orden og disciplin, jfr. strfl. § 47 og anordningens § 31, hvorefter fængslets ledelse kan ikende fangen 1) udelukkelse fra begunstigelser betinget af tilfredsstillende forhold, 2) udelukkelse fra arbejde indtil 14 dage, 3) hensættelse i strafcelle indtil 3 måneder, 4) udelukkelse fra eller inddragelse af arbejdsgodtgørelse. — *Sikringsmidler*, herunder spændetrøje, håndjern og hensættelse i sikringscelle, kan kun anvendes for at afværge truende vold, betvinge voldsom modstand eller forebygge rømning, strfl. § 48.

De nu omtalte regler om fangernes pligter og rettigheder gælder i princippet for hele straffuldbyrrelsens tid. Det tidligere gældende *progressive system*, hvorefter fangerne efterhånden rykkede op fra strengere til mildere klasser, er i 1947 afskaffet som uhensigtsmæssigt i sin hidtidige form. Det er erstattet af en ordning, hvorved fuldbyrrelsen i almindelighed kun spænder over et kortvarigt *modtagelsesstadium* (indtil 2 måneder), der særlig tjener observationsformål, og et *almindeligt stadium*, der strækker sig over resten af afsoningstiden, og som, uden pedantisk regulering af behandlingsmåden efter bestemte tidsfaser, tillader en mere individuel behandling.

Af væsentlig betydning for en hensigtsmæssig individualisering af fangebehandlingen på de forskellige stadier af straffuldbyrrelsen er, at anstaltens funktionærer samarbejder ved bedømmelsen af fangernes forhold, og at der sørges for indgående optegnelser til belysning af de enkelte fangers adfærd og personlighed. Regler herom indeholdes i anordningens §§ 8 og 9, der giver nærmere bestemmelser om regelmæssig afholdelse af *funktionærmøder* til drøftelse af de enkelte fangers forhold.

C. Fængselsstraf, der udstås i arresthus.

Som nævnt ovenfor s. 378 er tendensen gået i retning af at lade flere fængselsstraffe fuldbyrde i statsfængsel, medens antallet af korte fængselsstraffe, der udstås i arresthus, er reduceret tilsvarende.

Ved fuldbyrrelse af fængselsstraf i arresthus (i København i Vestre fængsel) er den i det foregående omtalte behandlingsform i det store og hele ukendt. De bygningsmæssige forhold,

straffens korte varighed og — udenfor København — det lave gennemsnitlige fangebelæg bevirker, at der ikke bliver mulighed for at praktisere et udstrakt fællesskab med planmæssig arbejds- og undervisningsvirksomhed etc. Straffen fuldbyrdes som regel i enrum. I et vist omfang har man dog indført forsorgsvirksomhed, særlig med henblik på at yde bistand til unge lovovertrædere.

Se til det her anførte anordning 389, 3. september 1948 med senere ændringer, *Aude*, s. 197 ff., samme forf. i NTfK 1956, s. 56 ff., *Worm* i Beretning om fængselsvæsenet 1961, s. 29 ff., *Bentzen* i Beretning om fængselsvæsenet 1962, s. 55 ff., Betænkning vedrørende beskæftigelsen i kriminalanstalterne, 1960, s. 17 f., 32 f., 63 f., Betænkning II, 1965, s. 29 ff.

Om et eksperiment med hensyn til forsorgsmæssig behandling af korttidsstraffede i Vestre fængsel henvises til *Karen Berntsen* og *Karl O. Christiansen*, Mandlige arresthusfanger i Københavns fængsler, 1955, og samme forfattere i *Scandinavian Studies in Criminology*, vol 1, 1965, s. 35 ff., se endv. diskussion i NKA 1955, s. 98 ff.

IV. *Prøveløsladelse*.³⁾

Et vigtigt led i nyere fangebehandling er *løsladelse på prøve*. Medens opfattelsen oprindeligt var den, at prøveløsladelsen nærmest måtte ses under samme synsvinkel som benådning, betragtes den nu snarere som et positivt middel til behandling af de domfældte. Den giver plads for en »kriminalforsorg i frihed«, hvis vigtigste formål er at yde lovovertræderen praktisk og psykologisk bistand til overvindelse af de vanskeligheder, som prægede hans situation på gerningstiden eller er forbundet med hans tilbagevenden til samfundet efter opholdet i fængsel. I den betingede eftergivelse af en del af straffen ligger — ligesom ved betinget dom — en risiko for ny afsoning, hvorved der lægges en pression på den løsladte og skabes motiver hos ham til at tage mod den tilbudte hjælp og efterleve prøveløsladelsens vilkår.

³⁾ Se til det flg. *C. Rafael* i NTfK 1957, s. 218 ff., *A. Hye-Knudsen* og *L. Nordskov Nielsen* i NTfK 1962, s. 335 ff., *C. Aude* i NTfK 1963, s. 236 ff., Den nordiske strafferetskomité's betænkning om prøveløsladelse, i NTfK 1970, s. 61 ff.

⁴⁾ Se herved FT 1964-65, tillæg A, sp. 954 ff.

Som resultat af flere lovændringer⁴⁾ er der nu i dansk ret en vid adgang til fakultativ prøveløsladelse. Hovedreglen herom i strfl. § 38, stk. 1, går ud på, at justitsministeriet *skal* tage stilling til spørgsmålet om prøveløsladelse i alle tilfælde, hvor *to trediedele* af straffetiden, dog *mindst 4 måneder*, er udstået.⁵⁾ Løsladelse i medfør af denne bestemmelse kan betragtes som et regelmæssigt indtrædende stadium af fuldbyrdelsen ved alle straffe, der opfylder de nævnte betingelser. Løsladelse nægtes kun, hvis der i det konkrete tilfælde er forhold, som gør løsladelsen utilrådelig, jfr. § 38, stk. 4.

Efter en supplerende bestemmelse i § 38, stk. 2, kan der endvidere, når særlige omstændigheder taler derfor, ske løsladelse på prøve på et tidligere tidspunkt; dog må den dømte have udstået mindst *halvdelen* af straffen, og det i stk. 1 nævnte minimum af 4 måneders afsoning gælder også her. Den nævnte undtagelsesbestemmelse kan finde anvendelse både med hensyn til forholdsvis korte og langvarige straffe, hvor løsladelse findes at burde ske før forløbet af to trediedele af straffetiden. I praksis har bestemmelsen ikke fundet særlig udstrakt anvendelse.

Vedrørende betingelserne for prøveløsladelse skal endnu bemærkes, at sådan løsladelse i almindelighed ikke kan ske, når den resterende straffetid er mindre end 30 dage (§ 38, stk. 3), og at den dømte skal afgive erklæring om at ville overholde de fastsatte vilkår (§ 38, stk. 4), hvoraf følger, at han – i modsætning til, hvad der gælder med hensyn til betinget dom – kan afslå at undergives prøveløsladelse. Med henblik på de praktiske forudsætninger for prøveløsladelse fremhæver loven, at der i almindelighed skal være sikret den dømte »passende ophold og arbejde eller andet underhold« (§ 38, stk. 4).

Udenfor området for prøveløsladelse kan løsladelse før tiden ske ved benådning. For så vidt angår straf af fængsel på livstid, kan løsladelse kun ske ved benådning (se ovenfor under I). Endvidere mærkes den ved strfl. § 58, stk. 1, hjemlede adgang til at idømme en delvis ubetinget, delvis betinget straf. Denne form for »kombinationsdom«, ved hvilken den ubetingede straf

⁵⁾ Ved beregningen af udstået straf medregnes den straffetid, der måtte være udstået ved varetægtsophold, jfr. strfl. § 86. – Om bemyndigelse for anstaltslederne til at træffe afgørelse efter § 38, stk. 1, se jmcirk. 28. august 1969.

ikke kan overstige 3 måneder, vil blive omtalte i forbindelse med betingede domme.

Ved prøveløsladelse fastsættes efter § 39, stk. 1, en *prøvetid* af mindst 1 og højst 3 år. Hvis reststraffen overstiger 3 år, kan prøvetiden dog blive indtil 5 år.

Prøveløsladelsens hovedvilkår er, at den løsladte ikke i prøvetiden begår nyt strafbart forhold (§ 39, stk. 1, 1. pkt.). Endvidere skal i almindelighed sættes som vilkår, at den løsladte undergives tilsyn (normalt ved Dansk Forsorgsselskab) og fører et »ordentligt liv«, ligesom der efter behovet i det enkelte tilfælde kan fastsættes særlige vilkår af de typer, som i § 57 er opstillet med henblik på betingede domme (§ 39, stk. 2).

I tilfælde af vilkårsovertrædelse kan justitsministeren ved en inden prøvetidens udløb truffet afgørelse bestemme, at vilkårene skal ændres og/eller, at prøvetiden skal forlænges (jfr. § 39), eller det kan bestemmes, at den pågældende skal genindsættes til afsoning af reststraffen, se § 40, stk. 1 og 2. Er beslutning om genindsættelse ikke truffet senest ved prøvetidens udløb, anses hele den idømte straf for udstået på det tidspunkt, da prøveløsladelse fandt sted (§ 40, stk. 3). Sidstnævnte regel har bl. a. betydning med henblik på gentagelsesvirkning, jfr. § 81.

Se jmcirk. af 1. oktober 1969 om indberetning af vilkårsovertrædelser begået af prøveløsladte m. v.

Strfl. indeholder i § 40, stk. 4, regler om adgangen til ny prøveløsladelse i tilfælde, hvor genindsættelse finder sted. Er der sket genindsættelse som følge af nyt strafbart forhold, for hvilket der (ved ny dom) idømmes frihedsstraf, skal denne straf lægges sammen med den gamle reststraf med henblik på afgørelse om, hvorvidt og eventuelt hvornår ny prøveløsladelse kan finde sted. Foreligger der ikke ny dom til frihedsstraf, kan der efter genindsættelse ske ny prøveløsladelse når som helst, men ved fastsættelsen af prøvetid skal det iagttages, at de i § 39, stk. 1, fastsatte prøvetider reduceres med den tid, i hvilken den pågældende allerede har været prøveløsladt.

§ 62.

Hæfte.¹⁾

Ved siden af fængsel som hovedformen for strafmæssig fri-

¹⁾ Se herom *Alvar Nelson*, Hæfte, 1954, *Aude*, 4. udg., s. 195 ff.

hedsberøvelse anvendes efter strfl. 1930 det såkaldte *hæfte*²⁾ som en særlig mild, som regel kortvarig frihedsberøvelse, beregnet på deliktstyper af mindre alvorlig art. Hvad fuldbyrdesformen angår, adskiller hæftestrafen sig ikke væsentligt fra kort fængselsstraf, selvom den som nedenfor nævnt er undergivet visse lempelser. Men det kan anses som en fordel ved denne strafart, at de med betegnelsen »fængsel« forbundne infamerende virkninger i et vist omfang undgås, ligesom hæfte muliggør en undtagelsespræget anvendelse af frihedsstraffe under det for fængselsstraffen gældende faste minimum af 30 dage.³⁾ I praksis idømmes de fleste hæftestrafte for særlovs-overtrædelser, blandt hvilke motorkørsel i spirituspåvirket tilstand er langt den største gruppe. Indenfor straffelovsovertrædelserne finder hæftestraf særlig anvendelse med hensyn til delikter som brugstyveri, tyveri af mindre grovhed, vold, uagtsomt manddrab, urigtig erklæring for offentlig myndighed, visse faredelikter, injurier m. v.

Angående spørgsmålet om anvendelse af hæftestraf som en art »custodia honesta« overfor politiske lovovertrædere – en tanke, som nu er forladt i dansk ret – henvises til Betænkning om ændringer i borgerlig straffelovs kap. 12 og 13, 1949, s. 43 f., NKÅ 1949–50, s. 72 ff., Nelson, Hæfte, s. 66 f., Rigsdagstidende 1949–50, tillæg A, sp. 7193.

Også i norsk ret findes en form for frihedsstraf, som betegnes »hæfte«. Den anvendes praktisk talt ikke. Se *Andenæs*, s. 339 f.

Hæfte kan idømmes *fra 7 dage til 6 måneder*, strfl. § 44. I medfør af strfl. § 89 kan dog tillægsstraf idømmes i kortere tid end foreskrevet i § 44. Langt de fleste hæftestrafte er på 30 dage eller derunder, og det er meget sjældent, at hæfte over 60 dage idømmes.

Straffeloven giver gennem fastsættelsen af de enkelte straffesammer og ved sine almindelige regler om strafnedsættelse en ret vid adgang til anvendelse af hæfte. Overfor personer, der ikke er fyldt 21 år, gælder efter § 91, stk. 2, den særlige fakul-

²⁾ Se om betegnelsen »hæfte«, der har sproglig forbindelse med ordet »haft« (= fængsling, indespærring) i de ældste danske love, men som ikke har været anvendt i nyere dansk retssprog før strfl. 1930, *U III*, mot. sp. 101.

³⁾ Jfr. v. Eyben, *Strafudmåling*, s. 189.

tative lempelsesregel, at bøde eller hæfte kan anvendes, selvom den pågældende strafferamme kun hjemler fængsel. Ligeledes kan hæfte i medfør af § 58, stk. 1, idømmes som den ubetingede del af en delvis betinget dom (kombinationsdom), selvom hæfte ellers ikke er hjemlet for lovovertrædelsen.

Vedrørende anvendelsen af hæfte i medfør af § 91, stk. 2, anføres fra retspraksis U 1965, s. 852 (H) (§ 244), U 1966, s. 355 (Ø) (§ 244), U 1966, s. 479 (V) (§ 244), U 1967, s. 657 (UR) (§§ 184 og 291) og U 1968, s. 149 (V) (§ 276 m.v.). Se endv. om utrykte domme Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1963–67, s. 80.

I tilfælde, hvor hæfte er foreskrevet som højeste straf, kan — i mangel af særlig modstående hjemmel — forsøg ikke straffes, strfl. § 21, stk. 3, og der gælder her en særlig adgang til at lade strafansvar for medvirken bortfalde, jfr. strfl. § 23, stk. 3.

Se også strfl. §§ 7, 8, 85, der tillægger det betydning for strafansvaret, om strafferammens maksimum er hæfte, jfr. med henblik på straffesagens processuelle behandling rpl. § 721. At strafansvaret konkret udmålt ikke overstiger hæfte, har betydning bl.a. med henblik på strfl. §§ 41, 62 og 65, idet de her omhandlede særforanstaltninger kun kan idømmes, når straf af fængsel er forskyldt.

Om hæfte som forvandlingsstraf for bøde se strfl. §§ 53–55.

I visse tilfælde kan hæfte omsættes til fængsel i forholdet 3 til 2 dage, se strfl. § 90, jfr. §§ 40, stk. 4, 89, stk. 2, og 89 a. Om hjemmel til at anvende fængsel i stedet for hæfte, hvor tiltalte tidligere har udstået fængsel, se § 91, stk. 1. Om ubetinget hæftestraf i forbindelse med betinget fængsel, se § 58, stk. 1.

Hæftestraf fuldbyrdes i arresthus, normalt i enrum og altid i enrum om natten. En hæftefange må ikke hensættes sammen med andre fanger end sådanne, som udstår hæftestraf. Fuldbyrdelsesformen svarer i det væsentlige til, hvad der gælder for udståelse af kort fængselsstraf. En hæftefange har dog adgang til at skaffe sig anden forplejning end fangekosten⁴⁾. På visse andre punkter er forskelle mellem hæfte- og fængselsstraf blevet udvisket derved, at man har tillagt fængselsafsonere de for

⁴⁾ Se herved § 47, stk. 1, nr. 5 om disciplinærstraf.

hæftefanger gældende privilegier, se herved cirk. 276, 25. juni 1969, bl. a. om retten til selv at skaffe sig arbejde og retten til i et vist omfang at medbringe eller modtage ting til personlig brug eller til udstyr af cellen. Hæftefangen har arbejdspligt.

Prøveløsladelse af en hæftefange kan ikke finde sted. Såfremt der i sjældne tilfælde skulle være behov for at fremskynde tidspunktet for løsladelse, må benådning anvendes.

Se om fuldbyrdelsesspørgsmål strfl. §§ 44–49 samt anordning 388, 3. september 1948 som ændret ved anordning 287, 30. juni 1965 og an. 401, 7. august 1969.

Vedrørende anstaltsmæssige forhold se *Aa. Worm* i Beretning om fængselsvæsenet 1961, s. 29 ff. (Københavns fængsler) og *A. Bentzen* s. st. 1962, s. 55 ff. (arresthusene i provinsen).

Kapitel XIV

ØKONOMISKE RETSFØLGER

§ 63.

Bøde.¹⁾

I. Indledning.

Formuestraf i form af bøde eller bod har i strafferettens tidlige faser, da en lovbundet retshåndhævelse begyndte at vinde frem på bekostning af den ubegrænsede adgang til selvtægt, været det praktisk vigtigste strafmiddel. Herom indeholder bl. a. de danske landskabslove tydelige vidnesbyrd.²⁾ Under andre forudsætninger og i andre former er bødestrafpen også i vor tid langt den hyppigst anvendte straf, men nu kun overfor lovovertrædelser af mindre alvorlig type. Antallet af de med bøde sanktionerede lovforskrifter er steget voldsomt i dette århundrede. På en række særlovsområder finder der en masseanvendelse af bøder sted, som er uden sidestykke i nogen tidligere epoke. Det gælder først og fremmest på de trafikale forseelsers område. Sammenlignet med særlovsbøderne spiller bøderne for overtrædelser af straffeloven talmæssigt en ringe rolle. Den nyere strafferetlige reformbevægelse har dog anset det som et

¹⁾ Af litteraturen kan fremhæves *Torp*, s. 60 ff., 737 ff., *Forhandlingerne paa Dansk Kriminalistforenings 1. Aarsmøde, 1900*, U II, mot. s. 75 ff., U III, mot. sp. 128 ff., *Krabbe* i *Forbrydelser og Straf*, 2. udg., 1939, s. 36 ff., v *Eyben*, s. 30, 133, 270 ff m. fl. st., *L. Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1961, s. 411, 422, 427 f., *Andenæs*, s. 256, *Finn B. Midbøe*, *Bøtestraff og subsidiær fængselsstraff*, 1960, *Anders Bratholm* i *Lov og Rett*, 1967, s. 193 ff., *Ivar Strahl* i *NTfK* 1951, s. 203 ff., samme forf., *Om påföljder för brott*, 2. uppl., s. 87 ff., *Brottsbalken* III, s. 14 ff.

²⁾ Om bødesystemet i gammel dansk ret se *Stig Iuul*, *Lov og Ret i Danmark*, 1942, s. 81 ff., og samme forf. i *Kampen mod Forbrydelsen*, I, 1951, s. 243 ff.

væsentligt spørgsmål, om ikke man med fordel kan lade bødestraf træde i stedet for en del kortvarige frihedsstraffe. I de senere år har man i Danmark — bl. a. gennem lovændringer af 1961 — understreget hensigtsmæssigheden af en øget anvendelse af bøde, navnlig som tillægsstraf til andre retsfølger.

Se om tillægsbøder ndf. under II, D. Vedrørende anvendelsen af § 91, stk. 2, om bøde i stedet for frihedsstraf overfor unge under 21 år, se U 1966, s. 311 (V) (færdselslovens § 16) og U 1967, s. 605 (Ø) (strfl. § 184, stk. 1), sml. ovf. § 62 om anvendelse af hæfte i stedet for fængsel.

De statistiske kilder giver ikke grundlag for helt sikre opgørelser vedrørende bodestraffens anvendelse i Danmark. Man kan dog skønne, at det samlede årlige antal bøder er noget over 250.000; langt de fleste er pålagt i anledning af færdselsforseelser, overtrædelser af politivet-tægter og af skatte- og afgiftsbestemmelser m.v., medens mindre end 2 % angår overtrædelser af borgerlig straffelov. Hvad angår afgørelses-formen, kan det oplyses, at det store flertal af bøder for særlovsover-trædelser pålægges ved bodeforelæg; i noget mindre omfang er afgørel-serne truffet ved dom eller indenretslig bodevedtagelse.

For så vidt angår straffelovsovertrædelser, indeholder den årlige Kri-minalstatistik en del tal til belysning af bodestraffens anvendelse. Det kan således nævnes, at antallet af bodeafgørelser gennemgående er størst ved delikter som brugstyveri, tyveri, vold, hæleri, dokumentfalsk og blufærdighedskrænkelse.

II. *Forskellige arter af bøder.*

A. Almindelige bøder.

Ved almindelige bøder sigtes til bøder, der pålægges med et bestemt beløb, uden at de nedenfor nævnte særlige bereg-ningsmåder finder anvendelse.

Denne bodeform er den almindelige i dansk ret, idet den ifølge strfl. § 51, stk. 3, jfr. stk. 1, som regel gælder for alt bodeansvar i medfør af særlovgivningen og for alle straffelovs-bøder, der pålægges udenretligt eller som tillægsbøder, altså for langt den overvejende del af de i praksis forekommende bøder. Undtagelsesvis kan et bødesystem af denne art anvendes også på almindelige judicielt fastsatte straffelovsbøder, nemlig når det drejer sig om en forseelse, hvorved betydelig økonomisk vinding er opnået eller tilsigtet, og anvendelsen af dagbøder vil medføre, at bodebeløbet må ansættes lavere, end det skønnes

rimeligt under hensyn til størrelsen af den fortjeneste, der enten er eller kunne være opnået ved lovovertrædelsen (§ 51, stk. 2), jfr. U 1968, s. 410 (H).

Ved fastsættelsen af almindelige bøder skal der — bortset fra det lige omtalte særlige udmålingshensyn ved vindingsdelikter — tages særligt hensyn til den skyldiges betalings-evne,³⁾ dog kun indenfor de grænser, som hensynet til lovovertrædelsens beskaffenhed og andre almindelige udmålingshensyn tilsteder, strfl. § 51, stk. 3.⁴⁾

Der gælder intet almindeligt *minimum* for bøder af den her omtalte art.⁵⁾ Ifølge særbestemmelser i speciallovgivningen kan et minimum komme til anvendelse. Også minimalbestemmelser i love af ældre dato end straffeloven må vistnok anses opretholdt, se strfl. ikrafttrl. § 6, stk. 1, modsætningsvis.

I modsætning til, hvad der var tilfældet i ældre straffelovgivning, har strfl. 1930 *ikke fastsat noget maksimum* for bødestraf af almindelig type. For enhver lovovertrædelse, for hvilken bødestraf er hjemlet uden nærmere begrænsning eller bringes til anvendelse i henhold til en strafnedsættelsesgrund, står det altså formelt domstolene frit at ansætte bøden til en hvilken-somhelst højde. Men naturligvis er praksis dog bundet af almindelige udmålingshensyn, og reelt er bødefastsættelsen her ved begrænset af traditionelle normer, der faktisk hindrer, at urimeligt høje bøder anvendes. For politimæssigt fastsatte bødeforelægs vedkommende sætter retsplejeloven en begrænsning, idet sådanne forelæg ikke kan overstige 600 kr. (rpl. § 931). De i speciallove, der er ældre end straffeloven, fastsatte størsteløb for bøder, er ved ikrafttrl. § 6, stk. 1, udtrykkelig ophævet

³⁾ Om tilvejebringelse af oplysninger i så henseende se justitsmin. cirk. 97, 29. juni 1939. Kun hvor der er tale om grovere lovovertrædelser, skal de økonomiske forhold nærmere oplyses, som regel gennem tilvejebringelse af skatteattest. I mindre vigtige sager vil det kunne være tilstrækkeligt at fremskaffe mere almindelige oplysninger, f. eks. om tiltaltes erhverv eller stilling.

⁴⁾ Jfr. herved den meget omtalte sag i U 1938, s. 1018 (H) (bøde for uforsigtig bilkørsel af ikke særlig uforsvarlig art pålagt en meget velstående tiltalt med 10.000 kr. ved Københavns Byret, nedsat til 300 kr. ved Østre Landsret og til 1200 kr. ved Højesteret).

⁵⁾ Et tidligere gældende almindeligt minimum af 4 kr. samt en række specielle minima er ophævet i 1961.

undtagen for de tilfældes vedkommende, hvor bøden fastsættes administrativt uden mulighed for domstolsrekurs. I nogle særlovsbestemmelser af senere dato end straffeloven er imidlertid på ny sket en maksimering af bødestrafen, som klart må være bindende.

B. Dagbøder.

1. For og imod dagbodssystemet.

Efter forslag af *Torp* og *Thyrén* har det såkaldte *dagbodssystem* vundet udbredelse i nordisk lovgivning. Det blev indført i Danmark i 1939 efter svensk forbillede, men kendes ikke i norsk ret.

Tanken om at ikende bøder som et multiplum af dagsindtægt eller lign. blev taget op af *Torp* allerede i 1900, se DKF 1900, s. 133, og siden af *Johan C. W. Thyrén* i *Principerna för en strafflagsreform*, I, 1910, s. 66 ff., 115 f., og i *Förberedande utkast till strafflag*, Allmänna delen, 1916, s. 5-6 og s. 42. Systemet indførtes derefter først i Finland (1921) og siden i Sverige (1931), se nærmere herom *Strahl*, Om påföljder för brott, 2. uppl., s. 87 ff., *Brottsbalken* III, s. 14 ff.

I Danmark sluttede *Torp* sig ved U II § 48 til tanken om dagbodssystemet. Ved U III § 54 blev der stillet flertalsforslag om systemets indførelse, men et mindretal, hvoriblandt *Krabbe*, tog bestemt afstand derfra, se mot. sp. 129-49, og strfl. 1930 fulgte mindretallet. Ved revision af straffeloven i 1939 blev flertalsforslaget taget op på ny og gennemført med visse ændringer, se hertil *Helge Hoff* i U 1939 B, s. 163 ff., *Krabbe* s. st., s. 209 ff.

Det må bemærkes, at dagbodssystemets gennemførelse i Sverige er sket med sådanne begrænsninger – særlig ved undtagelse af beruselses- og småforseelser – at almindelige bøder stadig er de talmæssigt overvejende, og at det i Danmark kun omfatter et meget ringe udsnit af bødeforseelserne, nemlig de judicielle straffelovsbøder. Udenfor de skandinaviske lande ses systemet ikke at have fundet nævneværdig udbredelse.

Ved dagbodssystemet ansættes bødestrafen til et multiplum af en vis enhed, den såkaldte *dagbøde*, der retter sig efter den pågældendes økonomiske forhold, medens antallet af dagbøder bestemmes efter almindelige strafudmålingshensyn (lovover-

trædelsens grovhed, gerningsmandens personlige forhold bortset fra hans økonomiske vilkår, o. s. v.). Denne beregningsmåde skulle efter systemets idé tvinge retsanvendelsen ind på en virkelig hensyntagen til betalingsevnen, samtidig med at det af domskonklusionen klart fremgår, hvorledes lovovertrædelsen er blevet vurderet. I så henseende er alene antallet af dagbøder afgørende. Ved forseelser af samme art og grovhed vil dette antal være lige for den fattige og rige, omend de pengesummer, de skal udrede, er forskellige.

Den bærende idé i dagbodssystemet er, at bøder bør sættes i så nært forhold som muligt til den skyldiges betalingsevne. Herved har man først og fremmest haft for øje, at der ikke bør pålægges den ubemidlede bøder, som han ikke har mulighed for at betale. Men til denne betragtning føjes en anden, som har relation til de velhavende. Det hævdes, at straffen for lige forseelse så vidt muligt bør gøres lige følelig for enhver, og at bøderne for de bedre stillede derfor må stige proportionalt med deres betalingsevne. Det antages, at disse hensyn ikke kan varetages tilfredsstillende gennem det almindelige bødesystem, selv om der til dette knyttes en regel om, at der ved fastsættelsen af bøder skal tages særligt hensyn til den skyldiges økonomiske vilkår. Dels menes der at være fare for, at en sådan almindelig regel bare vil blive en regel på papiret, dels vil den, hvis den virkelig praktiseres, føre til, at hverken offentligheden eller den dømte selv klart kan se, hvorvidt en større bøde er udtryk for en vurdering af det begåede forholds grovhed eller af den dømtes økonomiske forhold.

Mod dagbodssystemet er, ikke mindst her i landet, rettet stærk kritik.⁶⁾ Det anføres således, at der ved bødefastsættelse vel bør tages hensyn til betalingsevnen, men at dagbodssystemet overdimensionerer dette hensyn. Det gøres i så henseende navnlig gældende, at det ikke kan være rigtigt at gennemføre tanken om bødens »lige følelighed« med en sådan konsekvens, at der for småforseelser pålægges økonomisk velstillede perso-

⁶⁾ Se Krabbe, Forbrydelser og Straf, s. 36 ff., v. Eyben, Strafudmåling, s. 196 ff. med henvisninger. — Der synes at være almindelig tilslutning til systemets opretholdelse i Sverige og Finland; på den anden side foreligger ingen forslag om dets indførelse i Norge.

ner bøder af en størrelse, der ikke står i rimeligt forhold til forseelsen. Afgørende for, hvor højt bøden skal sættes, må i første række være, hvad der præventivt er trang til. Erfaringen viser, at mindre bøder i vidt omfang virker præventivt også overfor dem, der har råd til at betale mere. Det viser sig da også, at dagbodssystemet, for ikke at føre til urimelige og stødende resultater, må modificeres enten således, at vigtige grupper af bødeforseelser holdes uden for systemet, eller således, at man indenfor systemets rammer begrænser hensynet til betalingsevnen gennem en vis standardisering af bøderne eller ligefrem går ud fra det samlede bødebeløb som det først givne, hvorefter dette beløb fordeles på de to faktorer, som hører til bødeberegningen.

Med henblik på en revision må — udover de anførte kritiske indvendinger — særlig tages i betragtning, hvorvidt de fordele, der skulle opnås ved systemet, i ønskeligt omfang lader sig opnå uden dette. Der er i bødesager af almindelig type grundlag for at indarbejde en praksis, der med støtte i oplysninger om den sigtedes økonomiske forhold tager et rimeligt hensyn til disse forhold ved bødefastsættelsen. Og det kan ved en rationel ordning af afsoningsspørgsmålet — se herom nedenfor under IV — sikres, at bøder ikke bliver til en indirekte frihedsstraf for ubemidlede, uden at det er nødvendigt at ty til dagbodssystemet for at undgå denne konsekvens. Hvad endelig angår den fordel ved dagbodssystemet, der ligger i dets evne til gennem dagbodsantallet markant at angive den bødefældtes skyld uafhængigt af hans økonomiske forhold, må det erkendes, at denne fordel har vist sig at være af større teoretisk end praktisk værdi. I offentligheden har man hæftet sig mere ved den samlede bødesum end ved det blotte antal af dagbøder, der pålægges ham.

2. *Gældende dansk ret.*

Ifølge strfl. § 51, stk. 1, skal bøder, der i henhold til *straffeloven* idømmes eller vedtages *i retten*, fastsættes i dagbøder, dog med de ovenfor under A nævnte undtagelser med hensyn til tillægsebøder (§ 51, stk. 1, 2. pkt.) og visse vindingsdelikter (§ 51, stk. 2).

Skal der samtidig idømmes bøde for overtrædelse af straffeloven og for overtrædelse af speciallovgivningen, fastsættes som regel en fælles straf af dagbod, jfr. strfl. § 88, stk. 4, hvorefter der dog kan fastsættes henholdsvis dagbøder og almindelig bødestraf for hver overtrædelse for sig. Ved konkurrence mellem straffelovs- og særlovsovertrædelser er der altså en mulighed for anvendelse af dagbodssystemet på disse sidste. I øvrigt er, som tidligere omtalt, særlovgivningens bødestrafte holdt udenfor dagbodssystemet.

Antallet af dagbøder bestemmes under hensyn til lovovertrædelsens beskaffenhed og andre almindelige udmålingshensyn (jfr. § 80) til *mindst 1 og højst 60*, § 51, stk. 1. Praksis domineres af en takstpræget udmåling med særlig anvendelse af satser på 10, 15 og 20 dagbøder.⁷⁾

Om fastsættelsen af den enkelte dagbods størrelse bestemmer strfl. § 51, stk. 1, at den skal udgøre et beløb svarende til den pågældendes gennemsnitlige dagsindtægt, idet der dog ved beløbets fastsættelse bør tages hensyn til bødefældtes livsvilkår, herunder hans formue, forsørgerpligter og andre forhold, der indvirker på *betalingsevnen*. Dog kan dagboden ikke være lavere end 2 kr. I praksis vil man ofte, hvor indtægten foreligger oplyst, ansætte den enkelte dagbod til ca. en trediedel af dagsindtægten eller 1/1000 af årsindtægten. I betydeligt omfang sker der dog en yderligere standardisering af dagbodens fastsættelse, f. eks. således at der benyttes et antal faste satser — navnlig 5, 10 15 og 20 kr. — ud fra oplysninger om tiltaltes stilling eller erhverv (lærling, ufaglært, faglært, funktionær, tjenestemand etc.).

C. Normerede bøder.

I særlove, navnlig afgiftslove, forekommer bestemmelser, der benytter et særligt beregningsgrundlag for bødestrafen, f. eks. således at bøden sættes i et bestemt forhold til den vinding, der er opnået eller søgt opnået ved lovovertrædelsen. Man taler her

⁷⁾ Jfr. herved v. *Eyben*, Strafdømming, s. 199. — Se som et sjældent eksempel på anvendelse af det maksimale antal dagbøder U 1958, s. 1244 (Ø): en dagbladsredaktør idømt 60 dagbøder à 100 kr. for sigtelser mod en politiembedsmand.

om normerede bøder. Med bødestraf af denne type tilsigtes det på særlig udtryksfuld måde at gøre det indlysende, at handlen mod loven ikke kan betale sig, eller meningen kan være at sikre en hurtig og ensartet retsforfølgning uden videre finesser med hensyn til strafudmålingen. Tillige blander der sig ofte fiskale hensyn ind i bøderegler af denne art.

Det vigtigste eksempel på anvendelsen af normerede bøder er § 13 i skattekontrolloven (lovbekg. 350, 14. august 1967) om skatteunddragelse, hvorefter bøde fastsættes til et beløb, som udgør indtil 5 gange (ved grov uagtsomhed indtil 3 gange) det beløb, der er eller — hvis de urigtige oplysninger var taget til følge — ville have været unddraget det offentlige.⁸⁾

D. Tillægsbøder.

Indenfor bødesystemet kan særlig fremhæves nogle tilfælde, hvor bøde ikke anvendes som eneste straf, men pålægges som tillæg til frihedsstraf, betinget dom eller iøvrigt i forbindelse med afgørelse om anden retsfølge. For så vidt angår de nedenfor under 1—3 omtalte tilfælde, er adgangen til at anvende tillæggsbøde *ikke* betinget af, at den pågældende strafferamme hjemler bødestraf. Om alle tillægsbøder gælder, at dagbodssystemet ikke finder anvendelse, § 51, stk. 1, 2. pkt.

1. Efter strfl. § 50, stk. 2, kan bøde idømmes som tillægsstraf til anden strafart, når tiltalte ved lovovertrædelsen har opnået eller tilsigtet at opnå *økonomisk vinding* for sig selv eller andre.⁹⁾ Bestemmelsen, som kun har ringe praktisk betydning, angår både overtrædelser af straffeloven og af særlove, men indenfor de sidstnævnte naturligvis kun dem, der rummer hjemmel for idømmelse af frihedsstraf. Visse særlove indeholder en speciel hjemmel til kombination af frihedsstraf og bøde, se f. eks. skattekontrollovens § 13, stk. 4, jfr. f. eks. U 1969, s. 920 (Ø).

2. Ved en lovændring af 1961 er der endvidere i § 58, stk. 2,

⁸⁾ Jfr. Jørgen Smith, Skatteunddragelser, s. 109 ff.

⁹⁾ § 50, stk. 2, anvendte indtil 1961 ordene »lovovertrædelser, der skyldes vindesyg«, se om den forholdsvis sparsomme praksis 1. udg., s. 558 og Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1943–1952, s. 54.

givet almindelig hjemmel til at idømme ubetinget bøde i forbindelse med betinget dom. Bestemmelsen er altså ikke begrænset til at angå vindingsdelikter. Den har skullet imødekomme et behov for at styrke den betingede doms præventive virkning i visse tilfælde, hvor det ellers kunne befrygtes, at dommen ville gøre for ringe indtryk på lovovertræderen eller andre, f. eks. fordi der ikke er knyttet særlig følelige vilkår til dommen.¹⁰⁾

3. En tilsvarende stilling indtager de tillægsbøder, som i medfør af rpl. § 723 a, stk. 2, kan knyttes til et *tiltalefracfald*, som indeholder et eller flere af de i reglerne om betingede domme nævnte vilkår, jfr. strfl. § 57. Det praktiske hovedeksempel herpå er tiltalefracfald mod børneværnstilsyn med yderligere vilkår om betaling af bøde. Bødevilkåret skal ligesom de øvrige vilkår være godkendt af retten.

4. Endelig indeholder strfl. § 88, stk. 3, den regel med henblik på bedømmelsen af *sammenstød* mellem flere lovovertrædelser (se herom ndf. § 78), at såfremt en af disse medfører frihedsstraf, en anden bøde, kan retten i stedet for at idømme en fælles frihedsstraf anvende bøde ved siden af frihedsstraf. Denne regel vil særlig finde anvendelse, hvor en straffelovsovertrædelse foreligger til pådømmelse sammen med et særlovssdelikt.

E. Administrativt pålagte bøder.

Bødeafgørelser af de ovenfor nævnte typer kan forekomme som »administrative bøder«, når de i henhold til særlig lov hjemmel pålægges udenretligt.

Den mest almindelige hjemmel i så henseende er retsplejeloovens § 931 om politisagers afgørelse ved bødeforelæg indtil 600 kr.¹¹⁾

Vigtige særbestemmelser om administrative myndigheders beføjelse til at pålægge bøder findes navnlig i told- og afgiftslovgivningen, landbrugs- og fiskerilovgivningen m.v. Det er almindeligt, at der i bestemmelser af denne art er adgang for

¹⁰⁾ Jfr. *Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1961, s. 414 og 422, *Betænkning om forsorgsdomme og betingede domme*, 1953, s. 49.

¹¹⁾ Jfr. *Strafferetsplejen*, 3. udg., s. 306 ff.

bødefældte til indenfor en vis frist at begære bødeførelsen prøvet ved domstolene.¹²⁾

III. *Bødens betaling.*

A. *Straffens personalitet.*

En bøde kan ikke fordres udredet af nogen anden end den bødefældte selv, medmindre der undtagelsesvis foreligger lov-hjemmel herfor. Det anførte gælder også i relation til den bødefældtes arvinger. Bortset fra særlig modstående hjemmel bortfalder i det hele taget bødekra-
v, selv om de er fastslået ved dom, ved den skyldiges død, jfr. strfl. § 97 b, stk. 1: »Straffe-
retlige retsfølger kan ikke fuldbyrdes efter den dømtes død«.

Ifølge skattekontrollovens § 17, stk. 2, kan bøder i henhold til lovens § 13 kræves betalt i den bødefældtes dødsbo. Hertil føjes i 2. pkt. følgende bestemmelse: »Har den bødefældte handlet for et selskab eller en forening, kan bøden, hvis den ikke betales af den bødefældte, forlanges betalt og eventuelt inddrives ved udpantning hos selskabet eller foreningen«. Se herved *Jørgen Smith*, Skatteunddragelser, s. 117 f., 149 f. Vedrørende den med bødestraf beslægtede »efterbetaling med det dobbelte beløb«, se statskattelov 149, 10. april 1922, § 43, stk. 1, og kommunalskattelov (lovbe-
k.) 16, 16. januar 1968 § 44, stk. 1, jfr. *Smith*, anf. st., s. 58 ff.

B. *Hvem bøden tilfalder.*

Strfl. § 50, stk. 1, bestemmer, at bøder, som pålægges i med-før af strfl., tilfalder *statskassen*. Samme regel gælder med hen-syn til bøder for overtrædelser af andre love, medmindre den enkelte lov undtagelsesvis fastsætter, at bøder tilfalder en anden offentlig kasse, en forening, et fond el. lign.

Ved lov 166, 18. maj 1937 § 7 overgik et stort antal bøder fra de kommunale kasser til statskassen. Tilsvarende bestemtes ved lov 242, 7. juni 1963 om ophævelse af politikasserne, at bøder, som hidtil var tilfaldet politikasserne, fremtidig skulle tilfalde statskassen. Se herved

¹²⁾ Se om forvaltningsstraffe *Poul Andersen*, Forvaltningsret, 5. udg., s. 562 ff.; særligt om behandlingen af skattesager, se *Jørgen Smith*, Skatteunddragelser, s. 121 ff. – Sml. FT 1964–65, tillæg A sp. 1905 om principielle synspunkter vedrørende administrative bøder.

Betænkning om konfiskation nr. 355, 1964, s. 55, jfr. FT 1964–65, tillæg A, sp. 1906.

Som eksempler på endnu gældende bødeberettigelse for andre end statskassen kan anføres skattekontrolloven § 17, stk. 1 (»de respektive til skatten berettigede kasser«), saltvandsfiskerilov 195, 26. maj 1965 § 35, stk. 2 (fordeling mellem tre fiskerifonds), lov om radiospredning 215, 11. juni 1959 § 13 (radiospredningsfonden), lov om politiets og arrestvæsenets ordning 166, 18. maj 1937 § 7 (bøder pålagt af eller vedtaget for kommunale myndigheder uden medvirken af politiet eller domstolene tilfalder den kommunale kasse).

De i ældre ret almindelige bestemmelser om den private *forurettedes krav på bøder* forekommer nu så godt som ikke. Selv om straffesagen forfølges privat, tilfalder bøden principielt det offentlige. Den private udelukkelse fra ret til bodeprovenu beror på opfattelsen af bøden som en straf, der som al anden straf pålægges efter samfundshensyn og i det offentliges interesse og derved skarpt adskiller sig fra civilretlig erstatning. Dette synspunkt burde dog ikke være til hinder for, at der gaves den ved et strafbart forhold tablidende person, der ikke på anden måde kunne få erstatning, adgang til dækning gennem det til det offentlige indgåede bodebeløb i lighed med, hvad der er anordnet med hensyn til konfiskationsbeløb i strfl. § 77, stk. 2. Der er også grund til at overveje, om der ikke af samtlige bodebeløb burde dannes en fond til fortrinsvis dækning af ellers uerholdelig erstatning for tab voldt ved strafbart forhold, jfr. herved NTfK 1950, s. 265–66.

Ved enkelte lovbestemmelser, særlig indenfor den fiskale lovgivning, har man for at stimulere til afsløring af lovovertrædelser hjemlet en – iøvrigt betænkelig og lidet tiltalende – *adgang til at belønne angivere* og andre, der har bidraget til sagens opklaring, med andel i de forskyldte bøder. Se f. eks. toldlov 1959 § 199, stk. 4: »dusører for særlig indsats ved opklaring af sager angående overtrædelse«, dog højst en fjerdedel af det indkomne beløb. Bestemmelsen er ikke opretholdt ved toldloven af 1970.

C. Betalingsordning og inddrivelse.

Strfl. har i § 52 optaget nogle bestemmelser, hvis formål er i videst muligt omfang at lette og sikre bøders betaling fremfor at skride til afsoning.¹³⁾

¹³⁾ Om fuldbyrdelse i Danmark af bødestraf, konfiskation m. v. pålagt i Finland, Island, Norge og Sverige, såvel som om fuldbyrdelse i

For det første kan retten fastsætte en frist af indtil 3 måneder for bødens betaling. Men herudover kan politiet tillade, at bøden erlægges i afdrag. Herom er givet nærmere regler i justitsm. cirk. 235, 23. september 1970.

Ifølge dette cirkulære kan udsættelse gives enten til et bestemt tidspunkt, højst 1 år, eller som tilladelse til afdragsvis betaling i løbet af højst 2 år, begge tidsrum regnet fra dommens eller vedtagelsens dato. Normalt anvendes i praksis en henstandsordning, som er betinget af afdrags erlæggelse på nærmere aftalt måde. Udsættelse bør ifølge cirkulæret kun indrømmes, når vedkommende i øjeblikket er ude af stand til at erlægge bøden, men må formodes ikke at savne vilje og evne til at betale denne, når en passende tid indrømmes ham dertil.

Betales bøden alligevel ikke, skal den — eller det resterende beløb — så vidt muligt søges inddrevet ved *udpantning*. Dog skal udpantningsforretning ikke begæres eller gennemføres, hvis politiet skønner, at inddrivelse ikke er mulig eller ville gøre føleligt skår i den bødefældtes livsvilkår, § 52, stk. 3. Det nævnte skøn fra politiets side fører normalt til, at udpantning ikke forsøges; reglen om udpantning har derfor — trods den obligatoriske formulering — en forholdsvis ringe betydning.¹⁴⁾

I en bødepligtig persons *konkursbo* kan bødekrav (ligesom krav på værdikonfiskation) først fyldestgøres efter andre fordringer, jfr. konkurslovens § 35 a.¹⁵⁾

IV. *Forvandlingsstraf.*

Vort gældende bødesystem er efter traditionelt mønster kombineret med et system af obligatorisk anordnet subsidiær fri-

de nævnte lande af tilsvarende dansk afgørelse, henvises til lov 214, 31. maj 1963 og justitsmin. cirk. 220, 16. december 1963.

¹⁴⁾ Se iøvrigt om udpantning for bødekrav Hurwitz i NTfS 1936, s. 93 ff., *Komm. Rpl.* II ad §§ 596, 997 og 999.

¹⁵⁾ Bestemmelsen herom er indføjet i konkursloven ved lov 332, 18. juni 1969, jfr. konkursudvalgets betænkning Konkursordenen (Bet. nr. 423, 1966), s. 15 f., 36 og 43 ff. Efter den hidtidige ordning konkurrerede bødekrav med andre fordringer, jfr. U 1950, s. 621 (H) (fordringen stiftet ved den forud for konkursen begåede straffbare handling).

hedsstraf, såkaldt »forvandlingsstraf«. Indgår en bøde ikke, *skal* — bortset fra benådning eller lignende — i dennes sted træde en forvandlingsstraf af *hæfte* (undtagelsesvis fængsel) efter de nærmere regler i strfl. §§ 53—55. Disse regler er i princippet de samme for straffelovsovertrædelser og særlovsovertrædelser. Derimod må der sondres efter, om bøden er juridicel eller administrativ.

Såfremt bøden er *idømt eller vedtaget for en domstol*, træffer retten afgørelse om forvandlingsstraffens art og varighed samtidig med bødens fastsættelse (§ 54). For så vidt angår dagbodsstraf, skal denne afgørelse altid gå ud på, at der fastsættes een dags forvandlingsstraf for hver dagbod (dog aldrig mindre end to dages forvandlingsstraf). Med hensyn til andre judicielle bøder end dagbøder foretager retten en friere udmåling, om hvilken der alene gælder, at forvandlingsstraffen ikke kan sættes lavere end to dage eller højere end 60 dage (i »særlige tilfælde« kan straffen dog blive indtil 9 måneder).

Ved *administrativt fastsatte* bøder (herunder bødeforelæg) gælder efter § 55¹⁶⁾ den regel, at bøder på højst 300 kr. omsættes til forvandlingsstraf efter et fast takstsystem, d.v.s. uden særskilt afgørelse. Til hver 30 kr. skal svare een dags forvandlingsstraf; et overskydende beløb på under 30 kr. medfører ingen forvandlingsstraf. Straffen er dog altid mindst to dage. Denne automatiske omsætning kan altså maksimalt føre til en forvandlingsstraf på 10 dage. Overstiger den administrativt fastsatte bøde 300 kr., skal sagen indbringes for retten med henblik på fastsættelse af forvandlingsstraffen, og de ovenfor nævnte regler om minimum og maksimum for sådan straf finder da anvendelse.

Visse nyere særlove udelukker anvendelsen af forvandlingsstraf overfor personer, som hverken har handlet forsætligt eller uagtsomt, og med hensyn til bøder pålagt kollektive enheder, se f. eks. lov om mælkekontrol 245, 8. juni 1966 § 7, stk. 5 (sml. ovenfor s. 275 ff.). For så vidt angår bøder pålagt kollektive enheder vil det også uden sådan udtrykkelig bestemmelse være udelukket at anvende forvandlingsstraf, jfr. rigsadvokatens cirk. 144, 10. september 1955.

¹⁶⁾ Som ændret i 1961, jfr. herved *Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1961, s. 427 f.

Som forvandlingsstraf anvendes *hæfte*. For så vidt angår domstolsbøder, kan dog *fængsel* idømmes, hvis den skyldige indenfor de sidste 5 år har udstået strengere frihedsstraf end hæfte eller mere end en gang har udstået forvandlingsstraf (§ 54, stk. 1, 2. pkt.). Om alle forvandlingsstraffe gælder, at hæfte kan omsættes til fængsel, såfremt straffen fuldbyrdes i forbindelse med en fængselsstraf, jfr. § 90, stk. 1.

Om afsoningstidens beregning ved delvis betaling af bøden og om reststraffens beregning ved delvis afsoning henvises til reglerne i § 54, stk. 2, jfr. § 55, stk. 3, sml. justitsmin. cirk. 262, 14. december 1932 og skr. 173, 4. juni 1942.

Om bedømmelsen af afsoning af administrative bøder i relation til grundlovens § 71, stk 6, om domstolsprøvelse af administrativ frihedsberøvelse, se Ross, Dansk Statsforfatningsret II, 2. udg., s. 606 f. med henvisninger.

I de senere årtiers kriminalpolitiske overvejelser er den obligatoriske anvendelse af forvandlingsstraf for uerholdelige bøder blevet gjort til genstand for stærk kritik. Selv om antallet af afsoninger kan bringes væsentligt ned i forhold til ældre praksis ved anvendelse af henstands- og afdragsordninger, bliver der dog mange tilfælde tilbage, hvor den bødefældte er ude af stand til at udrede bøden, uden at dette kan bebrejdes ham. Med henblik på sådanne tilfælde er det urimeligt, at forvandlingsstraf bringes i anvendelse uden en selvstændig vurdering af dens hensigtsmæssighed i det enkelte tilfælde.

Ud fra disse betragtninger har man i Sverige brudt med princippet om obligatorisk forvandlingsstraf for bøder. Ifølge den svenske ordning skal domstolene afgøre spørgsmål om en bødes forvandling til frihedsstraf. Retten kan henskyde sagen til ny behandling hos den bødeinddrivende myndighed med henblik på henstand, afdragsordning el. lign., eller den kan, hvor forvandlingsstraf pålægges, udsætte denne straf, såfremt der ikke er grund til at antage, at den bødefældte »av tredska eller uppenbar vårdslöshet underlåtit betala böterna eller att straffets verkställighet erfordras för hans tillrättaförande«. Visse småbøder kan kun forvandles, såfremt der er grund til at antage, at et eller flere af de her nævnte forhold gør sig gældende. Retten kan eftergive forvandlingsstraf. Den svenske ordning med domstolsprøvelse af spørgsmålet om forvandlingsstraf blev

indført i 1937 og bevirkede en meget væsentlig reduktion af antallet af afsonede forvandlingsstraffe.

Se herom nærmere lov af 20. marts 1964 om verkställighet av bötesstraff, *Strahl* i NTfK 1951, s. 216 ff., samme forf. i Om påföljder för brott, 2. uppl., s. 115 ff., *Brottsbalken* III, s. 24 f., 464 ff.

Om anvendelsen af bødestraf og forvandlingsstraf i Norge henvises til en indgående undersøgelse af *Finn B. Midbøe*, Bøtestraff og subsidær fængselsstraff, 1960 (se herom *Waaben* i *Juristen* 1961, s. 348 ff.). Som midler til en nedsættelse af den høje afsoningsprocent i Norge nævner Midbøe bl. a. en ændring af praksis vedrørende bøders forelæg og udmåling, en omorganisering af bødeinddrivelsen og indførelsen af en judiciel prøvelse efter svensk mønster, se anf. værk s. 221 ff.

I Danmark er der ikke hidtil foretaget tilsvarende indgående undersøgelser af bøde og forvandlingsstraf. Fra fængselsstatistikken vides dog, at der årligt forekommer over 3.000 afsoninger af forvandlingsstraf, og dette skønnes at udgøre 1-2 % af alle bøder, – en noget højere procent end i Sverige, men betydelig lavere end den norske afsoningsprocent. Der er gode grunde til at antage, at man i dansk ret bør efterligne den svenske ordning med hensyn til domstolsprøvelse. Dette spørgsmål er genstand for overvejelse i Straffelovrådet, som har iværksat visse statistiske undersøgelser af bøde- og forvandlingsstraf. Også i den nordiske Strafferetskomité er bødestrafpen taget op til drøftelse.

§ 64.

Konfiskation.¹⁾

I. Begreb. Terminologi.

Konfiskation er et begreb, hvorunder der indbefattes ret uensartede sanktioner. Fællesmærket for disse er, at de rum-

¹⁾ *Stephan Hurwitz*, Konfiskation i Anledning af begaaede Lovovertrædelser, 1930, *Krabbe*, s. 266 ff., Straffelovrådets betænkning om konfiskation (Bet. nr. 355), 1964. – Vedrørende de indtil 1965 gældende regler henvises til fremstillingen i 1. udg., s. 568 ff. – Om nordisk ret iøvrigt se *Andenæs*, s. 463 ff., *Tore Strömberg*, Om konfiskation som brottspåföljd, 1949, *Hans Thornstedt*, Förverkande på grund av brott, 1960, (SOU 1960: 28), *Brottsbalken* III, s. 360 ff., Forhandlinger på det tyvende nordiske juristmøde 1954, 1956, Den nordiske strafferetskomités betænkning om konfiskation, 1963 (trykt i Straffelovrådets ovennævnte betænkning, s. 91 ff.).

mer en inddragelse²⁾ af ting eller værdier uden vederlag. Negativt afgrænses begrebet ved, at inddragelsen hverken har karakter af bøde, erstatning, skat eller ekspropriation. Hvad særlig angår den kriminalretlige konfiskation, karakteriseres denne — i modsætning til folkeretligt begrundede konfiskationer³⁾ — yderligere ved, at dens anledning er en begået eller truende straffbar handling, og at der som regel er en vis sammenhæng mellem denne og de objekter, der konfiskeres. Uden betydning for begrebet konfiskation er, hvorledes der positivt forholdes med de inddragne genstande. Rent sprogligt peger betegnelsen konfiskation på tilfælde, hvor den økonomiske værdi tilfalder statskassen (ordet er afledet af *fiscus*, statskassen), men begrebet omfatter også tilfælde, hvor værdien tilfalder andre end statskassen, eller hvor det inddragne objekt tilintetgøres eller ubrugbargøres.

Med henblik på konfiskationens genstand sondres mellem *formuekonfiskation*, der omfatter en persons hele formue eller en vis del deraf, og *speciel konfiskation*, der angår konkret bestemte genstande, rettigheder, beløb eller værdier iøvrigt. Om den førstnævnte art af konfiskation, som ikke længere har hjemmel i dansk ret, skal kun gøres enkelte bemærkninger nedenfor under II.

II. *Formuekonfiskation.*

Retshistorien viser en udstrakt anvendelse af formuekonfiskation på strafferettens tidligere stadier. Reformbevægelsen fra det 18. århundredes slutning vendte sig imidlertid mod denne strafform, der i særlig grad rammer lovovertræderens familie og ikke er afpasset efter lovovertrædelsens grovhed og gerningsmandens skyld, men i sin virkning beror på tilfældige, lovovertrædelsen uvedkommende forhold, og som på grund af den dertil knyttede fiskale interesse frister magthaverne til misbrug. I overensstemmelse med denne kritik forsvandt formuekonfiskationerne i nyere tid fra de fleste landes straffelovgivning. Her i landet afskaffedes denne strafart ved forordningen af 24. september

²⁾ I samme betydning som konfiskation benyttes betegnelser som forbyrdelse (af retten til vedkommende gode), inddragning eller *inddragelse*.

³⁾ Jfr. f.eks. lov 132, 30. marts 1946 om konfiskation af tysk og japansk ejendom her i riget.

1824. Den er imidlertid dukket op på ny i dette århundrede, dels som en undtagelsesvis anvendt sanktion i retssystemer af liberal-demokratisk type, her særlig vendt mod grove statsforbrydelser, dels mere almindeligt i sovjetrussisk og østeuropæisk nyere strafferet.

I Danmark blev ved straffelovstillægget af 1. juni 1945 § 4 formuekonfiskation midlertidig genindført som fakultativ sanktion i landsvigersager. Bestemmelsen blev kun anvendt i enkelte tilfælde (se her ved *Kai Harne* i U 1948 B, s. 6 ff., *J. L. Frost* i TfR 1950, s. 423 f.). En tilsvarende bestemmelse blev i 1952 optaget i strfl. § 118 b. Efter den kunne det, når nogen idømtes mindst 2 års fængsel for en statsforbrydelse (strfl. kap. 12 og 13), ved dommen bestemmes, at den skyldiges formue og ham tilhørende rente- eller indtægtsnydelser helt eller delvis skulle inddrages til fordel for statskassen. I Betænkning af 1949 om ændringer i strfl. kap. 12 og 13, s. 21, havde man taget afstand fra anvendelsen af formuekonfiskation, se også Betænkning af 1946 om revision af straffelovstillægget af 1945. Den nævnte bestemmelse i § 118 b blev påny ophævet ved lov 212, 4. juni 1965, se om begrundelsen herfor Betænkning om konfiskation, 1964, s. 36 ff.

III. Konfiskationens formål og karakter.

For så vidt der er tale om ting, der frembyder en sådan fare for retsordenen, at en inddragelse af dem uden videre er påkrævet, kan konfiskationen karakteriseres som en *politimæssig* forholdsregel. Der ligger heri, at den er *begrundet* i de samme umiddelbart fareafværgende hensyn som dem, der iøvrigt begrundes politiets beføjelser som ordensmagt, og at den rationelt kun bør være *betinget* af disse præventive hensyn og ikke af strafferetlige skyldbetingelser m. v.

Også udenfor denne kres af tilfælde kan der være en politimæssig interesse i adgang til konfiskation. Ting, der er uden generel farlighed, kan være *relativt farlige*, d. v. s. farlige for retsordenen i en bestemt persons hånd. Dette gælder særlig ting, som den pågældende har vist vilje til at benytte som redskaber for en strafbar handling. Selv om en inddragelse ikke udelukker ham fra at anskaffe og uantastet besidde nye ting af samme slags, kan den dog økonomisk lægge hindringer i vejen derfor eller fjerne en særlig fristelse til ny lovovertrædelse. Men en almindelig konfiskationsadgang med hensyn til ting af den her omtalte art kan dog ikke udtømmende forklares

ud fra rent politimæssige synspunkter. Navnlig når der er tale om almindelige brugsgenstande, som let lader sig genanskaffe, er det klart, at adgangen til konfiskation må være motiveret også af hensyn, der rækker ud over den umiddelbare fare-afværgelse.

En nærmere analyse af konfiskationsinstituttet viser da også, at det omfatter indgreb med et mere eller mindre udtalt *pønalt* præg. Både general- og specialpræventive hensyn kommer herved i betragtning. Konfiskation af genstande, der på den ene eller anden måde har forbindelse med en begået strafbar handling, har tilknytning til en følelses- og forestillingskres, der ønsker en nær sammenkædning af straffølgens art og forbrydelsen, og minder for såvidt om tidligere tiders symbolske eller spejlende straffe. Der må også regnes med reminiscenser af primitive forestillinger om, at genstande, som har haft berøring med en strafbar handling, derved er blevet urene og må være forbrudt. For en nutidig betragtning kan konfiskationer af den her omtalte art i et vist omfang anerkendes som hensigtsmæssige retsfølger på grund af den særlig udtryksfulde måde, hvorpå de tilkendegiver de kriminelle bestræbelsers nederlag. Konfiskationen er en retsfølge, der udøver en fremtrædende *pædagogisk* funktion.

Hvad særlig angår konfiskation af ulovligt indvundet udbytte, kan reglerne herom tildels begrundes ud fra det *civilretlige* synspunkt, at der ikke kan anerkendes nogen gyldig erhvervelse på grundlag af et strafbart forhold, og at vedkommende allerede af den grund må afstå det ulovligt indvundne udbytte, således at dette — hvor der ikke findes nogen anden berettiget — tilfalder statskassen. Men til denne civilretlige begrundelse slutter sig dog det ovenfor nævnte strafpædagogiske synspunkt, hvorefter udbyttekonfiskationen skal markere, at strafbart forhold ikke må kunne betale sig.

Efter det anførte er konfiskation snart en ren politiforholdsregel, snart en forholdsregel med blandet politimæssig-pønalt eller blandet civilretlig-pønalt begrundelse. Betydningen af en sådan analyse ligger navnlig på det lovgivningspolitiske område, idet indsigt i de forskellige konfiskationsformers funktion og begrundelse er en nødvendig forudsætning for en kritisk vurde-

ring af lovbestemmelser. Også for retspraksis vil den teoretiske analyse kunne være af betydning. Men det må fremhæves, at der ved bestemmelsen af, hvad der skal anses som gældende ret, ikke kan drages bindende slutninger fra en begrebsmæssig karakteristik af konfiskationens art. De positive lovregler og de deri indeholdte forudsætninger må i første række være bestemmende.

For positiv rets vedkommende må fremhæves, at straffeloven klart holder konfiskation udenfor strafbegrebet. Dens generelle bestemmelser om konfiskation (§§ 75—77 a) er anbragt i kapitel 9 om andre retsfølger end straf; det for strafansvar gældende krav om tilregnelighed er fraveget ved konfiskation, og i et vist omfang kan der ske inddragning hos personer, der ikke har haft nogen andel i forbrydelsen. Fastsættelsen af konfiskationens omfang følger andre principper end dem, der gælder for bøder og anden straf.

På den anden side har konfiskationen også i flere henseender lighed med straf. Som regel er konfiskation betinget af, at der er begået et strafbart forhold, og at gerningsmanden opfylder kravet om tilregnelighed. Anvendelsen af konfiskation er — ligesom når det gælder straf — betinget af, at konfiskation var hjemlet ved den ved handlingens foretagelse gældende lovgivning (§ 4, stk. 2). Reglerne om forældelse er — med visse afvigelser — de samme som for straf (§§ 95 og 97 a). Der kan ske benådning med hensyn til konfiskation (§ 97 c).⁴⁾

Fremstillingen i det følgende tager primært sigte på konfiskation ved dom i en straffesag. Om vedtagelse af konfiskation i eller udenfor retten i politisager henvises til rpl. § 936, stk. 1, og § 931, stk. 4, jfr. herved K. Arildsen i Juristen 1970, s. 124 f. Se endv. om konfiskation som vilkår i tiltalefrafald i statsadvokatsager rpl § 723 a, stk. 1, nr. 3, og stk. 2.

IV. Almindeligt om konfiskation i dansk ret.

A. Hjemmel for konfiskation.

Dansk rets almindelige regler om konfiskation findes i strfl. §§ 75—77 a. Ved den lovrevision af 1965, som førte til ved-

⁴⁾ Flere af de her nævnte regler stammer fra den i 1965 skete almindelige revision af reglerne om konfiskation.

tagelsen af de nugældende regler, opnåede man bl. a. at overflødiggøre et større antal specialbestemmelser om konfiskation i særlovgivningen. Bortset fra enkelte områder, hvor særregler er bevaret, finder de i strfl. §§ 75—77 a indeholdte regler om konfiskationens objekter, betingelser m. v. nu almindelig anvendelse, uanset hvilken art af lovovertrædelse der giver anledning til spørgsmål om konfiskation.⁵⁾ I praksis er konfiskation i forbindelse med særlovsovertrædelser af langt større betydning end konfiskation som reaktion i anledning af overtrædelser af straffeloven.

Strfls regler om konfiskation fandtes indtil 1965 i lovens § 77; bestemmelserne i §§ 75 og 76, som handlede om foranstaltninger overfor truende personer og om udbringelse af riget, blev ophævet i 1965. De nye regler om konfiskation er gennemført ved lovene 212 og 213, 4. juni 1965, henholdsvis om ændringer i borgerlig straffelov og ændringer i forskellige lovbestemmelser om straf, konfiskation m. v. Om begrundelsen for disse ændringer, se Straffelovrådets betænkning om konfiskation (Bet. nr. 355), 1964. Som grundlag for Straffelovrådets drøftelser forelå bl. a. en af *L. Nordskov Nielsen* udarbejdet udførlig »Redegørelse vedrørende dansk lovgivning om konfiskation« (stencilret, 1959). – Vedrørende de tidligere regler og kritik af disse henvises til den i note 1 nævnte litteratur.

Spørgsmålet om konfiskation var i årene 1961–63 genstand for drøftelser i den nordiske strafferetskomité, som i 1963 afgav en betænkning indeholdende en sammenligning af de nordiske regler og en redegørelse for mulighederne for at opnå større ensartethed mellem de nordiske lande på dette område. Betænkningen er trykt i den nævnte danske betænkning, s. 91 ff.

Konfiskation i henhold til de nævnte regler er *fakultativ*. Det beror på rettens afgørelse, om der skal ske konfiskation, når betingelserne herfor er opfyldt. I naturlig forlængelse af dette princip gælder endvidere, at retten kan begrænse sig til at anordne en *delvis* konfiskation indenfor de genstande eller værdier, der opfylder betingelserne for at konfiskeres. Nogle tidligere gældende særlovsregler om *obligatorisk* konfiskation

⁵⁾ Med hensyn til den nævnte sammenfatning af al konfiskation i generelle bestemmelser, se kritiske bemærkninger af *P. Lindegaard* i U 1965 B, s. 24.

er ophævet, fordi de var udtryk for en ubegrundet fravigelse af almindelige principper for sanktionsreglers anvendelse og kunne føre til uheldige resultater.

B. Konfiskationens genstande.

Hjemmelen til konfiskation i strfl. § 75 angår navnlig fire hovedgrupper eller -typer af genstande, som her skal angives i korthed med tilføjelse af de i teorien indarbejdede latinske termini:

(1) genstande, der har været brugt eller bestemt til at bruges som *redskaber* ved en strafbar handling (*instrumenta sceleris*), § 75, stk. 2, nr. 1;

(2) genstande, der er frembragt ved — d.v.s. er *produkter* af — en strafbar handling (*producta sceleris*), § 75, stk. 2, nr. 2;

(3) genstande, der har været en forbrydelses *objekt*, eller — som det udtrykkes i loven — med hensyn til hvilke en forbrydelse er begået (*corpus delicti*), § 75, stk. 2, nr. 3;

(4) den strafbare handlings *udbytte* (*res scelere quaesitae*), § 75, stk. 1.

For oversigtens skyld kan her som selvstændige konfiskationsformer yderligere nævnes:

(5) *værdikonfiskation*, d.v.s. inddragelse af et beløb, som helt eller delvis svarer til en af de under 1—4 nævnte »primære« konfiskationsgenstande, § 75, stk. 3, sml. stk. 1;

(6) konfiskation af de tidligere fremhævede i sig selv *farlige genstande*, § 77 a;

(7) konfiskation af *foreningsaktiver* i forbindelse med en forenings opløsning ved dom, § 75, stk. 5.

Denne sidstnævnte bestemmelse, som er uden praktisk betydning og ikke giver anledning til nærmere omtale i det følgende, er formuleret således, at den rummer en fakultativ adgang til konfiskation af den opløste forenings »formue, arkiv, protokoller og lignende«. Reglen må anses for begrundet i det ønskelige i en nem og hurtig adgang til at afvikle den ulovlige forenings forhold på en måde, der så vidt muligt hindrer, at medlemmerne ved hjælp af dens økonomiske midler og arkivalier kan fortsætte virksomheden på anden måde. Særligt om formue gælder naturligvis, at denne kan være erhvervet ved foreningens ulovlige virksomhed.

Fremstillingen i det følgende vil helt overvejende angå de under pkt. 1—5 nævnte objekter. Af systematiske grunde vil det dog være hensigtsmæssigt først at omtale den under pkt. 6 nævnte konfiskation af farlige genstande, som indtager en isoleret stilling indenfor det samlede kompleks af regler om konfiskation.

V. Konfiskation af i sig kriminelle genstande.

Strfl. § 77 a giver adgang til at inddrage »genstande, som på grund af deres beskaffenhed i forbindelse med andre foreliggende omstændigheder må befrygtes at ville blive brugt ved en strafbar handling«. Herudover stilles blot den betingelse, at konfiskation skal »anses for påkrævet for at forebygge den strafbare handling«. Af udtrykket »strafbar handling« følger, at det ikke nødvendigvis skal dreje sig om at forebygge en alvorlig forbrydelse.⁶⁾ Der gælder ingen betingelser med hensyn til ejerforholdet til genstanden eller med hensyn til bevis for en fuldbyrdet, forsøgt eller planlagt strafbar handling.

Bestemmelsen omfatter for det første genstande, der rummer en fare på grund af selve deres beskaffenhed, f. eks. sundhedsfarlige varer, sprængstoffer, falske penge, ulovlige skrifter etc.⁷⁾ Ligestillede hermed er genstande, som isoleret set har en normal og lovlig karakter, men hvis farlighed indiceres af andre foreliggende omstændigheder, f. eks. lovlige fiskeredskaber anbragt på et sted, hvor fiskeri er forbudt. Der kan ikke drages nogen skarp grænse mellem de her omtalte genstande og de redskaber, som kun kan konfiskeres i medfør af § 75, stk. 2, nr. 1.⁸⁾

Det følger af § 77 a, 2. pkt., at de i § 75, stk. 4, omhandlede indgreb i form af delvis ubrugbargørelse etc. kan træde i stedet for egentlig inddragelse, såfremt det forebyggende øjemed kan tilgodeses på denne måde, se f. eks. U 1965, s. 215 (Ø) om fjernelse af signatur på falske malerier.

⁶⁾ Se f. eks. U 1959, s. 711 (V) og U 1962, s. 198 (V) om konfiskation af dele af knallert med henblik på forebyggelse af overtrædelser af færdselsloven.

⁷⁾ Jfr. U 1942, s. 1042 (H). – Jfr. herved presselov 147, 13. april 1938 § 13 om, hvad der skal iagttages ved inddragelse af skrift.

⁸⁾ Se herved P. Lindegaard i U 1965 B, s. 22. – Se iøvrigt Betænkning 1964, s. 36.

VI. Konfiskationens almindelige betingelser.

Med hensyn til alle de i § 75 nævnte konfiskationsformer gælder den fælles betingelse, at der skal være begået »en strafbar handling«. Dette udtryk omfatter også forsøg og medvirken. I subjektiv henseende kræves den form for *tilregnelse*, som gælder for den pågældende handlingstype, jfr. strfl. § 19. Derimod kan der ikke opstilles noget krav om *tilregnelighed* som betingelse for konfiskation. Denne forståelse af udtrykket »strafbar handling« er klart lagt til grund i forarbejderne til de nye regler af 1965, særlig under hensyn til, at både fareafværgende formål og ønsket om at fjerne en uretmæssig vinding kan gøre sig gældende overfor de af strfl. §§ 16 og 17 omfattede lovovertrædere. Det er dog samtidig påpeget, at der kan være særlig grund til at være tilbageholdende med anvendelsen af konfiskation overfor utilregnelige personer.⁹⁾

Vedrørende andre almindelige betingelser for konfiskation skal iøvrigt bemærkes følgende.

For så vidt angår konfiskation af forbrydelsens redskaber, produkter og corpus delicti (jfr. ovenfor IV, B, pkt. 1—3), opstiller strfl. § 75, stk. 2, den fælles betingelse, at konfiskationen i det konkrete tilfælde skal være »påkrævet for at forebygge yderligere lovovertrædelser«, eller, hvis denne betingelse ikke er opfyldt, at »særlige omstændigheder i øvrigt taler derfor«. Man har ved denne formulering villet angive et kriminalitetsforebyggende (præventivt) formål som det ledende hensyn ved afgørelser om konfiskation, når det gælder de tre nævnte typer af objekter. Der ligger heri en afstandtagen fra mulige tendenser til at anvende konfiskation mere rutinemæssigt ud fra generalpræventive eller repressive hensyn. På den anden side har man ved formuleringen åbnet mulighed for under særlige omstændigheder at tage andre hensyn end de præventive i betragtning.

Der kan herved henvises til Betænkning 1964, s. 22, hvor der som mulige anvendelsesområder for den nævnte undtagelsesbestemmelse peges på »1) tilfælde, hvor det er i særlig grad stødende for den almin-

⁹⁾ Se om subjektive spørgsmål Betænkning 1964, s. 27 ff., bl. a. med henvisning til litteraturen om de tidligere diskuterede spørgsmål om konfiskation overfor utilregnelige.

delige retsbevidsthed, at gerningsmanden beholder redskab eller produkt (tilsvarende synspunkt kan i sjældnere tilfælde gøre sig gældende med hensyn til corpus delicti), 2) tilfælde, hvor den ved lovovertrædelsen opnåede fordel kun kan fjernes ved konfiskation af produkter eller corpus delicti (f. eks. ulovligt indførte mangelvarer, der giver indehaveren en særlig fortrinssstilling), 3) tilfælde, hvor man kun ved at konfiskere corpus delicti kan forhindre, at der senere indvindes udbytte ved forhandling af varerne (ulovlig vareimport), og 4) tilfælde, hvor i øvrigt specialpræventive eller generalpræventive hensyn med *særlig* vægt tilsiger konfiskation«. Det tilføjes s. st., at »de nævnte særlige omstændigheder kan tænkes regelmæssigt at foreligge i straffesager inden for et specielt retsområde, og det vil da være foreneligt med udkastet, at konfiskation på et sådant område bliver en regelmæssigt anvendt retsfølge«.

Værdikonfiskation (§ 75, stk. 3), som træder i stedet for konfiskation af de her nævnte genstande, er knyttet til de samme betingelser (se nedenfor under VIII), medens hjemmelen til udbyttekonfiskation efter stk. 1 fremtræder som rent fakultativ, se nedenfor VII, D.

VII. *De enkelte objekter for konfiskation.*

A. *Det strafbare forholds redskaber.*

Konfiskationshjemmelen i strfl. § 75, stk. 2, nr. 1, omfatter »genstande, der har været brugt eller bestemt til at bruges ved en strafbar handling«. Med hensyn til lovovertrædelsens grovhed stilles ingen særlige krav, og bestemmelsen gælder således også for politiforseelser, herunder uagtsomme forhold. Det er heller ikke nogen betingelse, at lovovertrædelsen er blevet fuldbyrdet. At forsøgsvirksomheden ved bøde- og hæftedelikter går fri for straf i medfør af strfl. § 21, stk. 3, kan ikke udelukke adgangen til konfiskation (jfr. U 1940, s. 158 (Ø)).

Redskaber, der er anvendt *efter*, at den strafbare virksomhed er bragt fuldstændig til afslutning, altså ikke blot er fuldbyrdet i teknisk forstand, og hvis efterfølgende benyttelse ikke har været en forudsætning for med held at kunne gennemføre det kriminelle forehavende, kan ikke konfiskeres med hjemmel i den her omhandlede bestemmelse.

Ved den fakultative anvendelse af konfiskationsadgangen må

det navnlig overvejes, om konfiskation af et redskab må anses for »påkrævet for at forebygge yderligere lovovertrædelser« (jfr. VI). Det er i den forbindelse ikke nogen betingelse for konfiskation, at redskabet i sig selv fremtræder som farligt eller bestemt til at tjene et kriminelt formål; det er tilstrækkeligt, at sagens oplysninger indicerer en risiko for, at gerningsmanden — eller eventuelt andre — påny vil benytte tingen til et sådant formål. Er den begåede lovovertrædelse kun uagtsom, vil der formentlig sjældent være tale om en risiko, som kan begrunde konfiskation. Der vil endvidere være særlig grund til at vise tilbageholdenhed med hensyn til konfiskation af almindelige brugsgenstande og af genstande anvendt i forbindelse med fjernere forberedelseshandlinger, ligesom der ikke bør konfiskeres genstande, hvis værdi er uforholdsmæssigt stor i relation til det begåede strafbare forhold.

Som eksempler på konfiskation af det strafbare forholds redskaber, se U 1965, s. 751 (H), U 1966, s. 502 (Ø) og U 1966, s. 503 (Ø): konfiskation af skydevåben m.v. i sager om drab eller farligt skyderi (strfl. § 252), U 1966, s. 194 (Ø): plakater af anstødeligt og fornærmeligt indhold, anvendt under demonstration, U 1969, s. 569 (Ø): legetøjspistol anvendt til røveri, U 1969, s. 526 (V): riffel og patroner i sag om ulovlig jagt. Cfr. U. 1969, s. 206 (V): ikke konfiskation af to fiskestænger, kroge, hjul m.v. anvendt ved ulovligt ferskvandsfiskeri.

Bestemmelsen om konfiskation af redskaber omfattede indtil 1965 kun forsætlige lovovertrædelser. Ved dens udvidelse til at omfatte uagtsomme forhold er der formelt skabt hjemmel for konfiskation af motorkøretøjer i sager om uagtsomme overtrædelser af færdselsloven. Der er imidlertid ikke i forarbejderne nogen støtte for den opfattelse, at konfiskation bør tages i anvendelse på dette område. Konfiskation af et motorkøretøj er i realiteten en konfiskation af køretøjets markedsværdi, d.v.s. af det beløb, som domfældte måtte anvende til at købe et tilsvarende køretøj. En sådan konfiskation vil formentlig altid have et klart pønalt præg og være uforholdsmæssigt indgribende i relation til forseelsens art. Det må foretrækkes, at reaktionens formål tilgodeses gennem udmålingen af bøde eller frihedsstraf, hvortil kan komme frakendelse af retten til at føre motorkøretøj.

Med henblik på forebyggelse af nye lovovertrædelser kan det efter omstændighederne være tilstrækkeligt at anordne et ind-

greb i det benyttede redskab, ved hvilket dets anvendelse til nye lovovertrædelser udelukkes, se § 75, stk. 4.

B. *Det strafbare forholds produkter.*

Hjemmel for inddragelse af »genstande, der er frembragt ved en strafbar handling« (herunder uagtsomt forhold og forsøg) haves i strfl. § 75, stk. 2, nr. 2. At en genstand er frembragt ved en forbrydelse vil sige, at den er et umiddelbart fysisk produkt af den forbryderiske virksomhed. Hvis genstanden eksisterede i væsentlig samme skikkelse før den strafbare handling, kan den vel være *erhvervet*, men ikke frembragt ved denne, og adgangen til konfiskation beror da på de nedenfor under D fremstillede regler vedrørende udbytte. Der er imidlertid en nær sammenhæng mellem de to grupper af tilfælde i henseende til konfiskationens begrundelse, idet man i begge tilfælde kan anlægge det synspunkt, at strafbar virksomhed ikke bør kunne danne grundlag for en gyldig retserhvervelse. Reglen i § 75, stk. 2, nr. 2, åbner mulighed for konfiskation ud fra dette synspunkt. Hvis det ved forbrydelsen fremkomne produkt kan befrygtes anvendt ved nye kriminelle handlinger (f. eks. falske penge og dokumenter etc.), træder naturligvis de ovenfor med hensyn til redskaber nævnte synspunkter i forgrunden. Om afgrænsningen mellem produkter og forbrydelsens genstand henvises til bemærkninger nedenfor under C.

C. *Genstanden for det strafbare forhold.*

Begrebsmæssigt kan der sondres mellem en strafbar virksomheds midler (redskaber) og dens objekt. Består det kriminaliserede forhold f. eks. i indførsel af varer i strid med et importforbud, er de genstande, ved hjælp af hvilke varerne bringes ind i landet, utvivlsomt midler til realisering af gerningsindholdet, hvorimod selve varerne ikke kan betegnes som blotte redskaber for den strafbare virksomhed; de er »genstand« for handlingen (*corpus delicti*).¹⁰⁾ Denne i og for sig klare sondring er dog

¹⁰⁾ Jfr. Hurwitz, Konfiskation, s. 167: »ting, der er genstand for den forbryderske virksomhed i den forstand, at forbrydelsen består i at besidde, erhverve, afhænde eller indføre, udføre eller benytte disse ting

ikke altid let at gennemføre i praksis, men den tvivl, som kan foreligge med hensyn til overgangsformer, er efter de nu gældende regler af ringe praktisk betydning, fordi den almindelige hjemmel for konfiskation ikke blot gælder redskaber og produkter, men også *»genstande, med hensyn til hvilke der i øvrigt er begået en strafbar handling«* (§ 75, stk. 2, nr. 3). Dette udtryk sigter netop til de objekter, som man plejer at betegne som *corpus delicti*. Konfiskation af sådanne objekter er knyttet til den ovenfor nævnte almindelige betingelse, at den enten kan anses for påkrævet i forebyggende øjemed, eller at *»særlige omstændigheder i øvrigt taler derfor«*.

Medtagelsen af *corpus delicti* blandt de af strfls regler omfattede objekter for konfiskation betød i 1965 en væsentlig udvidelse af adgangen til konfiskation. Det må dog fremhæves, at man herved har opnået en hensigtsmæssig forenkling af lovgivningen om konfiskation, idet en række specialbestemmelser har kunnet ophæves (jfr. lov 213, 4. juni 1965), og at der ved formuleringen af de almindelige betingelser for konfiskation i § 75, stk. 2, er lagt vægt på at sikre en nærmere prøvelse af de hensyn, som taler for eller imod konfiskation. Se iøvrigt Betænkning 1964, s. 14, 16, 21 f., 27, 52 og 96.

Indenfor toldlovgivningen har reglerne om konfiskation af smuglergods tidligere frembudt et hovedeksempel på konfiskation af *corpus delicti*. Efter den nugældende toldlovs § 132 er ordningen imidlertid den, at smuglergods m.v., som tages i bevaring eller beslaglægges, tilbageholdes af myndighederne, indtil skyldige told-, afgifts- og bødeløb og sagsomkostninger er betalt. Er afhentning ikke sket inden forløbet af 2 mdr., sker der et offentligt bortsalg, således at det offentliges krav dækkes gennem provenuet, hvorefter et eventuelt overskud udbetales til ejeren.

D. Udbytte af strafbare forhold.

Ifølge strfl. § 75, stk. 1, kan der ske konfiskation af *»udbyttet ved en strafbar handling eller et hertil svarende beløb«*.

Under *»udbytte«* falder såvel natural- som pengeværdier, men næppe genstande uden økonomisk værdi. Udbyttet er indvundet ved den strafbare handling, dels når den strafbare

– overhovedet eller på visse nærmere betegnede måder«. – Se som eksempel U 1968, s. 193 (Ø): konfiskation af narkotika, som var søgt indsmuglet, jfr. U 1967, s. 899 (Ø).

virksomhed umiddelbart medfører den pågældende vinding, f.eks. gennem tilegnelse af en fremmed ting ved tyveri eller under-slæb,¹¹⁾ dels når erhvervelsen mere middelbart skyldes forbrydelsen, idet denne har bevirket de dispositioner, hvorved udbyttet er fremkommet, f. eks. ved bedragerisk fremkaldte dispositioner. I begge tilfælde foreligger en direkte kausalsammenhæng mellem forbrydelsen og udbyttet. En anden sammenhæng, der også må være tilstrækkelig til at begrunde konfiskationsadgang, foreligger, hvor udbyttet er vundet som *bestikkelse* eller belønning for at begå lovovertrædelsen. Derimod kan en efterfølgende belønning, der har været uden indflydelse på den strafbare handling, begåelse, ikke siges at være indvundet ved denne handling, og den vil da næppe kunne konfiskeres, medmindre ydelsen eller modtagelsen af den udgør et selvstændigt strafbart forhold.

Udbytte indvundet ved strafbart forsøg (f.eks. i form af belønning) kan konfiskeres. Derimod er der ikke hjemmel til at konfiskere tilsigtet udbytte, som faktisk ikke er indvundet.

Det fremgår af § 75, stk. 1, at adgangen til konfiskation ikke alene omfatter forbrydelsens udbytte i dets oprindelige form, men også et beløb, der svarer hertil. Heraf følger for det første, at der kan ske konfiskation af et pengebeløb, selvom den uretmæssigt modtagne udbyttegenstand er i behold hos erhververen, for det andet, at der kan ske værdikonfiskation med hensyn til genstande eller beløb, som på grund af forbrug, videresalg eller anden disposition ikke længere er til stede i den form, hvori de oprindeligt forelå som forbrydelsens udbytte. Derimod er der i almindelighed ingen mulighed for konfiskation af overskydende værdier, der er indvundet ved dispositioner over det oprindelige udbytte eller dets ækvivalenter (medmindre de nye dispositioner i sig selv udgør strafbare forhold). En undtagelse herfra må dog formentlig gøres med hensyn til påløbne renter af udbytte.

Det må antages, at begrebet »udbytte« i strfl. § 75 i almindelighed bør opfattes som sigtende til det indvundne *nettoutdbytte*,

¹¹⁾ Sml. U 1969, s. 526 (V): konfiskation af fasan skudt under ulovlig jagt.

altså de indvundne værdier med fradrag af lovlige udgifter, der er medgået til erhvervelsen. Herfor taler navnlig det synspunkt, at fjernelsen af en uretmæssig formuefordel er et hovedformål med konfiskation af udbytte. Der vil herefter som regel kun blive plads for en udbyttekonfiskation, for så vidt den kriminelle handling er resulteret i en formueforøgelse. Der forekommer dog tilfælde, hvor domstolene må kunne se bort fra oplysninger eller påstande om udgifter forbundet med erhvervelsen af de værdier, om hvis konfiskation der er tale. Det ville således i almindelighed ikke føles rimeligt, om der skulle foretages beregninger over den andel af en virksomheds generalomkostninger, som svarer til en udbyttegivende ulovlig omsætning. Af hidtidig retspraksis lader sig ikke udlede klare regler om nettoprincippets gennemførelse og eventuelle undtagelser derfra.¹²⁾

I narkotikasager har Højesteret (under dissens) foretaget konfiskation af udbytte beregnet som forskellen mellem købs- og salgssummer uden fradrag for vederlag ydet for medvirken eller for tab ved et enkelt salg. Der er ikke herved taget endelig stilling til muligheden af konfiskation af salgssummerne i deres helhed. Se U 1969, s. 828 (H) med note, U 1969, s. 831 (H) og U 1969, s. 833 (H); sml. U 1968, s. 864 og 865(Ø) og U 1969, s. 238 (Ø). Der henvises endv. til U 1969, s. 985 (Ø): konfiskation af 50,000 kr. som bruttointægt ved drift af en »massageklinik« med fradrag af et skønmæssigt ansat beløb til husleje og indretning af lokaler.

Vedrørende forholdet mellem udbyttekonfiskation og vindikations- eller erstatningskrav fra den, som lovovertrædelsen er gået ud over, henvises til bemærkningerne nedenfor under X.

Med henblik på tilfælde, hvor man som følge af regnskabsuorden o. l. ikke kan fastslå udbyttets størrelse med bestemthed, indeholder § 75, stk. 1, 2. pkt., den regel, at der i sådanne tilfælde kan konfiskeres »et beløb, som *skønnes at svare til* det indvundne udbytte«. Reglen hjemler en bevislettelse i forhold

¹²⁾ Fra retspraksis henvises til dommene U 1943, s. 276 (H), U 1958, s. 414 (Ø) og U 1960, s. 1088 (Ø). Se endvidere Betænkning 1964, s. 24 f. med henvisninger til litteraturen, sml. s. 95 om den nordiske strafferechtskomité's synspunkter.

til de krav om bevis, som ellers ville følge af straffeprocessuelle grundsætninger. Men det er en forudsætning for anvendelse af udbyttekonfiskation på skønsmæssigt grundlag, at der foreligger fornødent bevis for, at et udbytte faktisk er indvundet. Bevislettelsen angår alene beløbets størrelse, og det er forudsat, at retten ved sin anvendelse af denne regel bør søge at beregne så realistisk som muligt omfanget af det udbytte, som kan antages at være indvundet. Der må herved tages hensyn til de foreliggende oplysninger om lovovertrædelsens art, varigheden af en ulovlig forretningsvirksomhed, den gennemsnitlige avance ved det enkelte salg etc.¹³⁾

VIII. Værdikonfiskation.

Det er allerede omtalt ovenfor under VII, D, at strfl. § 75, stk. 1, indeholder en almindelig hjemmel til konfiskation af et beløb, som svarer til *udbyttet* ved en strafbar handling.

I modsætning til tidligere gældende ret indeholder strfl. nu endvidere i § 75, stk. 3, en almindelig adgang til i stedet for konfiskation af forbrydelsens *redskab*, *produkt* eller *genstand* at inddrage et beløb svarende til det primære konfiskationsobjekts værdi eller en del heraf. Sådan værdikonfiskation forudsætter, at de i stk. 2 angivne betingelser for konfiskation af redskaber m. v. er opfyldt, men iøvrigt kommer det helt an på rettens bestemmelse, om værdikonfiskation skal foretrækkes. Det kræves f. eks. ikke, at det primære objekt ikke længere er til stede. Værdikonfiskationen må derfor karakteriseres som *alternativ*, ikke som *subsidiær*, i forhold til den i stk. 2 nævnte konfiskation. Det vil dog normalt være en selvfølge, at værdikonfiskation ikke kommer i betragtning i tilfælde, hvor det er hensynet til forebyggelse af nye lovovertrædelser, der begrunder konfiskation i medfør af stk. 2. Området for værdikonfiskation må derfor særlig søges indenfor tilfælde, hvor præventive formål ikke nødvendiggør konfiskation af et fysisk objekt, men hvor andre »særlige omstændigheder« taler for konfiskation, se herom ovenfor under VI.

¹³⁾ Se herved Betænkning 1964, s. 26 f.

I dommen U 1969, s. 162 (H), jfr. U 1967, s. 932 (V), skete der konfiskation af værdien af både fiskeredskaber (400 kr.) og fangst (80 kr.). Sml. U 1966, s. 885 (V): ikke konfiskation af værdien af et parti foderfisk, som indeholdt ca. 25 % undermålstorsk, eller af det indvundne udbytte.

IX. Hvem kan rammes af konfiskation?

A. Forbrydelsens redskab, produkt og genstand.

Ifølge strfl. § 76, stk. 2, kan konfiskation af en forbrydelses redskab, produkt eller genstand (eller værdikonfiskation, der træder i stedet for sådan konfiskation) ske hos den, som er »ansvarlig for lovovertrædelsen«. Afgørende for, om en person ved konfiskation kan tvinges til at afstå et af de nævnte objekter, er altså, om den pågældende opfylder de objektive og subjektive betingelser for at anses som ansvarlig for lovovertrædelsen,¹⁴⁾ eventuelt som medvirkende til denne (strfl. § 23). Samme regel finder efter § 76, stk. 3, anvendelse med hensyn til adgangen til gennem konfiskation at udslette »særlig sikrede rettigheder« i en ting, som konfiskeres. Herved gennemføres det princip, at konfiskationsindgreb ikke kan ramme en ejer, medejер, afbetalingssælger, pantnaver eller anden rettighedshaver, som er »uskyldig« i den forstand, at han ikke er strafferetligt ansvarlig for lovovertrædelsen.

Sml. om en lignende beskyttelse af ejer i god tro U 1969, s. 353 (H): toldlovens § 190 a giver ikke adgang til fyldestgørelse for told- og afgiftsbeløb i en kutter, som har været udlånt af ejeren og benyttet til et smugleri, med hvilket ejeren ikke har haft nogen forbindelse. Jfr. herom *Ole Ingstrup* i *Juristen* 1969, s. 491ff. (Se nu toldlov 1970 § 133).

En udvidelse af konfiskationsansvaret i forhold til det her anførte er hjemlet i § 76, stk. 2, ved reglen om, at konfiskation kan ske hos den, *på hvis vegne* den strafferetligt ansvarlige har handlet. Reglen er navnlig fundet påkrævet med henblik på

¹⁴⁾ Som omtalt ovenfor skal ordet »ansvarlig« her forstås med det forbehold, at der ikke gælder noget krav om tilregnelighed. Udtrykket er derfor ikke ensbetydende med »strafansvarlig«.

ulovlige dispositioner i forretningsforhold, hvor (beviseligt) strafferetligt ansvar kun foreligger hos en funktionær, der handler i firmaets interesse.

De her omtalte regler er opstillet med henblik på den normale situation, at rettighedsforholdene på domstiden er de samme som på gerningstiden. I § 76, stk. 4, er der særskilt taget stilling til betydningen af *overdragelser m. v. efter den strafbare handling's foretagelse*.¹⁵⁾ Såfremt den konfiskationsansvarlige efter gerningstiden har foretaget dispositioner over det pågældende objekt, kan der ske konfiskation af det overdragne eller dets værdi hos erhververen, »såfremt denne var bekendt med det overdragnes forbindelse med den strafbare handling eller har udvist grov uagtsomhed i denne henseende«. I denne situation beror adgangen til konfiskation altså ikke på en form for medskyld i selve lovovertrædelsen hos erhververen; det afgørende er, om han har kendt det modtages forbindelse med den begåede lovovertrædelse eller i det mindste har handlet groft uagtsomt ved ikke at indse denne forbindelse mellem det overdragne og forbrydelsen.

Fra det nævnte subjektive krav, der sætter et specielt uagtsomhedskrav som mindstegrænse for adgangen til konfiskation hos erhververe, er alene gjort den undtagelse, at der hos *gavemodtagere* kan ske konfiskation uden noget krav om subjektivt dadelværdigt forhold ved erhvervelsen.

B. Forbrydelsens udbytte.

En strafbar handling's udbytte kan efter § 76, stk. 1, konfiskeres »*hos den, hvem udbyttet er tilfaldet umiddelbart ved den strafbare handling*«. Det normale vil naturligvis være, at udbyttet er tilfaldet den for forbrydelsen ansvarlige, eventuelt flere ansvarlige efter en indbyrdes aftale. Men den nævnte regel finder også anvendelse i tilfælde, hvor det strafbare forhold er realiseret på en sådan måde, at dets udbytte umiddelbart er tilfaldet en person (f. eks. en ved bedrageri begunstiget tredie-mand) eller en forretningsvirksomhed, uden at den således berigede har haft nogen del i lovovertrædelsen. I alle tilfælde skal

¹⁵⁾ Se om tidligere gældende ret 1. udg., s. 596 ff.

efter § 76, stk. 1, det princip gennemføres, at udbyttet opsøges på det sted, hvor det »umiddelbart« er faldet, og der skal kun bestå konfiskationsmulighed i relation til hver enkelt person med hensyn til det udbytte, han på denne måde har modtaget (eller skønnes at have modtaget, jfr. § 75, stk. 1, 2. pkt.). Denne konfiskationsmulighed er til gengæld ikke betinget af noget subjektivt krav. God tro hos erhververen vil alene være en omstændighed, der kan tale for en lempelse af konfiskationsansvaret eller for helt at undlade konfiskation, særlig hvor udbyttet ikke længere er i behold.

Såfremt en person har modtaget udbytte, andel i udbytte eller ækvivalenter hertil i kraft af en disposition, som den oprindelig konfiskationsansvarlige har foretaget *efter* den strafbare handling foretaget, er udbyttet for denne modtagers vedkommende ikke erhvervet »umiddelbart« ved den strafbare handling. Adgangen til konfiskation hos denne erhverver beror da på de ovenfor gengivne regler i § 76, stk. 4, om senere foretagne dispositioner.

C. Dobbeltkonfiskation og solidarisk ansvar.

De gældende regler indeholder ikke udtrykkelige forbud mod *dobbeltkonfiskation* (d.v.s. konfiskation af samme værdi hos flere personer) eller mod *solidarisk konfiskationsansvar* (d.v.s. hæftelse in solidum mellem flere personer med hensyn til de hos hver især konfiskerede værdier). Det er dog klart forudsat, at forbrydelsens udbytte eller dettes enkelte bestanddele kun kan konfiskeres hos den eller de personer, hvem det er tilfaldet. Den umiddelbart konfiskationsansvarliges ansvar bør således reduceres med det beløb, som konfiskeres hos en senere erhverver. Det følger videre af denne ansvarsfordeling på enkeltpersoner, at ingen bør hæfte for et beløb, der ikke er konfiskeret som udbytte hos ham selv.

Også med hensyn til andre konfiskationsobjekter (herunder konfiskation af sådanne objekters værdi) er det forudsat, at der som alt-overvejende hovedregel bør ske en fordeling af ansvaret på de enkelte personer, der ved reglerne i § 76, jfr. § 75, udpeges som ansvarlige, således at dobbeltkonfiskation eller solidarisk hæftelse kun undtagelsesvis bør forekomme.

Se til det anførte Betænkning 1964, s. 30 ff. og 100, sml. om tidligere gældende ret 1. udg. s. 588 og 593.

X. Forholdet til den forurettede.

Det er klart, at reglerne om adgang til konfiskation ikke medfører nogen begrænsning af de civilretlige krav på vindikation, erstatning m.v., som måtte tilkomme den ved lovovertrædelsen forurettede person. Man kan derimod spørge, om et fyldestgjort, påstået eller blot muligt krav fra forurettedes side begrænser adgangen til konfiskation, samt — hvor konfiskation er sket — om det offentlige bør medvirke til at dække forurettedes krav ved hjælp af de konfiskerede værdier. Til disse spørgsmål er der direkte eller forudsætningsvis taget stilling i strfls regler, navnlig i § 77.¹⁶⁾ Angående spørgsmål om konfiskation i relation til trediemand henvises til bemærkningerne ovenfor under IX.

Såfremt det er retten bekendt, at den ansvarlige allerede *har betalt* den forurettede erstatning, må udbyttet anses som reduceret med dette beløb, og det kan derfor ikke konfiskeres. Bortset herfra vil muligheden for erstatning ikke udelukke konfiskation. Retten kan dog fakultativt undlade konfiskation, såfremt erstatningskravet pådømmes, eller det iøvrigt skønnes, at spørgsmålet vil finde en for den forurettede tilfredsstillende løsning. Sker der konfiskation af udbytte, kan det konfiskerede efter § 77, stk. 1, anvendes til dækning af erstatningskrav.

Også andre konfiskater end udbytte kan efter omstændighederne anvendes til dækning af forurettedes erstatningskrav. Efter § 77, stk. 2, kan dette dog kun ske, såfremt retten træffer bestemmelse derom ved konfiskationsdommen. Begrundelsen for denne ordning er, at konfiskation af en forbrydelses redskab, produkt eller genstand eller af hertil svarende værdier ikke uden videre kan formodes at være båret af de samme hensyn som udbyttekonfiskation. Medens udbytte primært konfiskeres for at fjerne en uretmæssig vinding, således at konfiskationen har samme grundlag som forurettedes erstatningskrav, vil anden konfiskation oftest tjene fareafværgende formål eller være i nogen grad pønalt præget. Det bør derfor være rettens sag at afgøre, om krav i henhold til § 75, stk. 2 og 3, skal gen-

¹⁶⁾ Se herom Betænkning 1964, s. 24 og 34 ff., sml. om tidligere gældende ret 1. udg., s. 588 f., 594 ff.

nemføres selvstændigt, eller forholdene omvendt taler for at lade statskassens provenu komme den forurettede til gode. En afgørelse til gunst for den forurettede kan særlig være indiceret, hvor den skete konfiskation i nogen grad har formål til fælles med udbyttekonfiskation, eller hvor det skønnes urimeligt, at den forurettede skal bringes i en usikker stilling på grund af statskassens krav hidrørende fra samme forbrydelse.

Hvis den, som er tilpligtet at betale udbyttekonfiskation, *efter dommen* har betalt erstatning til den forurettede, skal hans konfiskationstilsvær nedsættes i overensstemmelse hermed, § 77, stk. 3. Det samme gælder den, som er fundet ansvarlig til anden konfiskation (§ 75, stk. 2 og 3), forudsat at der ved konfiskationsdommen er truffet en bestemmelse som ovenfor nævnt om anvendelse af det konfiskerede til dækning af erstatningsansvar.

Vedrørende de her omtalte situationer henvises til Betænkning 1964, s. 35, særlig om de spørgsmål, der kan opstå, når der er tvivl om, hvorvidt efterfølgende betaling til den forurettede har fundet sted, eller hvorvidt og i hvilket omfang der faktisk forelå et erstatningsforpligtende forhold. Der henvises i den forbindelse til den i rpl. § 998 foreskrevne fremgangsmåde med hensyn til spørgsmål om tvivl om dommens fortolkning, om beregning af de ved dommen pålagte retsfølger m. v.

XI. Om fuldbyrdelse og virkning af konfiskation.

Ved konfiskationsdommen skabes en ret for statskassen. Er genstanden for konfiskation en *individuel bestemt genstand*, overgår ejendomsretten til staten, men trediemands rettigheder i tingen forbliver som ovenfor nævnt bestående, medmindre det udtrykkeligt er bestemt i dommen, at de skal bortfalde.¹⁷⁾ Med hensyn til individuelle genstande forekommer dog også tilfælde, hvor det ikke er ejendomsretten, men en anden ret over tingen — f. eks. køberens ret i henhold til en afbetalingskontrakt — der overgår til statskassen. Desuden erindres, at der i medfør af § 75, stk. 4, ved dommen kan anordnes en delvis ubrugbar-

¹⁷⁾ Der ses herved bort fra den ovenfor under V omtalte konfiskation af farlige genstande i henhold til strfl. § 77 a.

gørelse el. lign. af den pågældende ting; en sådan afgørelse hjemler blot de fuldbyrdende myndigheder ret til at gennemføre det pågældende indgreb i tingen.

Lyder konfiskationsdommen *ikke* på *individuel bestemt* ting, fastslår den i sig kun en fordringsret på vedkommende beløb eller værdi. Det må imidlertid antages, at en særlig sikret ret for statskassen kan opnås ikke blot ved efterfølgende udlæg i overensstemmelse med almindelige regler om tvangsfuldbyrdelse af civile domskrav, men at en separatistret med tilbagevirkende kraft må anerkendes i henhold til en før eller efter dommen foretagen bevaringstagelse eller beslaglæggelse af pengemidler eller værdier til sikring af konfiskationskravet, jfr. rpl. §§ 745 og 746, uden at det kan opstilles som betingelse herfor, at det i bevaring tagne beløb hidrører fra strafbart forhold.¹⁸⁾

Konfiskationskrav, der ikke angår individuelt bestemte ting eller rettigheder og ikke på en af de anførte måder har opnået tinglig sikring, fyldestgøres i skyldnerens konkursbo efter andre fordringer, jfr. herved ovf. s. 402.

De for bødekrav gældende særlige inddrivelsesmidler kan ikke overføres til at gælde for konfiskationskrav, og der er ikke adgang til at anvende afsoning som tvangsmiddel til betaling af konfiskationsbeløb.

Om *forældelse* af adgangen til konfiskation og af idømt konfiskation henvises til strfl. §§ 95 og 97 a, stk. 3; se endv. om bortfald af konfiskation ved den ansvarliges *død* §§ 76, stk. 5, og 97 b, stk. 1 og 2. Se herved Betænkning nr. 355, 1964, om konfiskation og Betænkning nr. 433, 1966, om forældelse.

§ 65.

Fortabelse af arveret.¹⁾

Det har gammel hævde i dansk ret, at den, der dræber en anden, ikke skal kunne tage arv efter ham, se udtrykkelige be-

¹⁸⁾ Jfr. om beslaglæggelse og dens virkninger Strafferetsplejen, 3. udg., s. 502 f., 509 f.

¹⁾ Jfr. Betænkning om arvelovgivning (Bet. nr. 291), 1961, s. 92 ff., Ernst Andersen, Arveret, 1965, s. 199 f., Sv. Danielsen, Poulsen Gaarden og Finn á Rogvi, Arveloven, 1967, s. 142 ff. – Om de tidligere gældende regler, se 1. udg. s. 598 ff.

stemmelser herom allerede i Reces 1576 § 13 og Danske Lov 5—2—74. Senere optoges regler herom i strfl. 1866 § 304. I 1930 placeredes reglerne om forbrydelse af arveret i ikrafttrædelseslovens § 14, hvorfra de i 1963 overførtes til *arvelovens* § 36. I denne bestemmelse omhandles to grupper af tilfælde, i hvilke der ved dom kan anordnes fortabelse af arveret (nedenfor I og II).

I 1963 er endvidere i *arvelovens* § 37 medtaget en også tidligere gældende regel, hvorefter faderen og hans slægt ikke arver efter et barn udenfor ægteskab, såfremt faderen ved avlingen af barnet har gjort sig skyldig i en kønsfrihedsforbrydelse som omhandlet i strfl. §§ 216—223, se herved Betænkning 1961, s. 94.

I. Forbrydelser med døden til følge.

I *arvelovens* § 36, stk. 1, omhandles tilfælde, hvor en person har begået »en forsætlig overtrædelse af straffeloven, som har medført en andens død«. Bestemmelsen omfatter ikke blot de tidligere i ikrtrl. § 14, stk. 1, nævnte tilfælde af forsætligt drab efter § 237 og vold med døden til følge efter §§ 244—246, men også andre tilfælde, hvor en persons forsætlige straffelovsovertrædelse — herunder medvirken — har medført nogens død som forsætlig eller uagtsom følge (jfr. § 20), således barnedrab (§ 238), drab efter begæring (§ 239), medvirken til selvmord (§ 240), frihedsberøvelse (§ 261), hensættelse i hjælpeløs tilstand (§ 250), undladelse af at yde hjælp til en person, som er i livsfare (§ 253) og brandstiftelse (§§ 180—181). Kravet i *arvelovens* § 36, stk. 1, om en forsætlig overtrædelse vil være opfyldt ved faredelikter, til hvilke der hører et krav om fareforsæt. Uagtsomt manddrab (§ 241) er ikke omfattet af § 36, stk. 1. Det bør sikkert være en betingelse for anvendelse af bestemmelsen, at den forsætlige lovovertrædelse (herunder farefremkaldelse) er rettet mod den person, hvis død følger af handlingen.

I de nævnte tilfælde består der en *fakultativ* adgang for retten til at bestemme, at den skyldige »fortaber retten til at få arv, der var afhængig af den dræbtes død, og at hans arv efter en anden person ikke må forøges som følge af lovovertrædelsen«. Der gøres ikke i bestemmelsen nogen forskel mellem legal og testamentarisk arv. Hovedtilfældet er naturligvis fortabelse

af domfældtes arveret efter den dræbte. Men bestemmelsen omfatter også tilfælde, hvor den dræbte ikke er arvelader i forhold til domfældte, men en person, hvis død bevirker, at der ville tilgå domfældte arv — eventuelt forøget arv — gennem en arvelader. Det kan således bestemmes, at domfældte ikke får del i den formue, som hans arvelader erhverver ved arv efter den afdøde. Det antages, at en ægtefælles ret til hensiddende i uskiftet bo fortabes sammen med arveretten, og at et barns fortabelse af arveret efter den af forældrene, som har siddet i uskiftet bo, også medfører tab af retten til arv efter dennes afdøde ægtefælle.²⁾

Der henvises til U 1967, s. 173 (V) og U 1969, s. 556 (Ø) (drab af ægtefælle), sml. om den tidligere regel i ikrtrl. § 14, stk. 1, U 1942, s. 405 (Ø) (drab af hustru), U 1946, s. 812 (H) (tiltalte havde anstiftet til drab af en kvinde, hvis universalarving han var), U 1958, s. 1133 (H) (drab af forældre). — Om drabsforsøg i forhold til ægtefælle med frakendelse efter den nu ophævede regel om drabsforsøg, se VLT 1949, s. 11, sml. note 3 og 4.

II. Visse krænkelse af slægtning i opstigende linie.

Arveret kan endvidere forbrydes i henhold til arvelovens § 36, stk. 2, som omhandler tilfælde, hvor et strafbart forhold ikke har haft dødelig følge. Bestemmelsen omfatter kun visse krænkelse af slægtning i opstigende linie; dens formål er at give den forurettede en mulighed for at komme fri af tvangsarveretten i forhold til en livsarving, der har gjort sig skyldig som nævnt i bestemmelsen.³⁾ Arveretten forbrydes kun efter begæring af den forurettede. Frakendelse af arveret er også efter reglen i stk. 2 *fakultativ*.

De forhold, der her kommer i betragtning, er 1) drabsforsøg,⁴⁾ 2) vold, 3) grove fornærmelser og 4) trusler.

Udtrykket »vold« må antages at sigte til forsætlig vold, her-

²⁾ Det er dog tvivlsomt, om den sidstnævnte antagelse har fornøden støtte i ordene i § 36, stk. 1, jfr. *Danielsen, Gaarden og Rogvi*, anf. st. s. 144. — Se iøvrigt om bestemmelsens område Betænkning 1961, s. 92 f.

³⁾ For så vidt angår det indbyrdes forhold mellem ægtefæller henvises til arvelovens § 38, stk. 1, hvorefter arveretten bortfalder ved separation og skilsmisse.

⁴⁾ Forholdet var tidligere omfattet af de foran omtalte regler om drab m. v., jfr. ikrtrl. § 14, stk. 1, før lovændringen af 1963.

under simpel vold efter strfl. § 244, stk. 1. Mindre velafgrænsede er de i bestemmelsen nævnte grove fornærmelser (»groft fornærmet«).⁵⁾ Udtrykket omfatter formentlig ikke blot freds- og ærekrænkelser i form af skriftlige eller mundtlige ytringer etc., men også krænkende eller nedværdigende behandling af mere håndgribelig art (f. eks. i form af tvang, frihedsberøvelse eller hensættelse i hjælpeløs tilstand), vanrøgt o. l. som nævnt i § 213 etc. Forholdet skal desuden kunne bedømmes som »groft«. Hvad endelig angår udtrykket »truet ham på strafbar måde«, må det antages, at dette ikke — som efter tidligere gældende ret — alene sigter til de i sig selv strafbare trusler (§ 266), men også til trusler anvendt som middel til ulovlig tvang.

Ligesom stk. 1 omfatter den nævnte regel i stk. 2 anstiftelse og anden strafbar medvirken.

III. Fælles bestemmelser.

I modsætning til de tidligere gældende regler udelukker arvelovens § 36 ikke bestemmelse om tab af arveret overfor personer, der findes utilregnelige i medfør af strfl. § 16. Derimod vil objektive straffrihedsgrunde som nødværge og nødret gøre bestemmelsen uanvendelig.

Fortæbelse af arveret efter § 36 rammer kun den skyldige personlig, ikke hans arvinger.

Bestemmelse om tab af arveret træffes ved dom i en straffesag eller under en særskilt sag (jfr. arvelovens § 36, stk. 3, og rpl. § 684, stk. 1, nr. 6). En sag, i hvilken der foreligger spørgsmål om frakendelse af arveret, kan ikke behandles som tilståelsessag, jfr. rpl. § 925, stk. 6.⁶⁾

Efter udtrykkelig bestemmelse i arvelovens § 36, stk. 4, kan den fradømte arveret helt eller delvis tilbagegives ved testamente.

⁵⁾ Jfr. herved U III, mot. sp. 179: »Skønnet er overladt til Domstolene i det enkelte Tilfælde«.

⁶⁾ Se herved Betænkning 1961, s. 94.

§ 66.

Erstatningspligt.¹⁾*I. Forholdet mellem erstatnings- og strafansvar.*

Ovenfor s. 27 ff. er forskelligheder og ligheder mellem straf- og erstatningsansvar blevet belyst. Det er bl. a. fremhævet, at erstatningsansvar i et vist omfang vil kunne overflødiggøre bødeansvar som præventiv faktor, ligesom omvendt et bødeansvar vil kunne vikariere for et erstatningsansvar. Der sigtes hermed kun til lovgivningspolitiske overvejelser, ikke til sanktionsfastsættelsen i det enkelte tilfælde; ved denne må som regel en kombination, ikke en substitution finde sted. Erstatning er, også hvor det drejer sig om strafbart forhold, en civilretlig retsfølge, som ligger udenfor det ved strafferetten normerede sanktionssystem og principielt er undergivet selvstændige materielle og processuelle betingelser. Noget andet er, at spørgsmål om straf og erstatning i et vist omfang kan afgøres under samme sag, jfr. nedenfor.

I anklagemyndighedens praksis med hensyn til tiltalefrafald og ved domstolenes straffastsættelse, herunder ved afgørelsen af, hvorvidt betinget dom skal gives, vil og bør det kunne spille en rolle, om den ved den strafbare handling voldte skade er erstattet eller kan forventes at ville blive erstattet. Der kan i denne forbindelse peges på strfl. § 84, stk. 1, nr. 7 og 8, om adgang til strafnedsættelse, når gerningsmanden har genoprettet eller dog bestræbt sig for at genoprette den ved gerningen forvoldte skade. Om strafbortfald som følge af erstatning kan der i almindelighed ikke blive tale.

Den i strfl. 1866 § 254 indeholdte bestemmelse om bortfald af strafansvar for underslæb med hensyn til betroede midler, når erstatning ydes inden dom i første instans, er ophævet ved strfl. 1930 som uforenelig med retfærdighedshensyn. Der findes dog stadig enkelte regler,

¹⁾ Der henvises til den almindelige erstatningsretlige litteratur samt til *W. E. von Eyben* i Festskrift til Henry Ussing, 1951, s. 126 ff., *Ivar Strahl* i SOU 1950: 16, s. 154 ff., SOU 1956: 55, s. 60 f., *Bo Palmgren* i NTfK 1957, s. 133 ff., jfr. NKA 1957, s. 201 ff., *Stephen Schafer*, *Restitution to Victims of Crime*, 1960, *Inkeri Anttila* i SvJT 1968, s. 131 ff.

der ved visse mindre graverende forhold betinger strafansvaret af, at skaden ikke er dækket, jfr. strfl. 1930 § 299, nr. 1 (pligtforsømmelse i varetagelse af en andens formueanliggende) og vistnok § 182 (uagtsom ildsvåde), jfr. herved Spec. del, s. 472 og 165.

II. Hensyn til den forurettede.

Den kriminalretlige udvikling har medført en stærk tilbage-trængning af den private forurettedes indflydelse på strafforfølgingen og dens resultat. Til dels som en reaktion mod denne udvikling har man på forskellig måde søgt at effektivisere den forurettedes erstatningskrav.

Fra dansk ret kan som bestemmelser i denne retning først nævnes retsplejelovens regler i kapitel 89 om *påtale af borgerlige krav under straffesager* (såkaldt »adhæsionsproces«), hvorved adgangen for den forurettede til at opnå dom for sit erstatningskrav lettes.²⁾ For så vidt angår færdselsforseelser, som i praksis er langt det vigtigste område, hvor spørgsmål om erstatning i anledning af strafbart forhold opstår, indeholder færdselslovens § 67 særlige regler om erstatningskravets behandling.³⁾

Om dækning af den forurettedes krav i forbindelse med det offentliges adgang til *konfiskation* fremhæves strfl. § 77, se ovenfor s. 424.

Blandt de vilkår, der af retten kan fastsættes i forbindelse med *betinget dom*, nævnes i § 57, stk. 1, nr. 7, vilkår om, at domfældte »betaler erstatning for tab, der er forvoldt ved lovovertrædelsen« (se herom nedenfor i § 76). På tilsvarende måde giver rpl. § 723 a hjemmel til at gøre betaling af erstatning til vilkår i et *tiltalefrafald*. I begge de nævnte tilfælde kan der gennem den strafferetlige afgørelse lægges en særlig pression på den skyldige med hensyn til betaling af erstatning, idet undladelse af at efterkomme givne bestemmelser om erlæggelse af

²⁾ Jfr. Hurwitz, Strafferetsplejen, 3. udg., s. 576 ff., se også s. 198 ff. om forurettedes stilling under straffesagen; Komm. Rpl. II, s. 978 ff., Jørgen Smith i Politiet 1962, s. 117 ff., H. Schaumburg i U 1967 B, s. 301 ff., Gomard, Adhæsionsproces, 1969, H. Krag Jespersen, Proceskumulation, 1970, P. Spleth i Juristen 1971, s. 65 ff.

³⁾ Jfr. Bjarne Frandsen, Håndbog i færdselslovgivningen, 7. udg., s. 254 ff.

bestemte beløb til bestemte tider kan føre til genoptagelse af det betingelsesvis udsatte spørgsmål om straf eller tiltale.

Det kan også nævnes, at der til strafbare handlinger i videre omfang end til andre erstatningsforpligtende handlinger knyttes krav på *godtgørelse for ikke-økonomisk skade*, se ikrtrl. § 15, stk. 1, om godtgørelse i anledning af krænkelse af en andens legeme og person eller »strafbar krænkelse af en andens person iøvrigt, hans fred eller ære«.

De omtalte materiel- og procesretlige regler har imidlertid i praksis vist sig at være af ringe betydning, idet de domfældtes ubemidlethed i langt de fleste tilfælde bevirker, at erstatningskrav faktisk ikke gennemføres. Der kan derfor blive spørgsmål om at supplere de nu gældende bestemmelser med mere effektive regler, såsom regler om adgang til at dække de omhandlede erstatningskrav af indkomne bødeløb, om adgang til at fyldestgøre dem gennem tilbageholdelse af domfældtes arbejds løn eller af lønindtægter ved arbejde under frihedsstraf. Mod tilbageholdelser af den nævnte art gør der sig dog stærke betænkeligheder gældende, idet de er egnede til at modvirke iøvrigt anerkendte resocialiseringsbestræbelser og de med fangearbejde forbundne strafpædagogiske formål. Se om de her berørte spørgsmål vedtagelserne på den nordiske kriminalretskonference i Reykjavik 1950, NTfK 1950, s. 265-66.

Om forslag til ændring af ikrtrl. § 15, således at begrænsningen til »strafbar krænkelse« udgår, se Straffelovrådets betænkning om privatlivets fred (Bet. 601, 1971), s. 64 ff.

Kapitel XV

RETTIGHEDSTAB OG ANDRE SÆRLIGE RETSFØLGER

§ 67.

Rettighedstab.

I. Indledning.

Når der tales om fortabelse af rettigheder som følge af strafbart forhold, tænkes der ikke på selve det i enhver friheds- eller formuestraf liggende rettighedstab, men på de videregående følger for den dømtes borgerlige status, som kan være knyttet til det forhold, at han er blevet straffet.

Medens ældre strafferet i vid udstrækning gjorde brug af æresstraffe, der umiddelbart gik ud på at formindske eller ophæve den dømtes borgerlige ære, har nyere strafferet forkastet anvendelsen af sådanne straffe, men dog bevaret reminiscenser af den gamle opfattelse i regler, der udelukker den dømte fra at beklæde visse stillinger eller udøve visse funktioner, fordi han som straffet ikke kan anses at være i besiddelse af den dertil fornødne agtelse og tillid. Dette betragtes ikke i sig selv som straf, men ses under den synsvinkel, at relevante forudsætninger for udøvelsen af den pågældende rettighed er bristet. Under brug af denne omskrivning har man indtil nyeste tid opretholdt et system af rettighedsfortabelser, der er ensbetydende med, at retsordenen stempler visse domfældte som socialt mindreværdige.

Med denne opfattelse er der i Danmark — ligesom tidligere i Sverige — sket et radikalt brud ved lov 286, 18. juni 1951 om ændring af reglerne om fortabelse af rettigheder som følge af straf, ved hvilken lov der er givet strfl. §§ 78 og 79 den nu gældende affattelse. Herefter skal strafbart forhold principielt ikke medføre tab af borgerlige rettigheder. Noget andet er, at den dømte kan udelukkes fra visse bestemte funktioner, såfremt det

udviste forhold begrunder en nærliggende *fare for misbrug* af den pågældende virksomhed. Lovens grundsynspunkt modificeres desuden ved enkelte bestemmelser i speciallovgivningen, jfr. nedenfor under III.

Realt er rettighedstabenes indskrænkning først og fremmest begrundet i *resocialiseringshensyn*. Diskvalificering af domfældte efter strafudståelse eller betinget dom er hindrende for den tilpasning til samfundet, som søges opnået. Der må regnes ikke alene med direkte hindringer, bestående i udelukkelse fra mere eller mindre vide erhvervsområder, men også med indirekte hindringer og psykologiske skadevirkninger. Af betydning er også den udspreldelse af kendskab om udstået straf, som er forbundet med registrering af straffedomme til kontrol af vandelskrav på det ene eller andet område.¹⁾

En svækkelse af straffesystemets effektivitet, specielt dets funktion som stabiliserende faktor i folkemoralen, som følge af indskrænkninger i reglerne om rettighedsfortabelse er der næppe grund til at befrygte. De domfældte er stadig udsat for en hårdt virkende faktisk infami. Ved siden heraf er trangen til lovfæstet udelukkelse fra stillinger og hverv forholdsvis ringe. Skadevirkningerne af sådan udelukkelse er på den anden side så åbenbare og alvorlige, at kun klare samfundshensyn bør anerkendes som grundlag derfor.

Loven af 18. juni 1951 bygger på en af den permanente straffelovskommission afgivet »Betænkning angående fortabelse af rettigheder som følge af straf«. Om hovedlinierne i ordningen af 1951, se *H. Schaumburg-Christensen* i *Sagførerbladet* 1951, s. 428 ff.

Om tidligere gældende ret på dette område og reformforsøg ved strfl. 1930 og lov 88, 15. marts 1939 henvises til bemærkningerne i den nævnte betænkning s. 7 f., Betænkning angående Fortabelse af borgerlige Rettigheder, 1938, *H. Schaumburg-Christensen* i *Sagførerbladet* 1947, nr. 11, s. 152 ff.; særlig om begrebet »vanærende handlinger« *Hurwitz* i *U* 1934 B, s. 233 ff.

Kritiske bemærkninger mod Betænkning 1950 og derpå støttede lovforslag er fremsat af *Jørgen Trolle*, *U* 1950 B, s. 233 ff. og 1951 B,

¹⁾ Se om registrering af straffe, udstedelse af straffeattester m.v. justitsm. cirk. 273, 5. december 1962, sml. den nordiske strafferetskomites udtalelse om strafregistrering NTfK 1963, s. 5 ff.

s. 25 ff., og af Alf Ross, U 1951 B, s. 9 ff., 61 ff; cfr. herimod Hurwitz, U 1950 B, s. 301 ff., U 1951 B, s. 31 ff., Louis le Maire, U 1951 B, s. 68 ff. Se endv. Alvar Nelson i Festskrift til Poul Andersen, 1958, s. 321 ff.

Særlig vidtgående regler om rettighedsfortabelse ved dom for landsvg fandtes i lov 259, 1. juni 1945 (lovbebg. 368, 6. juli 1946) § 6 og lov 406, 28. august 1945 § 12. Disse bestemmelser blev ophævet ved rettighedsloven af 1951 §§ 3 og 4, og virkningen af allerede idømt rettighedstab blev lempet ved flere love, senest lov 131, 29. april 1955, se om hele spørgsmålet motivbemærkninger til sidstnævnte lov i FT 1954/55, tillæg A, sp. 1659 ff.

II. Hovedbestemmelserne i strfl. §§ 78 og 79.

Gældende rets hovedbestemmelse om fortabelse af rettigheder indeholdes i strfl. § 78, stk. 1: »Strafbart forhold medfører ikke tab af borgerlige rettigheder...«. Loven fastslår i tilknytning til denne programbestemmelse som en praktisk særlig vigtig konsekvens, at almindelig næringsadkomst ikke fortabes.

En præcis definition af, hvad loven forstår ved »borgerlige rettigheder«, kan vanskeligt gives. Udtrykket må ses på baggrund af den oprindelige affattelse af strfl. 1930 § 78 (før lovændringen af 1939), hvorefter der ved dom for vanærende handling skulle ske frakendelse af de borgerlige rettigheder, idet lovbestemmelsen da angav, hvilke beføjelser der herved bortfaldt. Der er i § 78 ikke tale om rettigheder i civilretlig forstand, men om beføjelser eller retspositioner i forhold til det offentlige, der normalt tilkommer enhver borger, eventuelt under særlige faglige, økonomiske, lokale eller andre forudsætninger.

I overensstemmelse med det fastslåede hovedprincip har rettighedsloven ophævet en række hidtil gældende lovbestemmelser, der knyttede rettighedstab til straf af en vis størrelse eller udelukkede straffede personer fra stillinger eller hverv gennem krav om retskaffenandel, uberygtethed, agtelse, værdighed og tillid, etc.

Vedrørende almindeligt næringsbrev henvises til næringslov 212, 8. juni 1966 § 3, hvoraf fremgår, at retten til næringsbrev som vekselejer og ejendomshandler er undergivet den i strfl. § 78, stk. 2, nævnte regel, medens der ikke gælder vandelskrav med hensyn til næring som handlende, håndværker, industridrivende, speditør, vognmand og auktionsholder (jfr. § 1, stk. 1, nr. 1-4).

§ 78, stk. 1, vender sig kun mod tab af borgerlige rettigheder og tager ikke stilling til den faktiske suspension af rettighedsudøvelse, som

kan være forbundet med kriminalretlig frihedsberøvelse, så længe den varer. Hovedsynspunktet må her være, at den dømte bevarer sin fulde civil- og socialretlige handleevne under opholdet i vedkommende institution, men kun kan udøve den indenfor de rammer, der sættes ved gældende ordensreglement. Om ret for indsatte til at stemme pr. brev, se folketingsvalglov § 56, stk. 3, jfr. cirk. af 7. november 1970.

Den anførte regel begrænses af to sæt af bestemmelser, dels A) § 78, stk. 2, der angår det strafbare forholds betydning for adgangen til fremtidig at *opnå adgang til* visse stillinger, dels B) § 79, der angår adgangen til *fortsat at udøve* en vis virksomhed. Se endvidere om visse særbestemmelser nedenfor under III.

A. *Udelukkelse fra adgang til ny virksomhed.*

Ifølge strfl. § 78, stk. 2, kan den, der er dømt for strafbart forhold, udelukkes fra at udøve virksomhed, som kræver en særlig *offentlig autorisation* eller godkendelse, såfremt det udviste forhold begrunder en *nærliggende fare for misbrug* af stillingen eller hvervet.

Det har ikke været anset for muligt at give en skarpere afgrænsning i lovteksten af, hvad der skal forstås ved »offentlig autorisation eller godkendelse«, dog at det af stk. 1 med sikkerhed fremgår, at bestemmelsen ikke omfatter almindelig næringsadkomst, og at der følgelig er tale om forhold af mere betroet karakter. Så vidt man har kunnet overskue spørgsmålet, er eventuelle tvivl søgt fjernet ved optagelse i vedkommende særlove af udtrykkelig henvisning til strfl. § 78, stk. 2, men muligheden er holdt åben for at anvende denne efter et friere skøn.

Som eksempler på forhold omfattet af bestemmelsen kan nævnes autorisation (beskikkelse) som læge, tandlæge, sygeplejerske, jordemoder, translator og tolk, dispachør, statsautoriseret revisor, skibsmægler og varemægler, vejer og måler, ejendomsmægler, pantelåner, se henvisning til strfl. § 78, stk. 2, i de fleste af de pågældende speciallove, sml. ovenfor om næringsbrev som vekselerer og ejendomshandler.

Udenfor bestemmelsen falder visse fagligt-tekniske »autorisationer«, der hidtil har været givet uafhængigt af særlige vandelskrav, såsom autorisation som gas- og vandmester eller som elektro-installatør, jfr. H. Schaumburg-Christensen i Sagførerbladet 1951, s. 429.

Ansættelse under stat eller kommuner omfattes heller ikke af § 78, stk. 2, se om statsansættelse fmcirk. 2, 14. januar 1963, sml. Betænkning nr. 239, 1959, angående spørgsmålet om, i hvilket omfang personer, der har været i konflikt med straffelovgivningen, bør kunne opnå ansættelse i stillinger under stat og kommune.

Udelukkelse fra de nævnte virksomheder sker som nævnt efter et farekriterium. Faren skal være begrundet i det udviste forhold. Forholdet skal ved dom være fastslået som strafbart. Er dette tilfældet, kan bestemmelsen anvendes, selv om der er givet betinget dom, eller en strafbortfaldsgrund har bevirket, at strafansvar ikke er blevet pålagt. Det samme gælder, hvis tiltalte på grund af utilregnelighed eller strafuegnethed ikke er blevet undergivet strafansvar, men dog er fundet skyldig i det påsigtede forhold.

Faren skal være »nærliggende«. Ved skønnet herover må i første række tages hensyn til, hvorvidt det begåede forhold efter sin *art* indicerer en særlig kriminalitetsrisiko under udøvelsen af den virksomhed, hvortil der søges godkendelse. Et bedrageriforhold vil således lettere end et seksualdelikt kunne udelukke fra autorisation som revisor, medens det omvendte gælder med hensyn til autorisation som læge. Endvidere må naturligvis hensyn tages til forholdets *grovhed* og længden af den *tid*, der er forløbet siden dets begåelse. Det begåede forhold bør ikke betragtes isoleret, men ses i sammenhæng med de oplysninger, der foreligger om den pågældendes personlighed.

Afgørelsen af spørgsmålet, hvorvidt autorisation til en vis virksomhed bør nægtes på grund af strafbart forhold, vil i første omgang som regel blive truffet af vedkommende forvaltningsmyndighed. Men ved strfl. § 78, stk. 3, er der givet en almindelig adgang til at få spørgsmålet undergivet judiciel prøvelse, sml. herved § 59, stk. 3, og rpl. § 684, stk. 1, nr. 4, og stk. 2.

Der foreligger ikke mange trykte afgørelser vedrørende anvendelsen af § 78, stk. 2. I VLT 1956, s. 197 bestemtes, at næringsbrev som ejendomshandler ikke nu skulle nægtes en person, som i 1949 var dømt for underslæb begået i 1946 i forbindelse med virksomhed som ejendomshandler. I U 1959, s. 269 (Ø), U 1960, s. 989 (Ø), U 1961, s. 565 (H)

og U 1962, s. 893 (V) forelå spørgsmålet om adgang til at erhverve førerbevis til erhvervsmæssig personbefordring (jfr. færdselslovens § 18, stk. 5) efter tidligere domfældelse for sædelighedsforbrydelser, til dels begået i forbindelse med anvendelse af motorkøretøj. Se endv. U 1964, s. 337 (Ø) om 2 års fristen i § 78, stk. 3.

B. Frakendelse af ret til fortsat udøvelse af virksomhed.

Ifølge strfl. § 79, stk. 1, kan den, som udøver en virksomhed af den ovenfor under A omtalte art — altså en virksomhed, der kræver en særlig *offentlig autorisation eller godkendelse* — ved dom for strafbart forhold frakendes retten til fortsat at udøve den pågældende virksomhed eller til at udøve den under visse former, såfremt det udviste forhold begrunder en nærliggende fare for misbrug af stillingen. Bestemmelsen er en selvfølgelig videreførelse af regelen i § 78, stk. 2, og arbejder med de samme kriterier som denne både med hensyn til de stillinger, der kommer i betragtning, og med hensyn til de forhold, der giver anledning til udelukkelse fra stillingen.

Til den nævnte bestemmelse føjes i 2. pkt. af § 79, stk. 1, en udvidelse, hvorefter den, når særlige omstændigheder taler derfor, skal kunne finde anvendelse også på retten til fortsat udøvelse af *anden virksomhed* end den, hvortil der kræves offentlig autorisation eller godkendelse. Begrundelsen herfor er, at der — omend kun i særlige undtagelsestilfælde — gennem arten af den allerede udøvede virksomhed i forbindelse med det nu begåede strafbare forhold kan være godtgjort en sådan fare ved at lade den pågældende fortsætte i sin hidtidige stilling, også når denne ikke beror på nogen særlig autorisation, at der bør være en mulighed for at gribe ind.²⁾ Bestemmelsen vil kunne finde anvendelse såvel med henblik på næringsvej, der udøves i henhold til almindelig næringsadkomst, som med henblik på virksomhed, der normalt er helt uafhængig af offentlig kontrol eller bevilling, f. eks. virksomhed som privatlærer, kasserer, barneplejerske, kolportør m. v.

Om de betingelser, der stilles med hensyn til »strafbart forhold« og »nærliggende fare«, henvises til bemærkningerne ovenfor under A. Det kræves ikke, at det strafbare forhold er

²⁾ Se herved Betænkning 1950, s. 27.

begået under udøvelsen af den pågældende virksomhed, idet nærliggende fare for fremtidigt misbrug af denne efter omstændighederne *kan* være indiceret ved strafbart forhold, der ikke har haft nogen direkte forbindelse med den stilling, om hvis frakendelse der er tale.

Fra retspraksis vedrørende § 79, stk. 1, kan nævnes følgende afgørelser: JD 1957, s. 102 (retten til at virke som slagter og viktualiehandler), U 1958, s. 1239 (V) og U 1959, s. 803 (V) (sager mod læger), U 1955, s. 30 (H) jfr. U 1954, s. 633 (Ø) (beværter dømt for afgiftsbesvigelser), U 1961, s. 1082 (Ø), U 1962, s. 178 (V), U 1964, s. 627 (H) og U 1964, s. 552 (H) (sager mod vognmænd dømt for straffelovsovertrædelse eller kørsel med overlæs). VLT 1954, s. 287 (V), VLT 1954, s. 301, U 1967, s. 704 (V), U 1968, s. 369 (Ø) og U 1968, s. 864 (Ø) (sager mod lærere dømt for uterligt forhold), U 1964, s. 561 og U 1965, s. 215 (Ø) (frakendelse af retten til at drive eller deltage i virksomhed ved kunsthandel), U 1968, s. 652 (Ø) (frakendelse af retten til at drive virksomhed som ejendomshandler og vekselerer — men ikke revisor), U 1969, s. 782 (Ø) (ikke frakendelse af revisorautorisation), U 1969, s. 821 (H) (bedragerier, frakendelse af retten til at indgå aftaler om patrulje- eller vagttjeneste eller andet tilsyn med boliger), U 1961, s. 1096 (Ø) (frakendelse af retten til at sælge eller tilvirke levnedsmidler), U 1965, s. 806 (Ø) (tyverier begået af hjemmesygeplejerske, ikke frakendelse). — Sml. *Jørgen Smith*, Skattcunddragelser, s. 119 f.

Frakendelse af retten til at udøve den pågældende virksomhed kan ske for en bestemt tid — fra 1 til 5 år — eller »indtil videre«, men ikke for bestandig.

Er frakendelsen sket indtil videre, kan spørgsmålet om fortsat udelukkelse indbringes for retten, normalt efter 5 års forløb, hvilken frist dog kan fraviges med justitsministeriets tilsladelse. Er frakendelse sket på bestemt tid, regnes fristen fra endelig dom.

Bestemmelsen om frakendelse af vedkommende rettighed må i de her omhandlede tilfælde som regel træffes i forbindelse med dommen for det strafbare forhold, der giver anledning til frakendelsen. I den forbindelse bemærkes strfl. § 87 om adgang til strafnedsættelse og -bortfald, når rettigheder frakendes i henhold til § 79. En adgang til særskilt sag i strafferetsplejens form om frakendelse af rettigheden foreligger dog i medfør af

retsplejelovens § 684, stk. 1, nr. 4. — Midlertidig udelukkelse fra den pågældende virksomhed kan besluttet ved kendelse under straffesagens behandling, se strfl. § 79, stk. 2.

Som eksempel på senere ophævelse af en ved dom truffet bestemmelse om frakendelse »indtil videre« anføres U 1964, s. 752 (V) (tilbagegivelse af retten til at udøve lægegerning). — Ligesom en afgørelse efter § 79, stk. 1, kan begrænses til at angå en virksomheds udøvelse »under visse former«, kan også en senere afgørelse modificere frakendelsen uden helt at ophæve den. Se som eksempel den allerede nævnte sag U 1964, s. 752 (V) (heri refereret en kendelse, hvorefter en læge, som var frakendt lægeretten, ikke skulle være afskåret fra at virke som vikar på mandsafdelingen på et hospital for sindslidende, sml. herved U 1959, s. 803), U 1965, s. 402 (H) (frakendelse af retten til at føre skib skulle kun angå skib, som den pågældende selv var ejer af).

Om frakendelse på grundlag af udenlandsk straffedom, se strfl. § 11.

Om indberetning til den autoriserende myndighed m.v. angående frakendelse efter § 79, se just.min. cirk. 4, 8. januar 1957.

III. Særbestemmelser.

Ved siden af strfl. § 78, stk. 2, og § 79, stk. 1, findes der spredt i lovgivningen nogle bestemmelser om vandelskrav og rettighedstab indenfor særlige områder. Adgangen til at opnå *advokatbeskikkelse* er således efter rpl. § 119 betinget af, at den pågældende har ført en »retskaffen vandel«, ligesom frakendelse af sådan beskikkelse efter rpl. § 137 kan ske i en straffesag, hvor en advokat findes skyldig i et strafbart forhold, der gør ham »uværdig til den agtelse og tillid, som bør kræves til advokatvirksomhed«.³⁾

Medens retten til at stemme ved valg til folketing og kommunale forsamlinger ikke er begrænset af vandelskrav, er det en betingelse for *valgbarhed* til de nævnte forsamlinger, at den pågældende ikke er straffet for »en handling, der i almindeligt omdømme gør ham uværdig til at være medlem« (grl. § 30, stk. 1, bekg. af folketingsvalglov 270, 21. juni 1966 § 2, bekg. af

³⁾ Jfr. Betænkning 1950, s. 15 f. om funktioner indenfor retsplejen, herunder om nævninger og domsmænd (rpl. § 69: »uberygtet«) samt dommere og rettergangsfuldmægtige (rpl. § 42 og § 261, samme kriterium).

kommunalvalglov 455, 21. december 1965 § 2).⁴⁾ For en *tjenestemand* gælder det almindelige krav, at han skal være »værdig til den agtelse og tillid, som stillingen kræver« (tjenestemandsløvs 291, 18. juni 1969 § 10, stk. 1); herudover kan strafbart forhold have betydning med hensyn til den pensionsmæssige stilling ved afskedigelse (lov om tjenestemandspension 292, 18. juni 1969 § 24 om »opsat pension« i tilfælde af ikke-pensionsbegrundende afsked).

Vedrørende de nævnte bestemmelser om tjenestemænd henvises til *Poul Andersen*, Forvaltningsret, 5. udg., s. 139 ff., 168 ff., 213 ff. – Retningslinier vedrørende ansættelse af straffede personer i statens tjeneste er givet i fmcirk. 2, 14. januar 1963, der som almindeligt udgangspunkt henviser dels til et farckriterium svarende til det i strfl. §§ 78 og 79 anvendte, dels til tjenestemandsløvens vandelskrav. – Se om det nævnte ansættelsesspørgsmål Betænkning nr. 239, 1959.

Som eksempler på særligt udformede vandelsbetingelser eller regler om frakendelse af en ret kan iøvrigt nævnes værnepligtslov 210, 11. juni 1954 § 3, beværterlov (bekg.) 24, 21. januar 1964 § 2, stk. 1, nr. 5, §§ 35 og 39, stk. 7–8, dyreværnslov 256, 27. maj 1950 § 19 (jfr. U 1968, s. 530 (V) med note), lov 63, 3. marts 1948 om ydelse af juridisk bistand m. v. § 3, jagtlov § 52.

Strfl. indeholdt tidligere (i § 76) en bestemmelse om dom til udbringelse af landet i straffesager mod udlændinge, som idømtes straf af fængsel. Tilbagevenden til Danmark i strid med sådan dom straffedes med fængsel (§ 201). De nævnte bestemmelser er ophævet ved lov 212, 4. juni 1965, således at udvisning ikke kendes som strafferetlig retsfølge, men alene kan ske i medfør af fremmedlovgivningen.

Den vigtigste specialregel om rettighedsfrakendelse er færdselslovens § 70 om frakendelse af førerret til motorkøretøj. Den almindelige bestemmelse herom i § 70, stk. 1, går ud på, at frakendelse af retten til at føre motordrevet motorkøretøj, hvortil der kræves førerbevis, *skal* finde sted, »når en fører af et sådant køretøj har ført dette på groft uforsvarlig måde, eller det iøvrigt efter beskaffenheden af den begåede forseelse og under hensyn til, hvad der foreligger oplyst om tiltaltes forhold som fører af motordrevet køretøj, findes betænkeligt af hensyn til

⁴⁾ Eksempler på afgørelser vedrørende valgbarhed findes i Ministerialtidende, bl. a. 1969, nr. 105 ff. og 179 ff.

færdselssikkerheden, at han fører motordrevet køretøj«. Som det praktisk vigtigste tilfælde fremhæves særskilt i stk. 2 den obligatoriske frakendelse i sager mod personer, som »på grund af nydelse af spiritus ikke har været i stand til at føre køretøjet på fuldt betryggende måde«. Frakendelse kan her kun undlades under særlig formildende omstændigheder.

Se om retspraksis *Bjarne Frandsen*, Håndbog i færdselslovgivningen, 6. udg., 1960, s. 73 ff., 240 ff., 247 ff., Tillæg 1962–65, 1965, s. 65 ff., *M. Johs. Mikkelsen* i *Juristen* 1967, s. 289 ff., *Theodor Petersen* i *Juristen* 1963, s. 1 ff., samme forf. i *NTfK* 1967, s. 136 ff., 157 ff., 179 ff.

§ 68.

Andre særlige retsfølger.

I. Kundgørelse af dom.

Positive lovbestemmelser eller administrative forholdsregler, hvorved publikation af domme i straffesager anordnes, er i almindelighed ikke påkrævede. Faglige tidsskrifter og dagspressen sørger som regel uden indblanding fra det offentlige for den fornødne udbredelse af kendskab til afgørelserne. Trang til regulering på dette område gør sig nærmest gældende i negativ retning. Til hindring af misbrug af presseoffentligheden kan det således være nødvendigt at lovfæste regler om referatforbud i begrænset omfang, at fastsætte straffebestemmelser for urigtige retsreferater m.v.,¹⁾ ligesom der er trang til frivillige ordninger, hvorved pressen akcepterer visse retningslinier for en ansvarsbevidst behandling af kriminalreportagen.²⁾

Særlige grunde kan dog føre til, at der for bestemte grupper af straffesager træffes bestemmelser, der sikrer en videre udbredelse af afsagte domme eller truffne afgørelser. Formålet hermed kan være dels at yde den ved det straffbare forhold forurettede en effektiv oprejsning, dels at forstærke afgørelsens præventive virkning.

¹⁾ Jfr. *Strafferetsplejen*, 3. udg., s. 37 ff.

²⁾ Jfr. herved ovf. s. 60 med note 2.

A. Kundgørelse med oprejsningsformål.

Herhen hører bestemmelserne i strfl. § 164, stk. 4, om kundgørelse i offentlige tidender om dom for falsk anklage m.v. efter den forurettedes begæring, og § 273, stk. 2, hvorefter den, som kendes skyldig i en ærefornærmende sigtelse, efter den fornærmedes påstand kan tilpligtes til ham at udrede en af retten fastsat sum til bestridelse af omkostningerne ved dommens offentlige kundgørelse.

Se om sidstnævnte bestemmelse Spec. del, s. 362 f. – I denne forbindelse kan også nævnes reglerne i presselov 147, 13. april 1938 § 11. Herefter skal det i domme, hvorved redaktøren eller forfatteren findes skyldig til straf for indholdet af et periodisk skrift, efter begæring af den forurettede bestemmes, at dommen i et nærmere fastsat omfang skal optages i skriftet. Se også presselovens §§ 9–10 om den såkaldte berigtigelsesret. Jfr. angående disse bestemmelser *Rasting*, *Presseretten*, 1951, s. 154 ff., *K. A. Frøbert*, *Anonymitet og ansvar i presseretten*, 1968, s. 183 ff.

B. Kundgørelse med præventivt formål.

I enkelte nyere love er forekommet bestemmelser om offentliggørelse af afgørelser vedrørende strafbart forhold. Man har ment, at regler af denne art skulle have en særlig præventionsvirkning, fordi frygten for offentlig omtale af det strafbare forhold med navns nævnelse af den skyldige er egnet til at virke hæmmende, undertiden i stærkere grad end frygten for straffen selv.

At der på den nævnte måde kan skabes en præventiv virkning, kan næppe bestrides. Selvstændig betydning kan der dog kun tilkomme denne prævention ved lovovertrædelser, mod hvis begåelse der ikke er stærke hæmninger i en udbredt moralsk opinion. Prævention gennem offentliggørelse af navn m.v. er endvidere begrænset til en bestemt kres af personer, der på grund af deres borgerlige position eller erhvervsmæssige forhold føleligt berøres af en offentliggørelse. Endvidere er den præventive virkning betinget af en forholdsvis begrænset anvendelse af retsfølgen. Kommer der mange »pæne navne« med på listerne over de skyldige, kan odiet ved offentliggørelse blive væsentligt afsvækket.

Til anvendelsen af præventionsmidler af denne art knytter sig på den anden side store principielle betænkeligheder. Der er her tale om en æresstraf i moderne iklædning, en art gabe-stok, hvis anvendelse dårligt harmonerer med nyere kriminal-politiske synspunkter. Skadevirkningerne kan være uforholds-mæssige i relation til det begåede delikt, de kan ramme de skyl-dige på meget uensartet måde og kan i særlig grad gå ud over de pårørende.

Efter det anførte bør regler af den omtalte art næppe have nogen blivende plads i det kriminalretlige reaktionssystem.

Spørgsmålet har navnlig været diskuteret i forbindelse med en regel om offentliggørelse af navn m. v., som blev optaget i skattekontrolloven af 1946 § 13, stk. 4, og atter ophævet i 1957. Se herom *J. Hartvig Jacobsen*, *Skatteretten*, 1951, s. 397 f. og *Jørgen Smith*, *Skatteunddragelser*, s. 118 f. En lignende regel i levnedsmiddeloven af 1950 § 23, stk. 3, blev ophævet ved lov 213, 4. juni 1965 § 52.

II. Mortifikation.

Mortifikation i strafferetlig forstand er et middel til opret-telse af den ideelle skade, der tilføjes nogen ved en ærekræn-kelse. I den udformning, mortifikationsinstituttet har fået ved strfl. 1930 § 273, stk. 1, er det indenfor ærefornærmelsernes kres begrænset til at angå ærefornærmende *sigtelser*, og mortifika-tionen sker på den måde, at det — efter den fornærmedes på-stand — i domskonklusionen udtrykkelig fastslås, at sigtelsen har været ubeføjet.

Udenfor området af ærefornærmelser kan domstolene, uden at særlig lovhjemmel hertil er fornøden, kende urigtige, skade-gørende udtalelser ubeføjede, når tilstrækkelig retlig interesse i sådan mortifikation foreligger. Denne side af mortifikations-instituttet har ingen særlig tilknytning til strafferetten.

Se om reglen i § 273, stk. 1, og iøvrigt om anvendelsen af mortifika-tion i dansk ret *Spec. del*, s. 358 ff., jfr. 305, samt *Krabbe*, s. 639 ff.

Kapitel XVI

FORHOLDSREGLER OVERFOR SÆRLIGE KATEGORIER AF LOVOVERTRÆDERE

§ 69.

Ungdomsfængsel.¹⁾

Om *unge lovovertrædere* og de midler, der står til rådighed for deres forsorgs- og kriminalretlige behandling, er ovenfor i § 42 givet en fremstilling, der rummer en almindelig oversigt. Herunder er også nævnt den ved strfl. 1930 §§ 41—43 hjemlede særlige behandlingsform, der betegnes som *ungdomsfængsel*.

I. Ungdomsfængslets retlige karakter.

Tanken om at udskille unge lovovertrædere til *særbehandling* i anstalt udenfor de almindelige strafanstalter blev accepteret allerede ved det første kommissionsudkast til den nye straffelov. Betegnelsen ungdomsfængsel og hovedtrækkene i det ved straffelov 1930 indførte behandlingssystem, der i særlig grad har haft det i England praktiserede »*Borstal-system*» til forbillede, hidrører fra U III §§ 43—46 (se mot. sp. 122—26).

I strfl. betegnes ungdomsfængsel som »*straf*», og de retsvirkninger, der i lovgivningen er knyttet til, at straf af fængsel er

¹⁾ Betænkning angaaende Tilvejebringelse af Ungdomsfængsel, 1931, Cai Jensen i NTfS 1941, s. 87 ff., Aage Hansen i NTfS 1947, s. 1 ff., Aage Petersen i NTfK 1951, s. 147 ff., 233 ff., Jesper Simonsen i NTfK 1952, s. 131 ff., Erik Christensen, Unge lovovertrædere, 1957, s. 52 ff., 109 ff., Straffelovskommissionens betænkning vedrørende ungdomskriminaliteten (Bet. nr. 232), 1959, se især s. 39 ff., Betænkning vedrørende udbygning af ungdomsfængslerne (Bet. nr. 309), 1962. Betænkning vedrørende fængselsvæsenets anstaltsorganisation (Bet. nr. 383), 1965, B. Paludan-Müller i Juristen 1965, s. 49 ff og samme forf. i NTfK 1966, s. 205 ff., Vagn Greve i NTfK 1967, s. 271 ff., C. Aude, 4. udg., s. 171 ff.

idømt eller forskyldt — jfr. f. eks. strfl. §§ 62 og 65 — må, hvor ikke modstående fortolkningsdata foreligger, komme til anvendelse også med hensyn til ungdomsfængsel. Imidlertid har det dog, trods den formelle etikettering af ungdomsfængsel som straf, klart været lovens mening, at fuldbyrdelsen af denne form for frihedsberøvelse i særlig grad skal være præget af *opdragelseshensyn*. På baggrund af udviklingen indenfor fængselsvæsenets anstalter iøvrigt er skellet mellem ungdomsfængsel og åbent statsfængsel nu mindre skarpt end oprindeligt forudsat. Men det er stadig karakteristisk for behandlingen i ungdomsfængsel, at der her — indenfor relativt tidsubestemte rammer — lægges særlig vægt på »den unges sociale og karaktermæssige udvikling gennem arbejds træning, oplæring og undervisning« (§ 41, stk. 2).

I Betænkning nr. 232, 1959, s. 68 f. foreslog et mindretal indenfor straffelovskommissionen, at betegnelsen »ungdomsfængsel« blev ændret til »arbejdsskole«, og at foranstaltningen blev placeret blandt de retsfølger, som ikke er »straf«. Det nævnte forslag havde tilknytning til den dengang i norsk ret anvendte betegnelse »arbejdsskole«, men dette navn er senere ændret til »ungdomsfængsel«, se herved *Andenæs*, s. 432 ff., Straffelovrådets innstilling om endringer i det strafferettslige reaksjonssystem overfor unge lovbyggere, 1963. — Om »ungdomsfængelse« i svensk ret, se *Brottsbalken* III, s. 131 ff., 527 f.

Om Borstal-systemet i engelsk strafferet, se *Lionel W. Fox*, *The English Prison and Borstal Systems*, 1952, s. 352 ff., Home Office: Prisons and Borstals 1963, 1965, s. 25 ff., *Torsten Eriksson*, *Kriminalvård*, s. 110 f. — Om engelsk »detention centre«, der er en mere kortvarig anstaltsmæssig behandling af unge, se *Torsten Eriksson*, *anf. st.*, s. 166 ff.; se endv. om norsk ungdomsarrest ovennævnte norske betænkning af 1963 samt lov af 9. april 1965.

II. Ungdomsfængslets klientel.

Betingelserne for anvendelse af ungdomsfængsel er angivet i strfl. § 41. Der stilles for det første den *aldersbetingelse*, at lovovertræderen er mellem 15 og 21 år. Dog kan også personer, som er mellem 21 og 23 år, dømmes til ungdomsfængsel, når særlige grunde taler derfor. De nævnte øvre aldersgrænser refererer til alderen på domstiden. Den i 1961 indførte undtagelses-

bestemmelse om unge mellem 21 og 23 år, som særlig tager sigte på sent udviklede personer, har kun fået en ringe anvendelse. I praksis er langt det overvejende antal indsatte på dommens tid 18—20 år, men antallet af 17-årige domfældte har dog været stigende i efterkrigsårene.²⁾ Overfor unge under 18 år anvendes som regel tiltalefrafald mod inddragelse under børne- og ungdomsforsorg, overfor personer over 21 år almindelig fængselsstraf eller betinget dom.

Efter loven kan ungdomsfængsel anvendes såvel overfor mandlige som kvindelige lovovertrædere; men for de sidstnævntes vedkommende er ingen anstalt blevet indrettet, og forholdsregelen har således i praksis været begrænset til mænd.

Den pågældende skal ved den begåede lovovertrædelse have gjort sig *skyldig til straf af fængsel*. Der ligger heri dels, at strafansvars almindelige skyldbetingelser (tilregnelighed og tilregnelse) skal være opfyldt, dels at den udviste kriminalitet må være af en sådan grovhed, at straffen i tilfælde af udmåling til almindelig straf ville have oversteget bøde og hæfte. At forholdet skal være af særlig graverende karakter kræves ikke. Forskyldte fængselsstraffe af kortere varighed vil ud fra proportionalitetshensyn ikke give tilstrækkeligt grundlag for dom til ungdomsfængsel, men det er på den anden side ikke en forudsætning for sådan dom, at der er forskyldt en straf svarende til ungdomsfængslets normale minimum af 1 år.³⁾ I praksis har det i de allerfleste tilfælde været berigelsesforbrydelser, og indenfor disse ganske særlig tyverier, der har medført dom til ungdomsfængsel. I enkelte tilfælde har dog også voldsforbrydelser, brandstiftelse m.v. ført til forholdsregelens anvendelse. Ved meget grove forbrydelser, for hvilke almindelig fængselsstraf væsentlig ville overstige maksimaltiden for anbringelse i

²⁾ Vedrørende personer *under 17 år*, se som eksempel U 1961, s. 1080 (Ø) (16-årig), U 1966, s. 480 (V) (15-årig; det var oplyst, at børne- og ungdomsforsorgens muligheder var udtømt).

³⁾ Se om det omtalte spørgsmål Betænkning 1959, s. 52, *Erik Christensen*, s. 117, *K. Juul Olsen* i *Juristen* 1965, s. 188; *Waaben*, *Utilregnelighed og særbehandling*, s. 109 f. – Vedrørende spørgsmål om kriminalitetens begrænsede omfang henvises fra retspraksis til U 1961, s. 571 (H), U 1964, s. 516 (H), U 1965, s. 918 (Ø), U 1967, s. 577 (V) og U 1967, s. 916 (Ø).

ungdomsfængsel, anvendes dette — skønt loven ikke nødvendiggør nogen begrænsning i så henseende — kun undtagelsesvis.⁴⁾

Under de foran angivne betingelser kræves det iøvrigt blot, at dom til ungdomsfængsel skal findes »formålstjenlig«. Loven forudsætter ikke, at sådan dom er en ekstraordinær mulighed i forhold til almindelig tidsbestemt fængselsstraf. I praksis har domstolene navnlig siden o. 1955 gjort vid anvendelse af ungdomsfængsel og begrænset brugen af tidsbestemt straf overfor unge i aldersgruppen 18—20 år. Der henvises herved til rigsadvokatens cirk. 174, 4. august 1966, navnlig pkt. 31, 44 og 45.

Af særlig betydning for afgrænsningen af ungdomsfængslets klientel er de krav, der stilles med hensyn til de begåede lovovertrædelsers *psykologiske og sociale baggrund*. På den ene side udskydes unge lovovertrædere, hvis kriminalitet er af lejlighedsbestemt type, idet det som betingelse for ungdomsfængsels anvendelse i praksis fordres, at der foreligger en ikke ubetydelig risiko for nye lovovertrædelser. I sin nuværende affattelse rummer strfl. § 41 ikke noget udtrykkeligt formuleret krav om, at domfældte skal frembyde en tilbøjelighed til at begå straffbare handlinger el. lign., men det fremgår af bestemmelsen, at ungdomsfængsel i almindelighed er beregnet for unge, som trænger til at undergå en social og karaktermæssig stabilisering gennem et længerevarende institutionsophold.⁵⁾ Foreligger der på den anden side alvorlige karakterafvigelser, bør dom til sær-fængsel eller forvaring efter omstændighederne foretrakkes fremfor anbringelse i ungdomsfængsel.

I praksis er sinker og psykopatisk prægede personer i et ikke ringe omfang blevet dømt til ungdomsfængsel. Særlig for så vidt angår de karaktermæssigt afvigende, drejer det sig i mange tilfælde om unge, som ikke er velegnede til anbringelse i ungdomsfængsel, men hvor det på den anden side må skønnes, at sådan anbringelse er en bedre løs-

⁴⁾ Se herved U 1961, s. 1080 (Ø): to 16-årige, der fandtes skyldige i forsætlig legemsbeskadigelse, idømtes henholdsvis 6 års fængsel og ungdomsfængsel.

⁵⁾ Som eksempler på tilfælde, hvor de personlige oplysninger — til dels i forbindelse med andre forhold — ikke klart har indiceret behandling i ungdomsfængsel, kan nævnes U 1962 s. 708 (V), U 1962, s. 928 (Ø), U 1965, s. 289 (H) og U 1966, s. 495 (Ø).

ning end anbringelse i fængselsvæsenets institutioner for psykisk afvigende. Det har for nogle år siden været et ønske hos fængselsvæsenet at få indrettet to særlige afdelinger for de til ungdomsfængsel dømte sinker og psykopatisk prægede personer, se herom Betænkning 1959, s. 43 ff. Senere er man blevet mere betænkelig ved en så markeret udskillelse af de psykisk afvigende, se Betænkning 1962, s. 16 f. — Om anstaltsmæssige forhold henvises iøvrigt til bemærkningerne nedenfor.

Fra retspraksis kan nævnes U 1966, s. 900 (Ø): to udtalt psykisk afvigende 20-årige dømt til ungdomsfængsel, uanset at inspektøren for dette havde udtalt, at der selv i lukket afdeling ikke ville være adækvate behandlingsmuligheder; U 1963, s. 66 (H): en 17-årig, som var på grænsen til sinkestadiet, psykopatisk præget og af tvivlsom strafegnethed, dømtes til ungdomsfængsel; se endv. U 1969, s. 228 (Ø) og U 1969, s. 366 (H).

Ifølge kriminalstatistikken for årene 1961–66 har der i sager mod personer under 21 år gennemsnitlig været ca. 4 domme til særfængsel årlig; antallet af domme til forvaring er endnu mindre.

III. Opholdets varighed.

Dom til ungdomsfængsel angiver ikke foranstaltningens varighed. Denne er *ubestemt* indenfor visse grænser, jfr. strfl. §§ 42—43. Normalt er ophold i ungdomsfængsel af mindst 1 og højst 3 års varighed. Løsladelse før forløbet af 1 år kan dog besluttet, når særlige omstændigheder taler derfor. Spørgsmålet om løsladelse *skal* tages op efter 1 års forløb og derefter — hvis der ikke sker løsladelse — efter endnu 1 års forløb. Med hensyn til maksimum gælder, at en genindsat kan tilbageholdes i indtil 1 år udover den nævnte længstetid af 3 år, altså indtil 4 år. Varetægtsfængsel afkortes i de nævnte frister efter reglerne i § 86, stk. 1. Den almindelige varighed af første ophold i ungdomsfængsel er 1—1½ år. Efter genindsættelse er det andet ophold i ungdomsfængsel gennemsnitlig ca. 1 år.

Al løsladelse fra ungdomsfængsel sker på prøve (medmindre domfældte har hensiddet 4 år i ungdomsfængsel, jfr. ovenfor), og de almindelige regler i strfl. § 39 om prøvetidens længde og om vilkår finder anvendelse, § 42, stk. 2. Overtrædelse af vilkårene kan medføre vilkårsændring, forlængelse af prøvetiden eller genindsættelse, § 43, stk. 1.

Alle afgørelser om prøveløsladelse og dennes vilkår og om

følgerne af vilkårsovertrædelse træffes af fængselsnævnet. Dette gælder også i tilfælde, hvor der rejses ny straffesag i anledning af kriminalitet begået i prøvetiden. I denne situation kan den dømmende ret efter § 43, stk. 2, begrænse sig til at afgøre skyldspørgsmålet uden at fastsætte nogen sanktion, såfremt det er oplyst, at fængselsnævnet har truffet eller agter at træffe bestemmelse om genindsættelse. Man undgår herved at skulle udvirke benådning med hensyn til en forskyldt frihedsstraf, som bør vige for genindsættelse i ungdomsfængsel.

Vedrørende prøveløsladelse og genindsættelse henvises til straffelovskommissionens betænkning om ungdomskriminaliteten, 1959, s. 59 ff. Her omtales bl. a. et forslag om domstolsprøvelse af fængselsnævnets afgørelse om nægtelse af prøveløsladelse samt et forslag om mulighed for genanbringelse i ungdomsfængsel ved inspektørens foranstaltning. De nævnte forslag er ikke gennemført ved den i 1961 skete revision af reglerne om ungdomsfængsel. – Om anholdelse, fængsling og genanbringelse af en person, der er sigtet for vilkårsovertrædelse, henvises til rpl. §§ 1004–05.

IV. Anstaltsorganisation og behandlingsprincipper.

Der findes for tiden tre ungdomsfængsler. Der er to åbne normalafdelinger på *Søbysøgård* (syd for Odense) og på *Møgelkær* (sydøst for Horsens), hver med ca. 90 pladser, og et lukket ungdomsfængsel i *Nyborg* (i alt ca. 150 pladser), hvor der også findes en isolationsafdeling og en særlig psykiatrisk afdeling. Fordelingen af de domfældte sker nu uden brug af en særlig modtagelsesafdeling og følger nærmere retningslinier, som navnlig bygger på de domfældtes kriminelle belastning og personlighedsmæssige forhold. I overensstemmelse med ungdomsfængslets formål sker anbringelsen principielt i åben anstalt, medmindre sådan anbringelse skønnes utilrådelig.

Ungdomsfængslets anstaltsmæssige forhold har i de senere år givet anledning til mange overvejelser, se bl. a. de ovenfor i note 1 nævnte betænkninger. Det skyldes ikke blot det ændrede pladsbehov, som har været følgen af den øgede tilgang til ungdomsfængsel, men også det forhold, at et stigende antal unge har vist sig uegnede til anbringelse i åben anstalt, jfr. *Paludan-Müller* i NTfK 1966, s. 209 ff. Fængselsvæse-

nets aktuelle planer går ud på at etablere et nyt lukket ungdomsfængsel ved Ringe på Fyn.

Straffeloven indeholder kun få regler om behandlingen i ungdomsfængsel. Vigtigst er den i § 41, stk. 2, givne forskrift om, at der skal lægges vægt på arbejdsstræning, oplæring og undervisning, som sigter på en social og karaktermæssig udvikling. Nærmere regler er givet i anordning 464, 27. november 1951 om fuldbyrdelse af ungdomsfængsel (med senere ændringer) og reglement 168, 4. september 1963. Det er karakteristisk for ungdomsfængsel, at den forholdsvis langvarige opholdstid søges udnyttet til arbejdsstræning og oplæring. Beskæftigelsesmulighederne er ret varierede, og i et vist omfang har lærlinguddannelse kunnet gennemføres. Der er hjemmel for, at den indsatte, når særlige hensyn gør det formålstjenligt, kan anbringes til behandling eller oplæring hos private arbejdsgivere eller på anden måde udenfor ungdomsfængslet, strfl. § 41, stk. 3. Ungdomsfængslerne har endvidere et veludbygget program for obligatorisk og frivillig undervisning, bl. a. i tilknytning til praktisk faglig uddannelse.⁶⁾

Ungdomsfængslet har i stigende omfang måttet tage imod unge, som er præget af betydelige sociale tilpasningsvanskeligheder og karakterdefekter, sml. ovenfor under II. Med henblik på tilfælde, hvor den domfældte under fuldbyrdelsen viser sig så psykisk afvigende, at han er uegnet til behandling i ungdomsfængsel — herunder det lukkede ungdomsfængsel og dets særlige psykiatriske afdeling — er der nu i § 41, stk. 4, hjemmel til, at fængselsnævnet kan træffe bestemmelse om overførelse til særfængsel. Sådan overførelse bevirker ingen ændring i de for ungdomsfængsel gældende regler om længstetid, prøveløsladelse m.v. Fængselsnævnet kan tilbageføre den pågældende, når han anses egnet dertil.⁷⁾

Vedrørende spørgsmål om sammenstød mellem ungdomsfængsel og anden retsfølge, se bemærkninger ndf. i § 78.

⁶⁾ Foruden den øvrige foran nævnte litteratur skal med hensyn til behandlingsmæssige spørgsmål fremhæves de redegørelser fra anstaltslederne, som er trykt i Beretning om fængselsvæsenet i Danmark for årene 1960, 1961 og 1962.

V. Tilbagefaldet efter løsladelse fra ungdomsfængsel.

Der foreligger flere undersøgelser af tilbagefaldet til ny kriminalitet blandt de til ungdomsfængsel dømte. Det er imidlertid vanskeligt at sammenligne resultaterne af disse undersøgelser (f.eks. med henblik på spørgsmålet, hvorvidt recidivet har været stigende eller dalende gennem årene), bl. a. fordi der er benyttet forskellige kriterier på recidiv og follow-up perioder af forskellig længde. Her skal blot nævnes, at ifølge fængselsvæsenets opgørelser havde de i 1957 og 1958 løsladte indenfor en 5 års periode et tilbagefald på henholdsvis 59,3 % og 56,4 %, når man som tilbagefald regner genindsættelse, ny dom til betinget eller ubetinget fængsel (men ikke hæfte) eller til særforanstaltning, se Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1962, s. 93 ff. og 1963, s. 77 ff. Når ungdomsfængslet på Søbysøgård ifølge disse opgørelser havde et væsentlig lavere recidiv end anstalten i Møgelkær, må herved fremhæves, at Søbysøgård efter sorteringspraksis modtager det mindst belastede klientel. – Der henvises endvidere til *Åge Petersen* i NTfK 1951, s. 233 ff., *Betænkning* 1959, s. 152 ff. og *Vagn Greve* i NTfK 1967, s. 271 ff. Sidstnævnte forfatter, som specielt har undersøgt sammenhængen mellem recidiv og enkelte recidivfaktorer, har fundet et samlet recidiv til fængsel og særforanstaltninger på 70 % blandt 137 i 1953–54 domfældte personer. – Om antallet af genindsættelser, se *Paludan-Müller* i NTfK 1966, s. 216.

Der kan ikke af recidivtallene drages bestemte konklusioner med hensyn til ungdomsfængselsstraffens effektivitet sammenlignet med andre reaktionsformer. Det må under alle omstændigheder tages i betragtning, at ungdomsfængsel anvendes overfor unge, som frembyder særlige vanskeligheder med hensyn til social tilpasning og en betydelig kriminalitetsrisiko. På denne baggrund er det ikke overraskende, at recidivtallene bliver forholdsvis høje, og det er ikke urimeligt at antage, at det samlede recidiv ville være blevet endnu højere ved anvendelse af tidsbestemte straffe, afsonet i arresthus eller statsfængsel. Det er også den almindelige opfattelse, at behandling i ungdomsfængsel rummer et sådant plus i effektivitet.

Om erfaringer vedrørende anvendelsen af ungdomsfængsel (»arbejdsskole«) i Norge, se *Kåre Bødal*, *Arbejdsskolen og dens behandlingsresultater*, 1962, samme forf., *Fra arbejdsskole til ungdomsfængsel*, 1969.

⁷⁾ Om den anførte regel, se *Betænkning* 1959, s. 48 ff., 163 ff.

§ 70.

Arbejdshus.¹⁾**I. Foranstaltningens retlige karakter.**

Arbejdshus er en interneringsform, der af loven formelt holdes udenfor strafforholdsreglernes begreb. Væsensforskelligheder mellem arbejdshus og almindelig frihedsstraf kan dog ikke påvises. Der kan ganske vist peges på, at anbringelsen i arbejdshus er relativt tidsubestemt, medens fængsel og hæfte idømmes på bestemt tid, men principielt er der intet til hinder for, at også en som straf karakteriseret forholdsregel kan idømmes på ubestemt tid, jfr. således strfl. §§ 41—42 om ungdomsfængsel. Når man dog ikke har villet betegne anbringelse i arbejdshus som straf, skyldes det først og fremmest, at man har ment at kunne opstille en forskel med hensyn til *formålet* for henholdsvis straf og arbejdshus. Anbringelsen i arbejdshus skulle i modsætning til straf tilsigte en asylerende forvaring med dertil knyttet arbejdsopdragelse. En forskel af denne art kan imidlertid ikke opretholdes efter den omformning af frihedsstraffen henimod en resocialiserende behandlingsform, der har fundet sted i nyere tid. Der kan kun være tale om en gradsforskel, ikke om nogen artsforskel. Arbejdshus er en til visse kategorier af lovovertrædere afpasset kriminalretlig frihedsberøvelse, der forudsætter strafskyld og i sine virkemidler ikke på afgørende måde adskiller sig fra almindelig straf.

II. Arbejdshusets klientel og betingelserne for dom til arbejdshus.

I strfl. § 62 er angivet betingelserne for, at der kan dømmes til arbejdshus. Loven giver ikke nogen almindelig definition af de personlighedsmæssige forudsætninger. Af lovens forarbejder fremgår imidlertid klart, hvilke persongrupper man fortrinsvis har haft for øje. I U III, mot. sp. 156, skildres således ar-

¹⁾ Der henvises til U II, mot. s. 60 f., U III, mot. sp. 109 f., 156 ff., Axel Hertel i NTfS 1939, s. 136 ff., Jesper Simonsen i NTfK 1949, s. 42 ff. og 1952, s. 126 ff., W. E von Eyben i NTfK 1949, s. 141 ff., Ejner Nielsen i Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1963, s. 34 ff., Aude, 4. udg. s. 185 ff., Waaben, Utilregnelighed og særbehandling, s. 85 f., 108, f., 143

bejdshusets klientel som omfattende »de karaktersvage, ofte psykisk defekte personer, der — uden at være egentlig farlige for samfundet — af hang til lediggang og uordentlig levevis idelig begår forbrydelser, navnlig mindre berigelsesforbrydelser, eller gør sig skyldig i betleri eller løsgængeri«. Til en vis grad i klasse med disse stilles i udkastet bl. a. »uhelbredelige vane-drunkere, der begår forbrydelser under påvirkning af stærke drikke«. Sammenfattende karakteriseres de pågældende som »i det hele mere besværlige end farlige forbrydere«. Skønt ikke optaget i loven har denne karakteristik betydning for anvendelsen i praksis af strfl. § 62.²⁾)

En del af arbejdshusets klientel er — og har navnlig tidligere været — personer, overfor hvem administrative foranstaltninger i henhold til forsorsloven kommer på tale, se nu lov om offentlig forsorg (lovbekg.) 232, 26. maj 1965 §§ 36–37, 40, 42–44 og 97, bl. a. om anbringelse i forsorgshjem af forsømmelige forsørgere, alkoholister og erhvervs- og subsistensløse personer. Se om de tidligere gældende regler om tvangsarbejde 1. udg., s. 637 f. med henvisninger samt Betænkning afgivet af udvalget angående forsorgen for de i forsorgslovens kapitler 24–27 omhandlede personer, 1952.

De i det følgende angivne legale betingelser for anvendelsen af arbejdshus er kun minimalbetingelser. Domstolene *kan*, når disse betingelser er til stede, idømme arbejdshus efter et konkret skøn, men *skal* aldrig gøre det. I praksis skærpes betingelserne for den fakultative anvendelse af arbejdshus som regel væsentligt udover lovens betingelser, særlig med hensyn til antallet af forstraffe.

De nærmere betingelser for dom til arbejdshus fremgår af strfl. § 62. Disse betingelser er dels fælles for samtlige de af bestemmelsen omfattede grupper af tilfælde, dels særskilte for hver af disse grupper.

Som fælles betingelse gælder, at der skal være forskyldt *fængselsstraf* for det forhold, der giver anledning til indsættelsen i arbejdshus. Heraf følger for det første, at den pågældende *subjektivt skal opfylde betingelserne for strafansvar*. Personer,

²⁾ Jfr. også rigsadv. cirk. 260, 7. december 1932, I, C.

der findes utilregnelige i henhold til § 16 eller anses som strafuegnede i henhold til § 17, kan ikke dømmes til arbejdshus. Hermed er ikke sagt, at det er en forudsætning for anbringelsen, at vedkommende er psykisk normal. Det fremgår af de ovenfor anførte motiver, at man tværtimod har regnet med, at en stor del af klientelet vil være psykisk defekt. Den psykiske abnormitet må blot ikke være så udpræget, at den begrunder anvendelse af § 16 eller § 17 og i forbindelse hermed af § 70 om sikkerhedsforholdsregler. Det siger sig selv, at der herved ikke kan regnes med nogen skarp afgrænsning mellem tilfælde, hvor der bør statueres strafuegnethed i henhold til § 17, og tilfælde, hvor § 62 bør komme til anvendelse. Disse sidstnævnte tilfælde angår jo også personer, der på en måde kan siges at være uegnede til straf, idet arbejdshus netop skal anvendes, når (kortvarig) fængselsstraf af almindelig type må anses for utilstrækkelig.³⁾

Det følger endvidere af § 62, at der skal være forskyldt straf af *fængsel*. Ville der ved udmåling af almindelig straf i det konkrete tilfælde ikke være pådraget højere straf end bøde eller hæfte, kan arbejdshus altså ikke idømmes, selv om den pågældende ifølge sin persontype hører hjemme i arbejdshuset. En vis forholdsmæssighed mellem delikt og retsfølge fastholdes således.

Om *sammenstød* mellem lovovertrædelser, der begrunder dom til arbejdshus og til almindelig straf, henvises til fremstillingen nedenfor i § 78, III, B, hvor også andre spørgsmål om forholdet mellem arbejdshus og frihedsstraf omtales (jfr. herved strfl. §§ 88–89 a).

Særbetingelserne for de grupper af tilfælde, der er angivet i § 62 under numrene 1–3, angår dels arten af det strafbare forhold, dels spørgsmålet om forstraffe, dels endelig personlige forudsætninger (»kriminell type«).⁴⁾

³⁾ Med en af Jesper Simonsen, NTfK 1952, s. 121, anvendt terminologi kan man betegne personer, der dømmes til arbejdshus eller sikkerhedsforvaring, som »*strafupåvirkelige*«, personer, der dømmes efter strfl. § 70, jfr. § 17, som »*strafuegnede*«, og personer, der dømmes efter § 70, jfr. § 16, som »*utilregnelige*«.

⁴⁾ Bestemmelserne i § 62 er blevet noget forenklet ved lovændringer af 1961 og 1965, bl. a. ved ophævelse af den særlige regel om anven-

(1) En *berigelsesforbryder* kan dømmes til arbejdshus, såfremt (a) han tidligere har udstået mindst to fængselsstraffe for berigelsesforbrydelse eller overtrædelse af § 228 eller § 229, eller (b) han tidligere har siddet i arbejdshus (uanset for hvilken art af kriminalitet). Det kræves dog tillige, at hans forbrydelser — herunder de tidligere begåede — skal kunne anses som »udslag af hang til lediggang og uordnet levevis«. — Under de samme betingelser kan arbejdshus anvendes, såfremt den nu foreliggende kriminalitet er en overtrædelse af § 228 eller § 229. Bestemmelsen herom har — ligesom medtagelsen af de samme paragraffer under de relevante forstraffe — navnlig til formål at ligestille alfonseri med berigelsesforbrydelser med henblik på adgangen til idømmelse af arbejdshus.

(2) En *sædelighedsforbryder* (eller mere nøjagtigt: den, som er skyldig i overtrædelse af strfl. kap. 24), kan dømmes til arbejdshus, (a) såfremt han tidligere har udstået mindst een fængselsstraf for en sådan forbrydelse, eller (b) han tidligere har siddet i arbejdshus (uanset for hvilken art af kriminalitet). Det er her en yderligere betingelse, at domfældte skal findes at have »hang til at begå forbrydelser af den nævnte art«, d.v.s. handlinger omfattet af strfl. kap. 24.

(3) Uden noget udtrykkeligt krav med hensyn til den nuværende kriminalitets art eller med hensyn til forstraffe kan arbejdshus anvendes overfor den, som har begået en lovovertrædelse under påvirkning af spirituøse drikke og må antages at være *forfalden til drukkenskab*.⁵⁾

§ 62, nr. 1 og 2, har udtrykkelig nævnt den selvfølgelig forudsætning for dom til arbejdshus, at der ikke af hensyn til samfundets sikkerhed findes at være behov for anvendelse af sikkerhedsforvaring (§ 65).

I alle tilfælde, hvor tidligere domfældelser indgår i betingel-

delse af arbejdshus overfor betlere. Se om de tidligere regler 1. udg., s. 628 ff.

⁵⁾ Se om eksempler på anvendelse af denne bestemmelse (indtil lovændring af 1965 § 62, nr. 4): U 1961, s. 388 (H), U 1962, s. 89 (H) (med dissens) og U 1962, s. 650 (H) (med dissens), sml. U 1964, s. 711 (H) (bestemmelsen anvendt i forbindelse med nr. 1). Derimod blev arbejdshus ikke idømt i sagen U 1968, s. 39 (H).

serne for anvendelse af arbejdshus, må den almindelige regel i § 81 om betingelser for gentagelsesvirkning iagttages, se navnlig § 81, stk. 3, om en 5 års gentagelsesfrist. Denne frist må også gælde for det indbyrdes forhold mellem de tidligere lovovertrædelser, som efter § 62, nr. 1, kan tages i betragtning.

Anvendelsen af arbejdshus er dalet noget gennem årene. Det skyldes formentlig dels, at anbringelse i statsfængsel, særfængsel eller forvaring ofte findes mere formålstjenlig, dels at visse af de kriminelle typer, overfor hvem arbejdshus tidligere blev anvendt, nu er blevet relativt sjældnere. Det årlige antal domfældelser ligger omkring 30. De fleste domfældte er mellem 30 og 50 år; indsættelseskriminaliteten domineres helt af tyveri.

I nogle af de nyere trykte afgørelser har spørgsmålet om anvendelse af arbejdshus voldt tvivl på grund af lovovertrædelsernes ringe beskaffenhed (til dels i forbindelse med et længere varetægtsophold) eller et ikke klart indiceret behov for denne foranstaltning. Se U 1964, s. 711 (H): tyveri af to vindjakker til værdi ca. 100 kr. (arbejdshus, dissens i HR: betinget dom uden fastsættelse af straf), U 1966, s. 703 (H): to tyverier til værdi af ca. 725 kr. (betinget dom uden fastsættelse af straf, dissens i HR: arbejdshus), U 1967, s. 149 (H): et indbrud med tyveri af ure til værdi af godt 2.000 kr. (arbejdshus, dissens i HR: fængsel i 1 år 3 måneder), U 1968, s. 39 (H): frihedsberøvelse og tyveri, ikke udstået fængsel siden 1957 (nu idømt fællesstraf på 8 måneders fængsel).

Se iøvrigt note 5 samt Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953–1962, s 40 f., og 1963–1967, s. 58 ff.

III. *Varigheden af ophold i arbejdshus.*

Arbejdshus er ligesom ungdomsfængsel en relativt ubestemt foranstaltning. De nærmere regler om varigheden findes i strfl. § 63. Ingen til arbejdshus dømt person kan løslades, før 1 år er forløbet efter indsættelsen. På den anden side kan opholdet ikke vare mere end 4 år, medmindre der sker genindsættelse, i hvilket tilfælde længstetiden kan forlænges med indtil 1 år, altså til et maksimum af 5 år. I de nævnte frister indgår varetægtsfængsel, for hvilket der er givet fradrag, jfr. § 86, stk. 1.º)

Det er fængselsnævnet, der træffer bestemmelse om løsladelse

^o) Se endv. nedenfor § 78 om afkortning på grund af tidligere idømt og udstået straf (strfl. § 89 a).

før længstetidens udløb. Spørgsmålet om løsladelse *kan* tages op efter 1 år; det *skal* tages op, når der er forløbet 2 år og — hvis løsladelse ikke sker — derefter hver gang der yderligere er forløbet 1 år. Under særlige omstændigheder kan fængselsnævnet dog tage stilling til spørgsmålet udenfor de nævnte terminer. Normalt skal det ske på den måde, at nævnet i forbindelse med en nægtelse af løsladelse bestemmer, at det vil optage spørgsmålet påny inden forløbet af et år, men undtagelsesvis kan spørgsmålet rejses udenfor terminerne uden grundlag i en sådan beslutning.⁷⁾

Løsladelse kan ske ubetinget eller på prøve. Al løsladelse efter forløbet af 5 år er dog ubetinget. Vedrørende prøvetidens længde og vilkår finder reglerne i § 39 om fængselsstraf anvendelse. Endvidere finder § 38, stk. 4, anvendelse med hensyn til prøveløsladelse, som sker inden forløbet af 4 år.

Overtrædelse af vilkår kan medføre vilkårsændring, forlængelse af prøvetiden eller genindsættelse. Afgørelsen træffes af fængselsnævnet. Ligesom med hensyn til ungdomsfængsel kan en domstol, som pådømmer ny kriminalitet begået i prøvetiden, begrænse sig til at fastslå tiltaltes skyld uden at fastsætte straf eller anden sanktion, såfremt det vides, at kriminaliteten vil føre til genindsættelse. § 63, stk. 4, henviser herom til § 43, stk. 2.

Det følger endvidere af § 63, stk. 4, jfr. § 40, stk. 2 og 3, at nævnets beslutning om virkningen af vilkårsovertrædelse skal være truffet inden prøvetidens udløb, og at dom til arbejdshus anses for udstået på prøveløsladelsens tidspunkt, såfremt der ikke sker genindsættelse.

Såfremt en person ved ny dom atter dømmes til anbringelse i arbejdshus, gælder naturligvis påny de almindelige regler om opholdets mindste- og længstetid m. v. Det må antages, at der i dette tilfælde ikke er hjemmel til tillige at bestemme genindsættelse i henhold til den første dom.

IV. Anstaltsorganisation og behandlingsprincipper.

Mandlige lovovertrædere, der dømmes til arbejdshus, anbrin-

⁷⁾ Der kan desuden ske benådning med hensyn til arbejdshus, strfl. § 97 c.

ges i Statens arbejds hus i Sdr. Omme, der er en åben anstalt. Det er en af dansk fængselsvæsenets største anstalter, med plads til ca. 300 indsatte, men som følge af det stærkt reducerede belæg i arbejds hus anvendes en del af denne anstalt nu tillige som fængselsafdeling. For kvinder er ingen særlig arbejds hus-anstalt oprettet.

Om behandlingen i arbejds hus bestemmer strfl. § 64, at fri-luftsarbejde skal anvendes i størst muligt omfang. Den nærmere regulering af behandlingen er sket ved anordn. 245, 21. juli 1958 med senere ændringer, sml. reglement 115 af samme dato.

Tyngdepunktet i behandlingen ligger i arbejds træningen, dels ved landbrugs- og gartneridrift, dels på værksteder. De indsatte kan i visse tilfælde beskæftiges hos arbejds givere eller deltage i kursus udenfor anstaltens område (§ 64, jfr. § 35, stk. 2), og der kan meddeles orlov med henblik på familiebesøg eller fremskaffelse af arbejde (§ 64, jfr. § 36). Det til anstalten knyttede forsorgs arbejde før og under prøveløsladelse er et væsentligt led i behandlingen, fordi de til arbejds hus dømte gennemgående har levet under meget uordentlige og ustabile sociale forhold og derfor ikke uden hjælp kan ventes at falde til ro i et arbejde og undgå spiritus.

Om behandlingen i arbejds hus henvises iøvrigt til den i note 1 nævnte litteratur.

Ifølge Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1962 og 1963 har de fra arbejds hus i 1957 og 1958 løsladte personer haft et recidiv på henholdsvis 57,4 og 61,4 %, når man til recidiv henregner genindsættelse i arbejds hus og ny dom til særforanstaltning eller fængsel (ubetinget eller betinget) i en 5 års periode.

§ 71.

Sikkerhedsforvaring.¹⁾

I. Foranstaltningens retlige karakter.

Ligesom arbejds hus er sikkerhedsforvaring en fakultativt anordnet særform af frihedsberøvelse, der i stedet for straf kan

¹⁾ Se Goll i Seks Foredrag over Borgerlig straffelov, 1932, s. 52 ff.,

anvendes overfor vedvarende forbrydere. Sammenhængen med arbejdshus understreges ved, at begge foranstaltninger er henført under straffelovens kapitel 8, systematisk adskilt fra »straffe« i kapitel 6 og fra »andre retsfølger« i kapitel 9. Som forskelligheder mellem arbejdshus og sikkerhedsforvaring fremhæves, at sikkerhedsforvaring anvendes overfor grovere eller farligere typer af lovovertrædere, at den betegner et med hensyn til tidsudstrækning og sikkerhedssystem langt alvorligere indgreb end arbejdshuset, og at dens anvendelse er bundet til betingelser, der gør den til en langt sjældnere sanktionsform end arbejdshuset. Særlig med hensyn til formålet kan det siges, at de ved anvendelsen af arbejdshus fremtrædende asylerende og arbejdsopdragende formål her træder tilbage for et sikrings- eller uskadeliggørende formål.

Tanken om en særform af langvarig frihedsberøvelse som sikringsmiddel overfor kroniske forbrydere af farlig type har brudt sig vej i lovgivninger og straffelovsudkast siden slutningen af forrige århundrede under indtryk af utilstrækkeligheden og uhensigtsmæssigheden af den klassiske strafferets system af frihedsstraffe, særlig efter at de meget langvarige straffe for gentagne tyverier var blevet afskaffet.

Grunden til de nu gældende regler om sikkerhedsforvaring i strfl. § 65 er lagt ved U II §§ 54 og 55, jfr. mot. s. 61 ff. Af tre muligheder for behandlingen af den omtalte forbrydergruppe, nemlig 1) straf alene, 2) straf i forbindelse med sikkerhedsforvaring, 3) sikkerhedsforvaring alene, går udkastet ind for den sidste af disse muligheder og antager således en *ensporet* sanktionsordning udenfor det almindelige strafsystem. Denne ordning har senere vundet stigende tilslutning i lovgivningerne.

Til støtte for helt at erstatte straf med en langvarig sikkerhedsforvaring, hvor talen er om tilregnelige forbrydere, overfor hvem almindelig straf har været virkningsløs, og som er farlige for retssikkerheden, henvises i U II særlig til, at denne ordning løser netop de to opgaver, som disse forbryderes særegenhed stiller lovgivningen, på den ene side en virksom beskyttelse af samfundet (gennem langvarigheden), på den anden side »gennemførelsen af denne beskyttelse uden unyttig og

K. Borgsmidt Hansen i NTfS 1943, s. 217 ff., Jesper Simonsen i NTfK 1949, s. 48 ff. og 1952, s. 129 ff., W. E. von Eyben i NTfK 1949, s. 141 ff., og i Juristen, 1952, s. 284 f., Aage Worm i NKA 1951-52, s. 103 ff., Waaben, Utilregnelighed og særbehandling, s. 85, 143.

uforholdsmæssig lidelse og deraf følgende nedbrydende virkning for de skyldige – dette nås ved, at de undergives en behandling, der så vidt muligt ikke har andet lighedspunkt med straffen end frihedsberøvelsen og gennemførelsen af den nødvendige arbejdstvang«. Hertil må imidlertid bemærkes, at netop dette »lighedspunkt« er så afgørende, at der – efter nyere synspunkter for fuldbyrdelse af frihedsstraf – ikke er nogen væsensforskel mellem langvarig, tidsubestemt »straf« og »sikkerhedsforvaring«, jfr. hvad der ovenfor § 70, I, er bemærket om forholdet mellem arbejdsstus og straf. – Se endv. U III, mot. sp. 158 ff.

II. Sikkerhedsforvaringens klientel og betingelserne for dom til sikkerhedsforvaring.

Ifølge strfl. § 65, der angiver betingelserne for dom til sikkerhedsforvaring, angår bestemmelsen kun erhvervs- eller vanemæssige forbrydere, hvem det af hensyn til samfundets sikkerhed er påkrævet at tage i sikkerhedsforvaring. Det fremgår af det sidste kommissionsudkasts motiver, at man særlig har haft farlige sædelighedsforbrydere, alfonser og berigelsesforbrydere for øje.²⁾ I praksis er bestemmelsen næsten udelukkende blevet anvendt på tyve, som regel af en grovere eller endnu mere persistent type end arbejdsstusets klientel, men forholdsvis sjældent af en farlighed, der truer liv eller legeme. Anvendelsen af sikkerhedsforvaring er iøvrigt nu så restriktiv, at der normalt kun afsiges en eller to domme til sikkerhedsforvaring om året.

Af nyere domme til sikkerhedsforvaring nævnes U 1956, s. 1007 (H), U 1957, s. 500 (H), U 1962, s. 881 (H), U 1967, s. 503 (H) og U 1968, s. 9 (H). – Spørgsmål om dom til sikkerhedsforvaring har iøvrigt foreligget i U 1957, s. 1050 (H) (fængsel på livstid), U 1961, s. 795 (H) (5 års fængsel) og U 1963, s. 273 (H) (§ 70-forvaring).

Hvad angår kravet om, at den pågældende skal være en *erhvervs-* eller *vanemæssig* forbryder, sigtes henholdsvis til, at hans kriminalitet er professionel, d. v. s. at han helt eller delvis ernærer sig ved forbrydelser, der giver økonomisk vinding, eller

²⁾ Om de oprindelige forudsætninger med hensyn til anvendelsen af sikkerhedsforvaring, se iøvrigt rigsadv. cirk. 260, 7. december 1932, I, C. – Vedrørende klientelens sammensætning, behandlingsspørgsmål m. v. indtil 1951, se udførlig omtale hos Worm i NKÅ 1951–52, s. 103 ff.

at han gennem ofte foretagne lovovertrædelser af en bestemt art har manifesteret en indgroet tilbøjelighed til at begå forbrydelser af denne art.

Med hensyn til de nærmere betingelser for dom til sikkerhedsforvaring, bortset fra de omtalte persontypologiske krav, bemærkes først, at tiltalte nu skal have gjort sig skyldig i et forhold, der ville have pådraget ham *fængselsstraf*, dersom almindelig straf var kommet til anvendelse. Han skal opfylde de almindelige tilregnelighedsbetingelser, men de personkategorier, hvormed der her er tale, vil dog ofte være psykisk så afvigende fra det normale, at strafuegnethed i henhold til strfl. § 17 kunne have været statueret.³⁾

Der stilles i øvrigt ikke i loven særlige krav med hensyn til *arten eller grovheden af den nu begåede lovovertrædelse*. I betragtning af retsfølgens særdeles strenge, tidsubestemte karakter bør den dog ikke bringes i anvendelse uden umiddelbart at være begrundet i en virkelig alvorlig kriminalitet.⁴⁾

I henseende til *forstraf* er det efter § 65 den almindelige regel, at vedkommende skal have haft *mindst to domme*,⁵⁾ i henhold til hvilke han har udstået fængselsstraf eller har hendsiddet i arbejds hus i tilsammen *mindst to år*.⁶⁾ Een forstraf af nævnte længde er dog tilstrækkelig, hvis den er idømt for en i kapitel 24 omhandlet forbrydelse (sædelighedsforbrydelse).

Der stilles intet krav om, at recidivet skal være homologt. Den særlige bestemmelse om een dom i henhold til kapitel 24

³⁾ Viser det sig under opholdet i sikkerhedsforvaringen af behandlingsmæssige grunde ønskeligt at overføre en sådan person til psykopatforvaring, burde der være en adgang til at træffe afgørelse herom. Den i strfl. § 17, stk. 3, hjemlede adgang til ved ny retskendelse at overføre en person fra udståelse af frihedsstraf – eller i klasse hermed sikkerhedsforvaring – til forvaring i medfør af § 70, jfr. § 17, forudsætter imidlertid, at den pågældende ved den oprindelige dom er henført til de af § 17 omfattede personer.

⁴⁾ Se herved U 1943, s. 167, jfr. v. Eyben, Strafadmåling, s. 281, samme forf. i Juristen 1952, s. 284 f.

⁵⁾ Dette må forstås som et krav om to af hinanden uafhængige domme og opfyldes derfor ikke ved en betinget dom + dom efter § 61 eller ved en dom + en tillægsdom efter § 89.

⁶⁾ Se herved U 1963, s. 422 (Ø), hvor den nævnte betingelse ikke fandtes opfyldt.

som tilstrækkelig forstraf forudsætter dog klart, at det nu begåede forhold også henhører under kapitel 24.

I klasse med tidligere udstået arbejds hus må sikkert kunne sættes tidligere udstået sikkerhedsforvaring. — Der er i § 65, stk. 2, udtrykkelig hjemmel for med fængsel at ligestille frihedsstraf af tilsvarende art, som er udstået i *udlandet*. Analogt må også udenlandske foranstaltninger svarende til arbejds hus eller sikkerhedsforvaring kunne tages i betragtning.

De *almindelige betingelser for gentagelsesvirkning* efter strfl. § 81 må være opfyldt dels i forhold til den nu begåede forbrydelse, dels i forholdet mellem de tidligere to domme, der i almindelighed skal foreligge. En undtagelse fra de sædvanlige gentagelsesbetingelser er dog fastsat i § 81, stk. 1, sidste pkt. Herefter skal den almindelige betingelse for gentagelsesvirkning, at gerningsmanden var fyldt 18 år, da han begik den (første) strafbare handling, ikke gælde med henblik på anvendelse af strfl. § 65. Undtagelsen, der særlig har haft farlige sædelighedsforbrydere for øje, har hidtil været uden praktisk betydning.

Om visse langtidsstraffedes overflytning fra fængsel til sikkerhedsforvaring til udståelse af den resterende straffetid henvises til strfl. § 37, stk. 2. — Se endvidere nedenfor kap. 78 angående de i strfl. §§ 88—89a omhandlede spørgsmål om sammenstød mellem sikkerhedsforvaring og frihedsstraf.

III. *Varigheden af ophold i sikkerhedsforvaring.*

Anbringelsen i sikkerhedsforvaring er efter strfl. § 66 tidsubestemt med et minimum af 4 år og et maksimum af 20 år, dog at forlængelse udover denne termin kan finde sted som nedenfor omtalt.

Det er i almindelighed fængselsnævnet, der afgør, om løsladelse skal finde sted.⁷⁾ Nævnet skal tage spørgsmålet om løsladelse op efter 4 års forløb og — såfremt der ikke sker løsladelse — derefter hver gang, der er forløbet yderligere 2 år. Under særlige omstændigheder kan nævnet dog tage stilling

⁷⁾ Der kan desuden ske benådning med hensyn til sikkerhedsforvaring, strfl. § 97 c.

til spørgsmålet udenfor de nævnte terminer. Det skal normalt ske på den måde, at nævnet i forbindelse med en nægtelse af løsladelse bestemmer, at det vil optage spørgsmålet påny inden forløbet af 2 år, men undtagelsesvis kan spørgsmålet rejses udenfor terminerne uden grundlag i en sådan beslutning.

Når domfældte har hensiddet i sikkerhedsforvaring i 20 år,⁸⁾ skal løsladelse ske, medmindre fængselsnævnet anser dette for betænkeligt. Spørgsmålet skal da forelægges for landsretten for den landsdel, i hvilken anstalten ligger, d.v.s. Vestre Landsret. Retten kan da bestemme, at opholdet skal fortsætte; i så fald skal spørgsmålet om løsladelse forelægges retten påny hvert andet år.⁹⁾

Al løsladelse sker på prøve, medmindre det drejer sig om en løsladelse efter forløbet af 20 år eller mere. Prøvetiden kan ikke være kortere end 2 år; reglerne i § 39, stk. 2, om vilkår finder anvendelse. Beslutning om genindsættelse som følge af overtrædelse af løsladelsesvilkår træffes af fængselsnævnet. Vedrørende overtrædelse af vilkår m. v. henvises til § 66, stk. 3 og 4.

I praksis er varigheden af første ophold i sikkerhedsforvaring normalt 6—8 år.

IV. Anstaltsorganisation og behandlingsprincipper.

Sikkerhedsforvaringen er indrettet som en afdeling af fængselsvæsenets anstalt (det tidligere statsfængsel) i Horsens. Den står under samme lægelige ledelse som de i samme anstalt indrettede afdelinger for § 70-forvarede og sær-fængsel. Som følge af det ringe antal domfædelser gennem en årrække er anstaltens belæg dalet til ca. 10 sikkerhedsforvarede.

Vedrørende behandlingen i sikkerhedsforvaring har strfl. stort set indskrænket sig til at bestemme, at reglerne om arbejds- og boligvilkår finder tilsvarende anvendelse »med fornøden hensyntagen til forvaringsfangernes større farlighed«. ¹⁰⁾ Som en kon-

⁸⁾ Se om denne grænse og om forholdet mellem administrativ og judicial kompetence Waaben i Festskrift til Poul Andersen, s. 441.

⁹⁾ Se U 1969, s. 819 (H) om nægtelse af løsladelse efter 20 år.

¹⁰⁾ Under iagttagelse af denne forskrift kan der nu meddeles sikkerhedsforvarede udgangstilladelse, idet et udtrykkeligt forbud herimod er ophævet i 1965.

sekvens af den ovenfor nævnte anstaltsordning gælder nu, at fuldbyrdelsen af sikkerhedsforvaring i princippet følger de om § 70-forvaring givne regler, jfr. anordn. 542, 9. december 1969.

V. Synspunkter de lege ferenda.

De gældende regler om sikkerhedsforvaring kan på flere punkter kritiseres. Der er imidlertid grund til at spørge, om en sådan kritik af enkeltheder ikke bør erstattes af en principiel kritik rettet på afskaffelse af sikkerhedsforvaring. Praksis viser, at der nu er ringe trang til at anvende dette institut. Antallet af domfældelser er som nævnt meget lavt.

De farligste forbrydere har ikke præget tilgangen til sikkerhedsforvaring. De dømmes som regel enten til langvarig straf af almindelig type (særlig fængsel på livstid) eller til abnormbehandling. Sikkerhedsforvaringen bliver et opsamlingssted for en lille gruppe af ejendomsforbrydere. I forhold til disse eller nogle af disse må det farligheds-synspunkt, der har begrundet sikkerhedsforvaringens frihedsberøvelse på lang, ubestemt tid med et maksimum af sikkerhedsforanstaltninger, forekomme overeksponeret.

Selv om klientelet ændredes gennem tilgang i større mål af andre og farligere typer end ejendomsforbrydere, ville en *raison d'être* for et særligt sikkerhedsforvarings-institut vanskeligt kunne påvises. Er der – som det ofte vil være tilfældet med de i betragtning kommende personer – tale om lovovertrædere med betydelige psykiske afvigelser og et dertil svarende behandlingsbehov, hører de naturligt hjemme i en forvaringsanstalt med særlige behandlingsmuligheder. Et særinstitut for farlige, men tilregnelige forbrydere, placeret midt imellem frihedsberøvende foranstaltninger af normal type og abnormbehandling, lader sig næppe mere teoretisk forsvare. Som ovenfor nævnt er sikkerhedsforvaringen allerede under den nuværende ordning anstaltsmæssigt og med hensyn til behandlingens ledelse knyttet til § 70-forvaring og særfængsel.

En væsentlig betænkelighed mod opretholdelse af dom til sikkerhedsforvaring ligger i faren for, at man skal anse en tidsubestemt frihedsberøvelse på langt åremål som forsvarlig under hensyn til, at der formelt ikke er tale om straf, medens sanktionen i virkeligheden ikke adskiller sig fra en ubestemt straffedom.

De fordele, der skal vindes ved ubestemtheden – navnlig i anstalts-pædagogisk og specialpræventiv henseende – må kunne opnås også gennem dom til forvaring eller til straf på langvarig bestemt tid, når dertil knyttes individualiserende regler om prøveløsladelse.

Om resultaterne af sikkerhedsforvaring er det vanskeligt at danne sig en bestemt mening på grundlag af de foreliggende recidivtal. Om recidivet for de indtil 1951 løsladte henvises til *Worm* i NKÅ i 1951-52, s. 120. Ifølge Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1962 og 1963 havde de i 1957 og 1958 løsladte et recidiv på 66,7 og 51,1 %. Disse tal må vel siges at være så lave, som man med rimelighed kunne vente hos et så belastet klientel. Men det må bemærkes, dels at det har drejet sig om et meget lille antal løsladelser, dels at recidiv formentlig kunne have været forebygget i samme omfang ved anvendelse af andre sanktionsformer, afpasset efter klientellets særlige beskaffenhed.

§ 72.

Forholdsregler overfor psykisk abnorme.

I. Oversigt over forholdsreglerne.

A. § 70-foranstaltninger.¹⁾

Hovedbestemmelserne om sikkerhedsforanstaltninger overfor psykisk abnorme lovovertrædere findes i strfl. § 70. Disse bestemmelser angår tiltalte, der frifindes for straf som *utilregnelige i henhold til § 16, eller som findes strafuegnede i henhold til § 17*. Som omtalt ovenfor s. 288 sigtes herved alene til tilfælde, hvor abnormiteten var tilstede i gerningsøjeblikket. Det fremgår imidlertid af strfl. § 71, at § 70-foranstaltninger også kan bringes til anvendelse på personer, der efter den strafbare handlings begåelse, men før (endelig) dom er afsagt,²⁾ er kommet i en ikke blot forbigående tilstand af den i § 16 eller § 17 omhandlede art.

§ 70-foranstaltningerne falder klart *udenfor lovens strafbegreb*, jfr. paragraffens placering i lovens kapitel 9 om »andre retsfølger«.

I almindelighed gælder en *ensporet ordning*, således at kun

¹⁾ Jfr. straffelov 1866 § 38, stk. 2; *U I* § 84, *U II* §§ 57 og 58, *U III* §§ 72 og 73. Hovedkilden er de i *U II* nævnte bestemmelser, der atter i det væsentlige stemmer med et af Kriminalistforeningen i 1912 udarbejdet forslag, se DKF 1913, s. 145 ff.

²⁾ Se om ændring af den mentale tilstand efter dommens afsigelse ovenfor s. 288 og nedenfor under II, D.

sikkerhedsforanstaltning, ikke tillige straf kan idømmes.³⁾ Omfatter tiltalen flere forhold, er der dog — som det er forudsat i § 88, stk. 6 — en mulighed for, at den pågældende kan anses tilregnelig (strafegnet) i relation til et, men ikke til et andet af forholdene. En kombination af straf og § 70-foranstaltninger er da teoretisk mulig, men vil næppe få praktisk anvendelse.⁴⁾ En anden, men lige så formel mulighed for kombination foreligger i tilfælde, hvor § 70-foranstaltning anordnes i henhold til den ovenfor nævnte bestemmelse i § 71, idet retten da *kan* bestemme, at sådan foranstaltning skal iværksættes og vedvare, indtil den forskyldte straf — tiltalte har jo her begået den strafbare handling i tilregnelig tilstand — måtte kunne fuldbyrdes, altså når domfældte bliver normal igen.

I praksis dømmes i de af § 71 omfattede tilfælde som regel alene til sikkerhedsforanstaltning, se f. eks. U 1934, s. 1025 (H), U 1940, s. 1006 (H), U 1949, s. 10 (H) (Østre Landsret havde her kombineret psykopatforvaring med efterfølgende straf, men en sådan kombination fandtes af retslægerådet utilrådelig. Højesteret dømte alene til psykopatforvaring, men afgørelsen er intet rent præjudikat, idet tiltalte fandtes allerede ved handlingens begåelse at have været i en tilstand, der omfattes af § 17, stk. 1). — I dommen U 1958, s. 944 (V) blev en drabsmand i medfør af § 71 anbragt i sindssygehospital, idet der samtidig idømtes en straf af 6 års fængsel (jfr. § 85), som udsattes, indtil den måtte kunne fuldbyrdes. — Hvis tiltaltes nu foreliggende sindssygdom eller psykopati ikke findes at medføre utilregnelighed eller strafuegnethed, idømmes straf og kun straf, jfr. U 1940, s. 733 (H). — Findes vedkommende strafuegnet, uden at hensynet til retssikkerheden kræver anvendelse af nogen § 70-foranstaltning, kan det i dommen bestemmes, at den forskyldte straf skal bortfalde, uden at der fastsættes andre foranstaltninger, se U 1948, s. 86 (H) med redaktionel note.

³⁾ Jfr. ovenfor s. 312 f.

⁴⁾ Såfremt retten ikke vælger at anse tiltalte for utilregnelig eller strafuegnet i relation til hele den foreliggende kriminalitet, kan den i medfør af § 88, stk. 6, bestemme, at forskyldt straf skal bortfalde, således at alene § 70-foranstaltningen fuldbyrdes. Se herved *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 71 f. og ovenfor s. 304. Sml. nedenfor s. 556 om § 89 a, 1. pkt.

B. Særfængsel.

Udenfor strfl. § 70 findes særbestemmelser om forholdsregler overfor psykisk abnorme lovovertrædere i § 17, stk. 2. Herefter kan retten bestemme, at personer, der omfattes af beskrivelsen i paragraffens første stykke (mangelfuld udvikling, svækkelse eller forstyrrelse af sjælsevnerne, uden at tilstanden dog er af den i § 16 angivne beskaffenhed), men som findes *egnede til påvirkning af straf*, skal udstå den forskyldte frihedsstraf i en særlig anstaltsafdeling, det såkaldte *særfængsel*. Se herom ovenfor s. 304 og nedenfor s. 476.

C. Andre judicielle retsfølger.

I forbindelse med *betinget dom* kan der efter strfl. § 57, stk. 1, nr. 5, fastsættes vilkår om iværksættelse af psykiatrisk behandling, om fornødent på hospital, jfr. herved fremstillingen nedenfor i § 76. Se endvidere § 73 om *alkoholistbehandling*.

Ved udmåling af frihedsstraf kan *strafnedsættelse* under det for forbrydelsen fastsatte minimum komme i betragtning i medfør af § 85, særlig når handlingen er begået under indflydelse af »stærk sindsbevægelse« eller »anden forbigående sjælelig uligevægtighed«. Såfremt der ikke er hjemlet højere straf end hæfte, kan straffen bortfalde. Selvom § 85 særlig fremhæver forbigående tilstande af unormalitet, kan det næppe anses for udelukket at anvende bestemmelsen på mere varige tilstande, som ikke er af en sådan art, at de medfører en særbedømmelse efter § 70, jfr. § 16 eller § 17.

Forbigående uligevægtighed etc. kan undertiden være forbundet med en mere varig psykisk afvigelse. Det udelukker ikke strafnedsættelse efter § 85, at gerningsmanden henføres under § 17 og anses som egnet til påvirkning gennem straf. Derimod kan strafnedsættelse på grund af sjælelig uligevægtighed ikke finde sted i medfør af § 85, når domfældelse sker efter en straffebestemmelse, der selvstændigt tager hensyn til sjælelige forhold af denne art, således som forholdet er i strfl. § 238 om barnedrab.

Om en begrænsning i adgangen til strafnedsættelse og -bortfald med hensyn til selvforskyldt beruselse henvises til § 85, sidste pkt.

I praksis har § 85 navnlig fundet anvendelse som støtte for en lempe- lig strafudmåling i sager om drabshandlinger m. v. begået som følge

af jalousi, i fortvivelse, under indflydelse af abnorme enkeltreaktioner o.l. Se fra nyere praksis henvisninger i Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953-62 og 1963-67.

Om reformspørgsmål vedrørende § 85 henvises til *Waaben*, Utlæggenlighed og særbehandling, s. 146 f., jfr. 67.

D. *Administrative indgreb.*

Fremstillingen i det følgende angår indgreb i henhold til dom eller retskendelse med hjemmel i strfl. § 70. Reglerne herom har imidlertid et praktisk vigtigt supplement i lovgivningens almindelige bestemmelser om *administrative* forholdsregler, herunder tvangsindlæggelse, overfor sindssyge (lov 118, 13. april 1938) og åndssvage (lov 192, 5. juni 1959). Under de i disse bestemmelser angivne betingelser vil sindssyge eller åndssvage personer kunne interneres på hospital eller anstalt uden retskendelse, også når de har begået kriminelle handlinger. Frihedsberøvelsens lovlighed kan dog prøves af domstolene i henhold til bestemmelser herom i de pågældende love, jfr. grl. § 71, stk. 6, og rpl. kap. 43 a. Det kan være hensigtsmæssigt at benytte administrativ frihedsberøvelse *i forbindelse med tiltalefrafald* i abnormtilfælde, hvor det på den ene side er utvivsomt, at patienten må underkastes sindssyge- eller åndssvage-behandling, og det på den anden side ville være nytteløst eller umuligt at gennemføre en retsforhandling angående det kriminelle forhold. — Også når en person er dømt til straf eller anden foranstaltning, bevares adgangen til efter lovgivningens almindelige bestemmelser at indlægge ham på sindssygehospital (herunder sikringsanstalt) eller åndssvageanstalt uafhængigt af de i det følgende omtalte regler om judiciel ændring af den ved dom fastsatte retsfølge, ligesom der er adgang til uden retskendelse at indlægge vedkommende på fængselsvæsenets psykiatriske observationsafdeling, der faktisk i et vist omfang fungerer som behandlingsinstitution.⁵⁾

⁵⁾ Se herved *Stürup* i Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1960, s. 40 f.

II. *Nærmere om § 70-foranstaltninger.*A. *Hensyn til retssikkerheden.*

For at de af § 70 omfattede personer skal kunne undergives andre foranstaltninger end straf, er det i alle tilfælde en betingelse, at det af *hensyn til retssikkerheden* er *fornødent* at træffe sådanne foranstaltninger.

Det forudsættes herved, at den pågældende bortset fra sin manglende tilregnelighed eller strafegnethed opfylder betingelserne for strafansvar for det pådømte forhold og altså er fundet skyldig i forsætligt (eventuelt uagtsomt) at have realiseret dettes objektive gerningsindhold.⁶⁾ Men ved bedømmelsen af, hvorvidt sikkerhedsforholdsregler er påkrævede, er det begåede forhold uden *selvstændig* betydning. Afgørelsen må principielt grundes på *et skøn over faren for fremtidig kriminalitet*. Frembyder den pågældende ikke længere nogen psykisk abnormitet, der rummer nogen særlig kriminalitetsrisiko, mangler indikation for sikkerhedsforanstaltninger, uanset hvilken forbrydelse han har begået. Omvendt kan den psykisk afvigende gerningsmand til en mindre grov lovovertrædelse dømmes til en frihedsberøvende foranstaltning, som må påregnes at blive af længere varighed end den frihedsstraf, der under tilsvarende forhold ville blive udmålt overfor en psykisk normal person.⁷⁾

Ved den prognostiske bedømmelse kan den begåede forbrydelse naturligvis tages i betragtning som indicium for fremtidig farlighed. Drejer det sig om groft kriminelt forhold, særlig manddrab, vil man som regel ikke turde anse det som forsvarligt at undlade eller ophæve sikkerhedsforanstaltninger, før den pågældende har været underkastet længere tids psykiatrisk observation og behandling. I praksis må der regnes med, at der i det skøn, hvorom der her er tale, indgår synspunkter, der ikke er rent specialpræventivt motiverede. Iøvrigt må frem-

⁶⁾ Om en mulig begrænsning af kravet om forsæt se *Waaben*, Forsæt, s. 327 ff.

⁷⁾ Se f.eks. *Waaben* i NTfK 1962, s. 194 (jfr. s. 213) om dom til forvaring for overtrædelse af tilhold i medfør af strfl. § 265, sml. v. *Eyben* i U 1949 B, s. 110 om anbringelse i sindssygehospital i anledning af en sådan overtrædelse samt RÅ 1956, s. 20 om tvangsindlæggelse.

hæves, at hensynet til et passende forhold mellem forbrydelse og retsfølge ofte vil blive taget i betragtning allerede ved afgørelsen om strafegnethed i henhold til § 17; således vil en psykopat blive anset som strafegnet — og spørgsmål om anvendelse af § 70 ikke opstå —, såfremt anbringelse i forvaring ville være en uforholdsmæssigt streng retsfølge (se herved ovenfor § 46).

Det af loven benyttede udtryk »*hensyn til retssikkerheden*« indbefatter også hensyntagen til recidivrisiko for mindre alvorlige lovovertrædelser. Udtrykket er noget mere omfattende end det i strfl. § 65 anvendte udtryk »*hensynet til samfundets sikkerhed*«. Det fremgår endvidere af § 70, at bestemmelsen ikke blot tager sigte på beskyttelse af »*retssikkerheden*« med frihedsberøvelse som middel, men også tillader anvendelsen af mindre indgribende foranstaltninger (jfr. nedenfor under B), ligesom man helt kan undlade at anordne nogen foranstaltning.

Om forholdet mellem sikrende og behandlende formål ved anvendelsen af § 70 henvises til *Waaben*, Utliregnelighed og særbehandling, s. 73 f., 130 ff. og 139 ff. Det fremhæves, at der i praksis efter straffelovens ikrafttræden skete en udvikling i retning af stigende brug af forvaring ud fra behandlingshensyn overfor karakterafvigende berigelsesforbrydere, men at den nyeste udvikling også har understreget, at betænkelighederne ved anvendelse af tidsubestemt forvaring er størst overfor denne gruppe, hvor fareafværgelse er et mindre væsentligt formål end med hensyn til forbrydelser mod liv og legeme. Det legislative problem er på dette område, om adækvat psykiatrisk behandling kan gennemføres indenfor tidsbestemte eller tidsmaksimerede rammer, når hensynet til »*retssikkerheden*« (d.v.s. værnet om formueinteresser) vanskeligt kan berettige en helt tidsubestemt frihedsberøvelse.

B. Forholdsreglernes art.

Der sondres i strfl. § 70, stk. 1, mellem 1) »*mindre indgribende forholdsregler*«, d. v. s. sådanne, der ikke medfører frihedsberøvelse, og 2) *forholdsregler, der består i anstaltsanbringelse* under forskellige former.

De mindre indgribende forholdsregler, hvorom der kan blive tale, opregnes ikke udtømmende i loven, men der nævnes eksempelvis: a) *sikkerhedsstillelse*,⁸⁾ b) *opholdspåbud* og -for-

⁸⁾ Jfr. f. eks. U 1937, s. 135 (V).

bud,⁹⁾ c) *afholdspålæg*,¹⁰⁾ d) *tilsyn*, e) *umyndiggørelse*.¹¹⁾ Af disse forholdsregler er *tilsyn* den i praksis mest anvendte. Tilsynet kan anordnes under private former, f. eks. således, at det udøves af en slægtning, eller henlægges til en særlig institution (Dansk Forsorgsselskab)¹²⁾ Til de »mindre indgribende« foranstaltninger må også henregnes de ikke i § 70 udtrykkelig nævnte lægelige behandlingsformer — herunder ambulant psykiatrisk behandling —, som efter omstændighederne kan træde i stedet for hospitalsindlæggelse. Der er intet i vejen for, at flere af de nævnte forholdsregler kan kombineres.

Hvis forholdsregler af nævnte art ikke giver tilstrækkelig sikkerhed, må der dømmes til anbringelse i sindssygehospital, åndssvageanstalt eller i en særlig forvaringsanstalt for psykopater. Der er også mulighed for anbringelse i anden kur- eller plejeanstalt¹³⁾ eller i en helbredelsesanstalt for drankere¹⁴⁾.

Det er retten, der fastsætter foranstaltningens art. Men indenfor de af retten dragne grænser træffer andre myndigheder de nærmere bestemmelser, som foranstaltningens gennemførelse måtte kræve, § 70, stk. 1, sidste pkt. Se iøvrigt nedenfor under D om senere ændring af foranstaltninger.

⁹⁾ Jfr. herved også strfl. § 57, stk. 1, nr. 1 (betinget dom) og § 236 (nedenfor s. 496).

¹⁰⁾ Dog ikke under strafansvar efter strfl. § 138, stk. 2, der alene angår afholdspålæg meddelt i henhold til strfl. § 72 (se nedenfor s. 485 ff.).

¹¹⁾ Afgørelsen om umyndiggørelse træffes af den ret, der påkender straffesagen, uafhængigt af reglerne i rpl. § 459. Umyndiggørelsen angår ikke blot den pågældendes formueretlige, men også hans personlige forhold indenfor de grænser, som dommens bestemmelser iøvrigt måtte fastsætte, jfr. *U III*, mot. sp. 162. — Har dommen ikke bestemt umyndiggørelse, står adgangen til at træffe bestemmelse herom i henhold til myndighedslovens og retsplejelovens almindelige regler åben.

¹²⁾ Se om tilsyn i henhold til strfl. § 70 v. *Eyben* i *U* 1948 B, s. 272 ff. samt *VL* 1953, s. 354 (tilsyn ved domfældtes søn), *U* 1954, s. 309 (H) (en af øvrigheden beskikket tilsynsværge) og *U* 1959, s. 858 (H) (tilsyn ved Dansk Forsorgsselskab).

¹³⁾ Jfr. f. eks. *U* 1941, s. 1133 (H). Se endvidere *VLT* 1956, s. 165 og 167 (tilsyn ved Dansk Forsorgsselskab og ved dettes foranstaltning anbringelse i plejehjem eller lignende institution).

¹⁴⁾ Ifølge § 74 kan der ved anordning gives bestemmelser om behandlingen af de i anstalt anbragte personer, derunder om deres beskæftigelse ved passende arbejde.

I det følgende omtales særskilt de vigtigste grupper af personer, som henhører under strfl. § 70, med særligt henblik på anvendelsen af frihedsberøvende foranstaltninger.

(1) Anbringelse af *sindssyge* i henhold til dom efter § 70 sker som regel på statshospital eller andet almindeligt sindssygehospital (hospital for sindslidende). De pågældende er i princippet genstand for samme behandling som andre patienter. Hospitalet må ved den lægelige behandlings gennemførelse i fornødent omfang tage hensyn til patientens farlighed på samme måde, som hvor det drejer sig om de på andet grundlag anbragte personer, der frembyder en fare. Særlig farlige patienter kan anbringes i sikringsanstalten ved Nykøbing Sj.¹⁵⁾

De lægelige behandlingsmidler, som er taget i brug i de senere årtier, har i væsentligt omfang reduceret behovet for anbringelse i lukket afdeling og bevirket en forkortelse af opholdene i hospital. I medfør af strfl. § 70 kan der i sager mod sindssyge afsiges dom til ambulant psykiatrisk behandling, ligesom der kendes forskellige domsformer, som åbner mulighed for en kombination af hospitalsmæssig og ambulant behandling, jfr. rigsadv. cirk. 57, 15. marts 1957.¹⁶⁾

Som eksempler på dom til anbringelse i sindssygehospital anføres fra nyere retspraksis U 1957, s. 282 (H), U 1957, s. 1014 (H), U 1964, s. 360 (Ø), U 1967, s. 167 (V), U 1968, s. 266 (H) og U 1969, s. 314 (H). I dommen U 1955, s. 590 (Ø) blev truffet bestemmelse om sindssygeforsorg indledt med anbringelse i sindssygehospital, sml. U 1966, s. 808 (H) om psykiatrisk behandling på sindssygehospital eller under tilsyn heraf.

Sindssygehospitalet modtager – udover de i lægelig forstand »sindssyge« (psykotiske) patienter – en del andre domfældte i henhold til § 70, således visse psykopater, epileptikere, kroniske alkoholister og narkotikamisbrugere, personer lidende af encephalitis eller traumatisk hjernelidelse m. v. Se herved G. K. Stürup i Betænkning om oprettelse

¹⁵⁾ Jfr. herved lov 123, 29. april 1913, regulativ 173, 28. maj 1932 og jmcirk. 242, 15. november 1932. Se endvidere Betænkning om oprettelse af en særlig behandlingsinstitution for en del af de psykisk abnorme lovovertrædere (Bet. 450, 1967), s. 44 ff. – Se fra retspraksis bl. a. U 1969, s. 957 (Ø).

¹⁶⁾ Se herved Betænkning 450, 1967, s. 18 og 72 ff.

af et kriminalasyl for psykisk afvigende lovovertrædere, 1949, s. 32 ff. og *Kurt H. Fremming* i NTfK 1951, s. 135 ff.

Der har flere gange været rejst spørgsmål om oprettelse af særlige – eventuelt under fængselsvæsenet henlagte – institutioner for kriminelle forvaringspatienter eller en del af disse. Se herom den ovenfor nævnte betænkning om et kriminalasyl samt Betænkning vedrørende statens sindssygevæsen (Bet. nr. 165, 1956), s. 77 ff. Senest er spørgsmålet behandlet i den i note 15 nævnte betænkning af 1967. På grundlag af principielle overvejelser vedrørende behandlingen af sindssyge og tilgrænsende abnormgrupper samt en kasuistisk gennemgang af et stort materiale af forvaringspatienter konkluderes i denne betænkning, at der ikke bør oprettes en særinstitution under fængselsvæsenet, men at det må overlades til sindssygevæsenet at overveje, om der indenfor dettes rammer kan være behov og praktisk mulighed for at gennemføre en hospitalsmæssig særordning med henblik på visse særlig farlige forvaringspatienter (kriminelle og ikke-kriminelle). Se herved navnlig anf. betænkning kap. 7 og 9–10. Om sikringsanstalten, se *Ivan Danved, Erik Andersen og Aage Kirkegaard* i NTfK 1968, s. 60 ff.

(2) *Åndssvage* lovovertrædere kan ved dom i henhold til § 70 udtrykkelig dømmes til anbringelse i *åndssvageanstalt*. Når kriminalitetens grovhed og hensynet til afværgelse af recidivfare ikke efter rettens skøn taler for en sådan anbringelse, vil man som regel indskrænke sig til at dømme vedkommende til inddragelse under *åndssvageforsorg*, hvorved det overlades til denne forsorgs myndigheder at afgøre, om den dømte skal anbringes på anstalt eller i privat pleje. Adgangen til at afsige dom til *åndssvageforsorg* i en af de nævnte former er uafhængig af, om den pågældende allerede er inddraget under *åndssvageforsorg* ved administrativ bestemmelse.

Efter § 5 i lov 192, 5. juni 1959 om forsorgen for *åndssvage* og andre særlig svagtbegavede er *åndssvageforsorgen* beregnet for personer, som er *åndssvage*, eller »hvis tilstand ganske må ligestilles med *åndssvaghed*«. ¹⁷⁾ Bortset fra den sidstnævnte reservation, som kun antages at medføre en praktisk mindre væsentlig udvidelse udover grænsen for begrebet *åndssvaghed*, falder *sinker* udenfor denne forsorgs område; som nævnt ovenfor i § 45 vil *sinker* regelmæssigt blive dømt som tilregnelige og strafegnede, eventuelt således at betinget dom anvendes.

¹⁷⁾ Se herved U 1965, s. 108 (H) og U 1965, s. 911 (Ø).

Statens forsorg for åndssvage udøves af en selvejende institution under socialministeriets ledelse. I spidsen står en bestyrelse med en kgl. udnævnt forsorgschef som formand; iøvrigt virker forsorgen gennem lokale forsorgscentre. Vedrørende den nærmere ordning henvises til loven af 1959 samt til soc.min. cirk. 190, 22. september 1959 (vedtægt for ledelsen af forsorgen) og cirk. 245, 8. december 1959 (udførlig vejledning vedrørende anvendelse af forsorg). Se endv. om forarbejderne til loven Betænkning om åndssvageforsorgen (Bet. nr. 204), 1958.

Efter den tidligere gældende ordning kunne anklagemyndigheden gøre et tiltalefrafald betinget af åndssvageforsorg med den virkning, at sådan forsorg ikke kunne bringes til ophør uden anklagemyndighedens samtykke, se herom *Kirchheiner* i NTfK 1953, s. 195 samt ovennævnte betænkning, s. 106 f. Efter at denne ordning er forladt, vil sager mod åndssvage normalt blive fremmet til dom, medmindre det drejer sig om personer, som allerede er inddraget under forsorg, og med hensyn til hvem anklagemyndigheden ikke finder det fornødent at øve indflydelse på forsorgens varighed.

Som eksempler på dom til anbringelse i åndssvageanstalt anføres med hensyn til voldtægt eller forsøg herpå U 1957, s. 501 (H), U 1957, s. 1007 (H), U 1963, s. 47 (H) og U 1965, s. 108 (H) og i sager om brandstiftelse U 1954, s. 297 (H) og VLT 1964, s. 653 (cfr. U 1954, s. 933 (H) og U 1960, s. 833 (H)). Vedrørende dom til åndssvageforsorg for anden sædelighedsforbrydelse end voldtægt anføres VLT 1954, s. 166, VLT 1955, s. 353 og U 1958, s. 274 (H) (cfr. U 1955, s. 466 (H)), se tilsvarende om berigelsesforbrydelser U 1960, s. 140 (H) og U 1961, s. 572 (H), jfr. endvidere U 1967, s. 522 (H) (barnedrab) og U 1967, s. 559 (V) (falsk forklaring). Tilsyn i medfør af § 70 er idømt ved U 1954, s. 309 (H). Der henvises iøvrigt til *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 91 ff., bl.a. med eksempler på domme, ved hvilke strafegnethed er statueret, jfr. herved også U 1969, s. 492 (Ø): hæfte idømt for overtrædelse af færdselsloven.

(3) Strafuegnede *psykopater* dømmes til anbringelse i en særlig forvaringsanstalt, jfr. herved ovenfor i § 46. Der findes under fængselsvæsenet to forvaringsanstalter, i Herstedvester og i Horsens, som begge står under psykiatrisk ledelse. Anbringelsen i disse anstalter har det dobbelte formål at opnå den i § 70 forudsatte sikkerhed mod ny kriminalitet og at søge gennemført en lægeligt og socialt orienteret stabiliserende behandling. Til hver af anstalterne er knyttet en åben afdeling (hen-

holdsvis Kastanienborg og Amstrup), særlig med henblik på anbringelse forud for prøveudskrivning.

I de nævnte anstalter fuldbyrdes også særfængsel (tidligere kaldet psykopatfængsel), jfr. ovenfor under pkt. I, B. Skønt særfængsel efter lovens sprogbrug er en »straf«, er foranstaltningen af nogenlunde samme indhold som den særlige forvaring og kan opfattes som en tidsbestemt variant af denne. Området for anvendelse af særfængsel udgøres navnlig af de gentagne berigelsesforbrydelser begået af karakterafvigende personer, overfor hvem en tidsubestemt anbringelse endnu ikke er tilstrækkelig indiceret, eller hvis kriminalitet gør en sådan anbringelse betænkelig ud fra proportionalitetshensyn. Sær-fængsel kommer i almindelighed ikke i betragtning, hvor den forskyldte straf overstiger 2—3 års fængsel, men på den anden side heller ikke med henblik på afsoning af kort frihedsstraf, medmindre denne kan iværksættes som en kontinuation af tidligere behandling i forvaring eller særfængsel.

Administrative bestemmelser om de nævnte foranstaltninger er givet ved anordn. 680, 18. december 1940 (forvaring) og anordn. 349, 30. september 1966 med ændring ved anordn. 433, 27. november 1967 (sær-fængsel).

Vedrørende anstaltsforhold og behandlingsprincipper henvises til *Aude*, 4. udg., p. 180 ff., *G. K. Stürup* i Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1960, s. 39 ff, samme forf, Forvaringsanstalten i Herstedvester 1935–1951 og i bogen *Treating the Untreatable*, 1968, *Jan Sachs* i Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1961, s. 55 ff., samme forf. i NTFK 1963, s. 193 ff.

Forholdet mellem forvaring og særfængsel behandles af *Waaben* i *Utilregnelighed og særbehandling* kap. III og IV, bl. a. med henblik på spørgsmålet om anvendelse af absolut eller relativt tidsubestemte retsfolger. Fra nyere retspraksis kan anføres følgende domme, i hvilke der har foreligget et valg mellem forvaring og særfængsel: U 1966, s. 571 (H), U 1966, s. 708 (H), U 1966, s. 857 (H), U 1968, s. 718 (H), U 1968, s. 762 (H) og U 1969, s. 298 (H). Specielt om sager, i hvilke det nævnte sanktionsvalg har foreligget i relation til personer, som er prøveudskrevet fra forvaring, henvises til U 1963, s. 517 (H), U 1966, s. 247 (H), U 1968, s. 109 (H), U 1968, s. 509 og U 1968, s. 898 (V), sml. om dom til fortsat prøve (i stedet for ny forvaring) U 1958, s. 88 (H), U 1958, s. 151 (Ø), U 1963, s. 581 (H) og U 1968, s. 280 (H).

Hertil kan føjes følgende eksempler på anvendelse af forvaring: U 1969, s. 425 (H) (brandstiftelse), U 1970, s. 327 (H) (forsøg på voldtægt), U 1970, s. 611 (H) (brandstiftelse).

I sager, hvori der bliver tale om at dømme til anbringelse i hospital eller anstalt, kan retten i henhold til § 70, stk. 2, beskikke tiltalte en *tilsynsværge*, om muligt en af hans nærmeste pårørende. Denne værge, der snarere burde kaldes en bistandsværge, skal bistå tiltalte under sagen og senere holde sig underrettet om hans tilstand og medvirke til, at frihedsberøvelsen ikke udstrækkes længere end nødvendigt.

Efter jmcirk. 168, 5. oktober 1956 bør der *altid* tages skridt til værgebeskikkelse i de i loven nævnte tilfælde, samt hvor der er spørgsmål om dom til en foranstaltning, der giver mulighed for (nu eller senere) at bestemme anbringelse i hospital eller anstalt. Hvor ingen af de pårørende er egnet eller villig til at beskikkes, kan der efter cirkulæret rettes henvendelse til Dansk Forsorgsselskab med henblik på beskikkelse af en af selskabets medarbejdere.

C. Varighed.

Foranstaltninger i henhold til § 70 idømmes principielt på *ubestemt tid*. Loven fastsætter ingen minimal- eller maksimalgrænse. Og i dommen fastsættes som regel heller ingen tidsbegrænsning. Der er dog intet til hinder for, at dommen *kan fastsætte* en sluttermin, og dette sker undertiden ved domme, der går ud på tilsyn.¹⁸⁾

Ophævelse af en af retten anordnet § 70-foranstaltning kan kun ske ved *retskendelse*, se § 70, stk. 3. Afgørelsen træffes af den ret, som har pådømt sagen i første instans, eller af underretten i den retskreds, hvor den dømte bor eller opholder sig, dog at afgørelsen i sager pådømt ved landsret i første instans altid træffes af underretten på bopælssted eller opholdssted, se § 70, stk. 4, jfr. § 59, stk. 3. Såfremt der er tale om ændring af en foranstaltning på grund af ny kriminalitet, henhører afgørelsen om ændring eller ophævelse af foranstaltningen dog under den ret, der pådømmer den nye straffesag.

Kompetente til at indbringe spørgsmålet om ophævelse for

¹⁸⁾ Se herved v. *Eyben* i U 1948 B, s. 272 f.

31 Kriminalret. Alm. del.

retten er anklagemyndigheden, vedkommende anstaltsledelse og tilsynsværger, men ikke den dømte selv.¹⁹⁾ Begæring om ophævelse kan indgives nårsomhelst. Er begæringen indgivet af tilsynsværger, kan i tilfælde af afslag ny begæring fra tilsynsværger som regel først fremsættes efter 1 års forløb, under særlige omstændigheder dog efter et halvt år.

Hvad der gælder med hensyn til en endelig ophævelse af en § 70-foranstaltning, gælder også om *foreløbig ophævelse*. *Udskrivning på prøve* fra hospital eller anstalt kan altså kun ske i henhold til retskendelse, medmindre den afsagte dom efter sin formulering åbner mulighed for udskrivning uden sådan kendelse, f. eks. ved at give overlægen for sindssygehospital bemyndigelse til at bestemme udskrivning.

I praksis må varigheden af § 70-foranstaltninger bero på en i høj grad individuel bedømmelse. Dette gælder navnlig foranstaltninger overfor sindssyge og åndssvage, medens der med hensyn til karakterafvigende berigelsesforbryderes ophold i forvaring er en klar tendens til at holde varigheden indenfor et normalniveau af 2–3 år.²⁰⁾ Ved afgørelser om foreløbig og endelig ophævelse af § 70-foranstaltninger yder de lægelige udtalelser væsentlig vejledning, men er naturligvis ikke bindende for retten. Det kan forekomme, at retten af sikkerhedshensyn finder at måtte opretholde en frihedsberøvelse, som man fra lægelig side anser det forsvarligt at ophæve. Omvendt kan retten bestemme udskrivning (f. eks. fra forvaring) i tilfælde, hvor anstaltsledelsen tilråder fortsat forvaring med henblik på opnåelse af en yderligere stabilisering. Tilsyn i en ubestemt prøvetid og på nærmere angivne vilkår udgør et regelmæssigt og væsentligt led i den i forvaringsanstalt indledte behandling.

Vedrørende spørgsmål om prøveudskrivning fra forvaring, se Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953–62, s. 44 ff. og 1963–67, s. 63 f., endvidere U 1968, s. 231 (H).

¹⁹⁾ Jfr. VLT 1954, s. 278.

²⁰⁾ Se herved Waaben, Utilregnelighed og særbehandling, s. 139 f. med henvisninger. – Vedrørende varigheden af § 70-foranstaltninger efter ældre praksis henvises til *Fremming* i NTfK 1951, s. 139 (ophold i sindssygehospital), v. *Eyben* i U 1948 B, s. 273 (tilsyn) og *Stürup*, Forvaringsanstalten i Herstedvester 1935–1951, s. 57 ff.

Genindsættelse i anstalt efter løsladelse på prøve som følge af strafbart forhold eller ikke-overholdelse af vilkårene sker i henhold til retskendelse. Afgørelsen må bero på et selvstændigt skøn over, hvorvidt der efter det nu begåede forholds karakter og den pågældendes nuværende psykiske tilstand er tilstrækkelig grund til at skride til fornyet anstaltsanbringelse i henhold til den oprindelige interneringsdom. Der vil i tilfælde, hvor det nu begåede strafbare forhold er af ringe farlighed eller af en helt anden art end de lovovertrædelser, der gav anledning til anbringelse i forvaringsanstalt, kunne blive spørgsmål om idømmelse af almindelig straf for det nye forhold under selvstændig sag herom, uden at det er nødvendigt i den anledning at ophæve den i henhold til § 70, stk. 3, ved tidligere kendelse truffene bestemmelse om prøveudskrivning under tilsyn, som det kan være praktisk at opretholde med henblik på den pågældendes fremtidige forhold. Se iøvrigt *Waaben*, *Utilregnelighed og særbehandling*, s. 83 ff. samt ovenfor under II, B, 3 om reaktionen overfor prøveudskrevne forvarede.

D. Ændring.

Spørgsmålet om ændring af den ved dom truffene bestemmelse om foranstaltning er allerede berørt foran under C med særligt henblik på prøveudskrivning fra institution. § 70, stk. 3, indeholder imidlertid en mere almindelig hjemmel til ændring af den anvendte foranstaltning. Om domstolskompetencen og om adgangen til at begære ændring gælder samme regler som angående foranstaltningens ophævelse.

Betydningen af, at der til ændring af foranstaltningens art kræves retskendelse, afhænger i nogen grad af, *hvor specificeret den oprindelige dom behøver at være* med hensyn til den forholdsregel, der anordnes. I almindelighed må der stilles ret strenge krav i så henseende. Det bør således navnlig ikke overlades til administrativ afgørelse, om der blot skal anvendes »mindre indgribende« forholdsregler eller hospitalisering (anstaltsanbringelse). Dog kan der som tidligere nævnt forekomme afvigelser herfra, f. eks. således at der dømmes til inddragelse under åndssvageforsorg med henskyldelse til forsorgsmyndighederne af afgørelsen om, hvorvidt behandlingen skal finde sted i anstalt eller under friere former.

Et særligt spørgsmål er, hvorvidt en til anbringelse i sindssygehospital eller forvaringsanstalt dømt person kan overflyttes til sikringsanstalten

ved Nykøbing Sj. uden ny retskendelse. En absolut regel herom kan næppe opstilles. Der kan i det enkelte tilfælde, særlig hvor den domfældte modsætter sig overflytningen, være god grund til at æske rettens afgørelse, jfr. U 1938, s. 652 (Ø), U 1949, s. 87 (H) og U 1964, s. 154 (V). På den anden side kan henvises til, at anbringelse i sikringsanstalten altid kræver en særlig omhyggelig administrativ prøvelse, herunder en justitsministeriel godkendelse. Det må i hvert fald antages, at der ved dom til anbringelse i sindssygehospital eller forvaringsanstalt gyldigt kan tages forbehold om senere administrativ overflytning til sikringsanstalt under de derfor foreskrevne betingelser uden ny retskendelse, jfr. U 1944, s. 166 (Ø). – Er der omvendt dømt til anbringelse i sikringsanstalt, kan overflytning fra denne til mindre sikret anstalt næppe ske uden retskendelse. – Se iøvrigt om anbringelse i sikringsanstalt Betænkning 450, 1967, s. 44 ff.

Den i § 70 hjemlede adgang til at ændre en ved dom fastsat foranstaltning til en anden, eventuelt langt mere indgribende foranstaltning er efter lovens ord ikke betinget af, at der i dommen er taget *forbehold* om muligheden af en sådan ændring. I tilfælde, hvor der er rimelig anledning dertil, kan der i dommen tages et sådant forbehold. Derved kan der dels skabes en gavnlig advarsel til støtte for tilsynsforanstaltninger m.v., dels bidrages til, at den dømte ikke føler det senere indgreb som en uretfærdighed. Ad denne vej kan § 70-foranstaltningerne til en vis grad få karakter af »betingede særforanstaltninger« med et primært anordnet tilsyn og dertil knyttede vilkår efterfulgt af frihedsberøvende foranstaltninger, når betingelserne for forsorg i frihed ikke opfyldes. En direkte anvendelse af det betingede domssystem i strfl. § 56 kan derimod ikke finde sted, idet denne bestemmelse altid kræver, at den betinget dømte er anset som tilregnelig og strafegnet.²¹⁾

Ændringsadgangen i § 70, stk. 3, er begrænset til tilfælde, hvor den pågældende er dømt til en *foranstaltning i medfør af* § 70, jfr. § 16 eller § 17, og hvor der er spørgsmål om at ændre denne foranstaltning til en anden § 70-foranstaltning. Den giver derfor i sig ikke hjemmel til at gribe ind med en ny art foran-

²¹⁾ Se om de nævnte spørgsmål v. *Eyben* i U 1948 B, s. 269 ff. og 1949 B, s. 110 ff., *H. H. Holm* i U 1949 B, s. 18 ff. og fra retspraksis JD 1949, s. 153, JD 1950, s. 353, JD 1951, s. 217 og VLT 1951, s. 113.

staltning overfor den, der er dømt til *straf*, herunder ungdomsfængsel eller særfængsel, eller til *arbejdshus* eller *sikkerhedsforvaring*, lige så lidt som den giver hjemmel til at overflytte nogen efter § 70 dømt person til fængsel, arbejdshus eller sikkerhedsforvaring.²²⁾

Imidlertid suppleres § 70, stk. 3, af en særlig hjemmel i § 17, stk. 3, til afbrydelse af idømt frihedsstraf med den virkning, at straffen (kan) afløses af foranstaltning i henhold til § 70.

Den nævnte bestemmelse i § 17 angår personer, der trods sådan psykisk abnormitet som omhandlet i paragraffens første stykke er skønnet strafegnede, men som under straffuldbyrdsen viser, at dette skøn bør undergives en revision. Det hedder herom, at såfremt en fortsættelse af straffuldbyrdsen skønnes enten at være unyttig eller at medføre fare for alvorlig forværrelse af den dømtes tilstand, skal den ret, som har påkendt sagen i sidste instans, under en på justitsministeriets foranledning rejst sag bestemme ved kendelse, om fuldbyrdsen skal fortsættes eller afbrydes. Bestemmelsen siger intet om, hvad der skal ske i tilfælde af afbrydelse. Men der er ingen tvivl om, at retten da kan træffe foranstaltninger i henhold til § 70, hvis betingelse: »findes straf i henhold til § 17 uanvendelig« nu er opfyldt. Om sådan foranstaltning skal træffes, må bero på de retssikkerhedshensyn, der i øvrigt er afgørende for anvendelsen af § 70.²³⁾

Anvendelsen af de nævnte bestemmelser medfører som regel,²⁴⁾ at en tidsbestemt straf ændres til tidsubestemte forholdsregler, hvorunder navnlig forvaring er af praktisk betydning. Omend afgørelsen er henlagt til den ret, der har pådømt sagen i sidste instans, byder den dog ikke de procesretlige garantier, som i almindelighed er knyttet til domsafgørelser i straffesager. Afgørelsen træffes uden medvirken af domsmænd eller nævninger; den sker ved kendelse og ikke ved dom, altså normalt

²²⁾ Se til det anførte bl. a. U 1939, s. 166 (Ø), U 1939, s. 1099 (H) og U 1937, s. 1126 (Ø).

²³⁾ Se U 1969, s. 704 (H) om ændring fra livsvarigt fængsel til forvaring.

²⁴⁾ Cfr. dog tilfælde, hvor der ved den oprindelige dom er idømt ungdomsfængsel, arbejdshus eller sikkerhedsforvaring (se f. eks. VLT 1943, s. 272).

uden forudgående mundtlig forhandling; og der er som regel kun mulighed for spørgsmålets behandling i een instans. Når hertil kommer, at en ændring fra den oprindelige domsafgørelse til ubestemt frihedsberøvelse kan virke særlig hårdt for den pågældende, bør der ved fortolkningen af bestemmelsens rækkevidde og ved dens anvendelse i praksis vises megen varsomhed. Særlig må fremhæves, at bestemmelsen kun er anvendelig i tilfælde, hvor vedkommende person ved dommen udtrykkelig er blevet henført til den af § 17 omfattede persongruppe.²⁵⁾ Det må endvidere være en forudsætning for bestemmelsens anvendelse, at spørgsmålet om ændring af dommen rejses i god tid forud for det tidspunkt, til hvilket den dømte kunne have regnet med at blive sat på fri fod i henhold til den oprindelige dom.²⁶⁾

Den, som er idømt almindelig fængselsstraf, kan midlertidigt eller for resten af straffetiden overflyttes til særængsel, såfremt han »på grund af psykisk afvigelse viser sig uegnet til ophold i almindeligt fængsel«, strfl. § 37, stk. 1. Omvendt kan særængsel ændres til almindeligt fængsel, hvis det under fuldbyrdelsen »findes formålstjenligt«, § 17, stk. 2, 2. pkt. Da der i disse tilfælde alene er spørgsmål om en ændret fuldbyrdelsesform indenfor tidsbestemte rammer, er kompetencen til at træffe de nævnte afgørelser henlagt til en administrativ myndighed, nemlig fængselsnævnet.

Der henvises iøvrigt til bemærkninger nedenfor i § 78, III, B om muligheder for ændring af sanktionsvalget i visse tilfælde, hvor der rejses ny straffesag mod en allerede domfældt person.

III. Spørgsmål de lege ferenda

Spørgsmålet om ændring af strfl. §§ 16 og 17 og af de ovenfor omtalte regler om særforanstaltninger overfor psykisk afvigende personer er for tiden genstand for overvejelse i straffelovrådet. Det må ventes, at interessen særlig vil samle sig om anvendelsen af tidsbestemte og tidsubestemte retsfølger overfor psykopater, se herved ovenfor under II, A og B (3). I den forbindelse vil det også være nødvendigt at optage reglerne om arbejds- og sikkerhedsforvaring og helbredelsesanstalt for drankere til overvejelse, bl. a. fordi der blandt personer dømt til disse

²⁵⁾ Indtil en lovændring af 1961 fremgik denne betingelse ikke udtrykkeligt af lovens ord, se 1. udg., s. 663 og U 1952, s. 556 (H).

²⁶⁾ Jfr. herved U 1940, s. 368 (Ø) og VLT 1950, s. 27.

foranstaltninger formentlig er et betydeligt antal psykisk afvigende. Da karakterdefekter og andre psykiske afvigelser forekommer i betydeligt omfang blandt de til almindelig frihedsstraf domfældte personer, kan det overvejes, om sådanne personer i stigende grad bør overgå til en psykiatrisk særbehandling, eller øgede behandlingsmuligheder kan tilvejebringes gennem psykiatrisk konsulent- og tilsynsvirksomhed i tilknytning til straffeanstalterne. Også forholdet mellem institutionsbehandling og lægelig særbehandling i henhold til vilkår i betinget dom udgør en problemkreds af stigende praktisk betydning. Om nogle af de her nævnte legislative spørgsmål henvises til *Waaben*, *Utilregnelighed og særbehandling*; se herved *Ingstrup* i NTfK 1970, s. 99 ff.

Visse spørgsmål vedrørende reaktionen overfor kriminelle åndssvage er i 1970 taget op til drøftelse i et af justitsministeriet nedsat udvalg.

§ 73.

Forholdsregler overfor alkoholpåvirkede og drikfældige lovovertrædere ¹⁾).

I. Indledning.

Ovenfor i § 47 er gjort rede for betydningen af beruselse for den strafferetlige ansvarlighed, og på enkelte steder i det foregående er i forbindelse med omtalen af visse særforanstaltninger omtalt deres anvendelighed på drikfældige lovovertrædere, jfr. således ovenfor s. 303 om henførelse af kroniske alkoholister under strfl. § 17 og s. 454 ff. om anvendelse af arbejds- og overfor personer, der er forfaldne til drukkenskab. I det følgende skal omtales sanktioner, der specielt angår spirituspåvirkede og drikfældige lovovertrædere. Udenfor fremstillingen falder de

¹⁾ Af litteraturen om emnet fremhæves: *Otto Schlegel* og *H. Helweg* i NKÅ 1940-41, s. 61 ff. (med disk.), *Helweg*, s. 18 f., 35 ff., 174 ff., *Strømgren*, s. 54 ff., *Helge Hoff* i *Juristen* 1950, s. 51 ff., *le Maire* i U 1951 B, s. 268 ff., *Erik Christensen*, *Erik Jacobsen*, *Alvar Nelson* og *Max Schmidt*, *Alkoholvaner og kriminalitet I* (bilag til NTfK 1957), *Forsorgen for alkohollidende* (Betænkning nr. 208, 1958), *Karl O. Christiansen*, *Om alkoholmisbrug og kriminalitet* (i *Alkoholkommissionens afsluttende betænkning*, Betænkning nr. 264, 1960, s. 81 ff.), *Kaj Arentsen*, *Alkoholister og deres behandling*, 1960; se endvidere artikler i NTfK 1949, s. 135 ff., 1950, s. 158 ff., 1952, s. 247, 1954, s. 173 ff., 1955, s. 107 ff., 269 ff., 1962, s. 354 ff. – Se om svensk ret *Brottsbalken* III, s. 200 ff.

praktisk vigtige regler om reaktionen overfor berusede motorførere.²⁾

Det må fremhæves, at de ved strfl. §§ 72 og 73 hjemlede særlige retsfølger spiller en meget ringe rolle i nutidig praksis. Et strafsanktioneret afholdspålæg er — når ingen behandling iværksættes — i de fleste tilfælde nytteløst overfor personer, hos hvem et alkoholproblem gør sig gældende. Den særlige anbringelse på relativt ubestemt tid i en helbredelsesanstalt for drankere har mistet sin betydning, fordi det under den nuværende anstaltsordning normalt må foretrækkes at søge en afvænningsbehandling mod spiritusmisbrug gennemført (eller indledt) i statsfængsel eller i anden særanstalt end helbredelsesanstalt.

Behandlingsmidlerne overfor kriminelle alkoholister har navnlig skiftet karakter, efter at man fra o. 1950 har taget den såkaldte »antabusbehandling« i anvendelse. Det drejer sig om en behandling, ved hvilken regelmæssig indtagelse af stoffet antabus (disulfiram) benyttes som støtte for en lægeligt og socialt orienteret terapi. Denne behandling har kunnet anordnes både gennem særvilkår i betingede domme (sml. nedenfor s. 520) og i forbindelse med prøveløsladelse og betinget benådning.³⁾ En udvidelse af området for prøveløsladelse fra fængsel har medført væsentlig bedre muligheder for at lade en i institutionerne indledt alkoholistbehandling fortsætte i en tilsynstid. Men der er stadig et stort antal korte ubetingede frihedsstraffe, ved hvilke alkoholistbehandling ikke søges gennemført.

Man må fra kriminalpolitisk synspunkt tillægge det stor betydning, at mulighederne for behandling af alkoholskadede personer på grundlag af forsorgs- og sundhedslovgivningen søges udbygget mest muligt.

²⁾ Om straf og frakendelse af førerret i henhold til færdselsloven henvises bl. a. til *Theodor Petersen* i *Juristen* 1963, s. 1 ff., samme forf. i *NTfK* 1967, s. 121 ff. og *Juristen* 1969, s. 93 ff. samt *M. Johs. Mikkelson* i *Juristen* 1967, s. 289. Særligt om »promilleregler«, se Betænkning vedrørende spirituspåvirkede motorførere (Bet. nr. 515, 1969), jfr. hertil *Ingstrup* i *Fuldmægtigen* 1969, s. 43 ff.

³⁾ Se herved *le Maire* i *U* 1951 B, s. 268 ff., Forsorgen for alkoholiddende, s. 20 ff., Betænkning vedrørende tilsyn m.v. med betinget dømte og andre lovovertrædere (Bet. nr. 400, 1965), s. 22 f., Betænkning om vilkår ved betingede domme og prøveløsladelser (Bet. nr. 519, 1969), s. 33 ff., samt den i note 1 anførte litteratur.

Om iværksættelse af afvænningsbehandling efter beslutning truffet af det sociale udvalg henvises til bestemmelserne i lov om offentlig forsorg §§ 42 og 43.

Fra lægelig side fremhæves, at det mere varige spiritusmisbrug ikke bør opfattes som et isoleret sygdoms- eller vanefænomen, for hvilket der gives behandling ved tilsvarende isolerede midler til afvænnning, f. eks. gennem medikamenter eller frihedsberøvelse. Misbruget har – særlig når det er kommet udenfor individets egen kontrol – som oftest sammenhæng med sjælelige forstyrrelser og sociale vanskeligheder. Det må antages, at en adækvat behandling i de fleste tilfælde kan iværksættes ambulant; behovet for lægelig ledelse af behandlingen vil iøvrigt variere efter forholdene i de enkelte tilfælde. Selvom brugen af antabus kan lette patientens fysiske »afspærring« fra alkohol, vil behandlingens værdi meget afhænge af, i hvilken grad det er muligt at knytte lægelig bistand og socialt orienteret forsorg til de forskellige strafferetlige sanktioner, særlig betinget dom og fængselsstraf. Om lægelige behandlingssynspunkter se bl.a. *Kaj Arentsen*, anf. st., og *Erik Jacobsen*, s. 45 ff., *Johs. Nørvig* i Alkoholkommissionens afsluttende betænkning, s. 63 ff.

II. Afholdspålæg⁴⁾.

Ifølge strfl. § 72 kan retten, når en forbrydelse er begået under påvirkning af spirituøse drikke, give den dømte pålæg om ikke at nyde eller købe sådanne drikke.⁵⁾

Der opstilles dog i loven visse nærmere betingelser for den her omhandlede adgang til at meddele afholdspålæg. For det første kan bestemmelserne kun anvendes, når det begåede forhold er strafbart *efter straffeloven*; for særlovsovertrædelsers vedkommende kan — afvigende fra den almindelige regel i strfl. § 2 om straffelovens anvendelighed på alle borgerlige straffbare forhold — afholdspålæg af den i § 72 nævnte art kun meddeles i henhold til særlig lovhjemmel. Dernæst er det som regel en betingelse, at vedkommende dømmes til *frihedsstraf*, d.v.s. hæfte eller fængsel, hvorved sigtes til den principalt

⁴⁾ Regler om afholdspålæg er i dansk strafferet indført ved straffelovstillæg 1905 § 6. — Se forarbejder til strfl. 1930 § 72 i *U I* § 85, *U II* § 59, *U III* § 74.

⁵⁾ En tidligere gældende regel om obligatorisk afholdspålæg overfor personer, som er forfaldne til drukkenskab, er ophævet i 1961.

idømte straf, ikke til subsidiærstraffen ved bøde domme. Med dom til frihedsstraf må sidestilles dom til arbejds hus⁶⁾ eller sikkerhedsforvaring, der jo er betinget af, at fængselsstraf er forskyldt. Der er endvidere i § 72 udtrykkelig hjemmel for, at tilsvarende pålæg kan gives, dersom vedkommende frifindes i henhold til § 18, når frihedsstraf ellers ville være forskyldt⁷⁾; cfr. nedenfor s. 487 om utilregneligheds- og strafuegnetheds-tilfælde i henhold til §§ 16 og 17. — Også i forbindelse med betinget dom til frihedsstraf kan der gives afholdspålæg i henhold til § 72, og det samme tør antages med hensyn til betinget dom uden straffastsættelse (§ 56, stk. 1), når frihedsstraf findes forskyldt. Om afholdspålæg som vilkår i en betinget dom i medfør af § 57, stk. 1, nr. 3, se nedenfor § 76.

I tilfælde, hvor en person, der har fået pålæg i medfør af § 72, overtræder dette ved at nyde eller købe spiritus, må nyt pålæg i forbindelse med dom til frihedsstraf efter strfl. § 138, stk. 2, kunne gives i anledning af denne overtrædelse, idet det ville være en formalisme at hævde, at han ikke ved selve overtrædelsen, men først som følge af denne blev spirituspåvirket, se i overensstemmelse hermed U 1941, s. 315 (H), cfr. dog U 1936, s. 638 (Ø), og C. Bang, anf. sted, s. 97.

Afholdspålægget har *virkning* fra det tidspunkt, da retskraftig dom er afsagt.⁸⁾ Dets *varighed* fastsættes i dommen, dog at den ikke kan strækkes længere end til 5 år fra straffens udståelse, jfr. § 40, stk. 3, og ovenfor s. 387.

Med hensyn til *indholdet* bemærkes, at pålæg efter § 72 strengt taget efter lovordene skal forbyde enhver nydelse af spirituøse drikke,⁹⁾ men at det dog næppe kan være udelukket at begrænse pålægget til at angå nydelse af spiritus på offentligt beværtningssted.¹⁰⁾

⁶⁾ Jfr. U 1939, s. 341 (H), U 1936, s. 686 (H), U 1939, s. 767 (Ø), cfr. derimod VLT 1933, s. 367 og C. Bang i U 1936 B, s. 93–94.

⁷⁾ Jfr. JD 1940, s. 168.

⁸⁾ Jfr. U 1947, s. 161 (V), U 1936, s. 686 (H), Krabbe, s. 259–60; cfr. derimod C. Bang i U 1936 B, s. 94–96.

⁹⁾ Se angående forståelsen heraf U 1935, s. 166 (Ø), U 1939, s. 36 (H), ved hvilke domme »lyse pilsnere« efter omstændighederne er henregnet til spirituøse drikke.

¹⁰⁾ Jfr. U 1933, s. 988 (Ø). — En sådan begrænsning var udtrykkelig fastslået i de ovenfor i note 4 nævnte forarbejder til strfl. § 72.

Overtrædelse af pålægget medfører *strafansvar* efter strfl. § 138, stk. 2, hvilket udtrykkelig skal siges i dommen.¹¹⁾ Straffen er hæfte eller fængsel indtil 4 måneder. Ansvarer må vistnok anses som subjektivt begrænset med udelukkelse af medvirkningsansvar efter strfl. § 23.¹²⁾

Ifølge strfl. § 72, stk. 2, skal der gives beværtere og handlende pålæg om ikke at skænke eller sælge spiritus til en person, der har fået afholdspålæg, og for overtrædelse af sådant udsænkknings- eller salgsforbud er fastsat strafansvar i § 138, stk. 3.

I det foregående har alene været tale om afholdspålæg i henhold til strfl. § 72. Som tidligere omtalt kan afholdspålæg også meddeles i henhold til strfl. § 70 overfor personer, der frifindes som utilregnelige eller findes strafuegnede. For § 70-pålæggenes vedkommende gælder ingen legal tidsbegrænsning. På den anden side er deres overtrædelse ikke forbundet med strafansvar, men kan medføre ændret retsfølge efter § 70.¹³⁾

III. *Helbredelsesanstalt for drankere*¹⁴⁾.

I strfl. § 73 er givet en adgang til at dømme visse alkoholikere til anbringelse i en helbredelsesanstalt for drankere. Bestemmelsen angår dels personer, der omfattes af strfl. § 72, stk. 1 — jfr. herom ovenfor under II —, dels personer, der har gjort sig skyldige til straf efter strfl. § 138, stk. 1 (farlig beruselse), eller § 138, stk. 2 (overtrædelse af afholdspålæg). I alle tilfælde er det en betingelse for anstaltsanbringelsen, at den pågældende efter indhentet lægeerklæring må anses for at være »forfalden til drukkenskab«. Dette udtryk må antages at omfatte personer med et vedvarende stort spiritusforbrug, som de pågældende ikke har det i deres magt at reducere. I praksis må

¹¹⁾ Jfr. U 1936, s. 117 (V). — Se herved også U 1937, s. 370 (V) om frifindelse for strafansvar for overtrædelse af et afholdspålæg i dom, der findes at have domfældt med urette.

¹²⁾ Jfr. *Krabbe*, s. 390 f., U 1941, s. 445 (Ø).

¹³⁾ Jfr. U 1939, s. 939 (Ø).

¹⁴⁾ Bestemmelserne herom i strfl. 1930 er en nydannelse i dansk strafferet, se forarbejder i U I § 85, U II § 59, U III § 75.

der yderligere lægges vægt på, om spiritusmisbruget er ledsaget af (eventuelt årsag til) en væsentlig forringelse af den sociale stilling.

Denne retsfølge kan efter § 73 anordnes kumulativt med straf, således at anbringelsen i anstalt finder sted efter straffens udståelse. Den gældende straffelov har altså her undtagelsesvis akcepteret et tosporet sanktionssystem med to arter af frihedsberøvelse følgende ovenpå hinanden. Som alternativ til denne lidet rationelle ordning giver § 73 dog adgang til, at anbringelsen i helbredelsesanstalt kombineres med en *betinget* dom, for såvidt betingelserne for at afsige en sådan er til stede. I så fald finder anbringelsen i helbredelsesanstalt sted straks efter dommen.

Vedrørende den ved straffelovens ikrafttræden forudsatte anvendelse af helbredelsesanstalt for drankere henvises til rigsadvokatens cirk. 260, 7. december 1932, I, D, sml. *Goll* i Seks Foredrag over borgerlig Straffelov, 1932, s. 47 f.

Om forholdet mellem fængselsstraf, drankeranstalt og ambulant alkoholistbehandling, se udtalelser fra fængselsvæsenet og retslægerrådet i RÅ 1955, s. 231, sml. *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 113.

Anbringelse i drankeranstalt bør ikke knyttes som efterfølgende sanktion til en langvarig frihedsberøvelse, der i sig virker som afvænningsforanstaltning, jfr. herved U 1942, s. 599 (Ø), hvor der under hensyn til straffetidens længde (12 år) ikke fandtes anledning til at give afholdspålæg, se også U 1938, s. 1090 (V) (idømmelse af arbejds- hus i et sammenstødtilfælde med ophævelse af en tidligere dom til anbringelse i drankeranstalt).

Som eksempler på anvendelse af drankeranstalt i forbindelse med betinget dom kan fra retspraksis anføres VLT 1954, s. 228, U 1964, s. 321 (V) og U 1968, s. 125 (V), se endv. dissens i U 1962, s. 89 (H), hvor betinget dom med drankeranstalt blev ændret ved Højesteret til arbejds- hus.

Anbringelsen er tidsubestemt, dog at det længste tidsrum for dens varighed ved dommen (obligatorisk) skal fastsættes til 18 måneder, i gentagelsestilfælde til 3 år.

Før udløbet af den i dommen fastsatte maksimaltid kan løsladelse bestemmes af justitsministeren efter indstilling af anstaltens styrelse og efter indhentet lægeerklæring, når den

pågældende må antages for helbredet, eller anbringelsen viser sig hensigtsløs. Udskrivning før maksimaltidens udløb antages at kunne ske på prøve med fastsættelse af nærmere vilkår.¹⁵⁾

Ved dom til gentagen indsættelse med et maksimum af 3 års varighed må gentagelsesbetingelserne i strfl. § 81 iagttages, dog at 5 års fristen for gentagelsesvirkningens forældelse her vistnok må kunne regnes ikke fra straffetidens, men fra anstalts-anbringelsens ophør.

Jfr. *Krabbe*, s. 262. – Om genanbringelse i drankeranstalt uden ny dom til udståelse af den ifølge den oprindelige dom resterende tid se U 1938, s. 802 (V).

Anbringelse i henhold til § 73 fandt tidligere sted i statens helbreds- og behandlingsanstalt for drankere i Nordby på Fanø, se om behandlingen Forsorgen for alkohollidende (Bet. nr. 208, 1958), s. 20 ff. og Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1963, s. 42 f. Anbringelsen af de meget få til drankeranstalt domfældte personer sker nu i den til forvaringsanstalten i Herstedvester hørende åbne afdeling Kastanienborg.

Uafhængigt af reglerne i strfl. § 73 kan anbringelse i helbreds- og behandlingsanstalt for drankere ske i henhold til strfl. § 70. Sådan anbringelse er hverken bundet til de i § 73 angivne betingelser eller begrænset til den deri fastsatte maksimaltid.¹⁶⁾

§ 74.

Forholdsregler overfor seksualforbrydere.

I. Kastration.¹⁾

A. Historik.

Uden forbindelse med ældre tiders anvendelse af kastration som lemlæstende straf er man i dette århundrede i nogle lande, deriblandt Danmark, kommet ind på anvendelse af kastration

¹⁵⁾ Jfr. *le Maire* i U 1951, B, s. 270.

¹⁶⁾ Jfr. f. eks. U 1936, s. 167 (Ø), U 1943, s. 132 (V).

¹⁾ *Knud Sand*, Den legale kastration, NTfS 1939, s. 283 ff., *Louis le Maire*, Legal kastration i strafferetlig belysning, 1946, *Eigil Schibbye*, Lov nr. 176 af 11. maj 1935 om adgang til sterilisation og kastration, 1952, Betænkning om sterilisation og kastration (betænkning nr. 353), 1964, *Knud Sand*, Oversigt over den legale kastration i Danmark 1929–59, i nævnte betænkning s. 46 ff., *G. K. Stürup* i NTfK 1952, s. 26 ff., samme forf., Treatment of Sexual Offenders in Herstedvester, 1968.

af sædelighedsforbrydere som middel til at afholde disse fra fortsat seksualkriminalitet. Lovhjemmel herfor indførtes her i landet i 1929.

Om kastrationens historie se *le Maire*, Legal kastration, s. 28 ff., og særlig angående indførelsen af en kastrationslov i Danmark s. 31 ff. For lovens tilblivelse spillede nyere seksualbiologisk forskning en afgørende rolle, jfr. navnlig *Knud Sand's* Experimentelle Studier over Kønskarakterer hos Pattedyr, 1918. I den kriminalpolitiske debat kædedes spørgsmålet om kastration sammen med spørgsmålet om sterilisation, oprindelig uden skarp terminologisk adskillelse. Tillige virkede en udbredt opskræmthed i befolkningen i anledning af en række alvorlige sædelighedsforbrydelser fremmende for en drastisk lovgivning på dette område. En henvendelse til regering og rigsdag i 1921 fra Dansk Kvindesamfund om effektive forholdsregler overfor voldtægtsforbrydere m.v. henvistes til straffelovskommissionen, der i sin betænkning, *U III*, mot. sp. 85 ff., tog bestemt afstand fra tvungen kastration som straf eller strafsurogat, men ikke ville udelukke betimeligheden af en lovhjemmel for frivillig kastration begæret af personer, der frygtede at komme til at begå sædelighedsforbrydelser. En derefter nedsat kommission af 1924 afgav i 1926 »Betænkning ... angående sociale foranstaltninger overfor degenerativt bestemte personer«, hvori der fremsattes forslag bl.a. om legalisering af kastration efter egen begæring, og dette forslag lagdes til grund for den første kastrations- og sterilisationslov af 1. juni 1929 (nr. 130). Først da denne lov afløstes af loven af 1935, gik man det alvorlige skridt videre at indføre en adgang til tvangskastration.

De gældende bestemmelser om kastration indeholdes i lov 234, 3. juni 1967 om sterilisation og kastration. Ved denne lov har man ophævet den i 1935 indførte adgang til ved dom at bestemme kastration som en tvangsmæssig foranstaltning overfor visse farlige sædelighedsforbrydere. Der er aldrig afsagt nogen dom til tvangskastration, men i henhold til en særlig regel i loven af 1935 har der i nogle domme fra 1930'erne været taget forbehold om, at kastration eventuelt ville blive bestemt ved en senere afgørelse.²⁾

²⁾ Se bl.a. *U* 1936, s. 622 (Ø), *U* 1937, s. 865 (Ø). – Om tvangskastration henvises iøvrigt til *le Maire*, s. 63 ff., Betænkning nr. 353, 1964, s. 43 f. og 61 f., *Knud Sand*, s. st. s. 51 f.

Ved siden af de nedenfor omtalte lovregler om frivillig kastration antages der at gælde en ulovbestemt adgang til kastration i visse tilfælde, hvor et rent lægeligt hensyn til behandling af alvorlig legemlig sygdom gør indgrebet nødvendigt.³⁾

B. Begreb.

Kastration er en operativ fjernelse eller på anden måde iværksat ødelæggelse af kønskirtlerne (hos manden testiklerne, hos kvinden æggstokkene). Den medfører med sikkerhed ophævelse af forplantningsevnen og som regel en stærk svækkelse — stigende til fuldstændig udslukkelse — af kønsdriften og (for mandens vedkommende) evnen til normalt samleje. Der tænkes herved alene på kastration af voksne. Finder kastration sted før pubertetens indtræden, vil den kønslige udvikling helt udeblive.

Forskellig fra kastration er *sterilisation*, hvorom der findes regler i den allerede nævnte lov 234, 3. juni 1967 om sterilisation og kastration. Ved sterilisation forstås et indgreb i kønskirtlernes udførselskanaler, hvorved forplantningsmulighed udelukkes uden fjernelse af selve kønskirtlerne, og uden at kønsdriften eller evnen til samleje afficerer. Sterilisationens betydning ligger navnlig på det eugeniske område, særlig som middel til at hindre nedarvning af psykisk abnormitet, ligesom den spiller en betydelig rolle ved at muliggøre en friere behandling af åndssvage (udenfor anstalt). Derimod er sterilisation uegnet som middel til at hindre seksualkriminelt recidiv og følgelig uden direkte kriminalpolitisk interesse. Reglerne om sterilisation falder derfor udenfor rammerne af denne fremstilling.

Loven af 1967 har afløst den tilsvarende lov af 1935 og særbestemmelserne i §§ 6-9 i lov 171, 16. maj 1934 om foranstaltninger vedrørende åndssvage (jfr. lov 192, 5. juni 1959 § 16, stk. 1) og i svangerskabsloven af 1956 § 1, stk. 4. — Se *Schibbye*, s. 28 ff., Betænkning om åndssvageforsorgen nr. 204, 1958, s. 111 f., Betænkning nr. 353, 1964, s. 12 ff. og cirk. 48, 14. februar 1968.

³⁾ Se herom *le Maire*, s. 59 f., *Schibbye*, s. 9 f., 99, Betænkning nr. 353, 1964, s. 41, 59 og 75.

C. *Retlig karakter og principielle synspunkter.*

Den retlige karakter af kastration af sædelighedsforbrydere har været genstand for diskussion.⁴⁾ Særlig har den ved loven af 1935 hjemlede adgang til tvangskastration givet anledning til den opfattelse, at kastration har karakter af en uskadeliggørende sikkerhedsforanstaltning. Dette synspunkt har nu mindre vægt, efter at reglerne om tvangskastration er ophævet, og indgrebet i princippet er gjort betinget af en begæring fra den, overfor hvem det skal foretages. Loven kan herved siges at bygge på det almindelige synspunkt, at indgrebet er lægeligt begrundet og foretages i individets interesse. Herved må dog fremhæves, at kastrationen ikke uden forbehold kan opfattes som en kurativ foranstaltning på lige fod med andre lægeligt iværksatte indgreb. For det første er det klart, at indgrebet kan have til formål ikke blot at spare individet for psykiske eller legemlige lidelser, men også at værne det mod sociale skadevirkninger, herunder følgerne af at blive gerningsmand til kriminelle handlinger og genstand for strafforfølgning m.v. For det andet kan spørgsmålet om frivillig kastration rejses overfor en til forvaring dømt lovovertræder på en sådan måde, at det tillige er hensynet til samfundets beskyttelse, der gør spørgsmålet om kastration aktuelt. Den i formen frivillige kastration kan i virkeligheden være gennemtvungen af hensyn til samfundets sikkerhed, når indgrebet danner den faktiske betingelse for en vedvarende frihedsberøvelses ophør.

D. *Betingelser.*

Ifølge lov 234, 3. juni 1967 §§ 7 og 8 kan justitsministeriet efter indhentet erklæring fra retslægerådet tillade kastration af en person, dersom hans kønsdrift »udsætter ham for at begå forbrydelser eller medfører betydelige sjælelige lidelser eller social forringelse for ham«. Den pågældende skal i almindelighed være fyldt 21 år, men denne aldersbetingelse kan dog fraviges, såfremt ganske særlige grunde taler derfor.

Der skal foreligge skriftlig begæring fra den person, overfor hvem kastrationsindgrebet skal foretages. Der gælder dog efter

⁴⁾ Se herved 1. udg., s. 677 f., *le Maire*, s. 149 ff., *Hurwitz* i U 1947 B, s. 118 ff.

lovens § 9 særlige regler om, at begæringen i visse tilfælde kan fremsættes eller skal tiltrædes af værger — eventuelt en dertil beskikket værge — for en sindssyg, åndssvag eller iøvrigt psykisk afvigende person. Forinden tilladelse til kastration meddeles, skal der gives den pågældende (og eventuelt tillige værger) lægelig vejledning om indgrebets beskaffenhed og følger (§ 10). De her omtalte regler i lovens §§ 9 og 10 er fælles for sterilisation og kastration. Det samme gælder en regel om, at indgrebet ikke må foretages senere end 6 måneder efter, at tilladelse er meddelt (§ 11).

I lovens § 16 fastsættes bødestraf for uhjemlet foretagelse af kastration (eller sterilisation). Der sigtes herved til tilfælde, hvor lovens indikationer for indgrebets foretagelse og gyldig begæring foreligger, men hvor justitsministeriets tilladelse mangler eller er forældet, eller hvor operationen udføres af nogen anden end en dertil kompetent læge. Foretages iøvrigt ulovlig kastration, bliver bestemmelsen om grov legemsbeskadigelse i strfl. § 246 anvendelig, eventuelt sammenholdt med § 248, stk. 1 (om strafnedsættelse som følge af samtykke).

Afgangen til kastration har bl. a. haft betydning for seksualforbrydere, der er dømt til anbringelse i forvaringsanstalt på ubestemt tid (strfl. § 70, jfr. § 17). Den »frivillighed«, som loven markerer ved sit krav om den pågældendes egen begæring om kastration, har for disse personers vedkommende unægtelig et problematisk skær. Selv om udskrivning af seksualforbrydere fra psykopatforvaring ingenlunde altid betinges af, at de har ladet sig underkaste kastration, virker dog i mange tilfælde en nægtelse anstaltsforlængende, og der forekommer eksempler på, at domstolene har afslået begæring om prøveudskrivning efter meget langt åremål netop under henvisning til, at vedkommende har nægtet at lade sig kastrere. Og selv om der ikke er grund til at tro, at der fra anstalternes side er forekommet utilbørlig pression på de indsatte, medfører systemet i sig selv muligheder for en overtalelse, der må tages i betragtning ved bedømmelsen af frivillighedens realitet.

Trods det anførte ville det imidlertid være urigtigt at frakende kravet om egen begæring i de omhandlede tilfælde reel betydning. Psykologisk spiller det utvivlsomt en stor rolle for den

pågældende, at der ikke er tale om nogen direkte tvang. Der er grund til at antage, at de psykiske følgevirkninger af en kastration, som vedkommende selv har begæret, omend i en særlig trykkende situation, gennemgående er langt mindre ugunstige end følgerne af en tvangskastration. For gennemførelsen af den psykoterapi, som må knyttes til kastrationen for at sikre en social tilpasning, er det af betydning, at den pågældende føler sin selvbestemmelsesret respekteret af myndighederne. Endvidere rummer kravet om egen begæring en vis garanti mod misbrug eller excessiv anvendelse af kastrationsadgangen. Tillige fremhæver det en principiel forskel mellem kastration og straf.

Vedrørende spørgsmål om seksualforbryderes prøveudskrivning fra forvaring – bl. a. i sager, hvor domfældte har modsat sig kastration – henvises til U 1945, s. 786 (H), U 1948, s. 694 (H), U 1949, s. 919 (H), U 1950, s. 29 (H), U 1954, s. 1000 (H), U 1957, s. 775 (H), U 1959, s. 637 (H), U 1960, s. 513 (H) og U 1962, s. 682 (H).

Et andragende om kastration, der fremkommer under en verserende straffesag, tages i almindelighed ikke op til afgørelse, forinden straffesagen er afgjort. I sager om mindre grov kriminalitet er der dog i et vist omfang meddelt tilladelse til kastration, således at straffesagen har kunnet afsluttes med tiltalefrafald.⁵⁾

E. Erfaringer i praksis.

Adgangen til anvendelse af kastration efter begæring af seksuelt kriminelle har i det hele været praktiseret med tilbageholdenhed.

Fra Knud Sand's redegørelse Den legale kastration i Danmark gennem 30 år, udarbejdet i samarbejde med P. Dickmeiss og P. A. Schwalbe-Hansen og offentliggjort i Betænkning nr. 353, 1964, s. 46 ff., gives følgende oplysninger.

⁵⁾ Se herved Betænkning nr. 353, 1964, s. 43, hvor også praksis med hensyn til benådning omtales.

Der er i perioden 1929–59 foretaget 900 kastrationer i Danmark. På grundlag af den psykiatriske diagnose kan tilfældene inddeles således:

Åndssvage	44 %
Psykopater	25 –
Seksuelt abnorme (men psykisk normale)	13 –
Sinker	10 –
Sindssyge	4 –
Iøvrigt	4 –
	100 %

Godt 80 % af de kastrerede havde forud for indgrebet begået seksualkriminelle handlinger. Blandt de kriminelle handlinger dominerer uterlighed m.v. overfor drenge og piger; hertil kommer grupper som voldtægt (8 %), ekshibitionisme (6,5 %) og incest (3 %). – 82 % af alle kastrerede personer befandt sig før kastrationen på hospital for åndssvage eller sindssyge eller i forvaringsanstalt.

Se desuden *le Maire*, anf. værk, om anvendelsen af kastration indenfor forskellige grupper af seksualkriminelle i en tiårs-periode efter loven af 1929.

Erfaringerne med hensyn til recidiv efter kastration har været særdeles gunstige. Kun i ganske enkelte tilfælde har tilbagefald til ny seksualkriminalitet fundet sted. Også de sjælelige eftervirkninger af de foretagne kastrationer har ifølge de hidtil foreliggende undersøgelser været tilfredsstillende, bortset fra enkelte undtagelsestilfælde.

Ifølge *Sand*, 1964, indtrådte der total asekualisering hos mindst 97 % af de kastrerede, og mindre end 1 % havde ved sidste efterundersøgelse ikke vist total asekualisering. Hos 1,1 % af de kastrerede – 10 personer – konstateredes ny (pådomt) seksualkriminalitet; hos et tilsvarende antal konstateredes »en vis seksuelt farvet adfærd«, som dog ikke retligt blev bedømt som kriminalitet. – Også med støtte i en undersøgelse af de opereredes egen bedømmelse af kastrationen og det senere forløb konkluderedes det, at operationen i langt de fleste tilfælde har virket tilfredsstillende.

En tilsvarende gunstig vurdering af kastrationens virkninger findes hos *Stürup*, *Treatment of Sexual Offenders in Herstedvester*, 1968, s.

11 ff. Her redegøres specielt for anvendelsen af kastration overfor voldtægtsforbrydere dømt til forvaring i medfør af strfl. § 70 jfr. § 17.

II. Indgreb i lokalfriheden m.v.

Ifølge strfl. § 236, stk. 1, kan der, når nogen dømmes for voldtægt eller lignende sædelighedsforbrydelser, for seksuelt forhold til børn eller mindreårige eller for blufærdighedskrænkelser, ved dommen gives ham pålæg om, at han ikke må indfinde sig i offentlige parker eller anlæg, ved skoler og legepladser m.v., eller i bestemt angivne skove og på bestemt angivne badeanstalter og strandbredder. Efter § 236, stk. 2, kan der tillige gives sådanne personer — eller personer, der dømmes efter § 228 (rufferi etc.) eller § 229 (alfonseri etc.) — pålæg om, at de ikke må lade børn under 18 år tage ophold i deres bolig eller uden politiets tilladelse selv tage ophold hos personer, hos hvem der opholder sig børn under denne alder. Dette pålæg gælder dog ikke med hensyn til børn, overfor hvilke den domfældte har forsørgelsespligt.

Afgørelse om ophævelse af sådanne pålæg eller tilhold træffes ved retskendelse, tidligst efter 3 års forløb, se nærmere § 236, stk. 3.

Forsætlig overtrædelse straffes med hæfte eller med fængsel indtil 4 måneder, § 236, stk. 4.

Disse bestemmelser er indsat i straffeloven efter et — dog mindre vidtgående — forslag af *Krabbe* i U 1925 B, s. 26 og delvis til afløsning af lov 133, 11. april 1925 (interneringsloven) § 6. Bestemmelserne i § 236, stk. 2, hidrører dog først fra ændringslov til straffeloven 87, 15. marts 1939.

Bestemmelserne i § 236 spiller en ringe rolle i praksis. Se som eksempler på anvendelsen af bestemmelserne JD 1936, s. 47 (§ 236, stk. 1), JD 1940, s. 90 og U 1957, s. 534 (H) (§ 236, stk. 2). I dommen U 1956, s. 302 (H) blev en påstand om anvendelse af stk. 2 ikke taget til følge. — Tilholdet kan begrænses til bestemt angivne tider af året, se (ad interneringslovens § 6) U 1927, s. 153 (Ø).

Ved siden af § 236 mærkes bestemmelserne i § 57, stk. 1, nr. 1, angående særvilkår om opholdssted m.v. i betingede domme (jfr. § 39, stk. 2, 2. pkt. om prøveløsladelse) samt i politivedtægten for København af 1967 § 6 om politimæssige forbud mod ophold eller færden på nærmere angivne offentlige steder.

Kapitel XVII

BETINGEDE DOMME OG FORSORG I FRIHED¹⁾

§ 75.

Indledning.

I. Begreb og hovedtyper.

Den betingede dom er en afgørelse, som går ud på, at ingen retsfølge skal komme til fuldbyrdelse, såfremt lovovertræderen i en prøvetid undgår nye strafbare forhold. En dom af denne type kan anses som en kvalificeret advarsel, men er i øvrigt karakteriseret ved sit *negative* indhold: at der under visse betingelser *ikke* skal foretages videre i anledning af en lovovertrædelse. Den betingede dom er i sin rene form en betinget fritagelse for retsfølger (ofte betegnet som strafudsættelse), og netop derved bliver den til en selvstændig retsfølge. Om denne retsfølge i sig selv skal anses som en straf, er et terminologisk spørgsmål, der må besvares ud fra den pågældende straffelovs sprogbrug.

Man kan udforme den betingede dom således, at den foruden at rumme det nævnte negative element også får et *positivt* indhold. Det sker, når der til afgørelsen føjes vilkår om visse indgreb overfor den domfældte, f. eks. en bestemmelse om, at han skal undergives tilsyn og ambulat psykiatrisk behandling. Det er klart, at sådanne foranstaltninger praktisk kan sidestilles

¹⁾ Der henvises til *Waaben*, Betingede straffedomme, 1948 (med henvisninger til ældre litteratur og lovforarbejder), Straffelovskommissionens betænkning om forsorgsdomme og betingede domme, 1953, *W. E. von Eyben* i *Juristen* 1954, s. 1 ff., *Waaben* i *Juristen* 1961, s. 391 ff., *Nordskov Nielsen* s. st., s. 408 ff., Betænkning vedrørende tilsyn m. v. med betinget dømte og andre lovovertrædere (Bet. nr. 400), 1965, Betænkning om vilkår ved betingede domme og prøveløsladelser (Bet. nr. 519), 1969. – Se endvidere litteratur anført i det følgende.

med andre retsfølger, som betegner et aktivt indgreb i lovovertræderens frihed, f. eks. tilsyn og behandling idømt i medfør af strfl. § 70. Men foranstaltningen anses som en del af den betingede dom, når den pålægges i forbindelse med den ovenfor nævnte strafudsættelse, og når lovreglerne er således indrettet, at brud på det særlige vilkår (f. eks. unddragelse fra den foreskrevne behandling) kan føre til anvendelse af den udsatte straf. Truslen om straf sigter da ikke blot til at forebygge recidiv, men er tillige et tvangsmiddel, som skal bidrage til at gøre de supplerende vilkår effektive.

Tilsyn og andre forsorgsforanstaltninger kan frigøres noget fra den betingede dom i terminologisk og systematisk henseende. Dette er f. eks. sket i engelsk ret, hvor »probation« (tilsyn) opfattes som en selvstændig retsfølge. Noget tilsvarende gælder den i svensk ret indførte sanktion »skyddstillsyn«, som er udviklet af betinget dom med tilsyn. I dansk ret foreslog Straffelovskommissionen i 1953 en til »probation« svarende retsfølge under navnet »dom til tilsyn«, adskilt fra betinget dom (se Betænkning 1953, sml. kritiske bemærkninger af Aude i U 1954 B, s. 213 ff., von Eyben i Juristen 1954, s. 11 ff. og Waaben i Juristen 1961, s. 394). Om alle de tre nævnte ordninger gælder imidlertid, at det centrale træk i begrebet betinget dom er til stede, idet muligheden for at anvende straf står åben i den periode, i hvilken forsorgsforanstaltninger er i kraft. Der er altså tale om en formel frigørelse fra den betingede dom.

Ved siden af den omtalte sondring mellem den betingede doms negative og positive side må fremhæves en anden vigtig sondring, nemlig mellem betinget dom *med straffastsættelse* og *uden straffastsættelse*. I en betinget dom af den førstnævnte type udmåler retten på sædvanlig måde den straf, som er forskyldt ved lovovertrædelsen, og det er denne strafs fuldbyrdelse, der betingelsesvis udsættes. Om den anden type gælder, at der sker udsættelse både af straffens udmåling og af dens fuldbyrdelse. Om disse to typer anvendes også betegnelserne *eksekutionsudsættelse* og *domsudsættelse*.

De to sidstnævnte betegnelser er bekvemme at anvende, men ved udtrykket »domsudsættelse« hæfter den unøjagtighed, at det ikke er afsigelsen af en dom, der udsættes. Udsættelsen angår afsigelsen af

dom med et definitivt udformet indhold, en dom til straf af en fastsat størrelse. Det fremgår da også af strfl. § 60, stk. 1, nr. 3, at fuldbyrdelse af straf som følge af vilkårsovertrædelse forudsætter ny dom, såfremt straffastsættelsen er udsat, medens der kun kræves *kendelse*, hvis straffen allerede er udmålt.

II. Historisk baggrund.

Bortset fra nogle spredte tilløb er den betingede dom først blevet indført i det strafferetlige reaktionssystem fra slutningen af det 19. århundrede. England og U.S.A. var foregangslande på dette område; i de kontinental-europæiske lande blev indførelsen af betinget dom det vigtigste kriminalpolitiske reformforslag fra 1890'erne. Medens England og til dels U.S.A. indførte betinget dom uden straffastsættelse (»det angelsaksiske system«), valgte man overalt på kontinentet at anvende betinget dom med udmålt straf (»det kontinentale system«).

Den betingede dom må ses som en reaktion mod frihedsstraffenes — særlig de korte frihedsstraffes — dominerende stilling i det 19. århundredes strafferet. Det blev fremhævet, at afsoning af frihedsstraf i mange tilfælde måtte anses som et virkningsløst eller ligefrem skadeligt indgreb, og at det derfor ville være mere effektivt og mere humant — specielt overfor unge mennesker og lejlighedsforbrydere — at spare denne afsoning og give lovovertræderen en chance for under den betingede doms straftrusel at undgå straffuldbyrdelse og afbrydelse af en normal tilværelse i samfundet. Mod betinget dom rejste der sig stærke generalpræventive betænkeligheder, men de kunne ikke hindre, at ordningen blev indført i det ene land efter det andet (blandt de nordiske lande først i Norge, 1894). Dog blev den betingede doms område ofte begrænset ved legale kriterier med hensyn til domfældtes alder, forstraffe, forbrydelsestypen, strafstørrelsen etc. Mange af den slags begrænsninger i lovene er faldet bort eller gjort mindre snævre, efterhånden som man har set, at afgørelsen med fordel kunne overlades til domstolene, og at generalpræventive hensyn næppe led skade ved en udvidet brug af betinget dom.

Den vigtigste udvidelse af den betingede doms område var den, som skete, da man gjorde sig klart, at foranstaltningen

ikke strengt burde forbeholdes de udprægede tilfældighedskriminelle (»lejlighedsforbrydere«), som ikke frembyder risiko for tilbagefald. Som det tidligt var blevet erkendt i England og U.S.A., indså man efterhånden andre steder, at mange lovovertrædere, som er præget af social ustabilitet, spiritusmisbrug o. l., med fordel kunne undergives betinget dom, når der samtidig blev tilbudt dem hjælp i form af tilsyn og lignende. I denne betragtning ligger oprindelsen til de tillægsvilkår om forsorgsforanstaltninger, der ovenfor er betegnet som den betingede doms positive side. Allerede ved indførelsen af betingede domme i 1905 fik man i Danmark — vistnok som det første land på kontinentet — hjemmel til at foreskrive vilkår om »moralisk forsorg«.

Den senere udvikling, bl. a. i de nordiske lande, har bekræftet, at der kan gives den betingede dom et meget betydeligt anvendelsesområde. Udviklingen har endvidere bekræftet, at der er et væsentligt behov for anvendelse af tilsyn og andre forsorgsforanstaltninger. Sideløbende med kritiske gennemsyn af lovreglerne har bestræbelserne derfor været sat ind på at udbygge den praktiske forsorg med henblik på de betinget dømte, overfor hvem man ikke kan nøjes med selve strafudsættelsen.

Efter at de oprindelige danske regler om betingede domme var blevet revideret ved strfl. af 1930, er en ny revision gennemført ved lov 163, 31. maj 1961, som i væsentlig grad hviler på den af Straffelovskommissionen i 1953 afgivne Betænkning om forsorgsdomme og betingede domme. Om udviklingen i dansk ret, se den i note 1 anførte litteratur. — Vedrørende anvendelsen af betinget dom i den militære retspleje henvises til mil. strfl. §§ 32 og 33.

Den nyeste udvikling i de nordiske lande vedrørende betingede domme blev indledt i Sverige ved en lov af 1939, som trådte i kraft i 1944, jfr. Betänkande med förslag till lag om villkorlig dom (SOU 1937:38). Senest er de svenske regler ændret ved straffeloven af 1962, jfr. betænkningen Skyddslag (SOU 1956:55) og *Brottsbalken* III, s. 87 ff., 103 ff.

De norske regler blev revideret i 1955, jfr. Innstilling fra Straffelovrådet om betinget dom m.v., 1952, og *Andenæs*, s. 399 ff.

I årene siden o. 1950 har den betingede dom og forsorgsforanstaltninger været et hovedemne for internationale kriminalpolitiske drøftel-

ser, bl. a. på kongresser og seminarer organiseret af De forenede Nations afdeling for socialt forsvar; se bl. a. publikationerne *Probation and Related Measures*, 1951, *Practical Results and Financial Aspects of Adult Probation in Selected Countries*, 1954, og *The Selection of Offenders for Probation*, 1959.

III. *Tiltalefrafald*.

I forbindelse med reglerne om betingede domme kan der være anledning til at fremhæve den med betinget domfældelse beslægtede fremgangsmåde til afgørelse af straffesager, som kaldes *tiltalefrafald*. Der sigtes herved til en af anklagemyndigheden truffet afgørelse om, at en straffesag ikke skal fremmes ved tiltale for retten, uanset at anklagemyndigheden skønner, at der er bevismæssigt grundlag for at opnå fældende dom. Ved at indrømme anklagemyndigheden en sådan beføjelse til at frafalde tiltale har dansk procesret akcepteret det såkaldte *opportunitetsprincip* (modsat et legalitetsprincip),— tilmed i så vid udstrækning, at anklagemyndigheden (navnlig statsadvokaterne) må siges at indtage en central stilling i den kriminalpolitiske praksis med hensyn til sanktionsvalg.

Området for tiltalefrafald ligger helt overvejende indenfor sager, i hvilke betinget dom eller bøde ville være den sandsynlige retsfølge, såfremt tiltale blev rejst. Tiltalefrafaldets lighed med den betingede dom ligger ikke blot i den omstændighed, at der er tale om en skånsom afgørelse, ved hvilken det retlige indgreb i anledning af kriminalitet begrænses, — typisk fordi kriminaliteten er af ringe grovhed, eller (tillige) fordi særlige hensyn til lovovertræderen taler herfor. Tiltalefrafaldet kan også i sit positive indhold have lighed med en betinget dom, idet der efter rpl. § 723 a er en almindelig adgang til at fastsætte samme vilkår i tiltalefrafald som i betingede domme, ligesom der kan fastsættes vilkår om betaling af bøde. En yderligere tilnærmelse til den betingede dom følger af det i rpl. § 723 a opstillede krav om, at vilkår skal godkendes i retten.²⁾

²⁾ Jfr. herved U 1968, s. 654 (Ø): godkendelse af vilkår om borne- og ungdomsforsorg i sag om voldtægtsforsøg begået af en 17-årig; U 1969, s. 211 (V): godkendelse af bødevilkår i sag om tyverier og brugstyverier begået af en 17-årig. I begge sager havde underretten

Med hensyn til enkeltheder vedrørende reglerne om tiltalefrafald og fastsættelse af vilkår henvises iøvrigt til rpl. §§ 723 og 723 a samt til de straffeprocesretlige fremstillinger.

Jfr. Hurwitz, Den danske strafferetspleje, 3. udg., 1959, s. 215 ff., Koktvedgaard, Lærebog i den danske strafferetspleje, 1968, s. 72 ff., Kommenteret retsplejelov II, s. 739 ff., Nordskov Nielsen i Juristen 1961, s. 409 ff. Se endv. rigsadv. cirk. 174, 4. august 1966 om sager mod unge lovovertrædere samt jmbekg. 43, 6. februar 1970 om statsadvokaternes beføjelse til at frafalde påtale.

Vedrørende den praktiske anvendelse af tiltalefrafald henvises til de årlige opgørelser i Kriminalstatistik, se bl. a. statistikkerne for 1965 og 1966, tabel II-IV. Det fremgår heraf, at der i de nævnte år blev meddelt ca. 4.000 tiltalefrafald årligt for straffelovsovertrædelser; til sammenligning kan anføres, at der i de samme år blev afsagt ca. 8.000 domme (incl. bødedomme). Af tiltalefrafaldene blev ca. 45 % givet i sager mod unge under 18 år. Indenfor de betingede tiltalefrafald udgør vilkår om bøde og om børne- og ungdomsforsorg de største grupper (henholdsvis ca. 35 og 30 % af samtlige tiltalefrafald).

IV. Personundersøgelser.

I straffesager, hvor der kan blive spørgsmål om betinget dom, skal der i almindelighed foretages en særlig undersøgelse vedrørende »sigtedes personlige forhold, herunder hans tidligere og nuværende forhold i hjem, skole og arbejde samt hans legemlige og åndelige tilstand«, rpl. § 800 a, stk. 2. Reglen gælder også for visse andre sager, bl. a. hvor der kan blive spørgsmål om anvendelse af betinget tiltalefrafald (bortset fra vilkår om bøde eller erstatning). Men det er først og fremmest sager om betinget dom, der har givet anledning til udviklingen af den nævnte type af »personundersøgelse«. Det er anset for vigtigt at sikre retten et grundlag af oplysninger — udover det i politirapporter og eventuelle forakter indeholdte — om de personlige og sociale forhold hos sigtede, som kan være væsentlige for valget mellem betinget og ubetinget dom og for

vægret sig ved at godkende vilkårene (i den førstnævnte sag med den begrundelse, at forsorgsforanstaltningen fandtes at stå i åbenbart misforhold til forbrydelsens grovhed og desuden at være utilstrækkelig).

afgørelser om eventuel anvendelse af tilsyn og mere specielle vilkår i en betinget dom.¹⁾

De nævnte personundersøgelser foretages normalt af *Dansk Forsorgsselskab* (jfr. herved § 800 a, stk. 4). Forsorgsselskabet er et af staten støttet privat selskab, som er stiftet i 1951 ved en omdannelse af nogle tidligere bestående organisationer (herunder fængselselskaber), og hvis hovedopgave er at varetage for sorgen for betinget dømte, prøveløsladte og visse andre grupper af lovovertrædere.

Se nærmere A. Hye-Knudsen i NTfK 1951, s. 75 ff., Betænkning om forsorgsdomme og betingede domme, 1953, s. 55 ff., Betænkning vedrørende tilsyn m.v. nr. 400, 1965, s. 14 ff. samt Dansk Forsorgsselskabs årsberetninger. Forsorgsselskabet førte i 1968 tilsyn med ca. 5.800 personer og foretog ca. 2.900 personundersøgelser.

Efter terminologien i rpl. kap. 73 a omfatter udtrykket »personundersøgelser« også lægelige mentalundersøgelser, se herom § 800 b og ovenfor s. 290 f. Om sociale og lægelige undersøgelser indeholder rpl. 800 c den fælles bestemmelse, at der ikke uden sigtedes samtykke kan indhentes oplysninger om hans personlige forhold ved henvendelse til hans pårørende eller andre privatpersoner (herunder arbejdsgivere), medmindre retten finder sådanne oplysninger af væsentlig betydning og afsiger kendelse om, at de skal søges tilvejebragt. Fælles for alle undersøgelser er også den i 1969 indførte regel i § 800 d om, at justitsministeren fastsætter nærmere bestemmelser om personundersøgelser. Den tidligere gældende anordn. 54, 21. februar 1933 om tilsyn og personundersøgelser er ophævet i 1969, sml. herved Betænkning nr. 519, 1969, s. 46 f.

§ 76.

Gældende regler om betinget dom.

I. Forudsætninger for betinget dom.

Det er en forudsætning for anvendelsen af betinget dom, at lovovertræderen opfylder betingelserne for at idømmes straf. Heraf følger navnlig, at betinget dom ikke kan anvendes overfor en person, som findes utilregnelig (§ 16) eller strafuegnet (§ 17).

¹⁾ Se herved jmt. cirk. 180, 25. august 1966.

De gældende regler i strfl. kap. 7 stiller domstolene meget frit med hensyn til anvendelsen af betinget dom. Der gælder ingen begrænsninger vedrørende domfældtes alder eller hidtidige vandel, ej heller med hensyn til forbrydelsens art eller straffens størrelse. På den anden side gives der ikke domstolene megen vejledning. Loven siger blot, at betinget dom anvendes, når retten finder det »upåkrævet, at straf kommer til fuldbyrdelse« (§ 56, stk. 1). Hermed er udtrykt det rigtige princip, at ubetinget straf kun bør anvendes, hvor den er påkrævet, eller, med andre ord, at der ikke bør idømmes mere indgribende retsfølge end nødvendigt. Loven tager imidlertid ikke stilling til, hvilke formål det i så henseende kommer an på; den har villet henholde sig til de almindelige og specielle retningslinier, som foreligger eller fremtidig udvikles i praksis. Det er forudsat, at ikke blot specialpræventive, men også generalpræventive hensyn kan tale for en ubetinget dom (jfr. § 80), og at området for betinget dom således ikke kan afgrænses ved rent specialpræventive overvejelser.

Her skal blot fremhæves nogle hovedtræk vedrørende dansk retspraksis.

Betinget dom anvendes i ca. 35% af alle domssager mod mandlige straffelovsovertrædere (bortset fra bødesager). For kvinders vedkommende er frekvensen af betingede domme dobbelt så stor. Særlig vigtige områder for anvendelsen af betinget dom er sager mod unge lovovertrædere²⁾ og sager mod hidtil ustraffede personer, navnlig gerningsmænd til ikke udpræget grove berigelsesforbrydelser. Som eksempler på forbrydelsestyper, ved hvilke domstolene af generalpræventive hensyn er tilbageholdende med anvendelsen af betinget dom, kan nævnes vold, falsk forklaring, berigelsesforbrydelser i offentlig tjeneste eller anden betroet stilling, kønsligt forhold til børn under 15 år og — udenfor straffelovens område — motorkørsel i spirituspåvirket tilstand. Ved alvorlige forbrydelser som voldtægt, røveri, af-

²⁾ Se herved rigsadv. cirk. 174, 4. august 1966.

presning og brandstiftelse kommer betinget dom kun rent undtagelsesvis i betragtning.³⁾)

Idet der iøvrigt henvises til de systematiske oversigter over domme i kriminelle sager 1953–62 og 1963–67, skal her i oversigtsform anføres en række afgørelser fra de senere år vedrørende valget mellem betinget og ubetinget dom. Det må fremhæves, at de fleste af disse afgørelser har frembudt tvivl – adskillige er truffet af Højesteret under dissens –, og at det ikke i korte referater er muligt at pege på alle de momenter, som har haft betydning ved afgørelsen. En nærmere gennemgang af Højesterets praksis siden 1961 er foretaget af *Per Lindegaard* i U 1970 B, s. 175 ff., se også *Hans Brøchner* i NTfK 1970, s. 221 ff. og *Th. Petersen* i Juristen 1970, s. 188 ff.

1) *Tyveri på arbejdsplads.*

U 1966, s. 111 (H): 30-årig, værdier ca. 800 kr., 40 dg. fgl. ubet.; U 1966, s. 365 (Ø): 44-årig, 3 pk. cigaretter i lufthavn, 30 dg. fgl. bet. og bøde; U 1966, s. 428 (H): 35-årig tobaksarbejder, 3.000 cigaretter, 30 dg. fgl. ubet.; U 1966, s. 689 (H): 31-årig, 590 kr. fra automat i markettenderi, 5 mdr. fgl. bet.; U 1967, s. 403 (V): 23-årig ekspedient, penge og sportsartikler ca. 350 kr., bet, dom uden straffastsættelse samt bøde; U 1967, s. 440 (Ø): 30-årig havnearbejder, 1 flaske likør, 30 dg. fgl. ubet.; U 1967, s. 696 (V): 44-årig vægter, 60 kr., 30 dg. fgl. ubet.; U 1968, s. 147 (V): to 24–27 årige svejsere, kabelstykker ca. 1.000 kr., 30 dg. fgl. ubet.; U 1968, s. 436 (H): to personer ansat ved D.S.B., metal til værdi ca 3.300 kr., 40 dg. fgl., den ene bet.; U 1968, s. 437 (H): 58-årig tobaksarbejderske, 215 cigaretter, 30 dg. fgl. bet. og bøde; U 1969, s. 129 (H): 36-årig, kabelstumper fra skrotdyng, solgt for 269 kr., 30 dg. fgl. bet.; U 1970, s. 307 (H): kobber ca. 4.500 kr., 60 dg. fgl. bet.

2) *Tyveri, brugstyveri, røveri: unge lovovertrædere.*

U 1965, s. 702 (V): 19-årig, tyveri af slagtervarer ca. 15 kr. samt brugstyveri af bil, 14 dg. hft. ubet.; U 1966, s. 742 (V): 19-årig, benzin og biltilbehør samt 580 kr. kontant, bet. dom uden straffastsættelse; U 1966, s. 791 (Ø): 20-årig, tidligere bet. dom, nu automattyveri, cigaretter godt 200 kr. m.v., fællesstraf 8 mdr. fgl. bet.; U 1967, s. 442 (Ø): 20-årig, deltaget i røveriforsøg overfor indchaver af pølsevogn, 1 års fgl. bet.; U 1968, s. 149 (V): 20-årig, automattyveri af cerutter m.v.

³⁾ I domme afsagt af Højesteret er nogle gange bemærket, at en vis type af kriminalitet »i almindelighed« bør medføre ubetinget straf, se U 1961, s. 59 og 64 (mishandling af dyr), U 1964, s. 405 (konstabels tyverier begået i tjenesten; betinget dom dog givet under hensyn til lang tids forløb og gode personlige oplysninger).

og brugstyveri af to biler, 40 dg. hft.; *U 1968, s. 406 (H)*: 20-årig, tidligere forsorg, nu en række brugstyverier og nogle tyverier, ungdoms-fgl.; *U 1969, s. 569 (Ø)*: 19-årig udlænding, truet ekspeditrice med legestøjspistol, udbytte 2 kr., § 288, stk. 1, 1 års fgl. ubet.

3) *Tyveri og brugstyveri iøvrigt.*

U 1966, s. 703 (H): 39-årig, tidligere bl. a. i arbejdshus, to mindre tyverier, 9 mdr. varetægt, bet. dom uden straffastsættelse; *U 1967, s. 725 (V)*: 34-årig, kobberledning og dæk m. v. ca. 10.000 kr., 5 mdr. fgl. ubet.; *U 1968, s. 125 (V)*: 40-årig, tidligere straffet, nogle tyverier, 10 mdr. fgl. bet. og drankeranstalt; *U 1968, s. 253 (H)*: 49-årig kvinde, tidligere straffet, to butikstyverier ialt godt 1.900 kr., 1 års fgl. ubet.; *U 1969, s. 402 (H)*: 22-årig, fire brugstyverier og forsøg m. h. t. biler samt et hæleri, 40 dg. hft. bet. samt bøde; *U 1969, s. 569 (Ø)*: 26-årig kvindes tyveri af et par sko i selvbetjeningsbutik, 30 dg. fgl. bet. Se endv. *U 1970, s. 458 og 615 (H)*.

4) *Underslæb m. v. i offentlig tjeneste eller anden betroet stilling.*

U 1965, s. 103 (H): 51-årig kvindelig kontorfunktionær på posthus, underslæb ca. 1.100 kr., 6 mdr. fgl., heraf 3 mdr. bet.; *U 1965, s. 756 (H)*: 60-årig kasserer, underslæb ca. 6.900 kr. overfor fagforening, 4 mdr. fgl. ubet.; *U 1966, s. 751 (V)*: mejeribestyrer, tilegnet sig godt 10.000 kr., 8 mdr. fgl. bet.; *U 1967, s. 376 (V)*: kassererske på stats-hospital tilegnet sig 15.000 kr., 8 mdr. fgl. bet.; *U 1967, s. 418 (Ø)*: 25-årigt ekstrapostbud, tyveri bl. a. af ca. 550 kr. i udenlandsk valuta fra breve, 3 mdr. fgl. ubet.; *U 1967, s. 571 (V)*: 24-årigt reservepostbud, dokumentfalsk m. h. t. postanvisning 1.200 kr., 3 mdr. fgl. bet.; *U 1967, s. 581 (Ø)*: 38-årigt overpostbud, underslæb og dokumentfalsk m. h. t. ialt ca. 2.000 kr., 6 mdr. fgl. ubet.; *U 1967, s. 766 (H)*: 30-årig bogholders underslæb m. h. t. godt 17.000 kr., 6 mdr. fgl. ubet.; *U 1967, s. 779 (H)*: sergents underslæb m. h. t. ca. 10.000 kr., 6 mdr. fgl. ubet.; *U 1967, s. 863 (V)*: 37-årig kommunesekretærs tyveri af 2.000 kr., 6 mdr. fgl. bet.; *U 1968, s. 53 (H)*: 30-årig bestyrer af postindleveringssted, underslæb m. h. t. ca. 15.000 kr., 8 mdr. fgl. bet.; *U 1968, s. 652 (V)*: 48-årig revisors underslæb m. h. t. ca. 35.000 kr. samt dokumentfalsk, 9 mdr. fgl. bet.; *U 1969, s. 810 (H)*: 34-årig overfenriks underslæb m. h. t. 1.800 kr. af en forskudskasse o. l., 4 mdr. fgl. bet.; *U 1970, s. 34 (H)*: landpostbud, ca. 3.500 kr., 5 mdr. fgl. bet.

5) *Bedrageri.*

U 1966, s. 690 (H): 31-årigs bedrageri ved bilkøb på afbetaling, 4 mdr. fgl. bet.; *U 1966, s. 696 (H)*: slagteriejær og hans bogholder skyldige i bedrageri m. v. overfor det offentlige, begge bet. dom med bøde;

U 1968, s. 887 (V): 20-årig, tidligere bet. dom for bedrageri, nu bedrageri overfor socialkontor samt § 163, 6 mdr. fgl., heraf 4 mdr. bet.; *U 1969, s. 296 (H):* 27-årig, falsk anmeldelse til forsikringsselskab vedrørende bil, 4 mdr. fgl. bet. og bøde; *U 1969, s. 821 (H):* 42-årig, tidligere straffet, 16 bedragerier ved tegning af abonnement, 60 dg. fgl. ubet.; *U 1969, s. 827 (H):* 24-årig, 17 dækningsløse checks à 300 kr., § 280, 5 mdr. fgl. bet.; se endv. nedenfor pkt. 6. Vedrørende socialbedrageri fremhæves *U 1970, s. 637 og 639 (H)* (bet. domme).

6) *Dokumentfalsk.*

U 1967, s. 571 (V) og *U 1967, s. 581 (Ø):* se under pkt 4; *U 1967, s. 600 (Ø):* dokumentfalsk m. h. t. førerbevis, endv. FL § 18, 40 dg. fgl. bet. samt bøde; *U 1967, s. 600 (Ø):* lignende sag, 30 dg. fgl. bet. samt bøde; *U 1967, s. 763 (H):* 22-årig, dokumentfalsk ved benyttelse af stjålne checkblanketter, ca. 2.500 kr., 3 mdr. fgl. ubet.; *U 1967, s. 765 (H):* 28-årig, dokumentfalsk ved benyttelse af funden checkblanket, 1.900 kr., 5 mdr. fgl. bet.; *U 1967, s. 803 (H):* 54-årig, falske benzinregninger og lign. misbrug ved dokumentation for skattefradrag, ialt ca. 1.200 kr., 30 dg. fgl. ubet. samt bøde; *U 1968, s. 404 (H):* se under pkt. 7; *U 1968, s. 834 (Ø):* 41-årig, tidligere straffet efter FL § 16, nu kørsel uden førerbevis samt brug af falsk førerbevis, 50 dg. fgl. ubet.; *U 1970, s. 123 (H):* dokumentfalsk begået i en depressionsperiode, 8 mdr. fgl. bet.

7) *Falsk forklaring og anmeldelse.*

U 1965, s. 662 (H): 50-årig kriminaloverbetjent havde sigtet kriminalassistent for bestikkelse, § 17-tilstand, § 164, 60 dg. fgl. bet.; *U 1968, s. 145 (V):* kvinde urigtigt forklaret i sag mod hendes mand, at hun havde ført bilen, 60 dg. fgl. bet. (sml. *U 1967, s. 488*); *U 1968, s. 404 (H):* 42-årig fremlagt falsk kvittering og aflagt tilsvarende falsk forklaring, 6 mdr. fgl. ubet.; *U 1969, s. 438 (H):* 50-årig, falsk anonym anmeldelse mod tjenestemænd, 3 mdr. fgl. ubet.

8) *Brandstiftelse.*

U 1960, s. 902 (H): 25-årig to gange sat ild på bil, 1 års fgl. ubet.; *U 1960, s. 1001 (H):* 22-årig sinke sat ild på bil, 6 mdr. fgl. ubet.; *U 1969, s. 688 (H):* 22-årig, sat ild på bil, 6 mdr. fgl. ubet.

9) *Forhold til pige under 15 år (§ 222).*

U 1964, s. 723 (H): 22-årig, tre gange samleje med hustrus 14-årige søster, der blev gravid, 5 mdr. fgl. ubet.; *U 1964, s. 794 (H):* omtrent 21-årig, tidligere straffet for vold m. v., et samleje med 12-årig, 3 mdr. fgl. ubet.; *U 1965, s. 451 (H):* 34-årig, flere gange samleje med 14-årig, der blev gravid, hvorefter T fortsatte, 4 mdr. fgl. ubet.; *U 1967, s. 608*

(V): 25-årig, et samleje med 14½-årig pige og et af § 224, stk. 1, omfattet forhold, 4 mdr. fgl. ubet. (ændring af U 1967, s. 374); U 1967, s. 567 (V): 24-årig, samleje med en knap 15-årig og en knap 14-årig pige, § 226 (uagtsomhed), 60 dg. fgl. bet.; U 1967, s. 704 (V): 51-årig lærer, forsøg på samleje med 14½-årig elev, T lidende af depression, 6 mdr. fgl. bet.; U 1968, s. 294 (H): 21-årig, to samlejer med 13¼-årig pige, 3 mdr. fgl. ubet.; U 1968, s. 839 (Ø): 21-årig og 26-årig begge flere gange samleje med 14¼-årig pige, hver idømt 3 mdr. fgl. ubet.

10) *Voldtægt o. l. tvang.*

U 1965, s. 887 (H): 25-årig, skyldig i overtrædelse af §§ 232 og 260 overfor 18-årig pige, 6 mdr. fgl. ubet.; U 1966, s. 287 (H): 19-årig skyldig i forsøg på voldtægt mod 16-årig pige, 8 mdr. fgl. bet.; U 1966, s. 874 (V): 21-årig, skyldig i overtrædelse af §§ 232 og 260 overfor 17-årig pige, 30 dg. fgl. bet.; U 1968, s. 705 (H): 20-årig, i 6 tilfælde § 260, til dels også § 232, overfor unge piger, 8 mdr. fgl. ubet.

11) *Sædelighedsforbrydelser iøvrigt.*

U 1966, s. 463 (V): 30-årig, beføling m. v. overfor 13-årig dreng, § 225, stk. 1, 6 mdr. fgl. bet.; U 1967, s. 94 (H): knap 50-årig havde som arbejdsmand på åndssvageanstalt gennem to år haft kønsligt forhold til en i institutionen anbragt kvinde, § 219, 60 dg. fgl. ubet. (sml. U 1966, s. 324); U 1967, s. 768 (H): 22-årig skyldig i alfonseri, § 229, stk. 3, 3 mdr. fgl. bet.; U 1968, s. 369 (Ø): 41-årig lærer to gange samleje med 15-årig elev, § 223, stk. 1, samt bistand til afbrydelse af hendes svangerskab, 6 mdr. fgl. ubet.; U 1969, s. 492 (Ø): 44-årig lod en kvinde benytte T's lejlighed til utugt, § 229, stk. 1, 7.500 kr., 3 mdr. fgl. ubet. Se endv. U 1970, s. 477 (H), U 1970, s. 903 (V) og U 1971, s. 473 (H).

12) *Vold.*

U 1965, s. 852 (H): 18-årig slået en anden med knytnæve, § 244, stk. 4, 14 dg. hft. ubet., jfr. § 91, stk. 2; U 1966, s. 355 (Ø): 17-årig slået en anden med knytnæve samt sparket ham, § 244, stk. 4, jfr. stk. 3, 20 dg. hft. ubet., jfr. § 91, stk. 2; U 1966, s. 479 (V): 20-årig slået chauffør, der pådrog sig ribbensbrud, § 119, stk. 1, og § 244, stk. 3, 30 dg. hft. ubet., jfr. § 91, stk. 2; U 1966, s. 747 (V): 16-årig slået en fortand ud på en anden, § 244, stk. 4, jfr. stk. 3, udsat straffastsættelse og vilkår m. h. t. erstatning; U 1967, s. 418 (Ø): 40-årig skyldig i ulovlig tvang samt vold ved kvælertag overfor ung pige, 80 dg. fgl. ubet.; U 1967, s. 571 (V): knap 40-årig havde slået sin fraseparerede hustru og trådt på hendes ansigt, § 244, stk. 3 og 4, endv.

§§ 264 og 265, 3 mdr. fgl. ubet.; *U 1967*, s. 931 (V): 32-årig havde slået en 5-årig pige med et reb, § 244, stk. 3 og 4, 60 dg. hft. ubet.; *U 1968*, s. 858 (Ø): 19-årig, slag og spark mod lærling, der mistede synet på det ene øje, § 244, stk. 4, jfr. stk. 2 og 3, 6 mdr. fgl. ubet.

13) *Dyrplageri.*

U 1961, s. 59 (H): 48-årig landmand skyldig i mishandling af to hunde, 30 dg. fgl. ubet.; *U 1961*, s. 64 (H): 19-årig landbrugsmedhjælper skyldig i mishandling af en tyr og en so, 30 dg. fgl. ubet. (jfr. *Trolle i TfR 1961*, s. 315 ff.); *U 1963*, s. 753 (H): 48-årig gårdejer skyldig i mishandling af krageunger, 30 dg. fgl. bet. samt bøde; *U 1965*, s. 419 (H): 34-årig mand skyldig i mishandling af hund, 30 dg. fgl. ubet.; *U 1965*, s. 890 (V): 29-årig minkejer mishandlet et stort antal minke ved mangelfuld fodring, muligt § 17-tilstand, 40 dg. fgl. bet.; *U 1967*, s. 555 (V): 28-årig landmand vanrøgtet besætningen, ikke anset som mishandling, 30 dg. hft. ubet.; *U 1968*, s. 352 (V): 40-årig landmand, dyrplageri (men ikke mishandling) ved kastration af 6 orner, 10 dg. hft. ubet.

14) *Narkotikahandel.*

U 1969, s. 475 (Ø), *U 1969*, s. 774 (V) og *U 1969*, s. 828 (H) med henvisninger i note. Se endv. *U 1970*, s. 465 (H) og 915 (Ø).

II. *Den betingede doms art.*

Indtil 1961 kendtes i dansk ret kun betinget dom i form af udsættelse af en fastsat strafs fuldbyrdelse. Efter at også den i England udviklede form er indført, har domstolene valget mellem at fastsætte straf eller at undlade sådan fastsættelse. Der ses foreløbig bort fra den delvis betingede dom, ved hvilken der i en betinget dom indgår en ubetinget delstraf, se ndf. under III.

Ifølge § 56 er udgangspunktet, at straf *ikke* bør udmåles i en betinget dom. Der foretages kun strafudmåling, hvis retten finder det *mere* formålstjenligt, at denne domsform anvendes. Det ventes altså af domstolene, at de ved afgørelsen (men ikke nødvendigvis ved domskonciperingen) tager stilling til, hvad der eventuelt kan tale for at foretage straffastsættelse. Herved bør de ikke overse de almindelige fordele ved udsat straffast-

sættelse, som har motiveret lovændringen af 1961, men som ikke altid vil springe stærkt i øjnene i de enkelte sager.⁴⁾

Det er anset som en fordel at undgå det med strafudmåling forbundne skøn (der kan være vanskeligt og noget vilkårligt) indtil det tidspunkt, da der faktisk er brug for straffuldbyrdelse. Det må herved bemærkes, at flertallet af de betinget dømte klarer at holde sig kriminalitetsfri i prøvetiden, således at spørgsmålet om straf ikke bliver aktuelt.⁵⁾ Ved at undlade straffastsættelse opnår man tillige en vis frigørelse af den betingede dom fra frihedsstraffen, som jo ellers — hvis straf udmåles — vil præge afgørelsen, skønt denne netop går ud på, at straf ikke skal anvendes. En særlig grund til at undgå straffastsættelse kan der være, hvor der til den betingede dom er knyttet vilkår om forsorgsforanstaltninger. I visse tilfælde vil det endog være nærliggende at antage, at der i overtrædelses-tilfælde slet ikke bliver brug for udmålt straf, idet der f. eks. vil blive tale om ungdomsfængsel eller en § 70-foranstaltning. Bl. a. af denne grund har man særlig peget på ønskeligheden af at undlade straffastsættelse overfor unge lovovertrædere og psykisk afvigende personer. For så vidt angår disse kategorier vil det også være særlig klart, at man bør være tilbageholdende med at akcentuere en strafmæssig kurs.

Fastsættelse af straf i betinget dom kan på den anden side være indiceret, såfremt man derved kan opnå en (væsentlig) styrkelse af dommens special- eller generalpræventive virkning. Da der i almindelighed ikke kan regnes med nogen stærk selvstændig præventiv virkning af *korte* straffes udmåling, vil der næppe i større omfang være anledning til at udmåle frihedsstraffe under et niveau af ca. 60 dages varighed.

Domspraksis har i væsentlig grad svaret til de her omtalte retningslinier. Betinget dom uden straffastsættelse har fundet en ret udstrakt anvendelse, navnlig overfor unge lovovertræ-

⁴⁾ Se til det følgende *Waaben* i *Juristen* 1961, s. 391 ff. og *Nordskov Nielsen* s. st., s. 414 ff.

⁵⁾ Om *recidiv* efter betinget dom henvises til *Preben Wolf* i *NTfK* 1960, s. 314 ff., 1961, s. 49 ff., *Vagn Greve* i *Dansk Forsorgsselskabs årsberetning* 1967, s. 57 ff.

dere⁹⁾ og i sager, hvor den forskyldte straf ikke skønnes at ligge over det nævnte niveau af ca. 60 dage. Der er formentlig hos domstolene en mindre udtalt tilbøjelighed til at lade valget af domsform bestemme af, om forsorgsforanstaltninger knyttes til den betingede dom.

I 1965 og 1966 blev straffastsættelse undladt i ca. 45 % af samtlige betingede domme afsagt i sager mod mandlige straffelovsovertrædere; for kvindernes vedkommende lå tallet lidt over 50 % (Kriminalstatistik 1965 og 1966, tabel VII). Det må bemærkes, at man ved affattelsen af de nye regler i 1961 forudså den mulighed, at betinget dom med straffastsættelse kunne blive den hyppigst anvendte, selvom denne domsform efter reglerens formulering krævede en særlig begrundelse.

I sager mod mandlige lovovertrædere under 21 år blev den nye domsform i 1965 og 1966 anvendt i godt 60 % af alle tilfælde. Kriminalstatistikken viser endvidere, at straffe på 60 dage og derunder i 1965 og 1966 udgjorde en væsentlig mindre del af alle udmålte betingede fængselsstraffe end i årene 1959 og 1960.

For så vidt angår valget af domsform i sager, hvor tilsyn og eventuelt supplerende vilkår er anvendt, henvises til de statistiske opgørelser i Dansk Forsorgsselskabs årsberetninger.

Se endv. til støtte for det foran anførte vedrørende retspraksis *Ole Agersnap* i *Juristen* 1965, s. 274 ff. og *Per Lindegaard* s. st. 1966, s. 371 ff. med oplysninger fra henholdsvis Vestre og Østre Landsrets kreds. – Om forskelle mellem dommene ved valget af domsform, se *Ole Ingstrup* i *Juristen* 1964, s. 318.

Når der ovenfor og i det følgende tales om den »forskyldte« straf, sigtes hermed til den strafstørrelse, som efter de i praksis indarbejdede udmålingshensyn kommer i betragtning for et forhold som det i sagen foreliggende (jfr. ovenfor s. 11). Denne udmåling kan i praksis ligge så fast, at straffen vil blive den samme, hvadenten dommen gøres betinget eller ej. Men ofte peger udmålingshensynene kun i retning af et vist niveau for straffen. Der findes hos appelinstanterne en tilbøjelighed til at give udmålingen en opadgående retning ved betinget dom eller omvendt mildne den ved ubetinget dom. Se om dokumentation og kritik vedrørende den nævnte tendens *Sv. Gram Jensen* og *Mogens Moe* i *NTfK* 1969, s. 258 ff. Medens det kan være velbegrun-

⁹⁾ Jfr. herved bl.a. U 1966, s. 742 (V), U 1966, s. 747 (V), U 1967, s. 936 (V) og U 1969, s. 831 (H).

det at mildne straffen, når retten under tvivl vælger en ubetinget dom, er tendensen til at forbinde betinget dom med en udmåling i straffniveau'ets overkant formentlig udtryk for en noget pedantisk afvejning af dommens begunstigende og bebyrdende elementer og uden synderlig præventiv betydning. Der kan også være en risiko for, at dommen bliver mindre egnet som vejledning med hensyn til straffudmåling, og at den fastsatte straf bliver for høj med henblik på den situation, hvor retten senere skal fastsætte en fælles straf i anledning af ny kriminalitet i prøvetiden, jfr. § 61, stk. 2.

III. *Kombination af ubetinget og betinget dom.*

Til de betingede domme henregnes i strfl. kap. 7 også en tredie domsform, som adskiller sig fra de foran nævnte derved, at kun en del af den forskyldte straf gøres betinget. Efter sit reelle indhold må en sådan afgørelse opfattes som en dom til ubetinget frihedsstraf, ledsaget af en judiciel bestemmelse om, at en reststraf henstår uafsonet i en prøvetid. Herved får denne »kombinationsdom« nær tilknytning til frihedsstraf med administrativt bestemt prøveløsladelse, og den er da også indført for at muliggøre en kombination af afsoning og prøvetid i tilfælde, hvor reglerne om prøveløsladelse ikke slår til. Det bemærkes herved, at adgang til ordinær prøveløsladelse først indtræder, når der er udstået mindst 4 måneder af den idømte straf (§ 38).

Den delvis betingede dom er beregnet for tilfælde, hvor retten på den ene side anser det for påkrævet at idømme ubetinget frihedsstraf, men på den anden side også finder personlige oplysninger om tiltalte, der taler for en betinget dom (§ 58, stk. 1). Det har ikke været tanken, at denne domsform skulle anvendes til ugunst for personer, som ellers ville have fået en rent betinget dom. Den skal tjene til at muliggøre et hensigtsmæssigt resultat overfor nogle lovovertrædere, som ellers ville komme til at afsone en frihedsstraf fuldtud (eller frem til det tidspunkt, hvor prøveløsladelse kunne ske). Den ved dommen tilsigtede fordel vil normalt være at få iværksat tilsyn og eventuelt anden forsorg i prøvetiden efter en passende tids afsoning. Det er imidlertid ikke udelukket at anvende kombina-

tionsdom således, at der ikke anordnes tilsyn.⁷⁾ Ordlyden af § 58, stk. 1, kræver ikke, at oplysningerne om tiltaltes personlige forhold skal tale for forsorg; det er tilstrækkeligt, at de taler for at spare ham for en del af den forskyldte straf og undergive ham den betingede doms almindelige hovedvilkår om straffri vandel i en prøvetid.

Retten kan vælge, om den vil udmåle den samlede forskyldte straf eller undlade dette (jfr. ovenfor II). I alle tilfælde skal der imidlertid ske udmåling af den delstraf, som skal fuldbyrdes, og denne delstraf kan højst være 3 måneder. Hvis den samlede straf ikke fastsættes, vil det altså i prøvetiden være uvist, hvilken yderligere straf (reststraf) der kan blive tale om i tilfælde af vilkårsovertrædelse.

Som eksempler på delt fængselsstraf anføres U 1965, s. 103 (H) (kvindelig kontorfunktionærs underslæb overfor postvæsenet, 6 mdr. fgl., heraf 3 mdr. bet.), U 1965, s. 529 (V) (elev på kommunekontor, underslæb, 6 mdr. fgl., heraf 3 mdr. bet.), U 1968, s. 887 (V) (socialbedrageri, efter tidligere bet. dom uden straffastsættelse nu 6 mdr. fgl., heraf 4 mdr. bet., jfr. § 61, stk. 2). Se endv. U 1969, s. 450 (V) (vold begået forud for bet. dom, nu 30 dages fgl. ubet. og iøvrigt udsat straffastsættelse, jfr. § 61, stk. 1). – Som eksempler på delt straf i dissens i Højesteret eller i indanket dom, se U 1963, s. 741 (H) (dokumentfalsk, bet. dom), U 1964, s. 392 (H) (bedrageri, bet. dom), U 1964, s. 723 (H) (§ 222, ubet. dom), U 1964, s. 794 (H) (§ 222, ubet. dom), U 1967, s. 608 (H) (§ 222, ubet. dom).

I en delvis betinget dom kan retten fastsætte ubetinget straf af *hæfte*, selvom der ellers kun er hjemlet fængsel for den pågældende lovovertrædelse (§ 58, stk. 1, 2. pkt.). Hvor retten vælger at udmåle en betinget straf af fængsel, kan den desuagtet fastsætte den ubetingede straf til hæfte (§ 58, stk. 1, 3. pkt.). Ubetinget hæfte i forbindelse med betinget fængsel (eller betinget dom uden straffastsættelse) kan være særlig indiceret overfor unge mennesker⁸⁾ eller i tilfælde, hvor der pådømmes forskelligartet kriminalitet, f. eks. en berigelsesfor-

⁷⁾ Jfr. herved en udtalelse af et mindretal i Højesteret i dommen U 1964, s. 392 (H). Se også *Gjerulff* i NTfK 1965, s. 22 f.

⁸⁾ Jfr. strfl. § 91, stk. 2, og ovf. s. 388 f

brydelse i forbindelse med motorkørsel i spirituspåvirket tilstand.⁹⁾

Delvis betinget dom i medfør af § 58, stk. 1, er siden 1961 anvendt i godt 200 tilfælde årligt, hvilket formentlig er tilstrækkeligt til at vise, at den nye domsform har imødekommet et praktisk behov. Der er antagelig endnu en vis usikkerhed i retspraksis med hensyn til den rette anvendelse af § 58, stk. 1, og det er meget muligt, at antallet af delvis betingede domme vil kunne øges, forudsat at det stadig holdes for øje, at denne domsform er beregnet for tilfælde, hvor en vis straf-fuldbyrdelse skønnes nødvendig.

For så vidt angår deling af fængselsstraf, vil domsformens vigtigste anvendelsesområde ligge indenfor et niveau af forskyldte straffe på 4-6 måneder, af hvilke 2-3 måneder fuldbyrdes. Der vil i almindelighed næppe være grund til at anse fuldbyrdelse af en straf omkring 30 dages fængsel for nødvendig, og der må i hvert fald her være særlig grund til at overveje, om man ikke med fordel kan give helt betinget dom. Kombinationsdom bør ikke anvendes til fastsættelse af en ubetinget delstraf, der skal anses som udstået med varetægtsophold; her bør afsiges sædvanlig betinget dom. Der bør endvidere vises tilbageholdenhed med anvendelsen af kombinationsdom, hvor den betingede reststraf – hvadenten den skal fastsættes eller ej – ville være ringe. For så vidt angår forskyldte straffe på 5-6 måneder eller lidt mere, må det erindres, at prøveløsladelse efter to trediedele af straffetiden, dog mindst 4 måneder, er et regelmæssigt indtrædende led i fuldbyrdelsen. Man må derfor overveje, hvilke grunde der taler for at gøre den effektive straffetid kortere gennem deling af straffen. På den anden side må det fremhæves, at domstolene ikke er bundet af den i § 38, stk. 2, indeholdte forudsætning om, at løsladelse efter halvdelen af den forskyldte straffetid er en ekstraordinær foreteelse. Der kan også – men nok i noget sjældnere tilfælde – forekomme en straffedeling, ved hvilken den ubetingede straf af maksimalt 3 måneder udgør mindre end halvdelen af den samlede forskyldte (og evt. udmålte) straf.

Af det anførte følger, at kombinationsdom i nogle tilfælde kan have som overvejende formål at bevirke en afkortning af afsoningstiden (og fremskynde tidspunktet for efterforsorg), medens den i andre tilfælde navnlig tjener til at muliggøre en påkrævet efterforsorg, som ellers ikke ville kunne etableres.

⁹⁾ Jfr. fra retspraksis U 1965, s. 574 (Ø), se endv. U 1967, s. 935 (V) (i begge tilfælde 19-årige), U 1970, s. 429 (Ø).

Ubetinget hæfte – normalt kombineret med betinget fængsel – er i 1965 og 1966 anvendt næsten lige så ofte som ubetinget fængsel, se Kriminalstatistik, tabel X. Man må formode, at den overvejende del af disse hæftedomme angår sager om sammenstød mellem særlov (især færdselsloven) og straffeloven.

Der henvises iøvrigt til de ovenfor nævnte artikler af *Agersnap* og *Lindegaard*.

Med hensyn til *bøde* er der givet hjemmel til en særlig form for kombinationsdom, idet der efter § 58, stk. 2, er en generel adgang til at idømme ubetinget bøde ved en iøvrigt betinget dom. Dette gælder, selvom bøde ikke indgår i strafferammen for den pågældende lovovertrædelse. Sådant tillæggsbøde, der ikke udmåles i dagbudsform, kan bevirke en hensigtsmæssig styrkelse af dommens præventive effekt uden at medføre de ulemper, som kan være forbundet med ubetinget frihedsstraf i medfør af § 58, stk. 1.

Fra retspraksis kan bl.a. nævnes nogle domme om tyveri (navnlig på arbejdsplads), hvor bøder på 200–500 kr. er idømt i tillæg til korte betingede fængselsstraffe: U 1964, s. 405 (H), U 1966, s. 365 (Ø), U 1967, s. 402 (V), U 1968, s. 437 (H), sml. U 1967, s. 403 (V) (bet. dom uden straffastsættelse og bøde 300 kr.) og U 1969, s. 402 (H) (brugs-tyveri m. v., 40 dg. hft. bet. og bøde 400 kr.). Se endv. U 1966, s. 503 (Ø) (17-årig, § 244 og § 252, 40 dg. fgl. bet. og bøde 300 kr.), U 1966 s. 637 (V) (17-årig, § 252 og færdselsloven m. v., 30 dg. hft. bet. og bøde 400 kr.), U 1969, s. 970 (V) (§ 241, § 252 m. v., 30 dg. hft. bet. og bøde 300 kr.), U 1967, s. 524 (H) (mindre afgiftsunddragelse og overtrædelse af færdselslovens § 18, 30 dg. fgl. bet. og bøde 500 kr.), U 1967, s. 600 (Ø) (to domme om forfalskning af førerbevis m. v., 40 og 30 dg. fgl. bet. og bøder 200 og 500 kr.). Større tillæggsbøder end de her nævnte er idømt i en sag om afpresning, U 1969, s. 934 (Ø) (4 mdr. fgl. bet. og bøde 1.000 kr.) samt i to sager om bedrageri: U 1966, s. 696 (H) (slagteriejær for bedrageri m. v. idømt 3 mdr. fgl. bet. og bøde 8.000 kr.) og U 1969, s. 296 (H) (forsikringsbedrageri, 4 mdr. fgl. bet. og bøde 5.000 kr.). – Vedrørende unge lovovertrædere henvises til rigsadv. cirk. 174, 4. august 1966, se bl.a. pkt. 33, 40 og 41.

IV. Den betingede doms indhold.

Ved en betinget dom i henhold til § 56, stk. 1, bestemmes det, at den forskyldte strafs fastsættelse og fuldbyrdelse ud-

sættes i en prøvetid.¹⁰⁾ Vælger retten at fastsætte straf i henhold til § 56, stk. 2, er det denne strafs fuldbyrdelse, der udsættes. Den fastsatte straf kan i dette tilfælde være bøde, hæfte eller tidsbestemt fængsel, men ikke ungdomsfængsel.

At straffen udsættes, betyder at dens anvendelse kan blive aktuel senere. Ved straffens udsættelse undergives den dømte en særligt sanktioneret pligt til ikke at begå nye straffbare forhold i prøvetiden. Dette er den betingede doms *hovedvilkår*, som følger direkte af loven. Er der tillige fastsat *andre vilkår* (jfr. nedenfor), har den dømte også pligt til at overholde disse. Dette indhold af dommen, som for en ordens skyld er præciseret i § 56, stk. 3, uddybes ved reglerne i §§ 59—61.

Retten fastsætter *prøvetiden*. Denne kan normalt højst være 3 år, men der er dog adgang til undtagelsesvis at gå op til 5 år, såfremt forholdene i det enkelte tilfælde indicerer et behov herfor (hvilket f. eks. kan tænkes i visse sager mod sinker eller lettere åndssvage eller mod gamle mennesker). Lovens maksimum af 5 år får iøvrigt betydning som yderste grænse ved senere forlængelse af prøvetiden, jfr. nedenfor.

I praksis anvendes kun i meget få tilfælde en prøvetid af mere end 3 år eller mindre end 2 år. En prøvetid på 2 år anvendes nu lidt hyppigere end 3 år. Se herved Kriminalstatistik 1965 og 1966, tabel XI, sml. nedenfor om tilsynstiden.

V. Tillægsvilkår.

Som allerede fremhævet kan den betingede dom benyttes som middel til at iværksætte forsorgsforanstaltninger, der findes hensigtsmæssige i de enkelte tilfælde. Dette sker ved en i dommen truffet bestemmelse om tilføjelse af et eller flere tillægsvilkår, hvis retlige betydning ytrer sig i regler om særlige sanktioner — herunder eventuelt straffuldbyrdelse — overfor den, som ikke overholder et sådant vilkår (nedenfor under VI).¹¹⁾

¹⁰⁾ Om udsat fastsættelse af bødestraf se U 1963, s. 621 (UR).

¹¹⁾ I jmt. cirk. 179, 25. august 1966 fremhæves betydningen af, at retten udførligt vejleder domfældte om den betingede doms betydning, herunder om forståelsen af de fastsatte vilkår, om reglerne vedrørende ændring af vilkår m. v.

Reglerne om tillægsvilkår findes i strfl. § 57, der sonderer mellem *tilsyn* og de i nr. 1—8 opregnede mere specielle vilkår, *særvilkår*. Der er ikke givet nærmere vejledning med hensyn til anvendelse af tillægsvilkår. Det er retten, som skal tage stilling til, om tilsyn og mere specielle vilkår kan have betydning med henblik på forebyggelse af recidiv eller på anden måde være rimeligt begrundet i det enkelte tilfælde. Vejledning vil navnlig kunne hentes i de oplysninger, som fremkommer gennem personundersøgelser (se herom ovenfor § 75, IV). Det er forudsat, at tilsyn vil være et mere regelmæssigt led i betingede domme end særvilkår, og at der normalt må være anordnet tilsyn, hvis særvilkår skal anvendes.

Med hensyn til tilsyn skal der ved dommen træffes bestemmelse om dettes art og varighed. I almindelighed vil der blive anordnet tilsyn ved Dansk Forsorgsselskab (jfr. ovenfor § 75, IV), men der kan i særlige tilfælde (f. eks. overfor døvstumme eller gamle lovovertrædere) vælges en forening, institution eller enkeltperson med specielle forudsætninger. Tilsynstiden kan være hele prøvetiden eller en del af denne.

Af Dansk Forsorgsselskabs årsberetninger for 1966 og 1967 fremgår, at der i de nævnte år har været fastsat en tilsynstid på 2 år i 80–85 % af alle tilfælde. Hvad angår prøvetiden i de samme sager, har der været en nogenlunde ligelig fordeling mellem 2 og 3 år. Det er undertiden fremhævet som en fordel, at tilsynet ophører før prøvetidens udløb, således at der fremkommer en »overgangstid«, hvor den domfældte skal klare sig selv, medens prøvetiden endnu er løbende. Men hvor 2 års prøvetid skønnes tilstrækkelig, vil det formentlig kun undtagelsesvis være rigtigt at gøre tilsynstiden så kort som 1 år.

Ordet »tilsyn« kunne synes at indebære, at det drejer sig om at holde domfældte under opsyn eller kontrol. Således som opfattelsen af tilsynets formål og virkemåde har udviklet sig, må det imidlertid anses som et mindst ligeså vigtigt element i denne foranstaltning, at den tilsynsførende virker til støtte for den domfældte og efter evne yder ham råd og praktisk bistand. Vigtige opgaver for den tilsynsførende vil bl. a. bestå i at hjælpe ham med at finde arbejde og bolig, bringe orden i en rodet økonomi og på anden måde overvinde sådanne vanskelig-

heder i domfældtes sociale tilværelse, som kan betinge en risiko for fortsat kriminalitet. Det er derfor korrekt at sige, at »tilsyn« er betegnelsen for en *forsorg* på det personlige og sociale plan.

Vedrørende tilsynsvirksomhed henvises navnlig til de i note 1 nævnte betænkninger, se endv. *P. Ammundsen* i NTfK 1960, s. 290 ff.; *Ragnar Hauge* i NTfK 1969, s. 103 ff. – Anordn. 54, 21. februar 1933 om tilsyn m. v. er ophævet ved § 2 i lov 253, 4. juni 1969.

Opregningen af særvilkår (som ikke er udtømmende) omfatter vilkår om 1) opholdssted, arbejde, uddannelse, anvendelse af fritid og samkvem med bestemte personer, 2) ophold i egnet hjem eller institution indenfor en fastsat længstetid af normalt 1 år, 3) afholdenhed fra misbrug af alkohol, narkotika eller lignende medikamenter, 4) ambulant eller institutionsmæssig afvænningsbehandling for misbrug af alkohol m. v., 5) ambulant eller hospitalsmæssig psykiatrisk behandling, 6) indskrænkninger i rådigheden over indtægter etc., 7) betaling af erstatning til den forurettede, 8) inddragelse under børne- og ungdomsforsorg.

Således som bestemmelserne i § 57, stk. 1, nr. 1–8, er formuleret, kan retten normalt ikke nøjes med at henvise til eller referere en eller flere af disse grupper af vilkår. Der må ved dommen tages stilling til, i hvilken form og udstrækning særvilkår skal anvendes, f. eks. om der i henhold til nr. 1 alene skal gives vilkår om domfældtes opholdssted eller tillige om hans arbejde, eller om vilkår i henhold til nr. 3 eller 4 angår alkoholmisbrug eller narkotikamisbrug. Retten må foretage et konkretiseret valg af særvilkår, men har dog den mulighed at bemyndige tilsynsmyndigheden til at træffe bestemmelser indenfor en i dommen fastsat ramme, f. eks. ved at pålægge domfældte at tage ophold og arbejde efter Dansk Forsorgsselskabs bestemmelse.

Efter § 59, stk. 1, har tilsynsmyndigheden en almindelig kompetence til at meddele domfældte de forskrifter, som er nødvendige til gennemførelsen af de stillede vilkår. Dansk Forsorgsselskab kan derfor ikke blot give forskrifter vedrørende selve tilsynets gennemførelse (f. eks. pålæg til klienten om at give

møde eller være hjemme på nærmere angivne tidspunkter), men kan også foreskrive, hvad den dømte skal foretage sig med hensyn til gennemførelse af en afvænningsbehandling eller en psykiatrisk behandling. Derimod tilkommer der ikke tilsynsmyndigheden en mere almindelig beføjelse til efter eget skøn at give domfældte bindende forskrifter, såfremt disse ikke hører til gennemførelsen af tillægsvilkår eller følger af en ved dommen givet bemyndigelse.

Der henvises til Betænkning om forsorgsdomme og betingede domme, 1953, s. 26 ff., 74 ff., *Nordkov Nielsen i Juristen* 1961, s. 418 ff., Betænkning nr. 400, 1965, og Betænkning nr. 519, 1969, sidstnævnte sted bl. a. om den hensigtsmæssige formulering af dommes særvilkår i henhold til § 57.

Om de enkelte i § 57, stk. 1, nr. 1-8, nævnte vilkår skal gøres nogle supplerende bemærkninger:

Nr. 1.

Af alle de i § 57 opregnede særvilkår er langt de hyppigst anvendte vilkår vedrørende domfældtes *opholdssted* og *arbejde*. Sådanne vilkår har i 1966 og 1967 været anvendt i henved 60 % af de sager mod mandlige lovovertrædere, i hvilke der er givet betinget dom med tilsyn (Dansk Forsorgsselskabs årsberetninger). Retten kan selv specificere, hvad et forbud eller påbud skal gå ud på, men almindeligvis er vilkåret formuleret som en pligt til at efterkomme tilsynsmyndighedens bestemmelse om ophold eller arbejde, eventuelt begge dele. Nærmere retningslinier vedrørende rettens og tilsynsmyndighedens vilkår er givet i Betænkning nr. 519, 1969, s. 28 f.

Vilkår vedrørende domfældtes *uddannelse* eller anvendelse af *fritiden* har en mere begrænset praktisk betydning, og det vil formentlig kun i sjældne tilfælde være formålstjenligt at benytte den i nr. 1 nævnte hjemmel til at forbyde domfældte at *omgås* en bestemt person eller kreds af personer.

Nr. 2.

Vilkår om ophold i »egnet *hjem* eller *institution*« er – ligesom de i nr. 4 og 5 nævnte vilkår om hospitalsophold – en speciel udformning af vilkår om »opholdssted«, jfr. nr. 1. Med støtte i et vilkår om midlertidigt ophold i optagelseshjem, ungdomspension el. lign. kan man overvinde de vanskeligheder for et stabiliserende og kriminalitets-

forebyggende arbejde, som hænger sammen med domfældtes dårlige boligforhold eller tilbøjelighed til at flakke om. Dansk Forsorgsselskab råder over nogle institutioner, der egner sig til sådan anbringelse af betinget dømte eller prøveløsladte, se herved Betænkning nr. 400, 1965, s. 20 ff., 46 ff., endv. *E. Brinch* i NTfK 1959, s. 41 ff. Som ovenfor nævnt skal retten fastsætte en længstetid af (normalt) højst 1 år for opholdet. Denne længstetid gælder også med henblik på sammenlægning af flere ophold, der følger af samme betingede dom. Om helt frivillige institutionsophold, som ikke følger de i strfl. kap. 7 indeholdte regler, henvises til Betænkning nr. 519, 1969, s. 32 f.

Nr. 3.

Vilkår om, at domfældte skal afholde sig fra *misbrug af alkohol*, har et forholdsvis snævert anvendelsesområde. Personer, hos hvem et vedvarende alkoholproblem gør sig gældende, bør i almindelighed undergives en afvænningsbehandling, jfr. nedenfor under nr. 4. Er der kun tale om symptomer på en begyndende alkoholtilvænning eller om umådeholdent drikkeri med mellemrum, kan et vilkår om afholdenhed fra misbrug vel komme i betragtning (i forbindelse med tilsyn), men det må antages, at dette vilkår og den dermed forbundne straffetrusel har en ret ringe effektivitet. Noget tilsvarende gælder med hensyn til vilkår om at afholde sig fra misbrug af *narkotika*.

Forskellig fra vilkår om afholdenhed er den i strfl. § 72 omhandlede selvstændige retsfølge afholdspålæg. Overtrædelse af et sådant pålæg – der også kan gives i forbindelse med betinget dom – er sanktioneret med straf i henhold til § 138, stk. 2. Se om afholdspålæg ovenfor § 73.

Nr. 4.

Behandling for spiritusmisbrug (eller narkotikamisbrug) kan anordnes enten som ambulant behandling eller som en behandling, der gennemføres (eller indledes) på hospital. Den i praksis dominerende fremgangsmåde overfor spiritusmisbrugere er den ambulante, lægeligt ledede eller godkendte behandling med støtte af antabus, se herom ovenfor § 73. Næst efter vilkår om ophold og arbejde er vilkår om ambulant alkoholistbehandling langt det hyppigst anvendte særvilkår i betingede domme; ifølge Dansk Forsorgsselskabs årsberetninger blev vilkåret i 1966 og 1967 anvendt i ca. 22 % af alle betingede domme med tilsyn overfor mandlige lovovertrædere. Vilkår om afvænningsbehandling kan have den form, at det overlades tilsynsmyndigheden at bestemme, hvorvidt og eventuelt hvornår en behandling skal på-

begyndes; ligeledes kan retten i stedet for at anordne institutionsmæssig behandling som obligatorisk lade det bero på tilsynsmyndighedens bestemmelse, om en behandling skal indledes eller fortsættes på hospital eller i anden institution. Om behandlingsvilkår henvises til Betænkning nr. 519, 1969, s. 35 ff., sml. om anbringelse i optagelseshjem bemærkningerne ovenfor ad nr. 2.

Om betinget dom i forbindelse med anbringelse i helbredelsesanstalt for drankere i medfør af § 73, se ovenfor § 73, III, jfr. som eksempel U 1968, s. 125 (V).

Nr. 5.

Udenfor det af strfl. § 70, jfr. §§ 16 og 17, omfattede område kan *psykiatrisk behandling* – ambulant eller hospitalsmæssig – iværksættes på grundlag af særvilkår herom i en betinget dom. Som allerede fremhævet forudsætter en sådan afgørelse, at tiltalte betegnes som tilregnelig og strafegnet, og overtrædelse af vilkåret, f. eks. i form af vægring ved at give møde til lægelig konsultation, giver principielt grundlag for straffuldbyrkelse i medfør af § 60. Noget andet er, at § 16 eller § 17 kan tænkes anvendt under en ny sag om kriminalitet i prøvetiden.

Efter forarbejderne til strfl. § 56 skulle det være nærliggende at anvende betinget dom uden straffastsættelse i sager, hvor psykiske afvigelser begrunder anvendelse af særvilkår om psykiatrisk behandling. Det er derfor påfaldende, at vilkår om ambulant psykiatrisk behandling og om behandling på hospital o.l. i 1966 og 1967 næsten ligeså ofte har været knyttet til betinget dom med udmålt straf som til betinget dom uden straffastsættelse (Dansk Forsorgsselskabs årsberetning).

Hvad der ovenfor er nævnt om bemyndigelser for tilsynsmyndigheden med hensyn til behandlingens iværksættelse, finder tilsvarende anvendelse i de her omhandlede tilfælde, se nærmere Betænkning nr. 519, 1969, s. 38 og 58. Der henvises endv. til *Fini Schulsinger* i NTfK 1963, s. 224 ff.

Nr. 6.

I tilfælde, hvor domfældtes private *økonomi* trænger til at saneres, må man i almindelighed sætte sin lid til, at den tilsynsførende vil bistå ham hermed ved råd og henstillinger, eventuelt også ved praktisk hjælp med indgåelse af afdragsordninger o.l. Dansk Forsorgsselskab driver også for indsamlede midler en ret udstrakt kontant hjælpevirksomhed. I forholdsvis sjældne tilfælde kan sagens oplys-

ninger tale for at anvende særvilkår om, at tilsynsmyndigheden kan give den betinget dømte det pålæg, at han »retter sig efter tilsynsmyndighedens bestemmelser om indskrænkninger i rådigheden over indtægter og formue og om opfyldelse af økonomiske forpligtelser«. Indenfor den nævnte legale ramme kan der gives vilkåret i dommen eller den af tilsynet trufne bestemmelse et nærmere specificeret indhold. I praksis er forekommet vilkår om, at domfældte ikke kan indgå på afbetalingskontrakter uden tilsynets samtykke, jfr. Betænkning nr. 519, 1969, s. 39. I modsætning til § 70 rummer § 57 ikke hjemmel til umyndiggørelse.

Nr. 7.

I modsætning til de fleste andre særvilkår har bestemmelser om *betaling af erstatning* ikke et udpræget forsorgsmæssigt formål, men tilsigter at tilgodese skadelidtes interesser ved at lægge en særlig presion på den domfældte med hensyn til udredelse af erstatning, f. eks. ved at foreskrive betaling i nærmere angivne rater. Vilkåret kan dog tillige have en pædagogisk funktion overfor domfældte. Udeblivelse med betaling i henhold til den trufne bestemmelse har de i § 60 nævnte virkninger og kan altså eventuelt give grundlag for en afgørelse om fuldbyrdelse af den udsatte straf. Erstatningsvilkår anvendes sjældent; fra praksis kan anføres U 1966, s. 747 (V), hvor det i en sag om vold blev pålagt den 16-årige T at betale månedlige afdrag på 60 kr. af en samlet erstatning på 936 kr. Der henvises iøvrigt til Betænkning nr. 519, 1969, s. 39 ff.

Nr. 8.

Der kan ikke ved dom i en straffesag træffes bindende beslutning om anvendelse af foranstaltninger i henhold til lovgivningen om *børne- og ungdomsforsorg*. Betydningen af særvilkår i henhold til nr. 8 ligger i, at retten – når børne- og ungdomsforsorgens myndigheder har iværksat eller kan ventes at iværksætte forsorg i form af tilsyn eller fjernelse fra hjemmet – knytter den i § 60 nævnte strafferetlige virkning til det forhold, at den unge unddrager sig sådan forsorg, f. eks. ved at rømme fra ungdomshjem. Fra retspraksis anføres U 1962, s. 928 (Ø) og U 1967, s. 936 (V).

Tillægsvilkår kan ved retskendelse *ændres* eller *ophæves* i tilsynstiden efter begæring enten fra anklagemyndigheden eller fra den betinget dømte (§ 59, stk. 2). Formålet med reglerne herom er at muliggøre en justering af den betingede doms ind-

hold efter de erfaringer, som indvindes efter dommens afsigelse. Der kan ske ændring både i skærpende og formildende retning. Tilsynstiden kan forlænges; til et vilkår om ambulant psykiatrisk behandling kan føjes bestemmelse om indlæggelse på hospital; omvendt kan man slette særvilkår, som skønnes overflødige. Spørgsmålet om ændring i skærpende retning vil normalt blive rejst i medfør af § 60 som følge af vilkårsovertrædelse (se herom nedenfor), og reglerne i § 59, stk. 2, bliver da uden selvstændig betydning. Tilsyn og særvilkår kan helt ophæves i medfør af § 59; derimod kan der ikke ske ændring af prøvetiden.

Såfremt en begæring fra den dømte om vilkårs ændring eller ophævelse ikke tages til følge, kan ny begæring først fremsættes efter et halvt års forløb (sml. herved § 70, stk. 3, 3. og 4. pkt.). Se iøvrigt § 59, stk. 3, om processuelle spørgsmål.

VI. *Overtrædelse af tillægsvilkår.*

En overtrædelse af tillægsvilkår foreligger, når domfældte efter dommen udviser et forhold, som strider mod de særlige forpligtelser, der er pålagt ham i medfør af § 57, enten af retten eller af tilsynsmyndigheden. Hvilke handlinger og undladelser det her kan dreje sig om, beror på vilkårets art og på nærmere fortolkning af dets formulering og af tilsynsmyndighedens supplerende forskrifter (jfr. § 59, stk. 1). Vilkåret om tilsyn kan f. eks. overtrædes ved domfældtes tilregnelige undladelse af at give møde hos eller på anden måde holde sig i kontakt med den tilsynsførende. Tilsvarende kan overtrædelse af særvilkår bestå i undladelse af at tage anvist opholdssted eller arbejde (nr. 1), bortgang fra hjem eller institution (nr. 2 og 8), fortsat spiritusmisbrug (nr. 3), undladelse af at følge en foreskreven behandling (nr. 4 og 5) etc.

Det er en selvfølge, at der kun foreligger vilkårsovertrædelse, såfremt domfældtes forhold ligger indenfor det tidsrum, for hvilket et vilkår har gyldighed, – det vil i almindelighed sige tilsynstiden, men efter omstændighederne en periode, der er kortere eller længere end denne. Det må antages, at det i § 61 opstillede krav om, at sigtelse

i form af »rettergangsskridt« skal foreligge inden prøvetidens udløb, også gælder med hensyn til § 60.

§ 60 indeholder regler om de reaktioner, som kan knyttes til vilkårsovertrædelse.¹²⁾ Muligheden for iværksættelse af sådanne reaktioner — navnlig fuldbyrdelse af den udsatte straf — udgør et tvangsmiddel, der kan bidrage til at fremme vilkårs efterlevelse.

Retten kan i anledning af vilkårsovertrædelse 1) tildele domfældte en advarsel, 2) ved kendelse ændre vilkårene og/eller forlænge prøvetiden op til maksimalt 5 år, eller 3) anvende straf.¹³⁾ Medens de to førstnævnte fremgangsmåder er forsøg på fortsat at realisere den betingede doms øjemed, er anvendelsen af straf udtryk for, at den betingede dom opgives (se dog nedenfor om anvendelse af delt straf). Hvis der var fastsat straf i den betingede dom, er det denne straf der fuldbyrdes, og bestemmelse herom træffes ved kendelse. Har den betingede dom derimod ikke indeholdt nogen strafudmåling, må der afsiges dom, ved hvilken straffen fastsættes.¹⁴⁾ Uanset den betingede doms form har retten den mulighed at anvende delvis betinget dom i medfør af § 58, stk. 1.

Ved anvendelsen af delvis betinget dom skal retten under alle omstændigheder træffe bestemmelse om størrelsen af den ubetingede delstraf (højst 3 måneder). Hvis den oprindelige betingede dom indeholdt strafudmåling, vil størrelsen af den betingede delstraf (reststraffen) eo ipso være den oprindelig fastsatte straf minus den ubetingede delstraf. Har der derimod ikke været udmålt straf i den betingede dom, har retten, når kombinationsdom skal anvendes, valget mellem at udmåle den samlede straf eller fortsat at lade den være uvis.

VII. Strafbart forhold i prøvetiden.

Som tidligere nævnt lyder den betingede doms faste hovedvilkår på, at domfældte ikke må begå nye strafbare forhold i

¹²⁾ Se endv. om anholdelse og fængsling rpl. § 1004, jfr. *Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1961, s. 426 f.

¹³⁾ Jfr. om straffuldbyrkelse U 1962, s. 891 (V) og U 1964, s. 745 (V).

¹⁴⁾ Se herved rpl. § 688 d: sådanne sager afgøres uden medvirken af domsmænd.

prøvetiden (§ 56, stk. 3). Om betydningen af kriminalitet i prøvetiden opstiller § 61, stk. 2, den hovedregel, at retten fastsætter en ubetinget straf¹⁵⁾ eller anden retsfølge for den af den betingede dom omfattede kriminalitet og det nye forhold. I medfør af ordene »eller anden retsfølge« kan retten i stedet for at idømme tidsbestemt frihedsstraf anvende ungdomsfængsel¹⁶⁾, arbejdsdshus, sikkerhedsforvaring eller en § 70-foranstaltning, såfremt betingelserne herfor er opfyldt.

Idømmelse af en samlet ubetinget retsfølge er ikke i noget tilfælde foreskrevet som obligatorisk.¹⁷⁾ Retten kan i stedet, når omstændighederne taler derfor, *enten* nøjes med at idømme ubetinget straf for det nye forhold og iøvrigt opretholde den betingede dom¹⁸⁾ (eventuelt i forbindelse med en ændring af vilkårene og/eller forlængelse af prøvetiden, jfr. § 60, stk. 1, nr. 2) *eller* afsige ny betinget dom omfattende den samlede kriminalitet.¹⁹⁾ I sidstnævnte tilfælde finder reglerne i §§ 56—58 i det hele anvendelse; heraf følger, at retten bl. a. har mulighed for at anvende kombinationsdom i medfør af § 58, stk. 1, således at indtil 3 måneder af den samlede straf fuldbyrdes.²⁰⁾

Lovens hovedregel om fuldbyrdelse af en samlet straf er til dels generalpræventivt begrundet og tager iøvrigt særlig sigte på tilfælde, hvor ny kriminalitet må ses som udslag af en så ugunstig personlig og social baggrund, at betinget dom – selv med støtte i tillægsvilkår – ikke længere kan anses som et egnet middel til at hindre tilbagefald. Blandt de forhold, som kan tale for at undgå straffuldbyrdelse, kan særlig nævnes, at den nye kriminalitet er ubetydelig, begået af uagtsomhed, præget af tilfældighedsmomenter eller af andre grunde mindre grov, eller at den er af anden beskaffenhed end den først pådømte og i sig selv egnet til at medføre betinget dom. Når § 61, stk. 2, også åbner mulighed for ubetinget dom for det nye forhold i forbindelse med fortsat strafudsættelse, må herved navnlig peges på tilfælde, hvor den nye kriminalitet efter sin beskaffenhed – f. eks. af

¹⁵⁾ Herunder falder straf af særfængsel, jfr. U 1964, s. 760 (V).

¹⁶⁾ Jfr. U 1964, s. 516 (H), U 1966, s. 172 (V), U 1967, s. 916 (Ø).

¹⁷⁾ Se derimod om de indtil 1961 gældende regler 1. udg., s. 702.

¹⁸⁾ Jfr. U 1966, s. 631 (V), U 1969, s. 828 (H).

¹⁹⁾ Jfr. U 1966, s. 791 (Ø). – Se endv. U 1964, s. 321 (V): 1 års fgl. bet. samt anbringelse i helbredelsesanstalt for drankere.

²⁰⁾ Jfr. U 1967, s. 935 (V); U 1970, s. 429 (Ø).

generalpræventive grunde – vanskeligt kan føre til en betinget dom, medens lovovertræderens forhold iøvrigt har været sådan, at det fortsat har god mening at lade betinget dom stå ved magt med henblik på forebyggelse af den type af kriminalitet, som den første dom vedrørte. Der bør i praksis næppe stilles strenge krav med hensyn til anvendelsen af de to sidstnævnte fremgangsmåder: udsættelse af hele straffen eller alene af den oprindelig udsatte straf.

Hvad enten der har været udmålt straf i den betingede dom eller ej,²¹⁾ skal straffen i medfør af § 61, stk. 2, udmåles som een straf.²²⁾ Om principperne for denne udmåling indeholder § 61 ingen udtrykkelig regel. Det må antages, at retten *kan* gå ud fra den straf, som ville være blevet udmålt for den nye kriminalitet isoleret set, og lægge den sammen med den straf, som er eller kunne have været fastsat i den betingede dom. En sådan »absolut kumulation« er imidlertid ikke foreskrevet som obligatorisk, og det må forudsættes, at retten i stedet kan og normalt bør fastsætte straf ud fra en mere samlet bedømmelse af kriminaliteten, hvorved resultatet kan blive en »modereret kumulation« i lighed med den, der almindeligt forekommer ved strafudmåling i tilfælde af sammenstød i medfør af § 88, stk. 1 (se herom nedenfor § 78).

Vedrørende fastsættelsen af straf henviser § 61, stk. 2, iøvrigt til reglerne i § 88, stk. 2–6, om sammenstød. Heraf følger bl. a., at hvis der er forskyldt fængsel for kriminalitet i prøvetiden, skal den samlede straf lyde på fængsel, selvom den første dom lød på betinget hæfte (§ 88, stk. 2); se dog § 91, stk. 2, om personer under 21 år.

De i § 61, stk. 2, nævnte reaktioner er betinget af, at den nye forbrydelse er begået inden prøvetidens udløb, men det er yderligere en betingelse, at der inden samme skæringstidspunkt er foretaget »rettergangsskridt, hvorved (domfældte) sigtes for forholdet«. Det vil her efter ikke være tilstrækkeligt, at politimæssig sigtelse er rejst inden prøvetidens udløb; sigtelsen skal have fundet udtryk i forhold til retten, f. eks. ved indlevering af begæring om forundersørgelsesforhør, medens

²¹⁾ Se som eksempler m. h. t. strafudmåling i den betingede dom U 1965, s. 262 (H) og U 1965, s. 327 (V) og m. h. t. undladt straffastsettelse i den betingede dom U 1965, s. 918 (Ø) og U 1966, s. 710 (V).

²²⁾ Hvis fællesstraffen indbefatter en afsonet delstraf efter § 58, stk. 1, skal denne naturligvis afkortes i fællesstraffen, uden at særskilt bestemmelse herom i dommen er fornøden, jfr. U 1970, s. 402 (V).

det ikke er nødvendigt, at retten selv har nået at foretage nogen handling i relation til den pågældende. Jfr. herved strfl. § 94, stk. 4, om afbrydelse af en forældelsesfrist.

VIII. Strafbart forhold forud for den betingede dom.

Såfremt det viser sig, at den betinget dømte har gjort sig skyldig i yderligere strafbare forhold forud for den betingede doms afsigelse, foreligger der en situation af sammenstød, som ikke er omfattet af de under VII omtalte regler om kriminalitet i prøvetiden. De nu fremdragne forhold er ikke begået på trods af den advarsel, som ligger i den betingede dom. Men da denne er afsagt under urigtige eller ufuldstændigt oplyste forudsætninger, må der være en adgang til at tage reaktionsvalget op til revision. Til de almindelige regler om sammenstød i §§ 88—89 a følger § 61, stk. 1, den regel, at retten fastsætter »retsfølgen« for den nu opdagede og den allerede pådømte kriminalitet. Heri ligger navnlig, at retten skal tage stilling til, om der stadig er grundlag for betinget dom (eventuelt således, at der gives denne et andet indhold, f. eks. ved anvendelse af nye tillægsvilkår), eller oplysningerne om yderligere kriminalitet ændrer bedømmelsen så væsentligt, at der skal idømmes ubetinget straf eller anden retsfølge. En mellemvej består i, at retten vælger at afsige dom i medfør af § 58, stk. 1, med bestemmelse om fuldbyrdelse af en delstraf²³⁾

Reglen i § 61, stk. 1, finder også anvendelse i tilfælde, hvor den senere opdagede forbrydelse er begået efter ubetinget dom i 1. instans, men før betinget dom i ankeinstansen. Var også dommen i 1. instans betinget, omfattes tilfældet af § 61, stk. 2, om strafbart forhold i prøvetiden.

Skæringstidspunktet for den i § 61, stk. 1, omhandlede revisionsadgang er det samme som efter stk. 2, jfr. ovenfor om »rettergangs-skridt«, ved hvilke der rejses sigtelse mod domfældte.

²³⁾ Jfr. U 1969, s. 450 (V).

Kapitel XVIII

FASTSÆTTELSEN AF SANKTION I DET ENKELTE TILFÆLDE

§ 77.

Strafudmåling ¹⁾).

I. Strafferamme-systemet.

Ved strafudmåling forstås her rettens valg af strafart og -grad indenfor den ved loven fastsatte strafferamme for det til påkendelse foreliggende forhold. Strafudmåling i denne forstand er altså knyttet til forekomsten af et strafferamme-system (»latitude-system«), der overlader den konkrete straf-fastsættelse til domstolene.

Udenfor fremstillingen i det følgende falder spørgsmål om valg mellem almindelig straf og andre retsfølger: ungdomsfængsel, arbejds- og forvaringsanstalt etc. Den almindelige problematik, som knytter sig til principperne for strafudmåling (herunder afvejningen af generalpræventive og specialpræventive hensyn), vil dog i vidt omfang gøre sig gældende også ved sådanne sanktionsvalg. Der henvises iøvrigt til de enkelte afsnit om betingelserne for anvendelse af særlige retsfølger. Vedrørende spørgsmålet om udmåling af straf i betingede domme, se ovenfor s. 509 ff.

¹⁾ Se til det følgende W. E. v. Eyben, *Strafudmåling*, 1950, samme forf. i NKA 1950-51, s. 1 ff. med disk. (sml. *le Maire* i NTfK 1950, s. 337 ff.), *Elisa Ussing* i U 1942 B, s. 169 ff., *Th. Petersen*, NTfS 1947, s. 75 ff., *Oluf H. Krabbe* i SvJT 1936, s. 331 ff., samme forf. i U 1951 B, s. 293 ff., *Stephan Hurwitz* i NTfK 1950, s. 197 ff., *P. M. Sachs* i NTfK 1950, s. 293 ff., *Louis le Maire* i U 1951 B, s. 16 ff., *Andenæs*, s. 378 ff., samme forf., *Avhandling og foredrag*, s. 133 ff., *Strahl* i SvJT 1951, s. 401 ff., samme forf. i *Festskrift tillägnad Halvar Sundberg*, 1959, s. 353 ff., *Schönke-Schröder*, s. 99 ff., 103 ff.

Straffastsættelsen har på ældre stadier af retsudviklingen mange steder været præget af det såkaldte *talionssystem*, efter hvilket straffen sættes lig med eller i et ligeligt forhold til den begåede forbrydelse (»øje for øje, tand for tand«). Også hvor dette system i dets rene form har været undgået eller er blevet forladt, har man kendt et nøje fikseret straffesystem gennem anvendelsen af *absolut lovbestemte straffe*. Den videre udvikling er gået i retning af straffebestemmelser, der giver plads for en udmåling indenfor et i loven fastsat minimum og maksimum. Man taler her om *relativt bestemte straffe*.²⁾ For disse straffes vedkommende har der været en udvikling fra et system af snævrere til et system af *videre strafferammer*. Dette beror ikke blot på en tendens henimod et friere dommerskøn ved strafudmålingen, men også på den omstændighed, at den nyere lovgivning ofte har samlet gerningsindhold, der tidligere var specificeret ud under forskellige straffebestemmelser, under een og samme strafferamme.

Hvad angår *maksimum* for udmålingen, kan dette fikseres enten direkte i den pågældende bestemmelse eller indirekte gennem maksimalsatser for den strafart, der anordnes, f. eks. i dansk ret et generelt maksimum af 6 måneder for strafarten hæfte (strfl. § 44, stk. 1). En undtagelse fra princippet om straffens legale maksimering gælder dog — som omtalt ovenfor s. 393 — i dansk ret med hensyn til bødestraf.

I afhandlingen Strafudmåling, 1950, gør v. Eyben sig til talsmand for en radikal afskaffelse af maksimalbestemmelser i de enkelte straffebud, se bl. a. det nævnte værk, s. 323 ff. Denne opfattelse kan ikke tiltrædes, se kritiske indvendinger hos Hurwitz, NTfK 1950, s. 197 ff., *le Maire*, U 1951 B, s. 16 ff.

I forbindelse med lovændringer, som har været begrundet i andre formål, har man i nogle tilfælde benyttet lejligheden til at nedsætte strafmaksima, som fandtes at være unødvendigt høje selv med henblik på grove former af de pågældende forbrydelser, se herved § 164 om falsk anklage (tidligere maksimum af 16 år efter stk. 3 slettet), § 216

²⁾ Om udviklingen i dansk ret henvises til *Stig Iuul* i Kampen mod forbrydelsen I, s. 260 ff., se bl. a. s. 280 ff. om lovbestemte straffe før og under Danske Lov og s. 293 om tyveriforordningen af 1789 som et brud med de faste straffetakster.

om voldtægt (tidligere maksimum af 16 år – under skærpende omstændigheder fængsel på livstid – nedsat til 10 år), se endv. §§ 217 og 218 (nedsættelse af maksima fra henholdsvis 6 og 8 år til 4 år). – Omvendt er der ved § 293, stk. 1, om brugstyveri sket en skærpelse af strafferammen ved tilføjelse af fængsel indtil 1 år.

Med hensyn til *minimum* er man i stigende grad tilbøjelig til at anerkende hensigtsmæssigheden af en udmålingsfrihed, der giver en almindelig adgang til at gå ned til *minimum af den strafart, der foreskrives* for vedkommende lovovertrædelse, f. eks. det i dansk ret gældende minimum af 30 dage for strafarten fængsel (§ 33, stk. 1). Det er muligt, at denne adgang bør suppleres med en generel hjemmel for domstolene til at anvende *lovens* laveste straf, således som tilfældet allerede er, når straf skal udmåles for forsøg eller medvirken med nedsat ansvar eller iøvrigt i henhold til en af lovens almindelige straffnedsættelsesgrunde.

Som eksempler på straffelovsbestemmelser med forhøjede minima for fængselsstraf kan nævnes § 180 om kvalificeret brandstiftelse (4 år), § 181, stk. 1 og 2, om forsætlig brandstiftelse iøvrigt (6 måneder), § 237 om drab (5 år) og § 288 om røveri (6 måneder).

Som eksempler på bestemmelser, ved hvilke forhøjede minima for fængsel er slettet ved lovændringer i de senere år, kan nævnes § 158, stk. 1, om falsk forklaring (3 måneder), § 210, stk. 1, om blodskam (6 måneder), § 216, stk. 1, om voldtægt (1 år) og § 218, stk. 1, om den med voldtægt beslægtede ulovlige tvang (3 måneder). Regler om forhøjede minima for fængselsstraf er endvidere undgået ved revisionen af strfl. kap. 12 og 13 om statsforbrydelser i 1952, se herved betænkningen af 1949 om disse forbrydelser, s. 13 og *Hurwitz* i NKA 1949–50, s. 108–09.

Med en af v. Eyben foreslået terminologi kan man sondre mellem »*hovedrammer*«, der angiver den normale strafferamme, og »*siderammer*«, der giver mulighed for strengere eller mildere strafudmåling i tilfælde af skærpende eller formildende omstændigheder eller bestemt nævnte strafforhøjelses- eller nedsættelsesgrunde, jfr. nedenfor under II.

Et vigtigt spørgsmål er, hvorvidt rammernes angivelse af maksimum og minimum indicerer, hvorledes straffen bør ud-

måles i det enkelte tilfælde. I almindelighed kan der ikke fra strafferammernes yderpunkter drages nogen slutning om, hvorledes lovgiveren har tænkt sig »normalstraffen«s størrelse. Navnlig kan ingen almindelig formodning opstilles om, at denne skulle ligge midtvejs mellem minimum og maksimum.³⁾ Ej heller kan det ved sammenligning mellem straffene efter forskellige strafferammer uden videre forventes, at den højeste gennemsnitsstraf vil blive udmålt indenfor den strafferamme, der har det højeste maksimum. Der må i det hele regnes med, at strafferammernes yderpunkter kan være fastsat under hensyntagen til omstændigheder, der ikke influerer på vurderingen af de af bestemmelsen omfattede mere typiske tilfælde. Som følge heraf kan der heller ikke — som det undertiden har været forsøgt — konstateres overensstemmelse eller uoverensstemmelse mellem lovgiverens og domstolenes vurdering af et forholds strafværdighed blot gennem en sammenligning mellem strafferammer og strafudmåling.

Selv om der efter det anførte ikke generelt kan drages slutninger fra strafferammernes yderpunkter af betydning for den konkrete strafudmåling, vil der dog ikke sjældent kunne foreligge særlige fortolkningsdata (lovmotiver, særligt sammenligningsgrundlag m.v.), der giver den enkelte strafferamme større vejledende betydning. Og som regel må det også, hvor intet modstående datum foreligger, antages, at det højere maksimum viser en typisk strengere vurdering.⁴⁾

Nogen sikker vejledning med hensyn til, hvad lovgiveren har tænkt sig som normalstraf, kan heller ikke udledes af den orden, hvori den enkelte straffebestemmelse angiver de i betragtning kommende strafarter (bøde, hæfte, fængsel).

Se om spørgsmålet indgående v. *Eyben*, s. 190–93. — Med *Bergendal*, SvJT 1945, s. 331–32, kan det formentlig antages, at den førstnævnte

³⁾ Jfr. mod antagelsen af et »mediumssystem« med midten eller et andet bestemt punkt af strafferammen som normalstraf v. *Eyben*, s. 311 ff. Se endv. samme forf., s. 18 ff., navnlig s. 24 ff. og 31 ff. om de forskelligartede, ofte ret tilfældige hensyn, der har været bestemmende for lovens fastsættelse af minima og maksima.

⁴⁾ Jfr. *Franz Exner*, Studien über die Strafzumessungspraxis der deutschen Gerichte, 1931, s. 61.

strafart bør anvendes, når grundene for den ene og den anden jævnt opvejer hinanden.

Om straffenes fordeling på de forskellige strafarter efter strfl. 1930 kan meddeles følgende oversigt over vigtigere bestemmelser:

1) Straffebestemmelser, der udelukkende hjemler *bøde*: §§ 169, 204, stk. 3, 294.

2) *Bøde og hæfte*: §§ 244, stk. 1, 249, stk. 1, 263, 267, stk. 1, m. fl.

3) *Bøde, hæfte og fængsel*: §§ 232, 241, 244-245 (med enkelte undtagelser), 260, 285, stk. 2, jfr. 277, 291, 293, 303 m. fl.

4) *Hæfte og fængsel*: §§ 199, 261, stk. 1, 285, stk. 1, jfr. 283, stk. 2, 285, stk. 3, jfr. 282.

5) *Fængsel*: øvrige vigtigere straffebestemmelser.

II. Skærpende og formildende omstændigheder. Straf- forhøjelses- og nedsættelsesgrunde.

Indenfor en given strafferamme bestemmes valget af en strengere eller mildere straf under hensyntagen til *skærpende og formildende omstændigheder*.

Er en særlig strafferamme (»sideramme«) foreskrevet med henblik på tilfælde, hvor særligt angivne omstændigheder foreligger, står man overfor såkaldte *strafforhøjelsesgrunde* eller *strafnedsættelsesgrunde*. Siderammer kan imidlertid også være hjemlet for skærpende eller formildende omstændigheder mere i almindelighed, med eller uden angivelse af eksempelvis fremhævede omstændigheder.

Forhøjelses- og nedsættelsesgrundene kan være af generel eller speciel karakter. Blandt de *generelle* bestemmelser må særlig fremhæves reglerne om strafnedsættelse for forsøg og medvirken (§§ 21 og 23) samt §§ 84 og 85. Som eksempel på *speciel* hjemmel til strafforhøjelse kan nævnes § 208, stk. 1, om bigami: »Gift person, som indgår ægteskab, straffes med fængsel indtil 3 år eller, hvis den anden person har været uvidende om det bestående ægteskab, med fængsel indtil 6 år.« Se tilsvarende som eksempel på rammeforhøjelse med henblik på »skærpende omstændigheder« § 241 om uagtsomt manddrab: »Den, som uagtsomt forvolder en andens død, straffes med hæfte eller bøde, under skærpende omstændigheder med fængsel indtil 4 år« (sml. § 293, stk. 1, om brugstyveri). Se end-

videre som eksempler på nedsættelse af rammen § 251 og § 245, stk. 1.

Der må endvidere sondres mellem *obligatorisk* og *fakultativ* forhøjelse og nedsættelse. En strafforhøjelsesgrund siges at være obligatorisk, når dens tilstedeværelse skal bevirke en forhøjelse af den normale strafferammes *minimum* (eventuelt, men ikke nødvendigvis, i forbindelse med en adgang til at forhøje maksimum). Omvendt er en strafnedsættelsesgrund obligatorisk, når den afskærer domstolene fra at gå op til den normale strafferammes *maksimum*. En lovbestemmelse, der foreskriver, at straffen under de og de omstændigheder skal nedsættes, må forstås på sidstnævnte måde, altså som anordnende en strafferamme, der — hvis intet andet er sagt — spænder fra lovens laveste straf som minimum til et maksimum, der ligger under den for lovovertrædelsen i almindelighed foreskrevne højeste straf. Er nogen f. eks. dømt for manddrab efter strfl. § 237 (strafferamme fængsel fra 5 år til og med fængsel på livstid) sammenholdt med strfl. § 85 (obligatorisk strafnedsættelse), skal straffen udmåles indenfor en strafferamme, der går fra 1 dagbod til og med fængsel i 16 år. Anvendelsen af den obligatoriske strafnedsættelsesgrund bevirker altså ikke, at straffen nødvendigvis skal fastsættes under den normale strafferammes minimum.⁵⁾

I modsætning til den obligatoriske strafforhøjelsesgrund bevirker den *fakultative* forhøjelsesgrund ingen ændring af strafferammens minimalsats, men blot, at der bliver mulighed for at gå op til et højere maksimum end det normale.⁶⁾ Tilsvarende forholder det sig med den fakultative strafnedsættelsesgrund: den ændrer ikke strafferammens maksimum, men giver adgang til at gå under dens minimum.

Strafnedsættelsesgrunde giver ingen adgang til at fravige det legale minimum for den *strafart*, der idømmes. Dømmes

⁵⁾ Jfr. *Krabbe*, s. 279 med henvisninger til en diskussion om dette spørgsmål i U 1933 B, s. 341 ff., 378 f., 1934 B, s. 81 ff., 113 ff.

⁶⁾ Dette gælder formentlig også bestemmelser, som går ud på, at den foreskrevne straf under visse omstændigheder »forhøjes indtil det dobbelte« el. lign., se f. eks. § 115, stk. 1. Strafforhøjelsen er altså fakultativ på samme måde, som hvis bestemmelsen udtalte, at straffen *kan* forhøjes indtil det dobbelte eller »med indtil det halve«, se f. eks. § 154.

der f. eks. til fængselsstraf, kan straffen ikke blive mindre end 30 dages fængsel (strfl. § 33). I tilfælde af strafforhøjelse må man normalt også holde sig indenfor de almindelige grænser for den pågældende strafart, om fornødent på den måde, at den for lovovertrædelsen foreskrevne strafart omsættes til den nærmest strengere strafart efter omsætningsregelen i strfl. § 90, stk. 2 og 3. Dog kan i tilfælde af strafforhøjelse tidsbestemt fængsel idømmes med indtil 20 år (mod normalt 16 år), strfl. § 33, stk. 2.

III. *Ledende principper for strafudmålingen.*

Lige så lidt som strafssystemets »formål« kan bestemmes ud fra eet enkelt synspunkt, kan der angives eet ledende princip for strafudmålingen. Den blanding af præventive hensyn og repressive behov, der ligger til grund for, at der straffes, gør sig også gældende ved bestemmelsen i det enkelte tilfælde af, *hvorledes* der straffes. Og i præventiv henseende må der, ligesom når talen er om strafformål i almindelighed, gives plads for såvel general- som specialpræventive faktorer. Der kan end ikke opstilles en generel rangordning for de i betragtning kommende hensyn. Med henblik på visse forbrydelser eller bestemte strafkategorier dominerer snart den ene, snart den anden gruppe af hensyn.

Når der således ikke kan opstilles et simpelt princip for strafudmålingen ud fra en bestemt formålsteori, må vægten lægges på en analyse af de enkelthensyn, der erfaringsmæssigt spiller en rolle for strafudmålingen. En del af disse hensyn lader sig bedst fremstille i kriminalrettens specielle del i forbindelse med omtalen af de enkelte arter af lovovertrædelser. En mere almindelig oversigt skal dog gives i det følgende (nedenfor under IV).

Før der går ind på de enkelte udmålingshensyn, kan dog endnu nogle betragtninger om forholdet mellem strafudmåling og strafformål fremdrages.

Uanset hvilken vægt der tillægges henholdsvis generalpræventive, specialpræventive og repressive faktorer med henblik på strafudmålingen, er det givet, at disse faktorer hverken hver for sig eller i forening kan angive udmålingens retningslinier

på udtømmende måde. Som generelle faktorer i udmålingen indgår nemlig også hensyn, der ikke tjener præventive eller repressive formål, men snarere må ses som *begrænsende* disse formål. Der tænkes herved navnlig på det hensyn til *ligelighed* (retfærdighed, proportionalitet), som strafudmålingen må iagttage, uden at der dog heri ligger, at ligeligheden skal baseres alene eller fortrinsvis på den begåede lovovertrædelses ydre grovhed.

Se hertil *P. M. Sachs* i NTfK 1950, s. 293 ff. Som begrænsende faktorer overfor en strafudmåling støttet på strafværdighedsmomenter fremhæves her navnlig humanitetshensyn (medfølelse), bekostningshensyn og retfærdighedskrav (proportionalitets- og lighedstendens). Forf. fører dog formentlig sit synspunkt for vidt, når han hævder, at »principperne for strafudmåling . . . ikke står i direkte forbindelse med en rigtig eller urigtig opfattelse af straffens forskellige formål, men tværtimod i overvejende grad er et produkt af de *begrænsninger*, som gøres ved forfølgningen af disse strafformål«, og at det »først og fremmest er analysen af disse begrænsninger og ikke analysen af strafformålene, som indeholder nøglen til en forståelse af hele strafudmålingens problematik«.

Se endv. *Andenæs*, *Avhandlinger og foredrag*, s. 137 ff. om *emotionelle* faktorer som bestemmende for strafudmålingen, både i skærpende og formildende retning. Forf. nævner i denne forbindelse bl. a. gerningsmandens subjektive skyld, handlingens følger, trangen til regel-dannelse og gerningens forhold til almindelig moralopfattelse.

Et særlig vigtigt spørgsmål er, i hvilket omfang der ved strafudmålingen kan og bør finde en *individualisering* sted efter specialpræventive hensyn, herunder navnlig den pågældende lovovertræders behandlingsbehov eller farlighed. Der er enighed om, at disse hensyn har betydelig vægt ved valg mellem almindelig straf og særforanstaltninger (ungdomsfængsel, arbejds- og sikkerhedsforvaring, § 70-forvaring m. v.) og ved valg mellem ubetinget og betinget dom, og at de også bør spille en væsentlig rolle ved valg mellem strafarter og strafførrelser, der betinger betydelige forskelligheder i fuldbyr-delsesmetoderne (det sidstnævnte hensyn er iøvrigt ikke læn-gere af større praktisk betydning). Men hvor talen er om

mindre indgribende forskelligheder i strafstørrelsen, særlig hvor der er spørgsmål om at fastsætte en kortere frihedsstraf, må det erkendes, at individualpræventive hensyn kun kan spille en underordnet rolle under det gældende straffesystem, allerede fordi disse hensyn som regel ikke giver nogen vejledning for udmålingens nuancer. For at undgå vilkårlighed må man da, i mangel af indikationer og muligheder for en individuelt afpasset behandling, falde tilbage på et »takstsystem«, der udmåler straffen efter rådende sædvane for pådømmelsen af forhold af den foreliggende type. Udenfor den mere skematiske takstanvendelse vil det ofte følge af retspraksis, at der i det mindste kan tales om et vist *strafniveau* som det rette for en type af strafbare forhold.

Jfr. nærmere om sædvanens betydning for strafudmålingen v. *Eyben*, s. 245 ff. Se iøvrigt til det anførte navnlig v. *Eyben*, s. 328 ff., og NKA 1950–51, s. 1 ff., *Strahl* i SvJT 1951, s. 408 ff. – Et interessant forsøg på en skematiserende inddeling af tilfælde, hvor henholdsvis en individualiserende og en skalapræget udmåling bør finde sted, er foretaget af *Theodor Petersen* i NTfS 1947, s. 75 ff. – Se endv. *Hurwitz* i NTfK 1950, s. 201–02 om omstændigheder, der typisk trækker i retning af specialpræventiv, individualiserende behandling, og omstændigheder, der skyder sanktionsfastsættelsen over i det generalpræventivt og repressivt betonede område med tendens til takstpræget udmåling. Som omstændigheder af sidstnævnte art fremhæves: 1) at lovovertræderen er en fuldvoksen, normal person, der ikke har behov for en særlig afpasset behandling, 2) at den begåede lovovertrædelse er af særlig farlig karakter eller rummer en særlig eksempelfare, 3) at sanktionsspørgsmålet angår mindre variationer indenfor varigheden af ordinær frihedsstraf.

Ser man nærmere på de — oftest generalpræventivt og repressivt prægede — vurderinger, der af domstolene anvendes ved strafudmåling af en vis typicitet, kan der konstateres en vidtgående overensstemmelse mellem dommervurderingen og dagliglivets etik. Strafudmålingen rummer forsåvidt en moraliserende tendens. Den er udtryk for en »forgrovet skyldlære« (*Strahl*).

Jfr. *Exner*, anf. værk, s. 86 ff.: På grundlag af en undersøgelse af tyske domme i et tidsrum af 60 år (1871–1931) påviser forf., at domstolene i denne periode har antaget en vurderingsmålestok, der er ret uafhængig af den i straffeloven af 1871 nedlagte vurdering og i højere grad har været tilpasset tidens moralske bedømmelse. Eksempelvis kan nævnes, at sædelighedsforbrydelser i almindelighed vurderes strengere end lovmæssigt ligeværdige angreb på andre retsgoder. Strafudmålingen lægger endvidere – ligesom den folkelige opfattelse – særlig vægt på det indtrådte resultat (jfr. nedenfor s. 540 f.). Delikter, der typisk er forbundet med alvorlig skadetilføjeelse, bliver gennemsnitligt straffet væsentligt strengere end andre delikter, selv om disse af lovgiveren bedømmes lige så strengt eller strengere. Endelig lægges der i praksis megen vægt på det foragtelige sindelag, forkastelige midler, etc., navnlig egennyttige motiver og lumske eller rå angrebsmetoder.

Se også v. *Eyben*, s. 275 ff., om strafudmålingens hensyntagen til gerningsmandens »skyld« taget i betydningen af det udviste forholds moralske strafværdighed eller »samfundsmæssige forkastelighed« i henhold til »det almindelige omdømme«, jfr. s. 287–88, hvorefter »det almindelige omdømmeprincip« – som forf. er tilbøjelig til kun at ville anerkende relevans indenfor de rammer, der sættes ved præventive hensyn – i praksis tillægges en dominerende betydning. »I strafudmålingen får man det prægnante udtryk for, at straffen er en *samfundsmæssig misbilligelse*, idet man i straffens størrelse angiver misbilligelsens styrke.«

Ved straffbare forhold af sjældent forekommende typer kan der undertiden være ringe vejledning at hente i retspraksis, ligesom det i mangel af særlige general- eller specialpræventive indikationer kan være vanskeligt at bestemme den samfundsmæssige vurdering af handlingen, som skal afgive målestok for straffens fastsættelse.⁷⁾

Hvad særlig angår vægten af de *præventive hensyn*, gør disse sig som tidligere nævnt særlig gældende ved de »store valg« (v. *Eyben*) mellem betinget og ubetinget straf, mellem bøde og frihedsstraf, mellem fængselsstraf i arresthus og i statsfængsel og mellem frihedsstraf og særforanstaltning. Kolliderer i et givet tilfælde specialpræventive og generalpræventive hensyn med henblik på valget af sanktion, viser retspraksis

⁷⁾ Se f. eks. U 1955, s. 229 (H) (§ 221 jfr. § 21).

en tendens til at tillægge de sidstnævnte den primære betydning. Tilsidesættelse af en specialpræventivt passende sanktion bør dog kun finde sted, når det i det enkelte tilfælde stiller sig som klart, at der virkelig er en konflikt med vægtige generalpræventive hensyn, d. v. s. at der skal foreligge en generalpræventiv trang til indskriden, som ikke tilstrækkelig varetages gennem en retsforfølgning, som fastsætter den sanktion, der individuelt er påkrævet. Som tidligere omtalt må dette ofte stille sig mere problematisk end antaget i ældre generalpræventiv teori.

I *straffeloven* er ikke taget bindende stilling til, hvorvidt general- eller specialpræventive hensyn bør foretrækkes i konflikttilfælde. Ganske vist tyder formuleringen af strfl. § 80 på, at lovgiveren har villet sætte personlighedsfaktorer i anden række efter hensyntagen til gerningens grovhed og farlighed som det primære, men en bestemt rangfølge er dog ikke angivet, og i bestemmelsens motiver – U III, mot. sp. 180 – anføres blot, at »loven ikke ensidigt lægger vægten enten på generalpræventive eller individual-præventive hensyn«, cfr. U II § 75, sml. mot. s. 96 f., der klart lod individuelle faktorer være afgørende for udmålingen.

IV. Enkelte udmålingshensyn.

A. Legale udmålingsregler.

I straffelovens § 80 er optaget en vejledende bestemmelse for strafudmålingen. Der skal herefter tages hensyn til følgende omstændigheder: 1) lovovertrædelsens *grovhed og farlighed*, 2) gerningsmandens *foregående vandel*, 3) hans *alder*, 4) hans *forhold før og efter gerningen*, 5) styrken af det forbryderske *sindelag*, 6) *bevæggrundene* til handlingen. Hertil føjes, at det som regel vil være at anse som en skærpende omstændighed, at gerningen er udført af flere i forening.

Denne legale opregning af udmålingsfaktorer er i det hele uden synderlig praktisk værdi.⁸⁾ Det er klart, at den ikke er

⁸⁾ Strfl. § 80 afløser strfl. 1866 § 57 af lignende indhold. Se forarbejder i U I § 43, U II § 75, U III § 83 med motiver. – Se nærmere ad strfl. § 80 og dens begrundelse v. *Eyben's* fremstilling og kritik, anf. værk, s. 173 ff.

udtømmende. I det følgende vil de nævnte omstændigheder blive behandlet i systematisk sammenhæng med andre udmålingshensyn.

Den almindelige vejledningsregel i strfl. § 80 suppleres af enkelte udmålingsbestemmelser i straffelovens almindelige og specielle del.

Med hensyn til udmålingen af *bødestraf* mindes om reglerne i strfl. § 51 om fastsættelsen af dagbøders og andre bøders størrelse under hensyntagen til den skyldiges betalingsevne. Trods disse forskrifter er udmålingen af bødestraf i høj grad bestemt af bødetakster for de enkelte gerningstyper; dette gælder navnlig med hensyn til de sager om færdselsforseelser og andre mindre særlovsovertrædelser, som i praksis hyppigt afgøres med vedtagelse af bødeforelæg.

B. Udmåling efter lovens grundsætninger.

I U II § 75 indledtes den almindelige vejledning for udmålingen med følgende sætning: »Straffens udmåling sker i overensstemmelse med de grundsætninger, der har fundet udtryk i denne lov«. Også uden udtrykkelig hjemmel må denne regel gælde som supplement til strfl. § 80. Der sigtes herved særlig til, at bestemmelser vedrørende strafforhøjelse eller strafnedsættelse må føre til at tillægge de forhold, de angår, betydning som skærpende og formildende omstændigheder på beslægtede områder. Visse grundsætninger kan også udledes af en sammenligning mellem forhold, der henføres under mildere og strengere straffebestemmelser vedrørende samme forbrydelsesart, jfr. f. eks. strfl. §§ 285—287, eller af momenter, der i en række bestemmelser betinger strafansvar eller straffrihed.

Af strfl. §§ 136, 204, 263, stk. 1, nr. 4, 267, stk. 3, jfr. også 172, stk. 1, kan sluttes, at det i almindelighed er en skærpende omstændighed, at en vis skadevirkning finder *offentlig udbredelse* – Af strfl. §§ 125, stk. 2, 141, stk. 2, 143, ses, at særligt begrundede *hensyn til gerningsmanden selv eller hans nærmeste* i konflikt med straffebestemmelsens beskyttelsesinteresse, må virke som formildende omstændighed. En tendens i formildende retning kan også udledes af bestemmelser som §§ 214, stk. 2, 290, stk. 2, med henblik på forbrydelser, hvis skadevirkninger *holder sig indenfor de nære pårørendes kreds*.

C. Oversigt over de enkelte udmålingshensyn.

De enkelte vigtigere udmålingshensyn, der typisk kommer i betragtning, kan teoretisk adskilles i forskellige grupper. I praksis foreligger ofte en konflikt mellem objektive og subjektive faktorer. Men det forekommer også, at en flerhed af faktorer virker sammen til formning af et helhedsskøn, og en undskyldende eller skærpende omstændighed i een væsentlig henseende vil let smitte af på bedømmelsen af andre udmålingsmomenter.

1. Gerningen.

Som den i praksis vigtigste udmålingsfaktor — ved bestemmelsen af straffen indenfor en vis strafferamme — må nævnes *forbrydelsens grovhed*. Der sigtes herved i første række til det rent kvantitative omfang af indgrebet: det stjålne værdi, underslæbets størrelse, værdien af genstanden for ildspåsættelse eller hærværk, den ved voldeligt angreb anrettede skade, en ulovlig frihedsberøvelses varighed o. s. v. I klasse hermed lægges der vægt på den udviste handlemådes *farlighedsgrad*; dette gælder ikke blot ved faredelikter og forbrydelser, der ikke har realiseret nogen ydre skadevirkning, men også i tilfælde, hvor en vis skade er indtrådt, men handlingen har medført fare for betydelig videregående skadelige følger.

En skarp terminologisk sondring mellem en forbrydelses »grovhed« og dens »farlighed« lader sig vanskeligt gennemføre. Farlighed må nærmest siges at være et særligt karakteriseret grovheds-moment. Sml. herved ovenfor s. 39 med note 3, se endv. strfl. § 286, der som indikation for, at tyveri er af »særlig grov beskaffenhed«, anfører den *måde*, hvorpå det er udført, at det er udført *af flere i forening* eller *under medtagelse af våben eller andet farligt redskab*, de stjalne genstandes betydelige *værdi*, de forhold, hvorunder de befandt sig, eller tyveriernes større *antal*.

Se om den her omtalte hovedfaktors betydning i retspraksis den udførlige gennemgang af strafudmålingen ved de vigtigste forbrydelsesgrupper hos v. *Eyben*, s. 209 ff.

Særligt om utilsigtet skades indflydelse på en handlings strafbarhed se *H. C. Arenbrandt* i U 1948 B, s. 291 ff., med kritik af den vægt, der i praksis i motorsager m. v. lægges på skades indtræden, jfr. til-

svarende *Peter Rørdam* i *Juristen* 1962, s. 439 ff. samt *v. Eyben*, s. 226 f., 282 ff. om udmåling under hensyntagen til den straffbare handlings objektive følger.

2. Den forurettedes forhold.

Ved bedømmelsen af gerningens betydning for strafudmålingen kommer også *den forurettedes* forhold i betragtning. Ved visse forbrydelser stiger strafværdigheden, jo yngre ofret er, ligesom det kan være en skærpende omstændighed, at den forurettede har været i særlig grad værgeløs eller har vist gerningsmanden en særlig tillid. I en række tilfælde aftager strafværdigheden, når den forurettede er en gerningsmanden nærstående person. Samtykke fra den forurettede virker, selv om det ikke diskulperer, som regel formildende. Den skadelidendes medskyld i form af provokation o. l. vil ligeledes ofte være en undskyldende omstændighed, jfr. herved strfl. § 84, stk. 1, nr. 4, og stk. 2, hvorefter straffen kan nedsættes eller bortfalde, når gerningen er udført i en af den skadelidende ved retstridigt angreb eller grov fornærmelse fremkaldt oprørt sindsstemning.⁹⁾ En for strafudmålingen relevant medskyld kan foreligge i form af manglende tilsyn eller andre kontrolforanstaltninger, som har øget fristelsen til tyveri eller underslæb og lettet forbrydelsens gennemførelse.

3. Gerningsmanden.

En række faktorer knyttet til gerningsmandens person er egnede til at tages i betragtning ved strafudmålingen, navnlig ud fra specialpræventive overvejelser vedrørende det behov for individuel korrektion, som er indiceret i det enkelte tilfælde.¹⁰⁾ En hovedfaktor er gerningsmandens tidligereandel, i skærpende retning specielt hans *forstraffe*, med vægten lagt på disses antal, art og nærhed ved det nu begåede forhold.¹¹⁾

⁹⁾ Jfr. herved strfl. §§ 13, stk. 2, 85, 248, stk. 2 og 272.

¹⁰⁾ Se U 1955, s. 946 (HRT 1955, s. 560), hvor en straf af 1 års fængsel, fastsat af ØLR under hensyn til, at gentagne korte straffe havde vist sig virkningsløse, ved Højesteret blev nedsat til 4 måneder.

¹¹⁾ Jfr. *v. Eyben*, s. 209 ff., og nedenfor § 79 om tilfælde, hvor betingelserne for gentagelsesstraf er til stede.

Som andre personlige faktorer, der kan få betydning for udmålingen, kan nævnes gerningsmandens alder, køn, helbredstilstand, mentalitet, intelligens, arbejdsmæssige og ægteskabelige forhold¹²⁾ etc.

Om *aldersfaktorens* betydning for strafansvaret se ovenfor § 42, jfr. § 69 om ungdomsfængsel. Ved strafudmålingen vil ikke blot ung alder, men efter omstændighederne også høj alder kunne komme i betragtning som undskyldende eller strafmildnende moment, jfr. *Jørgen Trolle* i NTFK 1949, s. 90 ff., om reaktionen mod forbrydelser begået af gamle personer. I tilfælde, hvor aldersfaktoren tillægges vægt, vil dette dog som regel snarere ytre sig ved valg af betinget dom end ved lempelse af strafstørrelsen, jfr. v. *Eyben*, s. 233-34. Se om strafudmåling under hensyn til høj alder f.eks. U 1967, s. 937 (V): 69-årig idømt fængsel i 1 år 6 måneder for incest i mange tilfælde med 16-årig sønnedatter.

Hvad angår *kønnets* betydning, viser kriminalstatistikken, at lovovertrædelser begået af kvinder i relativt større tal afgøres med kort frihedsstraf end lovovertrædelser begået af mænd, og der kan formentlig heri til en vis grad ses en bekræftelse på en almindelig antagelse om, at der gør sig en tendens gældende til mildere strafudmåling overfor kvindelige lovovertrædere. En forskel kommer særlig tydeligt frem ved anvendelsen af betinget dom, jfr. ovenfor s. 504. Det må dog tilføjes, at der formentlig i straffesager mod kvinder forholdsvis hyppigere foreligger sådanne omstændigheder, som også i sager mod mænd er egnede til at bevirke valg af betinget dom eller lempelig strafudmåling.

Om de andre ovenfor nævnte faktorer lader der sig ikke sige meget i almindelighed. Deres betydning for den egentlige strafudmåling (fastsættelse af strafstørrelsen) er som regel ret ringe. Hvad særlig angår lovovertræderens økonomiske og sociale forhold, vil der vel i almindelighed snarest blive spørgsmål om at finde undskyldende momenter i særlig ringe kår, uforskyldt social dérouté og lign. På den anden side kan en høj økonomisk-social standard ikke blot give anledning til en strengere bedømmelse af en begået forbrydelse, men også rejse særlige spørgsmål om føleligheden af den straf, der idømmes.

Om anvendelse af § 80, stk. 2 (gerningen udført af flere i forening) se U 1970, s. 253 (Ø): ni tiltalte dømt for vold.

¹²⁾ Se f. eks. U 1966, s. 495 (Ø).

4. *Det psykiske forhold til gerningen.*

Straffelovens § 80 fremhæver som ovenfor nævnt betydningen af det kriminelle sindelag og handlingens motiver. Det forudsættes herved, at den til strafansvar fornødne tilregnelser er til stede. Indenfor denne må der naturligvis lægges vægt på forsættets eller uagtsomhedens grad. Overlæg virker som regel skærpende, affekt formildende, se særligt om beruselse ovenfor § 47. Med hensyn til begreberne motiv og sindelag og disse faktorerers betydning for strafudmålingen henvises til fremstillingen ovenfor § 39.

5. *Forskellige andre udmålingshensyn.*

Også lovovertræderens forhold *efter gerningen* kan øve indflydelse på strafudmålingen. I betragtning kommer navnlig forhold, der svarer til eller er beslægtede med de i strfl. § 84, stk. 1, nr. 6—9, anførte strafnedsættende omstændigheder, f. eks. genoprettelse af anrettet skade, uden at de i nævnte bestemmelser angivne betingelser for strafnedsættelse fuldtud er opfyldt, aktiv medvirken til sagens opklaring, etc. I samme forbindelse kan også nævnes den omstændighed, at der er forløbet lang tid siden den strafbare handling foretogelse, uden at gerningsmanden påny har gjort sig skyldig i strafbart forhold.

Særlige skadefølger, som lovovertrædelsen måtte have påført gerningsmanden, kan indvirke i formildende retning ved bestemmelse af straffens størrelse; det gælder f. eks. fysisk skade, tab af pårørende, tab af offentlig tjeneste eller hverv eller rettighedstab iøvrigt (sml. herved strfl § 87 om adgang til strafnedsættelse eller -bortfald, når rettighedsfrakendelse finder sted i henhold til § 79).

Ved siden af legitime udmålingshensyn spiller undertiden visse *irrationelle hensyn* en rolle for udmålingen. Uden at det klart kommer til den dømmendes bevidsthed, kan der således gøre sig en tendens gældende til under en vis *bevisvivl* at domfælde med lav strafudmåling. Det er naturligvis utilladeligt at lade muligheden af en mild strafudmåling påvirke beviskravene. Er bevislighederne ikke tilstrækkelig stærke til at

bære en domfældelse med dens fulde konsekvenser, er det klart, at der må frifindes. Herom er alle i princippet enige. Noget mere tvivlsomt stiller det sig, om det kan være forsvareligt at skærpe straffen i ankeinstansen, *når anken findes urimelig*. Det rigtige må dog være at afvise en strafskærpelse, der ikke er begrundet i materielle, men i processuelle hensyn.

Som irrationelle udmålingsfaktorer anføres af v. Eyben, s. 236 ff., også såkaldte cirkelfaktorer. Der sigtes herved til »retsfølger, som afhænger af, at straffen udmåles på en vis måde, men hvor det må antages, at domstolene ved bestemmelsen af straffens størrelse netop tager hensyn til, om en højere straf vil resultere i en bestemt retsfølge«. Som eksempel kan nævnes, at en straf udmåles under hensyntagen til, om udmålingen vil resultere i, at strafansvaret er forældet eller ikke forældet i henhold til en forældelsesregel, der lægger vægten på den forskyldte strafs størrelse. Et lignende forhold kan fremkomme, hvor der iøvrigt knyttes bestemte retsvirkninger til straf af en vis art eller størrelse. – Det kan dog ikke tiltrædes, at det under alle omstændigheder skulle være forkasteligt at lade hensyn af den nævnte art influere på strafudmålingen. Tværtimod vil det i tilfælde, hvor strafudmålingens nuancering beror på et mere eller mindre tvivlsomt skøn, ofte være rimeligt at se hen til, hvilke konsekvenser udmålingen vil få udover selve straffastsættelsen.

Om den rolle, *dommerindividualiteten* spiller for udmålingen, se Theodor Petersen i NTfS 1947, s. 78 ff., v. Eyben, s. 163 ff., og særligt om *lægdommeres* forhold til strafudmålingen Lucas i U 1944 B, s. 6 ff.

§ 78.

Sammenstød af forbrydelser¹⁾.

I. Begrebets afgrænsning.

Når straf eller anden retsfølge skal fastsættes for en flerhed af forbrydelser, opstår særlige udmålingsspørgsmål. Herom har der i den strafferetlige teori udviklet sig en vidtløftig lære:

¹⁾ Torp, s. 819 ff., Krabbe, s. 301 ff., samme forf. i U 1934 B, s. 89 ff., Andenæs, s. 315 ff., Brottsbalken III, s. 31 f., 279 ff., Schönke-Schröder, s. 483 ff., Fr. Geerds, Zur Lehre von der Konkurrenz im Strafrecht, 1961.

læren om *sammenstød* eller konkurrence (*concursum*) af forbrydelser.

A. Den første forudsætning for, at sammenstødsregler kan komme til anvendelse, er, at der foreligger en (af samme person begået) *flerhed af forbrydelser*. Forsåvidt en flerhed af handlinger eller virkninger sammenfattes under een forbrydelse — hvorom henvises til fremstillingen ovenfor § 3, V, om de såkaldte enhedsforbrydelser — bliver der altså ikke tale om sammenstød.

B. Sammenstødsbestemmelserne angår endvidere kun forbrydelser, der *ikke er adskilt ved mellemliggende dom*, d. v. s. at de alle skal være begået, inden nogen af dem er pådømt. Selvom der kun afsiges dom med hensyn til en del af kriminaliteten, foreligger der stadig sammenstød mellem den pådømte kriminalitet og andre handlinger begået forud for dommen, men ved senere pådømmelse af disse er der brug for særlige regler om sammenstødsstraffen. Om gentagelse af forbrydelser, d. v. s. relationen mellem pådømt kriminalitet og nye handlinger begået efter dommen, henvises til § 79.

Se om forholdet mellem sammenstød og gentagelse nærmere *Krabbe*, s. 314, og nedenfor s. 557. Særlige spørgsmål opstår med hensyn til lovovertrædelser begået, medens en straffesag er *under anke*. Er dommen i første instans fældende, udelukker den sammenstød og medfører gentagelsesvirkning (jfr. § 81, stk. 1: »fundet skyldig«). Er den frifindende, kan den ikke have gentagelsesvirkning. Ændres den i ankeinstansen til fældende, foreligger sammenstød mellem det af ankedommen omfattede forhold og de nye lovovertrædelser, der er begået inden dens afsigelse, og ved ny strafforfølgning for disse bør da strfl. § 89 komme til anvendelse. Dette ses dog ikke altid påagtet i praksis, jfr. f. eks. U 1938, s. 968 (Ø), U 1941, s. 444 (Ø), cfr. herved U 1949, s. 952 (Ø) og U 1959, s. 935 (V).

C. Reglerne om den retlige virkning af sammenstød finder ikke anvendelse i tilfælde, hvor der blot foreligger såkaldt *sammenstød af straffebestemmelser*, d. v. s. hvor flere straffebud efter deres formulering omfatter den foreliggende kriminalitet, men hvor rigtig fortolkning af bestemmelserne fører til det resultat, at kun een af disse skal anvendes. Under den

nævnte forudsætning er der altså retligt set kun een forbrydelse at pådømme.

Hvor to eller flere straffebud efter deres ordlyd er anvendelige på det foreliggende forhold, kan det ofte være tvivlsomt, om der skal statueres sammenstød af forbrydelser eller ej. Visse retningslinier kan dog opstilles. I første række må der lægges vægt på, om det ene af de i betragtning kommende straffebud må antages udtømmende at gøre op med ansvaret for det begåede forhold. En formodning herfor er til stede, når den pågældende straffebestemmelse angår et gerningsindhold, der kan ses som en *speciel udformning* af den deliktstype, som er beskrevet i større almindelighed i en anden bestemmelse. Eksempler herpå foreligger i bestemmelser, der kriminaliserer anvendelse af vold eller ulovlig tvang i en særlig sammenhæng eller med et særligt formål for øje, jfr. ovenfor s. 12. Der bliver, når disse bestemmelser anvendes, normalt ikke spørgsmål om tillige at straffe for den som middel til lovovertrædelsen anvendte vold. På samme måde kan nævnes, at der ved vold med døden eller grov legemsbeskadigelse til følge ikke bliver spørgsmål om at anvende § 241 (uagtsomt manddrab) eller § 249 (uagtsom legemsbeskadigelse) ved siden af § 244, stk. 3, sidste pkt. Der foreligger her sammenstød af straffebud, ikke sammenstød af forbrydelser.

Hvor bedrageri realiseres ved hjælp af et falsk dokument, straffes i retspraksis kun for dokumentfalsk, § 171, ikke tillige for overtrædelse af § 279 om bedrageri. Synspunktet er også her, at § 171 beskriver en speciel, ved sit middel karakteriseret udformning af svig, som i § 279 er kriminaliseret uden hensyn til midlets art. Der kunne dog anføres gode grunde for tillige at citere § 279 – og altså statuere sammenstød mellem dokumentfalsk og bedrageri –, idet § 171 ikke begrebsmæssigt indbefatter den egenskab ved svigen, at den er en formuekrænkelse, jfr. nærmere *Henrik Viltoft* i *Studenterafhandlinger* til *Ugeskrift for Retsvæsen*, 1967, s. 307 ff.

Som et vigtigt fortolkningsdatum må fremhæves den for specialdeliktet gældende strafferamme. Vægten må lægges på, om denne er så rummelig, at den tillader at udmåle en straf, der tager hensyn til samtlige foreliggende omstændigheder. En

kombination af strafferammer bør eventuelt finde sted, således at straffen, hvis det begåede forhold henføres under en mere speciel straffebestemmelse med lavere minimum end den mere almindelige bestemmelse (hvis gerningsindhold også er realiseret), ikke fastsættes under dennes minimum.

Som eksempler på specialbestemmelser, der må antages at fortrænge mere almindelige bestemmelser, kan nævnes strfl. § 164 (falsk anklage, ikke tillige straf efter § 158 for falsk forklaring for retten, jfr. U 1935, s. 829 (Ø), U 1936, s. 463 (Ø)), § 167 (udgivelse af falske penge, ikke tillige straf for bedrageri), § 181, stk. 2 (brandstiftelse på egen ejendom med berigelsesforsæt, ikke tillige straf for bedrageri), § 214 (urigtig fødselsanmeldelse, ikke tillige straf efter § 162), § 251 (uforsvarlig omgang ved barnefødsel, ikke tillige straf efter § 250).

Se iøvrigt som eksempler fra retspraksis på antagelse af sammenstød af straffebud: JD 1936, s. 70 (Ø) (straf for hæleri efter § 284, ikke tillige straf for underslæb); VLT 1937, s. 265 (straf for dokumentfalsk, ikke tillige straf efter § 164, stk. 2); VLT 1940, s. 45 (straf efter § 119, ikke tillige straf efter § 244).

Visse straffebestemmelser er *subsidiære* i forhold til andre. Således er strafansvar for *forsøg* subsidiært i forholdet til strafansvar for fuldbyrdet forbrydelse. Kun hvis fuldbyrdelsen sker uafhængigt af en tidligere, ikke til målet førende forudgående virksomhed, kan der blive tale om selvstændigt ansvar for denne i sammenstød med ansvar for den fuldbyrdede lovovertrædelse. Ofte må også bestemmelser, der kriminaliserer en vis *farefremkaldelse*, forstås som subsidiære i forhold til bestemmelser, der rammer det begåede forhold, når skadevirkningen indtræder. Ansvar for forsætligt manddrab voldt ved hensættelse af en person i hjælpeløs tilstand absorberer således ansvar efter strfl. § 250, ligesom ansvar for barnedrab (§ 238) absorberer ansvar efter § 251 for uforsvarlig omgang ved barnefødsel.

Fra uagtsomhedsområdet kan nævnes, at strfl. § 241 om uagtsomt manddrab er principal i forhold til § 252 om farefremkaldelse. Da bødestraf ikke er hjemlet efter § 252, vil anvendelsen af sådan straf være udelukket i medfør af § 241, ligesom det i § 252 angivne maksimum af 4 års fængsel må bevirke, at der i denne situation altid må anta-

ges at foreligge de »skærpende omstændigheder«, som i § 241 begrundet et tilsvarende strafmaksimum. Det er iøvrigt en selvfølge, at der kan straffes i sammenstød mellem § 241 og § 252 i tilfælde, hvor der har foreligget farefremkaldelse i forhold til andre personer end den, der er afgået ved døden. En fast, generel regel om, hvorvidt der i forholdet mellem skade- og faredelikter skal antages sammenstød af straffebed eller af forbrydelser, kan ikke opstilles. Afgørelsen beror på fortolkning af de enkelte straffebestemmelser under særlig hensyntagen til lovgrunden for kriminaliseringen af vedkommende faredelikt og til de i betragtning kommende strafferammer.

Vedrørende sammenstød mellem forsøgshandlinger og fuldbyrdet forbrydelse og mellem flere forsøgshandlinger indbyrdes se nærmere *Torp*, s. 834-35.

Endelig kan nævnes, at strafansvaret for en forbrydelse som regel må antages at absorbere selvstændig strafskyld for forhold, der knytter sig *akcessorisk* til hovedforbrydelsen som normalt forekommende biomstændigheder ved denne, forud for, samtidig med eller efter den iværksættelse. Et eksempel herpå er tyvens salg af det stjalne til godtroende erhverver eller hans ødelæggelse af det stjalne, f. eks. ved omsmelting af guld-sager. Her kan også nævnes, at der, når straf pålægges efter strfl. § 293 for brugstyveri af motorkøretøj, i praksis ikke tillige straffes for det underordnede forbrug af benzinbeholdningen, der isoleret ville være tyveri.

D. Om *sammenstød af straffe* — i modsætning til sammenstød af forbrydelser — tales der, når en person efter at være dømt til frihedsstraf, men inden dennes (fuldstændige) udståelse ved nyt forhold pådrager sig frihedsstraf. Om denne situation er ingen almindelige lovbestemmelser givet i dansk ret. Den nye straf udmåles i princippet uafhængigt af den anden både med hensyn til art og grad og udstås i tilslutning til denne. Dog vil der faktisk ofte gennem udmålingen finde en koordinering sted med hensyn til strafarten, jfr. herved strfl. § 91. I øvrigt kan urimelige resultater afhjælpes ved benådning. — Om muligheden af sammenstød mellem frihedsstraf og særforanstaltning, idømt ved forskellige domme, henvises til nedenfor III, B, 3.

II. Arter af forbrydelses-sammenstød.

En flerhed af forbrydelser begås som regel gennem en række af handlinger (eller handlingsenheder), der hver for sig realiserer gerningsindholdet i en straffebestemmelse. Forbrydelses-sammenstød af denne art betegnes som *realkonkurrence* (*concursum realis*). Der kan imidlertid også gennem en enkelt handling (eller handlingsenhed) begås en flerhed af lovovertrædelser. I så fald foreligger *idealkonkurrence* (*concursum idealis*). Se herved § 88, stk. 1: »ved en eller flere handlinger.«

Indenfor hver af de nævnte arter af sammenstød kan der sondres mellem *ligeartet* og *uligeartet konkurrence*, efter som de begåede lovovertrædelser er af samme eller forskellig beskaffenhed. Efter tidssammenhængen mellem de begåede handlinger kan endvidere ved realkonkurrence sondres mellem *simultan* og *sukcessiv* konkurrence.

En processuelt begrundet sondring af praktisk betydning må gøres mellem tilfælde, hvor flerheden af lovovertrædelser foreligger til *påkendelse samtidig*, og tilfælde, hvor der sker en *sukcessiv* påkendelse, jfr. henholdsvis strfl. § 88 og § 89 og nærmere herom nedenfor under III.

Fremdeles kan nævnes en af *Krabbe* i U 1934 B, s. 103-04, opstillet sondring mellem *ren* og *blandet* sammenstødssituation. Situationen er *ren*, når alle forbrydelser er begået, inden nogen af dem er pådømt. Det er denne situation, straffelovens sammenstødsregler direkte tager sigte på. Men i praksis forekommer ofte tilfælde, hvor en dømt person under en ny sag findes skyldig i lovovertrædelser begået *både før og efter dommens afsigelse*. Situationen er da *blandet*: der foreligger ikke sammenstød mellem de allerede pådømte og de efter dommen begåede lovovertrædelser; derimod foreligger der sammenstød mellem 1) de tidligere begåede og de pådømte forbrydelser (strfl. § 89), 2) de tidligere begåede og de efter dommen begåede forbrydelser (§ 88). I praksis fastsættes i tilfælde af denne art en fællesstraf for samtlige forhold under hensyntagen til sammenstødstilfældene, som regel således at kun strfl. § 89 citeres, jfr. f. eks. U 1933, s. 830 (Ø), U 1936, s. 175 (Ø), se derimod U 1962, s. 784 (V) (et forud for den første dom begået tyveri var underordnet i forhold til den efter dommen og tiltaltes undvigelse fra arbejds hus begåede kriminalitet, § 89 ikke anvendt).

Sondringen mellem real- og idealkonkurrence har betydning i læren om *forældelse af strafansvar*. Ved realkonkurrence skal der foretages en særskilt bedømmelse af hvert af de kriminelle forhold, således at eet forhold kan forældes før et andet, hvis det har en kortere forældelsesfrist, jfr. § 93, stk. 1. Ved idealkonkurrence bevares en adgang til at domfælde for den samlede ved en handling realiserede kriminalitet, sålænge den længste i betragtning kommende forældelsesfrist ikke er udløbet, jfr. § 93, stk. 3. De nævnte regler hidrører fra lov 248, 9. juni 1967, cfr. om tidligere gældende ret 1. udg., s. 203 ff.

III. Fastsættelse af straf ved sammenstød af forbrydelser.

A. Principperne for straffens fastsættelse.

Fastsættelse af straf for en flerhed af forbrydelser kan ske efter forskellige hovedprincipper. 1) Man kan bestemme straffen særskilt for hver af de begåede lovovertrædelser uden hensyn til de andre og lægge de således bestemte straffe sammen uden afkortning. Der foreligger da *absolut kumulation*. 2) Man kan lade den større straf opsluge (absorbere) den mindre. Efter omstændighederne kan anvendelse af et sådant *absorptionsprincip* påtvinge sig som en faktisk nødvendighed — med henblik på fuldbyrdelsen, omend ikke med henblik på dommens fastsættelse af den forskyldte straf — nemlig når den strengeste straf er dødsstraf eller fængsel på livstid. 3) Man kan fastsætte en fælles straf for samtlige begåede forhold, således at de hver for sig medvirker til denne strafs bestemmelse uden fuldt ud at skulle lægges sammen. Dette er princippet om *modereret kumulation*, der atter kan varieres på forskellig måde. Domstolene kan således stilles mere eller mindre frit med hensyn til udmålingen. Efter den udformning princippet har fået ved § 88 (jfr. herom nedenfor), stilles domstolene særdeles frit, idet fællesstraffen som regel skal fastsættes indenfor den foreskrevne strafferamme eller den strengeste af flere i betragtning kommende strafferammer, uden at forhøjelse af rammens minimum eller maksimum er foreskrevet som obligatorisk. Forsåvidt den strengere strafferamme her fortrænger den mildere, kan der tales om anvendelse af et »*strafferamme-absorptionsprincip*«.

Den historiske udvikling er gået fra anvendelsen af en absolut kumulation — med den af forholdets natur nødvendiggjorte absorption — til en modereret kumulation med stigende tendens til en fri totalvurdering af de begåede forhold.

Af argumentationen i den teoretiske drøftelse af sammenstødsprincipperne kan som en hovedindvending mod den absolute kumulation fremdrages den betragtning, at strafskylden ikke vokser proportionalt med antallet af lovovertrædelser, eller anderledes udtrykt, at straffens følelighed ikke er proportional med dens størrelse, men stiger i intensitet i et stærkere forhold end denne. Betragtningen, der særlig har relation til frihedsstraf, er ikke uomtvistelig. Den må suppleres med almindelige billigheds- og humanitetshensyn. En anden — og måske den væsentligste — grund til afstandtagen fra absolut kumulation som udmålingsprincip er, at den fører til en mekanisk strafanvendelse med overbetoning af selve de ydre gerninger som udmålingsfaktor og derved kommer i strid med de hensyn til en individualiserende personlighedsbedømmelse, der skydes i forgrunden i nyere kriminalpolitik. Disse hensyn spiller imidlertid som regel en underordnet rolle ved bødeforseeelser. Reale grunde vil ved disse forseelser ofte kunne tale for en absolut sammenlægning af de for hver forseelse isoleret forskyldte bøder.²⁾

Mod anvendelsen af en fællesstraf i henhold til en enhedsbedømmelse, der resulterer i en modereret kumulation eller absorption, anføres på den anden side — særlig med henblik på realkonkurrence — en række betænkeligheder, herunder navnlig, 1) at det kan virke generalpræventivt skadeligt, at nye forbrydelser kan begås, uden at yderligere straf kan idømmes, 2) at det ikke er tilfredsstillende for de forurettede, at der ikke fastsættes særskilt straf for hver enkelt forbrydelse, 3) at der kan opstå processuelle vanskeligheder under anke af en dom, der har anlagt en enhedsbedømmelse, 4) at udmålingen og sagsbehandlingen i det hele kan få en tendens til at blive overfladisk eller summarisk, når der ikke fastsættes straf for hver enkelt lovovertrædelse, 5) at gerningsprincippet udviskes for

²⁾ Jfr nærmere *Krabbe*, s. 310 ff.

stærkt ved en modereret enhedsbedømmelse. Ingen af disse indvendinger har dog afgørende vægt. Med de nu almindeligt gældende vide strafferammer og med den adgang, der i strfl. § 88 gives til at forhøje disse i tilfælde af sammenstød, er der i hvert fald ikke af generalpræventive grunde praktisk behov for mere rigoristiske sammenstødsregler end de i dansk ret gældende.

B. Reglerne i strfl. §§ 88 og 89.

1. Ifølge strfl. § 88 er det hovedregelen, at der ved sammenstød af lovovertrædelser, hvad enten de er begået ved en eller flere handlinger, og hvad enten det drejer sig om overtrædelser af straffelov eller særlov eller begge dele (jfr. strfl. § 2), fastsættes en *fælles straf* for de til påkendelse foreliggende forhold.

Det følger heraf, at der som regel må vælges *een strafart*. Er der for de til straffens bestemmelse medvirkende lovovertrædelser foreskrevet frihedsstraf af forskellig art (hæfte og fængsel), fastsættes den fælles frihedsstraf i den strengeste strafart (fængsel), § 88, stk. 2, jfr. § 90, stk. 3. Og medfører en af lovovertrædelserne dagbod, en anden af dem bødestraf af anden art, skal i almindelighed fastsættes en fælles straf af dagbod³⁾, § 88, stk. 4. Som en naturlig konsekvens af disse i loven udtrykkelig udtalte regler må antages, at der ved dom til (straf af) ungdomsfængsel ikke tillige kan idømmes anden frihedsstraf, jfr. med hensyn til arbejdsdshus og sikkerhedsforvaring nedenfor under 4.

Der er dog hjemlet enkelte undtagelser fra princippet om fællesstraf. For det første kan der ved en kombinationsdom i henhold til § 58, stk. 1, fastsættes ubetinget straf af hæfte i forbindelse med betinget fængselsstraf, jfr. § 88, stk. 2, og ovenfor s. 513. Endvidere kan retten, hvis en af lovovertrædelserne medfører frihedsstraf, en anden — isoleret bedømt — bøde, i stedet for en fælles frihedsstraf idømme *bøde ved siden*

³⁾ Jfr. f. eks. U 1942, s. 94 (H).

af frihedsstraf, § 88, stk. 3⁴). Endelig kan der ved konkurrence af bødeforseelser med henholdsvis dagbod og anden bødestraf til følge fastsættes straf (dagbod og almindelig bøde) for hver overtrædelse for sig, hvis det »efter omstændighederne skønnes rettest« at foretage en sådan opdeling af bødesanktionen, § 88, stk. 4.

2. Hvad angår *straffens størrelse*, skal denne som tidligere nævnt i almindelighed udmåles indenfor den normale strafferamme for enkeltdelikter af den foreliggende art; er konkurrencen uligeartet, må strafferammen for det groveste af de begåede forhold anvendes. Under »særdeles skærpende omstændigheder« kan dog det normale maksimum forhøjes med indtil det halve, § 88, stk. 1.⁵)

Hvorledes straffen skal udmåles indenfor strafferammerne, er helt overladt til rettens skøn. I almindelighed vil det være naturligt at anvende en modereret kumulation, således at straffen sættes noget højere, end den ville være blevet udmålt for det groveste af de begåede forhold, dersom dette alene havde foreligget til påkendelse. Men der kan let forekomme tilfælde, hvor denne regel bør fraviges. Medfører således den ene lovovertrædelse isoleret en meget alvorlig straffølge, den anden en forholdsvis ubetydelig, kan der være god grund til absorption af den sidste. Også formildende omstændigheder kan føre til en absorption under anvendelse af strafferammens minimum trods en flerhed af lovovertrædelser. Omvendt kan der undertiden — navnlig ved bødeforseelser, jfr. ovenfor s. 551 — være grund til en strafudmåling, der indenfor vedkommende strafferamme lader hvert delikt få sin fulde vægt efter en isoleret bedømmelse, således at der i virkeligheden bliver tale om en absolut kumulation indenfor rimelige grænser.

I det foregående har alene været tænkt på tilfælde, hvor de flere lovovertrædelser foreligger til påkendelse under samme

⁴) Jfr. f. eks. U 1937, s. 392 (Ø), U 1937, s. 874 (Ø), U 1960, s. 374 (H), jfr. ovenfor s. 515 om kombination af betinget frihedsstraf med ubetinget bødestraf.

⁵) Jfr. f. eks. U 1968, s. 653 (Ø) og U 1969, s. 775 (Ø).

sag⁶⁾). Viser det sig, efter at en strafforfølgning er tilendebragt, at den domfældte forud for dommen har gjort sig skyldig i yderligere strafbart forhold, og rejses der i den anledning ny straffesag, skal der efter strfl. § 89 idømmes en *tillægsstraf*, såfremt og i det omfang en samtidig påkendelse ville have medført forhøjelse af straffen⁷⁾). Tillægsstraffen er altså differencen mellem den straf, som ville være blevet idømt i medfør af § 88 ved samtidig pådømmelse af alle forhold, og den faktisk idømte straf. Ville samtidig pådømmelse ikke have bevirket højere straf, idømmes ingen tillægsstraf⁸⁾). Om særlige problemer i sager, hvor den første dom var gjort betinget, henvises til ovenfor s. 527.

Rpl. § 723, stk. 1, nr. 4, indeholder hjemmel til tiltalefrafald i tilfælde, hvor statsadvokaten skønner, at ingen eller kun en ubetydelig straf ville blive idømt i medfør af § 89.

I VLT 1941, s. 116 gøres det til en forudsætning for anvendelse af udmålingsreglerne i strfl. § 89, stk. 1 – specielt den deri indeholdte strafbortfaldsregel – at der faktisk har foreligget mulighed for at påkende de to lovovertrædelser under eet, hvilket i den foreliggende sag ikke havde været tilfældet, da den ene lovovertrædelse (anstiftelse til falsk forklaring for retten) havde dækket over den anden (overtrædelse af politivedtægt) og bevirket frifindelse for denne. Det ses dog ikke rettere end, at der herved blandes et uvedkommende moment ind i udmålingsspørgsmålet ved sammenstød. Afgørende ved tillægsstraffens beregning bør alene være, hvilken indflydelse det nu foreliggende forhold ville have haft på strafudmålingen, hvis det havde foreligget til påkendelse samtidig med det eller de øvrige strafbare forhold.

Tillægsstraffens art bestemmes efter straffebudet for vedkommende lovovertrædelse. Men er fuldbyrdelsen af den tidligere idømte straf endnu ikke afsluttet, skal så vidt muligt

⁶⁾ Herunder hører også det tilfælde, at ankeinstansen til samlet påkendelse får en tidligere afsagt dom og en senere afsagt dom, der idømmer tillægsstraf efter § 89, jfr. U 1942, s. 590 (Ø).

⁷⁾ Om praktiske hindringer for anvendelse af modereret tillægsstraf ved bødefølgelser under forskellige sager og særligt med henblik på forvandlingsstraffen se *Krabbe*, s. 311–12. – Om blandede sammenstødssituationer se ovenfor under II.

⁸⁾ Se f. eks. U 1965, s. 347 (V).

reglerne for fastsættelse af straf ved samtidig påkendelse følges, og tillægsstraffen kan da⁹⁾ idømmes i kortere tid end det sædvanlige minimum for strafarterne fængsel og hæfte (henholdsvis 30 dage og 7 dage), § 89, stk. 1. Er der oprindelig dømt til hæfte, medens der nu er forskyldt fængselsstraf, kan der tilvejebringes enhed i strafarten på den måde, at den resterende del af hæftestrafen af den straffuldbyrkende myndighed omsættes til fængsel (i forholdet 3 til 2 dage), § 90, stk. 1¹⁰⁾. Ligesom ved samtidig påkendelse kan frihedsstraf kombineres med bøde, eventuelt således at en ubetinget bøde idømmes som tillæg til en betinget frihedsstraf.

Reglerne i strfl. §§ 88—89 må finde tilsvarende anvendelse, hvor flere, ved dom ikke adskilte, lovovertrædelser kommer til påkendelse *samtidig under forskellige sager*¹¹⁾.

Er den *tidligere dom afsagt i udlandet*, bør grundsætningen i strfl. § 89 iagttages ved udmåling af straf her i landet for lovovertrædelser begået før dommen, således at tiltalte ikke stilles ringere end, om samtlige forhold var blevet pådømt (og undergivet straffuldbyrkelse) her¹²⁾.

3. Der er givet særlige bestemmelser om sammenstødtilfælde, hvor der bliver spørgsmål om kombination af frihedsstraf og *arbejdshus* eller *sikkerhedsforvaring*. Det er princippet i disse bestemmelser, at en sådan kombination skal undgås; dommen må lyde enten på friheds-

⁹⁾ Det antages af *Krabbe*, s. 317–18, at der trods den i dette ord liggende begrænsning bør kunne udmåles tillægsstraf under strafartens minimum også i tilfælde, hvor den tidligere idømte strafs fuldbyrkelse er afsluttet, idet affattelsen af strfl. § 89, stk. 1 i slutningen skulle bero på en inkurie. Det er dog tvivlsomt, om der er tilstrækkelig real grund til at forsvare en fravigelse af lovens klare ordlyd. Se i overensstemmelse med *Krabbes* fortolkning U 1968, s. 896 (V): 4 dages hæfte idømt (»uanset formuleringen af bestemmelsens 2. punktum«) som tillægsstraf til 10 dages hæfte, der var afsonet.

¹⁰⁾ Se omvendt U 1957, s. 434 (Ø): 10 dages fængsel fastsat som omsætningsstraf for en forskyldt hæftestraf, hvis idømmelse ikke fandtes hjemlet, når den tidligere idømte – og afsonede – straf var fængsel.

¹¹⁾ Jfr. med hensyn til samtidig pådømte injuriersager U 1934, s. 115, 123, 124 (H).

¹²⁾ Jfr. U 1934, s. 380 (Ø) og U 1962, s. 704 (V), jfr. også JD 1939, s. 319. Se nærmere *Krabbe*, s. 316–17.

straf eller på arbejds- eller sikkerhedsforvaring), jfr. § 88, stk. 5.¹³⁾ Ved pådømmelse i medfør af § 89 skal retten, såfremt der under den første sag er idømt ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring, tage stilling til, om denne dom skal opretholdes – og dermed absorbere forskyldt »tillægsstraf« af hæfte eller fængsel –, eller der skal idømmes en fængselsstraf for hele den kriminalitet, som foreligger i sammenstød, § 89, stk. 2. Hvor straf idømmes, afkortes den med varigheden af opholdet i særanstalt.¹⁴⁾

Er omvendt en person først dømt til frihedsstraf, hvorefter det viser sig, at han før dommen havde begået lovovertrædelser, som nu fører til anvendelse af ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring, træffer retten (obligatorisk) bestemmelse om bortfald af den idømte straf, § 89 a. Den udståede straffetid kommer da til afkortning i de i §§ 42, 63 og 66 fastsatte frister for særforanstaltningers varighed.¹⁵⁾ Idømmes der ved den nye dom § 70-foranstaltninger, er reglen om tidligere idømt frihedsstrafs bortfald kun fakultativ, hvilket bl. a. er begrundet i, at § 70-foranstaltningen – hvis den ikke består i frihedsberøvelse – kan være generalpræventivt utilstrækkelig (jfr. endvidere § 88, stk. 6, hvor det forudsættes, at »partiell tilregnelighed« og »partiell strafegnethed« kan forekomme).

Det fremgår af § 89 a, at retten *udenfor sammenstødstilfælde* fakultativt kan træffe bestemmelse om bortfald af tidligere idømt, men ikke fuldbyrdet, straf (herunder udsat straf og reststraf) i forbindelse med dom til ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring eller § 70-foranstaltning. Benyttes denne regel ikke (og sker der ikke benådning), vil der altså foreligge kumulation af frihedsstraf og særforanstaltning. Det samme gælder i de ikke af § 89 a omfattede tilfælde, hvor en person efter prøveløsladelse eller undvigelse fra ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring idømmes frihedsstraf (jfr. U 1962, s. 784 (V)). Se herved endv. § 69. Som eksempler på

¹³⁾ Se tilsvarende U 1934, s. 794 (V) om bortfald af straf ved dom til arbejds- eller sikkerhedsforvaring i et tilfælde, hvor der ikke forelå sammenstød, men gentagelse, og alle forhold pådømtes ved samme ankedom. – Om kombination af straf og § 70-foranstaltning, se § 88, stk. 6, og ovf. s. 467.

¹⁴⁾ Se endv. U 1963, s. 616 (UR): efter at § 70-forvaring var idømt, ansås under sag efter § 89 strafansvar for falsk anklage fremsat under den første sag for bortfaldet i medfør af grundsætningen i § 89, stk. 1 (sml. herved § 88, stk. 6).

¹⁵⁾ Om hæftestrafts omsætning til fængsel, se § 89 a, sidste pkt., sml. herved U 1964, s. 302 (V) om afkortning af hæftestraf som forvandlingsstraf for betalt bøde.

bortfald af resterende straf af særfængsel ved dom til forvaring, se U 1962, s. 718 og 762 (H), U 1971, s. 131 (H). – Vedrørende rettens adgang til at undlade at idømme den fra ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring løsladte person en straf eller anden retsfølge, såfremt der vil ske genindsættelse på grundlag af den oprindelige dom, se § 43, stk. 2, og henvisninger hertil i § 63, stk. 4, og § 66, stk. 4. Se endvidere § 69 om afbrydelse af ophold i arbejds- eller sikkerhedsforvaring under afsoning af frihedsstraf.

Det fremhæves af *Nordskov Nielsen* i *Juristen* 1961, s. 429 f., at reglerne i § 89 a vil kunne anvendes på visse andre situationer, hvor det er ønskeligt at undgå fuldbyrdelse af to særforanstaltninger, således hvor der er spørgsmål om at lade (fortsat) fuldbyrdelse i drankeranstalt eller arbejds- eller sikkerhedsforvaring eller § 70-foranstaltning, jfr. f. eks. U 1935, s. 808 (Ø) og U 1969, s. 298 (H).

§ 79.

Gentagelse¹⁾.

I. Begreb og principper.

Ved *gentagelse* (iteration, recidiv, tilbagefald) i strafferetlig betydning sigtes til tilfælde, hvor en person, efter at være dømt for eller på anden måde fundet skyldig i et strafbart forhold, begår en ny lovovertrædelse. I modsætning hertil tales om *sammenstød*, hvor en person har begået flere forbrydelser, der ikke er adskilt ved mellemliggende dom, jfr. ovenfor § 80, I, B.

Medfører i tilfælde af gentagelse det tidligere pådømte forhold anvendelse af en forhøjet strafferamme, mulighed for ikendelse af særlige retsfølger eller anden skærpende virkning, siges den tidligere afgørelse at have *gentagelsesvirkning*. Den straf, der under indflydelse af sådan virkning idømmes for det nye forhold, betegnes som *gentagelsesstraf*.

I de fleste lovgivninger er der optaget regler om gentagelsesvirkning, men i den nærmere udformning frembyder disse regler store forskelligheder. Undertiden tillægges gentagelsen strafforhøjende virkning, uden at der stilles krav om, at det

¹⁾ *Torp*, s. 779–805, *Krabbe*, s. 281–83.

tidligere og det nu begåede forhold skal være af samme art. I andre systemer har man begrænset recidivvirkningen til kun at gælde, når de successive forbrydelser er ensartede eller beslægtede. Dette system har til stadighed været lagt til grund for dansk rets gentagelsesregler.

Man har til støtte for det specielle recidivsystem navnlig anført, at kun gentagelse af ensartede eller beslægtede (d. v. s. af samme sindelag udspringende) forbrydelser vidner om en farlighed (professionisme, udviklet forbrydertechnik, kriminel vanedannelse, etc.), der kan gøre strafforhøjelse påkrævet. På den anden side kan til støtte for et mere almindeligt iterationsprincip anføres, at grove forbrydere ofte er polykriminelle, og at recidivet, selv om der er tale om en ny forbrydelsesart, kan vise, at den pågældende lovovertræder næppe lader sig påvirke af straf udmålt efter den almindelige strafferamme.

En mere indgående undersøgelse af, hvad der kan anføres for og imod de forskellige strafferetlige recidivsystemer, er nu uden synderlig interesse, da de herhen hørende regler angående bestemmelsen af straffens størrelse, i hvert fald for dansk rets vedkommende, har tabt en stor del af deres praktiske betydning. For det første giver de nu gældende vide strafferammer som regel domstolene en sådan udmålingsfrihed, at tidligere kriminalitet tilstrækkeligt kan tages i betragtning uden forhøjelse af strafferammen; for det andet — og sammenhængende hermed — er den på gentagelse beroende strafforhøjelsesgrund som regel — i strfl. 1930 altid — blot fakultativ, altså uden indflydelse på strafferammens minimum; endelig spiller strafforhøjelse i nyere kriminalpolitik en mindre rolle end tidligere ved behandlingen af recidivproblemet, fordi visse grupper af tilbagefaldsforbrydere kan undergives en særbehandling (arbejdshus, forvaring m. v.), der er afhængig af specielle betingelser i (delvis) uafhængighed af de almindelige regler om gentagelsesstraf.

Af praktisk interesse er dog stadig de almindelige gentagelsesregler med henblik på tilfælde, hvor særlovgivningen tillægger gentagelse virkning med hensyn til strafarten eller ikendelse af særlige retsfølger, samt i tilfælde, hvor anvendelse af

særforanstaltninger (arbejdshus, sikkerhedsforvaring) er betinget af gentagelse²⁾).

II. Gentagelsesvirkningens grundlag.

Ifølge strfl. § 81 er den første betingelse for gentagelsesvirkning, at den pågældende, før han påny forbryder sig, er *fundet skyldig* i en strafbar handling. Der har herved særlig været tænkt på domsafgørelser i straffesager, men også bødeforelæg og bødevedtagelser har ifølge retsplejelovens §§ 931, stk. 3, og 936, stk. 1, gentagelsesvirkning.

Forsåvidt domme angår, knyttes virkningen til selve dommen, uafhængigt af om straf kommer til udståelse. Tilsvarende gælder med hensyn til indenretlige bødevedtagelser, hvorimod bødeforelæg (rpl. § 931) kun har gentagelsesvirkning, når de gøres effektive gennem erlæggelse eller afsoning.

Dommen skal være fældende, men behøver ikke at idømme straf eller anden retsfølge. At strafansvar bortfalder i medfør af strfl. §§ 10 b, 23, stk. 3, 84, stk. 2, 89, stk. 1, 168, 227, 248, stk. 2, eller anden fakultativ strafbortfaldsgrund eller anses for udstået i medfør af § 86, berører altså ikke dommens gentagelsesvirkning. Finder frifindelse sted, er derimod gentagelsesvirkning udelukket, også når frifindelsen beror på en strafophørsgrund som forældelse³⁾).

Dommen skal være afsagt, men behøver ikke at være endelig⁴⁾, ej heller at være forkyndt for den pågældende. Ændres dommen i ankeinstansen fra fældende til frifindende, mister den naturligvis sin gentagelsesvirkning.

Det er endvidere en betingelse for gentagelsesvirkningen, at dommen angår en strafbar handling (herunder forsøg og medvirken), som loven tillægger sådan virkning i forhold til den senere begåede handling. Hvorvidt dette er tilfældet, beror

²⁾ Se med hensyn til forholdet mellem flere forstraffe indbyrdes ved dom til arbejdshus U 1938, s. 962 (Ø), ovenfor s. 457.

³⁾ Det samme gælder, når frifindelse for strafansvar finder sted i henhold til strfl. § 16. Om domme efter § 17, der statuerer uegnet til straf, skal betragtes som frifindende eller fældende i denne forbindelse kan omtvistes. Det rigtigste vil formentlig være at betragte dem som fældende.

⁴⁾ Jfr. ovenfor s. 545.

på bestemmelserne i straffelovens specielle del, jfr. herom nærmere nedenfor. Der lægges i praksis vægt på dommens formelle subsumtion af det strafbare forhold under den straffebestemmelse, der betinger gentagelsesvirkningen⁵⁾, dog at urigtig bevisbedømmelse eller subsumtion ikke skal komme den pågældende til skade ved bestemmelsen af straffen for det senere forhold⁶⁾).

Den i betragtning kommende dom vil som regel være afsagt her i landet. Men der er dog givet retten en fakultativ adgang til at tillægge udenlandske straffedomme samme gentagelsesvirkning som danske, § 81, stk. 2⁷⁾).

Der stilles en særlig aldersbetingelse med hensyn til det strafbare forhold, der begrunder gentagelsesvirkningen, idet handlingen skal være begået, efter at vedkommende er fyldt 18 år⁸⁾).

III. *Forhold, der er undergivet gentagelsesvirkning.*

For at den nye strafbare handling skal kunne medføre forhøjet straf eller være undergivet anden gentagelsesvirkning, skal den ifølge strfl. § 81, stk. 3, være *begået*⁹⁾), før der er *forløbet 5 år*, efter at den tidligere straf er udstået¹⁰⁾ eller ende-

⁵⁾ Jfr. herved VLT 1933, s. 334 (en for 6. gang begået ulovlig spiritusudskænkning tiltalt person alene dømt for 5. gang begået lovovertrædelse, under hensyn til at den senest ikendte bøde ikke var vedtaget med tilkendegivelse om gentagelsesvirkning). Jfr. også U 1941, s. 1087 (H).

⁶⁾ Jfr. Hurwitz, Strafferetsplejen, 3. udg., s. 561.

⁷⁾ Det er ingen betingelse, at det tidligere pådømte forhold også henhørte under dansk jurisdiktion. Når de udenlandske domme kun fakultativt er blevet ligestillet med danske domme, skyldes det særligt, at der kan forekomme tilfælde, hvor deres folkeretlige gyldighed kan være tvivlsom, eller hvor det ville medføre en uønskelig forsinkelse af sagen, om nærmere oplysninger angående den udenlandske dom skulle indhentes.

⁸⁾ Fra denne regel gøres dog undtagelse med henblik på det pådømte forholds betydning for senere dom til sikkerhedsforvaring.

⁹⁾ Cfr. med hensyn til afbrydelse af frist ved betinget dom og ved forældelse strfl. §§ 61 og 94, stk. 4, der begge lader skæringspunktet være ikke det nye forholds begåelse, men foretagelsen af rettergangsskridt i anledning af det nye forhold.

¹⁰⁾ Jfr. §§ 40, stk. 3, 43, stk. 3, 63, stk. 4, 66, stk. 4, og ovenfor s. 387.

ligt eftergivet eller bortfaldet, eller efter udståelse af arbejds- eller sikkerhedsforvaring. Er den tidligere straf en bødestraf, regnes den nævnte frist fra datoen for den endelige dom eller bødens vedtagelse. For så vidt angår betingede domme, løber fristen fra endelig dom.

Hvad angår *arten* af de straffbare handlinger, hvortil gentagelsesvirkning og -straf ifølge de enkelte straffelovsbestemmelser knyttes, kan som de vigtigste grupper fremhæves: voldsforbrydelser (§ 247), og berigelsesforbrydelser (§ 285, stk. 1).¹¹⁾

Som regel kræves ensartethed eller nært slægtskab mellem det tidligere pådømte og det nu begåede forhold (*»homologt recidiv«*). Gentagelsesstraf for voldsforbrydelser kan således kun idømmes, når den pågældende tidligere er dømt for forsætligt legemsangreb eller for nogen med forsætlig vold forbunden forbrydelse, og for berigelsesforbrydelsernes vedkommende — udenfor kredsen holdes dog hittegodsdelikter, åger og røveri — kræves en tidligere dom for berigelsesforbrydelse, omend ikke nødvendigvis af samme underart.

Forsåvidt gentagelse har betydning på anden måde end som grund til forhøjet straf, fraviges i højere grad krav om det nye forholds ensartethed med det tidligere begåede, se f. eks. strfl. §§ 54 (arten af forvandlingsstraf ved bøde), 91, stk. 1 (idømmelse af fængsel i stedet for hæfte), se endvidere ovenfor §§ 70 og 71 om betingelserne for dom til arbejds- eller sikkerhedsforvaring.

§ 80.

Afkortning af varetægtsfængsel¹⁾).

I. *Princippet i strfl. § 86.*

Som lejlighedsvis berørt i det foregående skal der ved idømmelsen af straf, arbejds- eller sikkerhedsforvaring tages et

¹¹⁾ Se endvidere strfl. §§ 138, stk. 1, 204, stk. 1, 231, 264, stk. 3, 291, stk. 2, 303 m. fl.

¹⁾ Krabbe, s. 295 ff., Olaf Haack i NTfS 1915, s. 87 ff., Heise i U 1938 B, s. 133 ff.

vist hensyn til den tid, i hvilken tiltalte har været undergivet varetægtsfængsel. De nærmere regler herom indeholdes i strfl. § 86. Her forudsættes, at straf principielt udmåles uafhængigt af fængslingstiden, men det bestemmes, at der i dommen skal træffes bestemmelse om, at en nærmere fastsat del af den idømte straf eller hele denne skal *anses som udstået*. Hvis dommen lyder på ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring, skal en således fastsat tid komme til afkortning i de for disse foranstaltninger gældende minimal- og maksimalsatser. Ved de helt tidsubestemte foranstaltninger efter strfl. § 70 og ved fængsel på livstid opstår ikke spørgsmål om afkortning.

Reglerne i strfl. § 86 har afløst strfl. 1866 § 58, hvorefter langvarig, ikke selvforskyldt varetægtsarrest skulle tages i betragtning som formildende omstændighed ved straffens udmåling. Heroverfor har strfl. 1930 gennemført det princip, at – som det siges i *U I*, mot. s. 77 – »strafskylden er upåvirket ... men en del af den forskyldte straf afsonet ved det udståede varetægtsfængsel«, jfr. *U II*, mot. s. 103: man har forladt den opfattelse, at varetægtsfængsel er en formildende omstændighed, og opfatter i stedet fradraget i straffen som udtryk for, at der gennem varetægtsfængslet er *tilføjet den skyldige et onde, som gør det naturligt at anse en del af den pådragne straf som afsonet derigennem*.

Efter det anførte kan afkortningen ikke – som det har været antaget i ældre teori – betragtes som en art benådning eller som et led i strafudmålingen, men må snarere ses som udtryk for, at der tillægges fængslingstiden betydning som en *anteciperet straffuldbyrdelse*, eller at der – af billigheds- og retfærdighedsgrunde – finder en *kompensation* sted, hvorved det ved varetægtsfængslingen lidte onde afregnes i strafondet.

Se nærmere om afkortningens begrundelse *Haack*, anf. sted, s. 88–91. – Overfor de hensyn, der har været anført til støtte for afkortning, må der dog gøres opmærksom på, at den senere udvikling af frihedsstraf og særforanstaltninger henimod positive behandlingsformer har givet anledning til det spørgsmål, om det principielt er rigtigt at afregne varetægt i frihedsberøvende forholdsregler, jfr. *Krabbe*, s. 298 om afkortningens skademuligheder for den pønitentiære behandling, dog kun med henblik på den afkortning, der angår fængsel under anke. Det anførte synspunkt har dog næppe vægt overfor den kendsgerning, at

ophold i varetægtsfængsel er et ligeså tyngende indgreb som afsoning og derfor ville blive opfattet som en strafforlængelse, hvis ikke der skete afkortning.

Ikke blot frihedsberøvelse, men også forskyldt bødestraf kan anses som fuldbyrdet ved udstået varetægtsfængsel.²⁾ I en betinget dom fastsættes varetægtsfradrag, såfremt straf er udmålt i dommen (jfr § 56, stk. 2). Med hensyn til betinget dom uden straffastsættelse træffes først afgørelse om fradrag, når spørgsmålet om fuldbyrdelse af straf bliver aktuelt, eller dommen afløses af en betinget dom med udmålt straf.

Jfr. U 1964, s. 682 (Ø). – Ved afgørelse om fællesstraf i medfør af § 61 skal retten fastsætte varetægtsfradrag for den gamle og den nye sag under eet, jfr. U 1966, s. 791 (Ø). I en delvis betinget dom afkortes varetægt i den ubetingede del af straffen, jfr. § 86, stk. 2, og U 1969, s. 450 (V). Om betydningen af varetægtsophold i anledning af vilkårs-overtrædelse uden ny kriminalitet, se § 86, stk. 3 (sml. herved om betinget benådning nedenfor under VI).

II. Grundlag for afkortning.

Som grund for afkortning nævner strfl. § 86 for det første, at den skyldige har været underkastet *varetægtsfængsel*, der ikke kan tilskrives hans eget forhold under sagen. Om fængslingstiden har været langvarig eller kortvarig, er herefter uden betydning for, om afkortning skal ske, men kan influere på afkortningens størrelse. Reglerne om afkortning omfatter ikke tilfælde, hvor kun *anholdelse* har fundet sted.

Jfr. om anholdelse U III, mot. sp. 192 og U 1968, s. 813 (V).

I U 1957, s. 855 (Ø) og U 1966, s. 708 (H) er ophold i ungdomsfængsel og psykopatforvaring i henhold til de indankede domme side-stillet med varetægtsfængsel og afkortet i tidsbestemt straf idømt ved ankedømmene.

I U 1967, s. 936 (V) udtaltes – med henblik på en eventuel senere afgørelse om afkortning – at en 17-årigs ophold på lukket afdeling under børne- og ungdomsforsorgen, medens hans sag om voldtægtsforsøg m. v. verserede, måtte sidestilles med et varetægtsophold. Iøvrigt

²⁾ Jfr. U 1963, s. 819 (V).

kan reglerne om afkortning ikke udstrækkes til tilfælde, hvor kun de i rpl. § 785 omhandlede mindre indgribende fængslingssurrogater har været bragt i anvendelse.

I klasse med varetægtsfængsling i henhold til kendelse herom har man i praksis stillet de uden retskendelse foretagne interneringer, der i den første tid efter besættelsens ophør i 1945 foretoges af modstandsbevægelsen overfor personer sigtet for landssvig, jfr. f. eks. U 1945, s. 1145 (Ø), U 1949, s. 817 (H).

I VLT 1956, s. 166 bestemtes, at straf af 7 dages hæfte ikke kunne anses for udstået med den begrundelse, at tiltaltes førerbevis havde været inddraget.

Efter § 86 er endvidere indlæggelse til mentalobservation under straffesagen grundlag for afkortning, uanset om en sådan indlæggelse er sket i henhold til fængslingskendelse eller ej. Anden hospitalsindlæggelse uden fængsling omfattes ikke af reglerne i § 86.

Også varetægtsfængsel, der overgår strafafsonere i henhold til selvstændig fængslingskendelse, giver grundlag for afkortning i den nye straf. Overføres derimod en strafafsoner uden fængslingskendelse til et arresthus for at være til rådighed under en mod ham verserende ny straffesag, er der intet grundlag for afkortning; det beror på fængselsdirektoratets bestemmelse, om den tid, som den indsatte tilbringer på denne måde, skal medregnes til straffetiden efter den oprindelige dom, jfr. herved anordning 249, 3. juli 1962 om fuldbyrdelse af fængselsstraf i statsfængsel § 4, stk. 3.

Se iøvrigt nedenfor under VI om forholdet mellem varetægtsfængsel og straffuldbyrdelse efter dommens afsigelse.

III. Fængsling, der skyldes eget forhold under sagen.

Afkortning er som nævnt udelukket, for så vidt fængslingen må tilskrives den sigtedes »*eget forhold under sagen*«.

Både efter ordlyd og mening har denne undtagelsesbestemmelse kun relation til forhold, som den pågældende har udvist, *efter at der er indledet undersøgelse* (efterforskning eller forundersøgelse) imod ham. At han ved sit forhold forinden denne, bl. a. gennem selve den begåede forbrydelse og bestræbelser for at skjule denne eller for iøvrigt at unddrage sig straf-

ansvar, har givet fuld føje til fængslingen, berører ikke hans ret til afkortning³⁾).

Det afkortningsudelukkende forhold må dernæst stå i kausal og *adækvat sammenhæng med den stedfundne fængslings iværksættelse eller forlængelse*.

Endelig må det kræves, at det pågældende forhold *kan lægges den skyldige til last*. Hvad der nærmere ligger heri, er omstridt. Fra den straffrihed, der — overvejende af procesuelle grunde — er indrømmet en sigtet med hensyn til urigtige forklaringer og anden modvirken af undersøgelsen, og fra den frivillighed, der gælder med hensyn til hans afgivelse af forklaringer, kan ikke sluttes, at han ligefrem har en ret til at lægge hindringer i vejen for strafforfølgningen med den konsekvens, at afkortningen skulle være upåvirket af ethvert af den sigtede udvist forhold, for hvilket han ikke strafferetligt kan drages til ansvar. Det ledende synspunkt bag regelen i strfl. § 86 har snarere været, at der ikke er grund til afkortning for en fængsling, forsåvidt dens iværksættelse eller opretholdelse er foranlediget af sigtede selv ved aktiv modvirken af undersøgelsen. Mere i enkeltheder kan følgende forhold fremdrages:

1) At sigtede *nægter at udtale sig* under politiafhøring eller i retten, jfr. rpl. § 765, stk. 2, og § 807, stk. 3, bør sikkert være uden indflydelse på afkortningsspørgsmålet. Undersøgelsen skal principielt kunne gennemføres uden at bygge på sigtedes forklaringer, og han kan ikke ved sin passivitet siges at modvirke undersøgelsen.⁴⁾

³⁾ Jfr. klart *U II*, mot. s. 104. — Cfr. dog med hensyn til det særlige tilfælde, at fængslingen foranlediges ved urigtig selvanmeldelse, *U 1933*, s. 771 (Ø) (domfældelse for andet forhold, ingen afkortning).

Cfr. angående betingelserne for at opnå erstatning for uforskyldt varetægtsfængsling (eller anholdelse) retsplejelovens § 1018 b, hvorefter også fejlhandlinger fra sigtedes side forud for forfølgningen tages i betragtning, jfr. *Hurwitz*, *Strafferetsplejen*, 3. udg., s. 534 ff., *Koktvedgaard*, *Strafferetspleje*, s. 198 ff., *Komm. Rpl. II*, s. 1018 ff., *Erwin Munch-Petersen* i *Festskrift til Henry Ussing*, 1951, s. 407 ff.

⁴⁾ Jfr. i overensstemmelse hermed (omend med afvigende begrundelse) *Heise*, *U 1938 B*, s. 134, cfr. afvigende — forsåvidt angår afhøringer efter fængsling og vistnok kun med henblik på retslige afhøringer — *Krabbe*, s. 297. — Jfr. fra retspraksis *U 1933*, s. 808 (Ø) (afkortning).

2) At sigtede *nægter sig skyldig* uden iøvrigt at fremkomme med usandfærdige forklaringer, må af samme grund som anført under 1) være uden betydning for afkortning.⁵⁾

3) Afgiver sigtede *positivt usandfærdige forklaringer*, vil disse, forsåvidt de alene er fremsat overfor politiet, før fængslingskendelse er afsagt, normalt ikke komme selvstændigt i betragtning som grundlag for fængsling og bør da heller ikke være af relevans for afkortningsspørgsmålet. Samme synspunkt må som regel også anlægges på sigtedes forklaringer til politirapport efter fængslingskendelse, men det kan dog tænkes, at forklaringerne indirekte får betydning for fængslingsforlængelse på en måde, der gør det rimeligt at sidestille dem med *indenretlige forklaringer*. Hvad disse angår, er der eksempler på, at løgnagtige forklaringer, der har bevirket fængsling eller forlængelse deraf, f. eks. fordi de har givet anledning til overflødige undersøgelser, helt eller delvis udelukker afkortning⁶⁾.

4) I klasse med usandfærdige forklaringer må sættes *simulation*⁷⁾ af sindssygdom eller lignende.

5) Endelig er det klart, at afkortning kan udelukkes, såfremt fængslingen eller dens forlængelse beror på, at sigtede efter indledningen af den strafferetlige forfølgning har *modvirket undersøgelsen gennem særlige handlinger* såsom påvirkning af vidner, fjernelse af forbrydelsens spor eller flugtforsøg.⁸⁾

IV. Afkortning for varetægtsfængsel under sagens påanke.

I sin oprindelige affattelse tog § 86 ikke udtrykkelig stilling til, hvorvidt dens regler om afkortning også omfattede fængsling under sagens anke. I almindelighed synes der ikke at være grund til at stille tiltalte ringere, når talen er om varetægt under anke, end når det drejer sig om varetægt før dom i første instans. Dette har også været anerkendt fra alle sider med henblik på tilfælde, hvor anken er iværksat fra anklagemyndig-

⁵⁾ Jfr. U 1933, s. 620 (Ø), cfr. dog afvigende U 1937, s. 1012 (H) med henvisninger, der nægter afkortning, formentlig på grund af sigtedes vedholdende benægtelse.

⁶⁾ Jfr. f. eks. U 1933, s. 1018 (H), U 1934, s. 664 (H), U 1936, s. 686 (H).

⁷⁾ Jfr. U 1934, s. 664 (H).

⁸⁾ Jfr. U 1955, s. 591 (Ø): udeblivelse fra domsforhandling, undvigelse efter anholdelse; ikke afkortning for varetægt.

hedens side, eller hvor den er iværksat af tiltalte og falder ud til hans fordel. En vis tvivl har rådet med hensyn til tilfælde, hvor tiltaltes anke ikke medfører et for ham gunstigt resultat, men måske ligefrem en skærpelse af straffen. Ved en lovændring af 1960⁹⁾ er der imidlertid givet almindelig hjemmel for afkortning, jfr. § 86, stk. 1, 2. pkt., hvor det særlig fremhæves, at den overordnede ret også i tilfælde af ankes afvisning eller frafald tager stilling til spørgsmålet om afkortning for varetægt efter dommen i 1. instans.¹⁰⁾ Det må herefter antages, at afkortning alene er udelukket i det omfang, hvori fængsling under anke kan tilskrives den dømtes »eget forhold« under sagen. Herunder falder formentlig det forhold, at han har givet anledning til fængsling ved en åbenbart urimelig iværksættelse af anke.¹¹⁾

V. Afkortningens foretagelse.

Når betingelserne for afkortning efter strfl. § 86 foreligger, er afkortningen *obligatorisk*. Men loven overlader ganske til domstolenes skøn, hvorledes varetægtsfradraget skal beregnes. Efter omstændighederne kan det udståede varetægtsfængsel ækvivalere hele den idømte straf; dette kan navnlig være tilfældet, når kun bødestraf viser sig at være forskyldt.¹²⁾ Iøvrigt er der for normaltilfældes vedkommende trang til en vis fastere beregning. I praksis har det tidligere været en almindeligt anvendt fremgangsmåde, at varetægtsfængsel i forhold til fængselsstraf sidestilledes med hæftestraf, således at der — under hensyn til omsætningsregelen i strl. § 90, stk. 3 — kun afkortedes to trediedele af fængslingstiden i den idømte fængselsstraf. Efter nyere praksis må det anses som det normale, at der gives fuldt fradrag for hele varetægtsfængslingen.¹³⁾ Til støtte

⁹⁾ Se herved FT 1959/60, tillæg A, sp. 2916.

¹⁰⁾ Jfr. U 1961, s. 94 (H) og U 1961, s. 355 (H).

¹¹⁾ Om de forud for lovændringen af 1960 anførte synspunkter henvises til 1. udg., s. 747 f.

¹²⁾ Jfr. U 1933, s. 1121 (Ø), U 1949, s. 817 (H), U 1963, s. 819 (Ø).

¹³⁾ Jfr. U 1968, s. 791 (H) (afkortning med 13 måneder ud af en fængslingstid på ca. 13½ måned) og U 1969, s. 55 (fuldt fradrag med 266 dage). — Se U 1945, s. 1145 (Ø) med note, U 1947, s. 105 (H) angående fuldt fradrag i forræderisager under de særlige fængslingsforhold i tiden efter besættelsen.

for denne praksis kan navnlig anføres, at frihedsberøvelse udgør — stort set — samme indgreb pr. tidsenhed, hvadenten den hedder varetægtsfængsling eller afsoning, og at en ikke-afkortet fængslingstid derfor — i almindelighed — reelt vil virke som en strafforlængelse i forhold til den udmålte straf.

Se til fordel for anvendelsen af bestemte regler ved beregningen af afkortningstidens længde *Haack* i NTfS 1915, s. 100 ff., og til dels *Heise* i U 1938 B, s. 142-43. Cfr. derimod *U II*, mot. s. 103, der bestemt tager afstand fra en »mekanisk regulering« eller matematisk beregningsmåde.

Afkortningen kan fastsættes i dage eller måneder uafhængigt af reglerne i strfl. § 32. Den kan foretages uden hensyn til, at den resterende straffetid måtte blive under det for vedkommende strafart i almindelighed fastsatte minimum.

Bestemmelse om afkortning bør optages i selve domskonklusionen, efter at den forskyldte straf er fastsat i denne. Også hvis straffuldbyrkelse helt bortfalder i medfør af strfl. § 86 (jfr. formuleringen i U 1949, s. 817 (H): »Straffen anses som fuldbyrdet«), bør domskonklusionen angive den forskyldte straf. Jfr. om dommens gentagelsesvirkning, uanset at straf ikke kommer til fuldbyrdelse efter dommen, ovenfor s. 559.

VI. Varetægtsfængsel efter straffesagens afslutning.

Reglerne i strfl. § 86 finder ikke anvendelse på varetægtsfængsel, der iværksættes eller vedvarer efter straffesagens afslutning (jfr. rpl. § 1002). Der kan derfor på dette stadium tænkes et varetægtsophold, som ikke godskrives domfældte, nemlig hvis afsoning ikke anses som påbegyndt ved domsafsigelsen, men f. eks. først ved ankefristens udløb eller ved meddelelse til den pågældende institution. Efter rpl. § 997, stk. 4, fastsætter justitsministeren regler om, fra hvilket tidspunkt fuldbyrdelsen skal anses for påbegyndt. Reglerne herom, som findes i bkg. 11, 14. januar 1964 som ændret ved bkg. 408, 13. december 1968, gennemfører det princip, at fuldbyrdelsen anses påbegyndt ved dommens afsigelse. Der gives således fuld afkortning for varetægtsophold, som ligger efter det tidsrum, der er omfattet af rettens bestemmelse i medfør af § 86.

Udenfor strfl. § 86 falder også tilfælde, hvor der uden gennemførelse af domssag rejses spørgsmål om genindsættelse ved administrativ beslutning som følge af overtrædelse af vilkår for betinget benådning eller prøveløsladelse. Anvendelse af varetægtsfængsel i disse

tilfælde har hjemmel i rpl. § 1004, stk. 3. I medfør af bkg 11, 14. januar 1964 (som ændret ved bkg 408, 13. december 1968), jfr. rpl. § 997, stk. 4, nr. 2, skal varetægtsophold forud for en sådan genindsættelse afkortes fuldtud i straffetiden eller i de for ungdomsfængsel, arbejds- og sikkerhedsforvaring gældende mindste- og længstetider.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Cfr. U 1963, s. 219 (Ø): ikke hjemmel for afkortning efter tilbageførelse til ungdomsfængsel, da fængslingen var foranlediget af kriminalitet under rømning, og sagen herom blev afgjort med tiltalefrafald.

Kapitel XIX.

STRAFANSVARETS OPHØR

§ 81.

Oversigt over ophørs- og bortfaldsgrunde¹⁾.

Strafansvaret for en begået lovovertrædelse kan bortfalde eller bringes til ophør på forskellig måde. Læren herom angår omstændigheder af så ulige karakter, at det systematisk næppe kan lønne sig at behandle dem under eet. I en kort oversigt kan der sondres mellem følgende grupper af omstændigheder:

1) Strafansvaret ophører for det første ved straffekravets *opfyldelse*. I almindelighed kræves hertil, at fuldbyrdelsen af straf eller retsfølge, der træder i stedet for straf, er afsluttet. I klasse med sådan fuldbyrdelse sættes dog, at straf eller anden retsfølge anses som udstået ved varetægtsfængsel, jfr. strfl. § 86, eller bortfalder i medfør af strfl. § 89 (successiv påkendelse af sammenstødende lovovertrædelser), jfr. også strfl. § 10 b om strafudståelse i udlandet²⁾. I denne sammenhæng kan også nævnes prøvetidens udløb ved betinget dom.

Det bemærkes, at ligesom strafansvaret pådrages individuelt, virker også ophøret individuelt, uden nogen analogi fra civilrettens regler om solidariske skyldforhold. Undtagelser fra denne grundsætning forekommer dog i den fiskale strafferets bestemmelser om bødehæftelse.

De herhen hørende regler er fremstillet i det foregående i forbindelse med læren om de enkelte sanktioner, afkortning, sammenstød m. v.

¹⁾ *Torp*, s. 645 ff., *Krabbe*, s. 321 ff.

²⁾ Se endv. §§ 43, stk. 2, 83, stk. 3, 87, 88, stk. 5 og 6, 89 a.

2) Dernæst ophører strafansvaret gennem bindende *opgivelse eller frafald af påtale* (herunder frafald af privat påtale eller af begæring om offentlig påtale). Reglerne herom, der indeholder et særdeles vigtigt supplement til straffelovgivningens ansvarsregler og sanktionssystem, indeholdes i retsplejeloven, navnlig kapitel 65.

I denne forbindelse kan også nævnes påtalerettens bortfald på anden måde end ved påtalefrafald etc., f. eks. ved den eller de påtaleberettigedes død.

Om det private påtalefrafald bemærkes, at det ikke er bundet til nogen bestemt form og navnlig ikke behøver at ske indenretligt. Kompetent til at meddele eftergivelsen er den, hvem påtaleretten tilkommer, eller, hvis der er flere påtaleberettigede, disse i forening. Eftergivelsen afskærer ikke statsadvokatens påtaleintervention i henhold til rpl. § 725.

Ved en række lovovertrædelser, der er undergivet (ubetinget) offentlig påtale, giver straffeloven særlig hjemmel for, at påtale kan bortfalde efter den forurettedes begæring, jfr. strfl. §§ 213, stk. 2, 262, stk. 2, 290, stk. 2.

3) Visse omstændigheder virker som såkaldte *strafophørsgrunde*. Efter den i nærværende fremstilling fulgte sprogbrug sigtes herved til efterfølgende omstændigheder, der — uden at henhøre til de ovenfor under 1) og 2) nævnte kategorier — obligatorisk bringer et pådraget strafansvar til ophør med den virkning, at frifindelse må ske, hvis sagen trods tilstedeværelsen af en sådan omstændighed fremmes til dom.

De vigtigste strafophørsgrunde er *frivillig tilbagetræden fra forsøg*, jfr. strfl. §§ 22 og 24, og *strafansvarets forældelse*, strfl. §§ 92—96. Som strafophørsgrunde kan også betragtes forandringer i lovgivningen, hvorved et tidligere begået, men endnu ikke pådømt strafbart forhold bliver gjort straffrit, jfr. strfl. § 3, stk. 1, samt den skyldiges død inden afsigelse af dom i straffesagen.

Ofte henføres under strafophørsgrundene tillige ophør af idømt straf ved den skyldiges død (jfr. strfl. § 97 b) samt andre omstændigheder, der bevirker, at et allerede idømt strafansvar bortfalder, herunder navn-

lig *benådning*, *amnesti*, der også omfatter afsagte domme, *forældelse af idømt strafansvar*, jfr. strfl. §§ 96–97, se også den intertemporale bestemmelse om strafbortfald i strfl. § 3, stk. 2. De her nævnte omstændigheder falder dog udenfor den oven angivne snævrere definition af strafophørsgrunde, for så vidt de ikke fører til nogen frifindende dom.

De nævnte egentlige strafophørsgrunde er behandlet på tidligere steder af fremstillingen. Det samme gælder om bortfald af idømt strafansvar bortset fra benådning, se herom nedenfor § 82.

Selv om strafansvar udelukkes ved døden, antages det i praksis for muligt at fastslå skyldspørgsmålet, hvor en særlig retlig interesse heri gør sig gældende, navnlig med henblik på sagsomkostningerne, jfr. U 1923, s. 871 (H). Også med hensyn til de egentlige strafophørsgrunde gælder, at de ikke *eo ipso* udelukker, at det ved dom konstateres, at der oprindeligt har foreligget et strafbart forhold, forsåvidt dette er af betydning med henblik på særlige retsfølger, erstatningsansvar m.v., jfr. *Krabbe*, s. 323; cfr. dog strfl. § 271, stk. 1.

4) En gruppe for sig udgør de såkaldte *strafbortfaldsgrunde*, d.v.s. omstændigheder, der bevirker, at straf ikke pålægges, skønt tiltalte ved dommen findes skyldig. Som regel overlader loven til rettens skøn, hvorvidt den pågældende omstændighed i det konkrete tilfælde skal medføre straffens bortfald eller ej, og strafbortfaldsgrunden karakteriseres da — i modsætning til strafophørsgrundene — som fakultativ, jfr. ovenfor s. 179. Efter den her anvendte terminologi benyttes betegnelsen strafbortfaldsgrund, hvad enten den i betragtning kommende omstændighed er indtrådt efter lovovertrædelsens begåelse eller foreligger allerede ved dens foretagelse.

Straffeloven indeholder en lang række bestemmelser om strafbortfald af nævnte art, såvel i lovens almindelige³⁾ som i dens specielle del.⁴⁾ Af de almindelige bestemmelser er den vigtigste strfl. § 84, stk. 2, hvor strafbortfaldet klart fremtræ-

³⁾ Se strfl. §§ 23, stk. 3, 84, stk. 2, 85.

⁴⁾ Se strfl. §§ 159, stk. 2, 168, 197, 208, stk. 4, 210, stk. 2, 214, stk. 2, 227, 238, stk. 2, 248, stk. 2, 269, stk. 2, 272, 287, stk. 2.

der som hvilende på de samme synspunkter som dem, der fører til strafnedsættelse. Adgangen til strafbortfald kan karakteriseres som en forlængelse af nedsættelsesskalaen til nulpunktet. Strafnedsættelsesgrundene kan atter ses som bestemt udformede kategorier af formildende omstændigheder, og såvel anvendelsen af nedsættelsesgrunde som af bortfaldsgrunde bliver således en del af strafudmålingen i videre forstand. Formelt giver dette sig udslag i, at anvendelsen af en strafbortfaldsgrund ikke medfører, at den tiltalte »frifindes«, men derimod, at »den forskyldte straf bortfalder«. Sondringen har betydning i forskellige relationer, bl. a. ved anklagemyndighedens skøn om en påtales gennemførlighed og med henblik på pålæggelsen af sagsomkostninger.⁵⁾

Det er et spørgsmål, om ikke de spredte bestemmelser i straffeloven om fakultativt strafbortfald burde erstattes af eller suppleres med en *almindelig hjemmel* for domstolene til at statuere strafbortfald, når omstændighederne i det enkelte tilfælde med særlig styrke taler derfor. I betragtning af den vide, i virkeligheden ubegrænsede adgang, der tilkommer anklagemyndigheden, eventuelt justitsministeriet, til at frafalde tiltale, kan næppe anføres afgørende indvendinger mod at tillægge domstolene en tilsvarende skønsmyndighed.

Af de i det foregående under 1) til 4) omhandlede omstændigheder er enkelte sammenfattet under lovbestemmelser i straffelovens *kapitel 11* med overskriften »Ophør af den strafbare handlings retsfølger«. Disse bestemmelser omfatter forældelse af strafansvar og af idømte retsfølger, bortfald af adgangen til fuldbyrdelse efter den dømtes død og benådning. Af de i denne oversigt nævnte omstændigheder giver kun benådning anledning til yderligere bemærkninger.

⁵⁾ Se nærmere Strafferetsplejen, 3. udg., s. 209, 298, 572, 581.

Benådning¹⁾.**I. Terminologi.**

Benådning er en forvaltningsakt, hvorved idømt straf eftergives eller formildes. I nyere retssprog benyttes ofte i stedet for benådning betegnelsen *eftergivelse* af straf. Denne betegnelse bruges dog også i videre forstand, således at den foruden benådning tillige omfatter påtalefrafald og amnesti.

Påtalefrafald, i ældre sprogbrug også betegnet som *abolition*, adskiller sig fra benådning ved at angå straffesager, der endnu ikke er pådømt. Reglerne herom indeholdes som tidligere nævnt i retsplejeloven og fremstilles i læren om strafferetsplejen.

Amnesti er en kollektiv eftergivelse af straf og andre retsfølger for en nærmere bestemt gruppe af lovovertrædelser omfattende såvel idømt som ikke idømt ansvar. Som regel har amnestien politisk baggrund. Den er i sit væsen generel, medens benådningen principielt er individuel. Reglerne om amnesti hører naturligst hjemme i statsretten.

Grænserne mellem benådning og amnesti er dog ikke skarpe²⁾. Benådning kan bruges som betegnelse for en kollektiv eftergivelse af idømt strafansvar, og omvendt kan en amnesti være begrænset eller indeholde særlige undtagelser. – Som omtalt nedenfor kan benådning også ligesom amnesti omfatte visse andre retsfølger end straf. – Fælles for benådning og amnesti er, at de ved grundlovsbestemmelse, grl. § 24, er henlagt under kongens (regeringens) myndighed.

¹⁾ Se *Berlin*, Den danske Statsforfatningsret, II, 2. udg., 1940, s. 250 ff., *Poul Andersen* i Forhandlinger på Dansk Kriminalistforenings årsmøde 1946, NKA 1946-47, s. 131 ff., *Alvar Nelson*, Brott och nåd, 1953, (jfr. herom v. *Eyben* i *Juristen* 1954, s. 238 ff. og *Bjarne Frandsen* i NTfK 1954, s. 365 ff.), *Björn Kjellin* i SvJT 1955, s. 158 ff., se endv. 341 ff. og 549 ff. (Nelson).

²⁾ Jfr. herved justitsmin. bekg. af 15. juli 1946 om eftergivelse af visse straffe, der i besættelsestiden var idømt for beruselse, gadeuorden m. v., men endnu ikke var kommet til udstælse. I henhold hertil blev ca. 1800 småstraffe eftergivet. Eftergivelsen er nærmest blevet opfattet som en kollektiv benådning, se om denne eftergivelse og yderligere kollektiv eftergivelse (betinget) af strafansvar for en række andre lovovertrædelser i besættelsestiden, *Bjarne Frandsen* i U 1948 B, s. 211 ff.

Oprejsning (æresoprejsning) eller rehabilitation er en akt, hvorved borgerlige rettigheder, der måtte være fortabt som følge af et strafbart forhold, gengives den pågældende. Benådning i sig medfører ikke sådan gengivelse. Det gør derimod en amnesti, dog måske – trods ordlyden i grundlovens § 24 – kun såfremt der ved *lov* træffes bestemmelse om generhvervelse af fortabte rettigheder, se *Poul Andersen*, anf. sted, s. 133. Almindelige regler om fortabelse af en flerhed af borgerlige rettigheder og om oprejsning med hensyn til disse findes nu ikke mere i dansk lovgivning, se herved ovenfor § 67.

II. Benådningsgrunde og -betingelser.

Benådning er et gammelt middel til lempning af den strenge retfærdigheds krav. Fra tidlig tid har den været set som et naturligt korrelat til den øverste statsmagts doms- og strafmyndighed, og dette synspunkt har holdt sig levende op til den nyeste tid, idet man selv under konstitutionelle statsforhold har betragtet benådningsretten som et kongeligt prærogativ, et levn af den kongelige magtfuldkommenhed, i sin anvendelse tidsmæssigt ofte sammenknyttet med glædelige begivenheder indenfor kongehuset og sagligt ikke bundet til nogen dybere begrundelse.³⁾ Side om side hermed har benådningen modsvaret et folkeligt barmhjertighedskrav, et ønske om at lade nåde gå for ret, der utvivlsomt har sammenhæng med hele den ambivalens, som præger følelserne omkring forbrydelse og straf.

For vor tids overvejelser angående benådningsinstituttets anvendelse spiller kun sagligt begrundede, under vedkommende ministers ansvar foretagne benådninger en rolle. Men til de saglige hensyn må i denne forbindelse også regnes visse emotionelle faktorer af betydelig vægt, som kan gøre sig gældende imod en ulempefuld fuldbyrdelse af idømt straf.

At en straf føles som værende for streng eller som uhensigtsmæssig, kan skyldes, at den er idømt i henhold til en straffebestemmelse, der ikke længere stemmer med den almindelige retsopfattelse. Benådning til korrektion af forældede straffe-

³⁾ Se kritisk mod denne traditionelle ordning Ross, Dansk Statsforfatningsret I, 2. udg., 1966, s. 419.

love skulle dog her i landet efter straffeloven af 1930 kun antages at kunne komme til at spille en underordnet rolle i forhold til tidligere benådningspraksis, dels fordi loven afskaffede en del forældede straffebud, dels fordi den i langt højere grad end straffeloven af 1866 gav domstolene frie hænder ved strafudmålingen. En fortsat revision af loven skulle yderligere kunne gøre trangen til benådning på grund af forældede straffebestemmelser ringe.

Imidlertid medførte de strenge regler af 1945 for landssvig under besættelsen og den hurtigt indsættende reaktion i mildnende retning, at der opstod en særlig trang til afkortning af straffene for landssvig. Denne trang blev imødekommet dels ved indførelse af regler om prøveløsladelse, dels og navnlig ved en særligt organiseret revision af de afsagte domme med udstrakt anvendelse af benådning. Navnlig for de langvarige straffes vedkommende førte denne benådningspraksis i betydeligt omfang til løsladelse efter den halve straffetid eller endnu tidligere. Fuldbyrdsen af straffe for landssvig var i det væsentlige afviklet omkring 1953. Se om disse spørgsmål v. *Eyben*, Thi kendes for ret, 1968, s. 74 ff., jfr. samme forf. i NKÅ 1946-47, s. 142 ff., endv. justitsminister *H. Hækkerup*'s redegørelse i Folketingets Forhandlinger 1953-54, sp. 2339 ff.

En anden gruppe af benådnninger angår tilfælde, hvor den konkrete strafudmåling eller overhovedet fuldbyrdsen af en idømt straf ville virke særlig ubilligt i lys af omstændigheder, der er indtrådt eller oplyst efter dommens afsigelse, og hvor anke eller genoptagelse ikke er mulig.

Sjældnere og mere betænkelige er benådnninger, hvorved der administrativt gribes ind i domstolenes vurdering af strafskylden, uden at nye momenter er kommet til efter dommens afsigelse. Det må dog erkendes, at der i særlige undtagelsestilfælde kan foreligge en sagligt forsvarlig begrundelse for benådnninger også af denne art. Helbredsmæssige hensyn vil således kunne tale for benådning også udenfor de tilfælde, hvor den pågældendes sygdoms- eller svaghedstilstand er indtrådt efter dommens afsigelse.

Endelig skal nævnes benådningstilfælde, der i overvejende grad er begrundet i hensyn til en rationel anvendelse af straf

eller andre retsfølger. Herunder hører tilfælde, hvor der benådes for almindelig frihedsstraf for at undgå et sammenstød af sådan strafart med særformer for frihedsberøvelse som ungdomsfængsel, arbejds- eller sikkerhedsforvaring, tilfælde hvor livsvarigt fængsel bringes til ophør efter udståelsen af en mangeårig frihedsstraf, og i det hele taget tilfælde, hvor en frihedsstraf afkortes gennem en betinget benådning, der virker på samme måde som en prøveløsladelse i henhold til strfl. §§ 38—40, og i virkeligheden mindre er en benådning end en ikke-lovbestemt form for prøveløsladelse.

En resolution om *betinget benådning* har det indhold, at straffuldbyrrelsens afkortning eller bortfald sker på vilkår af straffri vandel i en prøvetid, eventuelt tillige med supplerende vilkår om tilsyn, alkoholistbehandling etc. Betinget benådning kan anvendes ud fra samme kriminalpolitiske overvejelser som betinget dom og prøveløsladelse; det bemærkes herved, at der trods den stedfundne udvidelse af adgangen til prøveløsladelse og indførelsen af delvis betinget dom stadig kan forekomme tilfælde, hvor de gældende regler herom ikke tillader en reelt velbegrundet løsladelse før udståelsen af den fulde straffetid.

I dansk praksis spiller benådning kun en ringe rolle, navnlig når man ser bort fra tilfælde, hvor benådning er begrundet i helbreds- eller aldersmæssige forhold.

I justitsministeriets praksis anvendes undertiden den ekspeditionsform, at afgørelsen om benådning stilles i bero, f. eks. i 1 år, således at spørgsmålet om at udvirke benådning beror på domfældtes forhold i denne »prøvetid«. Se kritisk mod denne praksis *J. Trolle* i U 1968 B, s. 129 f.

Vedrørende behandlingen af sager om benådning og udsættelse af fuldbyrdsen henvises til jmcirk. 23. september 1970, ved hvilket en række ældre administrative bestemmelser er ophævet.

En særlig motiveret gruppe af benådnings- og udsættelses- sager kan forekomme uden for den ordinære kriminalrets område, angår idømte dødsstraffe, som regel således at dødsstraffen omsættes til fængsel på livstid. Begrundelsen for benådnings- og udsættelses- sager af denne art må, såfremt de er led i en fast praksis, først og fremmest søges i humanitært-kulturelle betænkeligheder ved at fuldbyrde denne yderste straf. Benådningen indgår her som en af domstolene ved straffastsættelsen påregnet bestanddel af straffesystemet.

Ifølge retsplejelovens § 1000, stk. 1, i dens oprindelige affattelse måtte ingen dødsdom fuldbyrdes, før den af justitsministeren havde været forelagt kongen, og kongen havde besluttet ikke at benytte sin benådningsret. Denne bestemmelse ændredes ved lov 397, 9. august 1945 til sin nuværende ordlyd, hvorefter vedkommende ret skal afgive erklæring til justitsministeren om, hvorvidt den til døden dømte anbefales til benådning.

Medens det i ældre teori og praksis har været fast antaget, at kun *straf* kunne eftergives ved benådning, har den nyere udvikling af reaktionssystemet ført til modifikationer i denne grundsætning. Uden udtrykkelig lovhjemmel er det anset for svarligt at sidestille arbejds- og sikkerhedsforvaring, der reelt ikke adskiller sig fra frihedsstraf, med straf i formel forstand.⁴⁾ Og i 1967 er i strfl. § 97 c indføjet en udtrykkelig bestemmelse om, at der kan ske benådning med hensyn til arbejds- og sikkerhedsforvaring, afholdspålæg (strfl. § 72), helbredelsesanstalt for drankere (§ 73) og konfiskation.⁵⁾ Modsætningsvis følger heraf, at der ikke kan ske benådning med hensyn til retsfølger efter strfl. § 70, jfr. §§ 16 og 17.

Er benådningsgrund — efter at endelig dom er afsagt — til stede, kan den dertil kompetente myndighed meddele benådning af egen drift, men som regel vil det dog blive krævet, at der indgives en formelig benådningsansøgning. En benådning kan i almindelighed ikke afslås. Dette gælder ubetinget, hvis den går ud på fuldstændig eftergivelse af straf eller formindskelse af en idømt straf uden dertil at knytte noget vilkår. Endvidere må det antages, at dødsstraf altid kan omsættes til frihedsstraf uden samtykke af den dømte. Iøvrigt er det tvivlsomt, om benådning fra den ene strafart til den anden kan finde sted tvangsmæssigt ad benådningsvejen. Dette kan i hvert fald ikke ske således, at frihedsstraf omsættes til bødestraf (eller omvendt), allerede af den grund, at det ikke er sikkert at der herved in concreto bevirkes en formildelse af straffen. Ej heller kan betinget benådning med tilsyn eller andre særlige

⁴⁾ Jfr. *Jesper Simonsen* i NTfS 1948, s. 36, note 3.

⁵⁾ Jfr. Betænkning om strafferetlig forældelse m. v. (Bet. nr. 433, 1966), s. 31 f.

vilkår påtvinges den dømte, og det er et spørgsmål, om en ikke søgt benådning overhovedet kan gøres betinget af straffri vandel i den resterende del af den idømte straffetid.

Benådningssager sorterer under justitsministeriet (bortset fra militære straffesager, der hører under forsvarsministeriet, se herved *Pürschel*, Militær straffelov og militær retsplejelov, 5. udg., s. 26 f.). Benådning sker ved kgl. resolution; dog kan kompetencen til eftergivelse af visse bøder og konfiskationsbeløb være delegeret til justitsministeriet eller politiet, jfr. jmcirk. 23. sept. 1970 § 6. I særlovgivningen forekommer specielle bestemmelser om kompetence til eftergivelse af bøder.

Som regel kan benådning ske uden hensyn til den private forurettede eller domhaver; men i de sjældne undtagelsestilfælde, hvor bøde i henhold til dom i privat straffesag tilfalder domhaveren, må denne, og ikke det offentlige, være beføjet til at eftergive bøden.

Om adgang for retterne til at indstille til benådning se rpl. § 1000, og særligt om fremgangsmåden ved nævningernes indstilling anordning 34, 26. februar 1937. – Om udsættelse af straffuldbyrkelse i anledning af indstilling eller begæring om benådning indeholdes bestemmelser i rpl. § 1001, jfr. herved anordning 249, 3. juli 1962 om fuldbyrkelse af fængselsstraf i statsfængsel, § 25, stk. 4, hvorefter det ikke er tilladt fanger selv at indgive andragende om benådning.

RETTELSER OG TILFØJELSER

- S. 1, note 1: Se nu *Stephan Hurwitz & Karl O. Christiansen*, *Kriminologi I*, 1968, s. 11 ff.
- S. 9, linie 7: Se således om mulig straffrihed for vold i medfør af revselsesret U 1970, s. 398 (V) (revselsesretten overskredet).
- S. 9, note 1: *Stig Jørgensen* m. fl. *Skyld og ansvar*, 1967, *Alf Ross*, *Skyld, ansvar og straf*, 1970, s. 9 ff.
- S. 15, 4. afsnit: Om forståelsen af ordet »forbrydelse« i forældelseslov 274, 22. december 1908 § 1, stk. 1, nr. 5, se U 1969, s. 710 (H), jfr. *Mogens Hvidt* i U 1969 B, s. 250 ff.
- S. 17, afsnit IV: Se *Olle Hoflund*, Om farebegreppet i straffrätten, 1967, og *Nils Jareborg* i *Festskrift till Ivar Agge*, 1970, s. 176 ff.
- S. 26, note 1: *Alf Ross*, *Skyld, ansvar og straf*, 1970, s. 59 ff.
- S. 27, linie 10–7 f. n.: Vedrørende hjemmel for benådning henvises nu til strfl. § 97 c.
- S. 29, linie 12–13: Om »afgift« uden strafkarakter i anledning af overtrædelse af regler om standsning og parkering, se færdselslovens § 69 b, jfr. § 69, stk. 1, 3. pkt. (indsat ved lov 162, 28. april 1971).
- S. 29, linie 8 f. n.: »§ 177« ændres til »§ 178«.
- S. 35, linie 18–14 f. n.: Om sterilisation og kastration, se nu lov 234, 3. juni 1967, jfr. teksten s. 489 ff.
- S. 37, linie 8–10 og note 1: Se foran ad s. 35 samt teksten s. 492.
- S. 45, 3. afsnit: *Sv. Gram Jensen* i *Juristen* 1967, s. 227 ff., *Alf Ross*, *Skyld, ansvar og straf*, 1970, *H. L. A. Hart*, *Punishment and Responsibility*, 1968. – Desuden ændres »Agge II« til »Agge I«.
- S. 60, note 1: *Johs. Andenæs* i *Festskrift till Ivar Agge*, 1970, s. 11 ff., samme forf. i *Festskrift til Stephan Hurwitz*, 1971, s. 31 ff. med henv., *Harry Guldberg* i SvJT 1969, s. 829 ff.
- S. 65, 2. afsnit: *Patrik Törnudd* i *Scandinavian Studies in Criminology II*, 1968, s. 109 ff., *Nils Christie* og *Johs. Andenæs* i *Lov og Rett* 1971, s. 49 ff.
- S. 68, linie 12–14: Se om denne forskning *Roger Hood & Richard Sparks*, *Key Issues in Criminology*, 1970, s. 171 ff. samt foran ad s. 65.
- S. 68, note 2: Se endv. *Bengt Börjeson*, Om påföljders verkningar, 1966, og hertil *Johs. Andenæs* i NTFK 1966, s. 117 ff.
- S. 71, linie 11 f. n.: Vedrørende diskussionen om afskaffelse af straf

- henvises til *Alf Ross*, Skyld, ansvar og straf, 1970, s. 101 ff.
- S. 74, sidste afsnit: *Alf Ross*, Skyld, ansvar og straf, 1970, s. 155 ff.
- S. 79, note 1: Se endv. Betænkning om det kriminalretlige sanktionssystem m. v. i Grønland, 1968.
- S. 81, linie 10: Se bekg. 430, 21. november 1967 af politivedtægt for København og jmcirk. 203, 1. september 1968 om normalpolitivedtægt for politikredse udenfor København.
- S. 81, linie 17: Se nu lovbekg. 347, 15. august 1967.
- S. 81, note 1: Se nu Juridisk Grundbog, 2. udg., 1967, s. 7 ff.
- S. 82, linie 12 f. n.: Se endv. lov 276, 18. juni 1969 (§ 191), lov 224, 4. juni 1969 (§ 234), lov 120, 24. marts 1970 (§ 243), lov 519, 23. december 1970 (§§ 10–10 b) og lov 288, 9. juni 1971 (§ 266 b).
- S. 82, linie 19 f. n.: Ved lov 248, 9. juni 1967 ændredes bl. a. reglerne om forældelse i strfl. kap. 11. Også denne lov bragte en række ændringer i strfl.s spec. del.
- S. 83, linie 6: Betænkning nr. 487, 1968, om ansvaret for radio- og fjernsynsudsendelser, Betænkning nr. 588, 1970, om spirituspåvirkede motorførere og Betænkning nr. 601, 1971, om privatlivets fred.
- S. 83, note 2: Der henvises desuden til den tilsvarende oversigt for årene 1965–67, 1968.
- S. 84, 3. afsnit: Se endv. om det 17. årh. *Jens Ulf Jørgensen* i Dagligliv i Danmark 1620–1720, 1969, s. 307 ff.
- S. 84, note 3: *W. E. von Eyben* i Juridisk Grundbog, 2. udg., 1967, s. 120 ff. (om lovmotivers betydning ved fortolkningen).
- S. 87, note 5: Se endv. *Bernhard Gomard* i Festskrift til *Alf Ross*, 1969, s. 125 ff., navnlig om analogi i særlovgivningen, samt *B. Unmack Larsen* i NTfK 1970, s. 270 ff.
- S. 93, linie 8 f. n.: En oversigtsmæssig fremstilling af dansk strafferet er givet af *Vagn Greve* og *Sv. Gram Jensen*, Forbrydelse og Straf, 1969. Straffeloven og andre strafferetlige love foreligger kommenteret i Karnovs Lovsamling, 7. udg., 1966, med tillæg.
- S. 95, linie 19–20: Se nu toldlov 524, 23. december 1970 § 1, stk. 1 (incl. luftterritoriet), jfr. §§ 123 ff.
- S. 96, linie 15 f. n.: Se bekg. 107, 14. november 1969 om Danmarks ratifikation af konvention af 14. september 1963 ang. lovovertrædelser og visse andre handlinger begået ombord i luftfartøjer (Lovtidende C). – Se endv. lov 574, 19. december 1969 om radiokommunikation §§ 2 og 7, bl. a. om fravigelse af betingelserne i strfl. §§ 6–9.
- S. 97, linie 10: I stedet for strfl. §10, stk. 4, henvises nu til § 10 b (se nedenfor ad s. 107).
- S. 103, linie 18: Se lov 19. december 1969 § 7, jfr. § 2, om radiospredning på det åbne hav.
- S. 107, linie 18: Se herved U 1966, s. 495 (Ø): hæftestraf idømt, uanset at straffen i Sverige formentlig ville være blevet dagbøder. – Om betydningen af et udenlandsk strafmaksimum se i øvrigt U 1968, s. 799

- (V): betingelserne for pådommelse ved nævningeting var som følge af et i tysk ret gældende strafmaksimum på 5 år ikke opfyldt.
- S. 107 f., afsnit III-IV: Ved lov 519, 23. december 1970 er bestemmelserne i strfl. § 10, stk. 3 og 4, ophævet, og i stedet er de pågældende spørgsmål om hensyntagen til forfølgning i udlandet reguleret ved nye bestemmelser i strfl. §§ 10 a og 10 b. Ændringen har sammenhæng med vedtagelsen af en europæisk konvention om straffedommes internationale retsvirkninger, jfr. lov 522, 23. december 1970 om fuldbyrdelse af europæiske straffedomme.
- S. 109, linie 14-15: Som følge af ændringer i strfl. § 234 om pornografi har Danmark opsagt den internationale konvention af 1923 til undertrykkelse af udbredelsen af og handelen med utugtige skrifter, se bekg. 108, 25. november 1968 (Lovtidende C).
- S. 110, linie 11 f. n.: Ved lov 249, 9. juni 1967 er der gennemført almindelige lovregler om udlevering til retsforfølgning eller fuldbyrdelse i udlandet (bortset fra forholdet til de andre nordiske lande, se herom teksten s. 111). Se herved U 1970, s. 915 (Ø): lovens betingelser for udlevering opfyldt.
- S. 110, linie 5 f. n.: Om politiske forbrydelser og udlevering, se *Isi Foighel* i Festskrift til Stephan Hurwitz, 1971, s. 243 ff.
- S. 111, linie 22: Se U 1969, s. 463 (V): domfældtes protest mod overflytning fra Sverige til fuldbyrdelse i Danmark ikke taget til følge.
- S. 111, linie 10 f. n.: For så vidt angår forholdet til andre lande end de nordiske, se nu lov 522, 23. december 1970 om fuldbyrdelse af europæiske straffedomme.
- S. 114, linie 19: Se om anlæg for radiokommunikation »på dansk territorium« lov 574, 19. december 1969 § 1 (jfr. om det åbne hav lovens § 2 og note foran ad s. 96).
- S. 116, note 2: Se endv. U 1969, s. 493 (Ø) og færdselslovens § 69 a (indsat ved lov 223, 4. juni 1969; bestemmelsen endnu ikke sat i kraft) samt *Bjarne Frandsen*, Håndbog i færdselslovgivningen 7. udg. 1970, s. 6 f.
- S. 117, note 6: § 266 b er ændret i 1971.
- S. 118, note 1: Se jmcirk. 4, 10. januar 1966 om retningslinier m. h. t. loves ikrafttræden og kundgørelse.
- S. 124, afsnit B: Ved gennemførelsen af nye regler om forældelse i 1967 bestemtes, at reglerne skulle finde anvendelse på ældre lovovertrædelser også i tilfælde, hvor der var tale om en skærpelse. Dog skulle §§ 92-96 ikke anvendes på forhold, der var forældede, inden de nye reglers ikrafttræden. Se lov 248, 9. juni 1967 § 2 og Betænkning 433, 1966, om strafferetlig forældelse s. 32 f.
- S. 134, linie 7 f. n.: Se f. eks. U 1969, s. 474 (Ø): forholdet bedømt efter den ældre og strengere lov.

- S. 137, note 1: *W. E. von Eyben*, Thi kendes for ret, 1968.
- S. 138, linie 14 f. n.: Reglerne om strafferetlig forældelse er blevet revideret ved lov 248, 9. juni 1967. Ændringsloven har i det store og hele gennemført de regler, som var foreslået i Straffelovrådets betænkning nr. 433, 1966; de vigtigste af disse forslag er refereret i teksten. Strfl. § 93, stk. 1, anvender nu frister for ansvarsforældelse på 2, 5, 10 og 15 år og lader i de fleste relationer fristernes anvendelse bero på deliktets strafferamme, ikke på den konkret forskyldte straf. Der er givet nye regler om forældelse i tilfælde af sammenstød (jfr. § 93, stk. 3, og teksten s. 550). Særlovssdelikter er som hovedregel blevet undergivet de almindelige, obligatoriske forældelsesregler. Den særlige forældelsesfrist for privat påtale og begæring om offentlig påtale er forlænget fra 3 til 6 måneder. Reglerne om forældelse af idømte retsfølger er ændrede. Loven har ikke fulgt forslaget om at indføre forældelse i tilfælde, hvor fængsel på livstid kan idømmes eller er idømt. – Se om de nugældende regler *Ole Ingstrup* i *Fuldmægtigen* 1967, s. 81 ff. Om Betænkning nr. 433, 1966, se *Per Lindegaard* i *U* 1967 B, s. 39 ff.
- S. 146, linie 16–18: Se nu værnepligtslov 15, 20. januar 1970 § 43 om forældelsesfristens begyndelse ved udeblivelse efter indkaldelse.
- S. 157, linie 11: »3« ændres til »4«.
- S. 158, 2, afsnit: *Nils Jareborg*, *Handling och uppsåt*, 1969.
- S. 162, 3, afsnit: *Ivar Strahl* i *Festskrift till Ivar Agge*, 1970, s. 271 ff.
- S. 174, linie 12: Se *U* 1969, s. 824 (H): antaget årsagsforbindelse mellem kørsel og passagers død uanset en mellemkommende lægelig behandlingskomplikation; endv. *U* 1969, s. 434 (H): antaget årsagsforbindelse i et tilfælde, hvor en 82-årig kvinde døde af lungebetændelse som følge af sengeleje efter påkørsel.
- S. 175, linie 9 f. n.: Se *U* 1966, s. 492 (Ø): uagtsom forårsagelse ikke antaget i et tilfælde, hvor en kvinde blev bevidstløs som følge af vold, hvorefter der indsugedes maveindhold i luftvejene med den følge, at hun døde af kvælning.
- S. 186, linie 2 f.n.: »U 1949« ændres til »U 1948«.
- S. 190, linie 18: Om »putativ nød« i svensk ret, se *Nils Jareborg* i *NTfK* 1969, s. 303 ff.
- S. 191, note 9: Tilsvarende afgørelse i *U* 1969, s. 196 (V); for de første slags vedkommende forelå der nødværge efter § 13, stk. 1.
- S. 193, linie 3 f. n.: Se endv. *U* 1970, s. 491 (H): en politibetjent, der havde taget førergreb på en person, som ikke ville forlade afspærret område, frifundet efter strfl. § 244, stk. 1, men pålagt erstatningsansvar for legemsskade.
- S. 197, linie 13 f. n.: Se nu lov 120, 24. marts 1970 § 1.

- S. 207, linie 5: Se nu rpl. § 719, stk. 3, om afkald på eller tilbagekaldelse af privat påtale eller begæring om offentlig påtale.
- S. 210, note 2: Strfl. § 164 er ændret ved lov 248, 9. juni 1967.
- S. 213, 2. afsnit: Om samtykke fra en person til udtagelse af væv (transplantation) i hans levende live, se lov 246, 9. juni 1967 §§ 1, 8 og 9.
- S. 222, note 1: *Nils Jareborg*, Handling och uppsåt, 1969, *Alf Ross* i TfR 1970, s. 337 ff., samme forf. i Festskrift til Stephan Hurwitz, 1971, s. 407 ff., *H. L. A. Hart*, Punishment and Responsibility, 1968, s. 113 ff.
- S. 226, linie 12 f. n.: Se nedenfor tilføjelse til s. 249, linie 2.
- S. 235, linie 16: § 164 er ændret ved lov 248, 9. juni 1967.
- S. 235, linie 17: Se endv. U 1970, s. 812 (H): ordene »med forsæt til at unddrage statskassen afgift« i omsætningslovens § 35, stk. 3, rummer kun et krav om almindeligt forsæt.
- S. 241, note 1: *Gillis Erenius*, Oaktsamhet, 1971.
- S. 245, linie 6 f. n.: »§ 164, stk. 3« udgår.
- S. 249, linie 2: Se f. eks. byggelov for købstæderne og landet 246, 10. juni 1960 § 65, stk. 3, 2. pkt. (»vidende eller med bestemt formodning om...«), jfr. U 1969, s. 231 (Ø).
- S. 250, linie 10: Se som eksempler på ansvarets begrænsning til forsættigt forhold svangerskabslov 120, 24. marts 1970 § 12, mønsterlov 218, 27. maj 1970 § 35, stk. 1, og forskellige bestemmelser i afgiftslove om handlinger foretaget med forsæt til at unddrage statskassen afgift.
- S. 250, note 14: Se nu 2. udg., s. 41.
- S. 253, linie 1 og 4 f. n.: § 234 udgår.
- S. 263, linie 10 f. n.: Se som et enkeltstående eksempel på krav om forsæt i relation til en handlings ulovlighed byggelov for købstæderne og landet 246, 10. juni 1960 § 65, stk. 3, 2. pkt. (jfr. note foran ad s. 249).
- S. 270, linie 7: U 1967, s. 808 (H), U 1968, s. 325 (SH), U 1968, s. 520 (V), U 1970, s. 498 (H) og U 1971, s. 1 (H).
- S. 273, linie 3: Efter politivedtægten for København af 1967 § 66 straffes forældre (eller personer, der træder i forældres sted) for et barns forseelse, »såfremt forseelsen må tilskrives mangel på behørigt tilsyn med barnet«. Ansvar er altså ikke rent objektivt.
- S. 275, linie 18–24: Beværterlovens regel er ved lov 121, 25. marts 1970 om restaurations- og hotelvirksomhed § 32, stk. 5, jfr. § 29, stk. 1, erstattet af en regel om bødeansvar, »selv om overtrædelsen ikke kan tilregnes (den pågældende) som forsætlig eller uagtsom«.
- S. 275, linie 16–10 f. n.: Se nu ændrede straffebestemmelser i toldlov 524, 23. december 1970 §§ 123 ff., bl. a. § 124 om omvendt bevisbyrde.
- S. 276, linie 1–3: Lovene af 1965 erstattes af følgende: Lov 279, 18. juni

- 1969 om afsætning af frisk dansk frugt m.v. § 8, stk. 4, toldlov 524, 23. december 1970 § 129, stk. 3.
- S. 276, linie 16-19: udgår.
- S. 278, linie 9 f. n.: Ændres til: lov om restaurations- og hotelvirksomhed 121, 25. marts 1970 § 32, stk. 4 og 5. – Som eksempler kan tilføjes: lov om stempelafgift 174, 30. april 1969 § 88, stk. 4, naturfredningslov 314, 18. juni 1969 § 66, stk. 3 og ferielov 273, 4. juni 1970 § 27, stk. 2.
- S. 278, linie 14-13 f. n.: Sætningen udgår.
- S. 278, note 6: I U 1970, s. 659 (V) blev lederen af et aktieselskab dømt for sit tilregnelige forhold, uanset at der kunne have været rejst sag mod selskabet som sådant på objektivt grundlag. Se endv. U 1967, s. 547 (V): ikke i politivedtægten for en provinsby hjemmel til at dømme en kommune ved borgmesteren for manglende snerydning ud for en af kommunens ejendomme.
- S. 280, linie 4-6: Se nu toldlov 524, 23. december 1970 §§ 132-133.
- S. 282, linie 1-3, affattes således: »strfl. § 210, stk. 2 (ved blodskam kan straffen for samleje mellem søskende bortfalde for den, der ikke er fyldt 18 år)«.
- S. 282, note 3: Se nu 7. udg., 1969.
- S. 283, linie 15 f. n.: Se foran note ad s. 273.
- S. 287, linie 4: *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, 1968, og her til *Ole Ingstrup* i NTfK 1970, s. 99 ff.
- S. 287, linie 7: Se nu 5. uppl., 1970, s. 176 ff.
- S. 290, linie 3: »a-c« ændres til »a-d«. – Der henvises i øvrigt til teksten s. 503.
- S. 291, linie 3: Om norsk ret se *Helge Røstad* i Lov og Rett 1968, s. 145 ff.
- S. 291, linie 6: Se *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 22 ff.
- S. 295, linie 13: Se nu *Hurwitz* og *Christiansen*, Kriminologi I, s. 153 ff.
- S. 299, linie 2: *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 43 ff., samme forf. i Lov og Rett, 1967, s. 422 ff.
- S. 299, linie 9: U 1969, s. 314 (H) (epileptisk tågetilstand).
- S. 299, linie 19: U 1968, s. 885 (V) (sindssygdom eller ligestillet tilstand, 20 dages hæfte for spirituskørsel).
- S. 301, linie 8: Se endv. U 1969, s. 492 (Ø) (overtrædelse af færdselsloven, hæftestraf), sml. *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 77 og 91 ff.
- S. 303, linie 7: *Th. Vanggaard* i NTfK 1968, s. 300 ff., *G. K. Stürup*, Treating the »Untreatable«, 1968, samme forf. i NTfK 1969, s. 190 ff.
- S. 303, linie 5 f. n.: Se *Waaben*, Utilregnelighed og særbehandling, s. 62 ff.
- S. 306, linie 6 f. n.: Se endv. fra retspraksis U 1970, s. 153 (H) og U 1970, s. 210 (V).

- S. 318, 1. afsnit: *Ross* i NTfK 1971, s. 2 ff.
- S. 322, linie 18. f.n.: VLT 1955, s. 162 (tyveriforsøg ved at tage en bil for at begå tyveri et eller andet sted ude på landet), U 1968, s. 870 (Ø) (forsøg på drab ved indkøb af blyhvidt), U 1968, s. 186 (Ø) (forsøg på drab ved opfordring til en anden).
- S. 323, linie 13: »218« skal være »217«.
- S. 325, linie 15 f. n.: Om fortolkningen af færdselslovens § 16, stk. 1: et motorkøretøj føres eller »forsøges ført«, se U 1968, s. 158 (V) og Betænkning nr. 588 om spirituspåvirkede motorførere, 1970, s. 62 f.
- S. 327, linie 10: Ved svangerskabslov 120, 24. marts 1970 er kvindens forhold gjort straffrit.
- S. 333, linie 14 f. n.: Vedrørende nyere retspraksis henvises til Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953–62, s. 17 ff. og oversigten 1963–67, s. 21 ff.
- S. 334, linie 18: U 1968, s. 186 (Ø) (1 år 3 måneder) og U 1970, s. 406 (Ø) (4 år).
- S. 335, note 1: *Hans Thornstedt* i SvJT 1968, s. 124 ff.
- S. 353, linie 5: I svangerskabslov 120, 24. marts 1970 § 10, stk. 5, findes en bestemmelse om den, der »bistår« ved overtrædelse af stk. 1 eller 4, se herom Betænkning nr. 522, 1969, s. 105 f. og 119. Om erhvervsmæssig bistand ved selvangivelse, se skattekontrollov § 14. Se endv. byggelov for købstæderne og landet 246, 10. juni 1960 § 65, stk. 3, om ansvarssubjekter i sager om ulovligt byggearbejde.
- S. 355, linie 8: Om en speciel begrænsning i medvirkenansvaret m. h. t. radiospredning fra det åbne hav, se lov 574, 19. december 1969 § 7, stk. 4.
- S. 355, linie 9 f. n.: Se U 1968, s. 186 (Ø) om opfordring til drab, til dels i forbindelse med løfte om vederlag eller om fremskaffelse af våben.
- S. 356, efter linie 7: se iøvrigt Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1953–62, s. 21 f. og oversigten 1963–67, s. 24 f. (bl. a. om ansvar for medvirken efter særlove).
- S. 357, linie 2: Om agent provocateur, se *Olle Hoflund* i Festskrift till Ivar Agge, 1970, s. 159 ff.
- S. 357, linie 19: »s. 165« ændres til »s. 615«.
- S. 357, linie 11 f. n.: Se som eksempel U 1963, s. 739 (H) (toldloven, opbevaring af smuglervarer).
- S. 363, linie 11 f. n.: »191« ændres til »190«.
- S. 363, linie 6–5 f. n.: Se nu lov 121, 25. marts 1970 § 32, stk. 2.
- S. 378, linie 16: Om retspraksis 1933–42, se *Sv. Gram Jensen* i Festskrift til Stephan Hurwitz, 1971, s. 283 ff., jfr. om dødsstraf og benådning til livsvarigt fængsel 1893–1932 samme forf. i TfR 1971, s. 221 ff.

- S. 381, linie 10: Anordn. 249 af 1962 er tillige ændret ved anordn. 25, 2. februar 1970.
- S. 381, linie 10 f. n.: Se endv. de årligt udgivne samlinger af Bestemmelser vedrørende fængselsvæsenet i Danmark. – Om mulighederne for normalisering af den frihedsberøvedes tilværelse, se *H. J. Heilbo* i NTfK 1969, s. 137 ff.
- S. 383, linie 24: Om indsattes ret til at læse og skrive, se *Ole Ingstrup* i Festskrift til Stephan Hurwitz, s. 335 ff.
- S. 385, linie 8–9: Se endv. jmcirk. 276, 25. juni 1969 om visse lempelser m. h. t. fængselsstraf i arresthus.
- S. 390, linie 4 f. n.: Anordn. 388 af 1948 er tillige ændret ved anordn. 25, 2. februar 1970. – Om kvindelige domfældte, se jmcirk. 80, 1. april 1968.
- S. 393, linie 3: Dommen U 1968, s. 410 (H) er kommenteret af *J. Trolle* i U 1968 B, s. 346 ff.
- S. 394, linie 5 f.n.: Med virkning fra 1973 er dagbodssystemet indført i Vesttyskland.
- S. 397, linie 10. f. n.: Se U 1968, s. 869 (Ø): § 249, stk. 2, 20 dagbøder à 500 kr., hensyn taget til, at T's hustru (der havde særeje), havde en betydelig indtægt og formue.
- S. 398, linie 8: Se lovbekg. 350, 14. august 1967.
- S. 402, note 15: Se *Gomard*, Skifteret, 2. udg., 1969, s. 165 f.
- S. 405, note 1: Om norsk ret se Straffelovrådets innstilling om inddragning på grunn av straffbare handlinger, 1970.
- S. 426, 3. afsnit: Se *Gomard*, Skifteret, 2. udg., 1969, s. 165 f.
- S. 432, linie 1 f. n.: Se herved *A. Vinding Kruse* i Festskrift til Stephan Hurwitz, s. 517 ff.
- S. 434, note 1: Cirk. af 1962 er ændret ved jmcirk. 93, 2. juni 1967 og jmcirk. 268, 20. december 1968.
- S. 435, linie 3 f. n.: § 78, stk. 2, finder anvendelse på næringsbrev i henhold til lov 121, 25. marts 1970 om restaurations- og hotelvirksomhed § 2, jfr. § 3, stk. 4.
- S. 438, linie 4: Se endv. U 1970, s. 1 (H): erhvervsmæssigt førerbevis nægtet en flere gange straffet person, som i 1967 var løsladt fra fængsel på livstid.
- S. 439, linie 16 f. n.: U 1970, s. 556 (Ø): underslæb og bedrageri, frakendt retten til at drive virksomhed med handel med motorkøretøjer og at medvirke ved sådan virksomhed.
- S. 441, linie 18: I stedet for beværterloven se nu lov 121, 25. marts 1970 om restaurations- og hotelvirksomhed §§ 14, stk. 1, nr. 4, og 18, se endv. foran ad s. 435.
- S. 441, linie 11 f. n.: Se nu færdselslovens § 70 som ændret i 1971.
- S. 441, note 4: Se endv. MT 1970, nr. 58 ff. og 126 ff.

- S. 442, linie 7: se nu *Frandsen*, Håndbog, 7. udg., 1970. Der henvises endv. til *B. Unmack Larsen* i *Juristen* 1971, s. 25 ff.
- S. 448, note 5: Se endv. U 1968, s. 406 (H) (ungdomsfængsel, men dissens for bet. dom).
- S. 458, linie 14 f. n.: Om et tilfælde af analog anvendelse af § 63, stk. 4, se U 1970, s. 563 (Ø) (kriminalitet under orlov).
- S. 467, 2. afsnit: U 1968, s. 885 (V): ikke strafforfald.
- S. 476, linie 19 f. n.: Se jmcirk. 7. januar 1970 om udgangstilladelse til forvarede, anbringelse på åben afdeling m. v.
- S. 478, linie 7 f. n.: Se også om prøveudskrivning fra sikringsanstalt U 1970, s. 728 (H) og om endelig ophævelse af åndssvageforsorg U 1970, s. 809 (H).
- S. 483, note 1: *Hurwitz* og *Christiansen*, *Kriminologi* II, 1971, s. 392 ff.
- S. 484, note 2: Straffelovrådets Betænkning om spirituspåvirkede motorførere, 1970, *Frandsen*, Håndbog i færdselslovgivningen, 7. udg., s. 357 ff.
- S. 489, note 1: Om nye finske regler om sterilisation og kastration, se *Raimo Lahti* i NTfK 1970, s. 16 ff.
- S. 502, linie 12 f. n.: Om personundersøgelse med henblik på spørgsmål om ungdomsfængsel, se rigsadv. cirk. 9. december 1968.
- S. 505, linie 14 f. n.: Se endv. U 1970, s. 458 (H): entreprenørs tyveri på fremmed arbejdsplads, værdi 108 kr., 60 dg. fgl. ubet., U 1971, s. 220 (Ø): politibetjents tyveri fra kasse af 150 kr., desuden § 175, 4 mdr. fgl. ubet.
- S. 506, linie 5 f. n.: Se endv. U 1970, s. 745 (H): landpostbuds underslæb m. h. t. 17.000 kr., 10 mdr. fgl. bet.; U 1970, s. 915 (Ø): funktionær på DSB's rejsebureau, underslæb, 8 mdr. fgl. bet., U 1971, s. 219 (Ø): kvindelig kontorassistent på dommerkontor, underslæb m. h. t. 21.000 kr., 8 mdr. fgl. ubet.
- S. 507, linie 8: Se endv. U 1971, s. 95 (H) om bedrageri m. h. t. 581 kr. overfor sygekasse, bet. dom.
- S. 511, linie 14 f. n.: Se endv. *Mogens Moe* i NTfK 1970, s. 164 ff.
- S. 528, note 1: *Johs. Andenæs* i *Lov og Rett* 1971, s. 117 ff.
- S. 530, linie 5: Vedrørende handel m. v. med euforiserende stoffer er der i 1969 sket en strafskærkelse ved indføjelse af § 191 i strfl. (maksimum 6 års fængsel). Se herom *Volmer Nissen* i U 1970 B, s. 95 ff. samt domme i U 1970, s. 733 (H) og 738 (H), U 1971, s. 104 (H) og 197 (Ø).
- S. 533, note 6: Om et processuelt spørgsmål vedrørende betydningen af strafforhøjelse efter § 154, se *Ole Ingstrup* i *Juristen* 1968, s. 430 f.
- S. 550, linie 5: I U 1970, s. 348 (H) er det antaget, at et i sig selv forældet forhold kan være uforældet ved sammen med andre forhold at bringe den pådømte kriminalitet ind under den forhøjede strafferam-

me i strfl. § 286, stk. 2, om forbrydelser »af særlig grov beskaffenhed«.

- S. 557, linie 2: Om bortfald af reststraf af ungdomsfængsel ved dom til forvaring, se U 1970, s. 327 (H).
- S. 563, linie 15: § 86 finder ikke anvendelse m. h. t. fradrag af ubetinget delstraf i en senere fastsat fællesstraf, jfr. U 1970, s. 402 (V) og teksten s. 526, note 22.
- S. 564, linie 8: Om fuldt fradrag m. h. t. varetægt i udlandet se U 1970, s. 885 (Ø).
- S. 567, note 10: Se rigsadv. cirk. 18. marts 1969.
- S. 567, note 13: Se U 1969, s. 366 (H): 19 årig dømt til ungdomsfængsel, fuldt fradrag på 322 dage i de i § 42 nævnte frister. Vedrørende fuldt fradrag henvises endv. til U 1970, s. 348 (H), U 1970, s. 738 (H), U 1971, s. 12 (H).
- S. 579, linie 9: I medfør af kgl. res. af 15. december 1970 er justitsministeriet bemyndiget til helt eller delvis at eftergive bøde- og konfiskationsbeløb uanset beløbets størrelse og til helt eller delvis at eftergive frihedsstraffe på 30 dage eller derunder, se jmcirk. 30. december 1970.

SAGREGISTER

- Aberratio ictus*, 240.
Abnorme enkeltreaktioner, 298.
Abolition, 574.
Absolut kumulation, 550.
Absolut lovbestemte straffe, 529.
Absolut og relativt farlige ting, 412.
Absolut og relativt utjenlige handlinger, 326.
Absorptionsprincip, 550.
Adfærdsnormer, 1.
Administrative forholdsregler, 32, 399, 454, 469, 485.
Advarsel, 524.
Adskvans, 161 ff., 166 ff., 246, i forb. med rettighedsfortabelse 436.
Affekt, 191, 233, 288 ff., 298.
Afholdspålæg, 472, 485 ff.
Afhængighedsforhold, 360.
Afkortning af varetægtsfængsel, 561 ff.
Afskaffelse af straf, 71 ff.
Afskrækkelse, 55 ff., 65.
Afsoning af bøder, 402 ff.
Afsoningstid, 387, 568.
Afspændingshandling, 299.
Aftale om forbrydelse, 323, 356.
Agent provocateur, 357.
Akcessorisk begrundet strafansvar, 348, 351.
Akcessorisk forhold, 14, 548.
Akcessoriske retsfølger, 36.
Aktieselskaber, strafansvar, 277 ff.
Alder, med henblik på samtykke til strafbar handling, 214, kriminel lavalder, 281 f., relative aldersgrænser, 283 f., aldersfaktorens betydning for strafudmåling 542.
Alfonseri, 456.
Alkoholister, 39, 303, 308 ff., 454, 456, 483 ff., 520.
Alkoholpåvirkethed, 308 ff., 483 ff.
- Almindelige forudsætninger for strafbarhed*, 5 ff., 237.
Amnesti, 572, 574.
Analogi, 87 ff., 249.
Andre retsfølger end straf, 3, 32 ff., intertemporalt, 129 ff., forældelse, 149 f., 154.
Angivere, andel i bødekraav m. v., 401.
Angrebsobjekt, 16, 160, 209.
Anholdelse, 563.
Anstiftelse, 348, 353, 355.
Ansvarsforældelse, se Forældelse.
Antabusbehandling, 484 f., 518, 520.
Arbejdsducør, 382.
Arbejdshus, 33, 38, 453 ff., 481, 486, 525, 555 f., 578.
Arbejdspladstyveri, 505.
Arbejdsret, kollektiv, 279.
Arresthuse, 378, 384, 389.
Arveret, fortabelse af, 426 ff.
Asylerende midler, 38.
Atypisk motiv, 256.
Auburn'ske system, 373.
Automatisk nødværge, 191 f.
- Bandekriminalitet*, 348.
Bedrageri, 509 f., spm. om sammenstød, 546.
Befaling, 180 f.
Begyndelse på iværksættelsen, 316, 321.
Begæring, drab efter, 206, 212.
Behandlingsmidler, 37 ff.
Bentham, Jeremy, 373.
Benådning, 378, 386, 572, 574 ff.
Beregning af straffetid, 387, 568.
Berigelsesforbrydelser, forældelse, 146 f., retsvilddfarelse, 260 f., samtykke, 213, forsæt, 235 f.
Berigtigelsesret, 443.

- Beruselse*, 308 ff., 483 ff.
Beskyttelsesinteresse, 16 f., 160, 209, 260.
Beskyttelsesprincip, realprincip, 95, 99 ff.
Beskæftigelse i kriminalanstalter, 382 f.
Best-dommen, 181.
Bestikkelse, 418.
Betingelsesteori, 163 ff., 170 ff.
Betinget benådning, 577.
Betinget dom, 33, 477 ff.
Bevidsthed, handlen uden, 309.
Bevidst uagtsomhed, 218, 232, 241 f.
Bevissspørgsmål, 176, 179 f., 228 f., 344 f.
Bevistvivl, 543.
Bevæggrund, se *Motiv*.
Bevæteransvar, 274 f., 363.
Bigami, 211, 260.
Billigelse af forbrydelse, 353.
Biologisk kriterium, 291, 293.
Bipersoner, 348, 351.
Blandede delikter, 23.
Blanketstraffebud, 80 f.
Blodskyld, 47, 49.
Blufærdighedskrænkelser, 214.
Bod, 29 f., 279.
Borgerlige rettigheder, 433 ff.
Borstal-system, 445.
Brandstiftelse, 211, 507.
Bremerholm, 374.
Brugstyveri, 505 f.
Bøde, 32, 391 ff., i forbindelse med betinget dom, 552 f.
Bødeansvar, 29, 271.
Bødehæftelse, 29, 279 f., 400.
Børn, strafansvar, 281 ff.
Børne- og ungdomsforsorg, 282 ff., 522.
Børnehus, 374 f.

Casus, 245.
Cellesystem, 372, 382, 385.
Concursus idealis, 549.
Concursus necessarius, 357, 362 ff.
Concursus realis, 549.
Conditio sine qua non, 164, 171, 354.
Conspiracy, 323.
Corpus delicti, 411, 416 ff.

Culpa, se *Uagtsomhed*.
Custodia honesta, 388.

Dagbodsystemet, 394 ff., 553.
Dansk Forsorgsselskab, 472, 503, 517 f.
David, C. N., 375.
Debilitet, 300.
Delagtighed, se *Medvirken*.
Delegation af lovgivningskompetence, 80 f.
Delikt, 4.
Deling af straffeprocessen, 369.
Delvis betinget dom, 386, 512 ff., 524, 525.
Determinisme, 73 ff.
Diplomater, immunitet, 112.
Direkte forsæt, 225 f.
Disciplinærstraffe, 383 f.
Distributiv straffeteori, 60 f.
Dobbeltsporet system, se *Dualistisk system*.
Dokumentfalsk, 211, 507.
Dolus, se *Forsæt*.
Dolus eventualis, 229 ff., 331.
Dolus subsequens, 238.
Dommerindividualitet, 544.
Domsudsættelse, 498.
Drab, se *Manddrab*, *Uagtsomt drab*.
Drankere, se *Alkoholister*.
Dualistisk system, 36, 312, 467, 488.
Duel, 212.
Dyr, afværgelse af fare hidrørende fra d., 192.
Dyrplageri, 505, 509.
Død, bødekrav overfor den skyldiges dødsbo, 400, konfiskation, 426, strafansvarets ophør ved d., 571 f.
Dødsstraf, 33, 63, 577 ff.

Effektdelikter, se *Forårsagelsesdelikter*.
Efterfølgende medvirken, 348, 353 f.
Eftergivelse af strafansvar, 207, 571, 574 ff.
Egenhændige delikter, 159, 361 f.
Egen skyld, 174.
Egentlig retsvildfarelse, 257, 259 ff., 263 ff., 267 ff.

- Egentlige undladelsesforbrydelser*, 23 f.
Ejeransvar, 273.
Eksekutionsudsættelse, 498.
Eksekutive straffe, 29.
Eksemplariske straffe, 55 f.
Eksklusivitetsprincip, 114.
Eksterritorialitet, 112.
Embedshandlinger, nødværge mod e., 183 f., gennemførelse ved magt-anvendelse, 192 f.
Endelig løsladelse, 387.
Enhedsforbrydelse, 11, 145, 545.
Ensporet og tosporet system, 36, 460, 466 f., 488.
Enhvervs- og vanemæssige forbrydere, 461.
Erhvervsmotiv, 253.
Error facti, 257.
Error in objecto, 239.
Error in persona, 239.
Error juris, 256 ff.
Erstatningsansvar, forhold mellem straf og e., 27 ff., 273, 430 ff., forældelse, 150, læren om adækvans, 169, præventiv funktion, 345 f., erstatning til forurettede af bødeprovenu, 401, forhold til konfiskationskrav, 424 f., i forbindelse med betinget dom, 522.
Europarådet, 110.
Euthanasi, 213.
Exces i nødværge, 190 f., ved nødret, 204.
Extranei og intrenei, 159, 361 f.
Faktisk vildfarelse, 238 ff., 257.
Fakultative strafforhøjelsesgrunde, 533.
Fakultative strafnedsættelsesgrunde, 533.
Falsk anklage, 210, 507.
Falsk forklaring, 210, 507.
Fangearbejde, 382 f., 390.
Færedelikter, 17 f., 329, 345, 547.
Farlighed, farlighedskriterium, 30, 34, 39 ff., med henblik på konfiskation, 407 f., med henblik på rettighedsfortabelse, 436 ff., med hensyn til sikkerhedsforvaring, 461 ff., med hensyn til § 70-foranstaltninger, 470, med hensyn til strafudmåling, 540.
Fartøjer, forbrydelser ombord på f., 96 ff.
Ferri, 66, 72.
Feuerbach, straffetruselsteori, 57 ff.
Filadelfiske system, 372 f.
Final handlingsbestemmelse, 158.
Flerhed af ansvarspersoner, 347 ff., 540.
Flerhed af forbrydelser, 544 ff.
Flerstrengt reaktionssystem, 3.
Folkedrab, 13, 109.
Folkeretlige jurisdiktionsundtagelser, 112 f.
Folketingsmedlemmer, 113 f.
Forbedringshus, 371, 375.
Forbeholdsklausul, 8.
Forberedelseshandlinger, 235, 321, 325 f., 331, 336 f.
Forbedring som strafformål, 65.
Forbrydelse, begreb, 3 ff., inddelinger af f., 14 ff.
Forbudsnorm og straffenorm, 81.
Forenede Nationer, 109 f.
Forening, konfiskation af formue m. v., 411.
Foreningsteori, 69.
Forestillingsteorier, 22 ff.
Forfalden til drukkenskab, 456, 485, 487.
Formaldelikter, 18 f., 225 f., 243.
Formildende omstændigheder, 532.
Formindsket tilregnelighed, 286.
Formodning, 226.
Formuekonfiskation, 406 f.
Formål, straffens, 42 ff., 534.
Forræderi, se Landssvig.
Forseelser, 14 f., 328 f.
Forsorg i frihed, 37, 365, 497, 517 f.
Forstraffe, 541.
Forsæt, 217 ff., 222 ff., 251, 256 ff., 308, 329 ff., 356.
Forsøg, 20, 109, 235, 249, 315 ff.
Forsøg på medvirken, 321, 358 f.
Fortabelse af arveret, 426 ff.
Fortabelse af rettigheder, sammenholdt med straf, 33, intertemporalt, 131, om f. i almindelighed, 433 ff.
Fortolkning, 6, 84 ff.

- Fortsat forbrydelse*, 13, 145.
Forudgående medvirken, 348, 353.
Forurettede, hensyn til, 28, 37, 424 f.,
 f's forhold med henblik på straf-
 udmåling, 541.
Forvandlingsstraf, 402 ff.
Forvaring, se *Psykopatforvaring*.
Forældelse, 11, 13, 124 ff., 138 ff.,
 550, 570.
Forældreansvar, 283.
Forårsagelsesdelikter, 18 f., 161 f.,
 225, 243.
Fremmed ret, hensyntagen til, 106 ff.
Fremrykket fuldbyrdelsesmoment,
 10 f., 104, 235, 251, 324 f., 336,
 354 f.
Frihedsberøvelse, ulovlig, 14, 147.
Frihedsstraf, 19, 371 ff.
Fristafbrydelse, forældelsesfrist,
 148 f., 152, i forbindelse med be-
 tinget dom, 526 f.
Frivillig tilbagetræden, 335 ff., 571.
Fry, Elizabeth, 374.
Frygtmotiv, 254 f.
Fuldbyrdelsesmoment, se *Fremryk-
 ket f.*
Fuldbyrdet forbrydelse, 324 f.
Fuldendt forsøg, 326, 337.
Funktionærsmøder, 384.
Fysisk medvirken, 348, 353.
Fællesskab i fængsler, 373, 382.
Fængsel, 33, 376 ff.
Fængselsmytteri, 375.
Fængselsnavnet, 369, 449 f., 457 f.,
 463 f.
*Fængselsvæsenets psykiatriske ob-
 servationsafdeling*, 469.
Færdselsforseelser, 174, 388, 441 f.,
 504.
Følger af en handling, 102 ff.

Gamle personer, strafudmåling, 542.
Gavemodtagere, konfiskation hos,
 422.
Generalprævention, 31 f., 54 ff., med
 henblik på forsøg, 318, 335, med
 henblik på medvirken, 352, med
 henblik på betinget dom, 504,
 med henblik på strafudmåling i
 almindelighed, 528 ff.
Gengældelse, 47 ff.

Genindsættelse, 369 f., 449 f., 457 f.,
 464, 479.
Genoprettelse af skade, 346, 543.
Gentagelse, 125 f., 462 f., 557 ff.
Gentagelsesvirkning, 557, 559 f.
Gerningsindhold, 5 ff., 236.
Gerningsmand, 349 ff.
Gerningsmandstyper, 31.
Gerningstyper, 31.
Grov uagtsomhed, 242 f.
Grønland, 78 f., 95 f.
Gud, forbrydelser mod, 46 f.

Halvåbne anstalter, 379.
Handlingsbegrebet, 6, 157 ff., 322 f.
Handlingsobjekt, 160.
Handlingssubjekt, 159 f.
Helbredelsesanstalt for drankere, 39,
 489 ff.
Hemmelige forbrydelser, 24 ff.
Hensigt, 225, 234 ff., 251, 331.
Hittegods, ulovlig omgang med, for-
 ældelse, 147.
Hjem, anbringelse i h. i forbindelse
 med betinget dom, 519 f.
Homologt recidiv, 561.
Hovedpersoner, 348, 350.
Hovedrammer, 530.
Howard, John, 372.
Humanitetsprincip, 64, 535, 551.
Hypnose, 158.
Hypotetisk forsæt, 229 f.
Hypotetisk samtykke, 215.
Hæfte, forhold for hvilke der ikke
 er hjemlet højere straf end h., 15,
 om h. i almindelighed, 33, 387 ff.,
 i forbindelse med delvis betinget
 dom, 513 ff.
Hæleri, 14, forældelse, 147, forsæt,
 226, 327, selvstændig kriminalise-
 ring, 353.

Idealkonkurrence, 143, 549.
Ikke-korrelatforbrydelser, se *Forår-
 sagelsesdelikter*.
Ikrafttræden, straffeloves, 118 f.
Imaginær forbrydelse, 258, 328.
Imbecilitet, 300.
Impulshandlinger, 233,
Inddragelse, se *Konfiskation*.
Indeterminisme, 73 ff.

- Individualiserende system*, 535 f.
Individualprævention, se Specialprævention.
In dubio pro reo, 85, 179 f.
Instrumenta sceleris, 411, 412, 414 ff.
Integritetskrænkelser, 17, 162, 182, 200.
Intelligensdefekt, 499 ff.
Interesse, krænkelser af i., 16 f., tilknytning til i. ved undladelsesforbrydelser, 22.
Internationale Kriminalistforening, 66.
International retshjælp, 110 f.
International strafferet, 94 ff., 109 ff.
Interneringsloven af 1925, 496.
Interpol, 111.
Intertemporal strafferet, 118 ff.
Intervention i nødværge, 184, i nødretssituationer, 195.
Intoksikationer, 308.
Irske system, 374.
Italienske skole, 39, 66, 71.
Iteration, se Gentagelse.
Iværksættelseshandling, 235, 325 f., 337.

Jagtforseelser, 415, 418.
Judicielle retsfølger, 32.
Juridiske personers strafansvar, 159 f., 277 ff., 347.
Juridisk kriterium, for utilregnelighed, 291 f.

Kapitel 9-følger, 34 ff.
Karakterdefekter, se Psykopati.
Kastration, 35, 37, 489 ff.
Kausalitet, 161 ff., 292, 354.
Klassifikation, 379.
Kollektive enheder, 159 f., 277 ff., 347.
Kollektiv forbrydelse, 12.
Kollektiv kriminalitet, 347.
Kombinationsdom, se Delvis betinget dom.
Kommissivdelikter, 20 ff.
Kompleksbegreber, 261.
Komplementærårsag, 172 f.
Komplot, 323, 347.
Konfiskation, 30, 130 f., 405 ff., 578.
Kongehuset, 113 f.

Konkurrence af forbrydelser, se Sammenstød.
Konkurrerende skadeårsager, 170 ff.
Konkurs, bødekraft overfor den skyldige konkursbo, 402, konfiskation, 426.
Korrelatforbrydelser, 18 f., 158, 161 f., 225 ff., 236, 243.
Kortvarige frihedsstraffe, 377, 499.
Krigsforbrydelser, 82, 109, 181.
Kriminalitetsfaktor, 252.
Kriminalpolitik, 2, 75, 366.
Kriminalret, 1, 2.
Kriminalvidenskab, 1.
Kriminel lavalder, 281 f.
Kriminologi, 68.
Kumulation af straf, 526, 550.
Kundgørelse af dom, 442 ff.
Kundgørelse af loven, 267.
Kurative midler, 37, 471 f.
Kvaksalveri, 206.
Kvalificeret dødsstraf, 56.
Kvalificeret forsæt, 234, 251.
Kvalificeret forsøg, 330, 336.
Kvindelige lovovertrædere, 380, 447, 459, 504, 542.

Landssvig, 82, 100, 137, 279, 407, 435.
Latitude-system, 528.
Lavalder, kriminel, 281 f.
Legemsangreb, 212.
Lejlighedsforbrydere, 500.
Lemlæstende straffe, 56.
Ligeartet konkurrence, 549.
Ligelighed, 535.
Liszt, Fr. von, 66, 74.
Livsvarigt fængsel, 377 f.
Logiske korrelatforbrydelser, 19.
Lokalfriheden, se Opholdspåbud.
Lovanalogi, 88.
Lovbestemt straf, 529.
Lovhjemmel for straf, 80 ff.
Lovkombination, 122.
Lovovertrædelse, betegnelsen, 4.
Luftterritoriet, 95.
Lukket anstalt, 379.
Lydhedspligt, 180 f., 183 f.
Læggdommere, forhold til strafudmålingen, 544.
Lægelige indgreb, 205 f., 213.

- Løn*, tilbageholdelse af, 432.
Løsladelse på prøve, se *Prøveløsladelse*.
- Magtmidler ved anholdelse m. v.*, 192 f.
- Manddrab*, 21, 170 ff., 212, 219, 220 f., 225 ff., 236, 243.
- Masseforbrydelser*, 347.
- Materiel typicitet*, 86.
- M' Naghten Rules*, 293 f.
- Meddelagtighed*, se *Medvirken*.
- Meddelagtighedsteoriene*, 350 ff.
- Medgerningsmand*, 349.
- Medicinsk kriterium*, 291, 293.
- Medium-system*, 531.
- Medlidenhedsdrab*, 212 f.
- Medvirken*, 109, 121, 249 f., tilbage-træden fra forsøg, 344, almindelige regler om m., 347 ff.
- Medvirkningslære*, 350 ff., med hensyn til kausalitet, 165.
- Mellemkommende handlinger*, 173 ff.
- Mellemløve*, 120.
- Mentalundersøgelse*, 289 ff., 503, 564.
- Militære befalinger*, 181.
- Militær straffelov*, 16.
- Mill, John Stuart*, 164.
- Misbilligelse*, 4 f., 46, 51 f., 537.
- Modereret kumulation*, 550.
- Modværg*, 182.
- Monistisk system*, Se *Dualistisk s.*
- Moraldannende virkning af straffen*, 59, 60 f., 76.
- Moralsk indignation*, 75 ff., 536 f.
- Mord*, 236.
- Morfinister*, 306.
- Mortifikation*, 444.
- Mosaik ret*, 47.
- Motiv*, ved nødværge, 190, ved nødret, 204, m. i almindelighed, 250 ff.
- Motivation*, 233, 252.
- Motorsager*, se *Færdselssager*.
- Narkotikasager*, konfiskation, 419, spørgsmål om betinget dom, 509, 520.
- National begrænsning af strafansvar*, 114 ff.
- Negative meddelagtighedsteorier*, 351.
- Negotiorum gestio*, 205, 215 f.
- Neuroser*, 295, 298, 303.
- Nichtzumutbarkeit*, 220 ff.
- Non-retroaktionsprincip*, 120.
- Nordiske statsborgere*, 99.
- Normalstraf*, 531.
- Normative elementer i gerningsindholdet*, 6, 161, 261, i forbindelse med skyldbegrebet, 9 ff., i uagtsomhedsbegrebet, 242.
- Normerede bøder*, 397 f.
- Nulla poena sine lege*, 80, 85, 135.
- Nürnberg-processen*, 109.
- Næringsforseelser*, 275, 364, 399.
- Nødhjælp*, 204 f.
- Nødret*, 8, 194 ff., 221.
- Nødsmotiv*, 255.
- Nødssituation*, 194, 199 f., 220 ff.
- Nødvendigt sammenstød*, 362 ff.
- Nødværge*, 8, 181 ff., 194 f.
- Objekt*, forbrydelsens, med henblik på konfiskation, 411, 416 f.
- Objektiv forsøgsteori*, 317.
- Objektive lovovertrædelser*, 272.
- Objektive meddelagtighedsteorier*, 350.
- Objektive strafbarhedsbetingelser*, 6, 108, 237.
- Objektive straffrihedsgrunde*, 8, 178 ff., 262.
- Objektiveret bødeansvar*, 272 ff.
- Obligatoriske strafforhøjelsesgrunde*, 533.
- Obligatoriske strafnedsættelsesgrunde*, 533.
- Oligofreni*, 299 ff.
- Omissivdelikter*, se *Undladelse*.
- Omstændigheder*, forbrydelsens, 6, 158 f.
- Opdagelsesrisiko*, 62 f.
- Opdragende foranstaltninger*, 36 f.
- Opfordring til forbrydelse*, 353, 355.
- Opholdspåbud og -forbud*, 471 f., 496, 519.
- Ophør*, straffeloves, 119.
- Opportunitetsprincippet*, se *Tiltalefrafald*.
- Oprejsning*, 575.

- Optagelseshjem*, 519.
Ordgrænse, 88.
Ordre, se *Befaling*.
Organisation, kriminel, 347.
Orlov, 383, 459.
Overlæg, 236.
Overordnet befaling, se *Befaling*.
Overtroiske midler, 167.
- Paragraf 70-foranstaltninger*, 36, 38, 288, 304, 466 ff., 470 ff., 525, 556.
Parkforbud, 496.
Partiel analogi, 89.
Partiel tilregnelighed, 292, 304.
Passivitet, strafbar, se *Undladelse*.
Patologiske enkeltreaktioner, 298.
Patologisk rus, 310 f.
Penn, William, 372.
Personalitetsprincip, 95, 98 f., 400.
Personligt ansvar, 29, 400.
Personundersøgelser, 290, 502 f.
Politiforørelser, 14 f.
Positiv indvilligsesteori, 231 ff.
Positive meddelagtighedsteorier, 351.
Postdeliktuelle reaktioner, 3.
Pressedelikter, 277.
Principale lov for handlefriheden, 318.
Privat magtanvendelse, 181 ff.
Privat påtale, 123 f., 571, 579.
Probation, 498.
Producta sceleris, 411, 416.
Progressivt system, 374, 384.
Proportionalitet, 26, 31, 50, i nødrætslæren, 201 ff., ved afgørelsen om strafegnethed, 305, med henblik på ubestemte domme, 368, ved dom til sikkerhedsforvaring, 462, med henblik på § 70-foranstaltninger, 470 f., som almindeligt strafudmålingshensyn, 535.
Provokation, 185, 357, 541.
Prædeliktuelle reaktioner, 3.
Præjudicielle spørgsmål, 106, 259.
Prævention, 30, 45, 54 ff., 69 ff.
Præventive love, 18, 246.
Prøveløsladelse, 368, 385 ff., 449, 457 f., 463 f., 512, 577.
Prøvetid, 387, 516, 524 f.
Psykisk abnormitet, 38, 284 ff., 448 f., 455, 462, 466 ff., 521.
- Psykisk medvirken*, 348, 353.
Psykogene psykoser, 295.
Psykologisk kriterium for utilregnelighed, 291.
Psykopatforvaring, 304, 467, 475 ff., 493.
Psykopatfængsel, se *Særfængsel*.
Psykopati, 302 ff.
Psykoser, 294 ff.
Putativ forbrydelse, 238, 259, 327 f.
Putativ medvirken, 359.
Putativt nødværge, 190, 328.
Pönitentært kriterium, 291.
Pönologi, 2.
Påtaleforældelse, se *Forældelse*.
Påtaleregler, 7, 123 f., 571, 579.
- Reaktionssystem*, 3.
Realkonkurrence, 143, 549.
Realprincip, 95, 99 ff.
Recidivister, 38, 367, 453, 457 ff.
Recidivstatistik, se *Tilbagefaldsstatistik*.
Redskaber, som konfiskationsobjekt, 411, 412, 414 ff.
Reformbevægelse, 50, 66 f.
Relativt bestemte straffe, 529.
Relativt ubestemte domme, 367 f.
Rene handlingsdelikter, 21.
Rene retsbegreber, 261.
Repression, 30, 45 ff., 69 ff., 306, 534.
Resocialiseringshensyn, 434.
Res scelere quaesitae, 411, 417 ff.
Reststraf, ved prøveløsladelse, 386.
Retlige korrelatforbrydelser, 19.
Retmæssighedsgrunde, 8, 178 f.
Retroaktion, 120, 132 ff.
Retsanalogi, 88.
Retsgode, krænkelse af, 16.
Retshåndhævelse, 1.
Retshåndhævelsesmotiv, 254.
Retskilder, 80 ff.
Retslægerådet, 290.
Retsopgør, 53, 82, 137 f., 279.
Retstridighed, 5, 7 ff., 167, i nødværgelæren, 184 f., i nødrætslæren, 196, i medvirkenslæren, 350.
Retsvildfarelse, 256 ff., 328.
Rettighedsfortabelse, sammenholdt med straf, 33, intertemporalt,

- 131 f., om r. i almindelighed, 433 ff., generhvervelse af rettigheder, 575.
Rus, se *Beruselse*.
Sakral teori, 46.
Samfundsinteresser, nødværge til værn for, 182, nødret til værn for s., 198.
Sammensat forbrydelse, 12, 546.
Sammenstød af forbrydelser, 11, 13, 125 ff., 143, 527 f., 544 ff.
Sammenstød af straffe, 548.
Sammenstød af straffebestemmelser, 545.
Samtidig medvirken, 348, 353 f.
Samtykke, 8, 206 ff.
Samvirken, se *Medvirken*.
Samvirkende årsager, 172.
Samvittighed, 258.
Sandsynlighedsforsæt, 226 ff.
Sanktionslære, 2, 365 ff.
Seksualforbrydere, 211 f., 461, 489 ff., 507 f.
Seksuel abnormitet, 303, 489 ff.
Sekundær lov for handlefriheden, 318, 351.
Selvforskyldt beruselse, 468.
Selvstændigt virkende årsager, 171.
Selvtægt, 186 f., 254.
Siderammer, 530.
Sikkerhedsforanstaltning, sammenlignet med straf, 30 ff., terminologi, 34.
Sikkerhedsforvaring, 33, 38, 459 ff., 555 f., 578.
Sikkerhedsstillelse, 471.
Sikringsanstalten i Nykøbing S., 473, 479 f.
Simpel uagtsomhed, 242 f.
Simulation, 566.
Sindelag, 256.
Sindssygdom, 291, 473 ff.
Sindssygehospitaler, 473 ff.
Sinker, 301.
Situationslove, 134.
Situationsvildfarelse, 259.
Skadedelikter, 17.
Skattesvig, 153 f., 325, 398, 399, 400, 444.
Skibe, forbrydelser ombord på, 96 ff.
Skyld, 5, 9 ff., 31, 35, 166, 217, ansvar uden s., 271 ff., udelukkelse af s. i særlige situationer, 220 ff.
Skyldformer, 11, 217 ff.
Skyldnersvig, 260.
Skærpede forsætskrav, 234 ff.
Skærpende omstændigheder, 532.
Slagsmål, 185.
Sløret forsæt, 233 f.
Social-etiske normer, 1.
Socialt forsvar, 72.
Sociologisk straffeteori, 52 f.
Solidarisk ansvar, 423, 570.
Soning, 46 f.
Sortering af fanger, 379.
Specialprævention, 31, 54, 65 ff., med henblik på forsøg, 318, 335, med henblik på medvirken, 352, med henblik på betinget dom, 504, 505, med henblik på strafudmåling i almindelighed, 528 ff.
Spejlende straffe, 56.
Spindehus, 375.
Spirituspåvirkede lovovertrædere, 441, 504.
Statsforbrydelser, 100, 116, 136 f.
Statsfængsel, 378.
Sted, handlingens, 102 f., 160.
Stedligt virkeområde for straffeloven, 94 ff.
Sterilisation, 35, 491.
Stokhuset, 375.
Straf, begreb, 3, 26 ff., om afskaffelse af s., 71 ff., 365.
Strafarter, 32 f., 365, 532.
Strafbortfald, 179, 334 f., 570 ff.
Strafegnethed, 291, 300 f., 303 ff.
Straffeattester, 434.
Straffeloven, 81, militær s., 16, 83.
Straffelovrådet, 83.
Straffelovsovertrædelser, 15.
Strafferammesystem, 528 ff.
Straffeteorier, 10, 42 ff.
Straffetruselsteorier, 57 ff.
Strafforhøjende omstændigheder, strafforhøjelsesgrunde, 532 ff.
Strafforældelse, se *Forældelse*.
Straffrihedsgrunde, 8, 178 ff., 262.
Straffuldbrydelsesregler, 127 f., 380 ff.
Strafnedsættelse, ved retsvildfarelse,

- 257, 267 ff., for unge lovovertrædere, 284, i § 85-tilfælde, 288 f., 468, ved forsøg, 333 ff., på grund af forhold efter fuldbyrdet forbrydelse, 345 f., ved medvirken, 352, 358 ff., for extranei, 362, om strafnedsættelsesgrunde i almindelighed, 532 ff., 573.
- Strafophørsgrunde*, 138, 178, 335, 571 f.
- Strafpåvirkelighed*, 290, 300, 303 ff., 460.
- Strafskyld*, 9 ff.
- Strafsurrogat*, 33.
- Strafudmåling*, 11, 245, 255, 366, 392 f., 500, 526, 528 ff., 550 ff.
- Strafudståelse i udlandet*, 108.
- Strafudsættelse*, 497.
- Strafupåvirkelige personer*, 455.
- Stämpling*, 323.
- Subjekt, forbrydelsens*, 159.
- Subjektiv dækning*, 236 f.
- Subjektiv forsøgsteori*, 317.
- Subjektive meddelagtighedsteorier*, 350.
- Subjektive momenter i gerningsindholdet*, 6.
- Subjektivt overskud*, 236.
- Subjektive straffrihedsgrunde*, 178.
- Subsumtionsvildfarelse*, 259.
- Svangerskabsafbrydelse*, 25, 83, 197, 327.
- Sygdomsteori*, 67.
- Sædelighedsforbrydere*, se *Seksuel forbrydere*.
- Særdelikter*, 159, 361.
- Særforanstaltninger*, 34.
- Særfængsel*, 33, 304, 379, 468, 476, 481 f.
- Særlige pligtforhold*, 361 f.
- Særlovgivningen*, 15 f., 83, 153 f., 250, 271, 391.
- Særvilkår*, 517 ff.
- Søterritoriet*, 95.
- Takstsystem*, 536.
- Talion*, 529.
- Tatbestand*, 5.
- Temporære love*, 134.
- Territorial begrænsning af strafansvar*, 114 ff.
- Territorialprincip*, 94 ff.
- Tid*, straffelovens virkeområde i t., 118 ff., handlingstid, 120, 160, forsettets t., 237 f., strafegnethedens bedømmelse, 306 f.
- Tidslove*, 134.
- Tidsubestemt frihedsberøvelse*, 366 ff., 477.
- Tilbagefaldsstatistik*, 68, 452, 466, 495 f., 510.
- Tilbagetræden efter fuldbyrdet forbrydelse*, 345 ff.
- Tilbagetræden fra forsøg*, 178, 335 ff., 571.
- Tilbagevirkende kraft*, 27, 119 f., 135 ff.
- Tilbud om forbrydelse*, 323.
- Tilfældige situationsforbrydelser*, 25 f.
- Tilhold*, 496.
- Tillæggsbøder*, 398 f.
- Tillægsstraf*, 36, 527, 554.
- Tillægsvilkår*, 516.
- Tilregnelighed*, 10 ff., 36, 163, 281 f., 284 ff.
- Tilregnelser*, 10 f., 217 ff.
- Tilsagn om forbrydelse*, 323.
- Tilskyndelse*, 348, 353, 355.
- Tilstande ligestillet med sindssygdom*, 297 ff., 307.
- Tilstandsforbrydelser*, 14, 146 f., 238.
- Tilståelse*, 346.
- Tilsyn*, 387, 472, 477, 497 f., 517 f.
- Tilsynsværge*, 477.
- Tiltalefrafald*, overfor børn og unge, 284, overfor psykisk abnorme, 469, i almindelighed, 501 f. 571, 574.
- Tjenestehandlinger*, nødværge mod, 183 f.
- Tjenestemænd*, handlen efter ordre, 180 f.
- Tjenlig forsøgshandling*, 326 f.
- Toksiske tilstande*, 328.
- Toldsvig*, 417.
- Tortur*, 221 f.
- Trafikforseelser*, se *Færdselsforseelser*.
- Tronfølgeren*, 113.
- Trusler*, 323, 360.
- Tugthus*, 371, 374 f.

- Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset*, 375.
Tvangsarbejde, 454.
Tvangsbøder, 29.
Tvangskastration, 490.
Tvangssituation, 180 f.
Typicitet, 86.
Tyveri, nødværgeadgang, 186 f., *error in objecto*, 239 f., *retsvildfarelse*, 260, *betinget dom*, 504 ff.
Uagtsomhed, 217 ff., 241 ff.
Uagtsomhedsdelikter, 170.
Uagtsom medvirken, 357 f., 360.
Uagtsomt drab, 174 ff., 219, 243.
Ubestemte begreber, 261.
Ubestemte domme, 366 ff.
Ubevidst uagtsomhed, 241 f.
Udbringelse af riget, 441.
Udbytte, konfiskation, 411, 417 ff.
Udgangstilladelse, 383, 459, 464.
Udkast til straffeloven, 81 f.
Udlandet, forbrydelser begået i, 98 ff., *domme afsagt i u.*, 107 f., 463, 555, 560.
Udlevering, 99, 102, 110 f.
Udligning, straffeteori herom, 46, 52 ff.
Udlændinge, 101 f.
Udpantning for bøder, 402.
Uegentlig retsvildfarelse, 257, 259 ff., 328.
Uegentlige undladelsesforbrydelser, 21 ff.
Ufuldendt forsøg, 326, 337.
Uligeartet konkurrence, 549.
Ulovlig omgang med hittegods, 147.
Umulighed af normmæssig handlen, 195.
Umyndiggørelse, 472.
Underslæb, 257, 297, 506.
Undladelse, strafbar, 20 ff., 109, 121, 147, 158, 164 f., 182, 183, 238, 246, 354 f., 359.
Undskyldelig retsvildfarelse, 268 ff.
Ungdomsforsorg, se *Børne- og ungdomsforsorg*.
Ungdomsfængsel, 33, 284, 367, 445 ff., 510, 525, 556, 578.
Unge lovovertrædere, 38, *børne- og ungdomsforsorg*, 281 ff., *anvendelse af ungdomsfængsel*, 445 ff., *betinget dom*, 504, 511.
Utilregnelighed, 284 ff., 287, 291 f., 313, 455, 466.
Utjenligt forsøg, 317, 326 f.
Uægte undladelsesforbrydelser, 21 ff.
Varetægtsfængsel, afkortning af, 561 ff., 570.
Vedvarende forbrydelser, 14, 146, 238.
Vildfarelse, 238 ff., 256 ff., 326 ff.
Viljens frihed, 73 ff., 286.
Viljesteorier, 222 ff.
Vindingsmotiv, 253 f.
Virkning af den kriminelle handling, 6, 18 ff., 158 f., 162 f., 237.
Virkningssted, 103 f.
Virkningstid, 120 f.
Virksomhedssted, 102 f.
Virksomhedstid, 120 f., 144 f., 237.
Vold, 12, 508.
Værdikonfiskation, 411, 420 f.
Værnemagerloven 82.
Ytringsdelikter 157.
Zumutbarkeit, 220 ff.
Ægte undladelsesforbrydelser, 23 f.
Ækvivalensteori, i strafformåls læren, 49, i *årsagslæren*, 165.
Ændring af § 70-foranstaltninger, 479 ff.
Ærekrænkelser, 240.
Æresoprejsning, 575.
Æresstraf, 433.
Ørstedeske straffelove, 84.
Åbenlyse forbrydelser, 24 f.
Åbne anstalter, 379.
Åger, 354.
Åndssvaghed, 299 ff., 469, 474 f.
Årsagsforbindelse, 161 ff., i *læren om tilregnelighed*, 292 f., 297, i *læren om medvirken*, 354.

LOVREGISTER

Danske Lov, 15. april 1683:

1-2-1	113
3-19-2	182
5-2-74	426
6-4-1	56
6-6-7	56
6-13-8	56
Forordning 16. oktober 1697 ..	56
Forordning 24. september 1824	406
Forordning 4. oktober 1833 om forbrydelser mod liv og frihed	84
Forordning 11. april 1840 om tyveri, bedrageri m. v.	84
Forordning 15. april 1840 ang. falsk vidnesbyrd m. v.	84
Forordning 26. marts 1841 ang. brandstiftelse	84
Lov om Københavns politi 11. februar 1863	81
Straffelov 10. februar 1866	84
§ 1	88
§ 38	486
§ 39	486
§ 40	189
§ 41	199
§ 45	319
§ 57	538
§ 58	562
§ 190	236
§ 198	174
§ 254	430
§ 304	426
Lov 25. juni 1870 om Lovtidende	
§ 5	118
Lov 21, 4. februar 1871 om po- litiet udenfor København ..	81
§ 12	193
Lov 25, 11. februar 1871 om re- geringens førelse	
§ 7	113
Sølov 56, 1. april 1892 (lovbe- 163, 12. maj 1967)	101, 197

Straffelovstillæg 129, 1. april

1905	84
§ 6	485
Straffelovstillæg 63, 1. april	
1911	84
Værnepligtslov 123, 8. juni 1921	
§ 44	146
Politivedtægt for København, bekg. 30, 1. marts 1913	
§ 104	276
Lov 123, 29. april 1913 om sik- ringsanstalten v. Nykøbing S.	473
Retsplejelov 90, 11. april 1916 (lovbe- 609, 19. december 1969),	
§ 42	440
§ 69	440
§ 119	440
§ 137	440
§ 177	29
§ 184	282
§ 261	440
§ 279	152
§ 459	472
§§ 468 ff	283
§ 684	429, 437, 440
§ 688 d	524
§ 719	151
§ 721	389
§ 723	35, 38, 108, 284, 501, 554
§ 723 a	35, 38, 284, 399, 409, 431, 501 f.
§ 725	124, 151, 571
§ 745	426
§ 746	426
§ 765	565
§ 767	282
§ 779	282
§ 785	564
§§ 800 a ff.	290, 502 f.
§ 807	282, 565

§ 822	282	291 ff., 307, 313, 413,	
§ 846	102	429, 455, 466 ff.	
§ 847	102	§ 17 33, 38, 285, 287,	
§ 925	429	300 f., 302 ff., 313, 368,	
§ 931 127, 393, 399, 409, 559		413, 466 ff., 503	
§ 936 127, 409, 559		§ 18 287, 308 ff.	
§ 997 29, 568, 569		§ 19 .. 16, 220, 413, 248 ff.,	
§ 998	425	274, 413	
§ 1000	578	§ 20 237, 245, 271	
§ 1001	579	§ 21 15, 20, 234 f., 249,	
§ 1002	568	319 ff., 359, 389, 532	
§ 1004 450, 524, 569		§ 22 .. 20, 178, 255, 335 ff., 571	
§ 1005	450	§ 23 15, 165, 170, 249,	
§ 1018 b	565	323, 349 ff., 389, 421,	
Lov om arbejdsretten 536, 4. ok-		429, 532, 559	
ttober 1919 (lovbe ^g . 124, 21.		§ 24 323, 335, 344, 352, 571	
april 1964)		§ 31 33	
§ 5,	30, 279	§ 32 377, 568	
Statsskattelov 149, 10. april 1922		§ 33 376 ff., 530, 534	
§ 43	400	§ 34 380, 382	
Konkurrencelov 98, 29. marts		§ 35 380, 382 f.	
1924 (lovbe ^g . 145, 1. maj		§ 36 383	
1959)	83	§ 37 379, 463	
Kommunalvalglov 101, 29. marts		§ 38 370, 385 ff., 512, 577	
1924 (lovbe ^g . 455, 21. de-		§ 39 35, 370, 387, 577	
cember 1965)		§ 40 370, 387, 458, 486, 560, 570	
§ 2	441	§ 41 33, 284, 445 ff.	
Interneringslov 133, 11. april		§ 42 449 ff., 556	
1925	496	§ 43 449 f., 458, 560	
Aktieselskabslov 123, 15. april		§ 44 388 ff., 529	
1930 (lovbe ^g . 313, 28. au-		§ 47 384, 389	
gust 1952)	83	§ 48 384	
Borgerlig Straffelov 126, 15.		§ 49 380	
april 1930 (lovbe ^g . 347, 15.		§ 50 398	
august 1967),		§ 51 16, 392 ff., 539	
§ 1	6, 88 ff., 137, 249	§ 52 401 f.	
§ 2	16, 90, 119	§ 53 403	
§ 3 .. 118, 120 ff., 132 ff., 571		§ 54 403, 561	
§ 4	27, 130 ff.	§ 55 403	
§ 5	126 ff.	§ 56 33, 35, 131, 509 ff., 563	
§ 6	94 ff.	§ 57 35, 387, 399, 516 ff.	
§ 7 15, 98 f., 101, 107, 389		§ 58 .. 386, 389, 398 f., 437,	
§ 8 15, 97, 99 ff., 389		512 ff., 524, 552	
§ 9	102 ff.	§ 59 477, 518, 522 f.	
§ 10	106 ff., 559, 570	§ 60 524	
§ 11	440	§ 61 512, 525 ff., 560, 563	
§ 12	112 ff.	§ 62 33, 35, 36, 453 ff.	
§ 13 9, 112, 181 ff., 194		§ 63 457 f., 556, 560	
§ 14	194 ff., 220	§ 64 459	
§ 15	281 ff.	§ 65 31, 33, 35, 36, 41,	
§ 16 36, 191, 285, 287,		108, 456, 461 ff., 471	

§ 66	463 f., 556, 560	§ 97 b	400, 571
§ 68	380	§ 97 c	458, 463, 578
§ 69	557	§ 98	20, 116, 234
§ 70 .. 33, 34, 35, 37, 41, 131, 288, 296, 301, 304, 313, 365, 462, 464, 466 ff., 493, 498, 521, 556		§ 99	116, 234
§ 71 .. 33, 36, 131, 288, 461, 466		§ 102	116, 160
§ 72 ... 33, 35, 39, 261, 472, 485 ff., 578		§ 108	337
§ 73 33, 35, 36, 39, 131, 484, 487 ff., 578		§ 110 a	209, 245
§ 74	380, 472	§ 110 c	245
§ 75 33, 35, 41, 409 ff., 578		§ 110 d	116
§ 76	421 ff.	§ 110 e	116
§ 77	424 f.	§ 110 f	102
§ 77 a	41, 412	§ 112	239
§ 78	33, 41, 131, 433 ff.	§ 114	352
§ 79	33, 41, 131 f., 433 ff.	§ 115	533
§ 80 255 f., 348, 397, 528 ff.		§ 116	323
§ 81 .. 11, 108, 333, 387, 457, 463, 489, 545, 559 ff.		§ 118 a	102
§ 84, stk. 1, nr. 1 .. 191, 193, 202, 204		§ 118 b	407
§ 84, stk. 1, nr. 2	484	§ 122	363
§ 84, stk. 1, nr. 3 .. 85, 102, 257 ff.		§ 124	363
§ 84, stk. 1, nr. 4	288, 541	§ 125	197, 254, 353, 539
§ 84, stk. 1, nr. 5 .. 181, 195, 289, 360		§ 127	160, 166, 352
§ 84, stk. 1, nr. 6-9 .. 345 ff., 430, 543		§ 128	100, 116, 160, 363
§ 84, stk. 2 ... 179, 269, 541, 559, 572		§ 131	234
§ 85 .. 15, 87, 191, 221, 256, 285 f., 468, 532, 541		§ 132	116
§ 86 91, 449, 457, 559, 561 ff., 570		§ 132 a	353
§ 87	36, 439, 543	§ 133	166
§ 88 ... 12, 125 f., 292, 304, 399, 463, 467, 526, 544 ff.		§ 135	166
§ 89 91, 109, 377, 388, 463, 544 ff., 559, 570		§ 136	253, 355, 539
§ 89 a ... 389, 457, 463, 556, 567		§ 138 ... 160, 243, 261, 309, 472, 486 f., 561	
§ 90 123, 389, 534, 552, 555		§ 139	6
§ 91 .. 377, 388 f., 392, 548, 561		§ 140	116
§ 92 124 f., 138 ff., 178, 571		§ 141	6, 23, 182, 197, 539
§ 93	142 ff., 550	§ 142	182, 197
§ 94	144, 148, 527, 560	§ 143	15, 197, 539
§ 95	149 f.	§ 144	363
§ 96	151 f., 572	§ 145	238, 253
§ 97	154, 572	§ 146	245
		§ 148	245
		§ 149	23
		§ 151	353
		§ 152	253, 363
		§ 154	533
		§ 156	24
		§ 157	12, 23, 243, 249
		§ 158	6, 21, 210, 507, 530, 547
		§ 159	572
		§ 160	243, 249
		§ 161	117, 325
		§ 162	117, 325, 547

§ 163	117, 325	§ 236	33, 35, 117, 496
§ 164 .. 33, 35, 105, 210, 245,		§ 237	21, 162, 219, 225,
443, 507, 529, 547			239, 333, 334, 427, 538
§ 165	100	§ 238	22, 25, 159, 160,
§ 166	20, 324		254, 288, 335, 361, 427,
§ 167	6, 238, 353, 547		468, 547, 572
§ 168	238, 241, 353, 572	§ 239	206, 212, 427
§ 171	20, 211, 261, 507, 546	§ 240	6, 254
§ 172	254, 539	§ 241 .. 170 ff., 212, 219, 243,	
§ 175	234		246, 427, 532, 546
§ 176	91, 234	§ 242	82
§ 179	254	§ 244	12, 86, 105, 166,
§ 180	17, 160, 211, 427, 530		209, 212, 237, 244,
§ 181 .. 6, 160, 166, 211, 235,			427, 429, 508, 546, 547
427, 530, 547		§ 245	12, 105, 244
§ 182	175, 243, 346	§ 246	12, 493
§ 185	23, 197, 352	§ 247	561
§ 191	117	§ 248 ... 185, 208, 212, 493,	
§ 192	117		541, 559, 572
§ 193	9	§ 249	212, 243, 546
§ 196	82	§ 250	427, 547
§ 197	117, 572	§ 251	25, 335, 533, 547
§ 198	24, 117	§ 252	212, 253, 547
§ 199	14, 35, 117	§ 253	24, 182, 197, 427
§ 202	210, 253	§ 254	18
§ 203	117	§ 255	24, 245
§ 204	160, 209, 539, 561	§ 260	12, 166, 206, 210, 323
§ 206	253	§ 261	14, 147, 253, 427
§ 208 211, 243, 260, 262,		§ 262	243, 571
363, 532, 572		§ 263	91, 197, 363, 539
§ 210	282, 530, 572	§ 264	245, 348, 561
§ 213	6, 23, 24, 429, 571	§ 264 a	348
§ 214	208, 211, 539, 572	§ 265	35, 117
§ 215	211, 547	§ 266	323, 429
§ 216 12, 210, 212, 323,		§ 266 a	355
334, 341, 508, 529, 530		§ 266 b	117
§ 217	530	§ 266 c	12
§ 218	323, 530	§ 267	19, 208, 240, 354, 539
§ 220	6	§ 269	197, 572
§ 222	6, 86, 212, 226, 507	§ 271	108, 572
§ 223	210	§ 272	541, 572
§ 226	243, 248, 249	§ 273	33, 35, 443, 444
§ 227	179, 559, 572	§ 276	6, 20, 21, 147, 207,
§ 228 14, 146, 166, 253,			253, 260, 505 f.
456, 496		§ 277	25, 147, 253
§ 229 14, 117, 282, 329,		§ 278	91, 213, 257, 506
456, 496		§ 279	9, 23, 253, 506, 546
§ 231	561	§ 280	253
§ 232	19, 86, 212, 214, 255	§ 281	20, 239, 253, 323
§ 235	82	§ 282	210, 354

§ 283	160, 213, 253, 260, 363	<i>Hundelov 164, 18. maj 1937</i>	
§ 284 .	14, 147, 226, 327, 353, 547	(lovbebg. 380, 26. juni 1969)	
§ 285	539, 561	§ 13	276
§ 286	348, 539, 540	<i>Lov 166, 18. maj 1937 om politi-</i>	
§ 287	179, 539, 572	<i>tiet m.v.</i>	379, 400, 401
§ 288	12, 253, 323, 530	<i>Lov 118, 13. april 1938 om</i>	
§ 290	7, 145, 539, 571	<i>sindssyge personers hospitals-</i>	
§ 291	213, 243, 561	<i>ophold</i>	289, 469
§ 292	7, 160	<i>Presselov 147, 13. april 1938</i>	
§ 293	530, 532, 547	§ 6	277
§ 294	86, 182, 186, 254	§§ 9-11	443
§ 295	117	§ 12	280
§ 296	81, 117, 243	§ 13	412
§ 298	91, 245	<i>Lov 88, 15. marts 1939 om ret-</i>	
§ 299	346, 431	<i>tighedsfortabelse m.v. . .</i>	82, 132
§ 300	7, 91, 145, 245	<i>Forræderilov 259, 1. juni 1945</i>	
§ 301	24, 117, 245	(lovbebg. 368, 6. juli 1946)	82, 137
§ 302 ..	12, 23, 81, 117, 144, 243	§ 2	100
§ 303	243, 248, 353, 561	§ 4	407
<i>Lov om ikrafttræden af borger-</i>		§ 6	435
<i>lig straffelov m. m. 127, 15.</i>		<i>Værnemagerlov 406, 28. august</i>	
<i>april 1930 (lovbebg. 277, 30.</i>		<i>1945</i>	82, 137
<i>juni 1965),</i>		§ 2	279
§ 1	119	§ 12	435
§ 2	119	<i>Lov 132, 30. marts 1946 om kon-</i>	
§ 3	119	<i>fiskation</i>	406
§ 6	393	<i>Lov 392, 12. juni 1946 om selv-</i>	
§ 7	128	<i>angivelse af indtægt og for-</i>	
§ 10	129	<i>mue (lovbebg. 350, 14. au-</i>	
§ 12	369	<i>gust 1967)</i>	
§ 14	427	§ 13	325, 398, 400
§ 15	37, 432	§ 17	400, 401
<i>Lægelov 72, 14. marts 1934, lov-</i>		<i>Krigsforbryderlov 395, 12. juli</i>	
<i>bebg. 197, 14. maj 1970)</i>		<i>1946</i>	82, 109, 181
§ 18	205	<i>Dyreværnslov 256, 27. maj 1950</i>	
<i>Lov 171, 16. maj 1934 vedr.</i>		<i>83, 441, 509</i>	
<i>åndssvage</i>	35	<i>Lov 286, 18. juni 1951 om for-</i>	
<i>Kommunalskattelov 28, 18. fe-</i>		<i>tabelse af rettigheder</i>	82
<i>bruar 1937 (lovbebg. 16, 16.</i>		<i>Lov 227, 7. juni 1952 om døds-</i>	
<i>januar 1968)</i>		<i>straf for visse handlinger be-</i>	
§ 44	400	<i>gået under krig eller fjendtlig</i>	
<i>Militær straffelov 114, 7. maj</i>		<i>besættelse</i>	33
<i>1937 (lovbebg. 262, 21. juli</i>		<i>Sømandslov 229, 7. juni 1952 ..</i>	101
<i>1954)</i>	16, 83	§ 60	193
§ 10	193	<i>Karantænelov 67, 31. marts</i>	
§ 12	181	<i>1953</i>	197
§ 32	500	<i>Grundlov 169, 5. juni 1953</i>	
§ 33	500	§ 13	113
§ 44	146	§ 24	574, 575
§ 84	146	§ 34	180

§ 57	114	Andssvage Lov 192, 5. juni 1959	
§ 71	32, 404, 469	289, 469, 474, 491	
Folketingsvalglov 171, 31. marts 1953 (lovbe- k. 366, 10. au- gust 1970)		Radiospredningslov 215, 11. ju- ni 1959	401
§ 2	440	Lov 27, 3. februar 1960 om ud- levering af lovovertrædere til Finland, Island, Norge og Sverige	111
Kriminallov for Grønland 55, 5. marts 1954 (lovbe- k. 288, 2. juli 1963)		Byggelov 246, 10. juni 1960 (lov- be- k. 206, 15. maj 1970)	
§ 4	96	§ 65	278
Værnepligtslov 210, 11. juni 1954 (lovbe- k. 15, 20. januar 1970)		Brandlov 247, 10. juni 1960 (lov- be- k. 469, 24. september 1969)	
§ 3	441	§ 21	197
Arbejderbeskyttelseslov 226, 11. juni 1954 (lovbe- k. 297, 4. juli 1968)	197	§ 37	276
Lov 132, 29. april 1955 om straf for folkedrab	109	Lov 60, 25. marts 1961 om rets- lægerådet	290
Færdselslov 153, 24. maj 1955 (lovbe- k. 231, 27. juni 1961)	83	Giftlov 119, 3. maj 1961	
§ 16	309	§ 17	275
§ 18	438	Forsorgslov 169, 31. maj 1961 (lovbe- k. 539, 10. november 1969)	454
§ 45	276	Lov 214, 31. maj 1963 om sam- arbejde med Finland, Island, Norge og Sverige ang. fuld- byrdelse af straf m. v. . .	111, 402
§ 67	431	Arvelov 215, 31. maj 1963	
§ 70	108, 441 f.	§ 36	35, 427
§ 72	197	§ 37	427
Lov 169, 24. maj 1955 om eufo- riserende stoffer (lovbe- k. 391, 21. juli 1969)	419, 509	§ 38	428
Svangerskabslov 177, 23. juni 1956	25, 83, 327	Lov 242, 7. juni 1963 om ophæ- velse af politikasserne	400
§ 6	197	Lov 193, 4. juni 1964 om børne- og ungdomsforsorg (lovbe- k. 413, 28. august 1970)	
Bevæsterlov 207, 7. juni 1958 (lovbe- k. 24, 21. januar 1964)	83	§§ 27-28	282
§ 2	441	§§ 57-60	282
§ 32	275	Lov 55, 23. marts 1965 om af- gift af spiritus, vin og øl (lov- be- k. 402, 1. august 1969)	
§ 34	278, 363	§ 60	401
§ 35	441	Ferskvandsfiskerilov 66, 23. marts 1965	
Toldlov 1, 28. januar 1959 (lov- be- k. 508, 25. november 1969)	83	§ 64	278
§ 5	95	Saltvandsfiskerilov 195, 26. maj 1965	
§ 189	95	§ 33	278
§ 190	95	§ 35	400
§ 190 a	280, 421		
§ 192	280, 417		
§ 193	275		
§ 194	275		
§ 199	401		

<i>Næringslov 212, 8. juni 1966</i>	<i>Tjenestemandsløvs lov 291, 18. juni 1969</i>
§ 3 435, 436	§ 3 441
§ 30 278	§ 10 441
<i>Mælkekontrolløvs lov 245, 8. juni 1966</i>	<i>Lov 292, 18. juni 1969 om tjenestemandspension</i>
§ 7 276, 403	§ 24 441
<i>Lov 234, 3. juni 1967 om sterilisation og kastration .. 35, 490 ff.</i>	